

MÉDIA ÉS IDENTITÁS 3.

Média és identitás 3.

34.

Sorozatszerkesztő:

Koltay András – Nyakas Levente

Média és identitás 3.

Tanulmányok

Szerkesztette:

Apró István

Médiatudományi Intézet

2019

A kutatást támogatta:

Minden jog fenntartva.

Tartalom

Szerkesztői bevezető	7
Digitális tájkép	9
Zsigmond Csilla – Papp Z. Attila: A Kárpát-medencei magyar fiatalok médiahasználatára és digitális tájképe a GeneZYs 2015 ifúságsszociológiai felmérés adatai tükrében	11
1. Általános helyzetkép a médiahasználatról.....	11
1.1. Internet és IKT-eszközök: hozzáférés, használat, viszonyulás.....	11
1.2. Tv, rádió, nyomtatott sajtó, online portálok	16
1.3. Digitális „függőség”	22
2. Internethasználat.....	27
2.1. Az internethasználat általános és specifikus jellemzői	27
2.2. Tanulás és munka	37
2.3. E-ügyintézés	39
2.4. Kapcsolattartás és szórakozás	40
2.5. Online játékok	42
2.6. Online rádióhallgatás	43
2.7. Internethasználat utazáskor	44
2.8. Facebook használat	49
Dobos Ferenc: A médiahasználat és identitás kölcsönhatása a határon túli magyar fiatal korosztály körében	61
1. A kutatás célja	61
2. Módszertani megfontolások	61
3. Médiahasználat a határon túli magyar fiatal korosztály körében.....	65
3.1. Fiktív médiafelület hierarchia	65
3.2. Televíziónézési szokások.....	73
3.3. Rádióhallgatási szokások.....	114
3.4. A nyomtatott sajtótermékek használata	136
3.5. Az internethasználati szokások változása	132
3.6. Az elektronikus médiafelületek használati gyakoriságának regionális összehasonlítása.....	169
Dobos Ferenc: A médiahasználat és identitás kölcsönhatása a határon túli magyar felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében	177
1. A kutatás célja	177
2. Módszertani megfontolások	178
3. Médiahasználat a határon túli magyar felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében	181
3.1. Fiktív médiafelület hierarchia	181
3.2. Televízió nézési szokások.....	192
3.3. Rádióhallgatási szokások.....	214

3.4. Nyomtatott sajtótermékek használata	228
3.5. Internethasználati szokások	229
3.6. Az elektronikus médiafelületek használati gyakoriságának regionális összehasonlítása....	259

Zárványban **269**

Apró István: Az új világ és a régi identitások **271**

1. Manuel Castells víziói	271
2. Az individualizmus tündöklése (És bukása?)	275
3. Mi a valódi cél?	276
4. Reakciók a globalizációra	277
5. Miért nincs vége a történelemnek? A globális kapitalizmus arcai	278
6. Média és kapitalizmus.....	279
7. Nincs ellene fegyver: a hiperkommercializmus.....	284
8. Az internet	287
9. A média hatása az amerikai nemzeti identitásra.....	290
10. A populizmus	294

Tari István: Zárványban **295**

1. Bevezető.....	295
1.1. Történeti momentumok	295
1.2. Tollal, kamerával.....	297
1.3. Az ezeréves határnál	297
2. Arcokba írt történelem	301
2.1. Ezer esztendeje annak.....	301
2.2. Kánaánt ígértek nekik.....	303
2.3. Csendesen, de énekeltünk!	319
3. Az anyanyelvről.....	323
4. Útravaló	328
5. Tűzben voltunk.....	332
6. Magunkat foltozva	348
7. Messze vagyunk	359
8. A történeteinkben élünk.....	363

Szerkesztői bevezető

Immár harmadik tanulmánykötetünket tarthatja kezében az olvasó, Média és identitás címmel, amelyben tovább kutatjuk a korunkat alapjaiban meghatározó tömegmédiát és az identitás viszonyrendszerét. Korábbi köteteinket a téma változatos eszközökkel való megközelítése jellemezte, ami értelemszerűen a szerzők sokféleségét is magával hozta. Ettől a szokásunktól most sem kívántunk eltérni, kötetünkben továbbra is helyet kaptak szociológiai elemző tanulmányok, elméleti fejtegetések, sőt még a média műfajain átívelő, formabontó megközelítéstől sem zárkoztunk el. A média ezernyi szálon kapcsolódik az identitás, önmagában is rendkívül összetett problematikájához, így azután a viszonyrendszert bármilyen aspektusból megközelítő módszer felhasználható és felhasználandó.

Kötetünk első része három szociológiai felmérés eredményeit dolgozza fel, klasszikusnak mondható elemző tanulmányokban.

Papp Z. Attila és Zsigmond Csilla a GeneZYs 2015 ifúságszociológiai kutatásra alapozva járja körül a Kárpát-medencei magyar fiatalok digitális világát, az IKT-eszközökhöz való viszonyulást, ezekkel való rendelkezést, az általános médiafogyasztás néhány jellemzőjét – tévénézés, rádiózás, nyomtatott és online hírfogyasztás –, valamint az internethasználat általános és sajátos jellemzőit.

Szintén a fiatalabb generációk médiafogyasztása áll Dobos Ferenc egyik elemzésének fókuszában – a határon túli magyar fiatalok körében 2017-ben végzett adatfelvétel alapján. Bár a mintavétel ezúttal nem terjedhetett ki a vizsgált közösségek teljes népességére, a korábbi felmérések eredményeivel jól összevethető adatbázisok születtek. Egy évvel később, 2018-ban hasonló felmérést végeztünk a határon túli magyar közösségek értelmiségi rétegében, tovább árnyalva a médiafogyasztás trendjeit és jellemzőit. Ez tehát Dobos Ferenc, a könyvben található második tanulmányának tárgya.

A kötet második részében kapott helyet, az – a már említett módon, nem utolsó sorban, a média által meghatározott – új világ és a régi identitások viszonyrendszerét taglaló tanulmány. Az esszé lényegében folytatása, az előző két kötetben, hasonló megközelítéssel íródott vitaindítóknak és tanulmányoknak. A média és identitás különböző aspektusait vizsgáló szakirodalom bőséges anyagot biztosít a gyorsan változó társadalmi viszonyok összehasonlító elemzésére, az egymástól látszólag távol eső jelenségek párhuzamos értelmezésére és elméleti szintézisére. Az individualizmus totális győzelme magával hozta a társadalom atomizálódását és miközben sokan az új, közösségi médiumok és a hálózati társadalom által vizionáltak a globális demokrácia eljövetelét, a hiperkommercializmus a szemünk láttára kebelezte be és állította önmaga profittermelő szolgálatába az internetet és az újmédia valamennyi formáját. Továbbá ismételten kiderült, hogy a szabadság bonyolult dolog és semmilyen eszköz nem biztosítja önmagában a progressziót. Ilyen értelemben nem csupán egy elszigetelt közösség lehet zárványban, hanem éppen a globális hálózatoktól megreszégült/kiábrándult világ esik szét milliárdnyi kaszkádra és zárt buborékokra.

A kötet leginkább rendhagyó anyaga Tari István „prózában prezentált” filmje. A költő és publicista szerző a délszláv háborúk idején, az erőszakos hatalom árnyékában vállalkozott erős töltetű, szociológiai dokumentumfilmek leforgatására az Al-dunai székely falvakról, vagyis amikor ez sokszorosan tilalmas és kockázatos volt. Bár műfaját tekintve nem

tanulmány, nem szorosan vett tudományos publicisztika, azonban jó példa arra, hogyan hat a média pusztán jelenléte egy elszigetelt, megtépzott közösség identitására, megmaradási potenciáljára. A műfajok közötti átjárás hatékony eszköze a szokatlanul gazdag képanyag is, amit a szerző írásához mellékel.

A szerk.

Digitális tájkép

A Kárpát-medencei magyar fiatalok médiahasználata és digitális tájképe a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés adatai tükrében

ZSIGMOND CSILLA* – PAPP Z. ATTILA**

Jelen tanulmány a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai kutatásra alapozva járja körül a Kárpát-medencei magyar fiatalok digitális világát, az IKT-eszközökhöz való viszonyulást, ezekkel való rendelkezést, az általános médiafogyasztás néhány jellemzőjét – tévézés, rádiózás, nyomtatott és online hírfogyasztás –, valamint az internethasználat általános és sajátos jellemzőit. Tanulmányunk két nagyobb részből épül fel, az első részben a már jelzett témakörök általános helyzetképéről készítünk leírást, elsősorban a regionális és korcsoportos különbségekre fókuszálva, míg a tanulmány második részében az internet-használati szokások szociológiai meghatározottságait próbáljuk megragadni, kutatási kérdéseket fogalmazunk meg, amelyeket a többváltozós analízis segítségével igyekszünk megvizsgálni.

A tanulmány alapjául szolgáló GeneZYs 2015 című kutatást a Mathias Corvinus Collegium és a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet 2015. novemberben és decemberben végezte. A négy szomszédos országban élő magyar fiatalokat (15–29 éveseket) megcélzó kérdőíves felmérés főbb témakörei: társadalmi mobilitás (szülők iskolai végzettsége stb.); oktatási részvétel, iskolai életút; munkaerő-piaci állapot; családi állapot, gyerekvállalási hajlandóság; értékvilág, vallásosság; szabadidő, időhasználat; médiahasználat; állampolgárság; migrációs hajlandóság; etnikai, nemzeti identitás szerkezete; közéleti, politikai részvétel voltak.

A felmérés fókuszában azok a közel 400 ezer főt kitevő 15–29 éves magyar anyanyelvű fiatalok álltak, akik Erdélyben (Romániában), Felvidéken (Szlovákiában), Vajdaságban (Szerbiában) és Kárpátalján (Ukrajnában) élnek. A 2700 fő megkeresésével zajlott kérdőíves kutatás korra, nemre, településtípusra és régiókon belül területi megoszlás szerint reprezentatívnak tekinthető. A tervezett mintanagyság Erdélyben 1000, Felvidéken 700, Vajdaságban 500, Kárpátalján 500 fő volt, amely számoktól a tényleges lekérdezés során helyenként kis mértékben eltértünk.

1. Általános helyzetkép a médiahasználatról

1.1. Internet és IKT-eszközök: hozzáférés, használat, viszonyulás

Az általunk vizsgált generáció már a digitális tér-idő setting világában él számottevően, mégis – a kelet-közép-európai valóságot szem előtt tartva – elsőként az internet-elérhetőséget és a digitális eszközellátottságot vizsgáljuk meg regionális bontásban.

* Szociológus, Hungarian Human Rights Foundation

** Szociológus, MTA TK Kisebbségkutató Intézet

Hogyan nézett ki 2015-ben a digitális tájkép a négy nagyobb külhoni magyar közösség fiataljai körében? Elsőként a hozzáférés mutatóit tekintjük át.

1. Táblázat. Internet hozzáférés regionális bontásban

LAKÓHELY FELSZERELTSÉGE (%)				
	Kárpátalja	Vajdaság	Felvidék	Erdély
UPC, Digi, kábeltévé	71,8	86,0	91,4	90,7
Internet	83,2	97,7	95,4	89,4
Plazma, LCD, LED tévé	43,1	45,3	78,7	61,1

Az internet-lefedettség 2015-re a Vajdaságban és Felvidéken meghaladja a 95%-ot, az erdélyi mutató is felzárkózást jelez, Kárpátalján csekélyebb ez az arány, a háztartások 83%-ban van internet.

Vizsgáljuk meg azt is, hogy hol milyen gyakorisággal szoktak internetezni a megkérdezettek.

2. Táblázat. Internetezés helyszíne régiók szerint

Hol és milyen gyakran szoktál internetezni?					
Helyszín	RÉGIÓ				ÖSSZESEN
	Ukrajna / Kárpátalja	Szerbia / Vajdaság	Szlovákia / Felvidék	Románia / Erdély	
1. otthon	4,44	4,89	4,69	4,65	4,66
2. iskolában / oktatási intézményben	1,85	2,49	2,84	2,42	2,43
3. munkahelyen	2,16	3,06	2,85	2,54	2,63
4. barátnál, ismerősnél	2,12	2,48	2,5	2,38	2,38
5. Teleházban	1,1	1,1	1,21	1,21	1,17
6. Internet Cafében	1,3	1,5	1,45	1,38	1,41
7. mobil interneten	3	3,83	3,26	3,69	3,48
8. ingyenes wifi-helyeken	2,49	3,03	3,24	3,18	3,05
9. egyéb helyen	1,64	1,58	1,33	1,19	1,29
SKÁLA	1. soha				
	2. havonta, vagy ritkábban				
	3. hetente egyszer				
	4. hetente többször				
	5. naponta				

Leggyakrabban otthon, ezt követően mobil interneten, illetve ingyenes wi-fi helyeken interneteznek – régiótól függetlenül – a megkérdezett fiatalok, bár ennek intenzitásában a már korábban is jelzett különbségek megjelennek, a kárpátaljai magyar fiatalok kevésbé gyakori internetezési lehetőségei ez esetben is visszaköszönnek az adatokból.

Az IKT-eszközökkel való ellátottságot is tekintsük át, mint a digitális tájkép fontos összetevőjét. Elsőként regionális bontásban nézzük meg az infokommunikációs eszközökkel való ellátottság arányait.

3. Táblázat. Digitális eszközellátottság regionális bontásban

Van: saját vagy háztartásban (%)				
Eszköz	Kárpátalja	Vajdaság	Felvidék	Erdély
Okos TV	22,08	27,26	44,6	50,53
Számítógép	76,86	83,89	75,3	68,33
Laptop	49,18	77,73	88,8	71,35
Tablet	34,83	34,36	58,59	37,42
Mobiltelefon	96,82	94,42	86,95	84,93
Okos telefon	72,06	91,92	86,65	82,94
Okos karperec	4,1	10,04	11,44	2,1
Okos óra	4,65	9,83	13,21	3,76
Egyéb IKT	4,46	11,68	14,9	1,86

A regionális különbségek továbbra is jelentkeznek, a felvidéki és a vajdasági magyar fiatalok eszközellátottsága a legjobb, őket követik az erdélyiek, majd – a mobiltelefon és a számítógépet leszámítva – viszonylag jelentős lemaradásban a kárpátaljai fiatalok. Ahhoz, hogy átfogóbb képet kapjunk, a digitális eszközök „generációs” megjelenését figyelembe véve, adatredukciós módszerrel, három jól elkülönülő és megragadható dimenzió mentén vizsgáljuk az infokommunikációs eszközökkel való rendelkezést.

4. Táblázat. Digitális eszközellátottság – főkomponensek

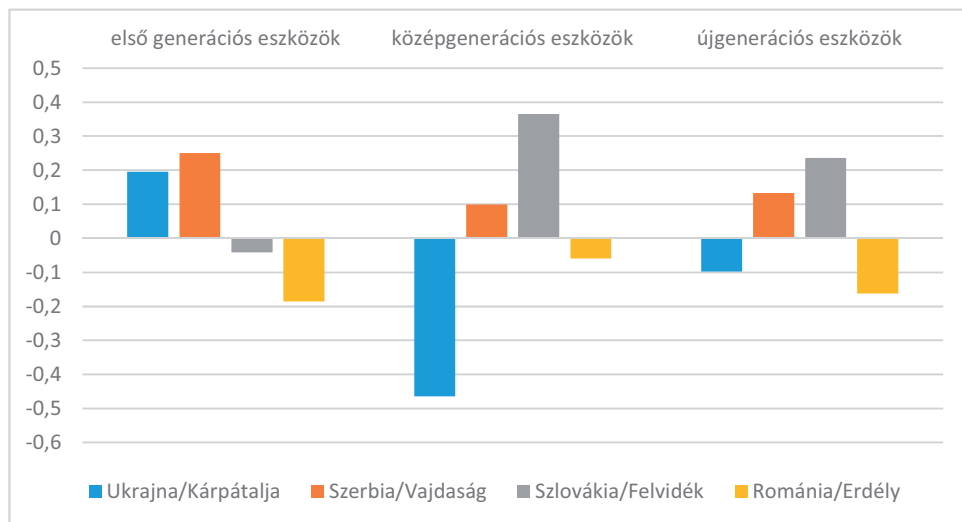
	1	2	3
Mobiltelefon	0.758		
Számítógép	0.758		
Laptop		0.778	
Tablet		0.717	
Okos telefon		0.65	
Okos karperec			0.934
Okos óra			0.934
Magyarázott variancia	57.496	51.439	87.175

A három főkomponens a különböző időszakokban domináns eszközöket tartalmazza, ezért az idősebb eszközhasználatot tartalmazó főkomponenst – a számítógépet és a mobiltelefonot – első generációs eszközöknek² neveztük el, a laptopot, tabletet és az okostelefont összesítő

2 Nem a számítógépek generációs megnevezését követve, hanem az általunk mért digitális eszközök megjelenésének kronológiáját némi képp jelezve.

főkomponensünket középgenerációs eszközöknek, míg az okos órát és okos karperecet jelző főkomponensünket újgenerációs eszközökként értelmezzük. Az eszközellátottság regionális különbségeit az alábbi ábra szemlélteti.

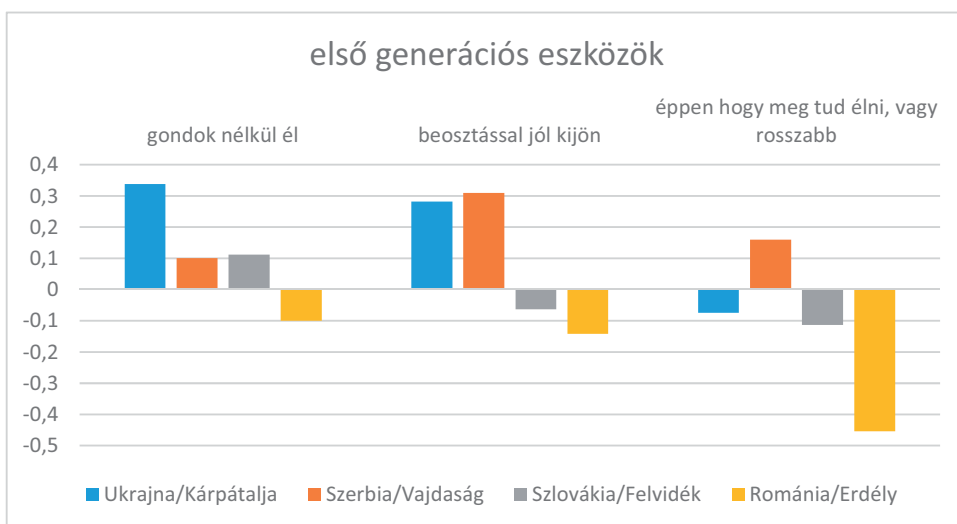
1. Ábra. Digitális eszközellátottság régiók szerint (szignifikáns eltérések)

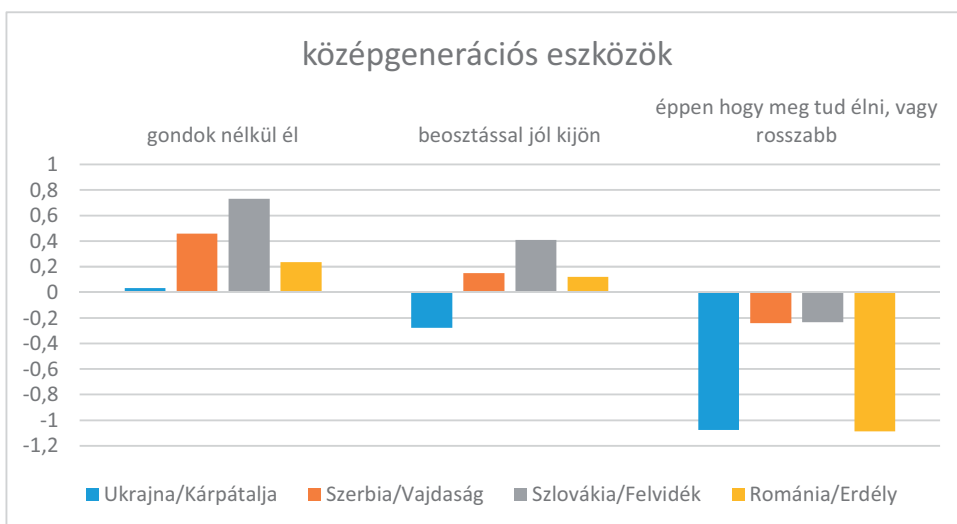
Az életszínvonallal és a gazdasági helyzettel összefüggésben, a szlovákiai magyar fiatalok átlagot meghaladó eszközellátottsága a domináns, ezt követi a vajdasági fiatalok digitális „kütyü-birtoklása”, az átlagot megközelíti középgenerációs eszközellátottságban az erdélyi magyar fiatalok IKT-tulajdona, majd erősebb lemaradásban a kárpátaljai magyar fiatalok digitális eszközökkel való rendelkezése – az első generációs eszközök átlagon felüli használatával.

A szocio-demográfiai változók tükrében is körüljárjuk az infokommunikációs eszközökkel való rendelkezés mértékében jelentkező különbségeket. Nemek szerint nem jelentkeznek különbségek, és a település típusa is csak bizonyos vonatkozásokban jelez szignifikáns eltéréseket. Míg az első generációs infokommunikációs eszközök jelenléte a vajdasági vidéki fiatalokra jellemzőbb, mint városi társaikra, addig ez a kárpátaljai fiatalok esetében fordított, a városiak eszközellátottságát jelzi inkább. Ez a jelenség illeszkedik az általános trendbe, hiszen míg a vajdasági fiatalok esetében az első generációs digitális eszközök nem a „jól felszereltség” mutatói, a kárpátaljai magyar fiatalok esetében még sokkal inkább azok, mivel kevésbé engedhetik meg maguknak a közép- és újgenerációs eszközöket. Korcsoportos bontásban az előzetes várakozásoknak megfelelően jelentkeznek szignifikáns eltérések, jelezvén, hogy a legfiatalabb korcsoport számára a legfontosabbak ezek az eszközök, az ő körükből kerülnek ki az átlag feletti eszköz-ellátottsági értékek. A szubjektív anyagi helyzet függvényében vizsgálva, az alábbi különbségek jelentkeztek.

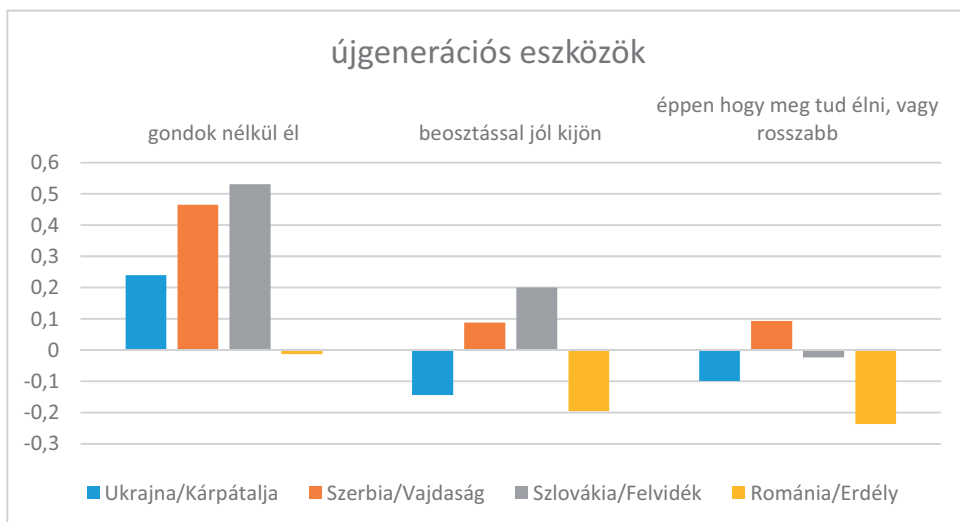
2. Ábra. Infokommunikációs eszközökkel való ellátottság a szubjektív anyagi helyzet tükrében – első generációs eszközök (szignifikáns eltérések)

3. Ábra. Infokommunikációs eszközökkel való ellátottság a szubjektív anyagi helyzet tükrében – középgenerációs eszközök (szignifikáns eltérések)

4. Ábra. Infokommunikációs eszközökkel való ellátottság a szubjektív anyagi helyzet tükrében – újgenerációs eszközök (szignifikáns eltérések)

Minél kedvezőbbnek ítélik családjuk anyagi helyzetét, annál erőteljesebben fordulnak az újgenerációs eszközök irányába, nem meglepő módon. Azok, akik úgy értékelik, hogy családjuk beosztással jól kijön, inkább az első generációs eszközökkel rendelkeznek (főként a felvidékiek és vajdaságiak), bár a középgenerációs eszközök birtoklásában az erdélyiek esetében is átlagnál magasabb ellátottságot regisztrálhatunk. A nehéz anyagi körülmények között élők közül a vajdaságiak azok, akik átlagon felüli infokommunikációs eszközökkel rendelkeznek az első generációs és az újgenerációs eszközök vonatkozásában.

1.2. Tv, rádió, nyomtatott sajtó, online portálok

A médiahasználati szokások az internet használatának terjedésével egyre inkább átalakulnak. Egyedül Kárpátalján nem vette át a vezető helyet az internet a televíziótól. Az internetes tartalmak követése a vajdasági fiataloknál a leggyakoribb, közel 95%-uk látogat közösségi oldalakat és több, mint fele a megkérdezetteknek online portálokat is követ.

Az internetezés és tévénézés közt szignifikáns eltérés van, az internetezés intenzitásának növekedése együtt jár a tévénézés csökkenésével. Így a vajdasági fiatalok esetében a legcsekélyebb mértékű a tévénézés.

5. Táblázat. Médiafogyasztás

Szokott-e:					
Válasz	Ukrajna / Kárpátalja	Szerbia / Vajdaság	Szlovákia / Felvidék	Románia / Erdély	ÖSSZESEN
tévét nézni	89,90%	76,90%	86,60%	80,10%	83,00%
rádiót hallgatni	62,00%	76,80%	74,30%	60,00%	66,90%
nyomtatott újságokat olvasni	45,20%	40,00%	39,30%	26,80%	35,80%
online portálokat követni	46,60%	57,40%	49,50%	41,40%	47,20%
közösségi oldalakat látogatni	85,50%	94,90%	90,00%	88,20%	89,30%

A rádióhallgatás terén viszont a vajdaságiak naponta átlagban negyven perccel többet rádióznak, mint a kárpátaljaiak. A tévénézésre fordított időre az iskolai végzettség jelentős hatással bír, minél magasabb a megkérdezett iskolai végzettsége, annál kevesebb időt fordít televíziózásra. A rádióhallgatás esetén ez a tendencia nem érvényesül, szinte ugyanannyi időt szánnak az általános iskolai végzettségűek és a doktori fokozattal bírók is rádióhallgatásra, 45, illetve 47 perccel. A legtöbb időt a technikai végzettségű fiatalok töltik rádióhallgatással, 104 perccel.

6. Táblázat. Tévénézésre és rádióhallgatásra fordított idő régiók szerint

RÉGIÓ	Tegnap mennyi időt néztél TV-t? (perc)	Tegnap mennyi időt hallgattál rádiót? (perc)
Ukrajna / Kárpátalja	101,88	66,0917
Szerbia / Vajdaság	71,0904	106,4702
Szlovákia / Felvidék	74,061	72,2102
Románia / Erdély	74,6412	71,8168
ÖSSZESEN	79,1777	78,1819

Korcsoportos bontásban a rádióhallgatás és a közösségi oldalak látogatása terén ellentétes irányú mozgás tapasztalható, a legfiatalabb korcsoport (15-19 éves) hallgat legritkábban rádiót, a 25-29 évesek leggyakrabban, a közösségi oldalakat viszont a fiatalabb korcsoportba tartozók látogatják rendszeresebben, a húszas éveik végén járó fiatalokhoz képest.

A kárpátaljai magyar fiatalok körében a legnépszerűbb rádiócsatornák a *Pulzus FM* és magyarországi *Class FM*. A magyarul és ukrán nyelven is sugárzó *Pulzus FM* rádió Beregszászban és a Beregszászi Járásban érhető el, de online felülete is van. A határon túli magyarok körében a helyi magyar nyelvű adók az erdélyiek körében is népszerűek, ahol – bár első két helyen országos román nyelvű kereskedelmi adók, a *Kiss FM* és a *Pro FM* a leghallgatottabbak –, a következő „befutó” helyeken a kolozsvári *Paprika Rádió* és a marosvásárhelyi *Gaga Rádió*t is megtaláljuk. Az erdélyiekhez – részben – hasonlóan, a vajdaságiak is egy országos lefedettségű, államnyelven sugárzó csatornát, az *AS FM*-t hallgatják leggyakrabban: e csatorna kedveltsége kimagasló, minden negyedik vajdasági magyar fiatal hallgatja. A szlovákiai magyar fiatalok legtöbbször egy magyarországi kereskedelmi rádióra, a *Class FM*-re hangolnak, a második helyen azonban itt is egy szlovák nyelvű országos zenei adó, az *Európa Rádió* szerepel. Regionális összehasonlításban megállapíthatjuk azt is, hogy míg Kárpátalján és Felvidéken relatív markáns a magyarországi keres-

kedelmi és közszolgálati adók hallgatottsága, addig a másik két régióban a helyi vagy ottani viszonylatban regionális, országos nem feltétlenül magyarul sugárzó adók preferenciája magasabb.

7. táblázat. Az első helyen említett rádióadók az összes megkérdezett körében, regionálisan

KÁRPÁTALJA	%	VAJDASÁG	%	FELVIDÉK	%	ERDÉLY	%
Pulzus FM	16,5	AS FM	26,4	Class FM	17,4	KISS FM	6,7
Class FM	16,2	Pannon Rádió	5,2	Europa	11,4	PRO FM	6,2
Zakarpatya FM	6,1	Ujvidéki Rádió	3,7	Express	8,6	Radio 21	3,8
CBit	2,8	No Limit	3,4	PETŐFI	6,3	Paprika Radio	3,7
PETŐFI	2,6	PETŐFI	2,9	FORRÁS	3,7	Class FM	3,6
KOSSUTH	1,3	Class FM	2,5	FUN	3,5	GAGA	3,4
Sláger	1	ADA rádió	1,9	KOSSUTH	3,2	CITY RÁDIÓ	3,3
Retro FM	0,8	HIT FM	1,5	Music FM	2,4	Magic FM	3
101.9	0,4	Szabadkai Magyar Rádió	1,3	ANTENA ROCK	1,2	Europa	2,8
CITY RÁDIÓ	0,2	Panda	0,9	Pátria	0,8	Marosvásárhelyi Rádió	2,6
FUN	0,2	Cool FM	0,6	Antena	0,8	MIX FM	2,1
Rock FM	0,2	KOSSUTH	0,6	FM	0,7	PETŐFI	1,6
BARTÓK	0,2	BARTÓK	0,5	BARTÓK	0,3	Prima	1,6
HIT FM	0,2	Mária Rádió	0,2	ROCK FM	0,3	Friss FM	1,1
Radio 21	0,2	Retro FM	0,2	Dankó Rádió	0,3	Partium Rádió	0,7
Music FM	0,2	BBC1	0,2	Rise FM	0,2	Digi FM	0,6
KISS FM	0,2	EGYÉB	21,4	CITY RÁDIÓ	0,2	Rock FM	0,6
FM	0,2	NT/NV	26,6	EGYÉB	7,2	FUN	0,6
EGYÉB	9,4			NT/NV	31,5	Kolozsvári Rádió	0,5
NT/NV	41,1					EGYÉB	9,9
						NT/NV	41,6

A televíziós csatornák nézettségét vizsgálva (ld. 8. táblázat), megállapíthatjuk, hogy mind a négy régióban a legnépszerűbb csatorna, a magyarországi *RTL KLUB*, és második helyen is (az első helyezettel két régióban is versengő) szintén magyarországi kereskedelmi csatorna, a *TV2* áll. E két csatornát összesen Kárpátalján a fiatalok több, mint fele rendszeresen nézi, ám a többi régióban is mintegy 30–40 százalékuk követi. A magyarországi közszolgálati adók is jelen vannak, de nézettségük jóval alacsonyabb, és szembetűnő az is, hogy a helyi, regionális adók – ahol egyáltalán van – nem különösebben népszerűek. Kismértékben Erdélyben és Szlovákiában jelen vannak a többségi nyelvű országos adók is, de a tévécsatornák pusztán nevéből is következtethetünk arra, hogy a fiatalok elsősorban szórakozás vagy zenehallgatás, illetve sportműsorok követése céljából néz tévét.

8. táblázat. Az első helyen említett tévécsatornák az összes megkérdezett körében, regionálisan

KÁRPÁTALJA	%	VAJDASÁG	%	FELVIDÉK	%	ERDÉLY	%
RTL Klub	26,2	RTL Klub	16,6	RTL Klub	26,9	RTL Klub	33,5
TV2	24,9	TV2	12,2	TV2	11,8	Film+	8,6
M2	5,6	Discovery Channel	6,3	Markíza	5,2	TV2	7,5
HBO	5	M2	4,4	M2	3,3	PRO TV	3,7
Sport 1, 2	2,5	Comedy Central	2,4	Discovery Channel	2,7	Discovery Channel	2,7
Discovery Channel	2,5	Duna TV	2,2	Viasat	2,2	Digi Sport	2,6
Film+	2,3	Film+	2,1	Cool TV	2	M2	2,1
Digi Sport	2	Fox Life	2	Digi Sport	1,9	Cool TV	1,8
Cool TV	1,6	Cool TV	1,9	Film+	1,6	Duna TV	1,3
Duna TV	1,4	National Geographic	1,6	Duna TV	1,5	National Geographic	1,2
National Geographic	1,1	Sport 1,2	1,5	Comedy Central	1,2	Viasat	1,2
Viasat	1	HBO	1,4	Story Tv	1,2	HISTORY CHANNEL	1,2
Story Tv	1	Viasat	1,4	National Geographic	1,2	Sorozat+	1,2
MTV	0,9	HISTORY CHANNEL	1,3	HBO	1	MTV	0,8
M4	0,8	Animal Planet	1,3	Eurosport	0,9	HBO	0,7
Comedy Central	0,8	Digi Sport	1,1	Stv	0,8	Sport 1, 2	0,6
Eurosport	0,2	PRO TV	1,1	Sport 1, 2	0,8	Antena1	0,4
Cartoon Network	0,2	Pannon TV	1	M4	0,6	Erdély TV	0,4
EGYÉB	8,6	EGYÉB	14	MTV	0,5	EGYÉB	7,5
NT/NV	11,4	NT/NV	24,2	Paprika TV	0,5	NT/NV	21
				Disney	0,5		
				EGYÉB	13,3		
				NT/NV	18,4		

A határon túli országos nyomtatott napisajtó ritka. Az országos lefedettségű napilapok közül Szlovákiában (*Új Szó*) és Szerbiában (*Magyar Szó*) a megkérdezett fiatalok elsősorban azokat olvassák. Erdélyben nagy a szórás a regionális napi- és hetilapok olvasottságát illetően. Itt ugyan van országos/regionális terjesztésű napilap, de hagyományosan a megyei (napi)lapok dominálnak, amelyeket kiegészítenek az egy városhoz vagy medencéhez/térséghez kapcsolódó újságok (pl. *Brassói Lapok*, a Kézdivásárhelyen megjelenő *Székely Hírmondó*, *Udvarhelyi Híradó*, a marosvásárhelyi *Népújság*, a Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Háromszék*). Kárpátalján nem jelenik meg magyar nyelvű napisajtó, a két konkurens magyar nyelvű hetilap közül az ott élő fiatalok a *Kárpátalját* nagyságrendekkel többen olvassák, mint a *Kárpáti Igaz Szót*. Regionális összehasonlításban azt állapíthatjuk meg tehát, hogy Erdélyt leszámítva, mindegyik régióban van egy kimagasló, 20–25 százalékos olvasottságú magyar nyelvű lap, amelyet helyi vagy magyarországi, jobbára réteglap (*Nők Lapja*, *Playboy*, *Kiskegyed*) olvasása egészíti ki. Erdélyben tovább él a lokális kötöttségű sajtótermékek olvasása. A határon túli

fiatalok a nyomtatott sajtót elsősorban magyarul olvassák (85% – ld. alább). Egyedül a vajdaságiaknál jelenik meg a második legnépszerűbb lapként a szerb nyelvű *Blic*. (ld. 9. Táblázat)

9. táblázat. Az első helyen említett rendszeresen olvasott újság az összes megkérdezett körében, regionálisan

KÁRPÁTALJA	%	VAJDASÁG	%	FELVIDÉK	%	ERDÉLY	%
Kárpátalja	20,7	Magyar Szó	21,1	Új Szó	24,1	Brassói Lapok	2,9
Kárpáti Igaz Szó	8,1	Blic	5,7	Vasárnap	3	Székely Hírmondó	2,7
Kárpátinfó	7,7	Családi Kör	2,8	Novy čas	2,8	Udvarhelyi Híradó	2,6
Beregínfó	1,2	Hét Nap	2,4	Nők Lapja	1,2	Népújság	2,1
Képes Sport	0,4	Tarka Világ	1,1	Cosmopolitan	1,1	Háromszék	2,1
Kiskegyed	0,2	Képes Ifjúság	0,5	Story	0,8	Bihari Napló	1,8
Blikk	0,2	Story	0,4	Csallóköz	0,6	Friss Ujság	1,6
EGYEB	6,8	Cosmopolitan	0,4	Meglepetés	0,3	Heti Hirdető	1,4
NT/NV	54,7	Nemzeti Sport	0,4	Blikk	0,3	Krónika	1,3
		Playboy	0,2	Playboy	0,2	Csiki Hírlap	1
		Nők Lapja	0,2	Nemzeti Sport	0,2	Szabadság	1
		EGYEB	12,6	Képes Sport	0,1	Gyergyói Hírlap	1
		NT/NV	52,2	Kiskegyed	0,1	Hargita Népe	0,8
				EGYEB	11,1	Erdővidéki Hírlap	0,8
				NT/NV	54,1	Vásárhelyi Hírlap	0,6
						EGYEB	7,3
						NT/NV	69

Felmérésünkéből kiderül, hogy az online portálok közül a határon túli magyar portálok a legnépszerűbbek a fiatalok körében. A leggyakrabban olvasott portál Kárpátalján a *karpatalja.ma*, Szlovákiában a *parameter.sk*, Erdélyben a *maszol.ro*. Vajdaság ez alól kivétel, ott ugyanis az online *Magyar Szó* a harmadik, a nyomtatott sajtóban is első helyen szereplő online *Blic*, és a magyarországi *index.hu* után. Az említett magyarországi hírportál Szlovákiában is a második legkedveltebb portál, Erdélyben pedig a harmadik.

Az egyes médiumok használati nyelve regionális eltéréseket és sajtótípus szerint is eltéréseket mutat (10-12 táblázatok). Míg a tévénézés és újságolvasás elsősorban magyarul történik, a rádióhallgatásban markánsan jelen van az egyes régiók többségi nyelve is: a televíziózás nyelve 82, az újságolvasás 85 százalékban elsődlegesen a magyart jelenti, a rádióhallgatásban viszont csak 52 százalékos.

Rendkívül nagy a szórás az elsődleges rádiócsatornák között, a régiónkénti legnépszerűbb adók nem feltétlenül tükrözik a rádióhallgatás nyelvi sajátosságait. A megkérdezett fiatalok több mint fele (ld. 10. táblázat) magyar nyelvű rádiót hallgat elsősorban, a vajdaságiak körében azonban megfigyelhető egy „kiugrás”, az ő esetükben dominál leginkább az államnyelven sugárzó adók hallgatása (61%). Ez az arány a kárpátaljai fiatalok esetén 29%. A többi régió fiataljai körében is jelentősebb az államnyelvi rádióadó hallgatása, mint bármely más médium esetében. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy ezek elsősorban zenei adók, így elsősorban a zenei tartalom van a hangsúly, nem annyira az adó sugárzási nyelvén. Korcsoportos bontásban nincs szignifikáns eltérés a rádiózás nyelvében, de a többi médium esetében

szignifikáns életkori sajátosságok jelentkeznek: a fiatalok magasabb arányban választják a magyar nyelvű tartalmakat, mint idősebb társaik.

10. Táblázat. A leggyakrabban hallgatott rádióadó nyelve

	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	ÖSSZESEN
többségi	29,20%	61,00%	44,70%	46,80%	46,00%
magyar	64,80%	38,10%	54,80%	50,60%	51,70%
egyéb	6,00%	0,90%	0,50%	2,60%	2,30%
ÖSSZESEN	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

11. Táblázat. A leggyakrabban nézett tévécsatorna nyelve

	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	ÖSSZESEN
többségi	6,30%	9,20%	17,90%	13,20%	12,30%
magyar	91,80%	80,30%	78,40%	79,20%	81,90%
egyéb	1,90%	10,40%	3,70%	7,60%	5,90%
ÖSSZESEN	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

12. Táblázat. A leggyakrabban olvasott nyomtatott újság nyelve

	Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély	ÖSSZESEN
többségi	6,00%	25,80%	18,50%	7,00%	14,10%
magyar	91,60%	73,70%	81,50%	92,30%	85,10%
egyéb	2,30%	0,50%	0,00%	0,70%	0,80%
ÖSSZESEN	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

A nyomtatott sajtó és az online portálok nyelvhasználata kapcsán is kijelenthető, hogy a fiatalok a kor előrehaladtával egyre inkább nyitottak lesznek az államnyelvű nyomtatott, vagy online sajtó irányába (szignifikáns összefüggés). Ez a trend a rádióhallgatás és a tévénézés kapcsán nem mondható el.

A közösségi oldalak közül a Facebook egyértelmű elsőbbséget élvez a határon túli magyar fiatalok körében, a többi közösségi oldalhoz képest. A médiahasználat nyelve elsősorban a magyar nyelvre „korlátozódik”, az államnyelvvél leginkább a rádió bekapcsolása esetén találkozhatnak a fiatalok, a közösségi oldal használatánál viszont két régióban is erőteljesebben megjelenik az angol nyelv használata.

13. Táblázat. A leggyakrabban követett közösségi oldal használati nyelve

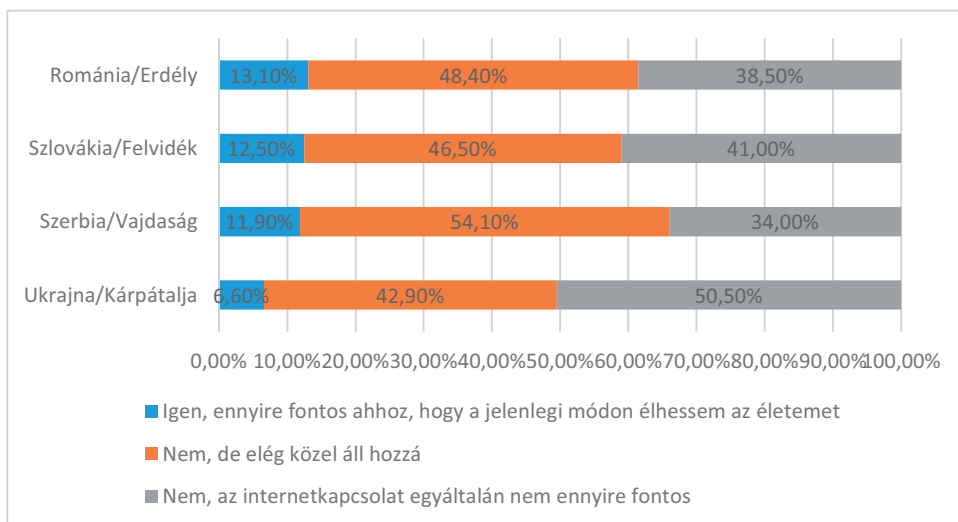
Leggyakrabban használt közösségi oldal (több válasz lehetséges)					
Nyelv	Ukrajna / Kárpátalja	Szerbia / Vajdaság	Szlovákia / Felvidék	Románia / Erdély	ÖSSZESEN
államnyelv	8,50%	11,70%	17,70%	10,20%	12,10%
magyar	88,80%	68,00%	68,10%	59,30%	68,50%
angol	3,90%	22,20%	13,70%	20,60%	16,10%

Erdélyben és Vajdaságban a válaszadók ötöde angol nyelven is használja az általa preferált közösségi oldalt, amely nagy eséllyel a Facebook.

1.3. Digitális „függőség”

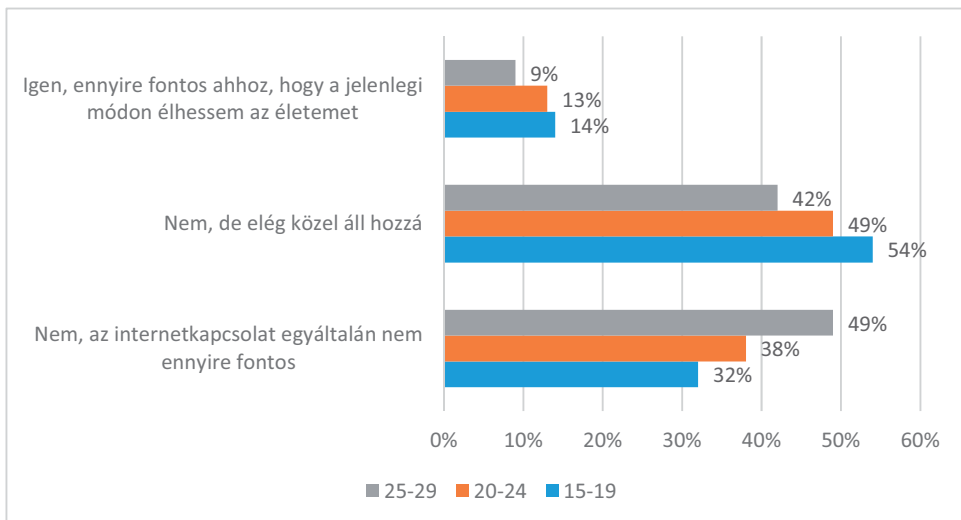
Bár nem a szakirodalom által jelzett értelemben használjuk ez esetben a „függőség” szót, hiszen nem a web2.0-ás függőségekre, vagy online játékoktól való függőségre koncentrálnunk, mégis valamilyen módon az internet és a „kütyük” világának fontosságát tekintjük át a továbbiakban. Elsőként az internethez való viszonyulás szignifikáns eltéréseit mutatjuk be a következő ábra segítségével.

5. Ábra. Az internetkapcsolatot ugyanolyan alapvető dolognak tartod az életedben, mint a levegőt, vizet, ételt és lakhatást? – regionális bontásban (szignifikáns eltérések)

Össességében a vajdasági magyar fiatalok számára a leginkább létfontosságú az internet, őket követik az erdélyi, majd a felvidéki, és végül a kárpátaljai fiatalok. Azt feltételezzük, hogy korcsoportos bontásban erőteljesebb különbségeket regisztrálunk.

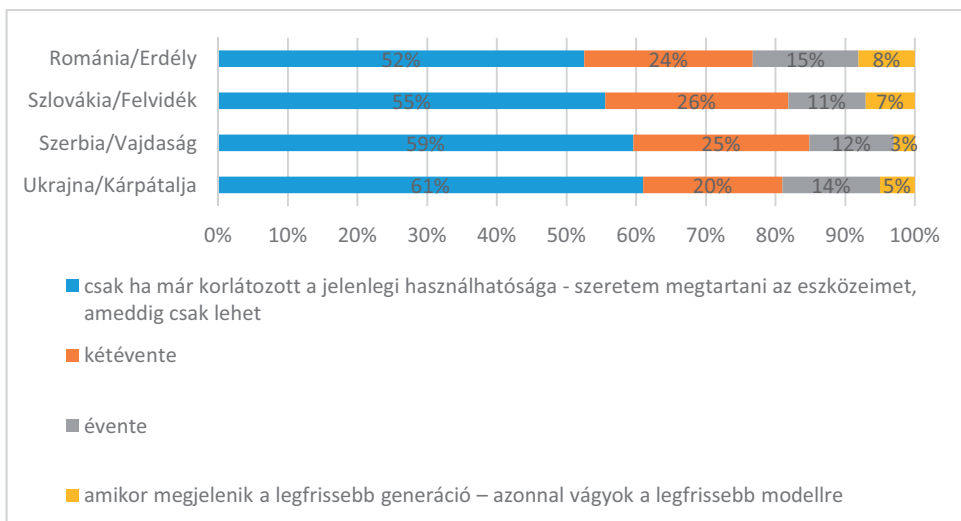
6. Ábra. Az internetkapcsolatot ugyanolyan alapvető dolognak tartod az életedben, mint a levegőt, vizet, ételt és lakhatást? – korcsoportok szerint (szignifikáns eltérések)

A legfiatalabbak számára a legfontosabb az internetkapcsolat, több mint kétharmaduk gondolja azt, hogy megközelítőleg ugyanolyan fontos alkotóeleme életüknek, mint a levegő, víz, étel és lakhatás. A legidősebbeknek közel fele pedig azt gondolja, hogy az internetkapcsolat egyáltalán nem ennyire fontos.

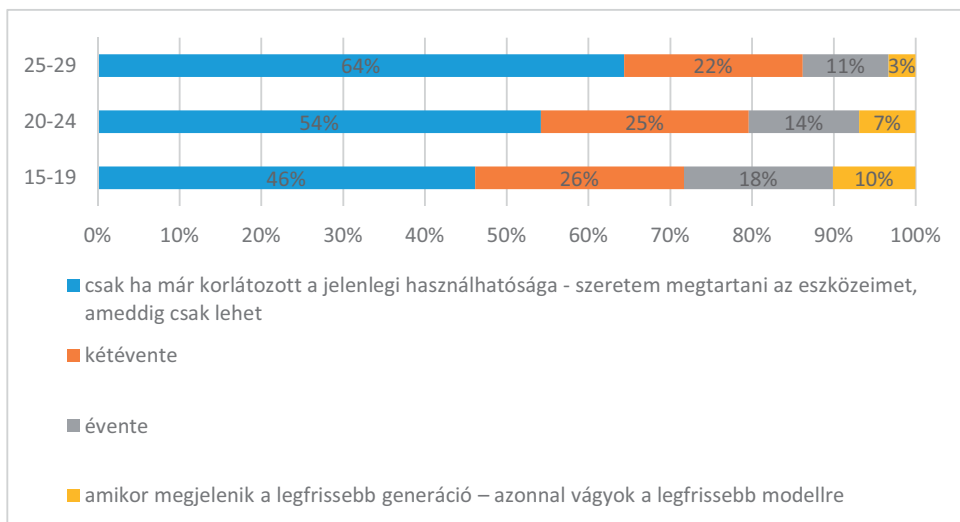
Az infokommunikációs eszközöknek a „naprakész”, legfrissebb változatával való ellátottságához való viszonyulás regionálisan a következőképpen néz ki:

7. Ábra. Milyen gyakran váltanál a legfrissebb infokommunikációs eszközre (laptop, okostelefon, tablet)? – régiók szerint (szignifikáns eltérések)

Az erdélyi magyar fiatalok váltanának leginkább a legfrissebb digitális eszközökre azonnal, ahogy megjelennek a legújabb technológiájú IKT-eszközök. De az ő körükben is több mint fele csak abban az esetben váltana, ha korlátozottá válna a jelenlegi eszközeinek a használhatósága. A kárpátaljai fiatalok körében a legmagasabb ez az arány, 61%. Az alábbiakban a korcsoportok szerinti preferenciát ábrázoljuk.

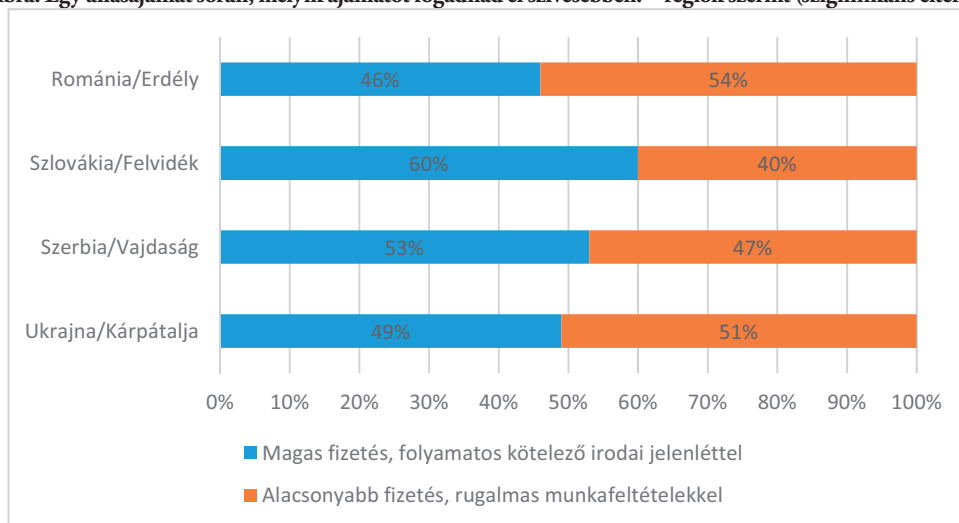
8. Ábra. Milyen gyakran váltanál a legfrissebb infokommunikációs eszközre (laptop, okostelefon, tablet)? – korcsoportok szerint (szignifikáns eltérések)

Nyilvánvalóak az életkorbeli jelentős különbségek, a fiatalok sokkal inkább váltanának a legkorszerűbb, legfrissebb eszközökre, de ezekhez az IKT-eszközökhöz való, még mindig korlátozottabb hozzáférést Európa ezen régiójában az is jelzi, hogy az ő körükben is 46% azoknak az aránya, akik csak a korlátozott használat esetén váltanák le korábbi digitális eszközeiket.

Fontos generációs sajátosságnak gondoltuk a rugalmasságot, ezért a rugalmasság versus pragmatizmust is megpróbáltuk megragadni a következő kérdéssel:

9. Ábra. Egy állásajánlat során, melyik ajánlatot fogadnád el szívesebben? – régiók szerint (szignifikáns eltérések)

Bár azt feltételeztük, hogy a fiatal korosztály esetében a rugalmasság kiemelkedően fontos értéket jelent, a kiszámítható, biztonságosabb jövő, azaz a pragmatizmus – ebben az értelmezésben – ugyanolyan fontos számukra. Az erdélyi és kárpátaljai fiatalok valamivel több, mint fele inkább a rugalmasságot választaná, a legjobb anyagi körülmények között élő szlovákiai magyar fiatalok pedig inkább a magasabb bérezést, rugalmatlan munkahelyi jelenlét mellett is. Ugyanakkor az is meglepetéssel szolgált, hogy korcsoportos bontásban semmilyen szignifikáns eltérés nem jelentkezett, a legfiatalabbak ugyanolyan mértékben választják a magasabb fizetést rugalmatlan munkafeltételek mellett, mint idősebb társaik, rugalmasság iránti igényük – ebben a vonatkozásban – nem mutat más mintázatot.

Az utolsó kérdés, amely tematikailag ehhez a kérdéskörhöz tartozik, arra vonatkozik, hogy munkavégzés, tanulás közben mennyire „függ” a megkérdezett a web2.0-es online élettől, az általa végzett tevékenységet milyen gyakorisággal szakítja félbe ilyen ok miatt egy óra leforgása alatt. Ennek regionális és korcsoportos vonatkozásait egyaránt megvizsgáltuk.

14. Táblázat. Tevékenységek megszakítása az online ingerek miatt – régiók szerint (szignifikáns eltérések)

Munka/feladat/hobbi közbeni zavaró értesítések, telefonhívások, késztetések kb. száma egy óra alatt.					
Válasz	RÉGIÓ				ÖSSZESEN
	Ukrajna / Kárpátalja	Szerbia / Vajdaság	Szlovákia / Felvidék	Románia / Erdély	
soha	35,70%	30,00%	23,00%	29,70%	29,30%
egyszer	16,40%	21,50%	22,10%	24,40%	21,80%
kétszer	21,60%	17,40%	17,90%	19,50%	19,10%
három-öt alkalommal	14,20%	19,20%	20,20%	15,40%	17,00%
hat vagy több alkalommal	3,10%	5,40%	8,50%	5,30%	5,70%
nem is tudnám megszámolni	9,00%	6,50%	8,30%	5,60%	7,10%
ÖSSZESEN	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
SKÁLA	1. soha				
	2. egyszer				
	3. kétszer				
	4. három-öt alkalommal				
	5. hat vagy több alkalommal				
	6. nem is tudnám megszámolni				

Leggyakrabban a szlovákiai magyar fiatalok szakítják félbe az általuk végzett tevékenységeket annak érdekében, hogy az online világ felől érkező késztetésekre reagáljanak. 37%-uk minimum 3–5 alkalommal megszakítja munkavégzését, a tanulást, vagy hobbitevékenységét egy óra alatt. Őket követik a vajdasági magyar fiatalok, majd az erdélyi és a kárpátaljai fiatalok. A korcsoportos különbségeket ez esetben is fontosnak gondoljuk megvizsgálni.

15. Táblázat. Tevékenységek megszakítása az online ingerek miatt – korcsoportok szerint (szignifikáns eltérések)

Munka/feladat/hobbi közbeni zavaró értesítések, telefonhívások, késztetések kb. száma egy óra alatt.				
Válasz	KORCSOPORT			ÖSSZESEN
	15-19	20-24	25-29	
egyszer	16,60%	22,10%	25,60%	21,80%
kétszer	18,70%	22,30%	16,40%	19,10%
három-öt alkalommal	23,20%	15,90%	13,30%	17,10%
hat vagy több alkalommal	10,90%	4,60%	2,50%	5,70%
nem is tudnám megszámolni	9,80%	8,10%	3,90%	7,10%
ÖSSZESEN	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%
SKÁLA	1. soha			
	2. egyszer			
	3. kétszer			
	4. három-öt alkalommal			
	5. hat vagy több alkalommal			
	6. nem is tudnám megszámolni			

A legfiatalabbak 44%-a óránként minimum 3–5 alkalommal szakítja meg tevékenységét a virtuális világ kihívásaira válaszolva, ez a 25–29 évesek körében jóval csekélyebb mértékű, a 20%-ot közelíti.

Bár az Y és Z generációk digitális bennszülöttségét evidenciaként szokta kezelni a szakirodalom, azt láthatjuk, hogy bármennyire is globális generációról legyen szó, eszközhasználatukban – és az ezáltal meghatározott online tevékenységekben – a lokális jellemzők is szerepet játszanak, hiszen nem tudunk elvonatkoztatni attól a gazdasági-társadalmi tértől (régiónál, országnál), amelyben ezek a fiatalok élnek. Az életszínvonal, a gazdasági helyzet, a vásárlóerő is meghatározza például az IKT-s eszközellátottságot, és ezáltal hatással van az ezekkel kapcsolatos viszonyulásokra is. Ugyanakkor, a korábban ismertetett adatok is azt mutatják, hogy minél fiatalabb korcsoportról van szó, annál fontosabbak számukra a minél trendibb, minél frissebb, újgenerációs digitális eszközök.

2. Internethasználat

2.1. Az internethasználat általános és specifikus jellemzői

Tanulmányunk következő részében az internethasználat tartalmi vonatkozásait vizsgáljuk. Az általunk vizsgált korosztály már a digitális bennszülöttek³ generációja, de úgy véljük, mégis jelentős különbségek jelentkezhetnek internetezési szokásaikban. Sőt, olyannyira meg-

3 Marc PRENSKY: *Digitális bennszülöttek, digitális bevándorlók*. 2001. http://goliat.eik.bme.hu/-emese/gtk-mo/didaktika/digital_kids.pdf

határozó az online élet, hogy mára az identitásra gyakorolt hatásaival is számos tanulmány foglalkozik⁴. A médiafogyasztás változásaival foglalkozó tanulmányok rendre kiemelik a korábbi „klasszikus” fogyasztás átalakulását⁵, mely által a médiahatás-elméletek relevanciája⁶ is újragondolandó.

Az internethasználat tartalmi vonatkozásaira fókuszálva, kutatási kérdéseinket három nagyobb kérdéskör mentén fogalmazzuk meg:

- Milyen regionális különbségek jelentkeznek az egyes internetes tevékenységek esetében, hogyan/mivel tudjuk ezeket magyarázni, azt feltételezve, hogy nem csak az IKT-eszközellátottság befolyásolja ezeket a különbségeket, hanem a társadalmi közeg, a generációs „közhangulat” is, amelyet a társadalmi értékek, szabadidős tevékenységek, ifjúsági problémákhoz való viszonyulás dimenziói mentén ragadhatunk meg.
- A családi kulturális tőke és gazdasági háttér milyen mértékben befolyásolja, magyarázza a Kárpát-medencei magyar fiatalok internethasználati szokásait?
- Milyen életkorbeli sajátosságai vannak az egyes internetes tevékenységek preferálásának?

Egy 14 ítemes kérdéscsoport vonatkozott az internethasználatra, ennek eredményeit az alábbi táblázatban szemléltetjük, regionális bontásban.

4 Jeniina SIHVONEN: *Media consumption and the identity projects of the Young*. *YOUNG*. 23 (2). Sage Publication. DOI: 10.1177/1103308815569391, 2015.

5 Jacob BJUR: *Media life of the young*. *YOUNG*. 22 (1). Sage Publication. DOI: 10.1177/1103308813512934, 2014.

6 Bajomi-Lázár Péter: Manipulál-e a média? Médiakutató 2016 nyár. 2006. http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_02_nyar/04_manipulal-e_a_media/

16. Táblázat. Milyen gyakran használja az internetet az alábbi tevékenységekre

Milyen gyakran használod az internetet?					
Válasz	RÉGIÓ				ÖSSZESEN
	Ukrajna / Kárpátalja	Szerbia / Vajdaság	Szlovákia / Felvidék	Románia / Erdély	
1. Információk keresése állami intézmény, hivatal honlapjáról	2,12	2,75	2,51	2,43	2,45
2. Hivatalos űrlapok (nyomtatványok) letöltése közintézmény honlapjáról	1,57	2,01	1,93	1,85	1,85
3. Kitöltött hivatalos űrlapok (nyomtatványok) elküldése interneten keresztül	1,48	1,87	1,87	1,8	1,77
4. Online vásárlás (az elmúlt 3 hónapban)	1,55	1,73	2,18	1,89	1,87
5. Elektronikus levelezés (e-mail)	2,61	3,18	3,55	2,92	3,06
6. Rádióműsorok hallgatása	1,79	2,74	2,39	2,49	2,38
7. Filmek, zenék letöltése	3,09	3,23	3,14	3,22	3,18
8. Filmek, zenék online nézése/ hallgatása	3,61	4,06	3,59	3,62	3,69
9. Facebook, közösségi oldalak böngészése	4,23	4,68	4,52	4,42	4,45
10. Chatelés	3,96	4,43	4,27	4	4,14
11. Fotók megosztása (pl. Instagram)	2,68	2,68	2,77	2,78	2,74
12. Online játékok	1,9	2,18	2,18	2,05	2,08
13. Munkavégzés	1,98	2,45	2,37	2,39	2,31
14. Tanulás	2,3	2,98	2,77	2,76	2,72
SKÁLA	1. soha				
	2. havonta vagy ritkábban				
	3. hetente egyszer				
	4. hetente többször				
	5. naponta				

Az internetet elsősorban kapcsolattartásra (Facebook, chatelés) és filmek, zenék online hallgatására használják, és egyelőre csak csekélyebb mértékben használják ki a benne rejlő tudásszerző és állampolgári lehetőségeket. Trendjeiben hasonló jellegzetességeket figyelhetünk meg, mint amelyeket a Magyar Ifjúság 2016 felmérés eredményei is jeleznek, mely szerint a fiatalok kétharmada az online térben kommunikál és találkozik barátaival⁷.

A 14 itemből adatredukációs módszerrel három főkomponenst hoztunk létre, amely segítségével alaposabban körüljárhatjuk az internethasználat regionális sajátosságait.

7 BAUER Béla – Pillók Péter – Ruff Tamás – Szabó Andrea – Szanyi F. Eleonóra – Székely Levente: Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Ezek a mai fiatalok. Új Nemzedék Központ Nonprofit Kft, 2016.
http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/atoms/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web_0.pdf

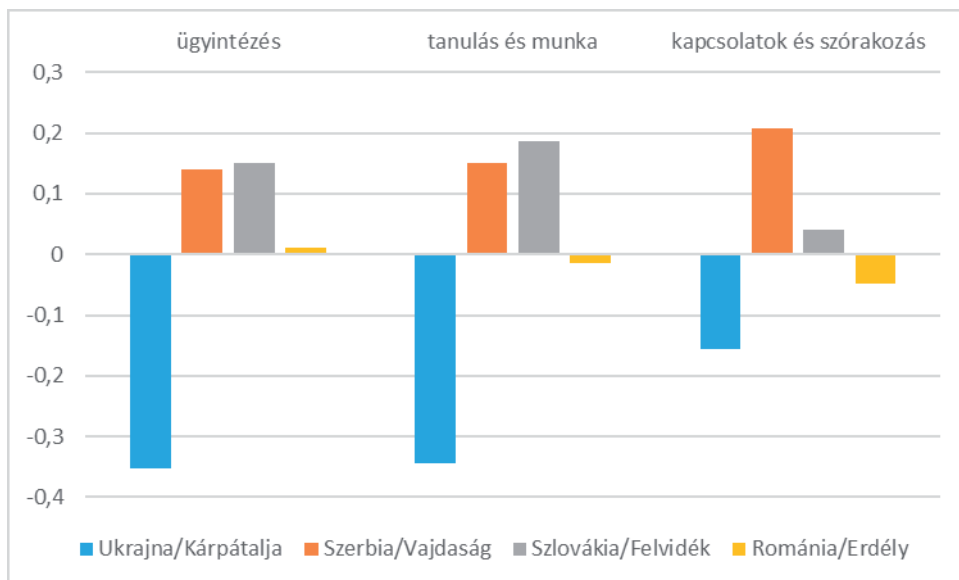
17. Táblázat. Internethasználat – főkomponensek

	1	2	3
Chatelés	0.825		
Facebook, közösségi oldalak böngészése	0.798		
Filmek, zenék online nézése/ hallgatása	0.714		
Fotók megosztása (pl. Instagram)	0.633		
Filmek, zenék letöltése	0.663		
Elektronikus levelezés (e-mail)		0.807	
Munkavégzés		0.798	
Tanulás		0.749	
Hivatalos űrlapok (nyomtatványok) letöltése közigazgatási honlapjáról			0.896
Kitöltött hivatalos űrlapok (nyomtatványok) elküldése interneten keresztül			0.887
Információk keresése állami intézmény, hivatal honlapjáról			0.802
Online vásárlás (az elmúlt 3 hónapban)			0.559
Magyarozott variancia	53.342	61.65%	63.638%

A három főkomponens jól elhatárolható tevékenység-együttest jelez, így az első a kapcsolattartás és szórakozás elemzésében segít, a második a tanulás és munkavégzés céljából történő internethasználatot jelöli, a harmadik főkomponens pedig az elektronikus ügyintézésről nyújt képet. A három főkomponens mellett az online játékok és a rádióműsorok hallgatását is körül fogjuk járni, hiszen ezek a többitől elkülönülő internetes tevékenységek, amelyek azonban fontos adalékkal bírnak az internethasználat mikéntjére vonatkoztatva.

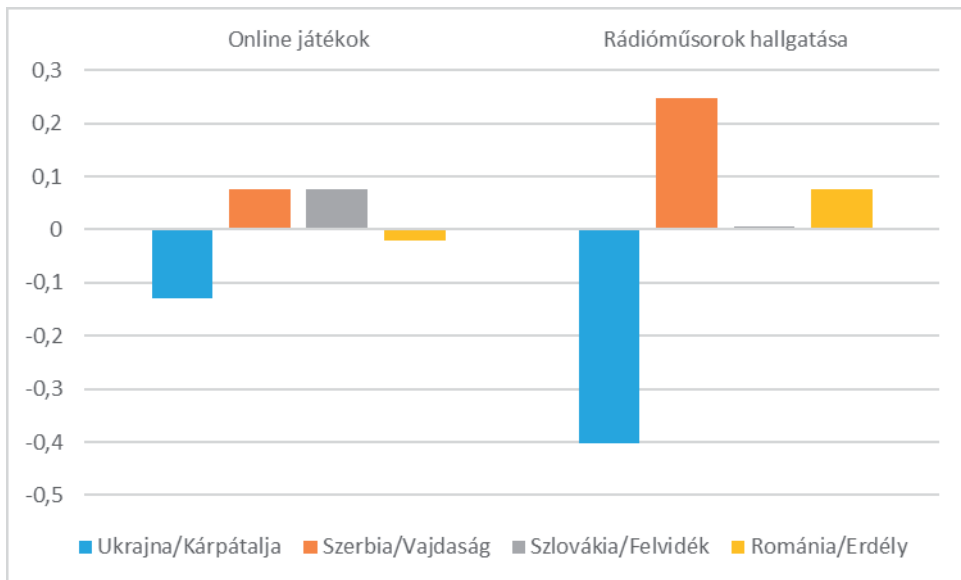
Regionális bontásban azt láthatjuk, hogy árnyalt a kép, jelentős eltérések mutatkoznak.

10. Ábra. Internethasználat régiók szerint

A szlovákiai és vajdasági magyar fiatalok internethasználata erőteljesen meghaladja az erdélyi, és főként a kárpátaljai magyar fiatalok felhasználói gyakorlatát. A vajdaságiak körében a legjelentősebb a kapcsolattartás és szórakozás céljából történő internetezés, a szlovákiai magyar fiatalok használják leggyakrabban tanulás és munkavégzés céljából, illetve elektronikus ügyintézésre. Az erdélyi magyar fiatalok használati értékei az átlag körül mozognak, ügyintézésben kicsit meghaladva, tanulás és munka, valamint kapcsolatok és szórakozásban kissé lemaradva az átlagos használattól. A kárpátaljai fiatalok internethasználata a legcsekélyebb, ezen belül legkevésbé ügyintézésre, leginkább kapcsolattartásra és szórakozásra használják az internet biztosította lehetőségeket. A következőkben az online játékok és rádióhallgatás regionális eltéréseit szemléltetjük.

11. Ábra. Online játékok és rádióhallgatás régiók szerint

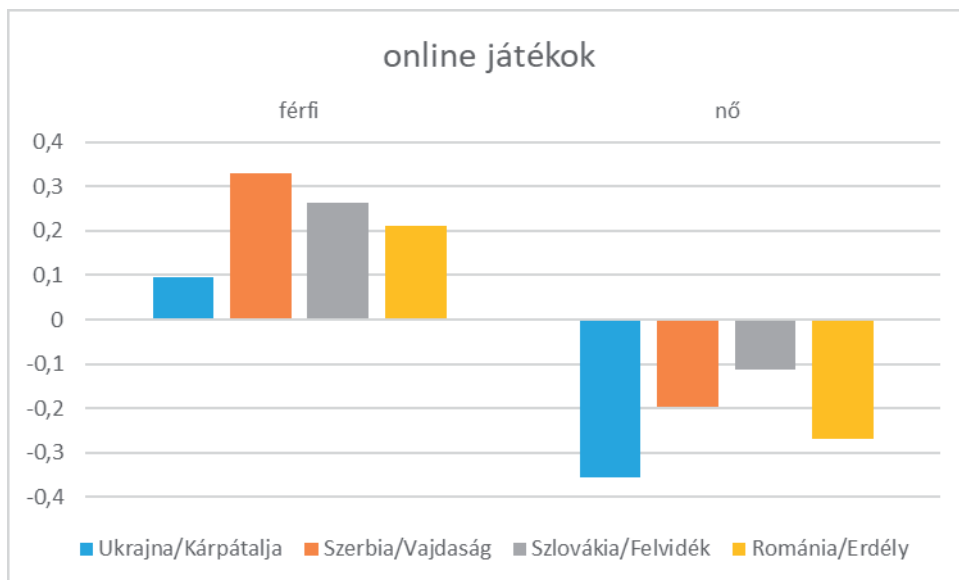

Az előző trendek jelentkeznek ez esetben is, a vajdasági magyar fiatalokra az átlagnál sokkal jellemzőbb az online rádióhallgatás és az online játékok is. Szintén az átlagnál gyakrabban hallgatnak online rádióműsorokat az erdélyi magyar fiatalok is. Online játékokban a szlovákiai magyar fiatalok felzárkóznak a vajdaságiak mellé, míg a kárpátaljai fiatalokra az átlagnál csekélyebb mértékben jellemző az online „gamerkedés”, és egyáltalán nem jellemző a rádióhallgatás.

A továbbiakban megpróbáljuk a szocio-demográfiai háttér alapján is megvizsgálni az egyes régiók magyar fiataljainak internet-használati szokásait.

Elsőként a nemek szerinti jellemzőket vizsgáltuk. Az egyetlen internet-használati különbséget, amely minden régióban jelentkezik a nemek viszonylatában, az online játékok esetében regisztráltuk – a férfiak sokkal erőteljesebb mértékben online játékosok, mint a nők.

12. Ábra. Online játékok nemek szerinti bontásban

A nem minden régió esetében egyértelmű törésvonalat jelent, az online játékok intenzitása pedig a már előbb ismertetett: a vajdasági fiatal férfiakra a leginkább jellemző, a kárpátaljai fiatal nőkre pedig a legkevésbé.

A kárpátaljai fiatalok esetében minden főkomponens mentén szignifikáns eltérésekkel találkozunk az internethasználat vonatkozásában. Bár az átlagosnál alacsonyabb mértékben használják az internetet, a nők intenzívebb internethasználók, mint a férfiak mind a kapcsolattartás és szórakozás, mind a tanulás és munkavégzés, mind az ügyintézés vonatkozásában. A vajdasági és az erdélyi magyar fiatalok esetében – az online játékok kivételével – semmilyen jelentős eltérést nem figyelhetünk meg nemek szerint a digitális tevékenységekben. A szlovákiai magyar fiatal nők jellemzően többet használják az internetet kapcsolattartásra és szórakozásra, valamint munkavégzésre és tanulási segédeszközként, mint a férfiak.

Településszerkezet szerint is jelentkeznek a regionális eltérések. Míg a vajdasági fiatalok internetes szokásaira egyáltalán nincs befolyással, és a szlovákiai magyar fiatalok esetében is csupán a tanulás és munka vonatkozásában jellemzőbb a városi fiatalok erősebb internetes jelenléte, addig a kárpátaljai fiatalok esetében, a városon élőkre a kapcsolattartás és szórakozás digitális formája is jellemzőbb, mint vidéki társaikra, az erdélyi magyar fiatalok esetében pedig a legmeghatározóbb. A városi élet együtt jár a szignifikánsan intenzívebb internetes tevékenységekkel minden vizsgált dimenzió mentén, így az ügyintézés, tanulás és munka, kapcsolattartás és szórakozás, online játékok, valamint online rádióhallgatás esetében egyaránt.

Bár vizsgálatunk a fiatalokra irányult, korcsoportos bontásban is fontosnak gondoljuk górcső alá helyezni az internet-használati szokásokat, azt feltételezve, hogy a legfiatalabbakra inkább a „lazább” digitális tevékenységek lesznek jellemzők, az idősebbekre pedig a „komozyabbak” – munkavégzés, ügyintézés. Az alábbi ábrák a jelentkező különbségeket szemléltetik.

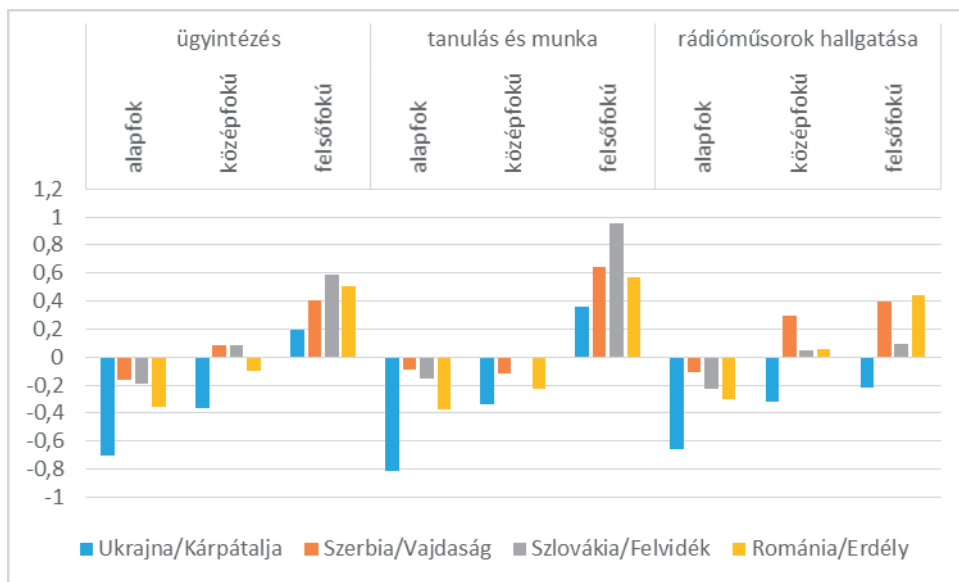
13. Ábra. Internethasználat korcsoportok szerint

A vajdasági magyar fiatalok minden korcsoporton belül az átlagnál gyakrabban intézik elektronikus úton a hivatalos ügyeiket. A szlovákiai magyar fiatalok körében ez a 25–29 évesekre a legjellemzőbb, de szintén az átlagnál gyakoribb a 20–24 évesek körében is. Az erdélyi 20–24 évesek erőteljesen élnek ezzel a lehetőséggel, míg a másik két korcsoport esetében átlag körüli/alatti az elektronikus ügyintézés gyakorisága. Tanulásban és munkavégzésben a szlovákiai magyar fiatalok, korra való tekintet nélkül, intenzív felhasználónak minősülnek, ez a 25–29 éves vajdasági fiatalokra is hatványozottan érvényes. A kárpátaljai magyar fiatalok elenyésző mértékben használják ezeket a lehetőségeket. Kapcsolattartás, szórakozás és online játékok esetében mind a négy régióban a legfiatalabbak a legaktívabbak, ők a digitális bennszülöttek. Az életkor növekedésével minden régió esetében csökken ezen tevékenységek intenzitása. Míg az online rádióhallgatás vonatkozásában némiképp ellentétes trend érvényesül, ez az idősebbekre jellemzőbb – kiemelkedő mértékben a vajdaságiak esetében –, és a legfiatalabbak körében a legcsekélyebb az ilyen irányú tevékenység.

Az iskolai végzettség szerint vizsgálva azt találtuk, hogy a kapcsolattartásra és szórakozásra, valamint az online játékokra nincs szignifikáns hatással a megkérdezettek iskolai végzettsége – az egyetlen kivétel ez alól a kárpátaljai fiatalok esetében jelentkezett, ahol a végzettséggel párhuzamosan nő a kapcsolattartásra és szórakozásra fordított tevékenység gyakorisága. Az ügyintézés, tanulás és munkavégzés, valamint a rádióhallgatás ilyen szempontú különbségeit a következő ábra szemlélteti.

14. Ábra. Internethasználat az iskolai végzettség bontásában

Az iskolai végzettség – hipotézisünket alátámasztva – felerősíti az internethasználatot. Ez legerőteljesebben a munkavégzés és tanulás területén jelentkezik, ezt követően az elektronikus ügyintézésben, de még a rádióhallgatásban is szignifikánsan jelen van. Ez utóbbinál a már ismert trenddel találkozunk – a vajdasági fiatalok esetében a középfokú végzettségűek körében is népszerű tevékenység az online rádióhallgatás.

Akárcsak az iskolai végzettség esetében (részben erre épülve), a foglalkozás vonatkozásában is megvizsgáltuk az internet-használati szokásokban jelentkező különbségeket azt feltételezve, hogy a gazdaságilag aktívak, és a lekérdezés pillanatában még tanulók, intenzívebb felhasználók, mint inaktív és munkanélküli társaik.

15. Ábra. Internethasználat foglalkozási kategóriák szerint

A legerőteljesebben kapcsolattartásra és szórakozásra használják a még mindig tanulók az internet biztosította lehetőségeket, ezt követi a tanulás és munkavégzésre irányuló tevékenység – főként a szlovákiai magyar fiatalok esetében, akikre ez a legjellemzőbb tevékenység. Elektronikus ügyintézésre a gazdaságilag aktívak használják leginkább az internetet – nem meglepő módon. Online játékokra – a még mindig tanulók mellett – leginkább a szlovákiai és vajdasági magyar fiatal munkanélküliek használják az internetet. Az online rádiózás ez esetben is más mintát követ, ez a tevékenység a gazdaságilag aktívakra a legjellemzőbb, őket követik a gazdaságilag inaktív vajdasági fiatalok, majd a még tanulók, és végül a vajdasági munkanélküliek. Tanulásra, ügyintézésre a munkanélkülieknek, illetve a gazdaságilag inaktívoknak ez a fiatal korosztálya sem használja a digitális világ nyújtotta lehetőségeket. A kárpátaljai fiatalok esetében kihangsúlyozható, hogy a még mindig tanulók „felzárkóznak” a többi régió fiataljainak használati szokásaihoz, a többi kategóriában azonban az átlagnál jóval csekélyebb mértékben képviseltetik magukat.

Az egyes tipikus internet-használati tevékenységeket megpróbáljuk az adatbázisban rendelkezésünkre álló tényezők⁸ segítségével magyarázni.

A szocio-demográfiai adatok közül a megkérdezett nemét, életkorát, lakhelye településtípusát, a családi kulturális tőkéhez kapcsolódó iskolázottságot (saját és szülei iskolai végzettsége, adatredukciós modellel közös főkomponensbe rendezve), a család anyagi háttérét jelző változókat (lakásméret négyzetméterben, szobaszám, lakás eszközellátottsága), valamint a kérdéskör vizsgálatához szintén fontosnak gondolt IKT-eszközökkel való ellátottság mutatóját vonjuk be az elemzésbe.

Az internethasználat magyarázatának modelljébe fontosnak gondoltuk bevonni a társadalmi értékekhez való viszonyulást, az értékekhez is kapcsolódó szabadidős tevékenységeket, valamint az ifjúság problémáinak a megítélését. Elsőként a 26 itemet felsorakoztató társadalmi értékeket vizsgáltuk, amelyet adatredukciós módszerrel hat jól operacionálizálható főkomponenssel tudjuk megragadni (hagyományos értékek, normakövetés, materiális értékek, sikerorientáltság, társadalmi felelősségvállalás/filantropia és önállóság).

Az értékekhez is köthető szabadidős tevékenységeket 27 itemmel mértük, ezekből rajzolódott ki, az adatredukció által, az a hét jól értelmezhető tevékenységkör, amelyet a vizsgálatba bevontunk (magaskultúra fogyasztó, alkotó, digitális szabadidős sportoló, hírfogyasztó, társasági, plázázó).

Az ifjúság problémáihoz való viszonyulást is fontosnak gondoltuk beemelni modellünkbe. Az eredetileg 21 itemmel mért problémahalmazból öt elkülönülő dimenziót sikerült létrehozni (általános rossz gazdasági helyzet, megcsúszás, értékek válsága, hátrányos helyzet, kisebbségi helyzet).

2.2. Tanulás és munka

Regionális bontásban néztük meg, hogy a felsorolt változókkal mennyit tudunk megmagyarázni az egyes küllhoni területeken élő magyar fiatalok internethasználati szokásaiból, a lineáris regresszióelemzés segítségével.

8 Az új változók szerkezetét a mellékletben ismertetjük.

18. Táblázat. Tanulás és munkavégzés céljából történő internet-használat magyarázó modellje (szignifikáns befolyásoló tényezők)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szocio-demográfiai adatok	település típusa			0.165	
	életkor		0.273		
	Iskolázottság (saját+szülők)			0.286	0.18
	szobaszám			0.222	
	lakás felszereltsége		0.2		0.094
Társadalmi értékek	sikerorientáltság			0.236	
	normakövetés				0.112
	hagyományos értékek				-0.109
Tevékenységek	magaskultúra fogyasztó	0.739	0.496	0.34	0.355
	hírfogyasztó				0.157
Ifjúság problémái	általános rossz gazdasági helyzet				0.095
Adjusted R Square		0.531	0.331	0.413	0.373

A csak szignifikáns összefüggéseket tartalmazó modellnek van egy erős általános jellemzője, illetve megjelennek regionális szinten szignifikáns sajátosságok is. Legerősebb és egyben általános magyarázat a tanulásra és munkavégzésre használt internetezésnek a magaskultúra-fogyasztás. A modell magyarázó ereje a kárpátaljai fiatalok esetében a legmagasabb (53%), és az ő esetükben ez az egy összetevő több mint 50%-ban magyarázza a tanulásra és munkavégzésre fordított internethasználatot, azok közül kerülnek ki a tanulásra, munkavégzésre internetes lehetőségeket használó kárpátaljai magyar fiatalok, akik magaskultúra-fogyasztóknak számítanak.

A szlovákiai magyar fiatalok esetében a magaskultúra-fogyasztók erősebb jelenléte mellett fontos magyarázóerővel bír a családi kulturális tőke iskolai végzettségben mért vetülete, a magasabb iskolai végzettségűek közül többen használják ilyen célra az internet biztosította lehetőségeket. Ugyanakkor, az ő esetükben a család anyagi háttere is magyarázó erejű, a lakás szobaszámában mért nagyságát jelző változó által. A társadalmi értékek is magyarázó erővel bírnak, a tanulásra és munkavégzésre fordított net-használók az átlagnál erőteljesebben sikerorientáltak, mint kortársaik. Az ő esetükben a modell 41,3%-ban magyarázza meg ezt a típusú internethasználatot.

A magyarázóerő csökken, de jelentős a másik két régió esetében is. A tanulásra és munkavégzésre koncentráló erdélyi magyar fiatalokra, a magaskultúra fogyasztása mellett, a hírfogyasztás is erősebben jellemző, mint kortársaikra. Ugyanakkor nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a normakövetésnek, és kevésbé jellemzi őket a hagyományos értékrend. Kevésbé gondolják problémának az általános gazdasági helyzetet is⁹, mint ilyen célból kevesebbet internetező társaik. Az ő esetükben is magyarázó erővel bír az iskolázottság, a magasabb iskolai végzettségű-

9 Az ifjúsági problémákat egy 1–4-es skálán mértük, ahol 1 – a nagyon nagymértékben gond, 4 – az egyáltalán nem gond kategóriákat jelölte.

ekre jellemzőbb ez a tevékenység, és csekélyebb mértékben, mint a vajdasági fiatalok esetében, de a lakásfelszereltség, mint anyagi háttérmutató, szintén szignifikáns hatást jelez.

A Vajdaságban a magaskultúra fogyasztás mellett az életkor is fontos magyarázó tényező, az idősebbekre hatványozottabban jellemző az internetes tanulás és munkavégzés, mint fiatalabb társaikra. A lakásfelszereltség, mint anyagi háttér, szintén szerepet játszik, jobban felszerelt lakásban/háztartásban élnek azok, akik internetes lehetőségeket is használva tanulnak és dolgoznak.

2.3. E-ügyintézés

Amennyiben az elemzés fókusza az elektronikus ügyintézésre helyeződik, nézzük, hogy a lineáris regressziós modellel mely változók mentén tudjuk magyarázni az elektronikus ügyintézés.

19. Táblázat. Elektronikus ügyintézés céljából történő internethasználat magyarázó modellje (szignifikáns befolyásoló tényezők)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szocio-demográfiai adatok	foglalkozási kategória			-0.148	
	életkor		0.223		
	Iskolázottság (saját+szülők)			0.096	
	digitális eszközökkel való ellátottság	0.376			
Társadalmi értékek	hagyományos értékek		0.236		
Tevékenységek	sportoló		0.307		
	magaskultúra fogyasztó			0.267	0.221
	hírfogyasztó	0.392			0.157
	plázázó				0.153
Ifjúság problémái	általános rossz gazdasági helyzet			-0.198	0.092
	megcsúszás			-0.193	
	értékek válsága				-0.115
Adjusted R Square		0.288	0.153	0.148	0.208

A kárpátaljai magyar fiatalok elektronikus ügyintézéséből közel 30%-ot tudunk megmagyarázni modellünkkel. Az ő esetükben a hírfogyasztás és az IKT-eszközökkel való ellátottság a két magyarázó tényező, azaz azok közül kerülnek ki nagyobb valószínűséggel az elektronikus ügyintézők, akik sokkal jelentősebb mértékben rendelkeznek digitális „kütyükkel”, mint az átlag, illetve, akikre sokkal jellemzőbb a hírfogyasztás, mint kortársaikra.

Az erdélyi magyar fiatalok elektronikus ügyintézését leginkább a szabadidős tevékenységeikkel és az ifjúság problémáikhoz való viszonyulással tudjuk magyarázni (21%-ban). A jelentősebb magaskultúra-fogyasztás és a hírfogyasztás erős magyarázóerővel bír, akárcsak

a plázázás – ami nem meglepő, ha arra gondolunk, hogy az e-ügyintézéses főkomponensünk alkotóeleme az online vásárlás is. Kortársaiknál nagyobb mértékben gondolják problémásnak az értékek válságát, és kevésbé jelentősnek az általános rossz gazdasági helyzetet.

A vajdasági magyar „elektronikus ügyintézőkre” erőteljesen jellemző a sportolás, mint szabadidős tevékenység, életkorukat tekintve az idősebbekhez tartoznak, és fontosabb számukra a hagyományos értékrend.

A szlovákiai magyar fiatalok esetében is a legerősebb magyarázatot a szabadidős tevékenységek és az ifjúság problémáihoz való viszonyulás szolgáltatja. Az ő esetükben a magaskultúra-fogyasztás az e-ügyintézés választásában is nagy magyarázóerővel bír, akárcsak a negatívabban értékelt általános rossz gazdasági helyzet és a megcsúszás veszélye, mint az ifjúság jelentős problémái. A szocio-demográfiai háttérváltozók közül az iskolai végzettség mellett a foglalkozás is jelentős hatást mutat, a gazdaságilag aktívak körül kerülnek ki nagyobb arányban az elektronikus ügyintézés preferáló szlovákiai magyar fiatalok.

2.4. Kapcsolattartás és szórakozás

A vizsgált korosztály számára talán a legfontosabb internetezési szokásokat, a kapcsolattartást és szórakozást vizsgáljuk a továbbiakban. Ez esetben is mind a szocio-demográfiai változók, mind a társadalmi értékekre, ifjúsági problémákra és szabadidős tevékenységekre vonatkozó változók függvényében próbálunk meg minél többet magyarázni ebből az erőteljesen generáció-specifikus tevékenységből. Magyarázó modellünk szignifikáns vonatkozásait a következő táblázat szemlélteti.

20. Táblázat. Kapcsolattartás és szórakozás céljából történő internethasználat magyarázó modellje (szignifikáns befolyásoló tényezők)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szocio-demográfiai adatok	foglalkozási kategória				0.105
	életkor	-0.334			
	Iskolázottság (saját+szülők)			0.191	
	digitális eszközökkel való ellátottság	0.456			
	lakás felszereltsége				0.159
Társadalmi értékek	materiális értékek			0.153	
	hagyományos értékek				-0.094
Tevékenységek	digitális szabadidős	0.372	0.562	0.628	0.605
	társasági				0.118
Adjusted R Square		0.522	0.309	0.5	0.57

Bár a modell magyarázóereje csábítóan magas, látnunk kell, hogy ez esetben egy tautológia-gyanús összefüggés torzítja az eredményeinket, hiszen három régió esetében – a vajdasági, erdélyi és szlovákiai magyar fiatalok esetében – a legerősebb magyarázóerővel a szabadidős tevékenységek közül a digitális szabadidő bír (amely a chatelés, Facebookozás, filmek, zenék

letöltését/hallgatását jelöli, mint jellemző szabadidős tevékenység). A tautológia kiküszöbölése érdekében a szabadidős tevékenységek köréből kizárjuk a digitális szabadidőre vonatkozót, és így nézzük meg a lineáris regresszió modellalkotási eredményeit.

21. Táblázat. Kapcsolattartás és szórakozás céljából történő internethasználat magyarázó modellje – kizárva a digitális szabadidő hatását (szignifikáns befolyásoló tényezők)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szocio-demográfiai adatok	foglalkozási kategória	0.303			0.151
	életkor		-0.224		-0.174
	nem			0.251	
	Iskolázottság (saját+szülők)	0.386			
	szobaszám				-0.093
	lakás felszereltsége			0.206	0.16
Társadalmi értékek	önállóság			0.235	
	társadalmi felelősségvállalás			-0.261	
	hagyományos értékek				-0.095
Tevékenységek	plázázó		0.23		0.159
	hírfogyasztó			0.187	0.174
	magaskultúra fogyasztó				-0.103
	társasági	0.348		0.238	0.326
Adjusted R Square		0.421	0.094	0.267	0.383

Kiszűrve a digitális szabadidős tevékenység hatását, a kárpátaljai magyar fiatalok esetében több mint 40%-át tudjuk magyarázni a kapcsolattartásra és szórakozásra fordított internethasználatnak. Jelentős szerepet játszik ebben a családi kulturális tőkéhez kapcsolódó iskolai végzettség, de ugyanakkor ezekre a fiatalokra hatványozottan jellemzőbb a társasági szabadidőtöltés is. A lekérdezés időszakában még tanulóokra szintén nagyobb arányban jellemző ez a típusú internethasználat, ezt jelzi a foglalkozási kategóriák szerinti eredmény.

Az erdélyi magyar fiatalok internetes kapcsolattartási és szórakozási szokásaiból közel 40%-ot tudunk megmagyarázni modellünkkel. Esetükben a legerőteljesebb jellemzője ezen fiataloknak a társasági szabadidős tevékenységek preferálása (bulizás), de ugyanakkor az átlagnál magasabb mértékben jellemző rájuk a hírfogyasztás és a plázázás is, és alacsonyabb mértékben a magaskultúra-fogyasztás. A legfiatalabbak azok, akik köréből nagyobb arányban kerül ki az internetfogyasztók ezen csoportja – ezt jelzi az életkor és a foglalkozási kategória szerinti besorolás –, ugyanakkor a lakás felszereltsége, mint az anyagi háttér egyik mutatója, csekély mértékben ugyan, de szintén hatást gyakorol. Kisebb jelentőséget tulajdonítanak a hagyományos értékrendnek és valamivel kevesebb szobaszámú lakásban laknak, mint a kapcsolattartás és szórakozás ezen formáját kevésbé preferáló társaik.

A szlovákiai magyar fiatalok esetében 27%-ban szolgáltat magyarázattal a modell. Legerősebb jellemzője azoknak a fiataloknak, akik intenzíven használják a digitális teret kapcsolattartásra és szórakozásra, az átlagosnál kisebb a társadalmi felelősségvállalás, illetve az átlagosnál erősebb az önállóság iránti igény. A társasági szabadidős tevékenységeket prefe-

rálják, akárcsak kárpátaljai és erdélyi társaik, és az ő esetükben is jelentősebb szerepe van a hírfogyasztásnak. A nőkre hatványozottan jellemzőbb ez az internethasználati mód, melyet a lakás/háztartás felszereltsége is pozitívan befolyásol.

A vajdasági magyar fiatalok esetében tudunk a legkevesebbet mondani e modell alapján, közülük is a legfiatalabbakra a legjellemzőbb a kapcsolattartás és szórakozás ezen formája, melyet a plázázó szabadidőtöltés is felerősít.

2.5. Online játékok

Az online játékok, ahogyan korábban is jeleztük, egy sajátos, de jelentős vetületét képezik az internethasználati szokásoknak. Éppen ezért nem tekinthetünk el ennek vizsgálatától sem. Az alábbi táblázat összefoglalja az online játékok magyarázatának szignifikáns összetevőit.

22. Táblázat. Online játékok céljából történő internethasználat magyarázó modellje (szignifikáns befolyásoló tényezők)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szocio-demográfiai adatok	település típusa	0.41			0.125
	foglalkozási kategória		0.215		0.116
	nem		-0.378	-0.311	-0.349
	lakás felszereltsége		-0.327		
	digitális eszközökkel való ellátottság		0.201		
	lakás nagysága (nm)	0.373			
Társadalmi értékek	sikerorientáltság				-0.091
Tevékenységek	társasági	0.527			
	alkotó		-0.218		
	digitális szabadidős			0.226	0.222
	plázázó				
Ifjúság problémái	elvándorlás				0.131
Adjusted R Square		0.668	0.236	0.115	0.21

A kárpátaljai magyar fiatalok esetében, akik arányaiban a legkevesbé képviseltetik magukat az online játékok üzésében, a modell 67%-ot magyaráz. Azok köréből kerülnek ki az online gamerek, akik sokkal erőteljesebben a társasági szabadidős tevékenységeket választják (bulizósabbak), városiak és nagyobb lakásban élnek.

A vajdasági online játékokat játszóknak sokkal nagyobb arányban férfiak, mint nők, kevesebb háztartási tulajdonnal bíró lakásokban élnek, de digitális eszközellátottságuk az átlagnál jobb, és főként a tanulók és munkanélküliek köréből kerülnek ki. Kevésbé jellemző rájuk az alkotó szabadidős tevékenység, mint azon kortársaikra, akik nem játszanak online játékokat.

A digitális szabadidőtöltés, mint a szabadidős tevékenység egy fontos szegmense, ez esetben részét képezte az elemzésnek, mivel az online játékok az internetezési szokások egy sajátos szeletét jelentik, nem esnek egybe a kapcsolattartásra és más szórakozási lehetőségekre fókuszáló internetes tevékenységgel. Amennyiben a modellből kiemeljük a digitális szabadidős tevékenységet, mint magyarázó tényezőt, az elemzett két régió fiataljainak online játékra vonatkoztatott összefüggései érvényesek maradnak és – nyilván – a modellek magyarázóereje sem változik. Az erdélyi és szlovákiai magyar fiatalok online játék-preferenciájukat azonban a digitális szabadidő is befolyásolja, jelentősebb arányban kerülnek ki azok közül az „online játékosok”, akik szabadidejükben más digitális tevékenységet is gyakrabban végeznek, mint azok közül, akikre ez kevésbé jellemző. A nemek szerinti meghatározó különbség mind a szlovákiai, mind az erdélyi fiatalok esetében jelentkezik, és magyarázó erővel bír: a férfiak sokkal inkább játszanak online játékokon, mint a nők. Erdélyben nagyobb valószínűséggel találunk városi, jelenleg is tanuló fiatalokat ebben a körben.

2.6. Online rádióhallgatás

A rádióműsorok hallgatásának vizsgálatára is megpróbálunk kitérni, mint szintén jól elkülöníthető internetes tevékenységre. Az alábbi táblázat az online rádiózás szignifikáns magyarázó tényezőket tartalmazza.

23. Táblázat. Online rádióhallgatás céljából történő internethasználat magyarázó modellje (szignifikáns befolyásoló tényezők)

		Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szocio-demográfiai adatok	település típusa			
	foglalkozási kategória		-0.215	
	iskolázottság (saját+szülők)		0.208	
	lakás felszereltsége			
	digitális eszközökkel való ellátottság			
	lakás nagysága (nm)			
Társadalmi értékek	normakövetés		0.207	
	társadalmi felelősségvállalás			-0.122
Tevékenységek	társasági			0.121
	alkotó			
	digitális szabadidős	0.284		
	hírfogyasztó	0.256		0.325
Ifjúság problémái	elvándorlás		0.326	
	értékek válsága			-0.109
Adjusted R Square		0.16	0.204	0.144

A rádióműsorokat hallgató szlovákiai fiatalok azok köréből kerülnek ki nagyobb mértékben,

akik kevésbé gondolják problémának az elvándorlást, fontosabb számukra a normakövetés, magasabb iskolai végzettségűek, vagy még jelenleg is tanulnak. Ezek a jellemzők az ő esetükben az online rádióhallgatás 20%-át magyarázzák.

A vajdasági magyar fiatal rádióhallgatókra a digitális szabadidős tevékenységek és a hírfogyasztás jellemző, 16%-os magyarázóerővel.

Az online rádiózást preferáló erdélyi magyar fiatalokra pedig az átlagosnál erőteljesebb hírfogyasztás jellemző, csekélyebb mértékben, de a társasági (bulizós) szabadidős tevékenységeket is inkább választják, mint kortársaik, továbbá nagyobb problémának látják az értékek válságát.

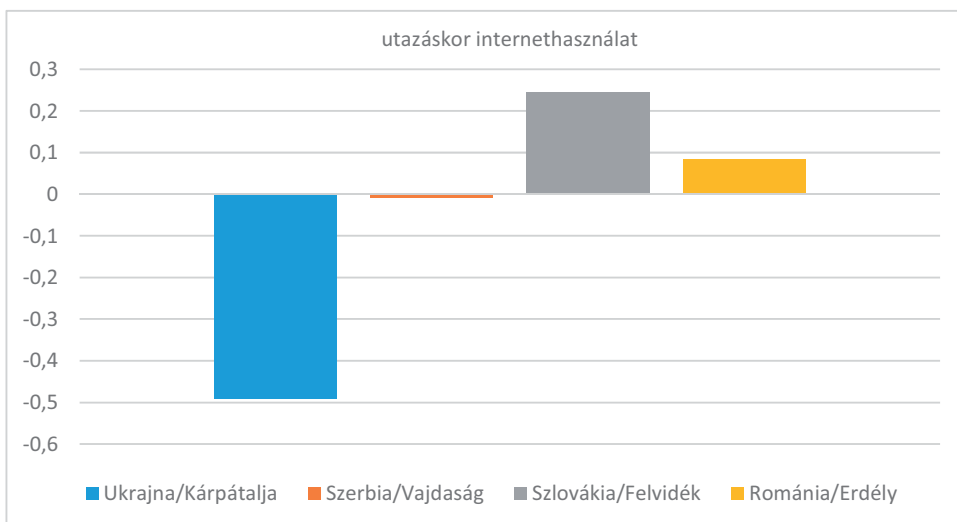
2.7. Internethasználat utazáskor

Az internethasználat specifikus jellemzője, mely a digitális világban való „elmerülést” is jelzi, ugyanakkor az életmódhoz is kapcsolható az utazások tervezésekor, utazások során igénybe vett internetes lehetőségek használata. A digitális tájkép ezen jellemzőjét egy 10 ítemes kérdésblokk segítségével próbáltuk megragadni. Adatredukciós módszerrel a 10 íteimből egy főkomponenst hoztunk létre, amely az utazásos internethasználatot tükrözi.

24. Táblázat. Internethasználat utazás során – főkomponens

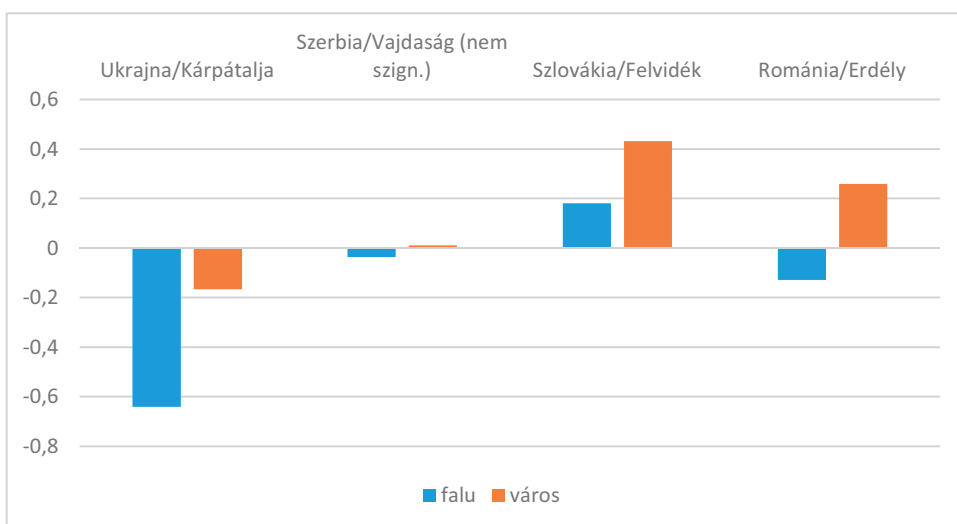
	1
Internetes keresők használata utazási információk céljából (Google, Bing)	0.781
Utazási információk, árak keresése, termék összehasonlítás	0.77
Programok, étel/ital, információk keresése a helyszínen mobil eszközről	0.758
Útvonaltervezés, közlekedési információk	0.757
Online szálláskeresés és foglalás	0.756
Kultúra, jegyek online vásárlása (mozi, színház, koncert, fesztivál, múzeum, stb. jegyek)	0.727
Vélemények keresése a közösségi oldalakon (Facebook, Instagram, stb.)	0.659
Online fizetés (bankkártya, PayPal, egyéb)	0.655
Videók keresése a célpontról (Youtube, Vimeo, stb.)	0.654
Elektronikus jegybemutató utazáskor (pl. mobilon)	0.623
Magyarázott variancia	51.313%

Amennyiben az egyes régiók fiataljainak „utazásos internethasználatát” hasonlítjuk össze, ez esetben is jelentős regionális különbségeket találunk.

16. Ábra. Internethasználat utazáskor – régiók szerint

Az általános digitális tájképhez illeszkedik ez a specifikus internethasználati preferencia is, amely leginkább a szlovákiai magyar fiatalokra jellemző, őket ez esetben az erdélyi magyar fiatalok követik, beelőzve a vajdaságiakat, akiknek utazásos internethasználati átlag körüli, és erősen átlag alatti a kárpátaljai fiatalok ilyen irányú tevékenysége.

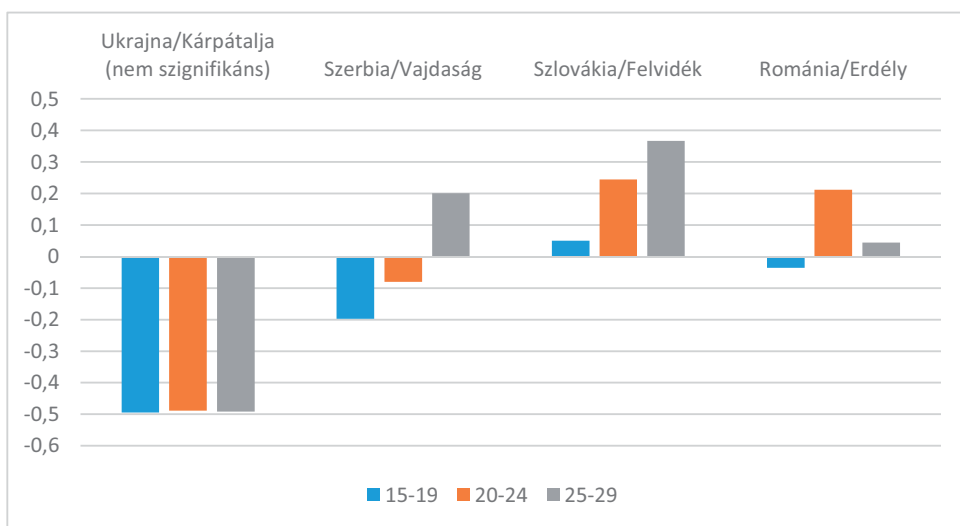
A szocio-demográfiai változók hatását vizsgálva az látható, hogy nemek szerint egyetlen régióban sincs szignifikáns eltérés ezekben a net-használati szokásokban. A településtípus azonban szignifikáns eltéréseket eredményez, ez alól csupán a Vajdaság kivétel.

17. Ábra. Internethasználat utazáskor – településtípus szerint

A városi fiatalok mindhárom régióban – Felvidék, Erdély, Kárpátalja – intenzívebb internetfelhasználónak minősülnek utazási célból, mint vidéki társaik. Azonban, míg a szlovákiai magyar fiatalok esetében a falun élők is az átlagnál magasabb arányban használják ezeket az internetes lehetőségeket, az erdélyiek esetében törésvonalként jelentkeznek ezek a különbségek, a városiak átlagnál jelentősebb arányban, míg a falusiak az átlagnál alacsonyabb mértékben felhasználók.

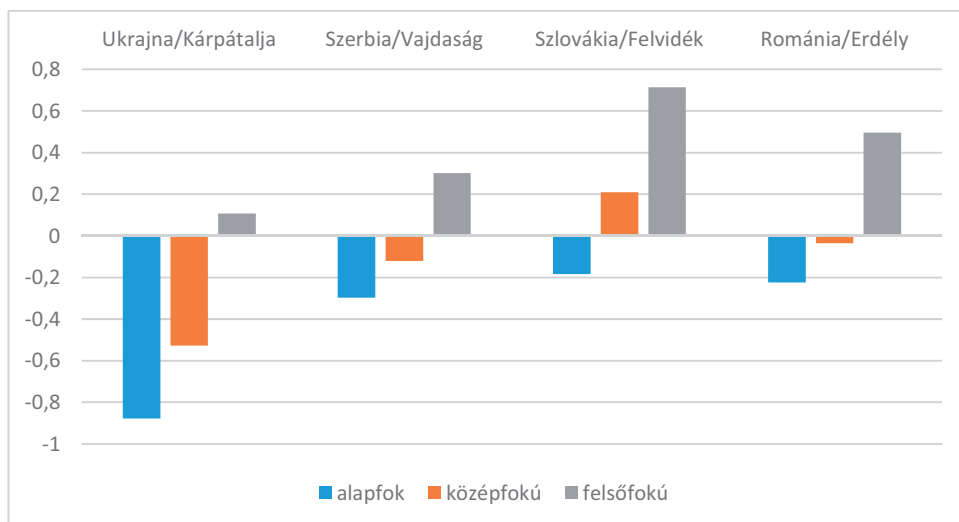
Azt feltételeztük, hogy generációs különbségek is jelentkeznek ilyen vonatkozásban, hiszen nem egyforma lehetőségek nyílnak minden korcsoport számára az utazásra, ezeket az eltéréseket az alábbi ábra szemlélteti.

18. Ábra. Internethasználat utazáskor – korcsoportok szerint

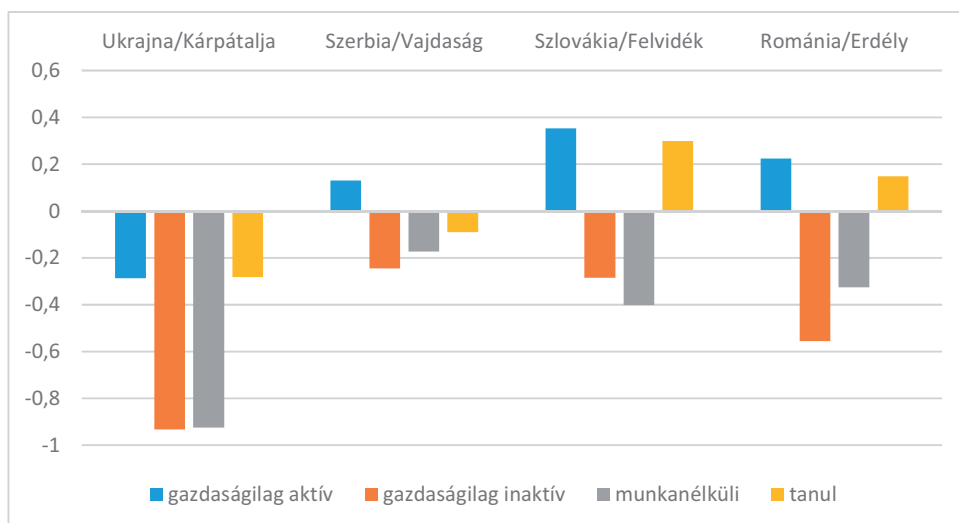
A szlovákiai magyar fiatalok esetében nem csak a legidősebbek (25–29 évesek) számítanak intenzív net-felhasználóknak utazáskor/tervezéskor, hanem a 20–24 évesek is. Az erdélyiek esetében ez utóbbi a legaktívabb korcsoport, míg a 25–29 évesek csekély mértékben haladják meg az átlagos használatot, a legfiatalabbak pedig valamennyivel elmaradnak az átlagos felhasználói intenzitástól. A vajdasági fiatalok esetében szintén a legidősebbek a legaktívabbak, mindkét másik korcsoport átlag alatti felhasználónak minősül. A kárpátaljai fiatalok esetében nincsenek szignifikáns eltérések, esetükben csekély minden ilyen tevékenység.

A korcsoportos bontás mellett az iskolai végzettséggel mutatott összefüggésekre is kíváncsiak voltunk. Ezeket a különbségeket mutatja be a következő ábra.

19. Ábra. Internethasználat utazáskor – iskolai végzettség szerint

Minden régióban szignifikáns eltéréseket jelez az iskolázottság, melynek növekedése fokozza ezt a típusú tevékenységet olyannyira, hogy a felsőfokú végzettségűek körében – ez a kárpátaljai magyar fiataloknál is – az átlagosnál jelentősebb használatot mutat. A szlovákiai magyar fiatalok esetében nem csak a felsőfokú végzettségűek kiugróan magas értékét emelhetjük ki, hanem ez az egyetlen régió, amelyben a középfokú végzettséggel rendelkező fiatalok is jelentősebb mértékben veszik igénybe ezeket a lehetőségeket utazáskor, tervezéskor.

A továbbiakban foglalkozási kategóriák szerint is megnézzük, milyen szignifikáns eltérések jelentkeznek, amelyeket már az iskolai végzettség egyértelműen jelez.

20. Ábra. Internethasználat utazáskor – foglalkozási kategóriák szerint

A gazdaságilag aktívak körében leggyakoribb ez a típusú internethasználat, egyáltalán nem meglepő módon, hiszen elsősorban ők az a réteg, akik élethelyzetükből adódóan leginkább „megengedhetik maguknak” az utazásokat. Őket követik a szlovákiai és romániai magyar fiatalok körében a még jelenleg is tanulók, akik esetében szintén intenzívebb ez a gyakorlat. Erdélyben és Vajdaságban a gazdaságilag inaktívak körében a legalacsonyabb az utazásos internethasználat, a szlovákiai magyar fiatalok esetében pedig a munkanélküliekre a legkevésbé jellemző.

A jelentkező különbségek mellett erre a típusú digitális használati szokásra is megpróbáltunk a lineáris regresszió segítségével magyarázatot keresni, a modellbe bevonva a már ismertetett szocio-demográfiai változókat, a társadalmi értékeket kifejező főkomponenseket, az ifjúság problémáinak értékeléséből létrehozott, adatredukciós módszerrel nyert változókat, valamint a szabadidős tevékenységek különböző dimenzióit megragadó főkomponenseket. A szignifikáns összefüggéseket az alábbi táblázat tartalmazza.

25. Táblázat. Utazásos internethasználat magyarázó modellje (szignifikáns befolyásoló tényezők)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szocio-demográfiai adatok	foglalkozási kategória		-0.232	-0.157	
	életkor				0.136
	Iskolázottság (saját+szülők)		0.203	0.268	0.108
	lakás felszereltsége				0.144
	digitális eszközökkel való ellátottság	0.369		0.278	
Társadalmi értékek	normakövetés		0.234	0.155	0.203
	hagyományos értékek				-0.19
Tevékenységek	sportoló		0.284		0.202
	magaskultúra fogyasztó				0.104
	hírfogyasztó	0.387	0.184	0.266	0.144
	plázázó				0.146
Ifjúság problémái	kisebbségi helyzet			0.189	
	megcsúszás			-0.155	
	értékek válsága				
Adjusted R Square		0.276	0.266	0.488	0.356

A legintenzívebb nethasználók, a szlovákiai magyar fiatalok esetében közel 50%-ot magyaráz meg a modell. Erős a szocio-demográfiai változók általi meghatározottság, elsősorban a digitális eszközökkel való ellátottság, másrészt a kulturális tőkéhez kapcsolódó iskolázottság, ugyanakkor a gazdaságilag aktívak szignifikánsan nagyobb arányban képviseltetik magukat ebben a csoportban. Továbbá erőteljesebben jellemző rájuk a hírfogyasztás és a normakövetés, és nem látják hangsúlyos problémának a kisebbségi helyzetet, viszont társadalmi szinten tartanak a megcsúszás jelentette problémáktól.

Az utazáskor hangsúlyosan internetet használó erdélyi fiatalokra is jellemzőbb a normakövetés, illetve a gyakoribb sportolás, plázázós szabadidős tevékenység, hírfogyasztás és magaskultúra-fogyasztás, mint ilyen célból kevesebbet internetező kortársaikra. Jobb lakáskörülmények, magassabb iskolai végzettség is jellemzi ezeket a főként idősebbek közül kikerülő internethasználókat.

A jóval gyakoribb sportolás és hírfogyasztás, valamint a hangsúlyos normakövetés magyarázóerővel bír a vajdasági magyar fiatalok esetében is, akárcsak a gazdasági aktivitás és a magasabb iskolai végzettség.

A kárpátaljai magyar fiatalok közül a hírfogyasztók és a jobb digitális eszköz-ellátottságúakból kerülnek ki az „utazásos internethasználók”.

2.8. Facebook használat

A legnépszerűbb közösségi oldalra kitérünk külön is. A Facebook (a továbbiakban FB) vizsgálatok szakirodalmi az elmúlt évek alatt megsokszorozódott, rengeteg aspektusra és vizsgálati kérdésre fókuszáló kutatásokkal, szakirodalmi áttekintőkkel találkozhatunk¹⁰. A megkérdezettek közül nagyrészt mindenkinek van Facebook-profilja (92%), de a regionális különbségek ez esetben sem elhanyagolhatóak.

26. Táblázat. Facebook-profil régiók szerint

Van-e Facebook-profilod?					
Válasz	RÉGIÓ				ÖSSZESEN
	Ukrajna / Kárpátalja	Szerbia / Vajdaság	Szlovákia / Felvidék	Románia / Erdély	
igen	83,90%	97,00%	93,30%	92,50%	91,90%
nem	16,10%	3,00%	6,70%	7,50%	8,10%
ÖSSZESEN	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Mint minden tevékenység esetében, amely a kapcsolattartásra, szórakozásra irányult, ez esetben is a vajdasági fiatalok a legaktívabbak, az ő körükben 97%-os az FB-profillal való rendelkezés, őket követik a szlovákiai és erdélyi magyar fiatalok, szintén több, mint 90%-os aktivitással, végül pedig a kárpátaljaiak, akik esetében jelentősebb az FB-profillal nem rendelkezők aránya, eléri a 16%-ot.

Hogy mely régióban milyen átlagot ért el az FB-ismerősök száma, illetve ebből milyen arányú a magyar, és milyen arányú a többségi nemzethez tartozó, a következő táblázat foglalja össze.

27. Táblázat. Facebook-ismerősök regionális megoszlásai

Körülbelül hány Facebook-ismerősöd van?				
RÉGIÓ	összes ismerős (N)	magyar (%)	többségi (%)	egyéb nemzetiségű (%)
Ukrajna / Kárpátalja	740	83	13	6
Szerbia / Vajdaság	785	69	25	8
Szlovákia / Felvidék	572	76	21	8
Románia / Erdély	898	73	23	6
ÖSSZESEN	771	75	21	7

10 UJHELYI Adrienn: *A Facebook szociálpszichológiája. Szakirodalmi összefoglaló.* 2014. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2014/05/APA_2014_1_Ujhelyi.pdf

Átlagosan a legtöbb ismerőse az erdélyi fiataloknak van, őket követik a vajdaságiak, a kárpát-aljaiak és végül jelentősen kevesebb ismerősszámmal a szlovákiai magyar fiatalok. Az ő esetükben mintha ez esetben is jelentősebben mutatkozna a „nyugati” minta, az individualizáció erősebb szintje, mint a többi közép-kelet-európai ország (magyar kisebbségű) fiataljai esetében.

A többségi nemzetiségű ismerősök legnagyobb arányban a vajdasági magyar fiataloknál jelentkeztek (25%) – ilyen vonatkozásban is ők a „legnyitottabbak” –, őket követi az erdélyi és a szlovákiai magyar fiatalok többségi nemzetiségű ismerőseinek aránya, nemzetiségi szempontból pedig a leghomogénebb a kárpátaljai magyar fiatalok FB-ismerősi köre. Az egyéb nemzetiségű ismerősök aránya a vajdasági és a szlovákiai magyar fiatalok esetében magasabb (8%), mint az erdélyi és a kárpátaljai magyar fiataloknál (6%).

Mivel a legfiatalabbakra a legjellemzőbb a digitális bennszülöttség, ezért korcsoportok szerint is megnéztük, hogy hogyan alakulnak ezek az arányok.

28. Táblázat. Facebook-ismerősök korcsoportok szerint

Körülbelül hány Facebook-ismerősöd van?				
KORCSOPORT	összes ismerős (N)	magyar (%)	többségi (%)	egyéb nemzetiségű (%)
15–19	843	75	21	6
20–24	802	75	21	6
25–29	678	75	21	7
ÖSSZESEN	771	75	21	7

Az ismerősök számában szignifikáns eltérések jelentkeznek, a legfiatalabbak FB-kapcsolathálója a legkiterjedtebb, a legidősebbeké a legkevésbé kiterjedt. Az ismerősök nemzetiségi vonatkozásában azonban nem jelentkeznek különbségek korcsoportos bontásban.

Ez esetben is fontosnak gondoljuk magyarázómodellek segítségével megpróbálni megragadni azokat a tényezőket, amelyek az átlagosan nagyobb FB-ismerősök számát magyarázzák, illetve az ismerősök homogénebb (nagyobb arányú magyar ismerősök), illetve heterogénebb (nagyobb arányú többségi nemzetiségű, nyitottabb) kapcsolathálóját magyarázzák. A vizsgálatból kihagytuk azokat a magyarázóváltozókat, amelyek valamilyen módon a digitális térben való „lógáshoz” kapcsolódtak (így kimaradt a digitális szabadidő, mint tevékenység, de kimaradtak az internethasználati főkomponensek is – ügyintézés, kapcsolatok és szórakozás, tanulás és munkavégzés, online játékok, rádióhallgatás). A szocio-demográfiai háttérváltozók és a társadalmi értékekre, ifjúsági problémákra fókuszáló, valamint a megkérdezettek által végzett tevékenységeket megragadó változók bevonása által próbáljuk meg magyarázni az FB-ismerősök (és nemzetiségi összetételük) kapcsolathálójának alakulását.

Elsőként az FB-ismerősök átlagosan magasabb számának magyarázatára készült lineáris regressziós modellt értelmezzük.

29. Táblázat. Átlagosan több FB-ismerőssel rendelkezők magyarázó modellje (szignifikáns befolyásoló tényezők)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szocio-demográfiai adatok	településtípus	-0.437			
	foglalkozási kategóriák	0.313			
	Iskolázottság (saját+szülők)	0.69		0.344	
	lakás felszereltsége	-0.475			
	digitális eszközökkel való ellátottság				0.096
Társadalmi értékek	társadalmi felelősségvállalás	-0.256			
Tevékenységek	alkotó		0.222		0.126
	társasági				0.13
	hírfogyasztó	0.48			
	plázázó	-0.264			0.171
Ifjúság problémái	kisebbségi helyzet			-0.199	
	megcsúszás				
	értékek válsága	0.281			
Adjusted R Square		0.797	0.038	0.153	0.105

A szocio-demográfiai változók jelentős mértékben magyarázzák a kárpátaljai magyar fiatalok esetében az átlagosnál magasabb FB-ismerős számot, összességében az ő esetükben a modell magyarázóereje 80%. A sok FB-ismerőssel rendelkezők sokkal nagyobb arányban kerülnek ki azok köréből, akiknek mind a saját, mind a szülei iskolai végzettsége magasabb, illetve jellemzően a kérdőívezés időszakában még tanultak. Erősen felülreprezentált körökben a vidéken élő, illetve az átlagosan alacsonyabb felszereltségű lakásban/háztartásban élők. Jóval jellemzőbb rájuk a hírfogyasztás, kevésbé a plázázás és nem gondolják túl fontosnak a társadalmi felelősségvállalást, illetve kevésbé érzik problémának az értékek válságát.

A szlovákiai magyar fiatalok esetében a leginkább a magasabb iskolai végzettségűek, illetve jobb kulturális tőkével rendelkezők közül kerülnek ki a nagyobb kapcsolathálóval rendelkezők, illetve jellemzőbb rájuk az, hogy problémának gondolják a kisebbségi helyzetet.

A több FB-ismerőssel rendelkező erdélyi magyar fiatalokra inkább jellemző a plázázás, a társasági, bulizós szabadidőtöltés, valamint az alkotótevékenység, mint kevesebb FB-ismerőssel rendelkező kortársaikra.

A vajdaságiakra – bár csekély magyarázóerővel, de – leginkább az alkotó szabadidős tevékenység jellemző.

Mi mondható el a nemzetiségi szempontból homogénebb FB-kapcsolathálóval rendelkezőkről, mennyire tudjuk ezt magyarázni a lineáris regressziós modellek nyújtotta lehetőségekkel?

30. Táblázat. Nemzetiségileg homogénebb FB-ismerőssel rendelkezők magyarázó modellje (szignifikáns befolyásoló tényezők)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szocio-demográfiai adatok	településtípus			-0.177	-0.197
	lakás nagysága (nm)		0.358		0.151
	Iskolázottság (saját+szülők)		-0.243		
	lakás felszereltsége		-0.215		
	szobaszám	0.64			
Társadalmi értékek	hagyományos értékek	-0.358			0.195
	materiális értékek				-0.141
	sikerorientáltság		-0.311		
Tevékenységek	sportoló				-0.127
Ifjúság problémái	hátrányos helyzet			0.22	
	elvándorlás		-0.202	-0.38	
	értékek válsága	-0.591			
Adjusted R Square		0.475	0.348	0.171	0.141

A homogénebb FB-hálóval rendelkező kárpátaljai fiatalok esetében 48%-ot magyaráznak a szignifikáns változók. Nagyobb lakásokban élnek (szobaszámban mérve), sokkal nagyobb gondnak gondolják az értékek válságát, mint ifjúsági problémát, mint heterogénebb FB-networkkal rendelkező kortársaik, és – némiképp ellentmondó módon – kevésbé jellemző rájuk a hagyományos értékrend.

A homogénebb ismerősi körrel rendelkező vajdasági fiatalok szintén nagyobb lakásban élnek (nm), de kevésbé jól felszereltben, és jellemzően alacsonyabb végzettségűek mind ők, mind a szüleik. Az átlagosnál kevésbé jellemző rájuk a sikerorientáltság, és problémásabbnak gondolják az elvándorlást.

A nagyobb arányú magyar FB-ismerősökkel rendelkező szlovákiai magyar fiatalok is kortársaiknál nagyobb problémának gondolják az elvándorlást, de kevésbé problematikusnak látják a hátrányos helyzetet, valamint nagyobb arányban élnek falun.

Azon erdélyi magyar fiatalok, akiknek több a magyar FB-ismerősük többnyire azok köréből kerül ki, akikre hatványozottabban jellemző a hagyományos értékrend, de kevésbé fontosak a materiális értékek, nagyobb arányban élnek vidéken, nagyobb lakásokban (nm), és kevésbé jellemző rájuk a sportoló szabadidőtöltés.

Ennek ismeretében lássuk, mivel magyarázhatjuk az FB-nyitottságot, vagyis azt, ha valakinek jelentősebb arányú a többségi nemzetiségű FB-kapcsolatháló.

31. Táblázat. Átlagosan magasabb arányú többségi nemzetiségű FB-ismerőssel rendelkezők magyarázómodellje (szignifikáns befolyásoló tényezők)

		Ukrajna/ Kárpátalja	Szerbia/ Vajdaság	Szlovákia/ Felvidék	Románia/ Erdély
Szocio-demográfiai adatok	településtípus			0.191	0.12
	foglalkozási kategóriák		0.309		
	lakás nagysága (nm)		-0.452		-0.122
	nem		-0.196		
	digitális eszközökkel való ellátottság			0.278	
	lakás felszereltsége		0.308		
	szobaszám	-0.407			
Társadalmi értékek	materiális értékek		0.27		0.157
	hagyományos értékek				-0.209
Tevékenységek	magaskultúra fogyasztó			-0.232	
Ifjúság problémái	elvándorlás			0.248	
	megcsúszás				
	értékek válsága				
Adjusted R Square		0.127	0.409	0.195	0.097

A vajdasági magyar fiataloknak van átlagosan a legnagyobb arányú többségi nemzetiségű ismerőse, az ő esetükben a lineáris regressziós modellel 41%-ot tudunk magyarázni. Jellemzően kisebb lakásban élnek, főként még tanulók, és csekély mértékben, de nagyobb arányban a férfiak köréből kerülnek ki. Jellemzőbb rájuk a materiális értékek preferenciája.

A szlovákiai magyar fiatalok esetében hangsúlyosabb a jobb digitális eszközhasználat, és valamivel felülreprezentáltak a városban élők. Kevésbé jellemzi őket a magaskultúra-fogyasztás, illetve kevésbé gondolják jelentős ifjúsági problémának az elvándorlást, mint azok a kortársaik, akiknek kevesebb többségi nemzetiségű FB-ismerőse van.

A kárpátaljai magyar fiatalok esetében a lakásnagyság (szobaszám) bír magyarázóerővel, átlagosan kevesebb szobaszámú lakásban élnek a heterogénebb FB-ismeretségi körrel rendelkező fiatalok (a modell magyarázóereje 13%).

Az ilyen szempontból nyitottabb erdélyi magyar fiatalokat kevésbé jellemzi a hagyományos értékrend, hangsúlyosabban a materiális értékek iránti preferencia, inkább városban élnek, és valamivel kisebb lakásokban (nm), mint homogénebb FB-kapcsolathálójú kortársaik.

Összegzés

Tanulmányunkban megpróbáltunk egy minél átfogóbb képet nyújtani a Kárpát-medencei magyar fiatalok médiahasználatáról, digitális tájképéről a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés adatainak a tükrében. Elsőként a hozzáférés és eszközhasználat kérdéskörét jártuk körül, valamint az általános médiafogyasztási szokásokat, majd az internethasználat különböző tartalmi aspektusait vizsgáltuk és magyaráztuk a lineáris regresszióelemzés segítségével alkotott modellek mentén.

Az internet-hozzáférés az elmúlt évtizedben jelentősen felzárkózott az EU-s arányokhoz, így a vizsgált négy régió közül háromban – Szlovákia, Szerbia, Románia – 90%-os lefedettség körüli (illetve azt is meghaladó), Kárpátalja az egyetlen régió, ahol jelentősebb a lemaradás, a hozzáférés 83%-os.

Bár ezzel a generációval kapcsolatosan gyakran elhangzik, hogy egy globális nemzedékről beszélhetünk, mely megnevezés pontosan azt a jellegzetességet hivatott kiemelni, hogy annyira a digitális világ „bennszülöttjeiről” van szó, hogy elmosódnak a regionális (országos) határok, infokommunikációs eszközellátottságban azt tapasztaltuk, hogy erős regionális különbségek jelentkeznek: míg a szlovákiai és vajdasági magyar fiatalok esetében magasabb arányú például az újgenerációs eszközellátottság, ez mind az erdélyi, mind a kárpátaljai magyar fiatalok esetében igen csekély mértékű, és ez az internetezési szokásokra is hatást gyakorol.

A klasszikus médiafogyasztási szokásokat nézve megállapíthatjuk, hogy – a kárpátaljai fiatalokat leszámítva – az online fogyasztás átvette a vezető szerepet a tévénézéstől, illetve tovább csökkentette a nyomtatott újságolvasási gyakorlatot, amely például az erdélyi magyar fiatalok körében csupán egynegyedükre jellemző. Ott, ahol alacsonyabb az internetezésre fordított idő, jobban megmaradt ez a „klasszikusnak” számító médiafogyasztási szokás, a kárpátaljai magyar fiatalok közel fele (45%) jelölte meg, hogy szokott nyomtatott újságot (is) lapozni.

A rádiózás a vajdasági fiatalok körében a legnagyobb arányú, tévénézési szokásaikat tekintve közös jellemzőként emelhető ki mind a négy régióban, hogy a magyarországi kereskedelmi csatornákat preferálják, ezek a legnézettebb adók. Az adatokból kiderült az is, a tévénézés és a relatív korlátozott újságolvasás elsősorban magyarul, a rádiózás viszont közel fele arányban többségi nyelven is történik. A nyomtatott sajtó és az online portálok nyelvhasználata kapcsán kijelenthető, hogy a fiatalok a kor előrehaladtával egyre inkább nyitottak lesznek az államnyelvű nyomtatott, vagy online sajtó irányába, de ez már nem érvényes a rádióhallgatásra és a tévénézésre.

Az életkor meghatározza az online időtöltést, minél fiatalabbakról van szó, annál erősebb a net-fogyasztás (főként a közösségi hálók preferenciájában), és annál fontosabb számukra a „digitális kütyükkel” való ellátottság.

Az internethasználat tartalmi vonatkozásaira modellépítéssel próbáltunk meg magyarázatokat adni. A tanulásra és munkavégzésre irányuló internethasználatot elsősorban a magaskultúra-fogyasztás magyarázza, de a családi kulturális tőke is jelentős hatást gyakorol az ilyen irányú net-használatra. Az e-ügyintézésben felülreprezentáltak a gazdaságilag aktívak, és ebből a típusú tevékenységből sokat magyaráz a hírfogyasztás, mint fontos szabadidős tevékenység. Mind a tanulás-munkavégzésben, mind az e-ügyintézésben a szlovákiai magyar fiatalok élen járnak, az ő körükben a legmagasabb ezeknek a tevékenységeknek a gyakorisága.

Kapcsolattartásra és szórakozásra leginkább a vajdasági magyar fiatalok használják az internetet, de a legfiatalabb korcsoport minden régióban a legaktívabb. A társasági (bulizós) szabadidő-töltési preferencia erős magyarázóerővel bír erre a tevékenységtípusra.

Az online játékok, mint az internethasználat egy speciális szelete, szintén elemzés tárgyát képezte. Ez esetben az erős nemi jellemzőjét muszáj megemlítenünk, a férfiakra hatványozottabban jellemző az online „gamerkedés”, mint a nőkre. Ugyanakkor a magasabb IKT-eszközellátottság is magyarázóerővel bír. Az online rádiózásban a hírfogyasztás, mint preferált szabadidős tevékenység, fontos szerepet játszik.

Utazáskor, utazás tervezésekor a szlovákiai magyar fiatalok veszik leginkább igénybe az internet nyújtotta lehetőségeket, főként a városi, magasabb iskolázottságú, jobb IKT-eszközellátottságú, gyakoribb hírfogyasztókra jellemző ez a tevékenység.

Végül a Facebookra, mint a legnépszerűbb közösségi hálóra, külön is kitértünk. FB-profilja a vajdasági magyar fiatalok 97%-nak van, Kárpátalján ez az arány 84%. Átlagosan a legtöbb ismerőse az erdélyi magyar fiataloknak van (több, mint 800), legkevesebb a szlovákiai magyar fiataloknak (500 fölött). Az FB-ismerősök nemzetiségi megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy a vajdaságiak kapcsolathálója a „legnyitottabb”, a kárpátaljai magyar fiataloké pedig a leginkább homogén. Korcsoportos sajátosságként az emelhető ki, hogy a fiatalok inkább nyitott FB-hálóval rendelkeznek, az idősebbeknek több a magyar FB-ismerőse. A többségi nemzetiségűek iránt nyitottabbakra inkább jellemző, hogy még tanulnak, és a materiális értékeket inkább preferálják, mint homogénebb FB-hálójú kortársaik.

Irodalomjegyzék

Bajomi-Lázár Péter (2006): Manipulál-e a média? *Médiakutató 2016 nyár*.

http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_02_nyar/04_manipulal-e_a_media/, 2016. 12. 10.

Bauer és mtsai. (2016): Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Ezek a mai fiatalok.

http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/atoms/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web_0.pdf, 2017. 02. 22.

Bjur, Jacob (2014): Media life of the young. *YOUNG. 22 (1)*. Sage Publication.

DOI: 10.1177/1103308813512934, 2016. 12. 12.

Prensky, Marc (2001): *Digitális bennszülöttek, digitális bevándorlók*. http://goliat.eik.bme.hu/~emese/gtk-mo/didaktika/digital_kids.pdf, 2017. 03. 20.

Sihvonen, Jeniina (2015): Media consumption and the identity projects of the Young. *YOUNG. 23 (2)*. Sage Publication. DOI: 10.1177/1103308815569391, 2016. 12. 12.

Ujhelyi Adrienn (2014): *A Facebook szociálpszichológiája. Szakirodalmi összefoglaló*.

http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2014/05/APA_2014_1_Ujhelyi.pdf, 2017. 03. 10.

Mellékletek

1. Az iskolázottság, mint a családi kulturális tőke egyik mutatója (főkomponens)

Magyarázott variancia: 58.246	Iskolázottság
Apa legmagasabb iskolai végzettsége	0.841
Anya legmagasabb iskolai végzettsége	0.841
Megkérdezett legmagasabb iskolai végzettsége	0.577
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

2. A lakás felszereltségének indexe

a 18 felsorolt itemet összevontuk egy mutatóba, mely 0-tól 18-ig terjedő értékeket vehet fel, annak megfelelően, hogy a felsorolt kategóriák közül mivel rendelkezik a megkérdezett lakása/háztartása.

3. Digitális eszközellátottság mutatója

a kilenc eszközre vonatkozó kérdéssort összevontuk egy mutatóba, mely 0-tól 9-ig terjedő értékeket vehet fel, annak megfelelően, hogy a felsorolt kategóriák közül mivel rendelkezik a megkérdezett.

4. A 26 társadalmi értéket felsorakoztató kérdéssorból kialakított hat főkomponens

4.1. Hagyományos értékek

Magyarázott variancia: 56.699%	Hagyományos értékek
Istenben való hit, mint erőforrás a mindennapokban	0.842
a vallás	0.825
magyarságod	0.668
a hagyományok tisztelete (a tiszteletreméltó szokások megőrzése)	0.657
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

4.2. Normakövetés

Magyarázott variancia: 57.037 %	Normakövetés
erkölcsösség (olyan erkölcsi szabályok szerint élni, ahogyan azt szüleidtől tanultad)	0.799
a megbecsülés (hogy felnézzenek Rád azok, akiknek a véleményére adsz)	0.754
a mértékletesség (hogy tetteidben a józan középútat kövesd)	0.71
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

4.3. Matriális értékek

Magyarázott variancia: 54.141 %	Matriális értékek
a pénz	0.828
hogya mindig megszerezhessed és megvehessed, amit akarsz	0.704
a munka	0.666
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

4.4. Sikerorientáltság

Magyarázott variancia: 54.11 %	Sikerorientáltság
hogya mindig elérd kitűzött céljaid	0.75
a siker	0.74
önmegvalósításod	0.732
a szakmai érvényesülés	0.721
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

4.5. Társadalmi felelősségvállalás, filantrópia

Magyarázott variancia: 54.426 %	Filantrópia
hogya segíthess másokon	0.795
hogya tiszteletben tartsd mások véleményét	0.757
hogya a környezetben felmerülő közösségi problémákkal foglalkozz	0.698
jó viszonyban lenni az emberekkel	0.697
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

4.6. Önállóság

Magyarázott variancia: 54.309 %	Önállóság
vezetésre és döntésre való jog	0.777
változatos élet (kihívásokkal, új dolgokkal és változásokkal)	0.768
a személyes szabadság (hogya kötetlenül élj, azt tedd, amit jónak látsz)	0.659
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

5. Mely tevékenységeket milyen gyakorisággal végez – a 27 itemből kialakított hét főkomponens

5.1. Magaskultúra fogyasztó

Magyarázott variancia: 51.482%	Magaskultúra fogyasztó
színházba járni	0.78
könyvtárba járni	0.765
könyvet olvasni	0.748
szakkörön, képzéseken részt venni	0.672
hangversenyre, operába járni	0.608

Extraction Method: Principal Component Analysis.	
--	--

5.2. Alkotó

Magyarázott variancia: 63.586%	Alkotó
színházba járni	0.78
könyvtárba járni	0.765
könyvet olvasni	0.748
szakkörön, képzéseken részt venni	0.672
hangversenyre, operába járni	0.608
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

5.3. Digitális szabadidős

Magyarázott variancia: 56.451%	Digitális szabadidős
chatelni	0.821
Facebookon/Twitteren lógni, posztolni	0.8
filmeket nézni otthon (PC/Laptop/Tablet)	0.692
zenét hallgatni	0.682
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

5.4. Sportoló

Magyarázott variancia: 60.835%	Sportoló
fitnessszalonba, konditerembe járni	0.817
sportolni, kocogni	0.788
uszodába vagy szaunába járni	0.732
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

5.5. Hírfogyasztó

Magyarázott variancia: 84.113%	Hírfogyasztó
újságot, híreket olvasni	0.917
híreket olvasni online	0.917
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

5.6. Társasági

Magyarázott variancia: 52.041%	Társasági
klubokba, partykra járni	0.815
kocsmába/sörözőbe/borozóba járni	0.737
barátokkal együtt lógni, beszélgetni	0.72
moziba járni	0.597
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

5.7. Plázázó

Magyarázott variancia: 56.816%	Plázázó
kozmetikushoz, fodrászhoz járni	0.793
plázába járni	0.763
szoláriumba járni	0.702
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

6. Az ifjúság legsúlyosabb problémái – a 21 itemből kialakított öt főkomponens

6.1. Általános rossz gazdasági helyzet

Magyarázott variancia: 57.358%	Általános rossz gazdasági helyzet
pénztelenség, alacsony keresetek	0.82
szegénység, létbizonytalanság	0.788
munkanélküliség	0.735
lakáshelyzet	0.679
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

6.2. Megcsúszás

Magyarázott variancia: 78.857%	Megcsúszás
alkoholizmus	0.896
kábítószer elterjedése	0.889
bűnözés	0.879
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

6.3. Értékek válsága

Magyarázott variancia: 51.247%	Értékek válsága
értéknélküliség	0.818
erkölcsi romlás	0.79
céltalanság	0.748
kulturálatlanság, igénytelenség	0.648
a család válsága, a családi értékek megrendülése	0.638
kilátástalan jövő	0.628
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

6.4. Hátrányos helyzet

Magyarázott variancia: 55.832%	Hátrányos helyzet
a megfelelő iskolázottság, képzettség hiánya	0.783
rossz családi körülmények	0.751
tanulási lehetőségek beszűkülése (anyagi okok miatt)	0.727
növekvő társadalmi egyenlőtlenségek	0.727
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

6.5. Kisebbségi helyzet

Magyarázott variancia: 63.731%	Kisebbségi helyzet
anyanyelven való továbbtanulási lehetőségek hiánya	0.798
államnyelv nem kellő mértékű ismerete	0.798
Extraction Method: Principal Component Analysis.	

A médiahasználat és identitás kölcsönhatása a határon túli magyar fiatal korosztály körében

DOBOS FERENC*

1. A kutatás célja

A határon túl élő magyarság körében az NMHH Médiatudományi Intézete által 2017-ben kezdeményezett, a fiatal korosztály médiafogyasztásának változását monitorozó célkutatás szervesen kapcsolódik korábbi, 2011-ben és 2014-ben realizált kutatásainkhoz.¹

A 2011-es határon túli médiakutatást elsősorban „befogadó-orientáltak” nevezhetjük, amely a média szerepét/hatását – határon túli magyar kisebbségkutatásunkban eddig egyedüli kezdeményezésként – tágabb összefüggésben, elsősorban a társadalmi/közösségi értékrend változása, illetve az asszimilációs, valamint elvándorlási folyamatok szempontjából vizsgálta.

Három évvel későbbi, 2014-es vizsgálatunk ezzel szemben elsősorban a magyar nyelvű közszolgálati médiafelületek határon túli használatának feltárására irányult, melynek során a kutatás tematikáit a Médiatudományi Intézettel egyeztetett formai és tartalmi keretek figyelembevételével állítottuk össze.

Az NMHH Médiatudományi Intézete által 2017-ben kezdeményezett kutatás során fő célunk továbbra is arra irányult, hogy ne csupán egy statikus állapotot rögzítsünk, hanem a határon túli magyarság médiafogyasztási gyakorlatát folyamatában vizsgáljuk, bemutattva mind az e téren végbemenő módosulásokat, mind az ezekből következő várható médiahasználati tendenciák irányultságát.

Ez utóbbi célkitűzés indokolja, hogy ezúttal a vizsgált határon túli magyar közösségekben élők, csupán egyetlen rétegének, a fiatal korosztálynak médiafogyasztási gyakorlatát vizsgáltuk. Emellett szól eddigi kutatásaink egyik legfőbb tapasztalata is, mely szerint a 18–35 évesek médiahasználata mind formai, mind tartalmi szempontból egyre növekvőbb mértékben elkülönül az idősebb korosztályok gyakorlatától, ami egyben bepillantást enged a közeljövőben szélesebb körben várható médiafogyasztási szokások változásának várható folyamataiba.

2. Módszertani megfontolások

A mintaválasztást elsősorban az határozta meg, hogy a kutatásra fordítható szűkös anyagi erőforrások sem tették lehetővé egy, a teljes népességre vonatkozó reprezentatív mintán történő kutatás elvégzését. Választásunk ezért a határon túl élő magyar fiatal korosztályra

* Szociológus, Budapesti Fókusz Intézet,

1 DOBOS Ferenc: Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében, *Médiatudományi Könyvtár 2.*, Budapest, 2012.; DOBOS Ferenc – MEGYERI Klára: Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében, 2., *Médiatudományi Könyvtár 9.*, Budapest, 2014.; DOBOS Ferenc: A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében, *Médiatudományi Könyvtár 16.*, Budapest, 2015.; DOBOS Ferenc: A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2., *Médiatudományi Könyvtár 18.*, Budapest, 2015.

esett, amely amellelt, hogy mindegyik vizsgált régióban a teljes magyar népesség megközelítőleg egyharmadát teszi ki, jelenlegi médiahasználatában a leginkább előrevetíti azokat a tendenciákat, melyek hosszú távon meg fogják határozni az érintett magyar közösségekben élők különböző elektronikus médiafelületekből való tájékozódásának irányait és információs bázisának kereteit.

Az említett finanszírozási nehézségek következtében a mintanagyság összesen 400 válaszadóra terjedt ki, régióként (Erdély, Felvidék, Kárpátalja és Vajdaság) egyenlő mértékű, 100-100 főt kitevő megoszlásban.

A kérdőívek mindegyik régióban mind formai, mind tartalmi szempontból azonosak voltak. Terjedelmük ugyan nem érte el a korábbi, reprezentatív mintákon realizált mediakutatásaink során alkalmazott mértéket², ám azt ez esetben is biztosítottuk, hogy a médiafogyasztási szokások különböző dimenziói összehasonlíthatóak legyenek az előző kutatások eredményeivel.

Az adatfelvételi (kérdézési) és adatfelviteli fázis 2017. május 2. és június 15. között zajlott mind a négy régióban a B-Fókusz Intézet határon túli társadalomkutató műhelyeinek szervezésében rendelkezésre álló kérdezőbiztosi hálózat segítségével.

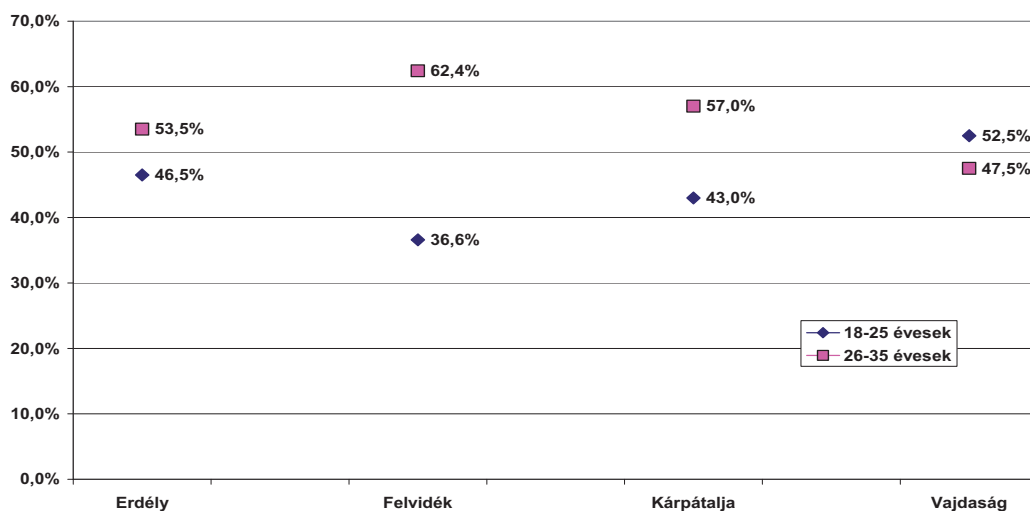
A megkérdezettek magukat magyarnak valló 18–35 évesek közül kerültek ki. Ennek egyik oka, hogy eddigi kutatásaink során is ugyanilyen életkorúakat soroltunk a fiatalok almintájába, ami lehetővé teszi, hogy jelenlegi adatainkat a korábbiakkal idősorosan összehasonlítsuk. A 35 éves felső korhatár „fiatalként” való meghatározását az említettekén túl az is indokolta, hogy az utóbbi évtizedek kutatásainak, valamint egyéb statisztikai felméréseinek és népszámlálási adatainak egy irányba mutató tapasztalata szerint a fiatal korosztály esetében egyre inkább kitolódik az önálló egzisztenciateremtés, leginkább pedig a családalapítás és gyermekvállalás ideje.

Mindazonáltal a médiahasználati szokások minél részletesebb megismerése szempontjából módszertanilag szükségesnek ítéltük két korosztályra (almintára) bontani a válaszadókat, hiszen az életkorbeli sajátosságok nyilvánvalóan különbözőek a fiatalságuk korai szakaszát élő, valamint a középkorúsághoz közelítő rétegek esetében, ami kihatással van a médiafogyasztási szokásaikra is. Következésképpen, amennyiben a regisztrált adatok ezt indokolják, külön kezeljük és összehasonlítjuk a 18–25, illetve a 26–35 évesek médiafogyasztási gyakorlatával kapcsolatos tendenciákat az alábbi regionális megoszlás szerint.

2 Főként a televíziócsatornák, illetve rádióadók elérését szolgáló műszaki-technikai állapot felmérésére irányuló kérdésblokkok maradtak ki.

1. ábra

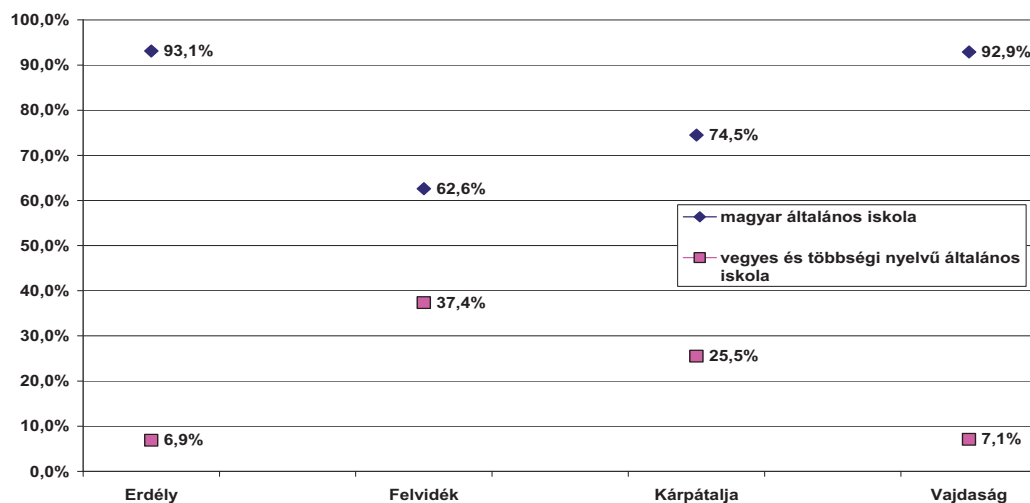
A minta megoszlása a fiatal korcsoporton belül

A médiahasználat nyelve szerinti gyakorlat minél árnyaltabb megismerése szempontjából fontosnak tartottunk két, úgynevezett „identitás” változó alkalmazását is. Ezek egyike azt mutatja, hogy a válaszadók milyen tanítási nyelvű általános iskolát végeztek, ami – korábbi kutatásaink eredményei alapján – a nemzeti önazonosság szempontjából igen számottevően rétegződő tényezőként értékelhető.

2. ábra

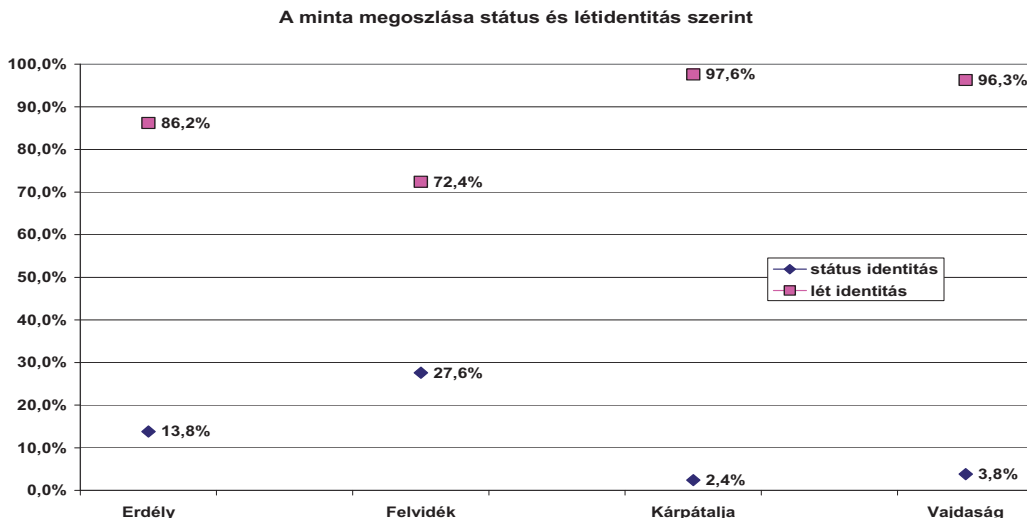
A minta megoszlása az általános iskola nyelve szerint

Ugyancsak az előbbihez hasonlóan fontos része a határon túli magyarok identitásának az, hogy hogyan viszonyulnak ahhoz a kényszerű kettősséghez, hogy állampolgárságuk nem

azonos organikus nemzeti önazonosságukkal. Ennek a feloldását többféle stratégia mentén igyekeznek feloldani a különböző rétegek. Egyfelől az asszimiláció útjára lépve hazájuknak tekintik/vallják azt az államot, amelynek területén élnek (a továbbiakban ezt nevezzük státus identitásnak). Mindez elsősorban a felvidékieket és az erdélyieket érinti (27,6–13,8%), hiszen hozzájuk képest a kárpátaljai, illetve vajdasági fiatalok körében Ukrainát és Szerbiát hazájuknak tekintők aránya csupán töredékmegoszlásokban mérhető.³

3. ábra

A lét identitással rendelkezők közé pedig azokat a válaszadókat soroltuk, akik hazájuknak a nagyobb regionális egységet (Erdélyt, a Felvidéket stb.), illetve a szűkebb szülőföldjüket jelölték meg.

A bemutatott két identitásváltozó szerint vélhetően nagyrészt eltérő médiahasználati gyakorlatnak elemzésünk során kiemelt figyelmet szentelünk. Különösképpen a médiafelület használatának nyelvi dimenziói tekintetében. Noha mindaz konkrét empirikus adatok nélkül is méltán feltételezhető, hogy az organikus nemzeti identitásukat különböző fokon megőrzők inkább az anyanyelvükön, mintsem többségi nyelven használják a vizsgált elektronikus médiafelületeket, annak valós nagyságrendje azonban csupán a kutatásaink során regisztrált, most bemutatásra kerülő részletes adatsorok alapján feltárható. Következésképpen az identitásörző, illetve asszimilálódó határon túli magyar fiatalok médiahasználatában meglévő szegregációs távolságokhoz igen fontos adalékkal szolgálnak majd vonatkozó adatsoraink.

Végezetül említést érdemel, hogy a korlátozott mintanagyság ellenére szocio-demográfiai változók szerint is igyekeztünk követni a legutóbbi népszámlálások adatait, melyeket elemzésünk mellékletében részletezünk. (120–124. oldal)

Összességében tehát összehasonlító elemzésünk adatsorai és az azokból levonható tendenciák az alacsony elemszámok miatt formai szempontból ugyan több vonatkozásban nem

³ Ez az oka annak, hogy velük kapcsolatban a további statisztikai elemzés nem lehetséges, ezért a rájuk vonatkozó adatok a bemutatásra kerülő regionálisan összehasonlító grafikonokban hiányoznak.

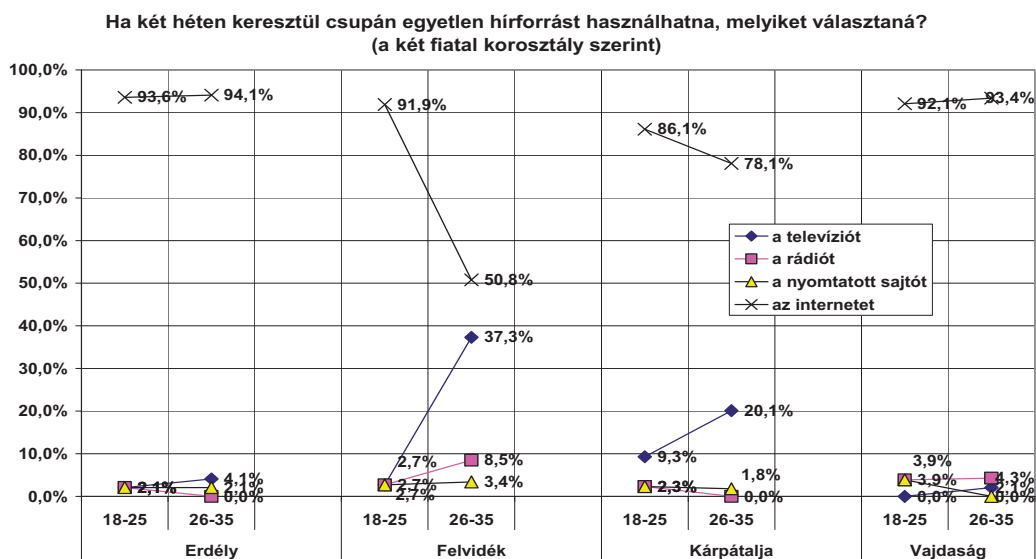
minősülnek reprezentatívnak, ám tartalmilag mégis megbízható – úgynevezett szonda szintű – áttekintést nyújtanak a határon túli magyar fiatalok jelenkori médiafogyasztási szokásainak állapotáról és változásáról.

3. Médiahasználat a határon túli magyar fiatal korosztály körében

3.1. Fiktív médiafelület hierarchia

Amint az korábbi kutatási eredményeink alapján elkészült elemzéseinkben bizonyosságot nyert, a fiktív médiafelület erősrend – noha nem a későbbiekben bemutatásra kerülő tényleges médiahasználatot illusztrálja – fontos kiindulási pontként szolgál a határon túli magyar fiatalok népegyesének médiafogyasztási gyakorlatának vizsgálatához.

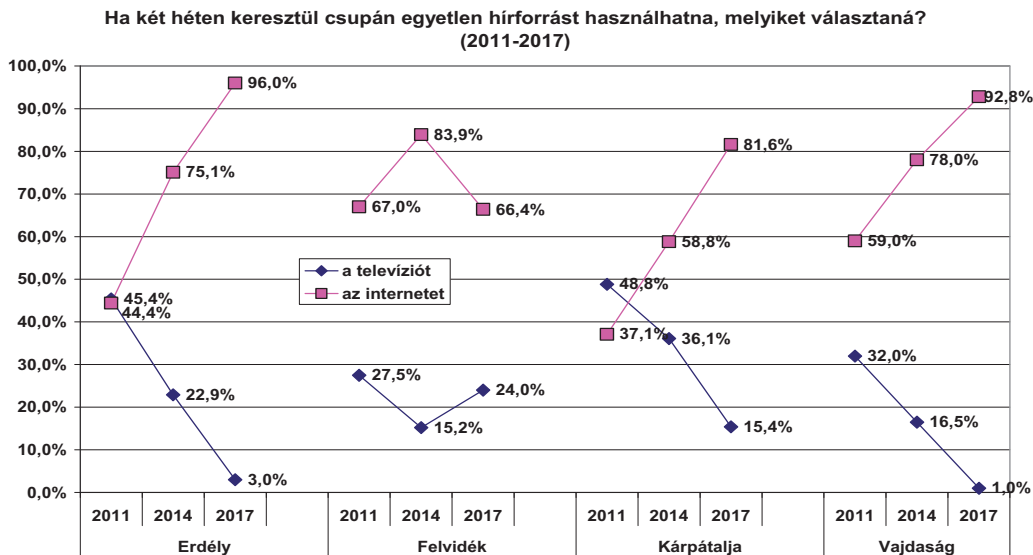
4. ábra

A határon túli magyarság két fiatal korcsoportjára vonatkozó adatsorok – néhány atipikus kivételtől eltekintve – azt mutatják, hogy a válaszadók számára az internet, mint fiktív egyedüli információforrás olyannyira abszolút prioritást élvez, ami mellett a másik három hagyományos médiafelület (televízió, rádió és nyomtatott sajtó) részesedése csupán töredékszázalékokban mérhető. Az internetet választók 78–94%-os részarányán kívül csupán a felvidéki 26–35 éves korosztály mondható kivételnek (mindössze 50%-ot tesz ki az internetet egyedüli hírforrásként választók részaránya), akiknek esetében a televízió 37%-os választása példa nélküli mind a többi régióhoz, mind ahhoz viszonyítva, hogy a legfiatalabb felvidéki korosztály már mindössze 2,7%-ban szavazott a televízióra, mint egyedüli fiktív médiafelületre.

Ezek az önmaguk helyett beszélő megoszlások indokolják tehát, hogy a vizsgált tendenciákat idősorosan is megvizsgáljuk.

5. ábra

Tekintettel a rádió, illetve nyomtatott sajtó elenyésző részarányára, ezúttal csupán az internetet, illetve televíziót választók arányának módosulását mutatjuk be az utóbbi hat éves időszakban.

A tendenciák három régióban (Erdély, Kárpátalja és Vajdaság) egyértelműek: mind az internet presztízsének növekvő szintje (81–96%), mind a televíziót választók arányának drasztikus csökkenése (1–15%) markánsan szétnyíló ollót mutat. Ezt példázza, hogy amíg az erdélyi fiatalok körében az internet, mint egyedüli hírforrás népszerűsége 2011 óta megkétszereződött (45-ről 96%-ra), eközben a televíziót kizárólagos médiafelületként választók részaránya a tizenötszörösére csökkent (44-ről és 3%-ra). Ugyanezek az egyértelmű tendenciák tapasztalhatók a kárpátaljai, illetve a vajdasági fiatalok körében is, aminek eklatáns példája, hogy az utóbbi régióban jelenleg a válaszadó fiataloknak csupán egyetlen százaléka használná a televíziót egyedüli hírforrásként.

A Felvidéken 2014 óta ugyan némileg csökkent az internetre szavazók aránya (a 2011-ben mért szintig), ám közöttük még így is kétharmadot tesz ki az internetet egyedüli hírforrásként választók részaránya.

1. táblázat

Egyetlen hírforrásként a televíziót választaná (százalékban)

	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–25	2,1	2,7
26–35	4,1	24,0
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	0,0	36,8
Érettségi	3,3	12,1
Felsőfokú	5,6	27,3
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	5,6	22,4
Város	1,6	25,5
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	3,7	24,0
Szórvány	2,3	23,9
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–25	9,3	0,0
26–35	20,1	2,1
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	21,9	0,0
Érettségi	20,6	0,0
Felsőfokú	3,1	1,9
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	12,0	0,0
Város	18,8	1,9
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	18,8	2,3
Szórvány	12,0	0,0

Szocio-demográfiai változók szerint a televíziót választók csupán néhány százalékpontnyi mértékű részaránya két régióban (Erdély és Vajdaság) nem alkalmas a további elemzésre. A Felvidéken átlag fölötti arányban az alacsonyan képzettek, illetve a diplomások választották egyedüli médiafelületnek a televíziót, Kárpátalján pedig az általános, illetve szakmunkás végzettségűek, valamint a 26–35 év közöttiek.

2. táblázat

Egyetlen hírforrásként az internetet választaná (százalékban)

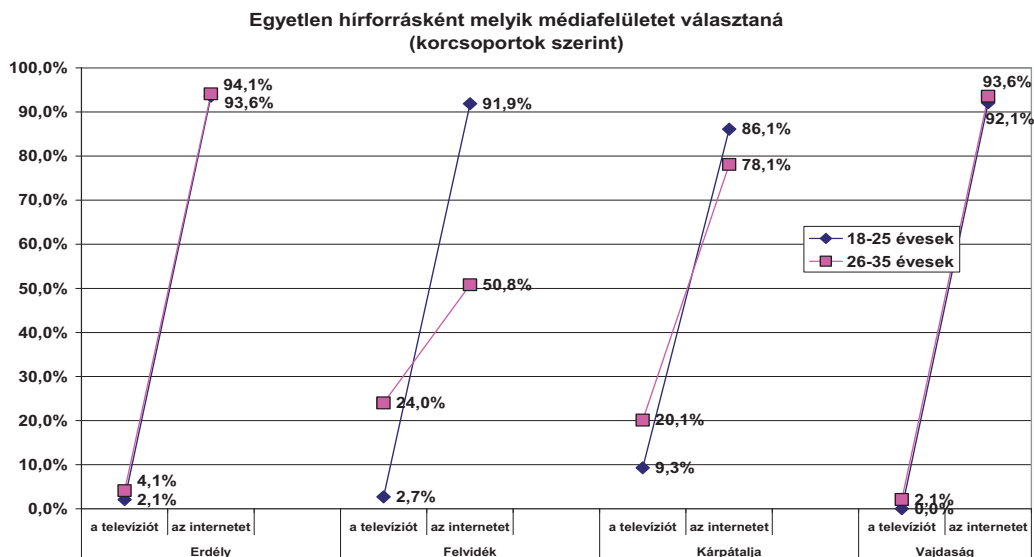
	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–25	93,6	91,9
26–35	94,1	50,8
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	100,0	57,9
Érettségi	90,0	75,8
Felsőfokú	91,7	63,6
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	91,7	71,4
Város	95,2	61,7
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	92,6	68,0
Szórvány	95,3	65,2
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–25	86,1	92,1
26–35	78,1	93,6
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	71,9	95,5
Érettségi	76,5	92,9
Felsőfokú	77,1	90,6
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	83,3	90,3
Város	80,0	94,2
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	77,1	93,2
Szórvány	86,0	92,3

A fiktív internethasználattal kapcsolatban szocio-demográfiai változók szerint az előzőekhez képest regionálisan már jelentősebb mértékben szóródnak az értékek a fiatal korosztály körében.

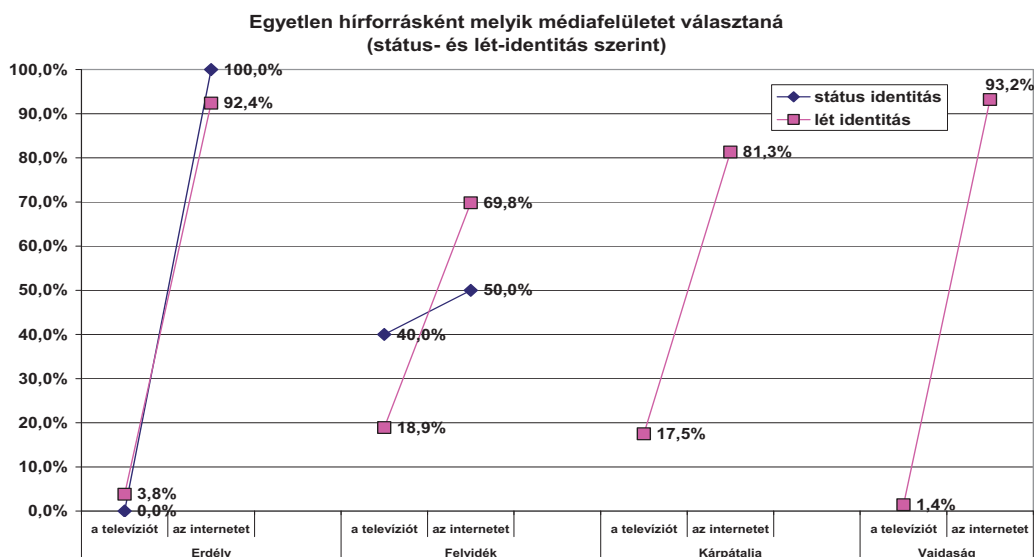
Ezzel kapcsolatban figyelemre méltó, hogy Erdélyben, a Felvidéken és a Vajdaságban a diplomások a rendkívül magas regionális átlaghoz képes némiképpen kevesebben választották az internetet. Az azonban már korántsem mondható meglepőnek, hogy a legfiatalabb, 18–25 éves korosztály mindenütt vagy átlag fölötti, vagy átlag körüli mértékben preferálná az internetet egyedüli hírforrásként. A Felvidéken például 41 százalékponttal többen, mint az „idősebb” fiatal korosztály tagjai, a 26–35 évesek.

Korcsoportok szerint tehát a 18–26 évesek mindegyik régióban maximálisan elkötelezettek az internethasználat iránt, ám emellett nagyságrendileg a 26-35 éves korosztály tagjai is közel hasonló intenzitással használnák az internetet egyedüli hírforrásként (kivéve a felvidékieket).

6. ábra

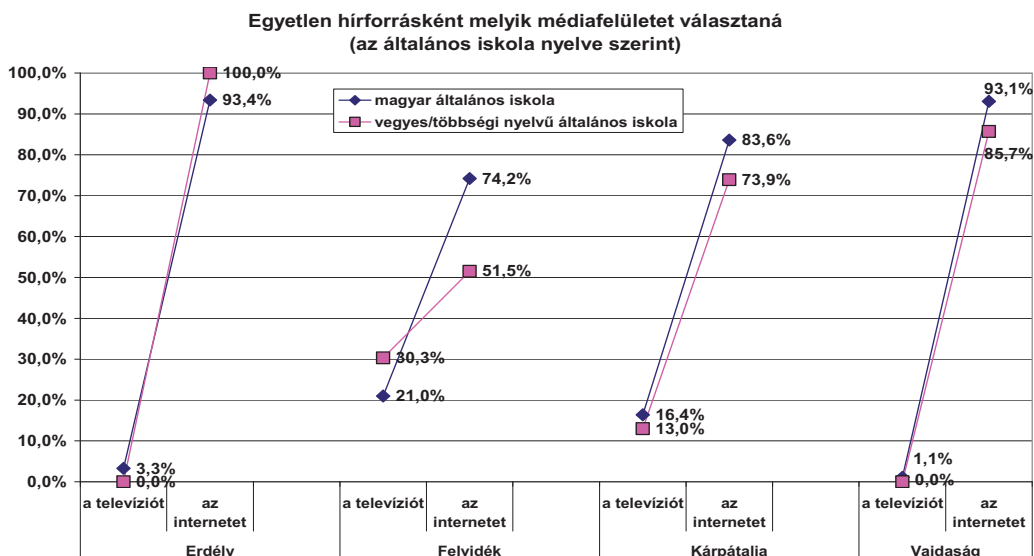
7. ábra

Identitásváltozók szerint a szülőföldjüket hazájuknak tekintő lét-identitásúak két régióban 90% fölött választották az internetet (Erdély és a Vajdaság), amitől arányaiban alig maradnak el a kárpátaljaiak (81,3%). A kivételt ez esetben is a felvidéki fiatalok képezik, akik között a

lét-identitásúak mindössze 70%-ban választották az internetet, a státus-identitásúak között pedig csupán minden második megkérdezett tartozik ebbe a kategóriába. Következésképpen az említett régióban a relatíve legnagyobb az internettel szemben a televízióra voksolók részaránya. Különösen a hazájuknak Szlovákiát tekintők körében, akik 40%-ban használnák egyedüli hírforrásként a televíziót.

8. ábra

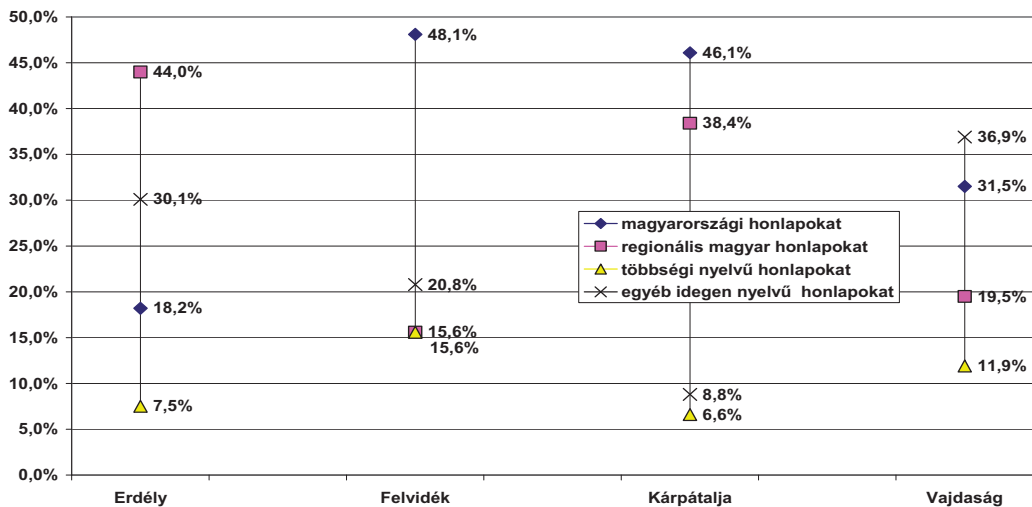

Az általános iskola nyelve szerint ugyanez a tendencia érvényesül. A magyar általános iskolát végzett fiatalok három régióban (Felvidék, Kárpátalja és Vajdaság) választották nagyobb arányban az internetet. Erdélyben viszont – noha ott is rendkívül magas a magyar iskolába jártak internet választása (93,4%) – a román általános iskolát végzettek körében ez az arány 100%, miután egyetlen megkérdezettet sem találtunk, aki az interneten kívül bármelyik egyéb médiafelületet választotta volna.

Az internet, mint egyedüli információs forrás használatának nyelvi dimenziói és régiók szerint ugyancsak számottevően eltérő tendenciákat regisztráltunk.

9. ábra

Ha két héten át csupán az internetet használhatná, milyen honlapokat választana?

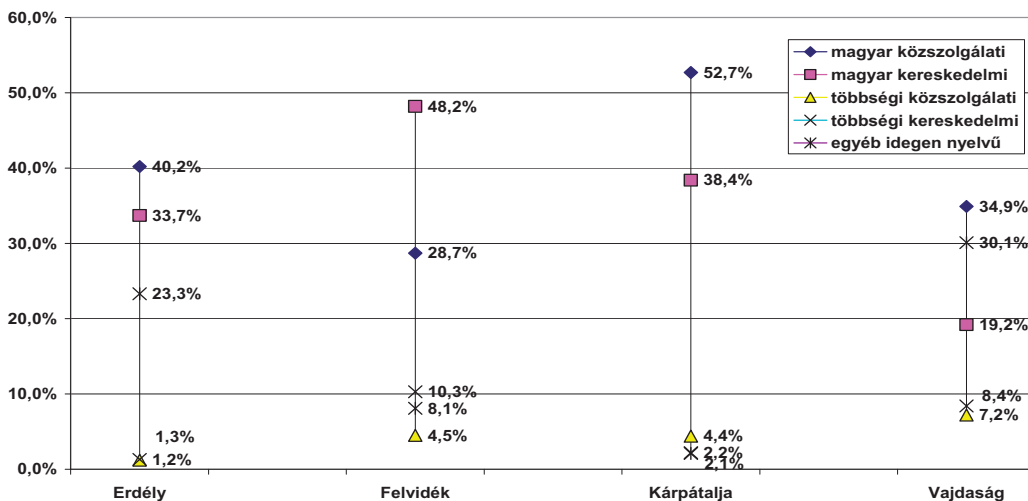

A magyarországi honlapokat a Felvidéken és Kárpátalján az első, a Vajdaságban a második helyen választották, s csupán Erdélyben nem éri el a 20%-ot ennek az opciónak a támogatottsága. Ott magasan a regionális erdélyi magyar nyelvű honlapok foglalják el az első helyet (ezeket például háromszor annyian választották, mint a felvidékiek az ottani regionális magyar honlapokat), ami annak a jele, hogy ebben a régióban mondható a leginkább dominánsnak a magyar nyelvű lokális internet felületek fiktív használata (amint azt hamarosan látni fogjuk, hasonlóan az egyéb magyar nyelvű hagyományos elektronikus médiafelületek tényleges használatához).

Ami a különböző nyelvű televíziócsatornák fiktív erőssorrendjét illeti, három régióban is a magyarországi közszolgálati televízió áll az első helyen (legmagasabb arányban Kárpátalján: 52,7%), míg a Magyarországról sugárzott kereskedelmi csatornákat első helyen csupán a Felvidékiek választották (igaz ugyan, hogy kiugró mértékben, hiszen csaknem minden második felvidéki magyar fiatal választotta ezt az opciót – 48,2%).

10. ábra

Ha két héten át csupán televíziót nézhetne, melyiket választaná?

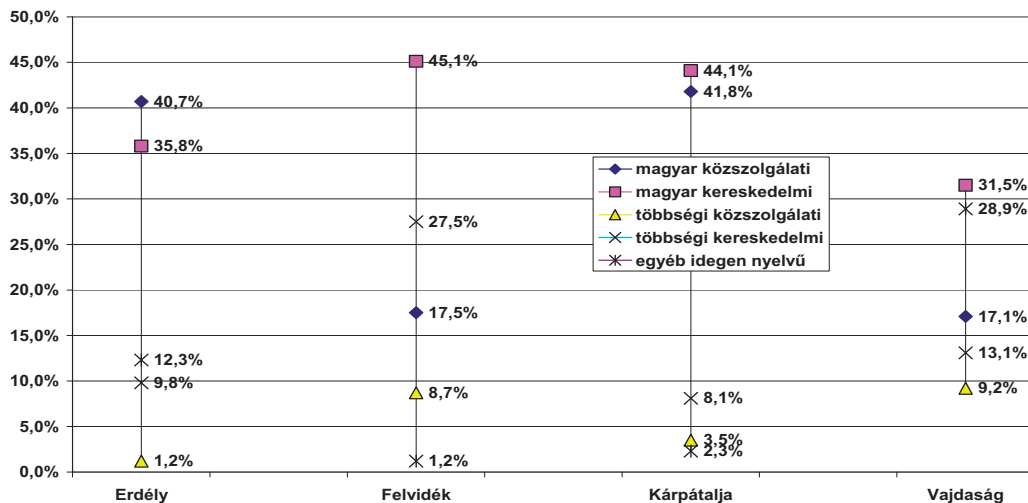

Összességében tehát a vizsgált vonatkozásban a magyar nyelven sugárzó televíziók presztízse továbbra is dominánsnak bizonyult, míg a többségi nyelvű televíziócsatornákat egyedüli hírforrásként a megkérdezetteknek csupán töredéke választaná (1,2–7,2%).

A rádiók esetében a magyar nyelvű adók ugyancsak a vezető helyre kerültek, ám már csupán az erdélyi fiatalok választanák első helyen a közszolgálati tartalmakat sugárzókat, míg a többi régióban a kereskedelmi adók presztízse megelőzte az előbbieket (leginkább a Felvidéken, ahol háromszor inkább választanak egyedüli információs forrásként a magyar kereskedelmi rádiókat, mint a közszolgálati műsorokat sugárzókat).

11. ábra

Ha két héten át csupán rádiót hallgathatna, melyiket választaná?

Mindez arra utal, hogy a rádiózás egyre inkább háttér médiafogyasztás funkciót tölt be, melynek során a szórakozás, illetve a különböző tömegzenei igények kielégítése a fiatal korosztály számára elsősorban a kereskedelmi adók műsorfolyamaiban érhető el.

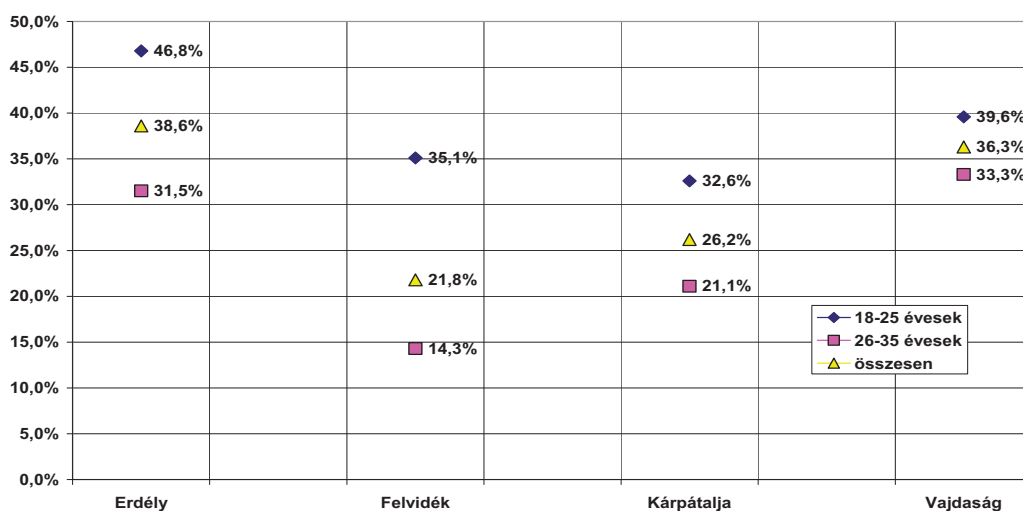
3.2. Televíziónézési szokások

3.2.1. A televíziót nem nézők részarányának változása

Áttérve az immáron nem fiktív, hanem a tényleges médiahasználattal kapcsolatos adatok tárgyalására, elsőként a televíziót soha nem néző határon túli magyar fiatalok megoszlásának változását mutatjuk be.

12. ábra

Televíziót soha sem nézők a határon túli fiatalok körében

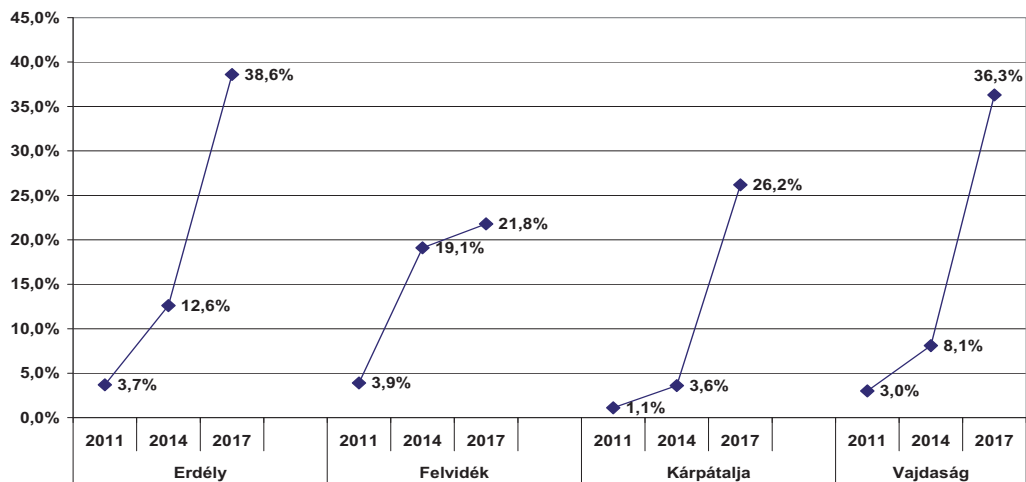

A grafikon adatsora egyértelmű tendenciaként tükrözi, hogy a legfiatalabb korosztály (a 18–25 évesek) körében mindegyik régióban jelentős többségben vannak a televíziót egyáltalán nem nézők a 26–35 évesekhez képest. Ez az arány a Felvidéken több mint kétszeres (35% és 14%), míg Erdélyben már csaknem minden második legfiatalabb válaszadó nem néz televíziót (46,8%).

Noha az említett különbség Kárpátalján már csupán 10–11, a Vajdaságban pedig alig 6%-ot tesz ki, az ő esetükben is kétséget kizáróan a 18–25 év közötti korosztály az, amelyik a közelmúltban számottevően elfordult a televízió műsorainak követésétől.

13. ábra

Televíziót sohasem nézők a határon túli magyar fiatalok körében
(2011-2017)

A grafikonon látható megoszlások egyértelmű tendenciát tükröznek: röpké hat év alatt mind-egyik régióban megsokszorozódott a televíziót nem néző fiatalok részaránya. Különösen igaz mindez a 2014–2017 közötti időszakra, amikor Erdélyben és a Vajdaságban a négyszeresére, Kárpátalján pedig nem kevesebb, mint a hétszeresére nőtt a televíziót nem nézők részaránya. A Felvidéken mondható a növekedés a legcsekélyebbnek, ám ebben a régióban már 2014-ben is minden ötödik fiatal korosztályba tartozó nem nézett televíziót.

Összességében elmondható, hogy Erdélyben és a Vajdaságban a fiatalok több mint egyharmada, a kárpátaljaiak egynegyede, a felvidékieknek pedig több mint egyötöde fordult el a televíziótól, mint a hosszú évtizedekig egyeduralkodó médiafelülettől. Ilyen értelemben tehát igen határozott paradigmaváltás tapasztalható, amely minden bizonnyal meghatározó faktora lehet a közeljövő médiafogyasztási szokásai terén bekövetkező gyakorlatnak a határon túli magyar fiatalok körében.

3. táblázat

Televíziót egyáltalán nem nézők (százalékban)

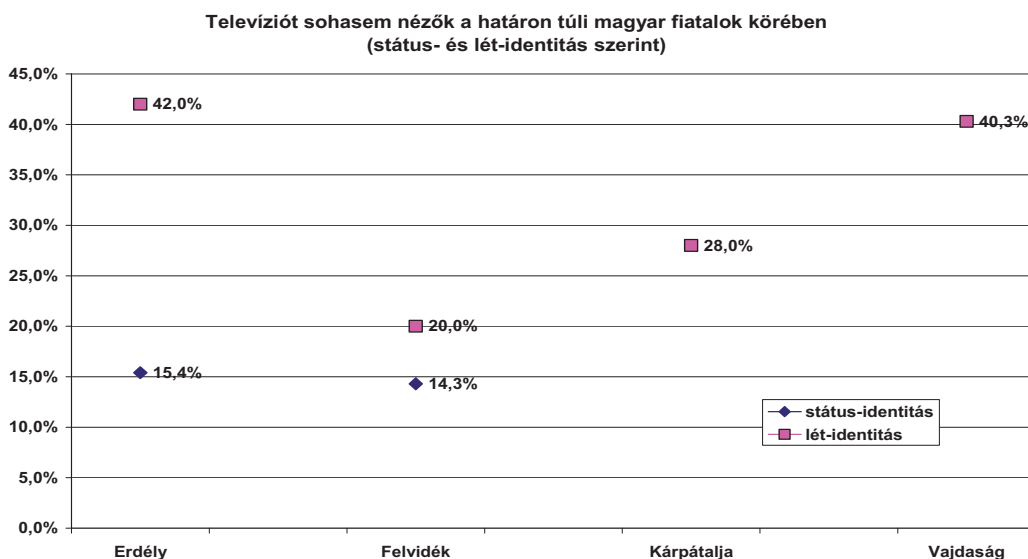
	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–25	46,8	35,1
26–35	31,5	14,3
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	31,3	30,0
Érettségi	46,9	23,5
Felsőfokú	37,8	17,4
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	33,3	22,0
Város	42,4	22,0
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	31,0	20,0
Szórvány	48,8	24,0
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–25	32,6	39,6
26–35	21,1	33,3
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	18,8	33,3
Érettségi	20,0	39,5
Felsőfokú	39,4	36,4
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	27,3	53,3
Város	25,0	31,0
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	32,0	35,0
Szórvány	20,0	36,3

Az említett paradigmaváltás eshetőségét néhány szocio-demográfiai változó szerint is tapasztalhatjuk. Az erdélyi szórványban élő fiatalok közül csaknem minden második nem néz televíziót (48,8%), de az érettségizettek (47%), valamint a városlakók (42,4%) médiahasználatában is megdöbbentőnek mondható mértékben vesztett fontosságából a televízió.

A további régiókban a legkevésbé televíziófüggőknek a kárpátaljai diplomások, a vajdasági érettségizettek bizonyultak, leginkább pedig az ott élő falusi fiatalok, akik közül – az összes régiót tekintve egyedülként – immáron több mint minden második fiatal nem néz televíziót (53,3%).

A különböző identitás almintákba tartozók⁴ szerint ugyancsak számottevően eltérő gyakorlatot regisztráltunk: amíg a hazájuknak az országukat (Szlovákiát, Romániát) tekintő státus-identitású fiatalok⁵ közül csupán minden hatodik nem néz televíziót. Ez az arány a lét-identitásúak körében a Felvidéken 20, Kárpátalján 28%, Erdélyben, illetve a Vajdaságban azonban már meghaladja a 40%-ot.

14. ábra

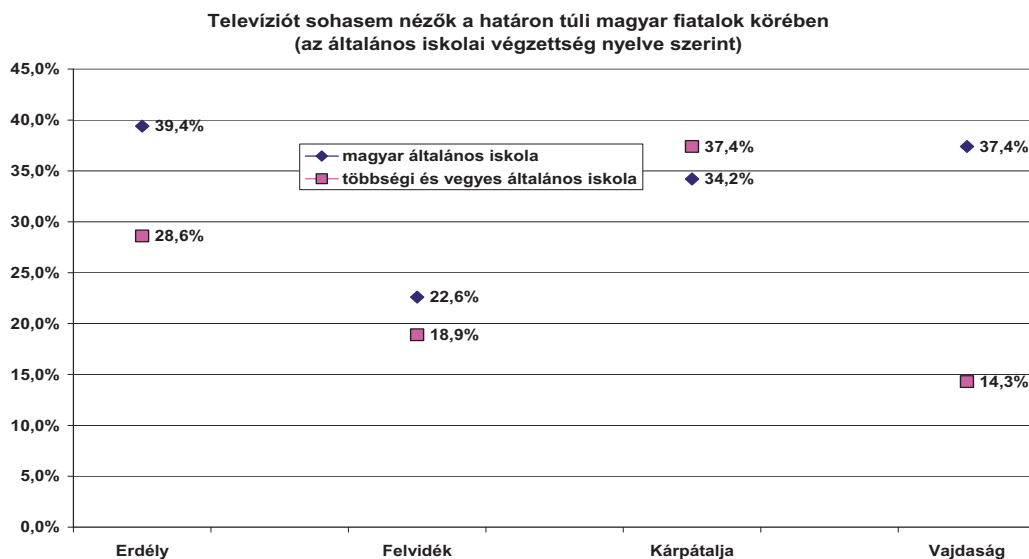

Mindez egyértelműen annak bizonyítéka, hogy a magyar identitású fiatalok körében csökkent leginkább a televízió használat gyakorisága, amit az iskolai végzettség nyelvi adataink is alátámasztanak. (8. ábra)

⁴ Ezek leírását lásd a „Módszertani megfontolások” fejezetben.

⁵ Az előzőekben már utaltunk rá, hogy arányuk Kárpátalján és a Vajdaságban csupán töredékmegoszlásokban mérhető, ami médiahasználati gyakorlatuk további statisztikai elemzését nem teszi lehetővé.

15. ábra

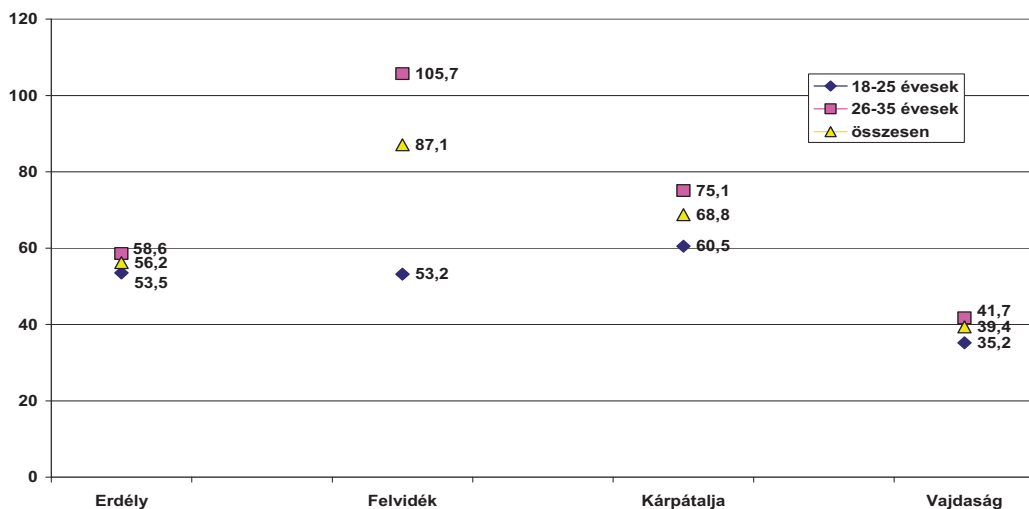
Eszerint három régióban (Erdély, Felvidék és Vajdaság) a magyar általános iskolát végzett fiatalok néznek kevésbé televíziót. Különösképpen igaz mindez az erdélyiek, illetve a vajdaságiak esetében, ahol 11, illetve 23 százalékponttal többen nem használják ezt a hagyományos médiafelületet a többségi általános iskolát végzettekhez képest.

3.2.2. A naponta televíziózásra fordított idő

Az előbbieken idézett vajdasági adatsorok tükröződnek a napi televízió nézésre fordított idővel kapcsolatos tendenciákban is. Ebben a régióban ugyanis már nem éri el a 40 percet a naponta televíziózással töltött idő a fiatalok körében, ami több mint kétszer kevesebb, mint azt a felvidékiek esetében tapasztaltuk (87 perc). Ugyancsak a relatíve keveset televíziózók közé számíthatjuk ezen kívül az erdélyieket, ahol nem éri el a napi egy órát a televíziónézésre fordított időmennyiség átlaga (56 perc), de a kárpátaljai fiatalok is csupán ennél alig bő 10 perccel tévéznek többet naponta.

16. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott televíziót nézni?*

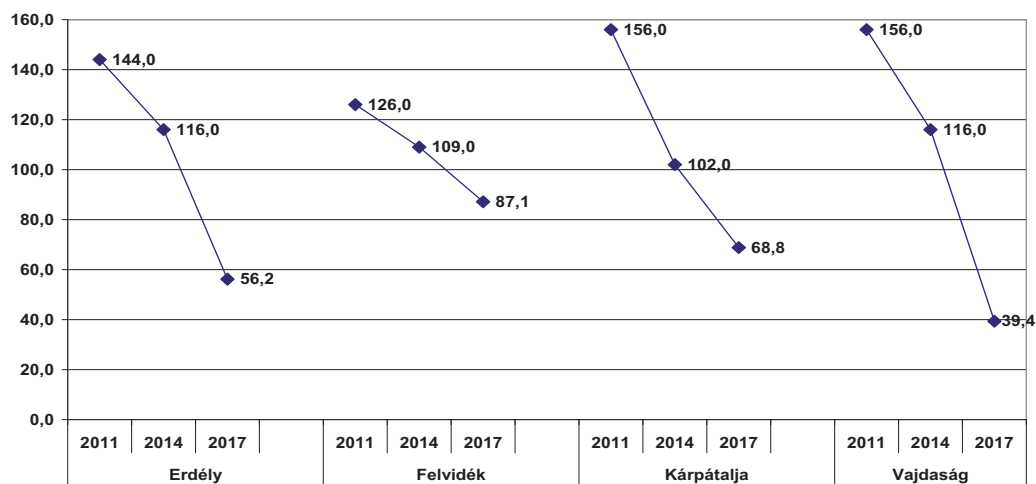
A fentiekkel összehasonlítva a felvidéki magyar fiatalok néznek televíziót a relatíve legnagyobb gyakorisággal (87 perc), ami elsősorban a 26–35 éveseknek köszönhető (105 perc), hiszen a 18–25 éves legfiatalabb korosztály – hasonlóan a többi régióban látottakhoz – úgyszintén csupán kevesebb, mint egy órát fordít televíziónézésre egy nap alatt.

Még inkább szembeszökő a határon túli fiatalok körében regisztrált jelenlegi televíziózásra fordított idő alacsony intenzitása, amennyiben mindezt összevetjük a 2011, illetve 2014-ben regisztrált adatainkkal. (17. ábra) Ezek ugyanis nem hagynak kétséget afelől, hogy igen rövid idő, mindössze néhány év alatt drasztikusan csökkent a fiatal korosztály tagjainak érdeklődése a televízió nézés iránt.

Az adatsorok tehát immáron a televízió konkrét napi nézettségére fordított idővel kapcsolatban is visszaigazolják mindegyik régióban a fiktív médiafelület hierarchia esetében korábban látott exponenciális léptékű csökkenést.

17. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott televíziót nézni?
(2011-2017)

2011-hez képest a Vajdaságban csaknem négyszer, Erdélyben háromszor, Kárpátalján pedig több mint kétszer kevesebb időt töltenek a fiatalok televíziónézéssel. Következésképpen az előbbi régiókban már nem éri el az egy órát a naponta tévénézéssel töltött idő, és Kárpátalján is alig haladja azt meg (68,8 perc).

A Felvidéken idősorosan ekkora visszaesést nem regisztráltunk, ám a tendencia ott is az előzőekben látottakhoz hasonló: amíg hat évvel ezelőtt még több mint napi két órát televízióztak az ott élő magyar fiatalok, jelenleg mindez már csupán mindössze 87 percet tesz ki.

Az idézett adatsorok összességében azt mutatják, hogy a fiatal korosztály médiafogyasztásában a televíziónézés a bemutatott arányban, tehát rohamosan veszít a népszerűségéből, ami egyre több fiatal társadalmi réteg esetében éppúgy jellemző. (4. táblázat)

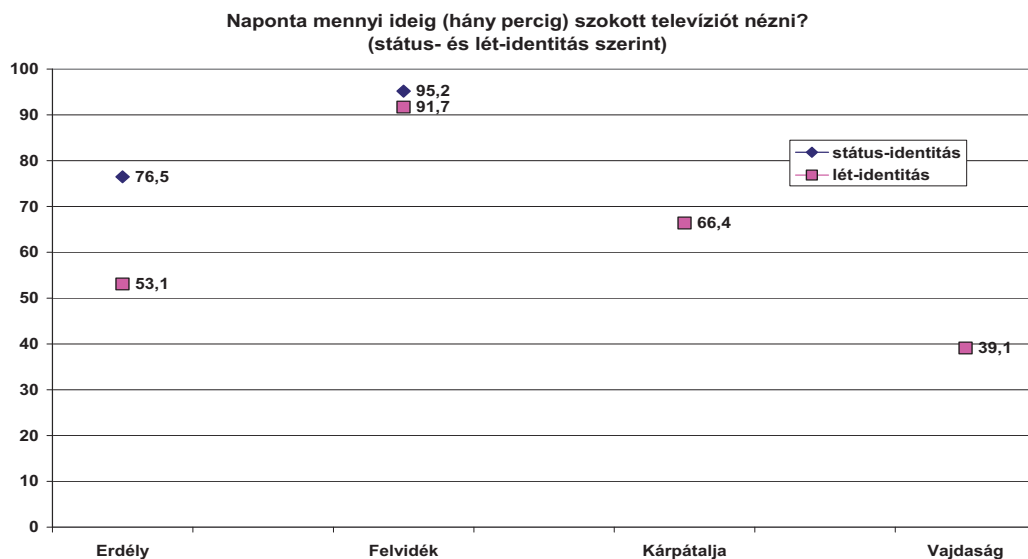
4. táblázat

Naponta mennyi ideig szokott televíziót nézni? (percben)

	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–25 évesek	53,5	53,2
26–35 évesek	58,6	105,7
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	73,7	94,7
Érettségi	47,6	68,2
Felsőfokú	48,6	97,3
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	58,5	97,7
Város	54,6	103,2
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	70,8	103,2
Szórvány	36,6	71,6
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–25	60,5	35,2
26–35	75,1	41,7
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	86,5	40,2
Érettségi	72,8	32,7
Felsőfokú	47,2	43,1
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	67,0	37,3
Város	70,2	41,4
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	52,9	37,8
Szórvány	84,8	44,1

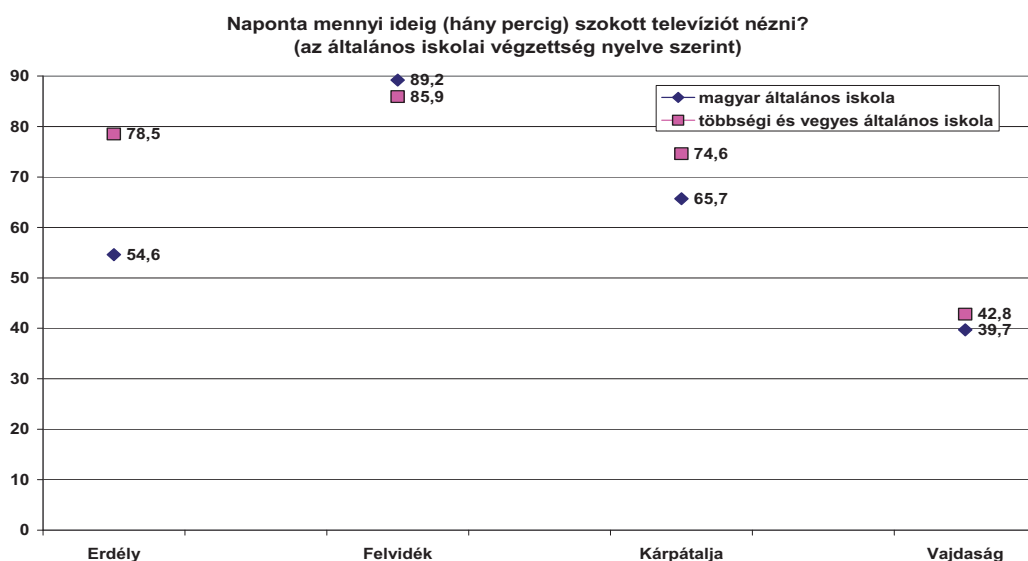
Az elmondottak igazolását láthatjuk jelen táblázat adatsoraiban is. A felvidékieket kivéve elmondható ugyanis, hogy a felsőfokú végzettségű fiatalok a regionális átlagoknál jelentősen alacsonyabb arányban követik csupán a televíziók műsorait. Különösen Erdélyben és Kárpátalján, ahol immáron nem éri el az 50 percet a naponta televíziózással töltött idő. A falun és városban élők között hasonló különbségeket egyik régióban sem regisztráltunk, viszont annál inkább tömb–szórvány szerint. Amíg Erdélyben és a Felvidéken a tömbben élő magyar fiatalok átlag fölötti arányban néznek televíziót, a Vajdaságban és Kárpátalján a helyzet fordított. Főként az utóbbi régióban, ahol a szórványban élők napi 84,8 percet töltenek tévénézéssel, ami több mint kétszerese az erdélyi szórványlakók esetében regisztrálnál.

18. ábra

Ami az identitásváltozók szerinti napi nézettségre fordított időt illeti, az erdélyi, illetve felvidéki státus-identitásúak több időt töltenek a tévéképernyők előtt, mint a hazájuknak a szülőföldjüket tekintők. Különösen Erdélyben, ahol az előbbiek 23 perccel többet televízióznak. A lét-identitással rendelkező fiatalok egyértelműen a Vajdaságban fordultak el leginkább a televíziónézéstől, akik már naponta csupán alig 40 percet néznek televíziót, ami több mint kétszer kevesebb annál, amit a felvidéki identitásörzök körében regisztráltunk. Ugyanezek a mutatók az általános iskola nyelve szerint közel hasonló tendenciákat tükröznek.

19. ábra

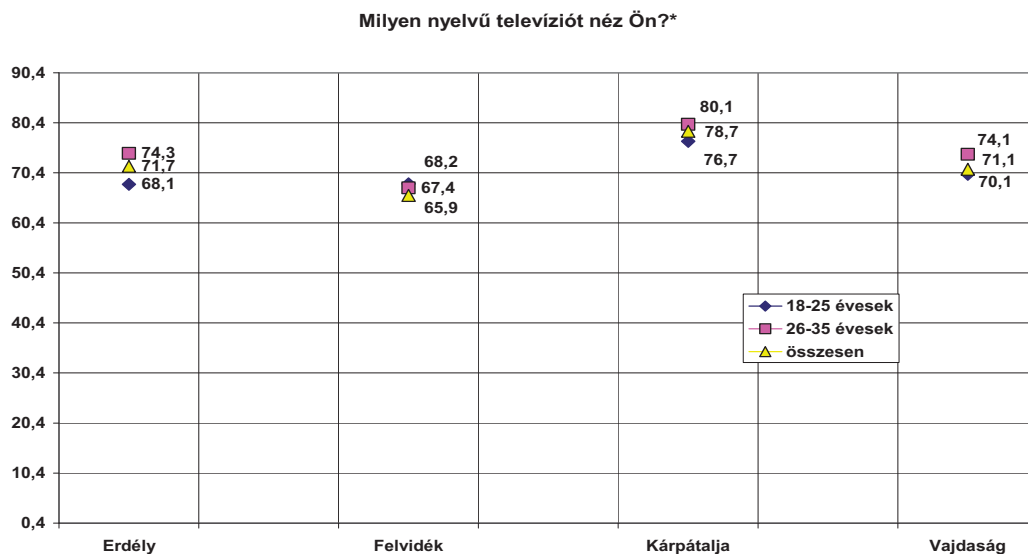

A többségi vagy vegyes tannyelvű iskolát végzettek a napi tévézésre fordított idő szempontjából három régióban is megelőzik a magyar nyelvű általános iskolát végzetteket. Elsősorban Erdélyben, ahol az előbbieket 24 perccel néznek többet naponta televíziót.

3.2.3. A televízió nézés nyelvi dimenzióinak változása

A televíziót néző határon túli magyar fiatalok médiahasználati gyakorlata a műsorok nyelve szerint jelenleg mindegyik régióban közel azonos tendenciákat tükröz.

20. ábra

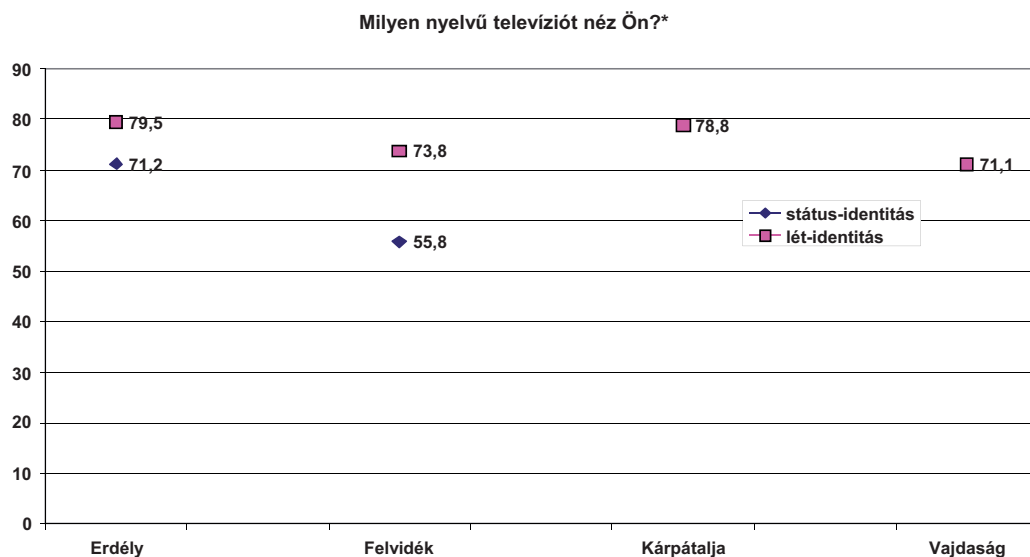

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-csak többségi nyelvűt...100-csak magyart

Ennek lényege, hogy mindkét almintába tartozók (a 18–25, illetve a 26–35 évesek) a regionális átlagokhoz igen közeli gyakorisággal nézik a televíziók adásait az anyanyelvükön. Az utóbbiak ugyan a még fiatalabb korosztályhoz képest három régióban is (Erdély, Kárpátalja és Vajdaság) néhány átlagponttal gyakrabban néznek magyar nyelven sugárzó televízióműsorokat, ám nagyságrendileg ez az eltérés csupán elhanyagolható mértékű.

Mindez már kevésbé mondható el a különböző identitás almintákba tartozók esetében. A hazájuknak az országukat (Szlovákiát, Romániát) tekintő státus-identitású fiatalok lényegesen kevesebbet televízióznak az anyanyelvükön (Erdélyben 8, a Felvidéken pedig 17 átlagponttal), mint a hazájuknak a szülőföldjüket tartók.

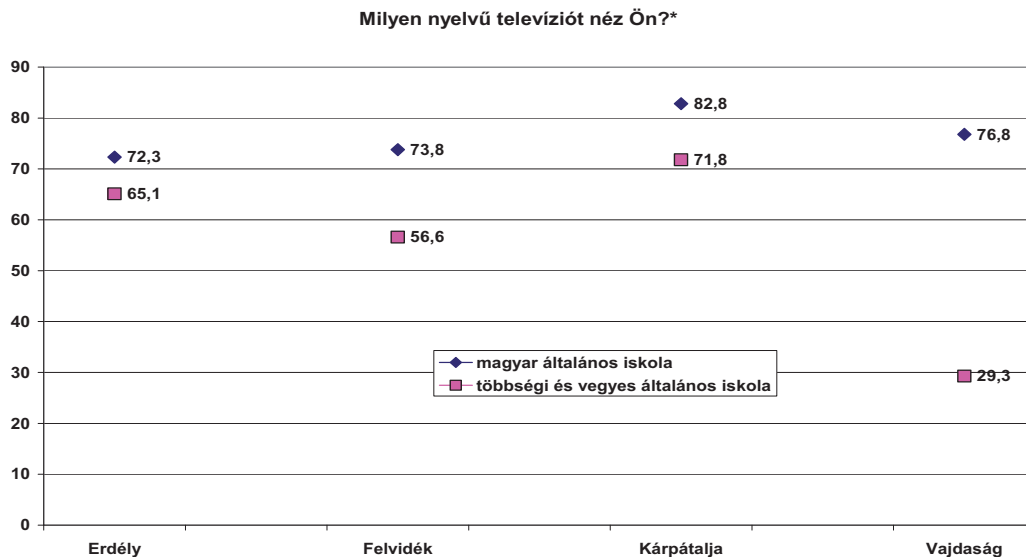
21. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-csak többségi nyelvűt...100-csak magyart

Az előbbiekhöz képest a televíziós nyelvhasználat tekintetében még inkább egyöntetű szegregációs távolság jellemzi a fiatalokat az általános iskola nyelve szerint. (22. ábra) Az anyanyelvű oktatásban részesültek mindegyik régióban nagyobb intenzitással néznek magyar nyelven sugárzó televíziókat, csupán az említett szegregációs távolság nagyságrendje változó a régiók szerint. Amíg Erdélyben és Kárpátalján csupán 8–11, a Felvidéken pedig 13 átlagponttal nagyobb gyakorisággal néznek magyar televíziócsatornákat, mint a többségi iskolát végzettek, ez az arány a Vajdaságban már szakadékszerű távolságot, 47 átlagpontot tesz ki.

22. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-csak többségi nyelvűt...100-csak magyart

A most bemutatott identitásváltozók szerinti tendenciák nemcsak az anyanyelvi oktatás döntő fontosságát bizonyítják, de egyben azt is, hogy igen szoros – egymást erősítő – kölcsönhatás létezik az identitásmegőrzés és a médiahasználat tekintetében is.

A magyar nyelven inkább televíziózók között szocio-demográfiai változók szerint relatíve felülreprezentáltak a 26–35 éves korosztály tagjai, a kevésbé iskolázottak, a kistelepüléseken, valamint a tömbben élők, míg a 18–25 évesek, a felsőfokú végzettségűek, a városiak és a szórványban élők csupán a regionális átlagok alatti arányban követik anyanyelvükön a televíziók műsorait.

5. táblázat

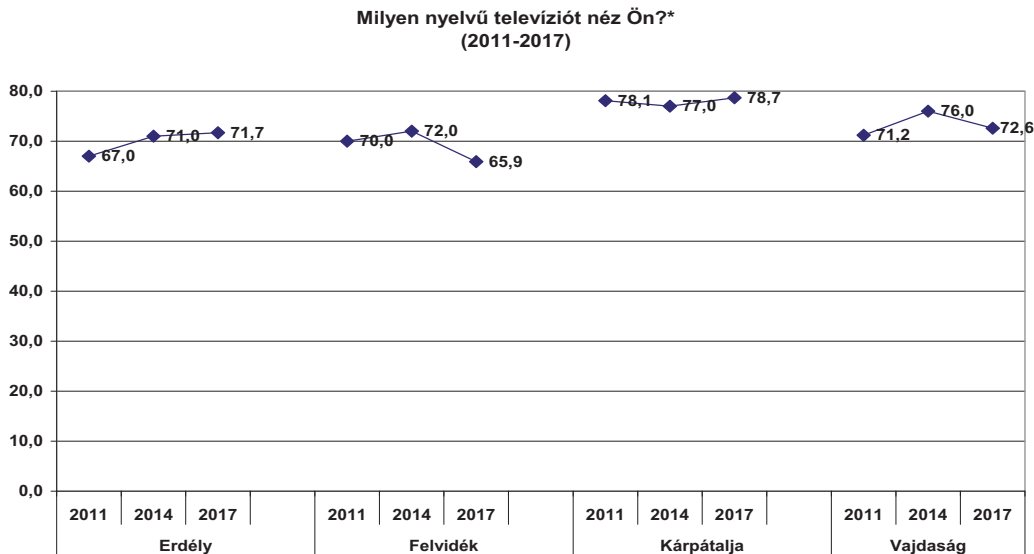
Milyen nyelvű televíziót néz Ön?*

	Erdély	Felvidék
Regionális átlagok	71,7	65,9
Korcsoportok szerint		
18–25 évesek	68,1	68,2
26–35 évesek	74,3	67,4
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	72,2	71,1
Érettségi	71,8	68,0
Felsőfokú	70,8	65,7
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	71,4	69,8
Város	72,0	64,8
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	72,5	73,0
Szórvány	70,4	61,8
	Kárpátalja	Vajdaság
Regionális átlagok	78,7	72,1
Korcsoportok szerint		
18–25 évesek	76,7	70,1
26–35 évesek	80,1	74,1
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	74,0	71,9
Érettségi	83,9	72,9
Felsőfokú	77,5	71,4
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	83,5	75,0
Város	75,0	71,4
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	89,7	88,7
Szórvány	69,4	52,9

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-csak többségi nyelvűt....100-csak magyart

Annak fényében, hogy – amint azt az előzőekben láttuk – a vizsgált néhány éves időszakban milyen markáns változásokat regisztráltunk a televíziónézéstől teljesen elfordultak növekedésének, valamint a televíziózásra fordított idő drasztikus mértékű csökkenésének vonatkozásában, meglepőnek mondható, hogy a „maradék” – tehát televíziót néző – határon túli magyar fiatalok továbbra is a korábban tapasztalt relatíve magas intenzitással követik a magyar nyelvű tévéadások műsorait (65,9 és 78,7 átlagpont között).

23. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-csak többségi nyelvűt...100-csak magyart

Következésképpen e téren idősoros bontásban nagyságrendi változásokról egyik régió esetében sem beszélhetünk, ami az anyanyelven való televízióhasználat szempontjából – a számottevően csökkenő nézői arány ellenére – relatíve pozitív fejleményként értékelhető.

3.2.4. A különböző nyelvű televíziócsatornák nézettségi intenzitása

Tovább szűkítve a kört, a következőkben azt vizsgáljuk, hogy a bemutatott arányú napi televíziónézésre fordított időn, valamint az anyanyelven, illetve a többségi nyelveken sugárzó televíziócsatornák nézettségén belül, a tévéző fiatalok mely televíziók műsorait milyen intenzitással követik figyelemmel, amivel kapcsolatban régiók szerint az eddig látottakhoz képest már jelentősebb különbségek mutatkoznak.

6. táblázat

Ön melyik televíziócsatorna híreiből tájékozódik (leginkább melyik forrásból szerzi a mindennapi információit)?

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
többségi nyelvű közszolgálati tévé	38,0	70,0	21,8	30,9
többségi nyelvű kereskedelmi tévék	39,6	47,8	23,2	23,2
többségi nyelvű politikai tévé	26,3	55,8	8,3	18,6
a többségi közszolgálati televízió magyar nyelvű műsora	35,3	69,6	18,7	30,2
M1	48,5	61,7	64,3	37,2
M2	34,2	61,5	35,4	20,4
M3	29,2	64,0	16,4	4,9
DUNA TV	54,3	53,5	61,6	38,7
DUNA World	30,2	63,3	37,7	29,1
magyarországi kereskedelmi tévék (RTL KLUB, TV2)	72,0	27,0	74,0	5,1
HÍR TV	16,0	60,8	17,2	7,9
ATV	15,7	56,1	12,6	7,1
ECHO TV	17,6	52,0	13,1	6,4

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

Az említett különbségek közül a leginkább figyelemre méltó, hogy a felvidéki fiatalok kiugró mértékben intenzívebben követik a szlovák közszolgálati és kereskedelmi televíziók műsorait (70 és 47,8 átlagpont), mint a többi régióban élők az ottani többségi nyelvű televíziókat. Mindez legkevésbé a kárpátaljai válaszadókra jellemző, akik az ukrán nyelven sugárzó televíziókat mindössze 21–23 átlagpontnyi gyakorisággal nézik.

Ami a magyar nyelvű csatornák nézettségét illeti, a közszolgálati állami televíziók magyar adásainak nézettsége a Felvidéken bizonyult a legnagyobbak (69,6 átlagpont), ami mögött a többi régióban élő magyar fiatalok gyakorlata jelentősen elmarad (mindössze 18,7–35,3 átlagpont).

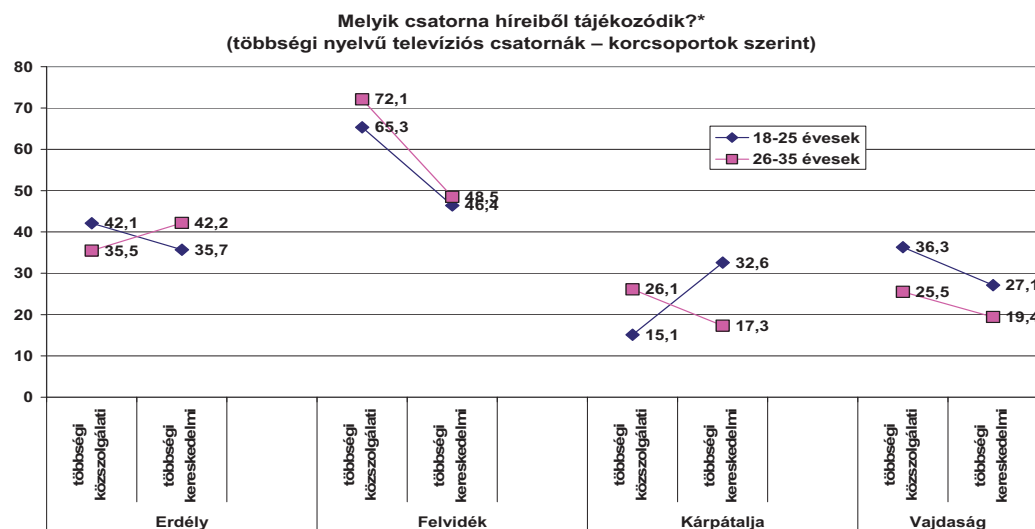
A magyarországi közszolgálati televíziók nézettsége ugyancsak a Felvidéken bizonyult a legmagasabbnak. Kivéve az időközben közszolgálati főcsatornává vált Duna tévét, amely Kárpátalján a legnépszerűbb (61,6 átlagpont). Mindez abból a szempontból mondható meglepőnek, hogy médiavizsgálataink kezdete óta a Duna tévé mindvégig magasan Erdélyben volt a legnépszerűbb, illetve legnézettebb, a fiatalok körében azonban jelenleg immáron a második helyre szorult.

Az Erdélyben tapasztalt említett tendencia némiképpen magyarázatot nyer, amennyiben azt nézzük, hogy ott (valamint Kárpátalján) a tévöző fiatalok körében kiugróan népszerűek a magyarországi kereskedelmi televíziók, az RTL Klub és a TV2 adásai (72 és 74 átlagpont). Mindez nem mondható el a felvidékiek, illetve a vajdaságiak esetében, akik a többségi nyelvű kereskedelmi televíziókat nagyobb intenzitással nézik, mint a magyarországiakat.

A Magyarországról sugárzó televíziók legkevésbé a vajdasági magyar fiatalok körében kedveltek. Olyannyira, hogy a Duna tévé, illetve az M1 műsorait alig több mint egyharmad átlagpontnyi intenzitással követik, az imént Erdély és Kárpátalja kapcsán említett, kiugró nézettséget mutató magyarországi kereskedelmi televíziókat pedig ehhez képest már csupán elenyésző arányban nézik (5,1 átlagpont).

Ami a politikai/közéleti magyar kereskedelmi televíziók nézettségét illeti, ez esetben is a vajdaságiak mutatják a legcsekélyebb – extrém arányúnak is mondható – érdeklenséget (csupán 6,4–7,9 átlagpont). Hozzájuk képest alig kísérik nagyobb figyelemmel az érintett csatornák műsorait az erdélyi és kárpátaljai fiatalok (12,6–17,6 átlagpont). Az előbbiekhöz képest azonban igen számottevő eltérést mutatnak adataink a televíziózó felvidéki magyar fiatalok politikai televíziók iránti érdeklődéséről, akik meglepően kiugró, 52–60,8 átlagpontnyi intenzitással követik a Hír TV, az ATV és az ECHO TV műsorait.

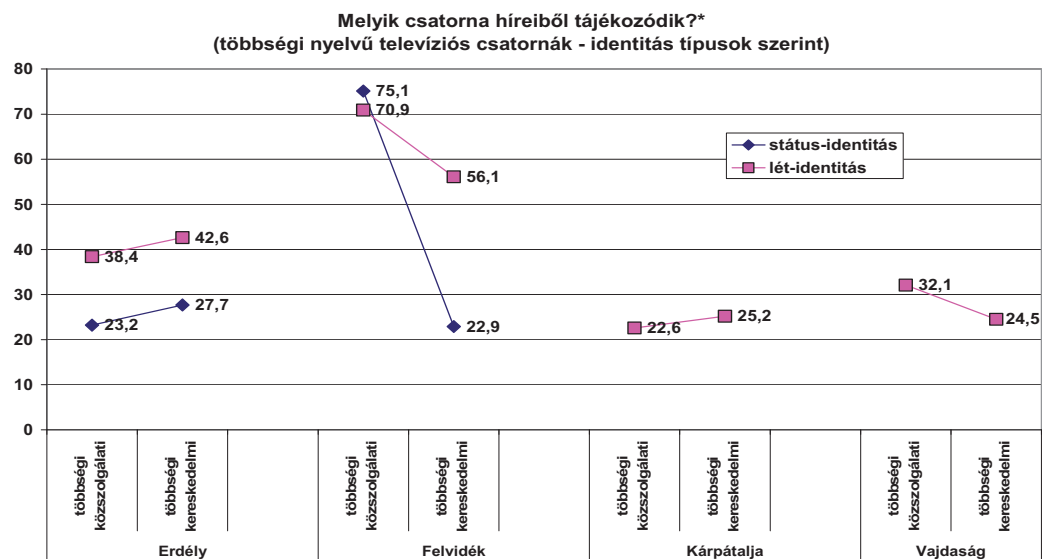
24. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

A többségi nyelvű televíziócsatornákat a vizsgált fiatal korcsoportok szerint különböző intenzitással nézik az egyes régiókban. A közszolgálati televíziókat Erdélyben és a Vajdaságban a legfiatalabb korosztály nézi gyakrabban, a Felvidéken, illetve Kárpátalján pedig a 26–35 év közöttiek. A többségi nyelvű kereskedelmi televíziókat leginkább a felvidéki fiatalok nézik (46,4–75,5 átlagpont), a legkevésbé pedig a kárpátaljai, illetve a vajdasági „idősebb” korosztály tagjai (17,3–19,4 átlagpont között).

25. ábra

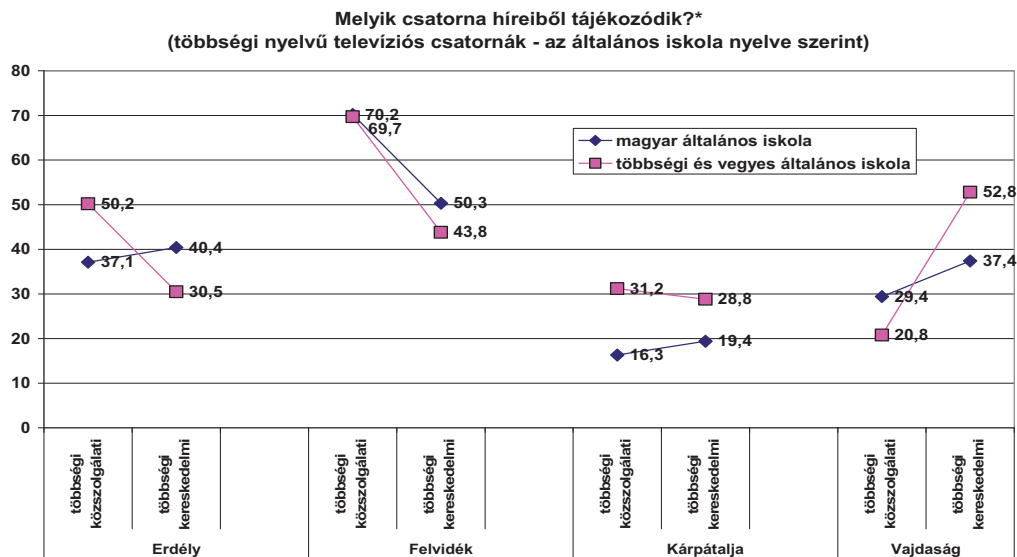
*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

Identitás változók szerint azt tapasztaltuk, hogy a státus-identitású fiatalok a Felvidéken – némiképpen meglepő módon – a szlovák közszolgálati televíziókat több mint háromszor nagyobb intenzitással nézik, mint a kereskedelmi csatornákat (22,9 és 75,1 átlagpont). Ugyancsak figyelemre méltó adalék, hogy a magyarságukat őrző felvidékiek a státus-identitásúakhoz hasonló kiugró gyakorisággal követik a szlovák közszolgálati televíziók műsorait (70,9 átlagpont, ami például háromszor több, mint amit a kárpátaljaiak körében regisztráltunk), és a szlovák kereskedelmi televíziókat (főként a Markízát) is két és félszer intenzívebben nézik, mint az ott élő asszimiláns, státus-identitású fiatalok.

Az általános iskola nyelve szerinti bontásban a Felvidéken közel hasonló tendenciákat tapasztaltunk. A magyar általános iskolát végzettek többségi közszolgálati televíziókat ugyanakkora kiugró intenzitással néznek, mint a szlovák iskolába jártak (mindkettő 70 átlagpont körül), a szlovák kereskedelmi csatornák műsorait pedig 7 átlagponttal gyakrabban, mint az utóbbiak.⁶

⁶ Mindez arra utaló jel – amelyre a BFI korábbi kutatásainak eredményei már évtizedek óta folyamatosan felhívják a figyelmet –, hogy a beolvadási potenciál a Felvidéken élő, egyelőre nemzeti identitásukat különböző fokon még őrző népesség – esetünkben a fiatalok – körében a legkritikusabb.

26. ábra

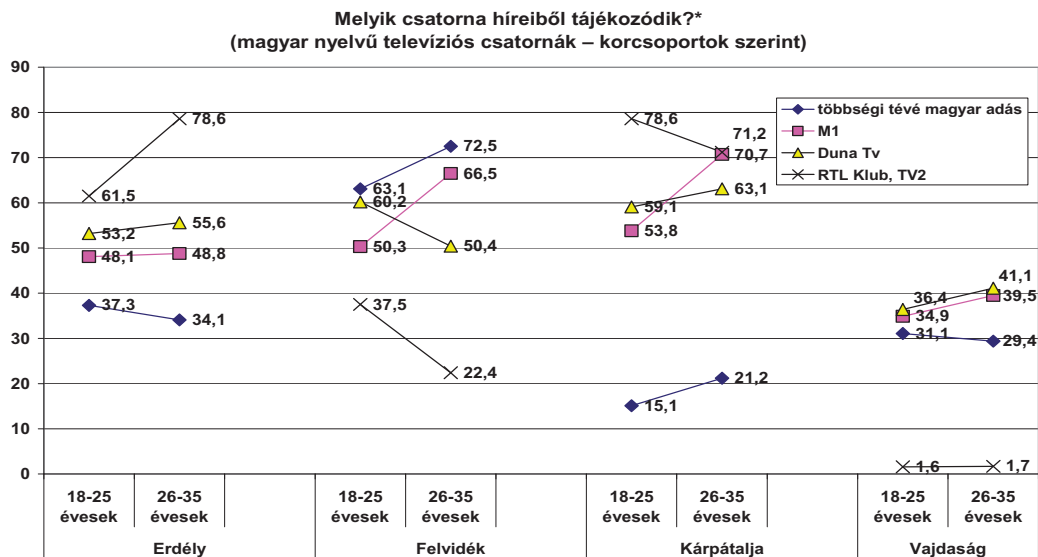

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

Ami a többi régiót illeti, Erdélyben ugyancsak a magyar iskolát végzett fiatalok nézik gyakrabban a román kereskedelmi csatornák műsorait a román iskolába jártakhoz képest, Kárpátalján, illetve a Vajdaságban azonban a többségi iskolát végzettek a „papírformának” megfelelően intenzívebben követik az ukrán és szerb kereskedelmi csatornák adásait.

A magyar nyelvű televíziócsatornák közül további elemzésre az 5. táblázatban látható adatok alapján legnézettebbeknek bizonyult televíziókat választottuk ki.

27. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

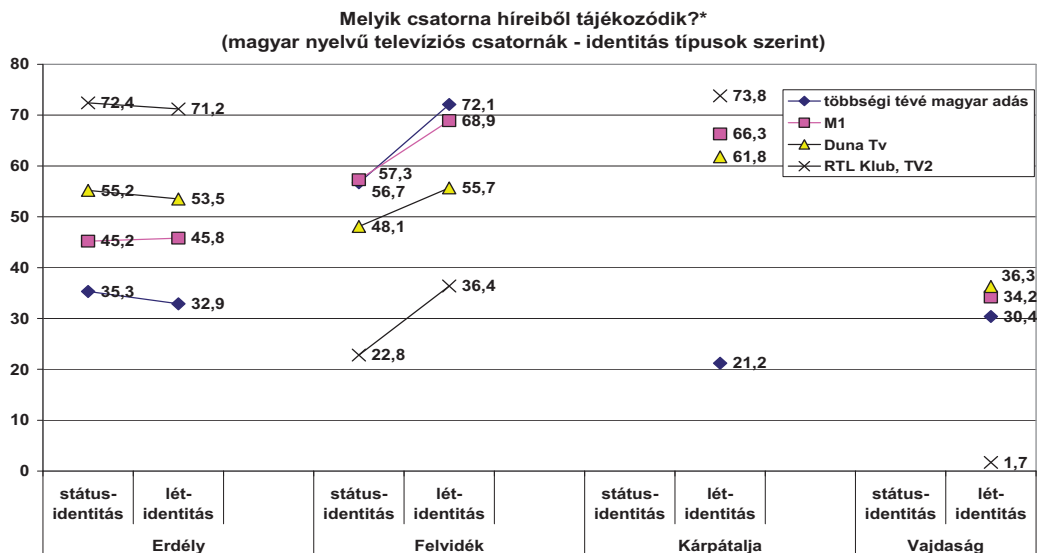
Ezek közül sajnálatos, hogy az adott közösség számára közvetlen információforrásként szolgáló többségi televíziók magyar adásait válaszadóink három régióban is (Erdély, Kárpátalja és Vajdaság) a legcsekélyebb gyakorisággal követik (15,1–37,3 átlagpont között). Ezzel szemben a felvidéki fiatalok körében mért kiugróan magas (63,1–72,5 átlagpontnyi) nézettségi intenzitás némiképpen meglepőnek mondható. Egyfelől azért, mert az előbbieken láttuk, hogy ebben a régióban nyitottak a leginkább a szlovák nyelven sugárzó televíziócsatornák iránt, emellett azonban amiatt is, mert a pozsonyi állami televízió mind időben, mind tartalmilag meglehetősen szűkre szabott keretek között közvetít csupán magyar nyelvű híreket és magazinműsorokat.

A határon túli magyarság körében sugárzásának kezdete óta kiemelt népszerűségű Duna Televízió azonban a fiatalok körében immáron a második-harmadik helyre került (a Vajdaságot kivéve). Ehhez képest az M1 csatorna ugyancsak három régióban (Felvidék, Kárpátalja és Vajdaság) tartja vezető pozícióját, ám csupán a 26–35 évesek tekintetében, hiszen a legfiatalabb korosztály tagjai (18–25 évesek) már mindegyik régióban csupán a harmadik helyen követik a műsorait.

A legnagyobb szórást a magyarországi kereskedelmi televíziókkal kapcsolatban regisztráltuk. Amíg Erdélyben és Kárpátalján mindkét korosztály esetében az első helyet foglalják el, nézettségi intenzitásuk a Felvidéken és a Vajdaságban az utolsó helyre került. Olyannyira, hogy utóbbiak már csupán elenyésző gyakorisággal nézik a szóban forgó csatornák műsorait (mindössze 1,6–1,7 átlagpont).

A magyar nyelvű televíziócsatornák nézettségi intenzitásával kapcsolatban identitástípusok szerint nagyrészt az előbbieken tapasztalt tendenciák érvényesülnek.

28. ábra

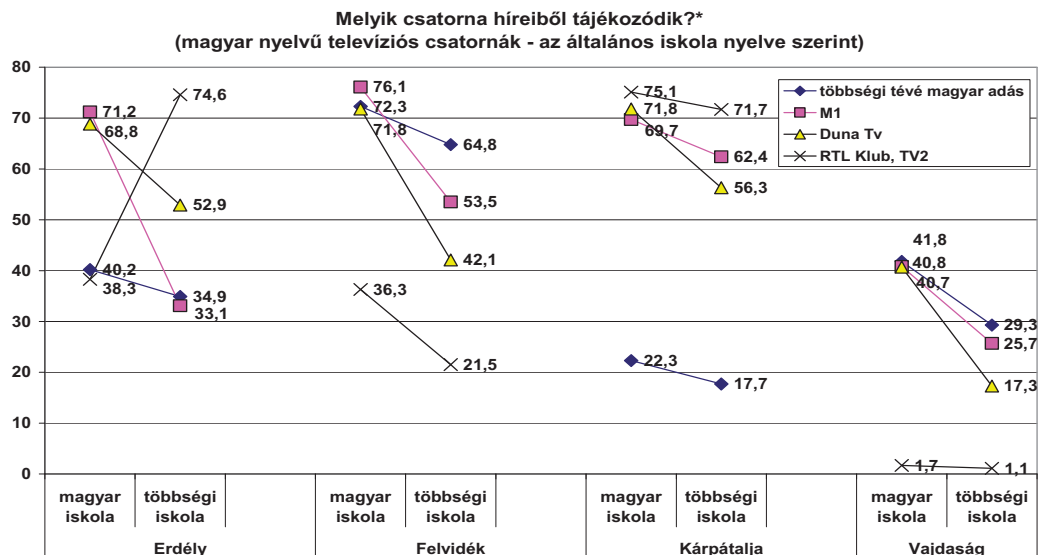
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

Ez alól az erdélyi fiatalok gyakorlata a kivétel, ahol – amint azt láttuk, és a továbbiakban látni fogjuk, sok egyéb vonatkozásban kemény rétegképzőnek bizonyult – a két identitásváltozó-tól függetlenül mindegyik magyar csatornát ugyanakkora intenzitással nézik. (A legkevésbé a román állami televízió magyar műsorát, leginkább pedig a magyarországi kereskedelmi csatornákat.)

A Felvidéken a nemzeti identitásukat őrző fiatalok egyértelműen gyakrabban néznek magyar nyelven sugárzó televíziókat, mint a státus-identitásúak. Ugyanez jellemző a kárpátaljai lét-identitásúak tévénézési gyakorlatára is, ahol a magyarországi csatornákat 61,8, illetve 73,8 átlagpontnyi intenzitással nézik (leginkább az RTL Klub és a TV2 műsorait). Ugyanekkora nézettség gyakoriságot a lét-identitásúak körében a Vajdaságban nem tapasztaltunk a magyarországi televíziócsatornákkal kapcsolatban (30,4, illetve 36,3 átlagpont között), ahol ez esetben is visszaigazolódott, hogy teljes érdektelenséget mutatnak a magyar nyelvű kereskedelmi csatornák műsorai iránt.

Az általános iskola nyelve szerinti változó esetében nagy vonalakban elmondható, hogy a többségi iskolát végzettek szignifikánsan alacsonyabb gyakorisággal nézik a Magyarországról sugárzó televíziócsatornákat.

29. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

A grafikonon látható adatsorok mindegyik régióban az említett tendenciát támasztják alá. Az egyetlen markáns kivétel azt jelenti, hogy a román nyelvű általános iskolát végzettek bizonyultak az összes régiót tekintve a leginkább RTL Klub, illetve TV2 függőknek.

3.2.5. A magyar nyelvű televízió műsortípusok nézettségi intenzitása

A. Értéktörző televízió műsorok

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy az egyes televíziós műsortípusok nézettségi intenzitása szerint milyen tendenciák figyelhetők meg a határon túli magyar fiatalok médiahasználatában. Ez esetben adataink nem az egyes magyar nyelvű televíziócsatornák, hanem az általuk sugárzott műsortípusok nézettségének mértékét szemléltetik. A következőkben tehát a különböző műsortípusok nézettségi fokával kapcsolatos adatsorokat ismertetjük, melyeket korábbi gyakorlatunkhoz hasonlóan, ezúttal is három kategóriába soroltunk. Ezek: az értéktörző-, a tömegkulturális-, illetve a politikai/közéleti műsortípusok.

7. táblázat

Televíziós műsортípus preferenciák – Nézettségi intenzitás*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Értékkörző műsorok				
ismeretterjesztő filmek	53,5	32,1	55,0	58,1
művészfilmek	40,2	24,0	28,0	32,2
hagyományörző műsorok	52,7	41,2	51,0	41,0
komolyzenei műsorok	26,0	19,6	21,2	17,3
irodalmi műsorok	38,1	36,7	32,8	24,7
vallási műsorok	15,5	23,2	32,1	13,5
a határon túl élő magyar közösségekkel foglalkozó műsorok	47,8	41,0	54,3	31,0

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem nézi....100-gyakran nézi

Ami az értékkörző műsортípusok nézettségi intenzitását illeti, elmondható, hogy a felvidéki fiatalok mutatkoztak ezek iránt legkevésbé érdeklődőnek. (Alighanem a körükben a kereskedelmi televíziók imént látott átlag fölötti mértékű népszerűségének is köszönhetően, hiszen ezek műsorpolitikájában a most vizsgált értékkörző műsorok nyomokban sem találhatóak.)

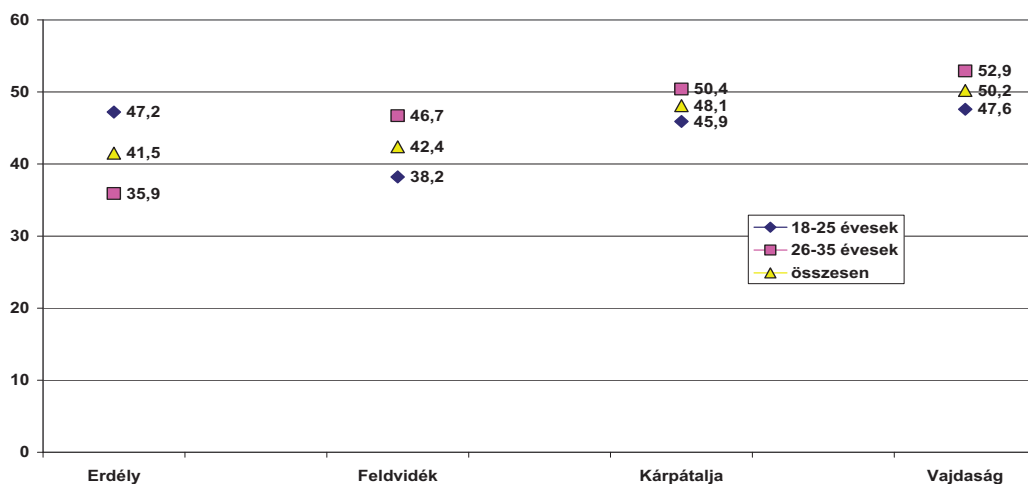
A vallási műsorokat nem számítva (ahol a kárpátaljaiak érdeklődése a relatíve legmagasabb, ám így is mindössze 32,1 átlagpontot tesz ki) az erdélyi válaszadók általában nyitottak bizonyultak az értékkörző műsортípusokkal kapcsolatban. Különösen a hagyományörző, valamint a határon túli magyarsággal foglalkozó műsorok tekintetében, ami ugyanúgy jellemzi a kárpátaljai fiatalok televízió nézési gyakorlatát is. A vajdasági megkérdezettek értékkörző műsorok iránti érdeklődése – nem számítva az ismeretterjesztő filmeket – közel hasonló a felvidékiek esetében tapasztalhoz. Legkevésbé a vallási műsorokat követik, emellett pedig csupán alig 31 átlagpontnyi intenzitással nézik a határon túli magyarsággal foglalkozó műsorszámokat.

A két fiatal korosztály értékkörző műsorokhoz való viszonyáról az összesített műsортípus preferenciák⁷ alapján elmondható, hogy megközelítőleg mindegyik régióban közel ugyanakkora gyakorisággal nézik az ilyen típusú adásokat.

7 Az összesített műsортípus-preferenciák a vizsgálatba bevont konkrét műsортípusok transzponált átlagainak regionális átlagait tartalmazzák.

30. ábra

Az értékőrző televíziós műsorok nézettségi intenzitása a két fiatal korosztály szerint*

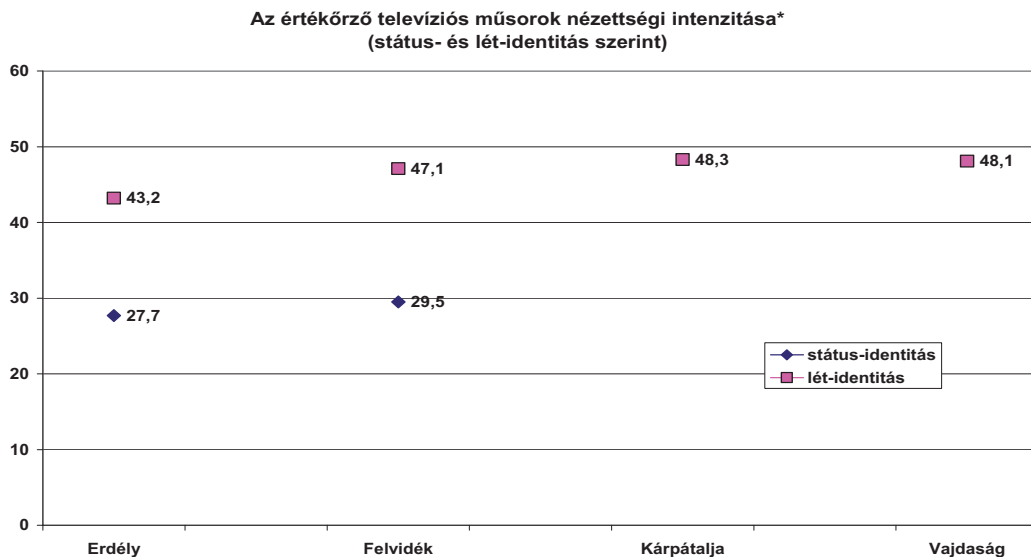

* összesített műsortípus preferenciák: 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem nézi.....100-gyakran nézi

A relatíve legnagyobb gyakoriságú eltérést Erdélyben tapasztaltuk, ahol a legfiatalabbak 11 átlagponttal intenzívebben követik az értékőrző műsorokat a 26–35 éveseknél. Mindez abból a szempontból mondható atipikusnak, hogy a többi régióban az utóbbiak érdeklődnek inkább a tárgyalt műsortípusok iránt, igaz csupán néhány átlagpontnyival.

Státus- és lét-identitás szerint az előzőeknél jelentősebb eltéréseket regisztráltunk: az értékőrző műsorokat a nemzeti identitásukhoz inkább kötődő határon túli magyar fiatalok – Erdélyben és a Felvidéken jelentősnek mondható 16-17 átlagponttal nagyobb intenzitással – követik a státus-identitással rendelkezőkhöz képest.

31. ábra

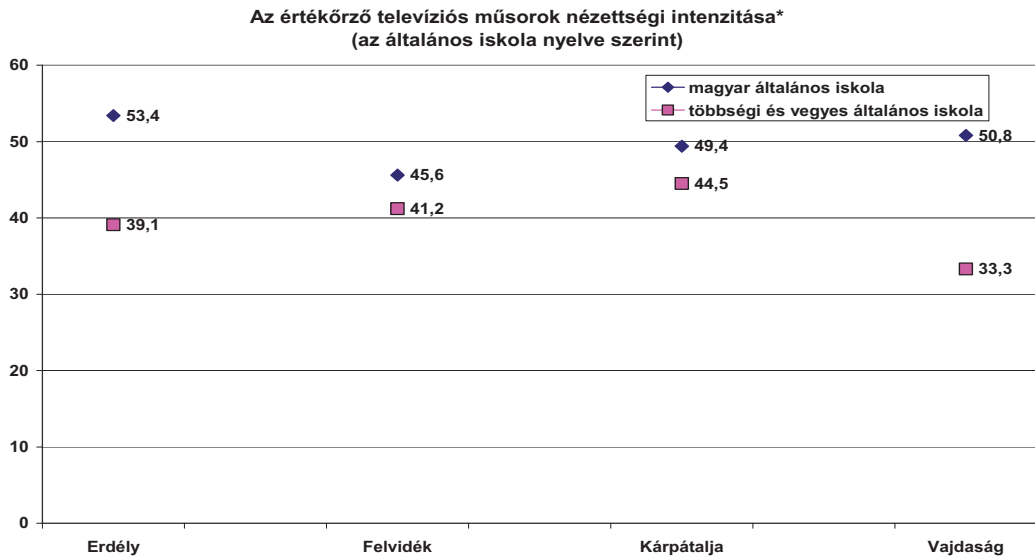

* összesített műsortípus preferenciák: 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem nézi.....100-gyakran nézi

Ez a helyzet Kárpátalján és a Vajdaságban is, ahol a lét-identitású válaszadók ugyanolyan magas arányban számítanak az értékőrző műsorok nézői közé (48 átlagpont), mint azt az erdélyiek, illetve a felvidékiek körében tapasztaltuk.

A megkérdezettek általános iskolai végzettségének nyelve szerint ugyancsak egyértelmű, az előbbi tendenciákat tükröző megoszlásokat tapasztaltunk.

32. ábra

* összesített műsortípus preferenciák: 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem nézi.....100-gyakran nézi

A magyar általános iskolát végzettek a várakozásnak megfelelően mindegyik régióban inkább érdeklődnek az értékőrző televíziós műsorok iránt, a többségi iskolát végzettekhez képest csupán a belső arányok tekintetében tapasztalható némi regionális eltérés. Eszerint az erdélyi magyar iskolába jártak 14, a vajdaságiak pedig 18 átlagponttal kedvelik inkább az értékőrző adásokat, míg ez a különbség a felvidékiek, illetve a kárpátaljaiak esetében mindössze 4-5 átlagpontot tesz ki.

B. Tömegkulturális televízióműsorok

A terjedelmes kérdéssorokkal vizsgált tömegkulturális műsortípusok terén egyfelől elmondható, hogy az úgynevezett „gagyí” műsorkínálattal kapcsolatban mindegyik régióban aránylag alacsony nézettségi intenzitást mértünk (napi rendszerességgel ismétlődő sorozatok, külföldi szappanoperák, valóságshow-k stb.).

8. táblázat

Televíziós műsортípus-preferenciák – Nézettségi intenzitás*

Tömegkulturális műsorok				
vetélkedők	64,9	62,3	52,9	47,0
bűnügyi filmek	63,2	53,5	57,6	47,1
könnyűzenei műsorok	37,9	46,3	55,7	40,7
valóságshow-k	40,6	25,9	20,5	11,7
zenei vetélkedők	60,9	45,6	51,6	27,1
kíváncságműsorok	29,2	31,2	29,9	14,7
napi magyar sorozatok (Barátok közt, Jóban rosszban)	32,5	42,0	40,1	18,7
külföldi szappanoperák	20,4	20,6	24,6	6,4
régi magyar tévésorozatok	30,0	29,8	33,3	13,4
napi „reality” sorozatok (Éjjel-nappal Budapest, Édes élet, Magánnyomozók)	37,4	40,1	32,0	15,6
régi magyar fekete-fehér filmek	32,4	38,4	25,9	24,7
romantikus sorozatok	20,3	27,5	33,4	11,7
vígjátékok	75,4	79,9	65,8	48,7
mozifilmek	62,7	82,0	59,6	52,6
szórakoztató műsorok	60,0	78,6	68,6	44,8

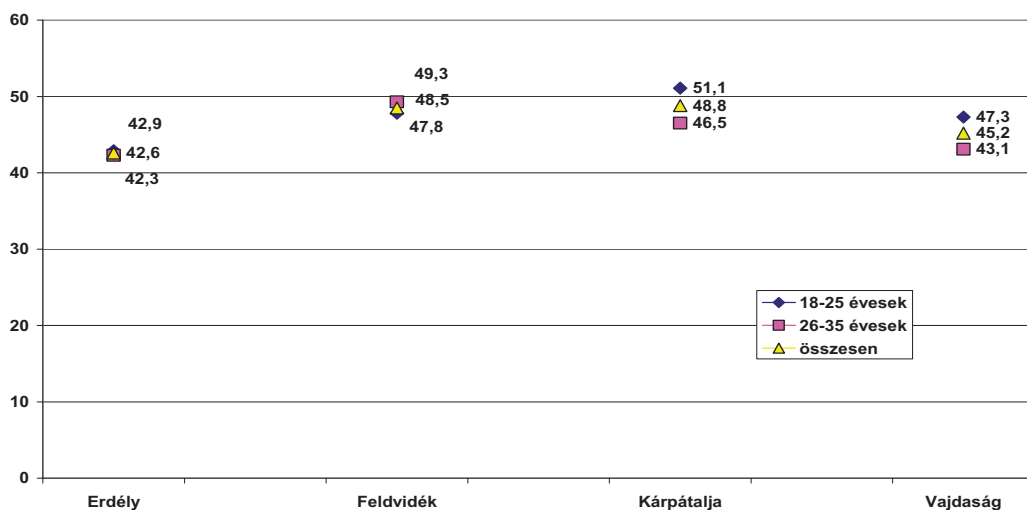
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem nézi...100-gyakran nézi

A kereskedelmi televíziók „húzó” műsorfolyamait ezzel szemben sokkal számottevőbb arányban nézik a határon túli magyar fiatalok. Leginkább a vígjátékokat és vetélkedőket (a zenei vetélkedőket meglepő módon relatíve kevesebben), amiket a mozi-, illetve a bűnügyi filmek, valamint a különböző szórakoztató műsorok követnek.

A tömegkulturális tartalmú televízióműsorok összesített műsorpreferenciáival kapcsolatos adatsorok mind a nézettségi intenzitás, mind a két fiatal korosztály ezek iránti érdeklődésének mértéke szempontjából regionálisan meglepő egyezéseket mutatnak.

33. ábra

A tömegkulturális televíziós műsorok nézettségi intenzitása a két fiatal korosztály szerint*

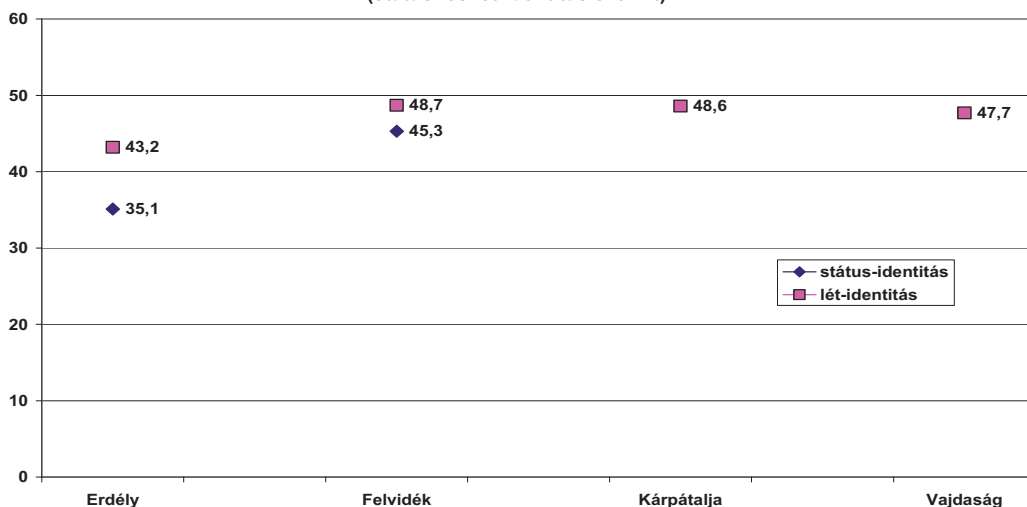
* összesített műsortípus preferenciák: 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem nézi.....100-gyakran nézi

Ennek lényege, hogy a tárgyalt televízióműsorokat a válaszadó fiatalok régiókra, illetve korcsoportokra való tekintet nélkül mindenütt közel ugyanakkora, 42,3–55,1 átlagpont közötti intenzitással követik.

Ugyanez mondható el az alábbi identitásváltozók szerinti adatsorok megoszlásai alapján is.

34. ábra

A tömegkulturális televíziós műsorok nézettségi intenzitása* (státus- és lét-identitás szerint)

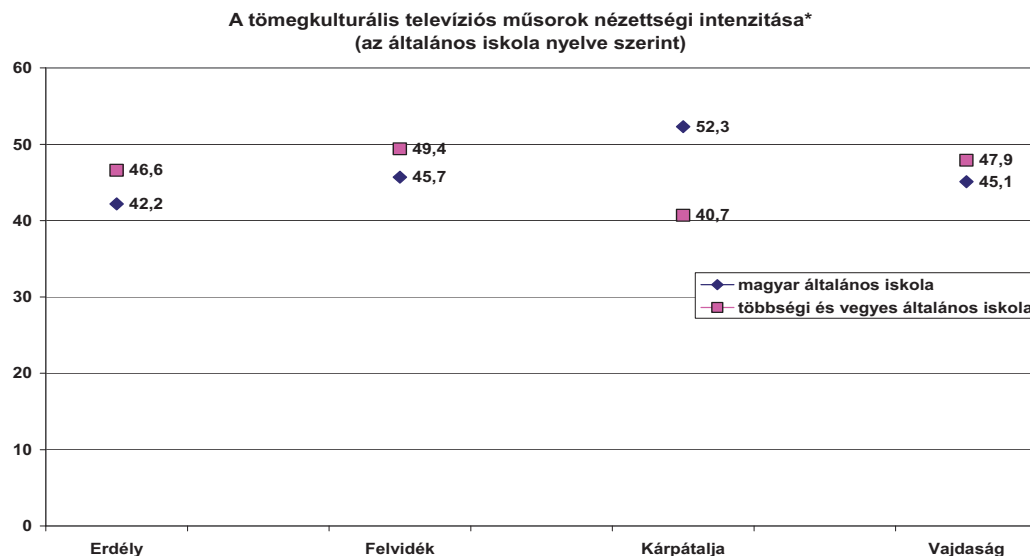

* összesített műsortípus preferenciák: 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem nézi.....100-gyakran nézi

Ezzel kapcsolatban ugyan a lét-identitással rendelkezők bizonyultak relatíve intenzívebben érdeklődőknek a tömegkulturális műsortípusok iránt, ám tőlük nagyságrendileg sem Erdélyben, sem a Felvidéken nem maradnak el említésre érdemes arányban a hazájuknak Romániát, illetve Szlovákiát tekintő státus-identitásúak sem.

A különböző nyelvű általános iskolát végzett határon túli magyar fiatalok esetében az előbbiekhez képest nagyrészt fordított tendencia érvényesül.

35. ábra

* összesített műsortípus preferenciák: 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem nézi.....100-gyakran nézi

Ezúttal ugyanis három régióban a többségi nyelvű iskolába járt megkérdezettek kerültek néhány átlagponttal az első helyre a tömegkulturális műsortípusok nézettségi intenzitása szempontjából (Erdély, Felvidék és Vajdaság). Mindez arra utaló jel, hogy a betűvetést, illetve az alpműveltségüket többségi nyelven megszerző határon túli magyar fiatalok médiahasználati gyakorlatára a magyar általános iskolát végzettekhez képest inkább jellemző, hogy az anyanyelvükön való televíziózás során az identitásörzés szempontjából inkább káros, mintsem pozitív tartalmakat közvetítő tömegkulturális műsortípusokat preferálják.

C. Politikai/közéleti televízióműsorok

A magyar nyelvű politikai/közéleti televíziós műsorok tekintetében egyértelműen a hírműsorok a vezető szerep: a Felvidéken és Kárpátalján 60 átlagpont feletti a nézettségük intenzitása, ami Erdélyben és a Vajdaságban is 50 átlagpont körüli mértékű.

9. táblázat

Televíziós műsортípus preferenciák – Nézettségi intenzitás*

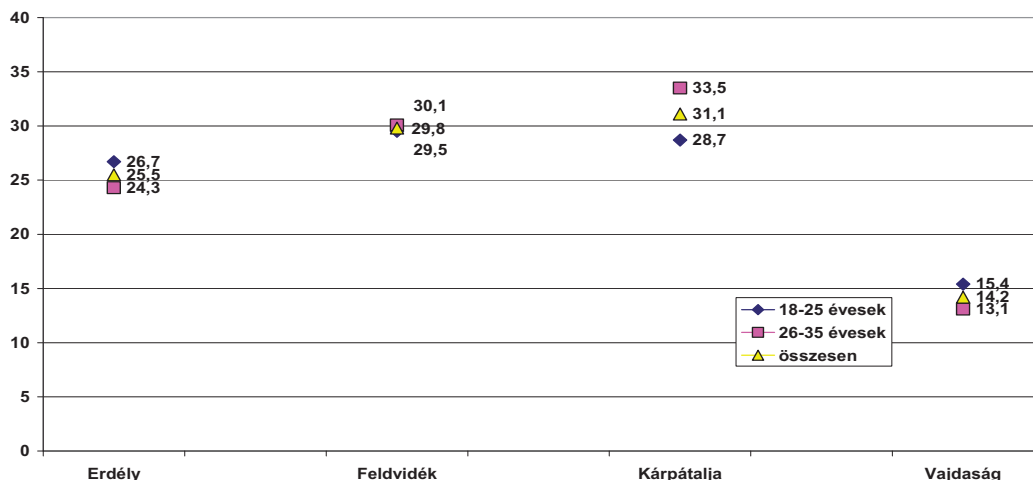
	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Politikai/közéleti műsorok				
hírműsorok	51,1	67,7	64,5	46,4
politikai vitaműsorok (stúdióbeszélgetések)	33,0	21,6	20,7	11,0
politikai (nézői) betelefonálás véleményműsorok	11,5	9,8	7,2	2,5

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem nézi....100-gyakran nézi

A politikai vitaműsorok Erdélyben bizonyultak a leginkább népszerűnek (33 átlagpont), ami mögött a felvidéki, illetve kárpátaljai 21 átlagpont körüli értékek már számottevően elmaradnak. A politikai/közéleti vitaműsorok követésétől való elfordulás azonban a vajdasági fiatalok körében mondható a leginkább drasztikus mértékűnek, akik már csupán mindössze 11 átlagpontnyi intenzitással követik a szóban forgó műsorokat.

36. ábra

A politikai/közéleti televíziós műsorok nézettségi intenzitása a két fiatal korosztály szerint*

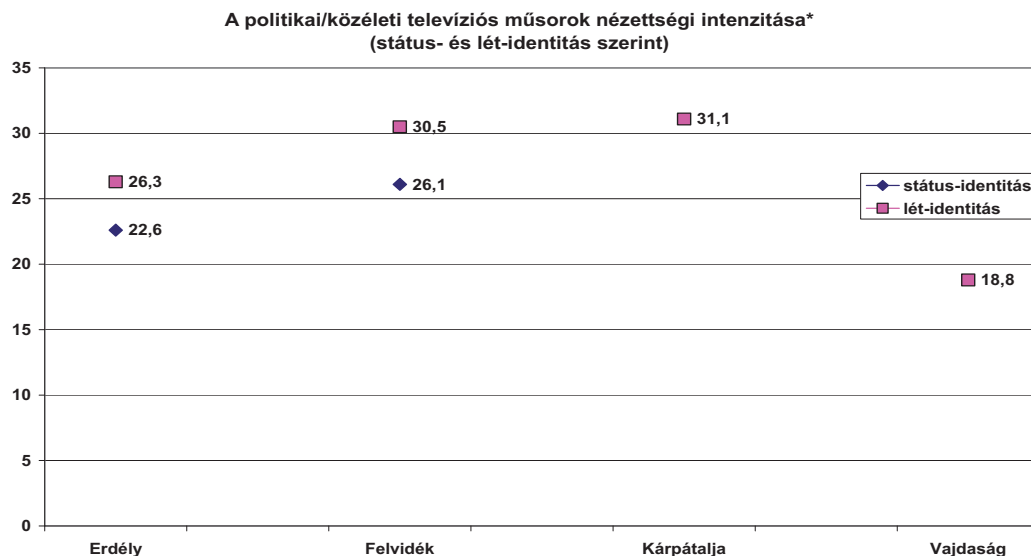
* összesített műsортípus-preferenciák, 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem nézi.....100-gyakran nézi

A határon túli magyarok önszerveződése szempontjából számottevő fontossággal bíró műsортípusok (politikai/közéleti tájékozódás és ismeretek) összevont preferenciái nagyrészt visszautkrözik az imént elmondottakat. A fiatal korosztályon belüli két réteg mindegyik régióban

közel azonos, a regionális átlaghoz közeli intenzitással követi a tárgyalt televízió műsorokat. (36. ábra) Mindez Erdélyben, a Felvidéken, illetve Kárpátalján 24,3–33,5 átlagpont közötti érdeklődési fokot mutat, amihez képest csupán a vajdasági fiatalok politikai/közéleti műsorok iránti érdeklődése marad el számottevően (mindössze 13,1 és 15,5 átlagpont).

Státus- és lét-identitás szerint az adatsorok ugyancsak azonos, illetve az előzőekben bemutatott tendenciákat tükrözik mindegyik régióban.

37. ábra

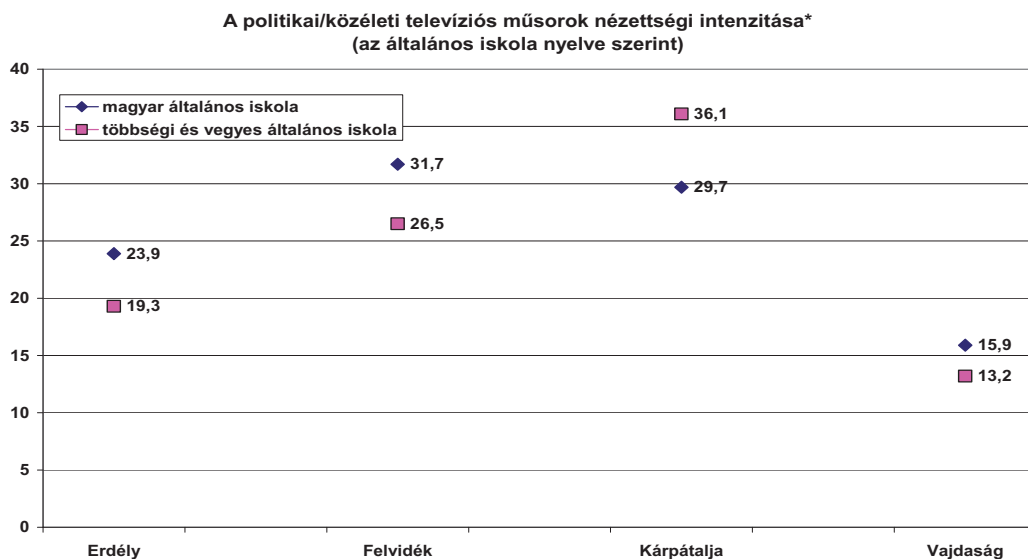

* összesített műsортípus preferenciák: 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem nézi.....100-gyakran nézi

Eszerint az identitásukat őrző fiatalok mindenütt nyitottabbnak bizonyultak a televíziók politikai/közéleti műsorai iránt. Erdélyben, a Felvidéken, illetve Kárpátalján mindenképpen, ahol az összesített műsортípus-preferenciák 26,3 és 31,1 átlagpont között mozognak. A Vajdaságban mindez csupán 18,8 átlagpontot tesz ki, ám ez az arány így is meghaladja az ott mért igen alacsony regionális átlagot (14,2 átlagpont).

Az általános iskola nyelve szerint ugyancsak három régióban (Erdélyben, a Felvidéken és a Vajdaságban) regisztráltuk azt, hogy a magyar iskolát végzettek érdeklődése meghaladja a többségi általánost végzett fiatalokét a politikai/közéleti műsorok nézettségi intenzitásával kapcsolatban.

38. ábra

* összesített műsortípus preferenciák: 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem nézi.....100-gyakran nézi

A kivételt ez esetben a különböző nyelvű általános iskolát végzett kárpátaljai magyar fiatalok televízió nézési gyakorlata képezi, akik közül az ukrán/országi iskolába jártak mutatnak relatíve nagyobb érdeklődést a magyar nyelvű politikai/közéleti televízióműsorok iránt.

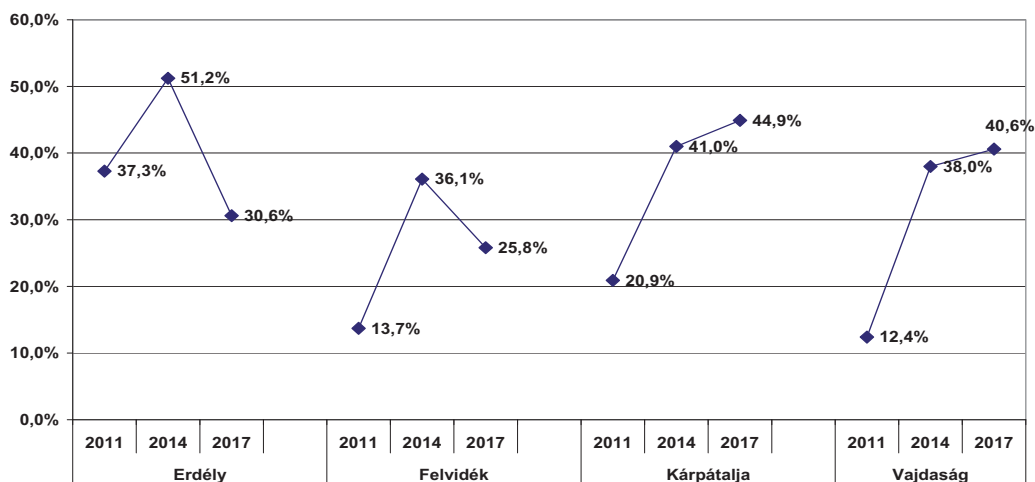
3.3. Rádióhallgatási szokások

3.3.1. A rádiót nem hallgatók részarányának változása

Kutatási eredményeink bemutatását a rádióhallgatási szokásokkal kapcsolatban is azzal kezdjük, hogy a határon túli fiatalok hány százaléka sorolható a rádiót soha sem hallgatók közé.

39. ábra

Rádiót sohasem hallgatók a határon túli magyar fiatal korosztály körében
(2011-2017)

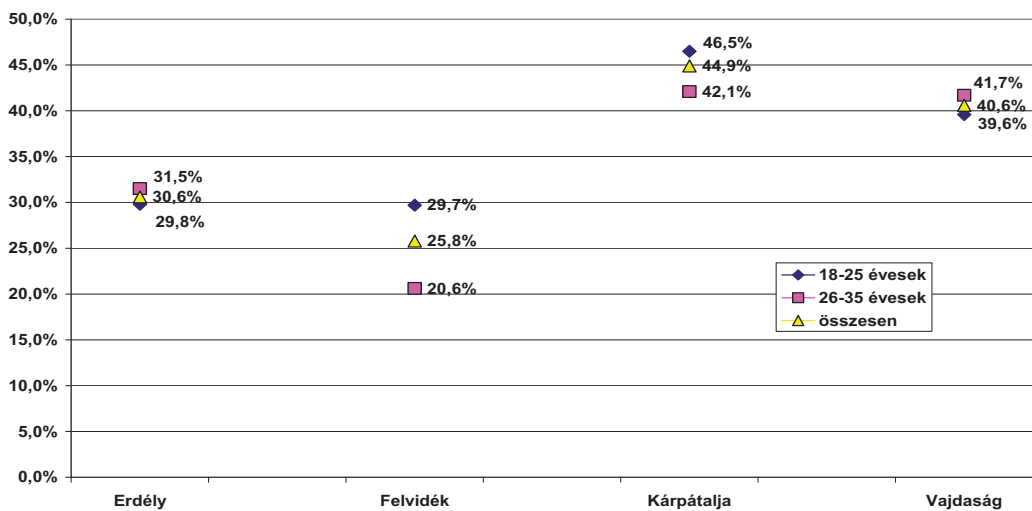

A grafikon adatai ezzel kapcsolatban régiók szerint meglepőnek mondható eltéréseket mutatnak. Amíg ugyanis Erdélyben és a Felvidéken azt tapasztaltuk, hogy az elmúlt három évben a rádiót nem hallgatók részaránya számottevően csökkent (a Felvidéken 10, Erdélyben azonban már csaknem 20 százalékponttal), Kárpátalján és a Vajdaságban viszont részarányuk a 2014-ben regisztrálthoz képest tovább nőtt (4, illetve közel 3 százalékponttal).

Következésképpen jelenleg az erdélyi fiatalok egyharmada, a felvidékieknek pedig egynegyede nem hallgat rádiót, mely arány azonban Kárpátalján és a Vajdaságban már meghaladja a 40%-ot. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az utóbbi két régióban már a magyar fiatalok csaknem fele nem használja a rádiót, mint információs-, tájékozódási-, illetve szórakozási forrást. Korcsoportok szerint Erdélyben, illetve Kárpátalján és a Vajdaságban a regionális átlagok körüli megoszlásokat regisztráltunk, ami annyit jelent, hogy mind a legfiatalabb korosztály tagjai, mind a 26–35 évesek ugyanolyan fokú érdektelenséget mutatnak a rádiózás iránt.

40. ábra

Rádiót sohasem hallgatók a határon túli magyar két fiatal korosztály körében

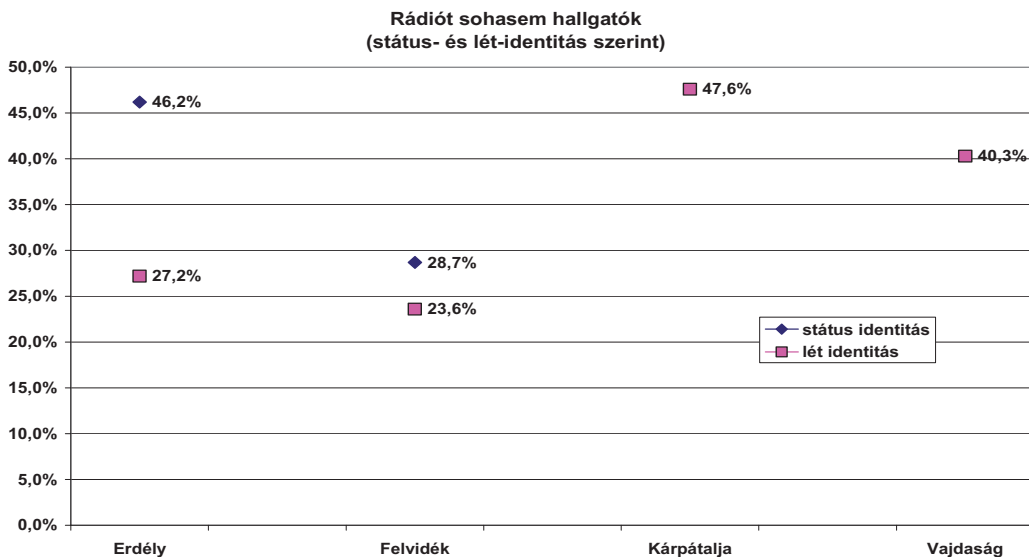
Mindez csupán a felvidékiekről nem mondható el, hiszen körükben a 18–25 évesek már 10 százalékponttal hallgatnak kevesebbet rádiót, mint korosztályuk idősebb, 26–35 éves tagjai.

Az identitásváltozók szerint Erdélyben igen számottevő különbség mutatkozik a két réteg tagjainak rádiózási szokásai terén, ahol a szülőföldjüknek Romániát tekintők körében már csaknem minden második soha nem hallgat rádiót, ami 20 százalékponttal haladja meg a lét-identitásúak esetében mért szintet. (41. ábra)

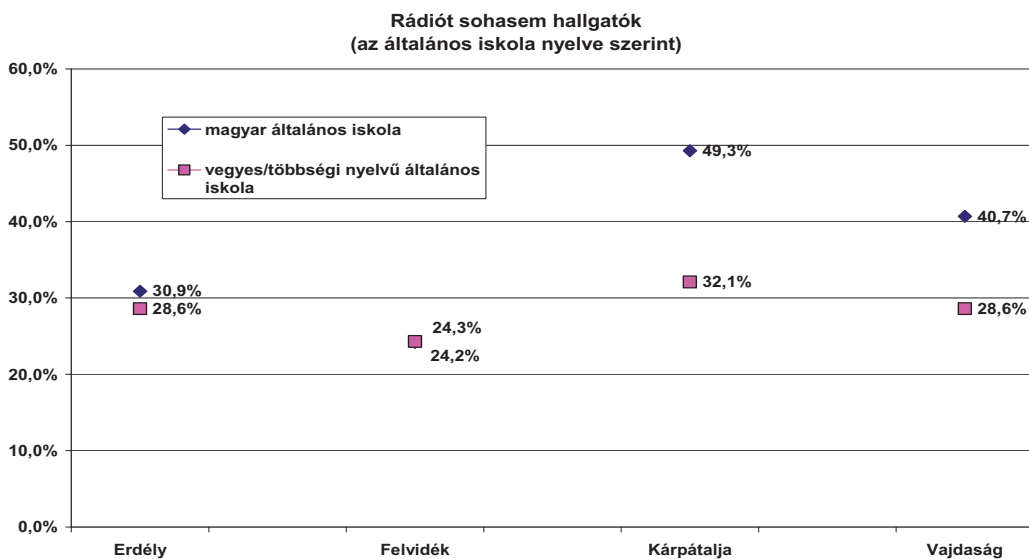
Miután a Felvidéken is többen vannak az asszimiláns rétegek között a rádiót nem hallgatók (28,7%), feltételezhetjük, hogy a Vajdaságban és Kárpátalján is hasonló tendencia érvényesül. Ez esetben az utóbb említett két régió asszimiláns tudatú fiataljai is az Erdélyben látott kiugró mértékben fordultak el a rádióhallgatástól, tehát közülük is már csupán minden második hallgat rádiót.

Némiképp meglepő, hogy az általános iskola nyelve szerint az előbbiekhöz képest ellentétes tendenciát tapasztaltunk. (42. ábra) Ez alatt az értendő, hogy amíg a nemzeti identitásuktól különböző fokon eltávolodó státus-identitású fiatalok bizonyultak kevésbé rádióhallgatóknak, ezúttal mindez inkább a magyar iskolát végzettekre igaz. Erdélyben és a Felvidéken ugyan mindkét réteg esetében a regionális átlagokhoz közeli megoszlásokat regisztráltunk, a Vajdaságban és Kárpátalján azonban a magyar iskolába jártak között már 18 százalékponttal többen vannak a rádiót nem hallgató fiatalok.

41. ábra

42. ábra

10. táblázat

Rádiót egyáltalán nem hallgatók (százalékban)

	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–25 évesek	29,8	29,7
26–35 évesek	31,5	20,6
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	37,5	20
Érettségi	31,3	26,5
Felsőfokú	24,3	23,9
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	28,6	26
Város	32,2	22
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	22,4	27,1
Szórvány	41,9	23,2
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–25	46,5	39,6
26–35	42,1	41,7
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	46,9	33,3
Érettségi	37,1	55,8
Felsőfokú	48,5	27,3
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	59,1	33,3
Város	32,1	36,6
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	46	30,4
Szórvány	42	42,5

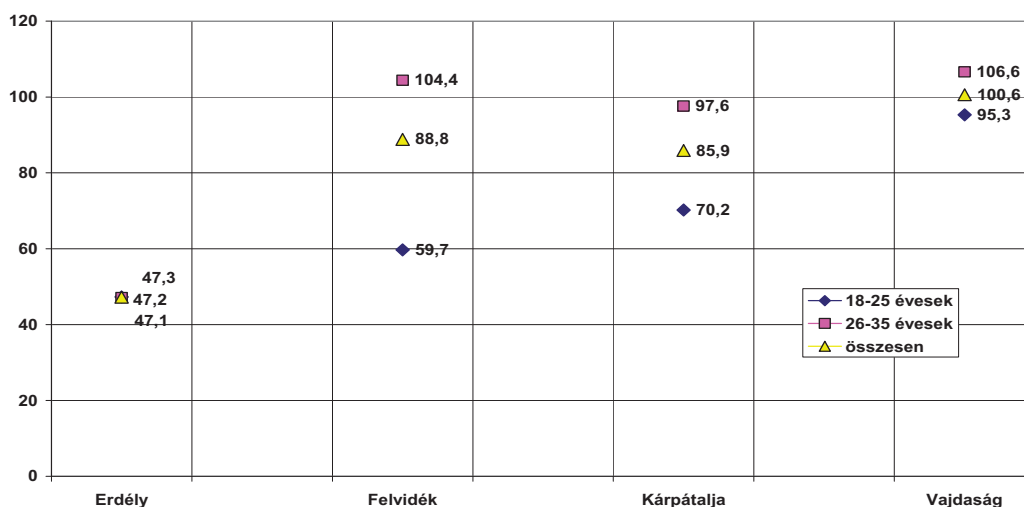
Szocio-demográfiai változók szerint az eddigieknél kevesebb párhuzamos tendenciát tapasztaltunk a vizsgált régiók között. Erdélyben a kevésbé iskolázottak, a városiak és a szórványban élő fiatalok hallgatnak rádiót a legkevésbé, a Felvidéken – amint az imént láthattuk – a legfiatalabbak (18–25 évesek), az érettségizettek, valamint a falun, illetve tömbben élők, Kárpátalján ugyancsak a legfiatalabb korosztály tagjai, a diplomások, leginkább pedig a falusiak tartoznak a kevesebbet rádiózók közé. A Vajdaságban ugyanez a megállapítás a városiakra, a szórványban élőkre, illetve az érettségivel rendelkezőkre igaz.

3.3.2. A naponta rádióhallgatásra fordított idő

A határon túli magyar rádiót hallgató fiatal korosztály régióként naponta jelentősen különböző időmennyiséget fordít a rádiózásra. A legkevesebbet az erdélyiek (mindössze napi negyvenhét percet), a legtöbbet pedig a vajdaságiak, akiknek esetében ez az időmennyiség eléri a 100 percet. A felvidékiek és kárpátaljaiak ugyan ennél némiképpen kevesebbet, ám nagyságrendileg közel ugyanannyi időt töltenek rádióhallgatással (86–89 perc).

43. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott rádiót hallgatni?*

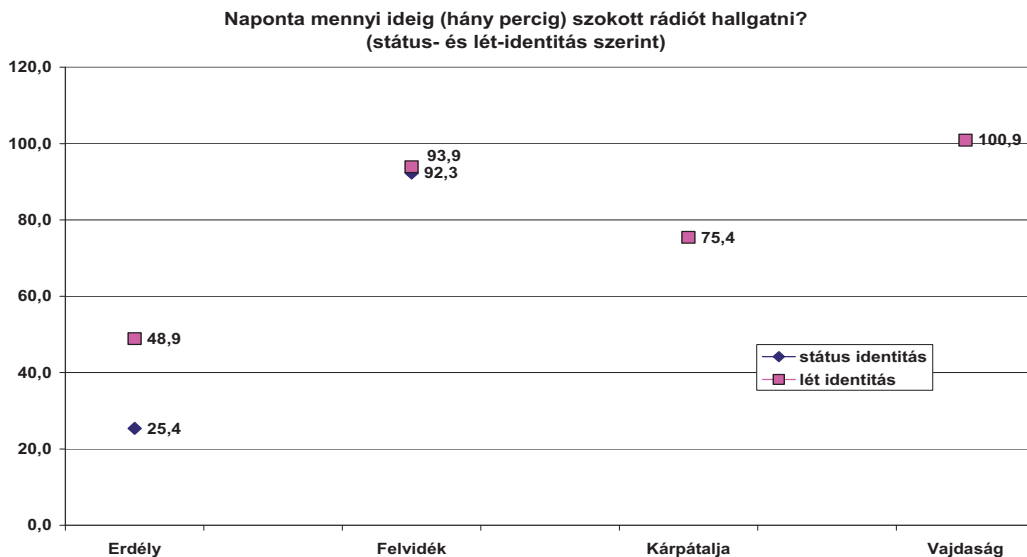

Adataink alapján említést érdemel továbbá, hogy Erdélyen kívül a többi régióban az jellemző, hogy a 26–35 évesek lényegesen naponta több ideig hallgatnak rádiót a még náluk is fiatalabb korcsoportba tartozóknál. Különösen érvényes mindez a felvidékiek esetében, ahol a két minta közül a 26–35 évesek 40 percnél többet hallgatnak rádiót naponta a fiatalabb, 18–35 éveseknél.

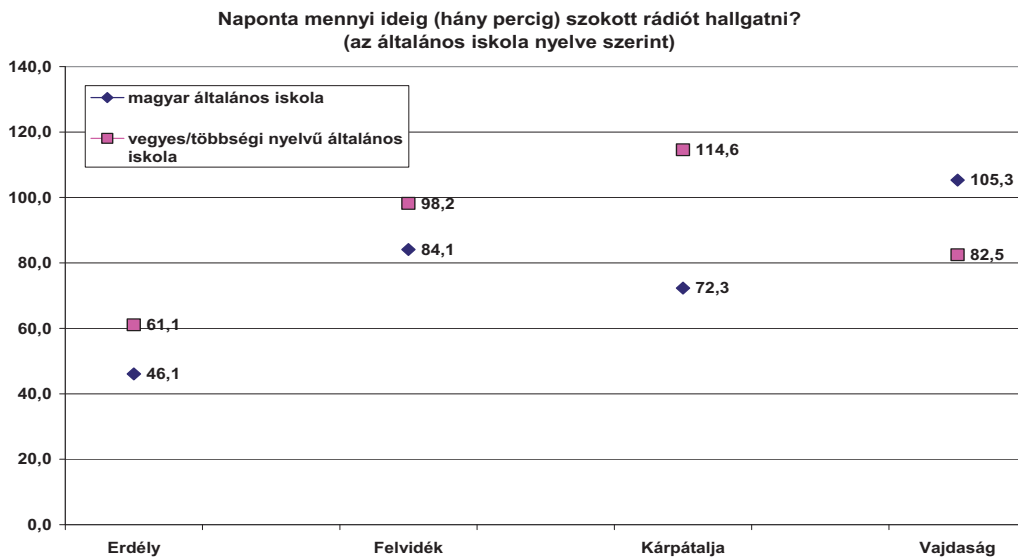
Identitásváltozók szerint csupán Erdélyben van érdemi különbség a két identitástípusba tartozók között. Eszerint a szülőföldjüket hazájuknak tekintő erdélyi fiatalok mintegy kétszer annyi időt töltenek rádióhallgatással, mint a státus-identitásúak, ám ez az időmennyiség még így sem éri el az 50 percet. (44. ábra)

Az általános iskola nyelve szerint megközelítőleg ugyanaz a tendencia érvényesül, mint amit a rádiót nem hallgatók esetében már láttunk. Három régióban (Erdély, Felvidék és Kárpátalja) a többségi iskolát végzettek rádióznak lényegesen többet, mint az anyanyelvi alapoktatásban részesültek. Utóbbiak csupán a Vajdaságban előzik meg 23 perccel a szerb iskolába jártak rádióhallgatási gyakoriságát. (45. ábra)

44. ábra

45. ábra

11. táblázat

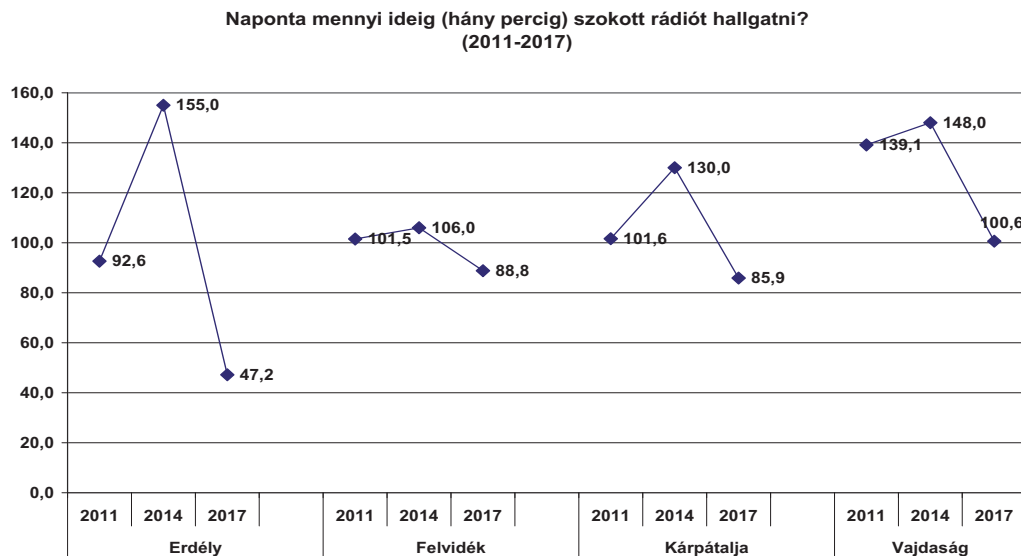
Naponta mennyi ideig szokott rádiót hallgatni? (percben)

	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–25	47,3	59,4
26–35	47,1	104,4
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	41,0	95,6
Érettségi	43,3	53,6
Felsőfokú	56,3	108,1
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	61,0	78,2
Város	36,9	99,5
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	51,8	81,0
Szórvány	41,2	95,3
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–25	70,2	95,3
26–35	97,6	106,0
Iskolai végzettség szerint		
Általános és szakmunkás	110,0	129,3
Érettségi	82,0	85,5
Felsőfokú	65,9	88,0
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	38,0	133,7
Város	124,9	108,2
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	108,2	147,3
Szórvány	62,7	72,7

Az egyéb szocio-demográfiai változók szerint régióként jelentős eltéréseket regisztráltunk. Erdélyben átlag fölötti arányban a felsőfokú végzettségűek, a falun, illetve a tömbben élő magyar fiatalok rádióznak, míg a Felvidéken ugyancsak a diplomások, illetve a városiak és a szórványban élők. Kárpátalján és a Vajdaságban egyaránt jellemző, hogy a többit rádiózók körében felülreprezentáltak a kevésbé iskolázottak és a tömbben élők, emellett azonban Kárpátalján a városiak, a Vajdaságban pedig a falun élők hallgatnak átlag fölötti arányban rádiót naponta.

A napi rádiózásra fordított idő alakulása idősorosan a 2011 és 2014 közötti relatíve felívelő fázis után egyértelműen csökkenő tendenciát mutat.

46. ábra

Különösen Erdélyben, ahol a három évvel ezelőttihez képest jelenleg már csupán egyharmadnyi intenzitással (több mint 100 perccel kevesebbet) rádióznak naponta a fiatalok (155 illetve 47 perc), de számottevően csökkent a rádiózásra fordított idő a kárpátaljaiak és vajdaságiak esetében is (napi 45–48 perccel). A felvidékiek esetében ugyan ekkora ingadozásokat nem tapasztaltunk, ám esetükben is érezhetően csökkent a rádióhallgatásra fordított idő (csaknem 20 perccel).

Összességében elmondható, hogy amíg 2014-ben még három régióban is jelentősen meghaladta a napi két órát a rádiózással eltöltött idő (ami a Felvidéken is 100 perc fölött volt), jelenleg a határon túli magyar fiatalok érdeklődése igen számottevően megcsappant a rádióhallgatás iránt.

A bemutatott negatív tendencia ellenére azonban a rádiózás továbbra is jelen van a vizsgált fiatalok népegyeség médiahasználatában, ezért a továbbiakban ennek formai és tartalmi részleteit vizsgáljuk.

3.3.3. A rádióadások vételére alkalmas eszközök használatának és a rádiózás helyszíneinek változása

Miután a rádióhallgatás a televízió nézéshez képest kevésbé helyhez kötött, azt is megvizsgáltuk, hogy a bemutatott arányban még rádiózó határon túli magyar fiatalok milyen eszközökön, és helyileg milyen eltérő környezetben követik a különböző rádióadók adásait.

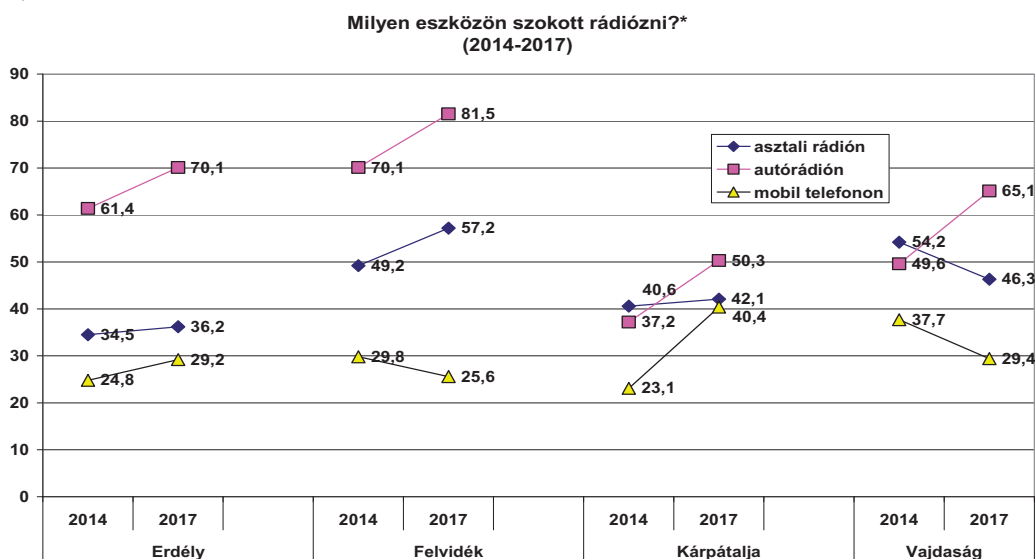
12. táblázat

Milyen eszközön szokott rádiózni?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
asztali rádió	36,0	57,2	42,1	46,3
hordozható rádió	19,2	29,6	29,7	6,9
autórádió	70,1	81,5	50,3	65,1
mobil telefonon	29,2	25,6	40,4	29,4
műholdas eléréssel	26,8	12,5	18,3	25,3
kábeles eléréssel (tévén keresztül)	9,2	8,3	5,6	10,1

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

47. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

Ami az előzőt illeti, igen figyelemre méltó, hogy mindegyik régiót tekintve az autórádió népszerűsége valóban a legelterjedtebbnek (50-81 átlagpont közötti gyakorisággal, ami az elmúlt három év alatt mindenütt legalább 10 átlagpontnyi növekedést mutat).

Mindezt csupán jelentősen leszakadva követi az asztali rádiókészüléken való rádiózás (36-57 átlagpont). Amennyiben ehhez hozzávesszük, hogy a mobiltelefonjukon rádiózók aránya immáron tekintélyesnek számító 25-40 átlagpontot tesz ki (Kárpátalján például a mobiltelefon rádiózás céljából való használata 2014 óta csaknem a duplájára nőtt), elmondható,

hogya a határon túli magyar fiatalok körében a rádióhallgatás hagyományos (otthoni) formája erőteljesen háttérbe szorulni látszik.

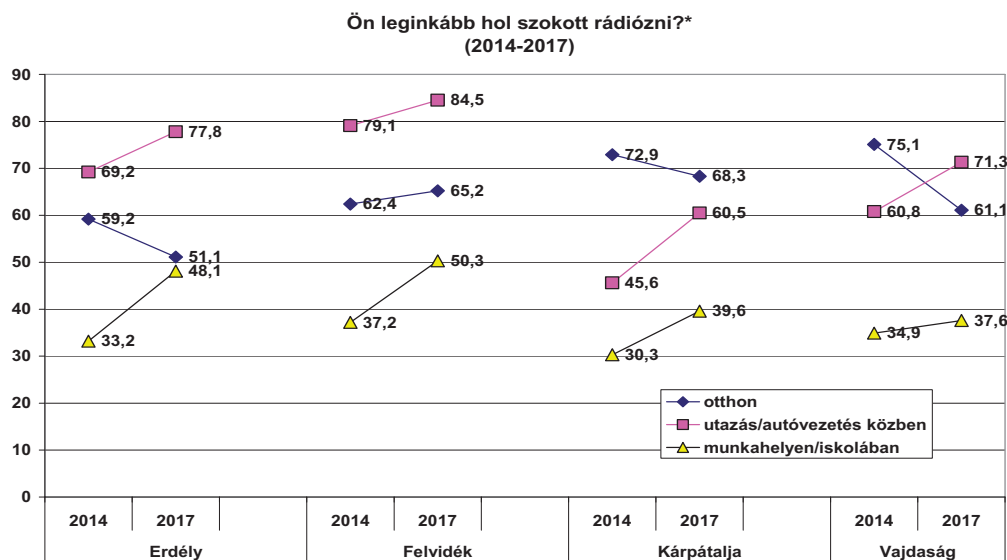
13. táblázat

Ön leginkább hol szokott rádiózni?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
otthon	51,1	65,0	68,3	61,1
utazás (autóvezetés) közben	77,8	84,5	60,5	71,3
a munkahelyén/iskolában	48,0	50,3	39,6	37,6
egyéb helyen	24,3	29,3	22,8	27,6

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

48. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

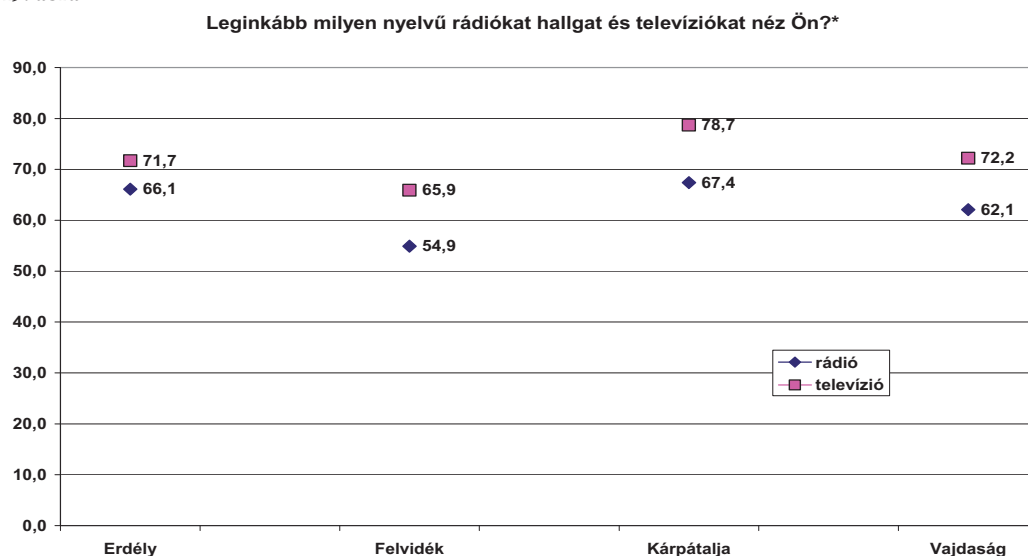
Az utóbb említett tendencia igazolódik vissza a rádióhallgatás helyszínei tekintetében is: amíg az otthon való rádiózás csupán Kárpátalján tartja vezető helyét néhány átlagponttal, a többi régióban egyértelműen a második helyre szorult a leggyakrabban utazás közben rádiózók esetében mért igen magas 71–84 átlagpontnyi gyakoriság mögött.

Ugyancsak nem elhanyagolható mértékű a munkahelyén/iskolában rádiózó határon túli magyar fiatalok gyakorlata, akik 37 és 50 átlagpontnyi intenzitással hallgatnak rádiót az említett helyeken.

3.3.4. Anyanyelvi és többségi nyelvű rádióadók hallgatottsága

Rádióhallgatás nyelvi dimenzióival kapcsolatos adataink részletes bemutatása előtt nem érdektelen megvizsgálnunk, hogy a televíziónézéshez képest a határon túli magyar fiatalok mekkora intenzitással hallgatják a rádiót az anyanyelvükön.

49. ábra

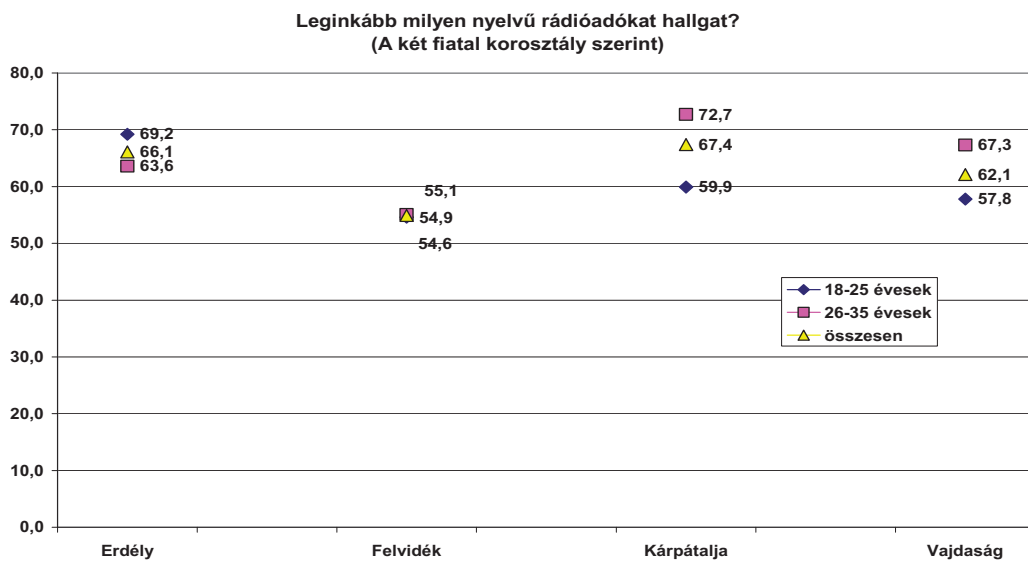
*100-as skálára transzponált átlagok: 1-csak többségi nyelvűt...100-csak magyart

A grafikon adatsorai ezzel kapcsolatban egyértelmű tendenciát tükröznek: televíziót mind-egyik régióban inkább magyar nyelven néznek. Nagyságrendbeli különbségek e téren ugyan sehol sem mutathatók ki (Erdélyben mindössze 5, a többi régióban 11 átlagpont), ám nem kétséges, hogy a fiatalok rádiókat relatíve kevésbé hallgatnak magyarul.

Az említett tendencia még inkább visszaigazolódik a két fiatal korosztállyal kapcsolatos adatsorokban. (50. ábra) Azzal, hogy mind a 18–25, mind a 26–35 évesek a regionális átlagokhoz közeli intenzitással hallgatják a rádiókat magyar, illetve többségi nyelven, azt mutatja, hogy a rádióhallgatás terén a televíziózáshoz képest kevésbé domináns az anyanyelven történő médiahasználat. Erre utal, hogy a 26–35 évesek Kárpátalján, illetve a Vajdaságban ugyan 10–12 átlagpontnál intenzívebben hallgatnak magyar nyelvű rádiókat a legfiatalabbaknál, Erdélyben azonban az utóbbiak már a regionális átlagot meghaladó arányban követik a román nyelvű rádiók műsorait.

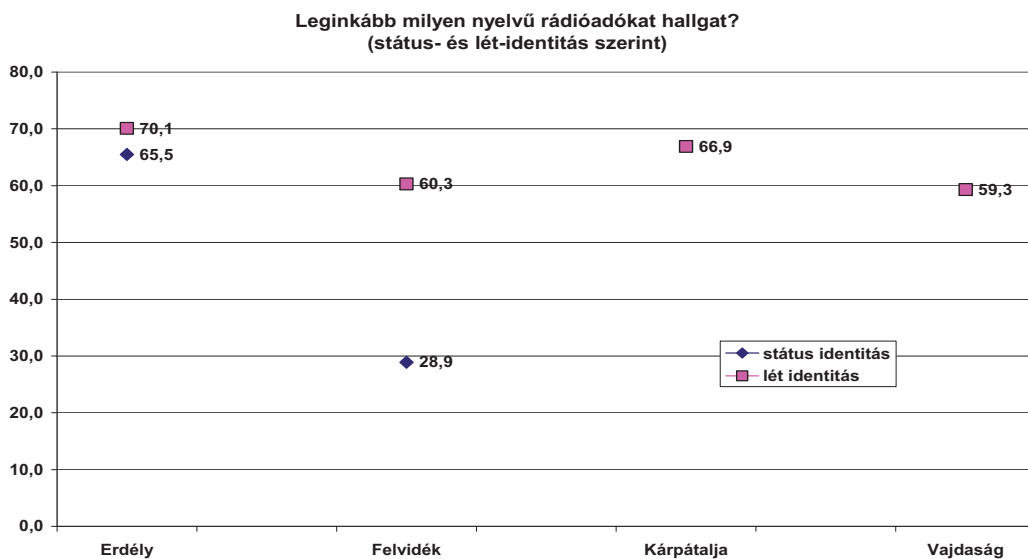
Státus- és lét-identitás szerint számottevő különbséget csupán a Felvidéken regisztráltunk, ahol a nemzeti identitásukhoz kötődő fiatalok több mint kétszer olyan intenzitással hallgatnak magyar nyelvű rádióadásokat, mint a státus-identitásúak (60,3, illetve 28,9 átlagpont). (51. ábra)

50. ábra

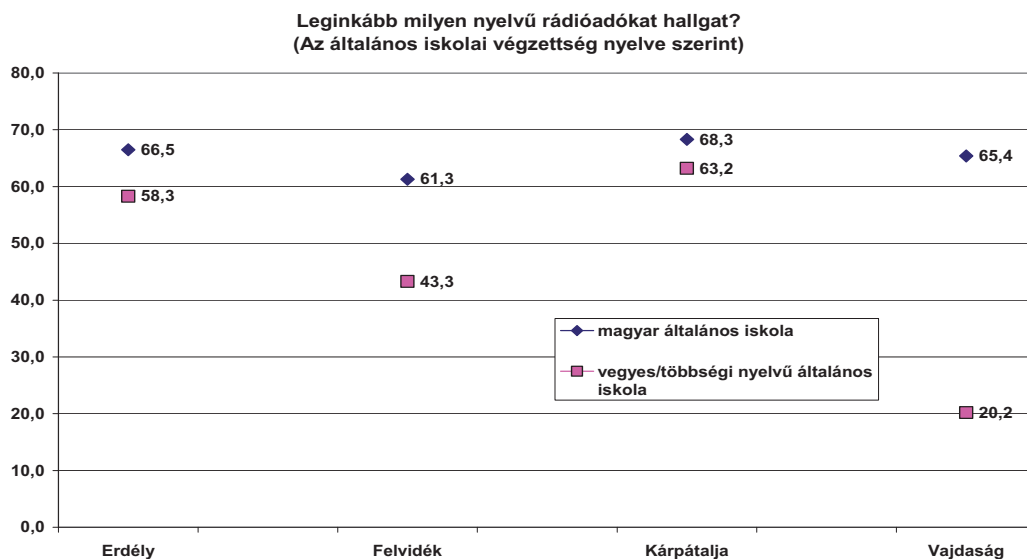
*100-as skálára transzponált átlagok: 1-csak többségi nyelvűt...2-csak magyart

51. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-csak többségi nyelvűt...2-csak magyart

52. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-csak többségi nyelvűt...2-csak magyarul

Az általános iskolai végzettség nyelve szerint az előbbieknél markánsabb rádióhallgatási gyakorlat mutatkozik: Kárpátalján és Erdélyben még csupán néhány átlagpontnyi a különbség, ám a magyar általános iskolát végzett fiatalok a Felvidéken már 18, a Vajdaságban pedig 45 átlagponttal intenzívebben kapcsolnak a magyar, mint a többségi nyelven sugárzó rádiók adásaira. A különböző rádióadók hallgatottsági intenzitása tekintetében régióként eltérő tendenciákat regisztráltunk.

14. táblázat

Milyen gyakran hallgatja az alábbi rádióadókat?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
többségi nyelvű közszolgálati rádió	23,5	33,5	25,1	12,6
többségi nyelvű kereskedelmi rádió	33,1	59,8	37,7	39,5
a többségi közszolgálati rádió magyar adása	26,0	30,6	20,2	26,4
magyar nyelvű kereskedelmi rádió (regionális, vagy helyi adók)	52,8	35,7	56,2	34,7
KOSSUTH Rádió	25,0	30,7	43,6	7,0
PETŐFI Rádió	27,7	53,0	50,3	14,1
BARTÓK Rádió	12,6	10,9	15,1	3,6
DANKÓ Rádió	8,1	13,1	12,5	1,0
magyarországi kereskedelmi rádió (Class FM)	29,0	57,3	48,2	26,1
Duna World Rádió	5,5	9,4	10,2	1,9
Magyarországról sugárzó határmenti, regionális, városi rádiók	8,3	15,9	7,8	19,2

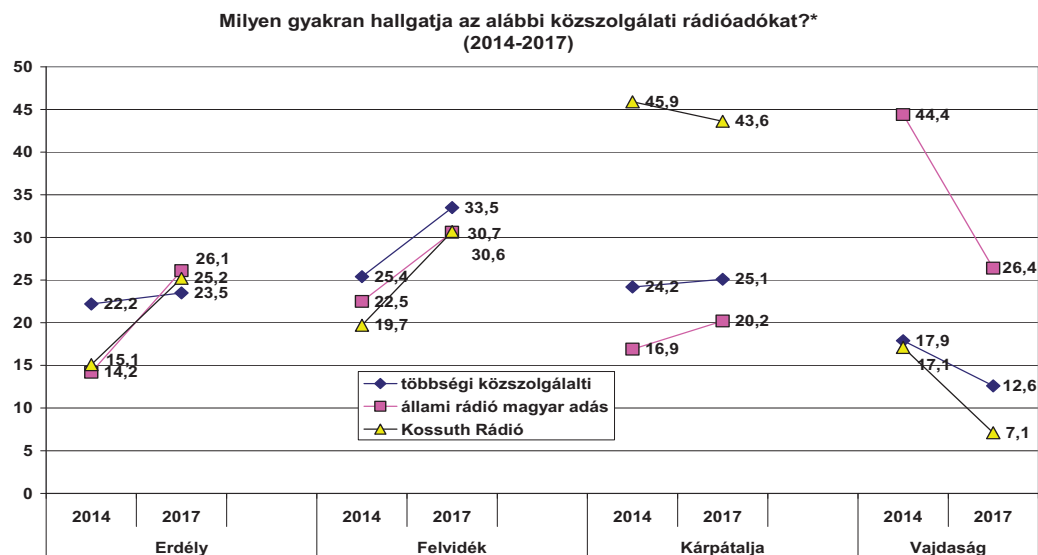
*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

Az erdélyi adatsorok objektív okokból térnek el igen számottevően a többi régióban mért adatoktól, hiszen a Székelyföldön a földfelszíni sugárzású magyarországi rádióadók műsoraik hagyományos rádiókészülékekkel nem foghatók. Ennek megfelelően ebben a régióban a legnépszerűbb rádióknak nem a magyarországi, hanem a helyi magyar nyelvű kereskedelmi rádiók bizonyultak (52,8 átlagpont).

A többi régióban, ahol a Magyarországról sugárzó rádióadók elérhetők, az erdélyinél változatosabb tendenciák érvényesülnek. Ezzel kapcsolatban elsőként a felvidéki magyar fiatalok rádiózási szokásai említhetők, akik az összes többi régiót tekintve kiugróan magas arányban követik a szlovák közszolgálati és kereskedelmi adók műsorait (33,5 és 59,8 átlagpont). Olyannyira, hogy körükben az anyanyelven sugárzó hasonló rádióadók (Kossuth, Class FM) hallgatottsága nem éri el a többségi nyelven sugárzó adókéét. Közel hasonló a helyzet a vajdaságiak esetében is, ahol a Kossuth Rádió műsorait mindössze 7, a szerb közszolgálati rádióét azonban 12,6 átlagpontnyi intenzitással hallgatják. A szerb, illetve a magyarországi kereskedelmi rádiók hallgatottsága közötti különbség ugyancsak az előbbiek népszerűségét mutatja (39,5 és 26,1 átlagpont). Szemben a fentiekkel, a kárpátaljai fiatalok rádiózási szokásait sokkal inkább a magyar nyelv relatív dominanciája jellemzi: körükben mind a Kossuth és Petőfi Rádió, mind a magyarországi kereskedelmi rádiók magasabb hallgatottsággal rendelkeznek, mint a hasonló ukrán adók.

A különböző konkrét közszolgálati rádióadók hallgatottságának idősoros alakulása az eddig látottakhoz képest régióként igen változatos képet mutat.

53. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

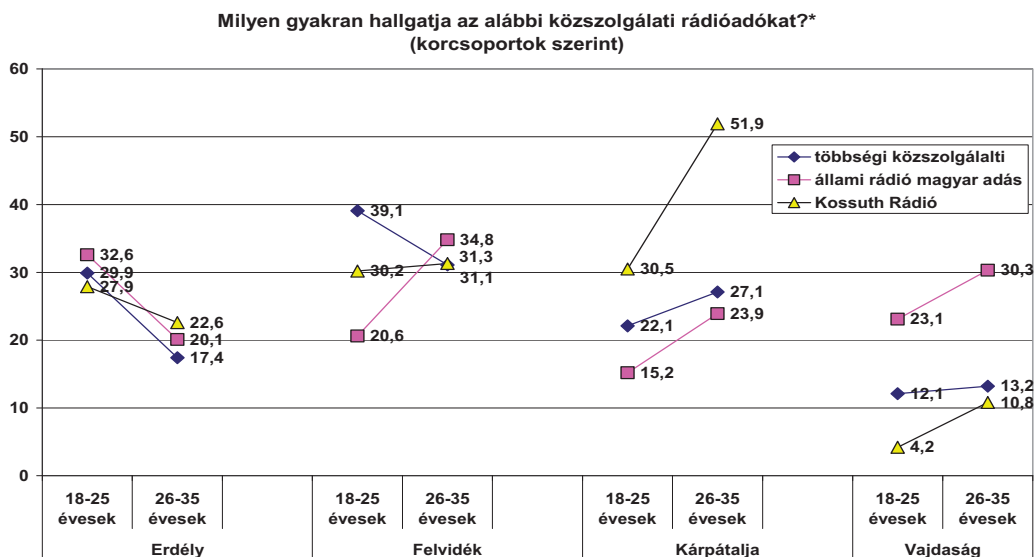
2014-hez képest Erdélyben és a Felvidéken mindegyik közszolgálati rádió (leginkább a Kossuth Rádió, illetve az ottani állami rádiók magyar adásai) hallgatásának intenzitása számottevően megnőtt, Kárpátalján pedig ugyanezen értékek a korábbi, 2014-ben mért szinten maradtak. Mindezzel merőben ellentétes tendenciát tapasztaltunk a vajdasági magyar fiatalok körében,

akik a három évvel ezelőtti gyakorlatukhoz képest jelenleg mindhárom vizsgált közszolgálati rádióadót lényegesen csekélyebb intenzitással hallgatják. Különösen az ottani állami rádió magyar adását, amelyet mintegy 20 átlagponttal kevésbé követnek, mint 2014-ben.

Korcsoportok szerint régióként ugyancsak eltérő tendenciákat regisztráltunk. Amíg Erdélyben az „idősebb” fiatal korosztály a legfiatalabbakhoz képest kevésbé hallgatja a közszolgálati rádiók adásait, a többi régióban a helyzet fordított. (54. ábra) Kárpátalján és a Vajdaságban a 26–35 éves korosztály tagjai markánsan nagyobb intenzitással hallgatnak közszolgálati rádióadókat (Kárpátalján például a Kossuth Rádió műsorait több mint 20 átlagponttal).

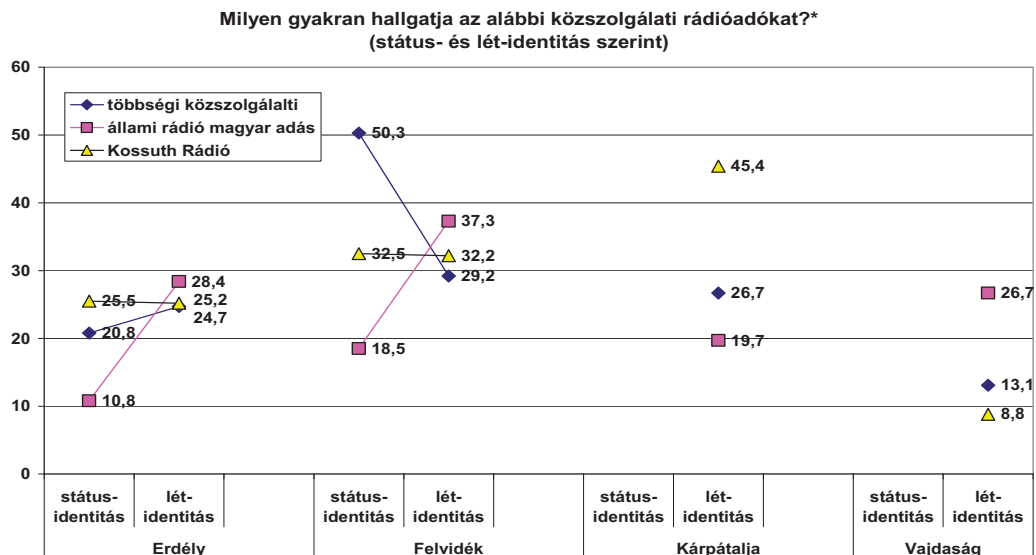
Ugyanezek a mutatók státus- és lét-identitás szerint arról tanúskodnak, hogy Erdélyben, illetve a Felvidéken az ottani állami rádiók magyar adásainak hallgatottsága az identitásörző fiatalok körében drasztikusan (18–20 átlagponttal) meghaladja azt a szintet, ahányan az asszimiláns réteghez tartozók követik a szóban forgó rádiók műsorait. (55. ábra)

54. ábra

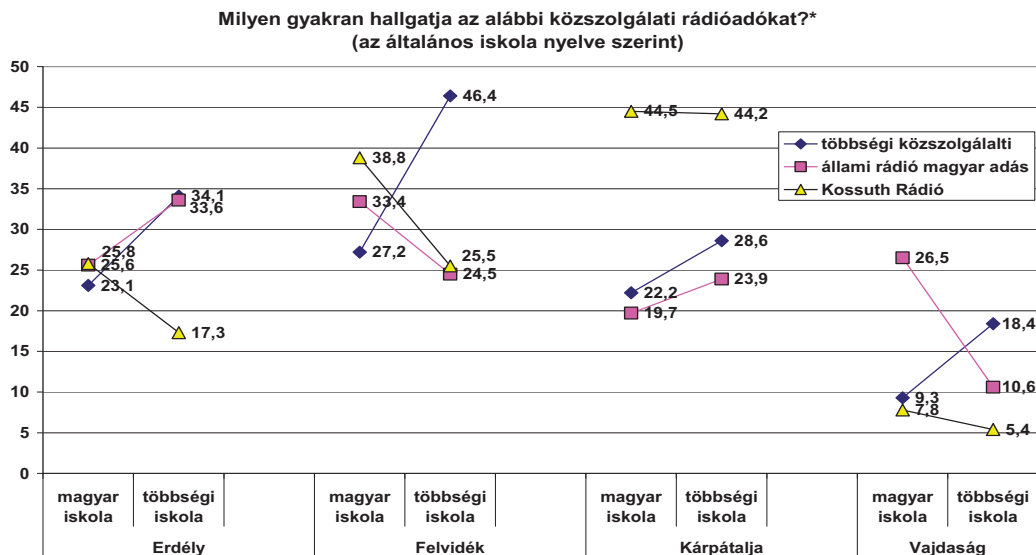
*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja....100-gyakran hallgatja

55. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

56. ábra

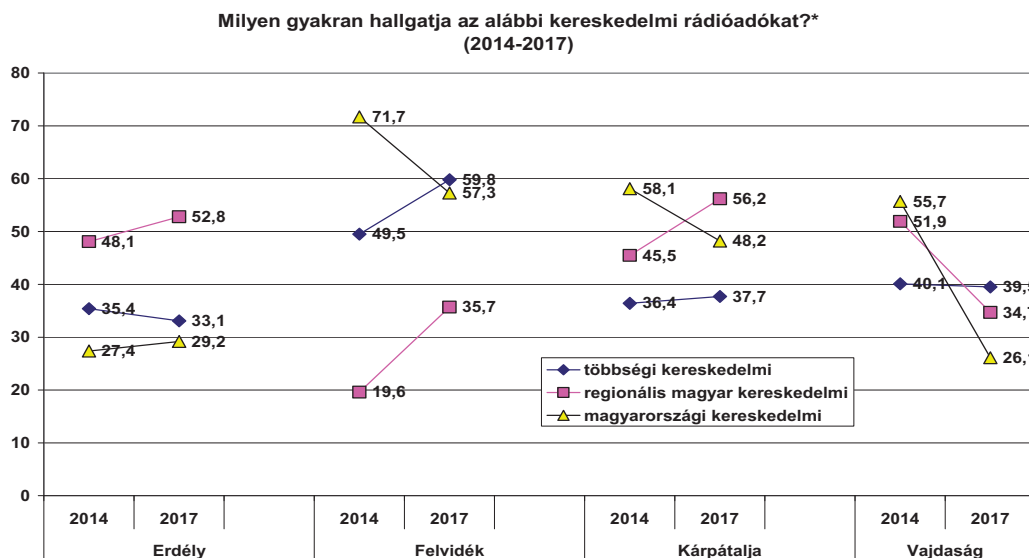

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

Az általános iskola nyelve szerint nem mondható váratlan fejleménynek, hogy a többségi nyelvű iskolát végzettek körében (Kárpátalja kivételével) az utolsó helyen szerepel a Kossuth Rádió, a többségi nyelvű közszolgálati rádiók hallgatottságának intenzitása pedig az első helyre került (kiugró mértékben a Felvidéken – 46,4 átlagpont).

A kereskedelmi rádiók hallgatottsági intenzitásával kapcsolatban elsőként a 2014 és 2017 között bekövetkezett változások mértékét mutatjuk be.

57. ábra

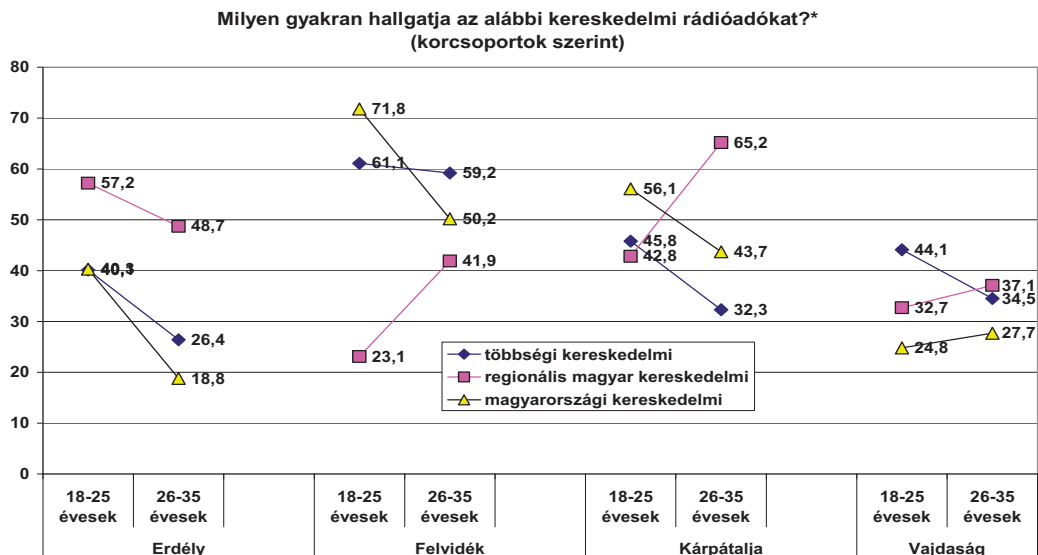
*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja....100-gyakran hallgatja

A grafikon adatai szerint a leginkább figyelemre méltó fejlemény a magyarországi kereskedelmi csatornák hallgatottságának számottevő visszaesése.⁸ Mindez Kárpátalján 10, a Felvidéken 14, a Vajdaságban pedig 30 átlagpontnyi visszaesést jelez 2014-hez képest. Ezzel szemben a regionális magyar nyelven sugárzó kereskedelmi rádióadókat hallgatottságának intenzitása három régióban (Erdély, Felvidék és Kárpátalja) számottevően megnőtt, s csupán a Vajdaságban csökkent jelentősen. A többségi kereskedelmi rádiók hallgatottsága három régióban a korábbi szinten maradt, s csupán a felvidéki fiatalok körében nőtt meg mintegy 10 átlagponttal.

Korcsoportok szerint leginkább az erdélyi legfiatalabbakra jellemző, hogy jelentősen többet hallgatják mindhárom vizsgált kereskedelmi rádióadókat. (58. ábra) Ugyanez többé-kevésbé elmondható a többi régióban élő hasonló korosztállyal kapcsolatban is, ám a regionális magyar kereskedelmi rádiókat hozzájuk képest a 26–35 évesek mind a Felvidéken és Kárpátalján, mind pedig a Vajdaságban számottevően gyakrabban hallgatják.

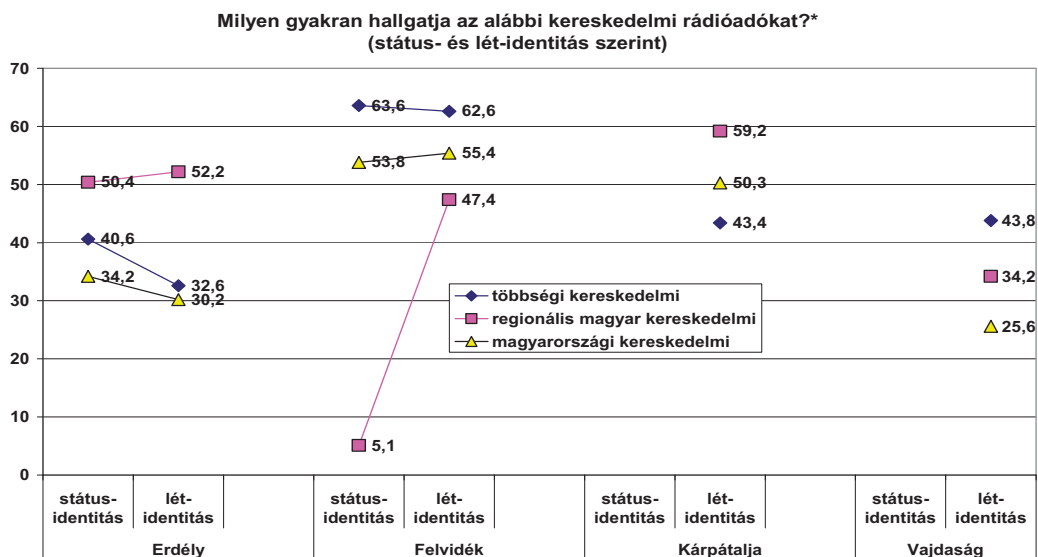
8 Ami csupán Erdélyben nem jellemző (a korábbi szinten maradt), ám az ottani tendencia nem vethető össze a többi régióban regisztrált fejleményekkel, hiszen szemben az utóbbi régiókkal, a magyarországi kereskedelmi rádiók adatai földfelszíni sugárzással a Székelyföldön nem foghatók.

58. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

59. ábra

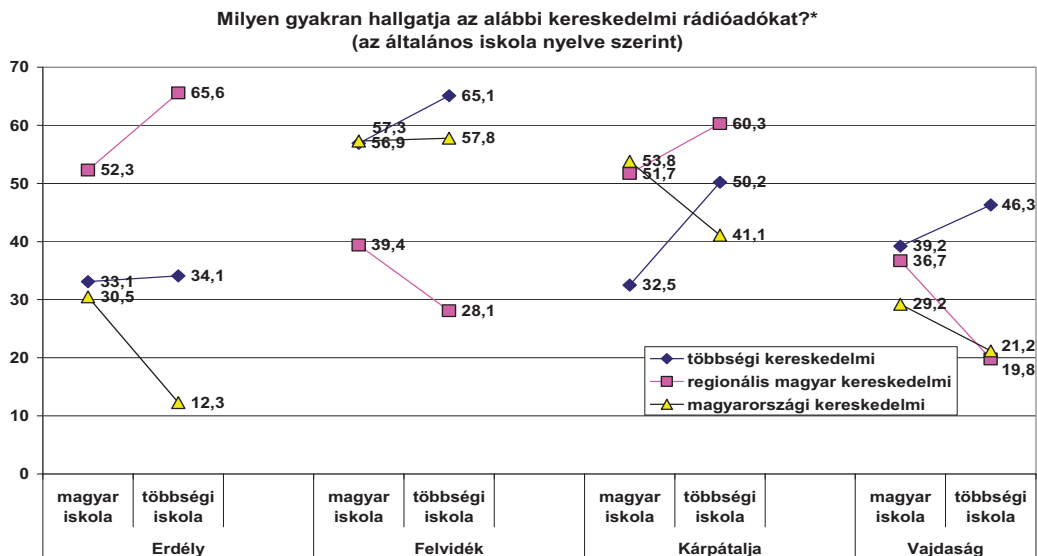

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

A státus- és lét-identitás rétegződése szerint a leginkább figyelemre méltó adat, hogy a felvidéki és vajdasági identitásörző fiatalok körében a többségi nyelvű kereskedelmi rádióadók bizonyultak a legnépszerűbbnek. (59. ábra) Mindez az asszimilációs folyamatok szempontjából mindenképpen figyelemztető tendencia, még akkor is, ha a felvidéki lét-identitással bírók

csaknem tízszer nagyobb intenzitással hallgatják az ottani regionális kereskedelmi rádiók műsorait, mint az asszimiláns fiatalok (47,4 és 5,1 átlagpont).

60. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja....100-gyakran hallgatja

A magyarországi kereskedelmi rádiók hallgatottsága a többségi iskolát végzett határon túli magyar fiatalok körében (a Felvidéket kivéve) az utolsó helyet foglalja el (Erdélyben a leginkább, mindössze 12,3 átlagponttal). Némiképpen meglepőnek mondható viszont, hogy Erdélyben és Kárpátalján a román, illetve ukrán/orosz általános iskolát végzettek intenzívebben hallgatják a helyi magyar nyelvű kereskedelmi rádiókat, mint azok akik magyar általános iskolába jártak. A Felvidéken és a Vajdaságban már inkább érvényesülni látszik az identitásbeli eltérés, hiszen e két régióban a szlovák és szerb iskolát végzett fiatalok első helyen a regionális többségi nyelven sugárzó kereskedelmi rádiók műsorait követik.

3.3.5. Rádiós műsортípus preferenciák

Ami a különböző rádiós műsортípusok hallgatottsági intenzitását illeti, adataink e téren is igen változatos tendenciákat tükröznek.

15. táblázat

Rádiós műsorszám-preferenciák – Hallgatottsági intenzitás*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Politikai/közéleti műsorok				
hírek, hírműsorok	67,5	73,6	78,8	50,5
közéleti, elemző, és vita műsorok	37,5	30,4	32,1	18,1
a határon túli magyarság számára szóló műsorok	27,1	42,9	58,1	26,2
Tömegkulturális műsorok				
szórakoztató műsorok, kabaré	33,5	50,2	73,9	33,5
pop /rock, könnyűzenei műsorok	81,8	74,7	74,3	74,2
Értéktörző/ismeretterjesztő műsorok				
kulturális műsorok	45,6	40,8	48,2	27,7
vallási műsorok általában	10,9	24,9	36,3	9,8
mise, istentisztelet közvetítés	10,3	23,5	35,1	7,1
tudományos, történelmi műsorok	24,8	25,9	36,7	13,7
környezetvédelmi műsorok	20,8	17,6	39,3	13,4
hangjáték, rádiójáték	26,7	24,4	18,0	9,0
népzenei műsorok	30,7	34,0	32,8	23,3
nyelvűvelő műsorok	19,4	20,0	33,1	13,5
klasszikus zenei műsorok	44,1	2,4	30,9	19,9

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

Elsősorban azt, hogy a vajdasági fiatalok rádióhallgatási szokásai kiugróan nagyfokú apolitikus beállítottságról, valamint az értéktörző műsorok iránti érdektelenségről tanúskodnak. Hozzájuk képest a többi régióban a válaszadóink számottevően érdeklődőbbnek bizonyultak a hírműsorok, a közéleti elemzőműsorok, valamint a határon túli magyarság számára készült műsorok iránt.

A tömegkulturális műsorszámok terén a könnyűzenei rádióműsorok tartanak számot a legnagyobb érdeklődésre: egyetlen kivételtől eltekintve ezek a műsorszámok érték el mind-egyik régióban a legnagyobb átlagértékeket. Az említett kivétel Kárpátalja, ahol a hírműsorok hallgatottsága megelőzi a könnyűzenei műsorokét.

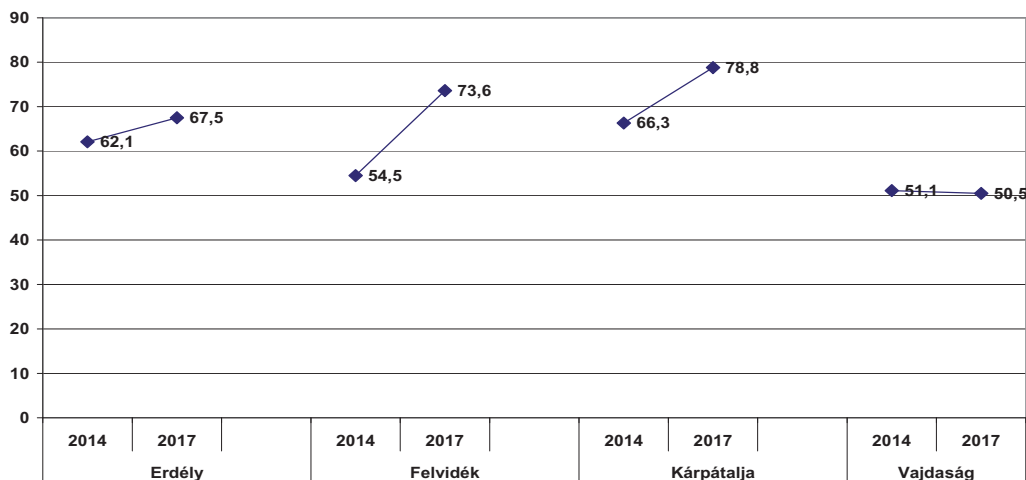
Ez utóbbi tendencia érvényesül az értékörző műsorszámokkal kapcsolatban is: a kárpátaljai fiatalok érdeklődése e téren a legtöbb esetben sokkal intenzívebb a többi régióban mért átlagértékekhez képest. Különösen igaz mindez a vallási tartalmú műsorok esetében (35–36 átlagpont), hiszen ezeket Kárpátalján az erdélyieknél és a vajdaságiaknál háromszor nagyobb intenzitással hallgatják. Elmondható tehát, hogy az értékörző rádióműsorok hallgatottsága tekintetében a kárpátaljai fiatalok vitathatatlanul érdeklődőbbek a többi régió magyar fiatal-ságához képest. (13. táblázat)

A magyar nyelvű rádiók hírműsorainak hallgatottsága három év alatt a legnagyobb mértékben a felvidéki és a kárpátaljai fiatalok körében nőtt (19, illetve 12 átlagponttal), Erdélyben ez az arány 5 átlagpont, míg a Vajdaságban a tárgyalt hírműsorok hallgatottsága a korábbi szinten maradt (ami egyébként a legalacsonyabb a többi régióhoz képest).

61. ábra

Milyen gyakran hallgatja a magyar nyelvű rádiós hírműsorokat?*

2014-2017

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja....100-gyakran hallgatja

Összességében azonban öröndetesnek mondható a hírműsorok iránti érdeklődés növekedése, különös tekintettel arra, hogy egyéb kutatási eredményeink már igen hosszú idő óta a fiatalok erőteljes elfordulását mutatják közösségük közéleti életének eseményeitől.

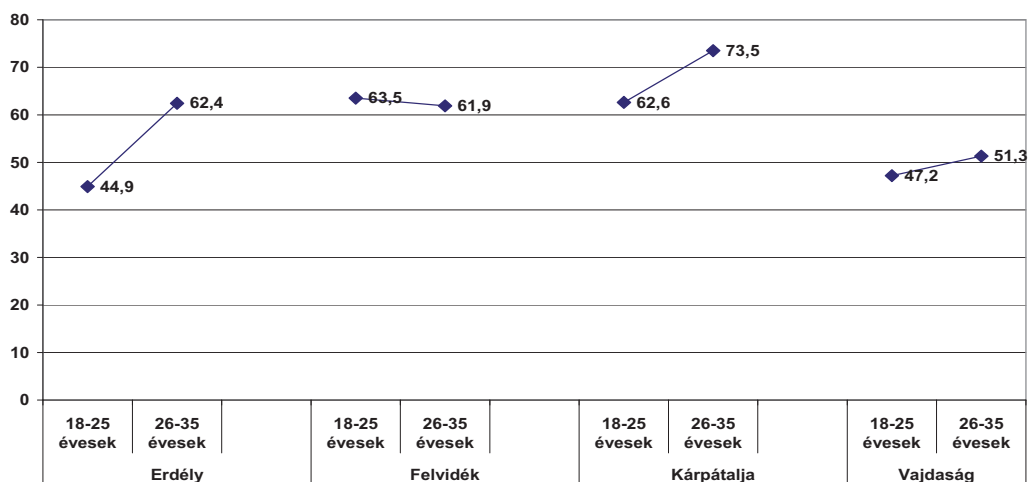
Az említett pozitív fejlemény elsősorban a 26–35 éves korúak érdeklődésének köszönhető, akik különösen Erdélyben, illetve Kárpátalján hallgatnak nagyobb gyakorisággal magyar nyelvű rádiós hírműsorokat a legfiatalabbakhoz képest (62,4 és 73,5 átlagpont). (62. ábra)

A magyar nyelvű hírműsorok hallgatottságának relatíve magas aránya a nemzeti identitásukat megőrző fiatal rétegeknek is köszönhető, akik Erdélyben például 13 átlagponttal nagyobb gyakorisággal követik a magyar rádiók hírműsorait a státus-identitásúkhöz képest. (63. ábra)

62. ábra

Milyen gyakran hallgatja a magyar nyelvű rádiós hírműsorokat?*

(korcsoportok szerint)

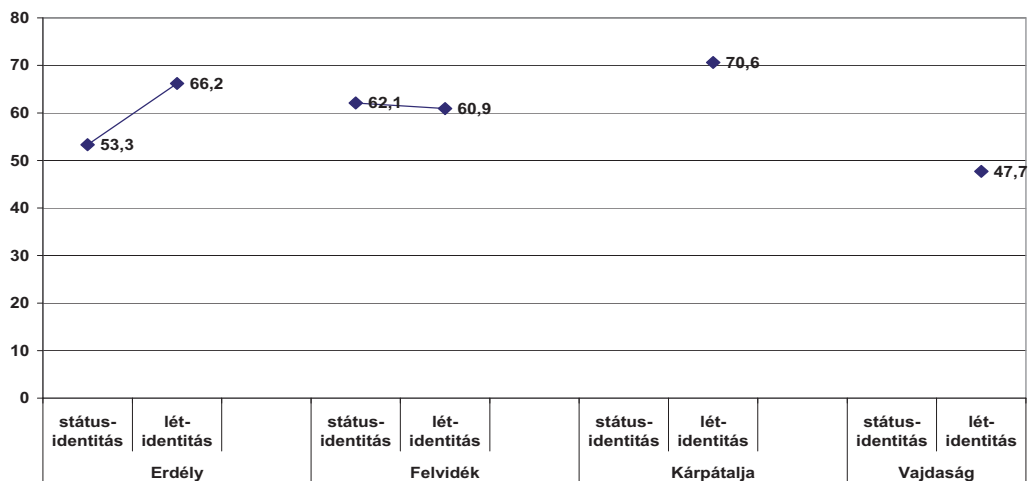

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

63. ábra

Milyen gyakran hallgatja a magyar nyelvű rádiós hírműsorokat?*

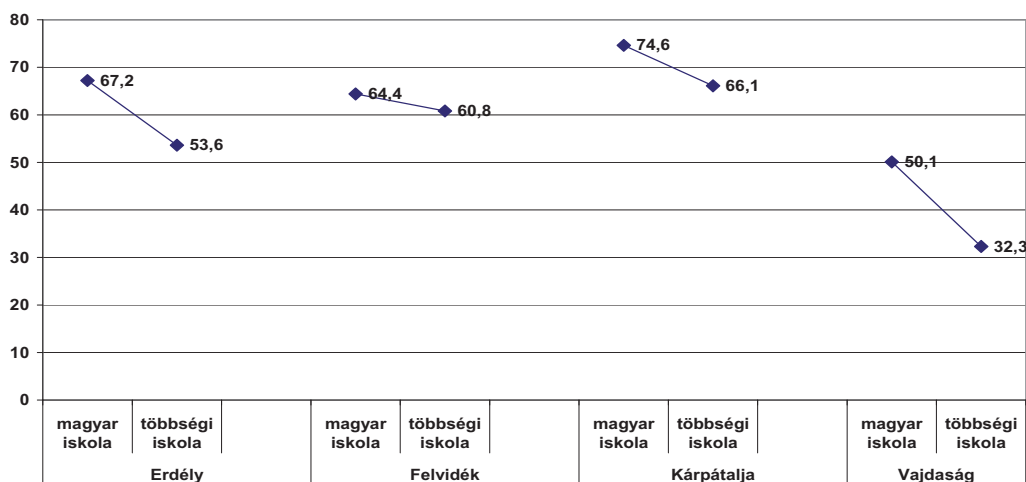
(státus- és létidentitás szerint)

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

64. ábra

Milyen gyakran hallgatja a magyar nyelvű rádiós hírműsorokat?*(
az általános iskola nyelve szerint)

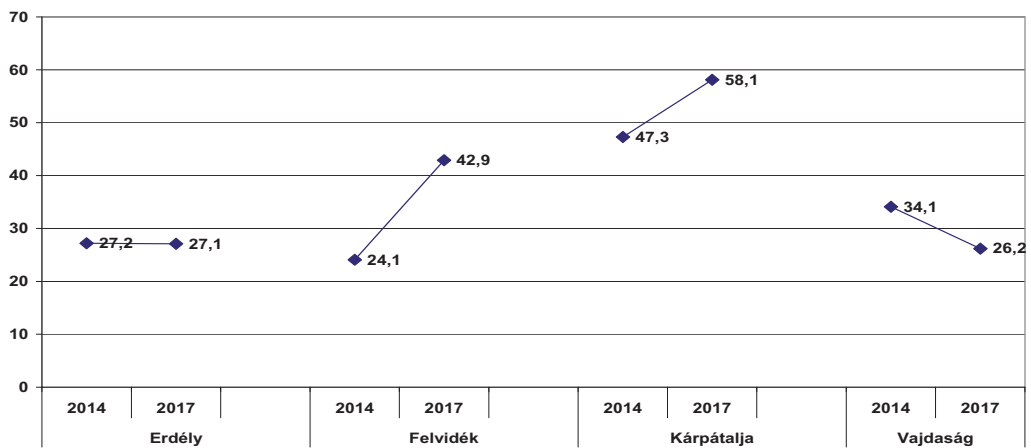
*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

A rádiós hírműsorokkal kapcsolatban még inkább egyértelmű tendenciák rajzolódnak ki a megkérdezettek általános iskolai végzettségének nyelve szerint. Ez esetben csupán annak rögzítésére szorítkozunk, hogy a magyar iskolát végzettek mennyivel intenzívebben követik anyanyelvükön a rádiók hírműsorait. Eszerint a legnagyobb különbséget a Vajdaságban és Erdélyben mértük (18 és 14 átlagponttal gyakoribb hallgatottság), de Kárpátalján is meghaladja a 10 átlagpontot a magyar nyelvű rádiós hírműsorok hallgatottsága a magyar általános iskolát végzettek körében az ukrán/oroszk iskolába jártakhoz képest.

A határon túli magyarság számára sugárzott rádióműsorok hallgatottsága terén három év alatt a Felvidéken és Kárpátalján erőteljes növekedést regisztráltunk (18 és 10 átlagpont). Erdélyben a tárgyalt műsorok figyelemmel követése a korábbi szinten maradt (27 átlagpont), míg a Vajdaságban csaknem 10 átlagponttal csökkent. Ez utóbbi adat egyébként újra visszaigazolja azt az eddig már több vonatkozásban említett tendenciát, miszerint a vajdasági magyar fiatalok esetében beszélhetünk a leginkább a magyarországi hagyományos elektronikus hírközlőeszközök használatától való markáns elfordulásról.

65. ábra

Milyen gyakran hallgatja a határon túli magyarság számára szóló rádióműsorokat?*

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja....100-gyakran hallgatja

Összességében azonban pozitív fejleményként kezelhetjük a többi régióban mért adatokat, melyek azt igazolják, hogy a határon túli magyarság számára sugárzott rádióműsorok népszerűsége 2014 és 2017 között vagy a korábbi szinten maradt, vagy növekedett.

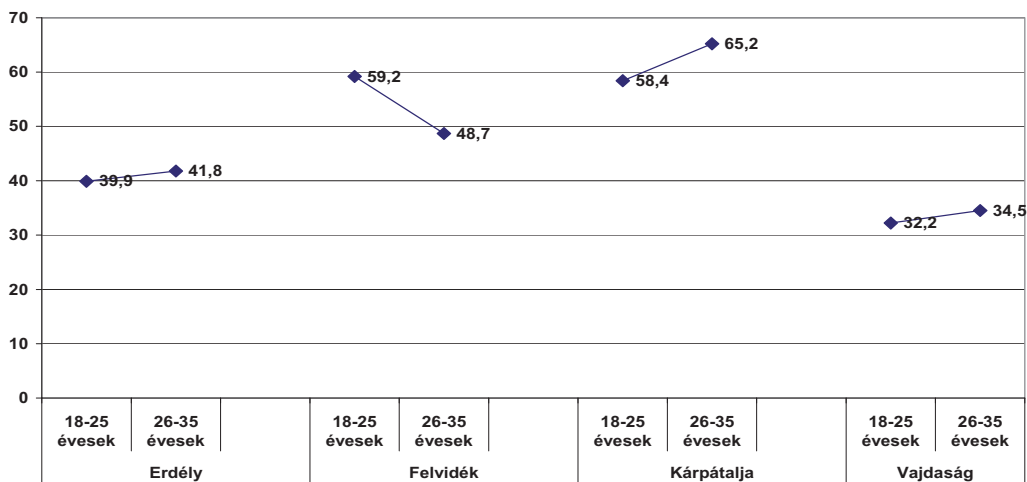
Az említett növekedés a fiatalokon belüli két korcsoport szerint számottevő megoszlásokat nem mutat: három régióban is csupán árnyalatnyival hallgatják nagyobb gyakorisággal a tárgyalt műsorokat a 26–35 év közöttiek (Erdély, Kárpátalja és Vajdaság). Az azonban mindenképpen meglepőnek mondható, hogy a Felvidéken a legfiatalabbak több mint 10 átlagponttal mutatnak intenzívebb érdeklődést a határon túli magyarsággal foglalkozó műsorok iránt, mint a 26–35 év közöttiek. (66. ábra)

Az identitásváltozók szerint csupán az arányok terén mutatkozó eltérések lehettek kérdésesek a tekintetben, hogy a határon túli magyarság számára szóló rádióműsorokat mennyivel intenzívebben hallgatják a nemzeti identitásukat őrző fiatalok a státus-identitással bírónál. Az említett arányeltolódás a Felvidéken a legszámottevőbb, ahol a lét-identitásúak csaknem háromszor gyakoribb intenzitással követik a tárgyalt rádióműsorokat. Ugyanez a megoszlás Erdélyben 10 átlagpontot tesz ki az identitásörzők javára. (67. ábra)

66. ábra

Milyen gyakran hallgatja a határon túli magyarság számára szóló rádióműsorokat?*

(korcsoportok szerint)

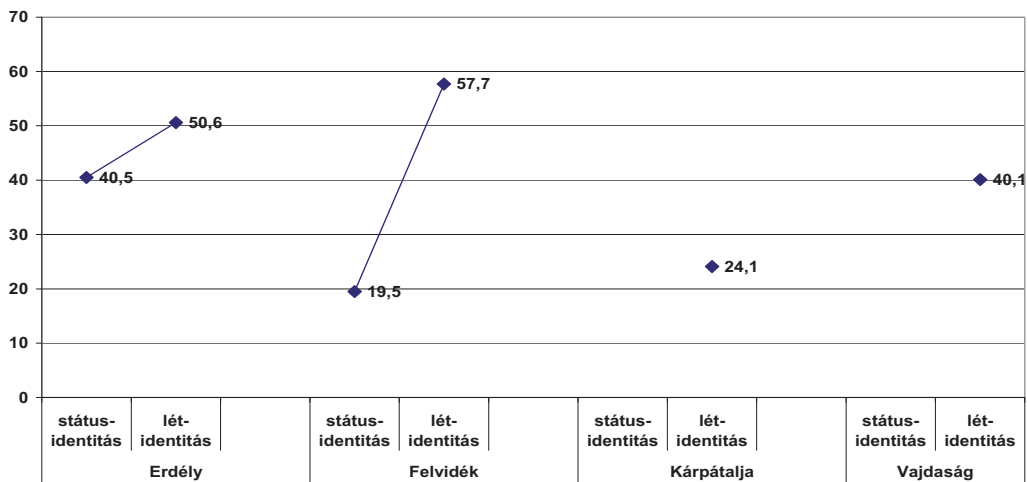

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

67. ábra

Milyen gyakran hallgatja a határon túli magyarság számára szóló rádióműsorokat?*

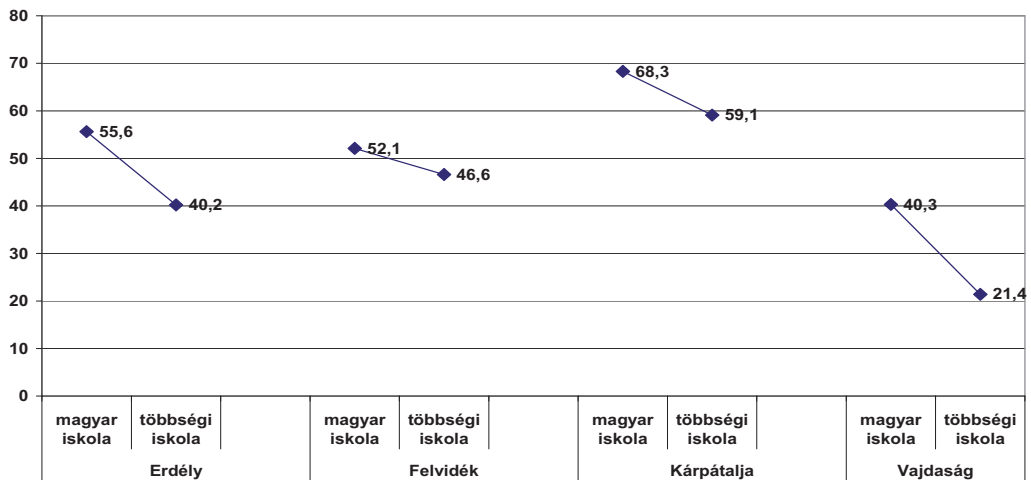
(státus- és lét-identitás szerint)

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

68. ábra

Milyen gyakran hallgatja a határon túli magyarság számára szóló rádióműsorokat?*(
az általános iskola nyelve szerint)

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem hallgatja...100-gyakran hallgatja

A kérdéssel kapcsolatban leginkább egyöntetű, mindegyik régióban egyazon tendenciát tükröző megoszlásokat a válaszadók általános iskolai végzettségének nyelve szerint regisztráltuk. Az anyanyelvi oktatás identitásteremtő/őrző fontosságát igazolja, hogy a nem magyar nyelvű általános iskolát végzettek már igen számottevő arányban nem érdeklődnek a közösségük közéletéről, kulturális életéről stb. szóló rádióműsorok iránt. Mindez leginkább Erdélyben és a Vajdaságban jellemző (15–19 átlagponttal alacsonyabb az érdeklődés a tárgyalt műsorok iránt), ám ennél sem a Felvidéken, sem Kárpátalján nem mondható sokkal kedvezőbbnek a helyzet.

3.4. A nyomtatott sajtótermékek használata

Noha a korábbi évtizedek alatti fontosságukból rohamosan vesztő nyomtatott sajtótermékek (újságok, folyóiratok stb.) használata csupán érintőlegesen volt tárgya az elsősorban elektronikus médiafelületekre fókuszáló vizsgálatunknak, az alábbi táblázat adatsorai azt mutatják, hogy ezek olvasása milyen arányban jellemzi a határon túli magyar fiatalokat.

16. táblázat**Nyomtatott sajtótermék preferenciák***

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
többségi nyelvű országos lapok	15,7	47,7	11,3	12,5
többségi nyelvű helyi lapok	15,7	40,9	20,6	12,9
erdélyi, felvidéki stb. magyar lapok	37,9	63,9	70,1	40,1
egyéb magyar regionális és helyi lapok	31,0	55,5	47,3	26,1
magyarországi napilapok	13,2	33,9	25,0	5,9
magyarországi hetilapok, folyóiratok	22,6	44,7	23,5	13,4

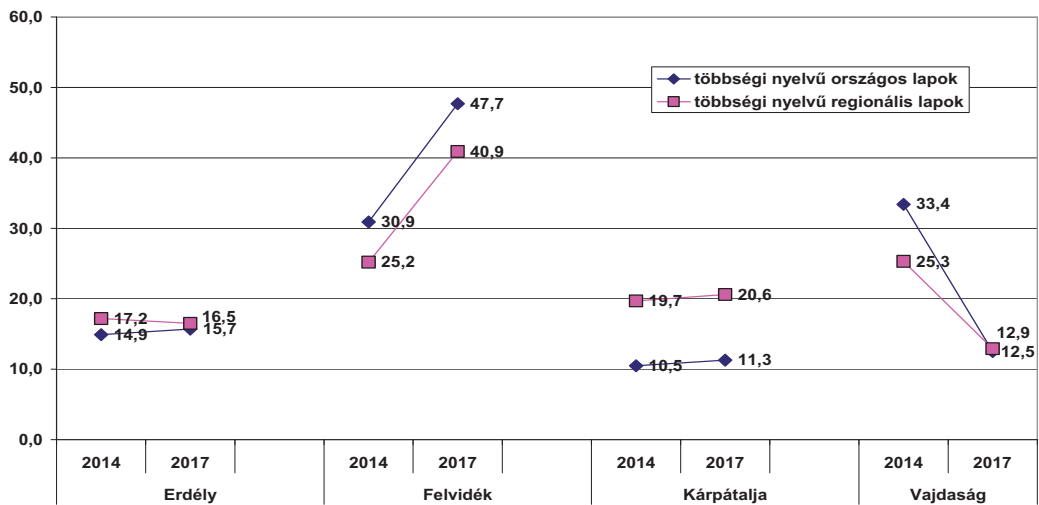
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem olvassa....100-gyakran olvassa

Adataink alapján elmondható, hogy mindegyik régióban elsősorban a helyi, regionális magyar nyomtatott sajtótermékek foglalják el a vezető helyet. Relatív legkisebb arányban Erdélyben, illetve a Vajdaságban, ami az utóbbi régióban érthető az ilyen jellegű kiadványok alacsony száma miatt, Erdélyben azonban már sokkal kevésbé, hiszen az ottani regionális nyomtatott sajtókínálat összehasonlíthatatlanul gazdagabb, mint a többi régióban.

A fentiekben túl említést érdemel még a fiatalok többségi nyelvű nyomtatott sajtótermékekhez való viszonya. E téren újra az asszimiláció által leginkább érintett felvidékiek jelentik a kivételt, akik a szlovák nyelvű sajtótermékeket háromszor-négyszer nagyobb intenzitással olvassák, mint a többi régióban élő magyar fiatalok az ottani többségi nyelvű sajtót.

A sajtótermékek használata terén a magyarországiak a legkevésbé népszerűek. Különösen a magyarországi napilapok, melyeket az erdélyiek csupán 13,2, a vajdasági fiatalok pedig már csupán elenyésző mértékben, mindössze 5,9 átlagpontnyi intenzitással használják/olvassák. A többségi nyelvű nyomtatott sajtó iránti érdeklődés 2014 óta csupán két régióban mutat – meghozzá ellentétes előjelű – elmozdulást.

69. ábra

Többségi nyelvű nyomtatott sajtópreferenciák változása*
2014-2017

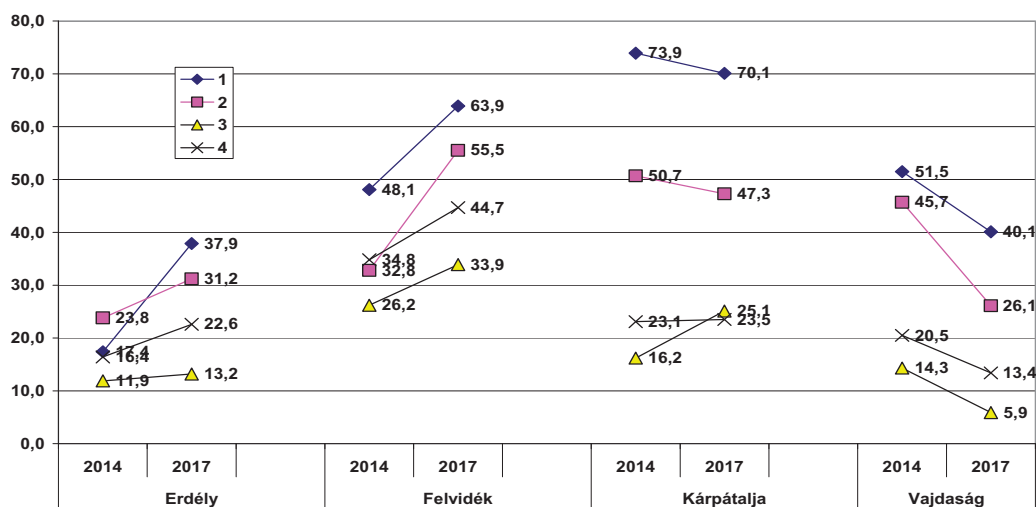
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem olvassa...100-gyakran olvassa

A felvidéki fiatalok körében – ezúttal is igazolva az ott élők magas fokú asszimiláns orientációját – a szlovák nyelvű újságok és egyéb kiadványok használata mind az országos, mind a regionális sajtó tekintetében erőteljesen megnőtt (17 és 16 átlagponttal). A Vajdaságban azonban a vizsgált három éves időszak alatt épp fordított folyamat játszódott le, hiszen az ott élő fiatalok 2014-hez képest a szerb országos lapokat 20, a regionális kiadványokat pedig 12 átlagponttal használják kevesebben.

Erdélyben és a Felvidéken hasonló fejleményről egyáltalán nem beszélhetünk, ahol a fiatalok mindkét típusú többségi sajtót a korábban mért intenzitással fogyasztják.

A magyar nyelvű sajtótermékek olvasása terén azt tapasztaltuk, hogy az első helyet továbbra is mindenütt a helyi/regionális kiadványok foglalják el. Annak ellenére, hogy Kárpátalján és a Vajdaságban használatuk mértéke csökkent a vizsgált időszakban.

70. ábra

Magyar nyelvű nyomtatott sajtópreferenciák változása*
2014-2017

Jelmagyarázat:

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha nem olvassa...100-gyakran olvassa

1-vajdasági, felvidéki stb. országos terjesztésű magyar lapok

2-kárpátaljai, erdélyi stb. regionális lapok

3-magyarországi napilapok

4-magyarországi hetilapok és folyóiratok

Ezzel szemben két régióban, Erdélyben és a Felvidéken is számottevőnek mondható arányban nőtt a magyar nyelvű nyomtatott sajtó iránti érdeklődés, ami az utóbbiak esetében némiképpen kiegyenlíteni látszik a szlovák sajtótermékek intenzív használatával kapcsolatban említett – s a nemzeti identitás alakulása szempontjából negatív – tendenciát.

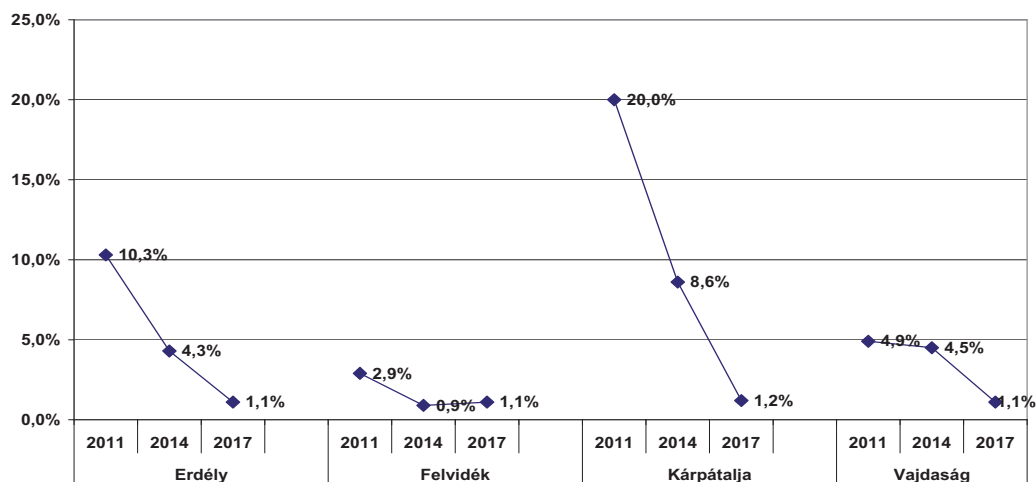
Egyértelműen negatív fejleményként kell értékelnünk ugyanakkor, hogy a vajdasági fiatalok nyomtatott sajtóhoz való viszonya nemcsak a szerb, de a magyar nyelvű kiadványok esetében is egyértelműen csökkenő tendenciát mutat.

3.5. Az internethasználati szokások változása

Az elmúlt években publikált médiakutatási összehasonlító elemzéseinkben szerteágazó adatsorok segítségével mutattuk be az internethasználat mindent elszóró dominanciáját a határon túli magyarság információs bázisában. A jelzett elemzésekben világosan bizonyítást nyert, hogy az internethasználat legkülönbözőbb vonatkozásai terén elsősorban a fiatal korosztályé a vezető szerep (noha a középkorúak az utóbbi években már egyre erőteljesebben kezdenek felzárkózni mögéjük). Ez indokolta, hogy jelen kutatásunkban is kiemelt helyen kezeljük a fiatalok internethasználatára terén tapasztalható fejleményeket.

71. ábra

Az internetet sohasem használók a határon túli magyar fiatal korosztály körében (2011-2017)

Elsőként az internetet nem használó fiatalok arányának 2011 és 2017 közötti változását mutatjuk be, amely semmilyen kommentárt nem indokol. A 2011-es állapothoz képest, amikor még három régióban (Erdély, Kárpátalja és Vajdaság) 4,9–20%-ot tett ki az internetet nem használó fiatalok aránya, jelenleg már elmondható – a mindenütt 1%-nyi töredékarány ellenére –, hogy a határon túli magyar fiatalok gyakorlatilag mindannyian internethasználók.⁹

Következésképpen a továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy a vizsgált fiatal népesség körében kizárólagos dominanciával bíró internethasználaton belül milyen gyakorisági mutatók, valamint egyéb formai, illetve tartalmi jegyek különböztethetők meg.

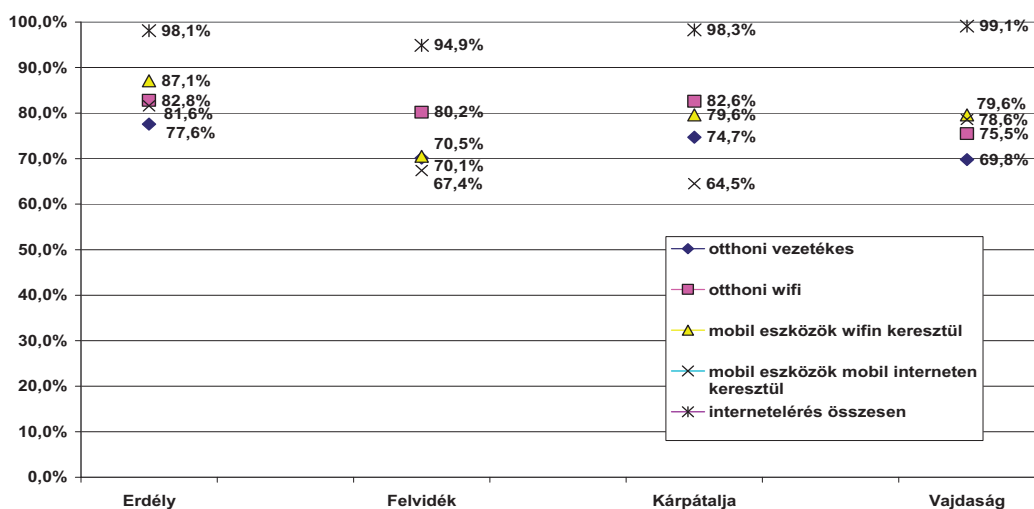
3.5.1. Az internet elérés formái

Az internetkapcsolathoz való hozzáférés technikai vonatkozásai terén igen jelentős átstrukturálódást tapasztaltunk. Ennek egyik legmarkánsabb jele, hogy mára az otthoni vezetékes internetelérés Erdélyben és a Vajdaságban az utolsó, a Felvidéken, illetve Kárpátalján pedig az utolsó előtti helyre szorult.

⁹ Ez az oka annak, hogy az elenyésző arányú internetet nem használó határon túli magyar fiatalok megoszlásának bemutatását az eddigiekben használt szocio-demográfiai és egyéb változók (a két korcsoport, az identitásváltozók stb.) szerint az alacsony elemszámok nem teszik lehetővé.

72. ábra

Az internetelérés formái a határon túli magyar fiatalok körében

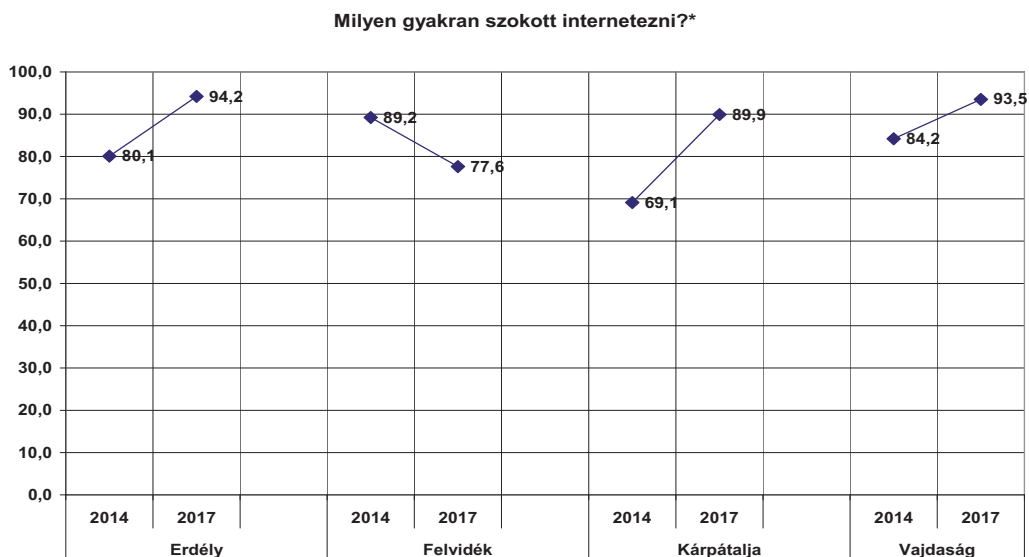

Mindez természetesen a mobil eszközök (laptop, tablet, leginkább pedig az okostelefon) elsőprő térnyerésének köszönhető, melyet az bizonyít, hogy az otthoni, illetve egyéb helyen való wifi használat vált mindegyik régióban a fiatalok leginkább alkalmazott internet elérési módjává. Következésképpen az internetre való feljutás végképp elszakadni látszik – illetve mondhatni, már el is szakadt – a korábbi hosszú időszakot jellemző statikus, helyhez kötött internetezési gyakorlattól. A továbbiakban ennek az alapjaiban megváltozott folyamatnak a részleteit elemezzük.

3.5.2. Az internethasználat gyakoriságának változása

Az internethasználat gyakoriságának változása azt mutatja, hogy az a vizsgált három éves időszak alatt csupán a felvidéki magyar fiatalok körében csökkent némileg (ahol egyébként már korábban is a legnagyobb volt az internetezés intenzitása), a többi régióban azonban jelentős mértékben, 10–20 átlagponttal nőtt. Így leginkább a kárpátaljaiak egyenlítették ki korábbi hátrányukat, akik 2014-ben még utolsóként csupán 69 átlagpontnyi gyakorisággal interneteztek, jelenleg pedig már elérik a 90 átlagpontot.

73. ábra

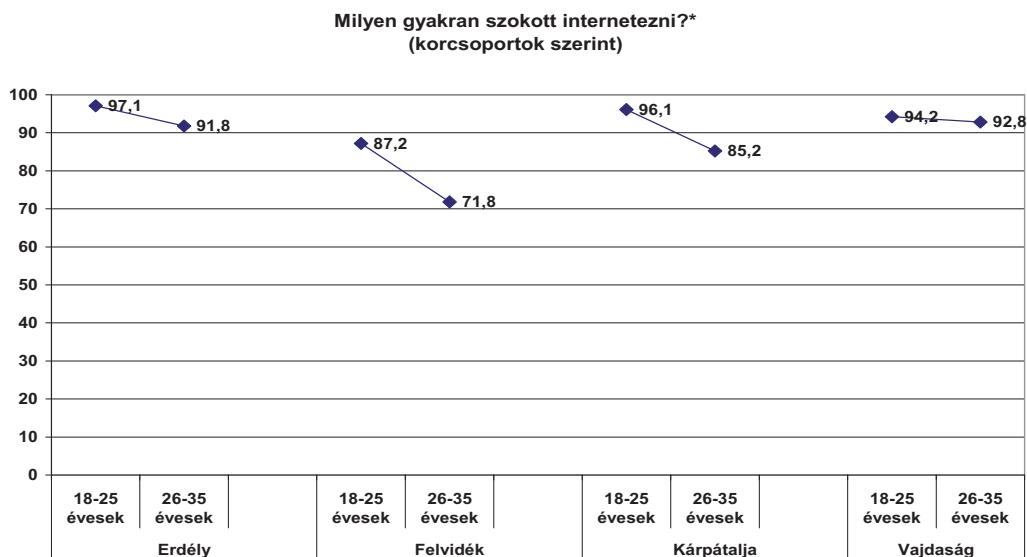

* 100-s skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-naponta többször

Az internethasználat intenzitása korcsoportok szerint többnyire az eddigi ismereteink alapján valószínűsített megoszlásokat mutatják. (74. ábra) Ezek egyfelől azt bizonyítják, hogy mindenütt a legfiatalabb korosztály internetezik a legtöbbet. Előnyük különösen a Felvidéken és Kárpátalján a legnagyobb (16, illetve 11 átlagpont). Ugyanakkor a 26–35 évesekre vonatkozó erdélyi és vajdasági adatok az idősebb rétegek imént említett felzárkózását bizonyítják, hiszen az említett régiókban a két korcsoport tagjai már gyakorlatilag ugyanakkora intenzitással használják az internetet.

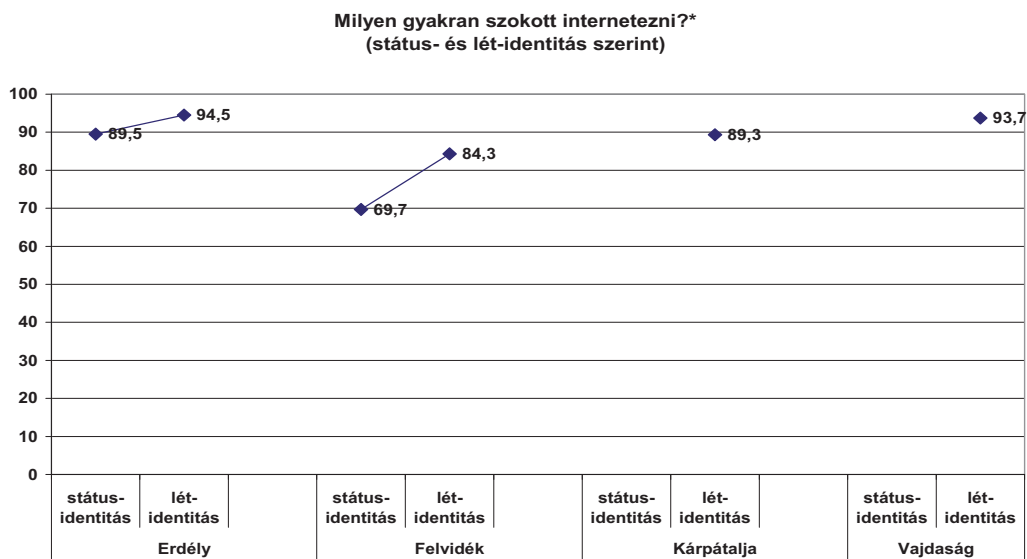
Adataink mindkét identitásváltozó szerint azt mutatják, hogy az identitásörző határon túli magyar fiatalok mindenütt gyakrabban használják az internetet, mint az asszimiláns rétegek tagjai. (75–76. ábra) A lét-identitással rendelkezők három régióban 90 átlagpont fölötti arányban, ám a felvidékiek is jelentős, mintegy 15 átlagpontnyival intenzívebben interneteznek az ott élő státus-identitásúakhoz képest.

74. ábra

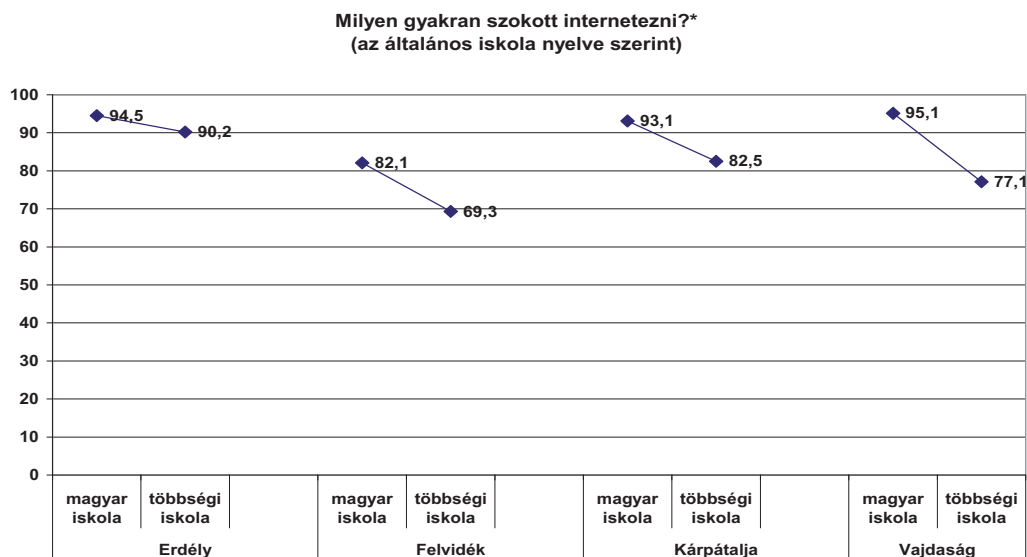
* 100-s skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-naponta többször

75. ábra

* 100-s skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-naponta többször

76. ábra

* 100-s skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-naponta többször

Az általános iskola nyelve szerint is hasonló gyakoriságokat regisztráltunk: mindegyik régióban a magyar iskolát végzettek interneteznek többet. Erdélyben előnyük még csupán 4 átlagpont, ám a többi régióban ez az arány már 11-18 átlagpontot tesz ki.

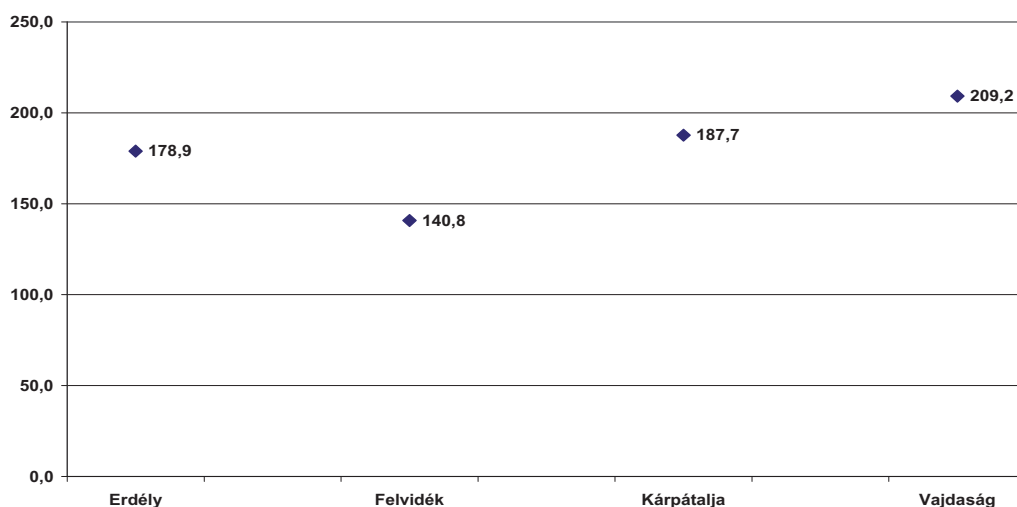
Összességében tehát elmondható, hogy az internethasználat intenzitása terén a nemzeti identitásukat megőrző fiatalok előnyben vannak az asszimilációra inkább hajlamos határon túli magyar fiatalokkal szemben.

3.5.3. A naponta internetezésre fordított idő

A naponta internetezésre fordított idő tekintetében az egyéb vonatkozásban is leginkább internetfüggőnek bizonyult vajdasági magyar fiataloké a vezető szerep, akik napi kétszáz percnél is többet töltenek internetezéssel.

77. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott internetezni?*

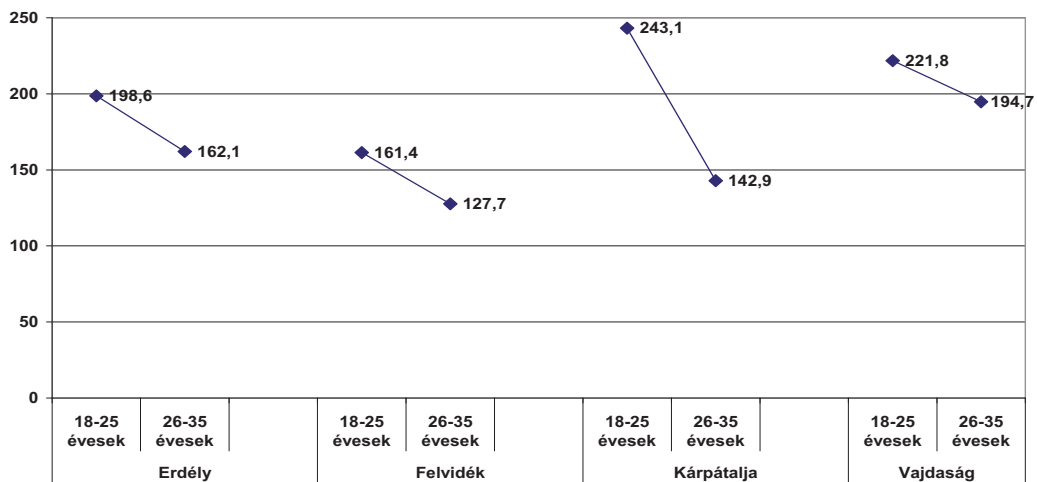
Tőlük nem sokkal maradnak el a naponta mintegy három órán át internetező kárpátaljai, valamint az erdélyi magyar fiatalok. A felvidékiek relatíve visszafogottabbnak mondható internetezési gyakorlata ugyan némiképpen elmarad az előbbiektől, ám így is napi több mint két órát, 140 percet tesz ki.

Az internetezésre fordított napi idővel kapcsolatban a két fiatal korcsoport szerint ugyancsak egyértelmű tendenciákat tapasztaltunk, hiszen a legfiatalabbak mindegyik régióban jelentősen vezetnek a 26–35 évesek előtt. (78. ábra) E téren a kárpátaljai 18–25 évesek említhetők az első helyen, akik kiugró arányban, 100 perccel többet interneteznek naponta, mint a tőlük csupán relatíve idősebbek (243 és 143 perc). A többi régióban ugyan ekkora gyakoriságú különbségeket nem regisztráltunk, ám a legfiatalabb korosztály erdélyi, felvidéki és vajdasági tagjai is számottevően, 25, illetve 36 perccel többet interneteznek, mint a 26–35 év közöttiek.

Az identitásváltozók szerint az előzőekben látott, régiók szerint azonos irányú tendenciákról nem beszélhetünk. (79. ábra) Ennek oka, hogy amíg Erdélyben a lét-identitásúak fordítanak naponta több időt internetezésre (177 perc), a Felvidéken mindez a státus-identitású fiatalokról mondható el (154 perc).

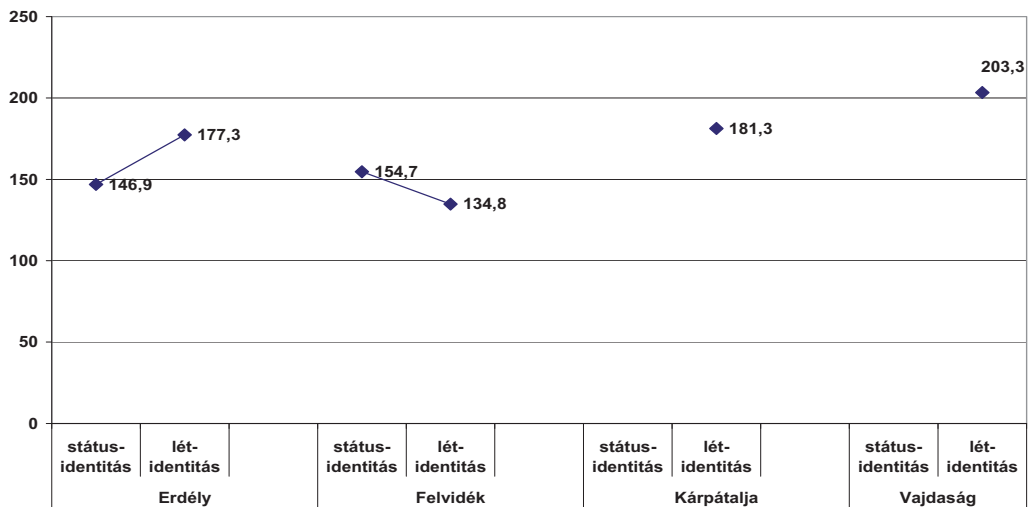
78. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott internetezni?
(korcsoportok szerint)

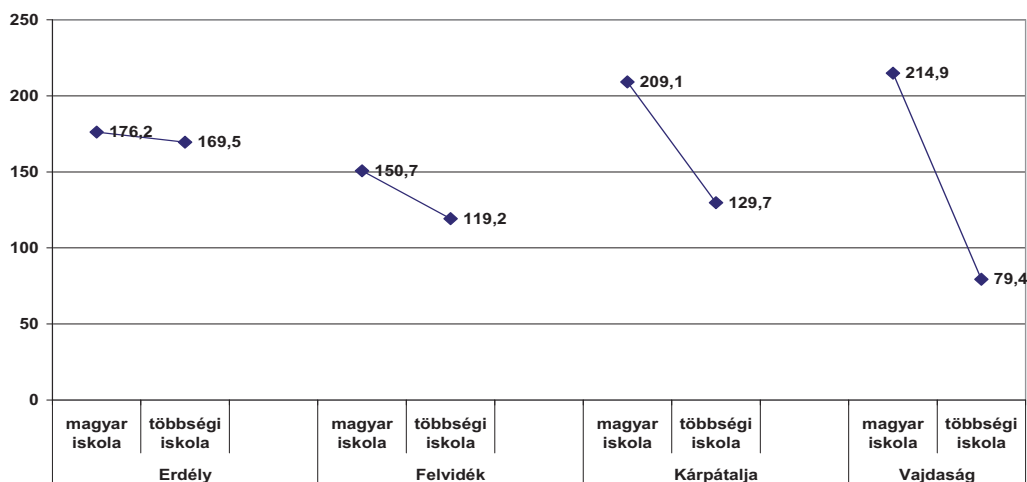
79. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott internetezni?
(státus- és lét-identitás szerint)

80. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott internetezni?
(az általános iskola nyelve szerint)

Az általános iskola nyelve szerinti megoszlások már ismét mindegyik régióban azonos irányú tendenciát tükröznek. A magyar iskolát végzettek Erdélyben ugyan még csupán 7 perccel interneteznek többet a többségi általános iskolába jártaknál, ez a különbség azonban a Felvidéken már 31, Kárpátalján 80, a Vajdaságban pedig még extrémebb mértékű, 136 perc. Ami azt jelenti, hogy az utóbbi régióban a magyar iskolát végzett fiatalok csaknem háromszor annyi időt töltenek naponta internethasználattal, mint szerb iskolába járt kortársaik.

3.5.4. Az internethasználat eszközei és helyszínei

Az internetezésre alkalmas eszközök használatának megoszlása a határon túli magyar fiatalok körében ugyancsak megerősíti a már említett átstrukturálódási folyamatot.

17. táblázat

Ön az alábbiak közül milyen gyakran szokott az alábbi módon internetezni?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
otthoni asztali számítógépen/laptonon	80,5	90,7	73,5	79,6
okostévéen keresztül	12,1	13,5	15,4	8,4
tableten	92,0	27,5	27,9	13,4
okostelefonon	24,1	71,0	81,4	89,0
okoseszköz autóhoz	7,6	8,0	2,9	2,9
okosóra	2,4	2,0	1,0	2,4

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

Ezt bizonyítja, hogy az internetet első helyen csupán egyetlen régióban, a Felvidéken használják otthoni asztali számítógépen (90,7 átlagpont), illetve laptopon. Ezzel szemben Erdélyben legnagyobb gyakorisággal már a tabletet (92 átlagpont), Kárpátalján és a Vajdaságban pedig az okostelefont használják (81,4 és 89 átlagpont).

18. táblázat

Ön az alábbiak közül milyen gyakran szokott internetezni?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
otthon	95,0	94,5	93,3	93,5
más családtagoknál, barátoknál	45,7	35,0	37,2	47,7
munkahelyen	55,3	61,0	46,2	43,2
iskolában	26,6	23,2	13,4	23,4
nyilvános helyen (kávézó stb.)	58,5	40,0	38,2	43,7
utazáskor (közlekedés közben)	52,7	48,6	43,3	43,8

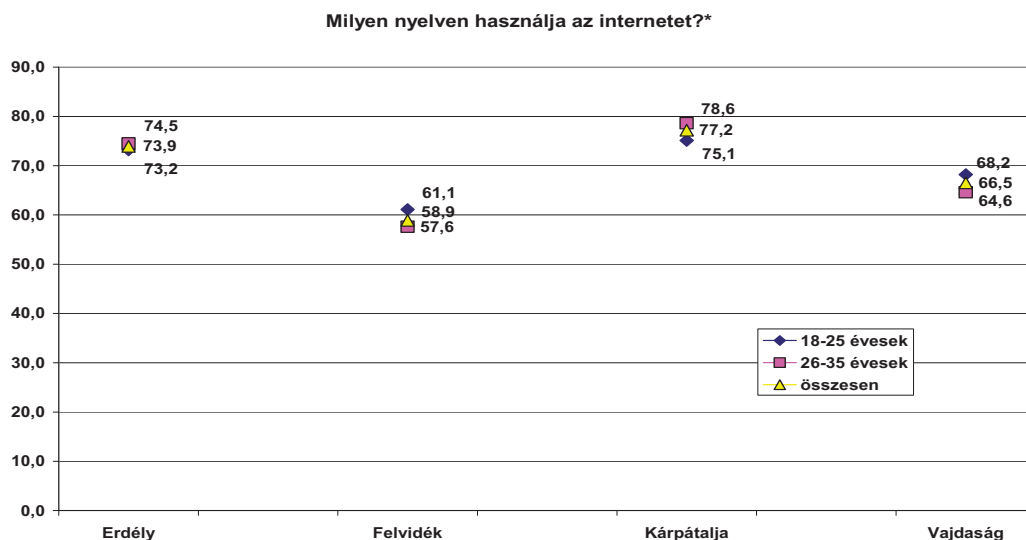
*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

Az internetezés különböző helyszínei tekintetében jelenleg még mindegyik régióban az otthoni használat foglalja el az első helyet. Mindez azonban nem mond ellent az eddig vázolt tendenciáknak, hiszen – amint azt épp az imént láthattuk – a fiatalok otthonukban is nagyrészt a mobil eszközeiket használják. Még inkább megerősíti az internetezés egyre kevésbé kizárólagos otthoni gyakorlatát, hogy válaszadóink igen számottevő intenzitással használják az internetet egyéb helyszíneken is. Erdélyben és a Felvidéken leginkább a munkahelyeken, nyilvános helyen (például kávézóknál) és utazáskor (40 és 61 átlagpont között). Kárpátalján és a Vajdaságban is ugyanez a sorrend, csupán néhány százalékponttal elmaradva a két legnagyobb határon túli magyar közösség fiatal korosztályának internetezési gyakorlatától.

3.5.5. Az internethasználat nyelvi dimenziói

Ami az internethasználat nyelvi dimenzióit illeti, elmondható, hogy ezt a médiafelületet a válaszadók túlnyomórészt az anyanyelvükön használják. Leginkább a kárpátaljai fiatalok (77,2 átlagpont), akik mögött csupán kevéssel maradnak el az erdélyiek. A Vajdaságban is magasnak mondható 66 átlagpontot tesz ki a magyarul internetezők részaránya, míg a Felvidéken – a sok vonatkozásban már említett ottani előrehaladott asszimilációs érintettség újabb bizonyítékaként – ez a mutató már nem éri el a 60 átlagpontot.

81. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-csak többségi nyelven....100-csak magyarul

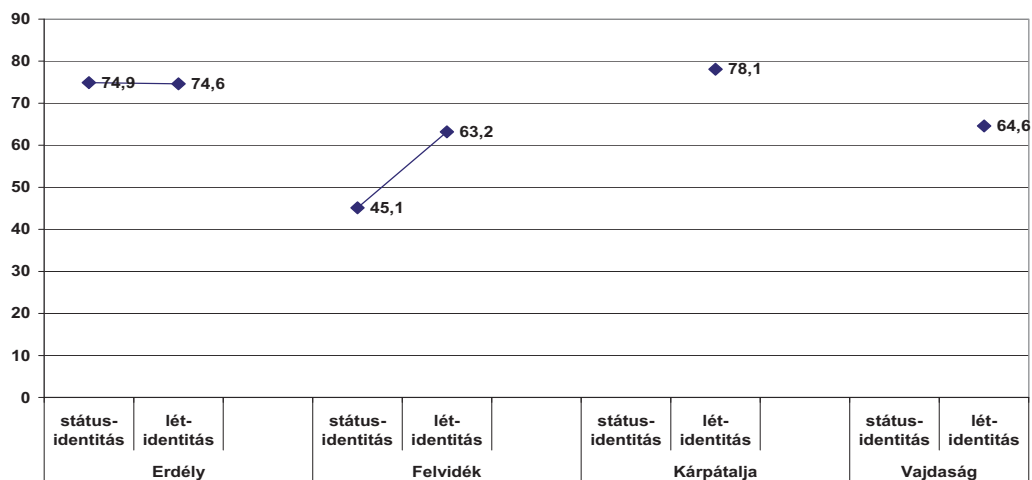
Identitásváltozók szerint az internethasználat nyelve a két legnagyobb határon túli magyar régióban eltérő képet mutat. (82. ábra) Amíg Erdélyben mindkét réteghez tartozók ugyanakkora intenzitással követik az internetes felületeket az anyanyelvükön (74 átlagpont), a Felvidéken a hazájuknak Szlovákiát tartók csaknem 20 átlagponttal kevésbé interneteznek magyar nyelven (mindössze 45 átlagpont) az identitásörző fiatal réteghez képest. A másik két régióban (Kárpátalja és Vajdaság) pedig a regionális átlagoknak megfelelő gyakorisággal interneteznek a lét-identitással rendelkezők az anyanyelvükön.

Az általános iskola nyelve szerint ugyancsak mindenütt az jellemző, hogy a többségi iskolát végzettek sokkal kevésbé használják magyarul az internetet. (83. ábra) Ennek csupán a régióként eltérő arányai különböznek. Eszerint magyar iskolába jártakhoz képest Erdélyben és Kárpátalján a román, illetve ukrán/orosz iskolát végzettek 8 és 13 átlagponttal interneteznek kevésbé magyarul. Ez az arány azonban a Felvidéken már 22 átlagpontot tesz ki, a Vajdaságban pedig ismét extrém mértékű, 44 átlagpontnyi a különbség az anyanyelven való internethasználat tekintetében a magyar iskolát végzettek javára.

82. ábra

Milyen nyelven használja az internetet?*

(státus- és lét-identitás szerint)

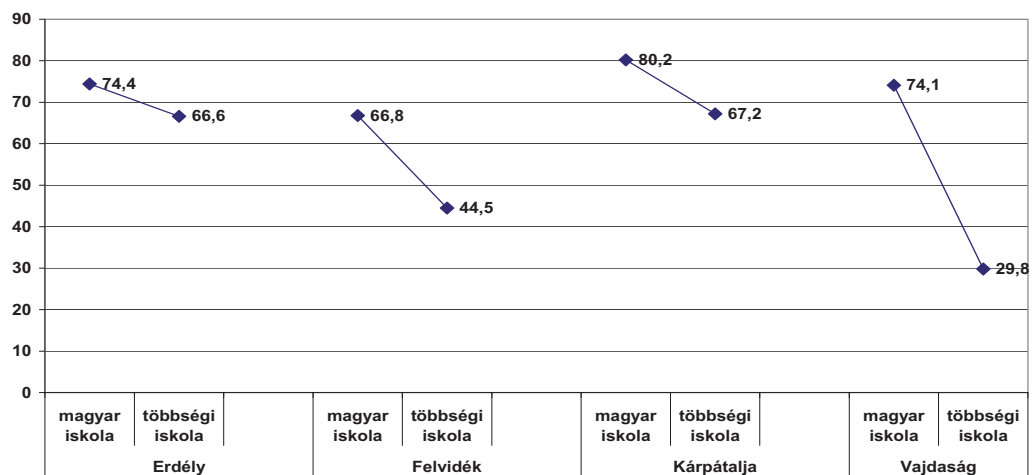

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-csak többségi nyelven....100-csak magyarul

83. ábra

Milyen nyelven használja az internetet?*

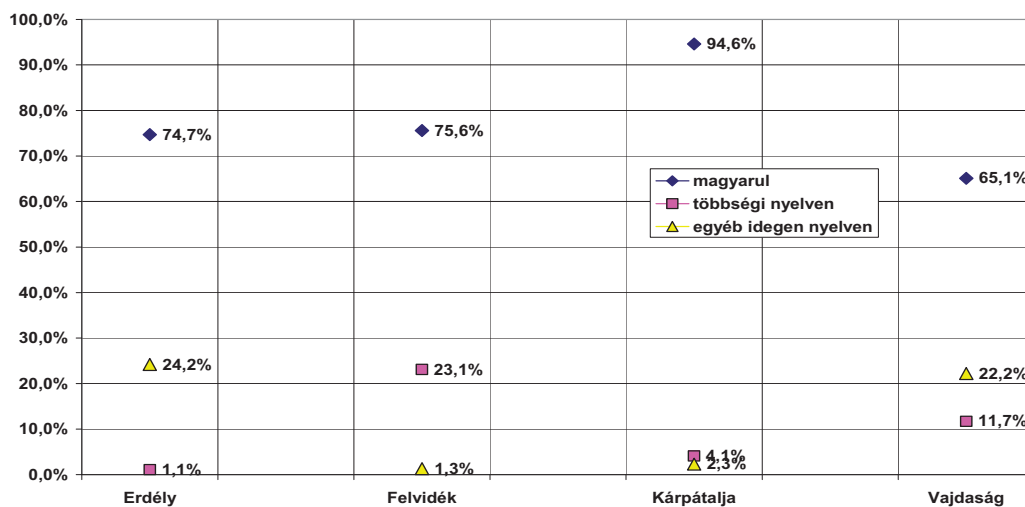
(az általános iskola nyelve szerint)

Az internetfelületek közül egyre inkább dominánssá váló úgynevezett közösségi oldalak használatával kapcsolatban ugyancsak megvizsgáltuk, hogy a nyelvi dimenzió mentén milyen tendenciák érvényesülnek. Eszerint a facebook, twitter stb. felületeken való nyelvhasználat a határon túli magyar fiatalok körében döntő mértékben anyanyelven folyik. Különösen igaz mindez a kárpátaljai fiatalok esetében (94,6%), ám a másik három régióban is igen magas, 65–75% közöttinek bizonyult a magyar nyelvű közösségi oldalak használatának mértéke.

84. ábra

Milyen nyelven használja leginkább a közösségi oldalakat (facebook, twitter stb.)?

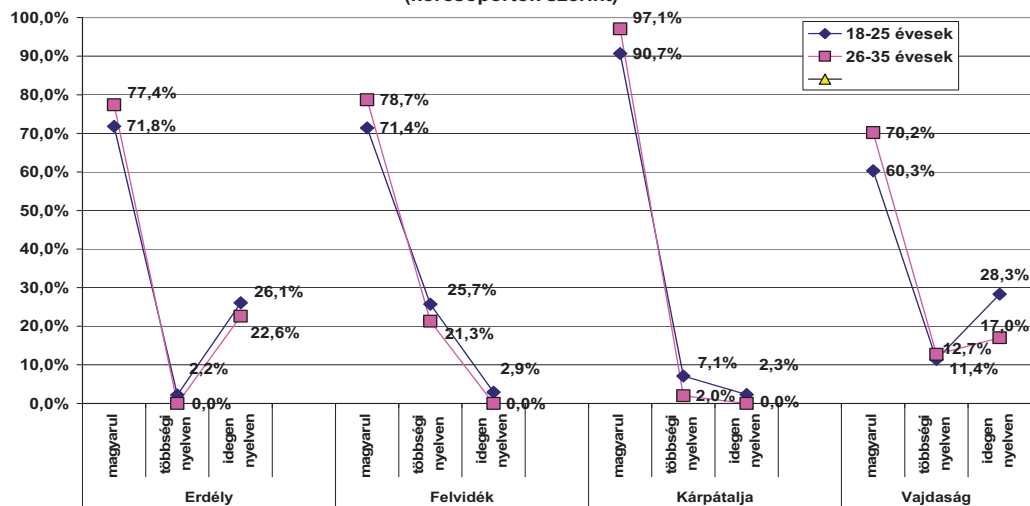
A regionális eltérések a vizsgált vonatkozásban inkább a többségi- és egyéb nyelvhasználat terén jelentkeznek. Amíg például a felvidékiek közel egynegyede szlovák nyelven van jelen az említett közösségi oldalakon, ez az arány a Vajdaságban már csupán 11,7%, Erdélyben és Kárpátalján pedig elenyésző (1,1, illetve 4,1%) mértékű.

Ami az egyéb idegen nyelven való közösségi internethasználatot illeti: amíg az erdélyi és a vajdasági magyar fiatalok immáron a 20%-ot meghaladó arányban kommunikálnak idegen nyelveken (több mint minden ötödik), ez az arány a Felvidéken és Kárpátalján mindössze minimális 1,3 és 2,3%-ot tesz ki.

Korcsoportok szerint mindegyik régióban a 26–35 éves korosztály tagjai használják a közösségi oldalakat a legnagyobb gyakorisággal magyarul, ám mögöttük csupán néhány százalékponttal maradnak el a legfiatalabbak. (85. ábra) Többségi nyelven – az eddig bemutatott médiahasználati szokások fényében nem meglepően – a felvidéki magyar fiatalok vannak jelen a közösségi oldalakon a legnagyobb mértékben (21,3–25,7%). Hozzájuk képest a többi régióban élők többségi nyelveket szinte egyáltalán nem használják a Facebook, Twitter stb. felületeken (legkevésbé Erdélyben, illetve a Vajdaságban).

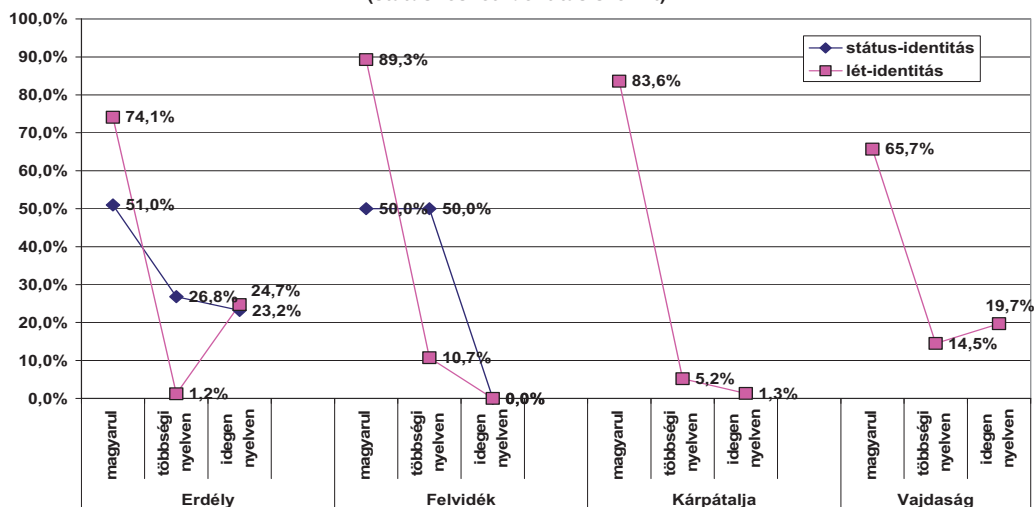
85. ábra

Milyen nyelven használja leginkább a közösségi oldalakat (facebook, twitter stb.)?
(korcsoportok szerint)

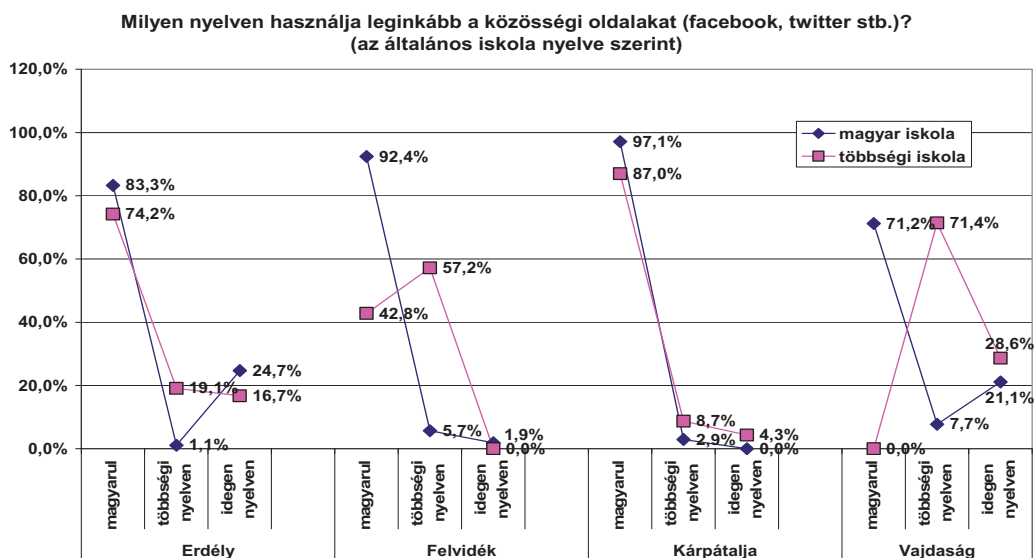
86. ábra

Milyen nyelven használja leginkább a közösségi oldalakat (facebook, twitter stb.)?
(státus- és lét-identitás szerint)

Státus- és lét-identitás szerint a fiatalok közösségi oldalakon való nyelvhasználata úgyszintén egyértelmű tendenciákat tükröz. (86. ábra) A tárgyalt internetfelületeken az identitásukat őrzők anyanyelvhasználata mindegyik régióban szakadékszerű távolságot mutat a többségi nyelven való Facebook, Twitter stb. használathoz képest. Ezzel együtt említést érdemel, hogy az erdélyi státus-identitásúak már 27%-ban románul is használják a közösségi oldalakat, a hazájuknak Szlovákiát tekintő felvidéki fiatalok esetében pedig az eddig tapasztaltak alapján nem mondható meglepőnek, hogy körükben ugyanolyan gyakorisággal vannak jelen a közösségi oldalakon mind magyarul, mind szlovákul (50-50%-ban)

87. ábra

Az általános iskolai végzettség nyelve a közösségi oldalak látogatottsága szempontjából a legkisebb mértékben a kárpátaljai fiatalok internetezési szokásait befolyásolja, ahol mindkét kategóriába tartozók közel azonos (kiugró) arányban használják anyanyelvükön a Facebook, Twitter stb. oldalakat, emellett pedig csupán elhanyagolható mértékben a többségi és egyéb nyelveken. Közel hasonló a helyzet Erdélyben, azzal a különbséggel, hogy a román iskolát végzettek már 19, illetve 16%-ban vannak jelen a román és egyéb idegen nyelvű közösségi oldalakon is.

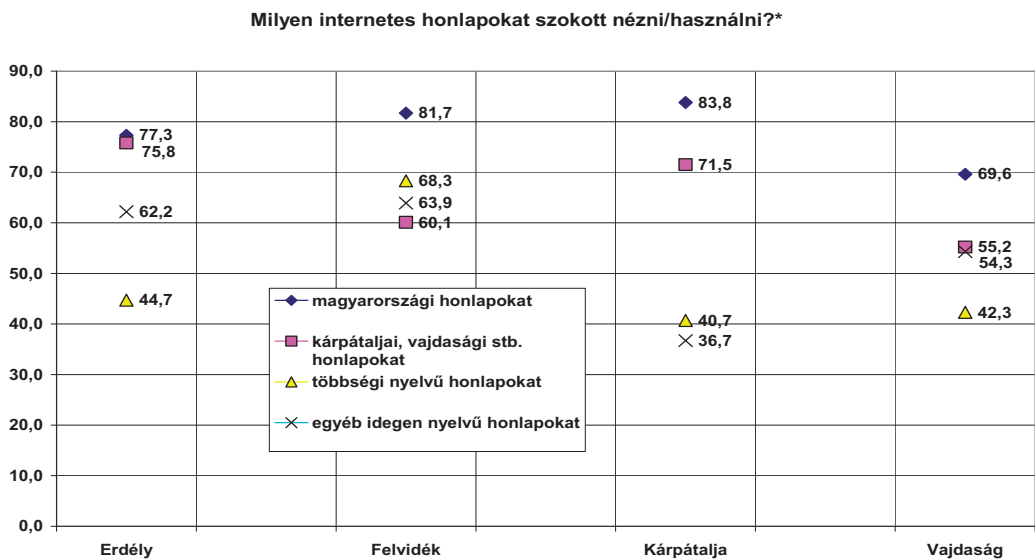
Merőben más a helyzet a Felvidéken és a Vajdaságban, ahol a többségi nyelvű iskolázottsággal rendelkezők drasztikus mértékben fordultak el a magyar nyelvű közösségi oldalaktól, miközben szlovákul és szerbül már 57–71%-ban használják ezeket.

Az utóbbi adatok egyértelmű figyelmeztetést jeleznek a tekintetben, hogy az internet milyen mértékű roncsolódást képes generálni a határon túli magyarság körében a nyelvváltást és asszimilációt ösztönző folyamatok szempontjából.

3.5.6. Az internethasználat a honlapok nyelve szerint

Némiképpen az előbbi témához, a nyelvi dimenzióhoz kapcsolódva, a következőkben azt vizsgáljuk, hogy a határon túli magyar fiatalok milyen nyelvű honlapokat mekkora intenzitással kísérnek figyelemmel.

88. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

A grafikon adataiból látható, hogy a magyarországi honlapok mindegyik régióban az első helyen állnak, az utánuk következő erősrend azonban régiók szerint már igen változatos képet mutat. A vizsgált határon túli magyar közösségek szempontjából alapvetően fontos magyar nyelvű regionális honlapok követése elsősorban az erdélyi, illetve a kárpátaljai fiatalokra jellemző (75,8 és 71,5 átlagpont). Hozzájuk képest a felvidékiek már csupán 60, a vajdaságiak pedig 55,2 átlagpontnyi gyakorisággal használják a helyi/regionális magyar honlapokat.

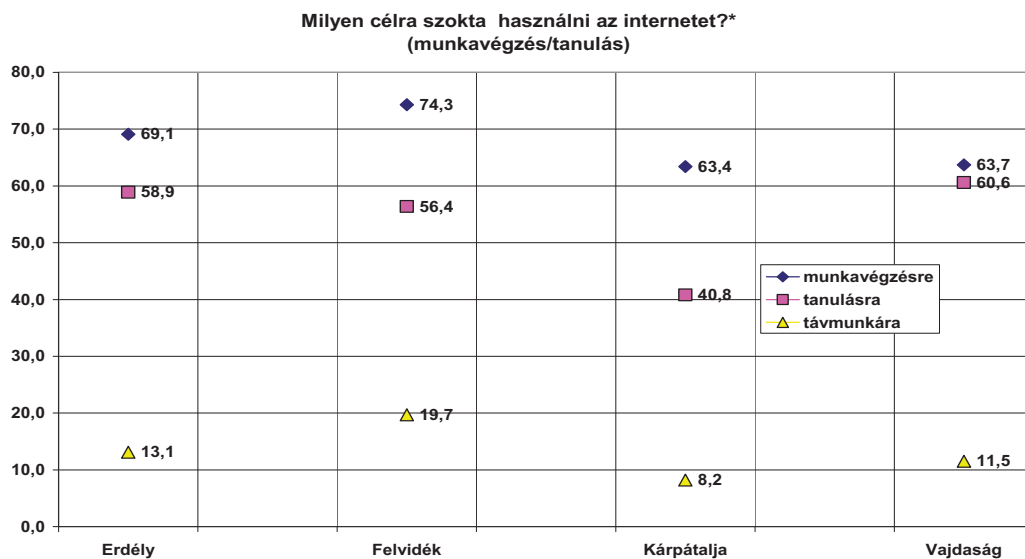
A felvidékiek esetében mindenképpen figyelmet érdemel, hogy körükben az ottani magyar honlapok követése az utolsó helyre került, következésképpen ezeket nemcsak a szlovák, de az egyéb idegen nyelvű honlapok használatának intenzitása is megelőzi. A többi régióban a többségi nyelvű internetfelületek használata ennél lényegesen csekélyebb arányú, ám Erdélyben és a Vajdaságban az egyéb idegen (nem többségi) nyelvű honlapok látogatottsága is igen számottevőnek mondható (62,2 és 54,3 átlagpont).

3.5.7. Az internethasználat változása az információszerzés céljai szerint

A. Munkavégzés/tanulás

Az internethasználat tartalmi vonatkozásait ezúttal is a korábbi médiakutatásaink során alkalmazott összevont kategóriák szerint vizsgáltuk, melyek között az első, hogy milyen gyakorisággal használják a válaszadók az internetet munkavégzésre, tanulásra, illetve távmunkára.

89. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

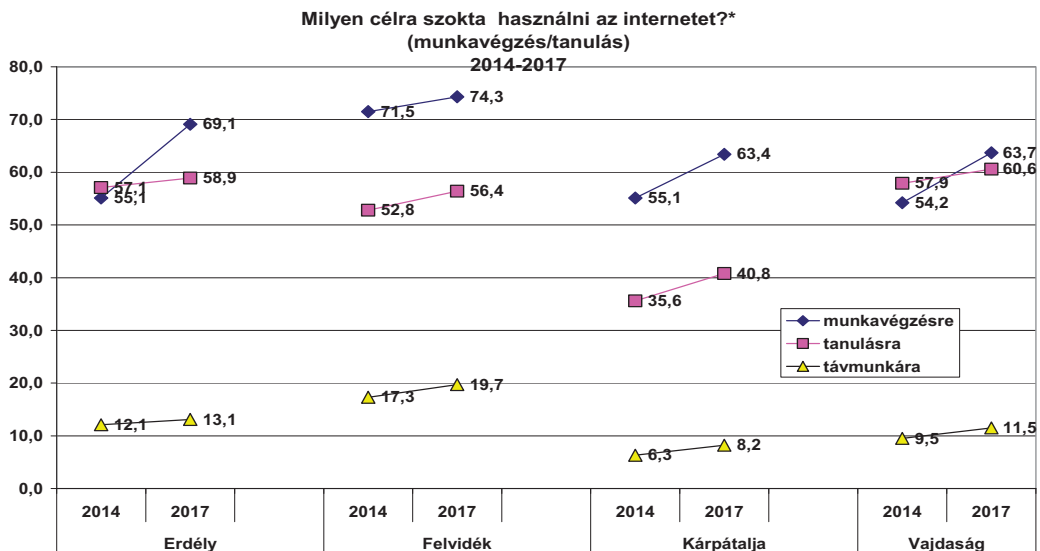
Ezzel kapcsolatban elmondható, hogy a fiatalok munkavégzés céljából mindegyik régióban igen számottevő gyakorisággal használják az internetet. Leginkább a Felvidéken, illetve Erdélyben (74,3 és 69,1 átlagpont), ám ettől nem sokkal marad el a kárpátaljaiak és a vajdaságiak körében regisztrált 60 átlagpont fölötti gyakoriság sem.

A tanulási célú internethasználat ennél relatíve kisebb arányúnak bizonyult, ám három régióban így is 60 átlagpont közeli értékeket mértünk, amitől egyedül a kárpátaljai tanuló korosztály mutat lemaradást (mindössze 40,8 átlagpont).

Az internetet távmunkára használók között a felvidékiek a vezető pozíció (mintegy 20 átlagpontnyi gyakorisággal végeznek ilyen tevékenységet), akiket az erdélyiek és a vajdaságiak követnek 10 átlagpont feletti aránnyal, míg legkevésbé Kárpátalján használják erre a célra az internetet, mindössze 8,2 átlagponttal.

A munkavégzés, illetve tanulás céljából történő internethasználat három év alatti változásának iránya ugyancsak azt bizonyítja, hogy ezek a hasznos tevékenységek egyre inkább teret nyernek az interneten.

90. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

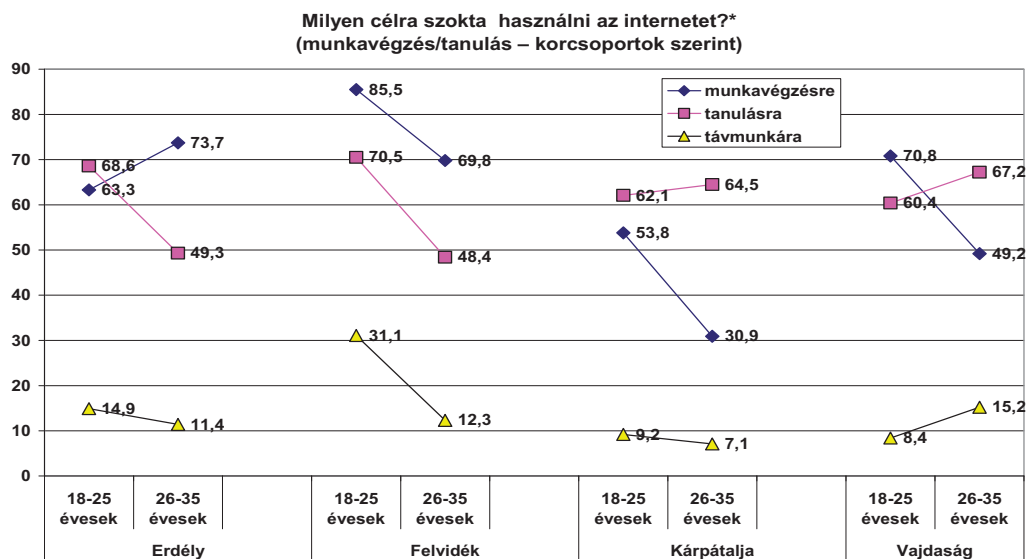
Adataink alapján ugyanis mindegyik régióban egyértelmű tendenciaként jelenik meg, hogy a 2014-től 2017-ig tartó időszak során az internet munkavégzésre/tanulásra való használata mindhárom vizsgált vonatkozásban megnőtt. A növekedés aránya ugyan régiók szerint lehet relatíve eltérő, ám az iránya nem. Eszerint munkavégzésre a felvidéki fiatalok használják a legnagyobb gyakorisággal az internetet (74 átlagpont), ám a növekedés a többi régióban volt a legszámottevőbb (8–14 átlagpont között). Mindez azt jelenti, hogy a vizsgált vonatkozásban az erdélyi, kárpátaljai és vajdasági fiatalok egyre inkább felzárkóznak a felvidékiek mögé.

Az internet segítségével történő tanulás ugyancsak minden régióban a második helyet foglalja el. E téren a növekedés mértéke ugyan kevésbé látványos a munkavégzéssel kapcsolatban látottakhoz képest, ám a határon túli magyar fiatalok tanulmányi célokból jelenleg már 41–61 átlagpont közötti intenzitással használják az internetet (legkevésbé Kárpátalján, leginkább pedig a Vajdaságban).

Az interneten történő távmunkavégzés egyelőre lényegesen alacsonyabb gyakorisággal van jelen a fiatalok internethasználatában (8–19 átlagpont között), ám említést érdemel, hogy ennek mértéke 2014 óta egyik régióban sem csökkent, hanem némiképpen meghaladja a korábbi szintet.

A fiatalok két korcsoportja szerint néhány kivételtől eltekintve az az általánosan jellemző, hogy a legfiatalabbak igen számottevően nagyobb intenzitással használják az internetet munkavégzésre, illetve tanulásra.

91. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

Ez leginkább a felvidékiek esetében érvényes, ahol a 18–25 évesek mindegyik vizsgált tevékenységet 15–22 átlagponttal gyakrabban végzik az interneten, mint a 26–35 éves korosztály tagjai. Távmunkára például a többi régióhoz képest már egészen kiugró arányban (31 átlagpont).

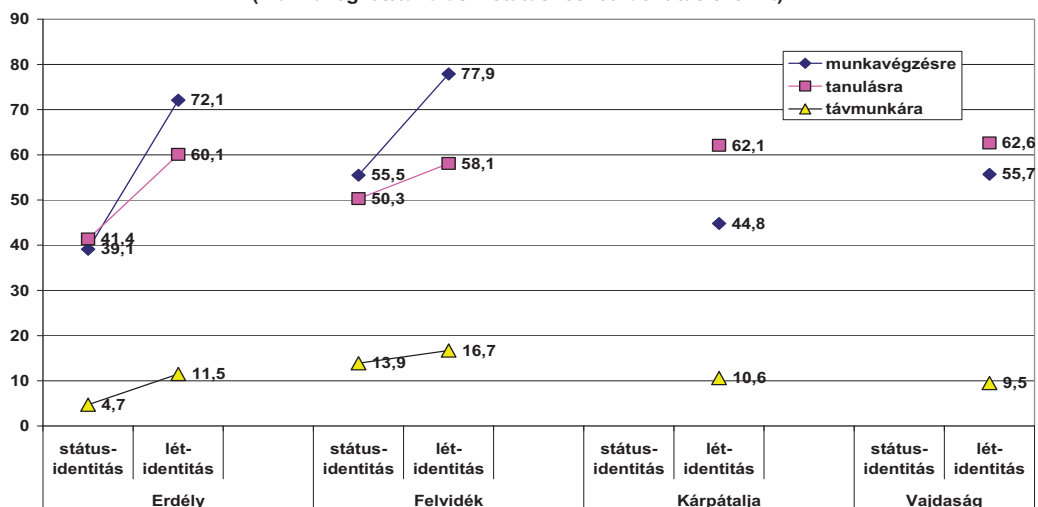
Az említett kivételek között említhetjük, hogy a 26–35 évesek Erdélyben 10 átlagponttal megelőzik a fiatalabbakat az interneten való munkavégzés szempontjából, Kárpátalján és Vajdaságban pedig tanulási célból használják gyakrabban az internetet, mint a 18–35 évesek.

Az identitászváltozók szerint egyfelől egyértelmű tendenciaként jelentkezik, hogy Erdélyben és a Felvidéken az identitásörző fiatal rétegek tagjai lényegesen intenzívebben használják az internetet mind munkavégzésre, mind tanulásra, mint a státus-identitással rendelkezők. (92. ábra) Ugyanakkor a kárpátaljai és a vajdasági lét-identitásúak körében – szemben az előbbiekkal – nem a munkavégzés, hanem a tanulás céljából való internethasználat áll az első helyen.

Az általános iskolai végzettség nyelve szerint még ennél is nagyobb szórást tapasztaltunk. (93. ábra) Amíg ugyanis Erdélyben a román iskolába jártak mindegyik vonatkozásban intenzívebben használják az internetet a magyar iskolai végzettségűeknél, mindez a Vajdaságban fordított előjellel igaz. A felvidéki magyar iskolába jártak mind a munkavégzés, mind a tanulás szempontjából sokkal nagyobb gyakorisággal interneteznek, Kárpátalján pedig az ukrán/ orosz iskolába jártak munkavégzésre alig, tanulásra azonban kiugró intenzitással használják az internetet.

92. ábra

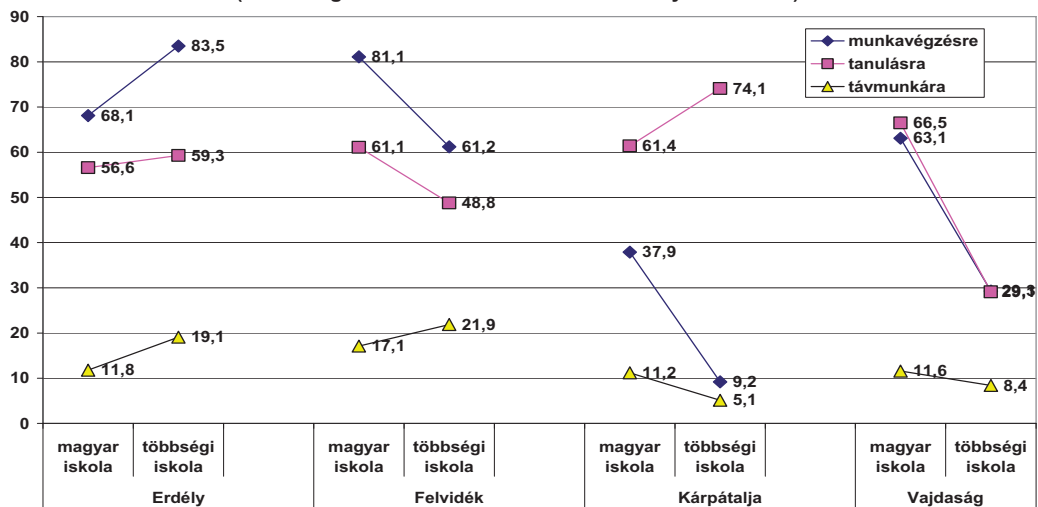
Milyen célra szokta használni az internetet?*
(munkavégzés/tanulás – státus- és lét-identitás szerint)

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

93. ábra

Milyen célra szokta használni az internetet?*
(munkavégzés/tanulás – az általános iskola nyelve szerint)

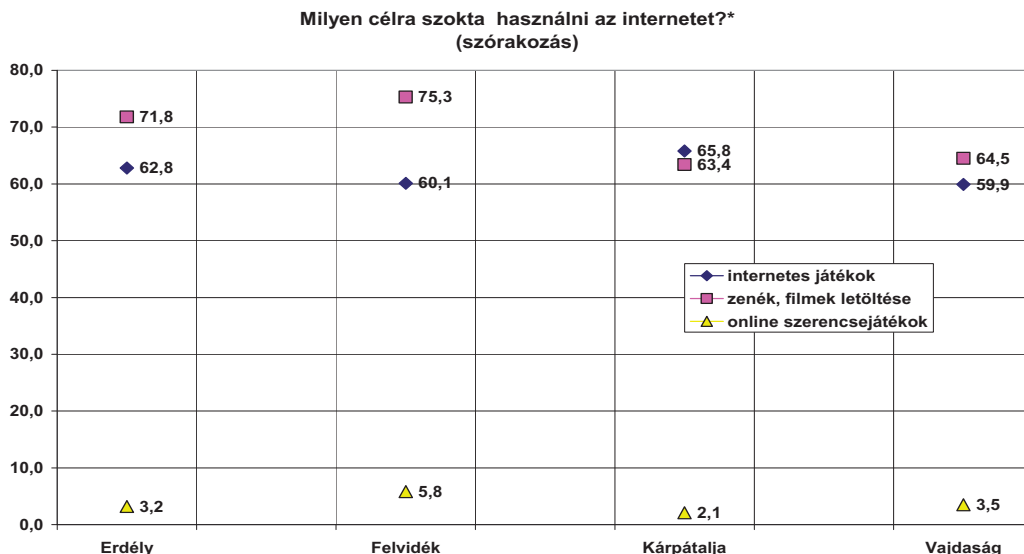

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

B. Szórakozás

Régiók szerint legkevésbé eltérő tendenciákat a szórakozás céljából történő internethasználattal kapcsolatban regisztráltunk.

94. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

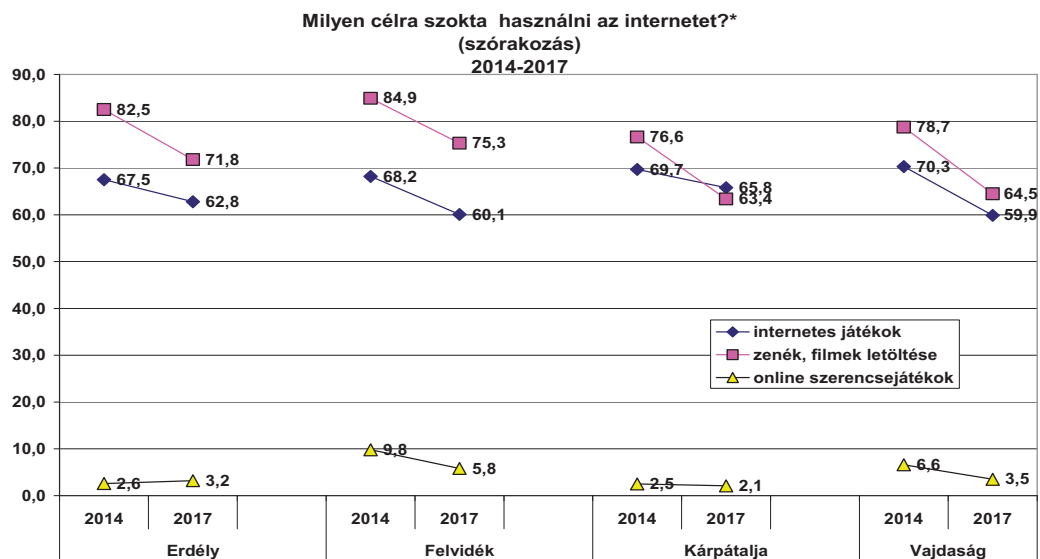
Amint az látható, a zenei és filmes tartalmak letöltése három régióban is az első helyre került (64,5 és 75,3 átlagpont), és Kárpátalján is arányaiban ugyanakkora gyakoriságot mutat (63,4 átlagpont), mint az internetes játékok használata. Utóbbiak a többi régióban egyaránt a második helyre szorultak, azonban az 59,9 és 65,8 átlagpontnyi gyakoriság arra utal, hogy az internetes játékok továbbra is számottevő helyet foglalnak el a határon túli fiatalok internetezési gyakorlatában.

Az előbbiekhöz képest az online szerencsejátékok használata elenyésző arányúnak mondható, még akkor is, ha feltételezhető, hogy az internetes szerencsefogadás a mértnél némiképpen gyakoribb, hiszen ezt a tevékenységet a dolog természetéből adódóan a megkérdezettek alighanem kevésbé hajlamosak nyíltan elismerni.¹⁰

Idősorososan igen ritkán tapasztalható azonos tendenciákat regisztráltunk mindegyik régióban. (95. ábra) Eszerint mind a zenék, filmek letöltésének, mind az internetes játékok használatának gyakorisága csökkent, még hozzá az összes régióban azonos arányok mentén. Következésképpen a zenék, filmek letöltése 63–75, az internetes játékoké pedig 60–65 átlagpont közé süllyedt.

10 Tekintettel azonban az internetes szerencsejátékokkal kapcsolatban mért alacsony elemszámra, az internethasználat ezen vonatkozását az eddigiekben alkalmazott változók szerint a továbbiakban nem vizsgáljuk.

95. ábra

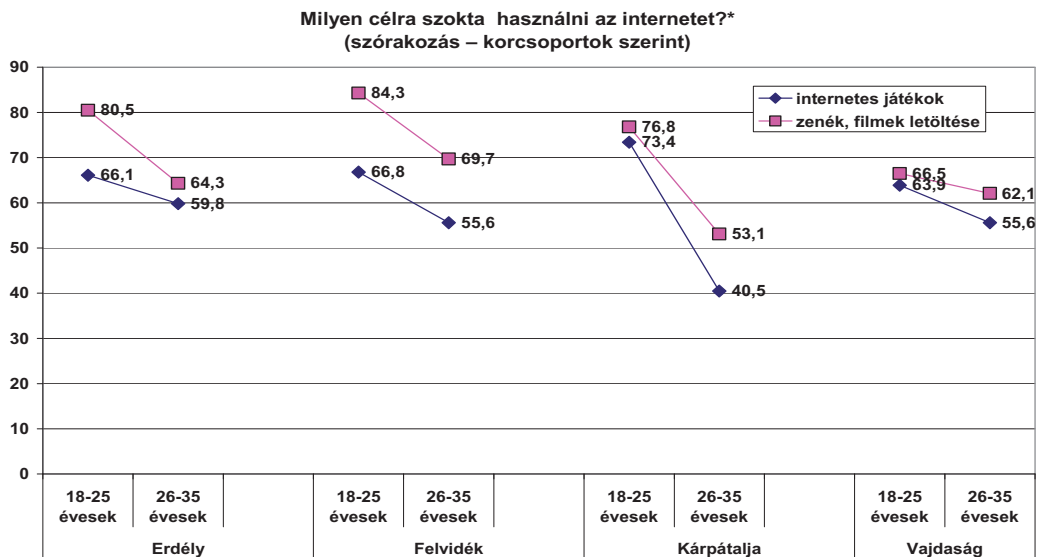
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

Az említett visszaesés még inkább szembeszökő a két fiatal korcsoport szerinti bontásban. (96. ábra) Amíg ugyanis a legfiatalabbak még 66–84 átlagpont közötti gyakorisággal foglalkoznak zenék és filmek letöltésével, ez az arány a 26–35 évesek körében már mindössze 53–69 átlagpontot tesz ki. Megközelítőleg ugyanekkor különbség mutatkozik a 18–25 évesek javára az internetes játékok használata terén is, akiknek 64–73 átlagpont közötti aktivitása mögött a 26–35 évesek gyakorlata számottevően elmarad (különösen a Kárpátalján, ahol ez a különbség 33 átlagpontot tesz ki).

Státus- és lét-identitás szerint az előbb látott régiók szerint egységes tendenciák kevésbé érvényesülnek. (97. ábra) Mindez elsősorban az erdélyi lét-identitású fiataloknak köszönhető, akik asszimiláns társaikhoz képest kiugróan nagyobb gyakorisággal foglalkoznak mind az internetes játékokkal, mind a zenék és filmek internetről való letöltésével. Velük szemben a vajdasági identitásörzők már csupán csaknem fele akkora arányban foglalkoznak az interneten a tárgyalt szórakozási lehetőségekkel.

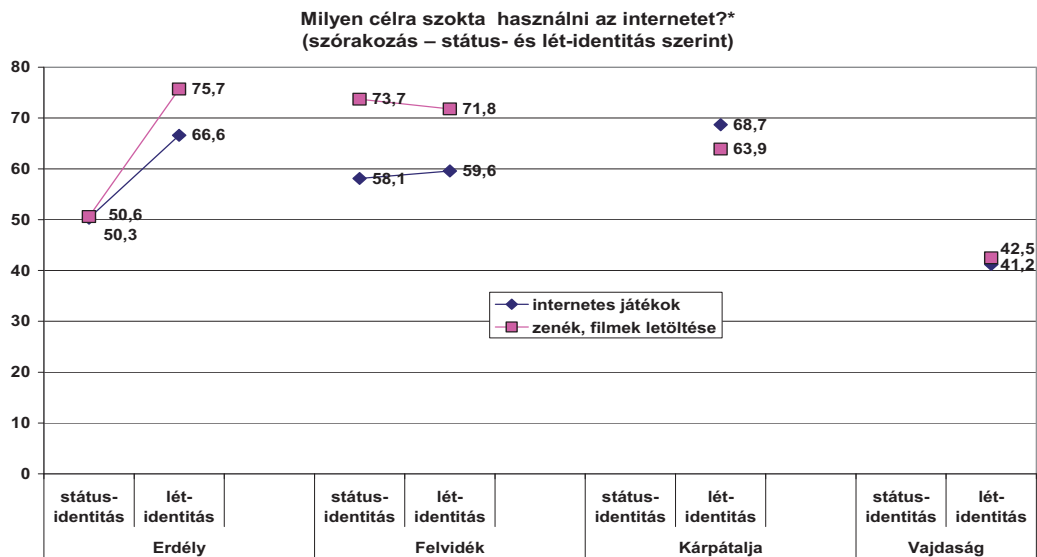
Ami az iskolai végzettség nyelve szerinti megoszlásokat illeti, általában elmondható, hogy a magyar nyelvű iskolába járt fiatalok némiképpen nagyobb gyakorisággal foglalkoznak zenék és filmek letöltésével, illetve internetes játékokkal. (98. ábra) Kivételek azonban ez esetben is akadnak és megint az erdélyiek körében, ahol a román iskolát végzettek a magyar általános iskolába járt fiataloknál jóval a 10 átlagpontot meghaladó mértékben használják inkább az interneten található most tárgyalt szórakozási lehetőségeket.

96. ábra

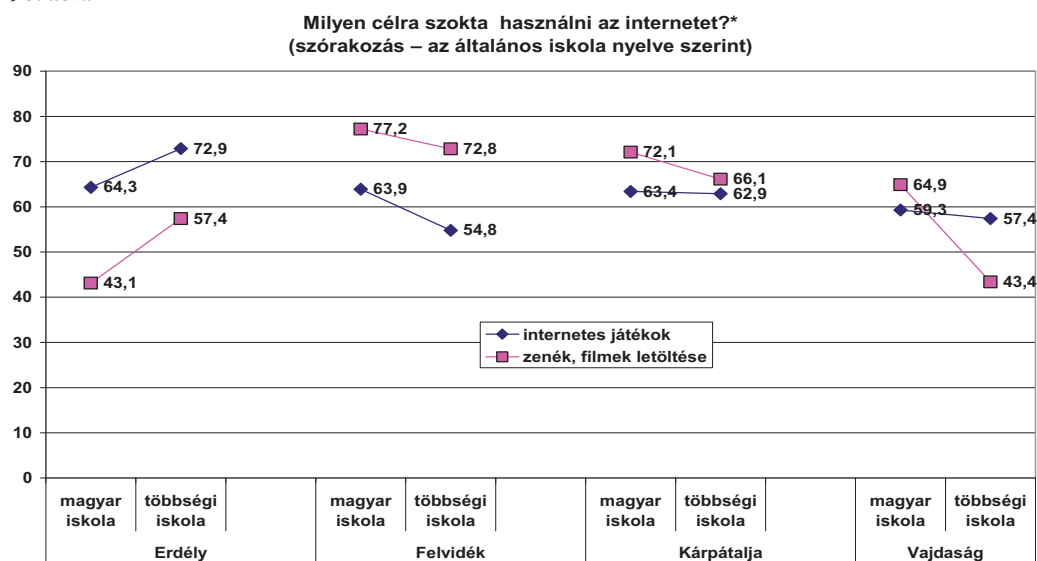
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

97. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

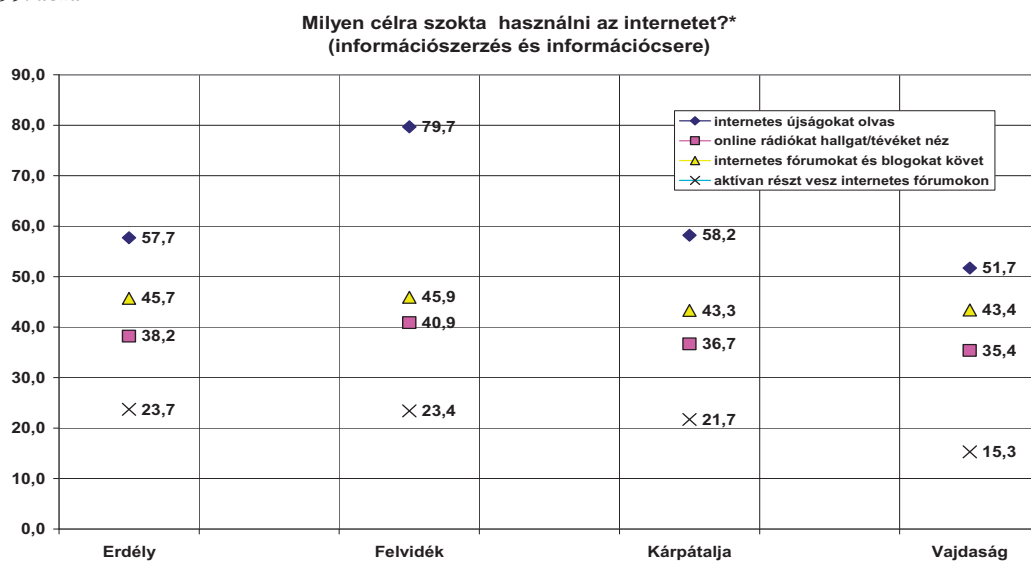
98. ábra

C. Információszerzés és információcsere

A szórakozással kapcsolatos imént tárgyalt internetes tartalmaknál alighanem fontosabb dimenziója az internetezésnek, hogy azt az információszerzés és információcsere szempontjából a határon túli magyar fiatal korosztály tagjai milyen gyakorisággal használják.

99. ábra

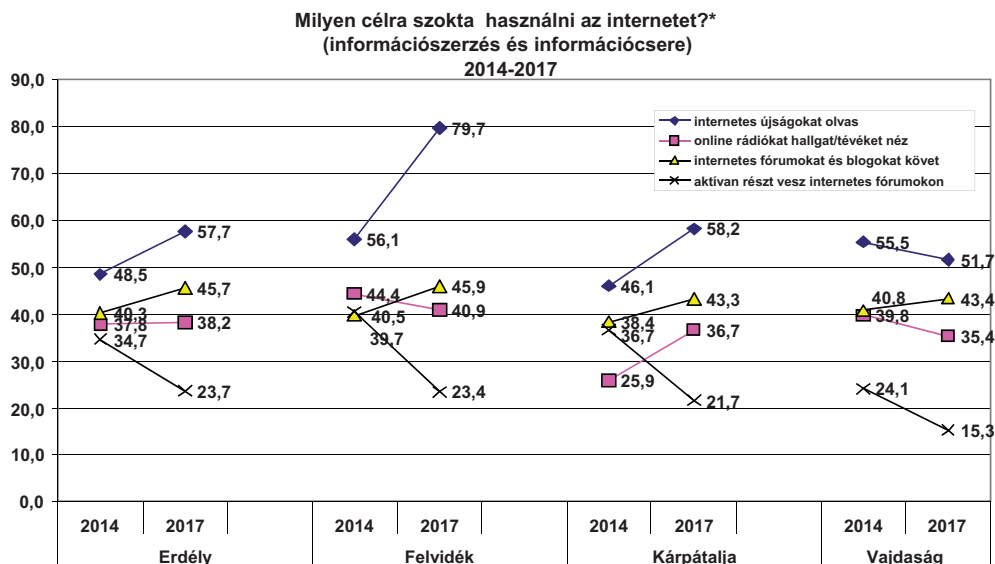
*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

Ezzel kapcsolatban az a ritka eset fordult elő, hogy mindegyik régióban ugyanaz a sorrend alakult ki a vizsgált négyféle internethasználati tevékenység között. Eszerint első helyen a fiatalok mindenütt internetes újságokat olvasnak 51,7–79,7 átlagpont közötti arányban. Leginkább jellemző mindez a felvidékiekre, legkevésbé pedig a kárpátaljaiakra. Az internetes fórumok és blogok követése áll a második helyen, ráadásul csaknem ugyanakkora gyakorisággal mindegyik régióban (43,3 és 45,7 átlagpont között). Ugyanez a régiók közötti kiegyensúlyozottság jellemzi az online rádiók és televíziók interneten való követésének nagyságrendjét is 35,4 és 40,9 átlagpont közötti gyakorisággal.

Az internetes fórumokon való aktív részvétel jellemző a legkevésbé a határon túli magyar fiatalok internethasználatának (információszerzés és információcsere) tekintetében, noha ez a tevékenység már három régióban is meghaladja a nem elhanyagolható mértékű 20 átlagpontnyi gyakoriságot, s csupán a Vajdaságban marad 15 átlagpont körül.

Ami az interneten való információszerzés és információcsere három év alatt bekövetkezett időbeli változását illeti, a következő tendenciák érdemelnek említést.

100. ábra

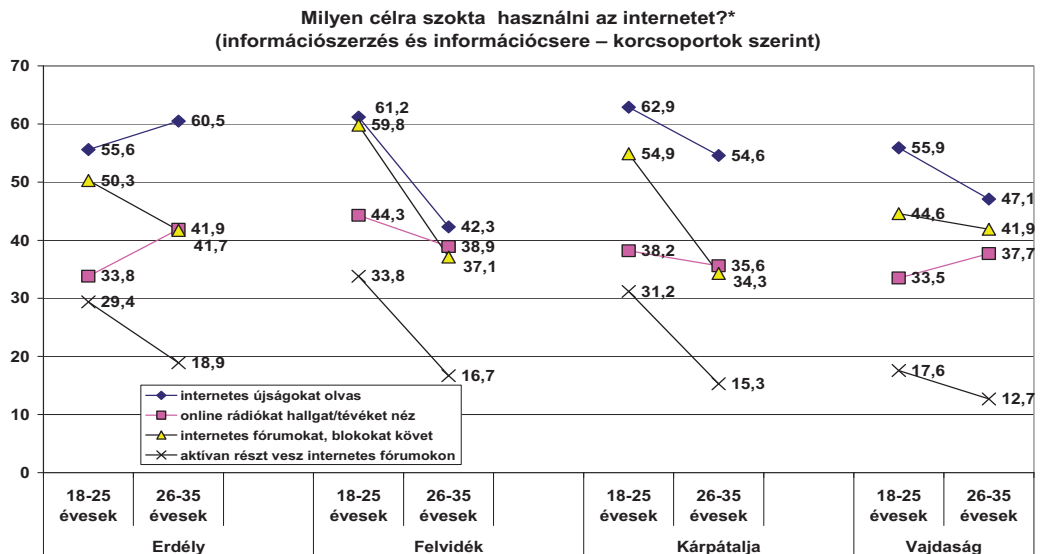
*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

Az internetes újságok olvasásának intenzitása három régióban is megnőtt (leginkább a Felvidéken, 13 átlagponttal), s csupán a Vajdaságban maradt a korábbi szinten. Ugyanúgy minden régióra jellemző, hogy számottevően visszaesett az internetes fórumokon való aktív részvétel aránya (jelenleg már csupán 15–23 átlagpont közötti gyakoriságot mutat). Az online rádióhallgatás/tévézés a korábbi szinten stabilizálódott (Kárpátalját kivéve, ahol több mint 10 átlagpontot nöött) és ugyanez mondható el az internetes fórumok, blogok követéséről is, némi (néhány átlagpontnyi) növekedés mellett.

A két korcsoport szerint döntően azt tapasztaltuk, hogy az információszerzés és információcsere internetes felületeit a legfiatalabbak általában sokkal intenzívebben használják, mint a 26–35 évesek, ami leginkább a Felvidéken és Kárpátalján érhető tetten. (101. ábra)

Státus- és lét-identitás szerint immáron sokadik alkalommal nyer bizonyítást, hogy a nemzeti identitásukat őrző fiatal rétegek igen számottevően nagyobb intenzitással használják az internetet. (102. ábra) Adatsoraink ez esetben is ezt igazolják, hiszen Erdélyben és a Felvidéken az említett réteg tagjai mindegyik vizsgált információszerezésre, illetve információcserére alkalmas internet felülettel kapcsolatban számottevően aktívabbnak bizonyultak, mint az asszimilációban érintett státus-identitású fiatalok.

101. ábra

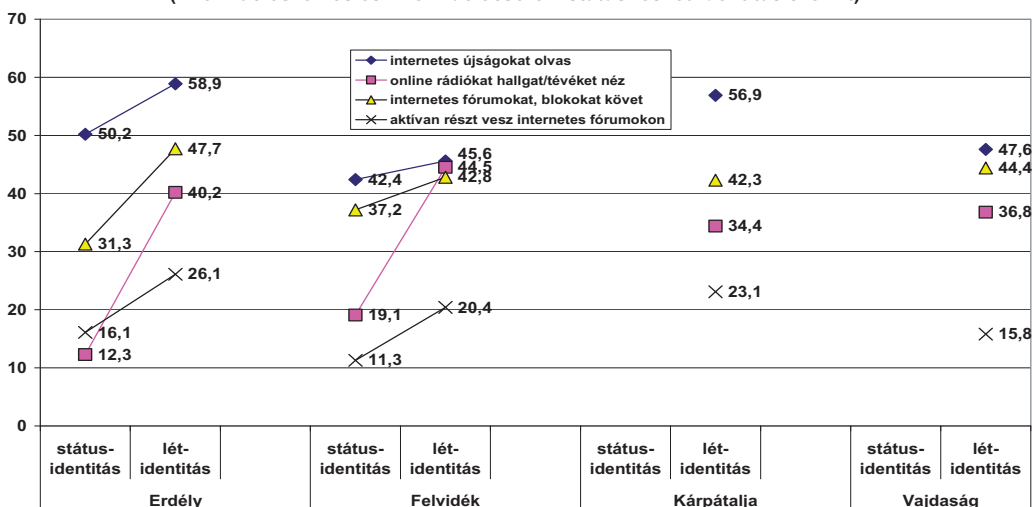

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

102. ábra

Milyen célra szokta használni az internetet?*

(információszerzés és információcsere – státus- és lét-identitás szerint)

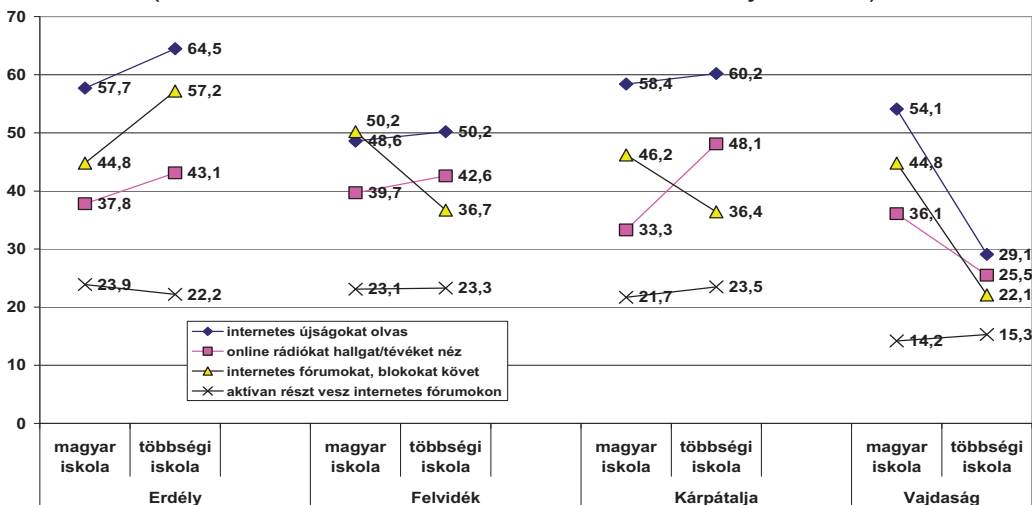

*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

103. ábra

Milyen célra szokta használni az internetet?*

(információszerzés és információcsere – az általános iskola nyelve szerint)

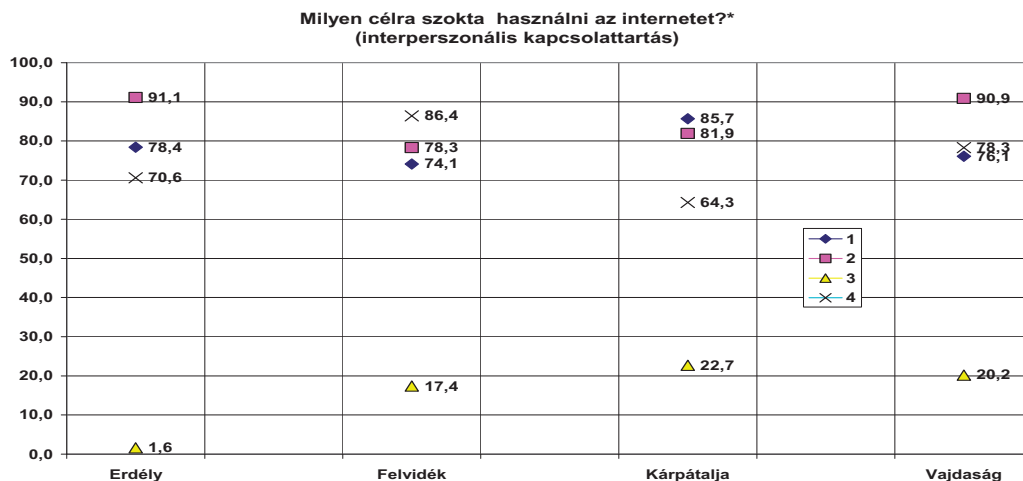
*100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

Az általános iskola nyelve szerint az előbbihez hasonló, mindegyik régióra egyaránt jellemző tendenciákat nem regisztráltunk. Ez esetben a két véget az erdélyi, illetve vajdasági fiatalok internetezési szokásai közötti különbség jelenti. Amíg ugyanis az előbbi régióban a román iskolát végzettek mutatkoztak aktívabbnak, a vajdasági szerb iskolát végzettek a magyar iskolába jártakhoz képest csupán csaknem kétszer kevésbé használják az információszerzésre, illetve információcsere szolgáló internet felületeket.

D. Interperszonális kapcsolattartás

Az internethasználat gyakorisága tekintetében kétséget kizáróan az interperszonális kapcsolattartás a vezető szerep. Mindez alighanem főként a határon túli magyarság – ezen belül pedig legnagyobb arányban a fiatalok – körében leginkább vészjóslnak mondható mértékű elvándorlásnak, illetve külföldi munkavállalásnak, tehát a családok fizikai értelemben megtörtént időszakos, vagy végleges szétszóródásának köszönhető.

104. ábra

Jelmagyarázat:

- 1 - rokonokkal, ismerősökkel való kapcsolattartás (Skype stb.)
- 2 - közösségi hálózatokban való részvétel (Facebook, Twitter stb.)
- 3 - ismerkedés, társkeresés
- 4 - e-mailek küldése

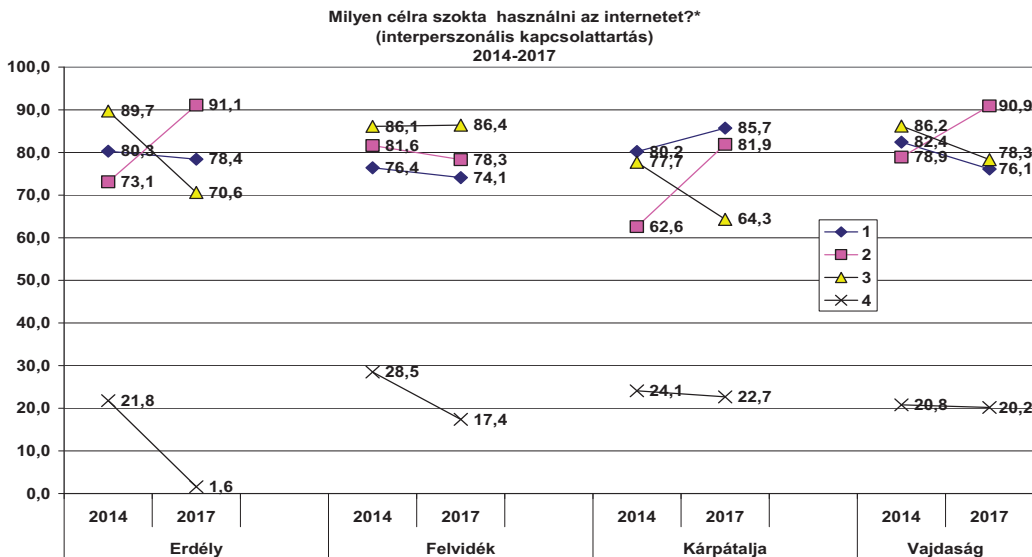
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

Nem meglepő tehát, hogy a kapcsolattartásra egyaránt alkalmas skype és egyéb hasonló alkalmazások, valamint a facebook használata kiemelkedően magas gyakorisággal jellemzi a határon túli magyar fiatalok internetezési szokásait. Mindez a közösségi oldalak használatát tekintve az erdélyi és a vajdasági fiatalok körében már a 90 átlagpontot meghaladó mértékben jellemző, ám a másik két régióban is 80 átlagpont körüli nagyságrendet ér el.

Az e-mailen való kapcsolattartás ennél csupán relatíve mondható kevésbé népszerűnek: Erdélyben és Kárpátalján a harmadik, a Vajdaságban pedig a második helyet foglalja el, ám használata a Felvidéken az első helyen még a közösségi oldalak, illetve a skype használatának mértékét is megelőzi.

Az internet társkeresésre való felhasználása terén korábbi kutatási adatainkhoz képest növekvő tendenciát regisztráltunk: a fiatalok három régióban 17,4–22,7 átlagpont között keresnek maguknak partnert az interneten, ami az erdélyiekre jellemző a legkevésbé, ahol ez az arány mindössze 1,6 átlagpontot tesz ki.

105. ábra

Jelmagyarázat:

1 - rokonokkal, ismerősökkel való kapcsolattartás (Skype stb.)

2 - közösségi hálózatokban való részvétel (Facebook, Twitter stb.)

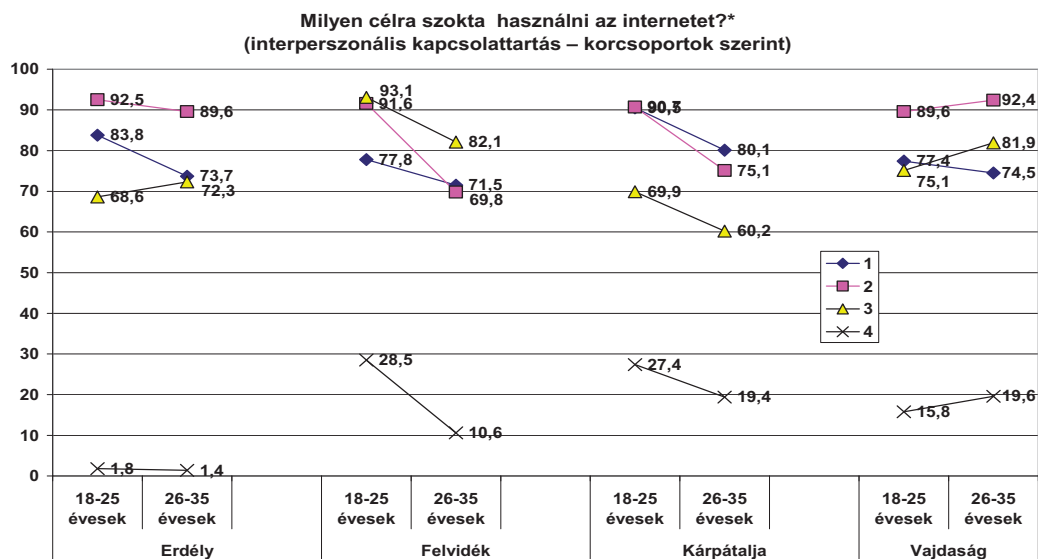
3 - e-mailek küldése

4 - ismerkedés, társkeresés

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

Idősorosan 2014 óta a legcsekélyebb elmozdulást a felvidéki fiatalok körében regisztráltuk. Erdélyben és a Vajdaságban a vizsgált időszak alatt lényegesen csökkent az e-mailen való kapcsolattartás intenzitása, miközben számottevően megnőtt a közösségi hálózatok használatának gyakorisága (mindkét régióban a 90 átlagpontot meghaladó mértékben). Az utóbbi internet felületek használata a kárpátaljai fiatalok körében is jelentősen, csaknem 20 átlagponttal megnőtt, ám a Skype-on való kapcsolattartás minimális előnnyel az első helyen maradt.

106. ábra

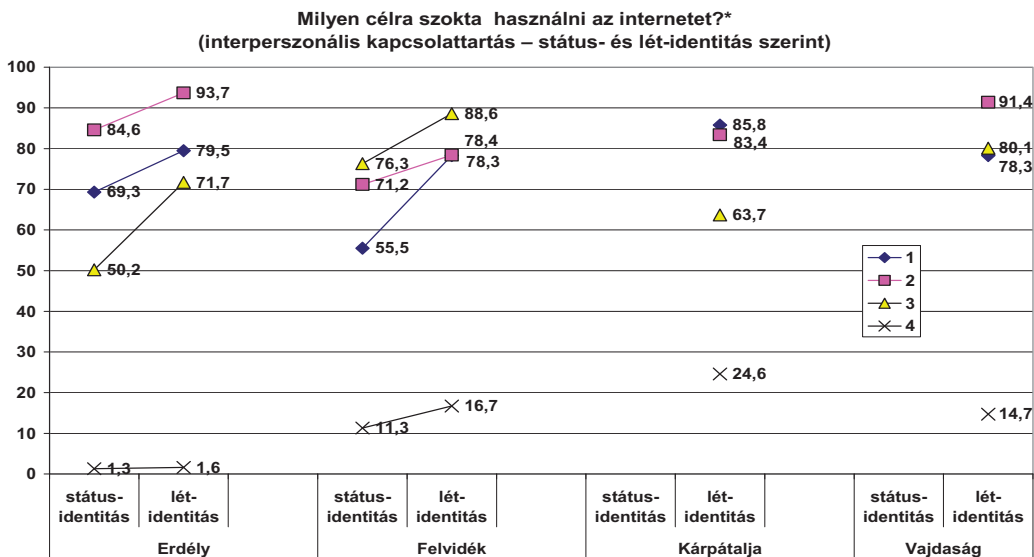
Jelmagyarázat:

- 1 - rokonokkal, ismerősökkel való kapcsolattartás (Skype stb.)
- 2 - közösségi hálózatokban való részvétel (Facebook, Twitter stb.)
- 3 - e-mailek küldése
- 4 - ismerkedés, társkeresés

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

Korcsoportok szerint három régióban (Erdély, Felvidék és Kárpátalja) egyaránt a legfiatalabb korosztály használja inkább kapcsolattartásra a vizsgált internet felületeket, s csupán a Vajdaságban nincs érdemi különbség a két fiatal korcsoport kapcsolattartásra irányuló internet-használata között.

107. ábra

Jelmagyarázat:

1 - rokonokkal, ismerősökkel való kapcsolattartás (Skype stb.)

2 - közösségi hálózatokban való részvétel (Facebook, Twitter stb.)

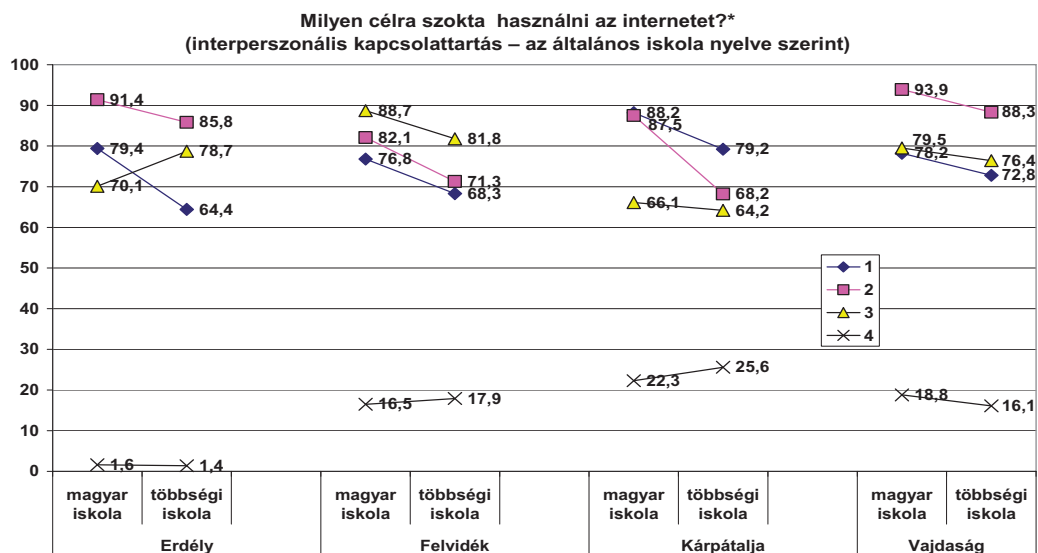
3 - e-mailek küldése

4 - ismerkedés, társkeresés

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

Státus- és lét-identitás szerint egyértelmű tendenciaként jelentkezik, hogy az identitásukat őrző határon túli magyar fiatalok tartanak intenzívebb kapcsolatokat a tárgyalt internet felületeken keresztül. Körükben a közösségi oldalak használata Erdélyben és a Vajdaságban meghaladja a 90 átlagpontos gyakoriságot, ami Kárpátalján és a Felvidéken is 80 átlagpont körüli értéket mutat. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a felvidéki státus-identitásúak használják rokonaikkal, barátaikkal stb. való kapcsolattartásra a legkevésbé a Skype és egyéb hasonló felületeket, mindössze 55 átlagpontnyi intenzitással, ami az összes régiót tekintve kirívóan alacsony gyakoriságnak bizonyult.

108. ábra

Jelmagyarázat:

- 1 - rokonokkal, ismerősökkel való kapcsolattartás (Skype stb.)
- 2 - közösségi hálózatokban való részvétel (Facebook, Twitter stb.)
- 3 - e-mailek küldése
- 4 - ismerkedés, társkeresés

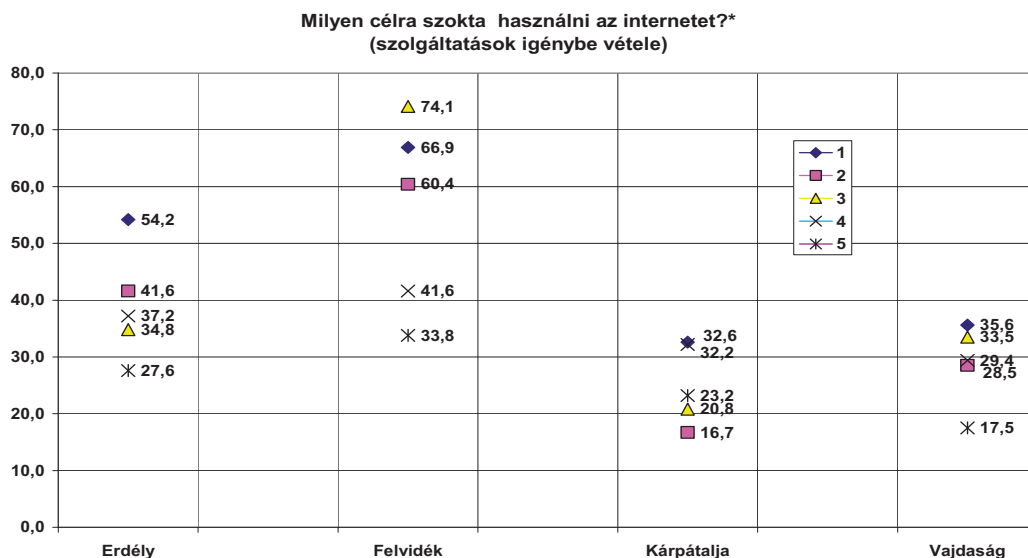
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha....100-gyakran

Az általános iskola nyelve szerint ugyancsak azt tapasztaltuk, hogy a magyar iskolába jártak gyakorlatilag az összes vizsgált vonatkozásban intenzívebb kapcsolatokat ápolnak interperszonális hálózatuk tagjaival. Néhány esettől eltekintve szakadékszerű távolságok ugyan nincsenek a többségi iskolát végzettekhez képest, ám az egyértelmű tendenciaként igazolható, hogy az iskolavégzés tekintetében anyanyelvi gyökerekkel rendelkező határon túli fiatalok szélesebb körben használják kapcsolattartásra az internet adta lehetőségeket.

E. Szolgáltatások igénybe vétele

Az interneten keresztül hozzáférhető – és egyre inkább bővülő – szolgáltatások használata terén régiók szerint az előzőekben látottakhoz képest sokkal számottevőbb eltéréseket regisztráltunk.

109. ábra

Jelmagyarázat:

1 - online vásárlásokra

2 - szolgáltatások megrendelésére (koncertjegy, szálloda foglalás stb.)

3 - internetbankos szolgáltatásokra (átutalások, parkolási-, autópályadíj befizetése stb.)

4 - hirdetések feladására, vagy keresésére (ingatlan, albérlet, használt autó stb.)

5 - hivatali ügyintézésre

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha.....100-gyakran

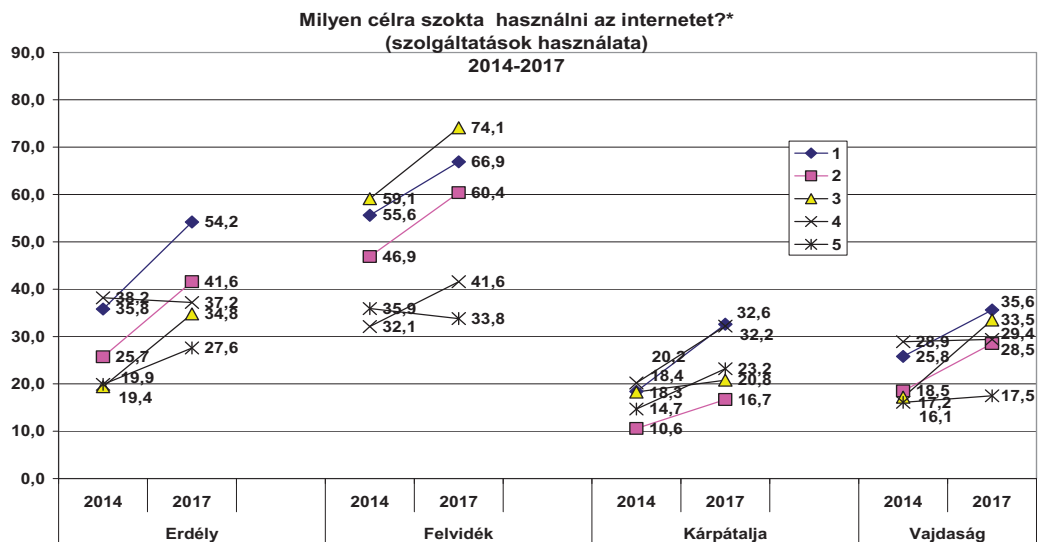
Ezeket legkevésbé a kárpátaljai és vajdasági fiatalok használják (mindössze 16,7 és 35,6 átlagpont között), ám Erdélyben is csupán relatíve magasabb értékeket mértünk ennél (27,6 és 54,2 átlagpont). A vizsgált vonatkozásban a felvidékiek gyakorlata mondható kiemelkedőnek, akik az internetbankos szolgáltatásokra 74, egyéb szolgáltatások megrendelésére 67, online vásárlásokra pedig 60 átlagponttal használják az internetet.

A fentiekben említett érdemel még, hogy a válaszadók legkevésbé a hivatali ügyintézés céljából élnek az internet által kínált lehetőségekkel.

Összességében elmondható, hogy a Felvidékhez képest a többi régióban egyelőre jelentősen alacsonyabb intenzitással használják a fiatalok az internetet a különböző szolgáltatások elérésére, azonban nagy a valószínűsége annak, hogy az e téren mindenütt egyre növekvő kínálat következtében a most bemutatott tendenciák már a közeljövőben pozitív, azaz az intenzívebb használat irányába fognak elmozdulni.

Ez utóbbi tendenciát igazolják az idősoros adataink is, hiszen gyakorlatilag az összes vizsgálatunkba bevont internetes szolgáltatás használata mindegyik régióban markánsan megnőtt három év alatt (2014-től 2017-ig).

110. ábra

Jelmagyarázat:

1 - online vásárlásokra

2 - szolgáltatások megrendelésére (koncertjegy, szállodafoglalás stb.)

3 - internetbankos szolgáltatásokra (átutalások, parkolási-, autópályadíj befizetése stb.)

4 - hirdetések feladására, vagy keresésére (ingatlan, albérlet, használt autó stb.)

5 - hivatali ügyintézésre

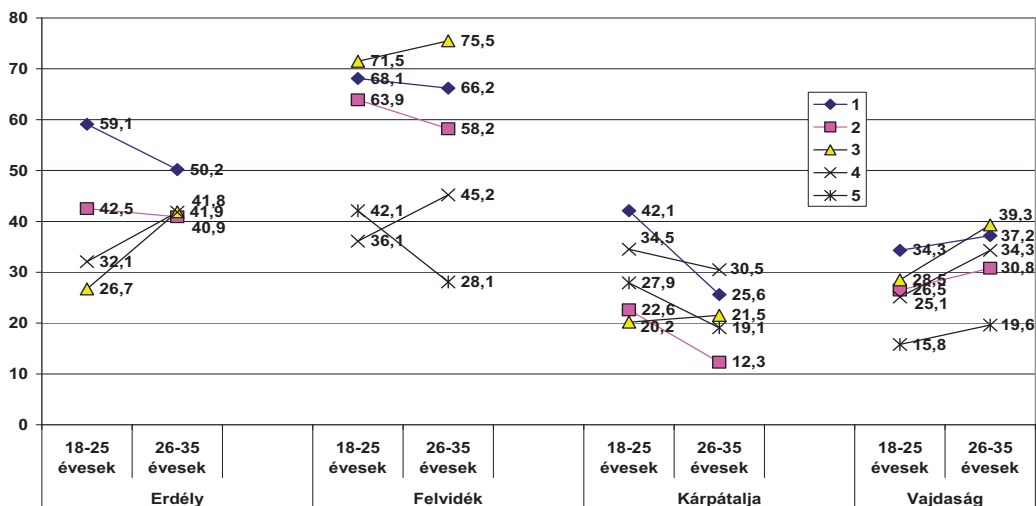
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha.....100-gyakran

E téren az online vásárlásoké a vezető szerep (a Felvidéket kivéve, ahol már az internetbankos szolgáltatások igénybe vétele került az első helyre), amit (Kárpátalján kívül) a szolgáltatások megrendelése követ. Említést érdemel ezen kívül, hogy az interneten történő hivatali ügyintézés csaknem az összes régióban az utolsó helyre került (még a vizsgált vonatkozásban vezető Felvidéken is), ami az internetes szolgáltatások internetes igénybe vételének általános elterjedtsége/növekedése öröndetes tendenciájának ellenére arra utaló jel, hogy még újabb tartalmak jelennek az internethasználat mindennapi életszervezéssel kapcsolatos lehetőségeiben.

111. ábra

Milyen célra szokta használni az internetet?*

(szolgáltatások igénybe vétele – korcsoportok szerint)

Jelmagyarázat:

1 - online vásárlásokra

2 - szolgáltatások megrendelésére (koncertjegy, szállodafoglalás stb.)

3 - internetbankos szolgáltatásokra (átutalások, parkolási-, autópályadíj befizetése stb.)

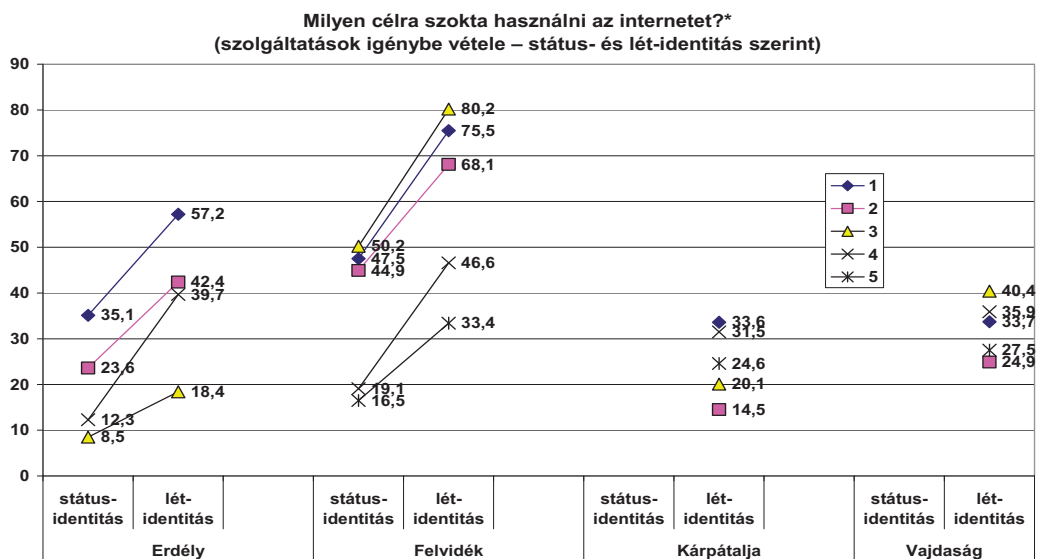
4 - hirdetések feladására, vagy keresésére (ingatlan, albérlet, használt autó stb.)

5 - hivatali ügyintézésre

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha.....100-gyakran

Az internetes szolgáltatások igénybe vétele szempontjából korcsoportok szerint igen változatos tendenciákat regisztráltunk. Amíg Kárpátalján ezeket sokkal inkább a legfiatalabbak veszik igénybe, a Vajdaságban mindez az idősebb, 26–35 év közöttiek gyakorlatára mondható el, s Erdélyben is részben ugyanez a helyzet (a legfiatalabbak csupán az online vásárlások tekintetében előzik meg a náluk relatíve idősebbeket). A Felvidéken a 26–35 év közöttiek csupán az internetbankos tranzakciók, valamint a hirdetések feladása/keresése szolgáltatások terén előzik meg a legfiatalabbakat, akik az előbbi korosztályhoz képest az imént említett hivatali ügyintézéseket már mintegy 15 átlagponttal gyakrabban bonyolítják az interneten.

112. ábra

Jelmagyarázat:

1 - online vásárlásokra

2 - szolgáltatások megrendelésére (koncertjegy, szállodafoglalás stb.)

3 - internetbankos szolgáltatásokra (átutalások, parkolási-, autópályadíj befizetése stb.)

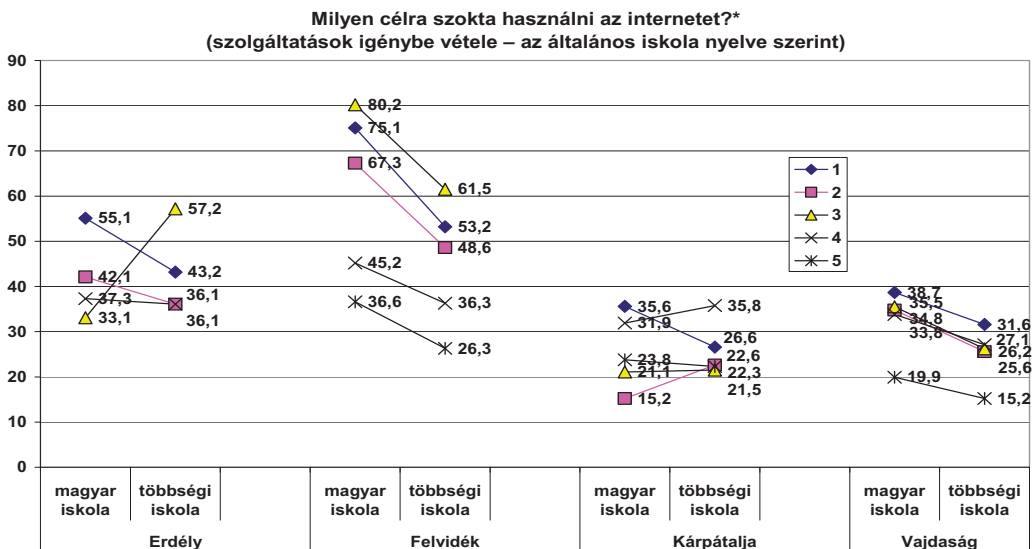
4 - hirdetések feladására, vagy keresésére (ingatlan, albérlet, használt autó stb.)

5 - hivatali ügyintézésre

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha.....100-gyakran

Az internetes szolgáltatásokkal kapcsolatban a legszámottevőbb szegregációs távolságot a státus-, illetve lét-identitással rendelkezők esetében tapasztaltuk. A nemzeti identitásukat őrző fiatalok ugyanis mind Erdélyben, mind a Felvidéken mindegyik szolgáltatástípust lényegesen nagyobb arányban veszik igénybe a státus-identitásúak gyakorlatához képest. Ez a különbség nem egy esetben meghaladja a 25–30 átlagpontot, és gyakori, hogy valamely szolgáltatást a lét-identitású fiatalok az utóbb említett asszimiláns réteghez tartozóknál kétszer nagyobb arányban veszik igénybe.

113. ábra

Jelmagyarázat:

1 - online vásárlásokra

2 - szolgáltatások megrendelésére (koncertjegy, szállodafoglalás stb.)

3 - internetbankos szolgáltatásokra (átutalások, parkolási-, autópályadíj befizetése stb.)

4 - hirdetések feladására, vagy keresésére (ingatlan, albérlet, használt autó stb.)

5 - hivatali ügyintézésre

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha.....100-gyakran

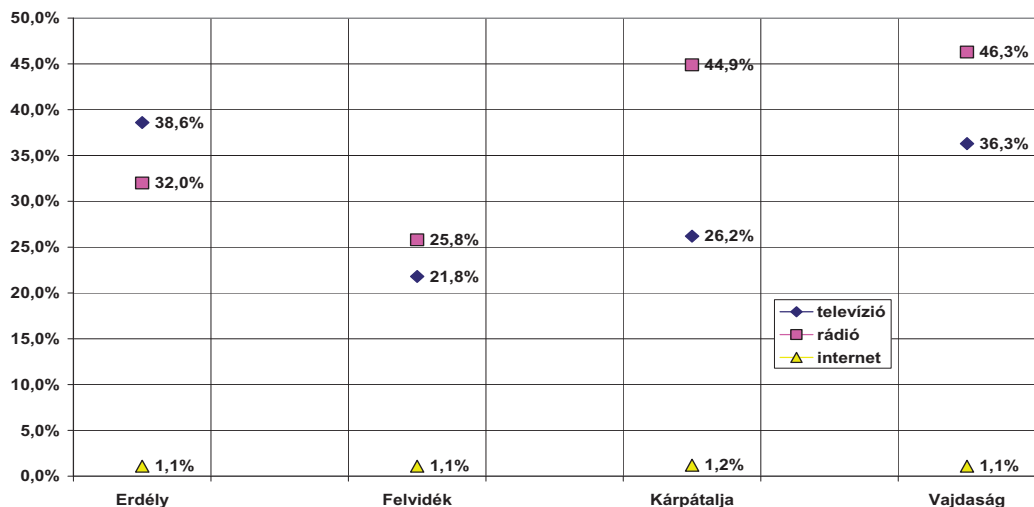
Az általános iskolai végzettség nyelve szerint két régióban is azt tapasztaltuk, hogy a magyar iskolát végzettek mindegyik vizsgált szolgáltatás esetében intenzívebben használják az internetet. Ennek mértéke a Felvidéken sokkal számottevőbb (nem egy esetben meghaladja a 20 átlagpontot), ám a Vajdaságban is egyértelmű tendenciaként jelentkezik, hogy a szerb iskolába jártak kevésbé használják az internet kínálta szolgáltatásokat. Kárpátalján mindkét réteghez tartozók közel azonos arányban veszik igénybe ezeket, míg az erdélyi magyar iskolát végzett fiatalok csupán az internetbankolás tekintetében maradnak el (jelentősen) a román iskolába jártakhoz képest.

3.6. Az elektronikus médiafelületek használati gyakoriságának regionális összehasonlítása

A határon túli magyar fiatal korosztály médiahasználatát jellemző részletek bemutatását követően, annak lezárásaként, két grafikonban hasonlítjuk össze a határon túli magyar fiatalok elektronikus médiafelületekhez való alapviszonyulását.

114. ábra

Az alábbi médiafelületeket soha nem használók

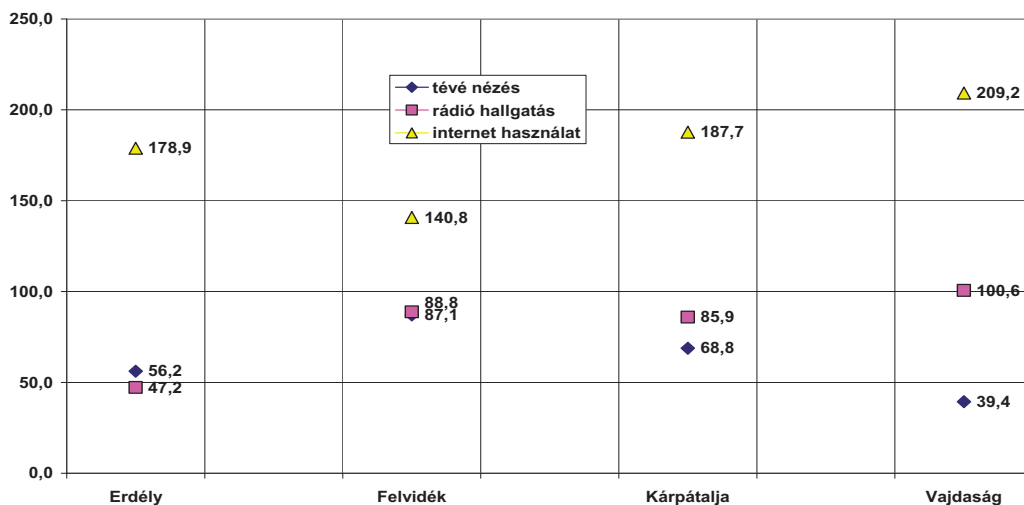
Elsőként a vizsgált médiafelületeket soha nem használók összehasonlító regionális megoszlása érdemel figyelmet, mely szerint mindenütt szakadékszerű távolság mutatkozik a rádiót, illetve televíziót nem nézők (21,8 és 46,3%-os) részaránya és aközött, hogy a határon túli magyar fiatalok körében gyakorlatilag nincsenek internetet egyáltalán nem használók.

Ezek az adatsorok kétséget kizáróan azt illusztrálják, hogy a hosszú évtizedekig domináns hagyományos elektronikus hírközlőeszközök (a televízió és rádió) használata terén a közelmúltban már végbe is ment, és egyben végérvényesnek mondható egy olyan paradigmaváltás, amely a hagyományos médiafelületek igen erőteljes háttérbe szorulását vonja maga után az internethasználat elsőprő mértékű elterjedésének következtében (beleértve a nyomtatott sajtót is).

Korábbi kutatásaink ugyan azt mutatják, hogy a határon túli magyarság bizonyos egyébrétegei (idősek, kevésbé képzettek stb.) esetében az említett paradigmaváltás egyelőre relatíve lassúbb – noha egyre gyorsuló – ütemű, ennek ellenére nem kétséges, hogy már a közeljövő fejleményeit a fiatal korosztály médiahasználati szokásai kapcsán most bemutatott tendenciák fogják meghatározni.

115. ábra

Naponta mennyi ideig használja az alábbi elektronikus médiumokat?
(percben)

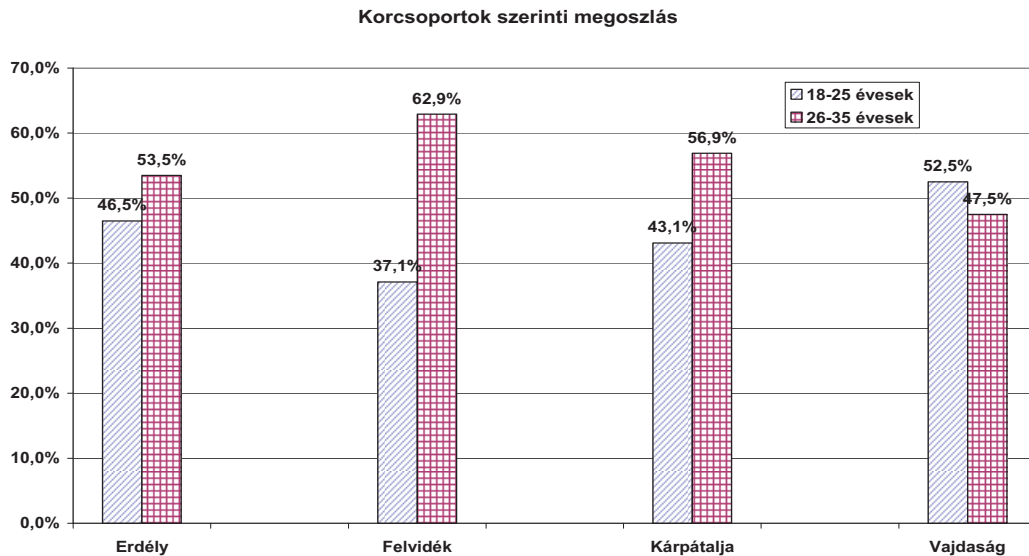
A teljes határon túli magyar fiatal korosztályra vonatkozó előbb elmondottakat hiánytalanul igazolja a tárgyalt médiafelületeket különböző intenzitással használók gyakorlatának összehasonlítása is. A napi tévénézésre, illetve rádióhallgatásra fordított idő Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban meghatározó mértékben alacsonyabb az internetezéssel töltött időhöz képest, de utóbbi a Felvidéken is számottevően meghaladja a hagyományos elektronikus médiafelületek nézésére és hallgatására fordított időt.

Az a tény, hogy jelenleg a vajdasági fiatalok már csupán mintegy fél, az erdélyiek pedig kevesebb, mint egy órát néznek televíziót naponta, miközben az előbbieket ennél hatszor, az utóbbiak pedig mintegy háromszor több időt töltenek internetezéssel, semmi kétséget nem hagy afelől, hogy a határon túli fiatalok körében az említett médiahasználati paradigmaváltás már végérvényesen bekövetkezett.

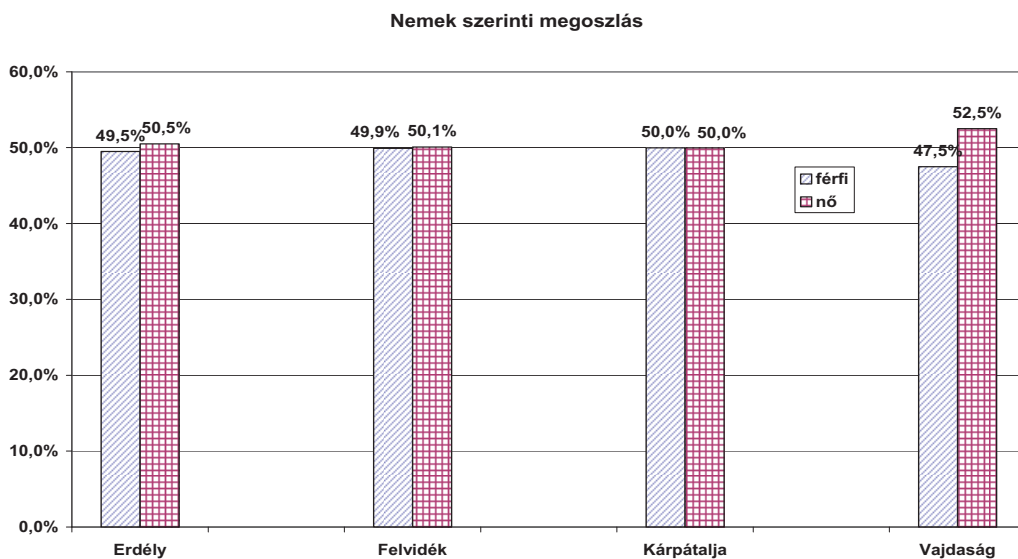
4. Melléklet

A minta megoszlása szocio-demográfiai változók szerint

116. ábra

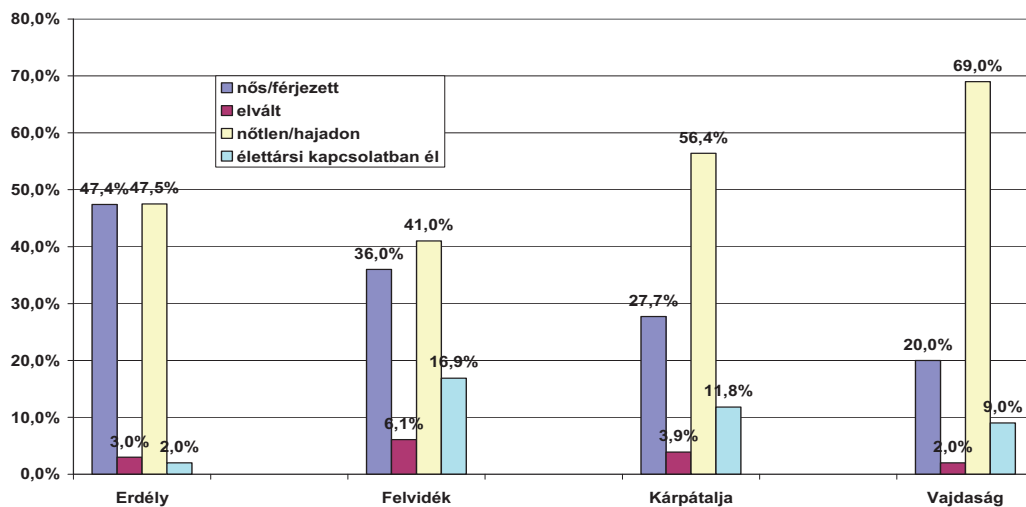

117. ábra

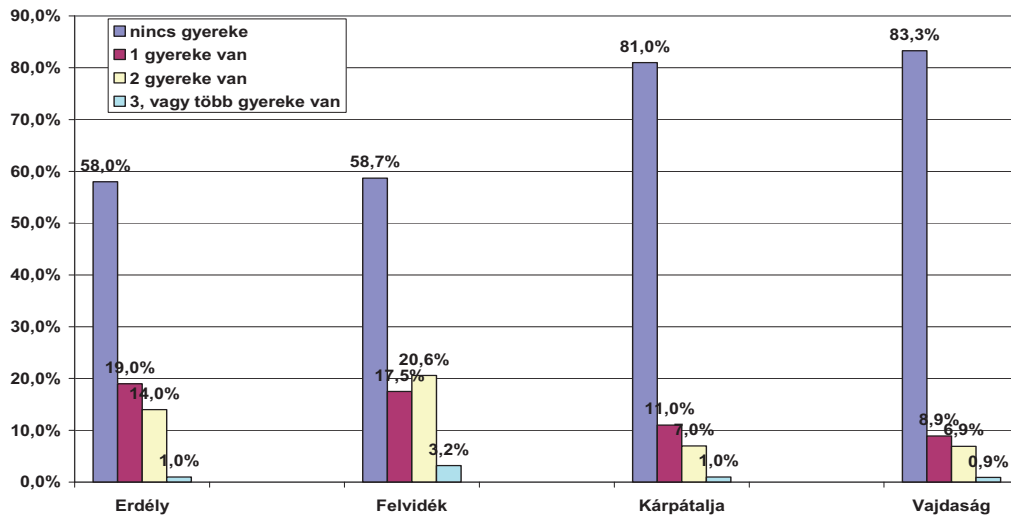
118. ábra

Családi állapot szerinti megoszlás

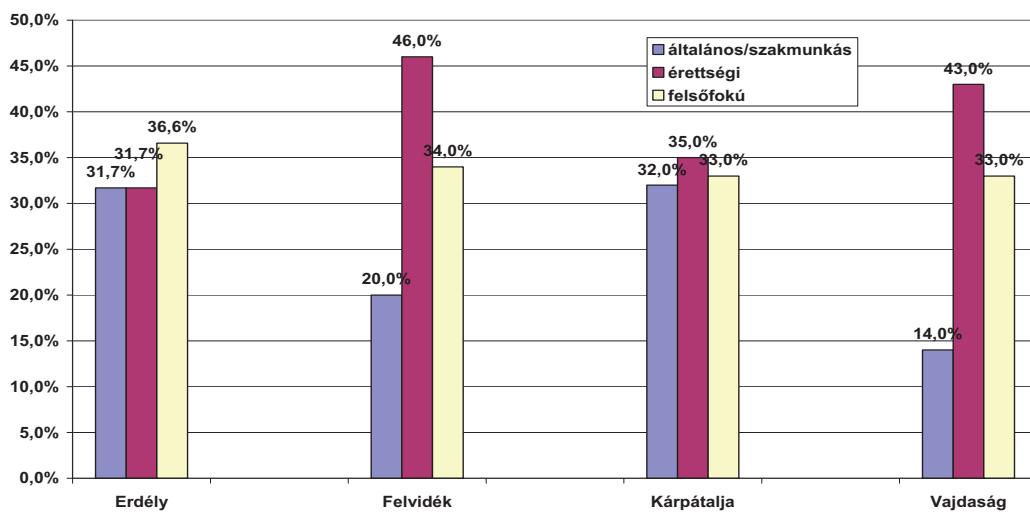
119. ábra

A gyerekeinek száma szerinti megoszlás

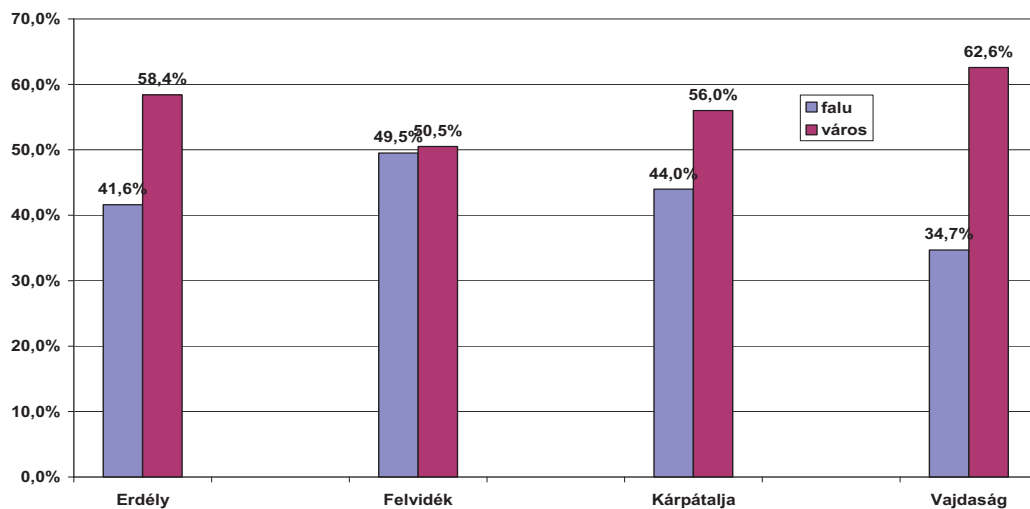
120. ábra

Iskolai végzettség szerinti megoszlás

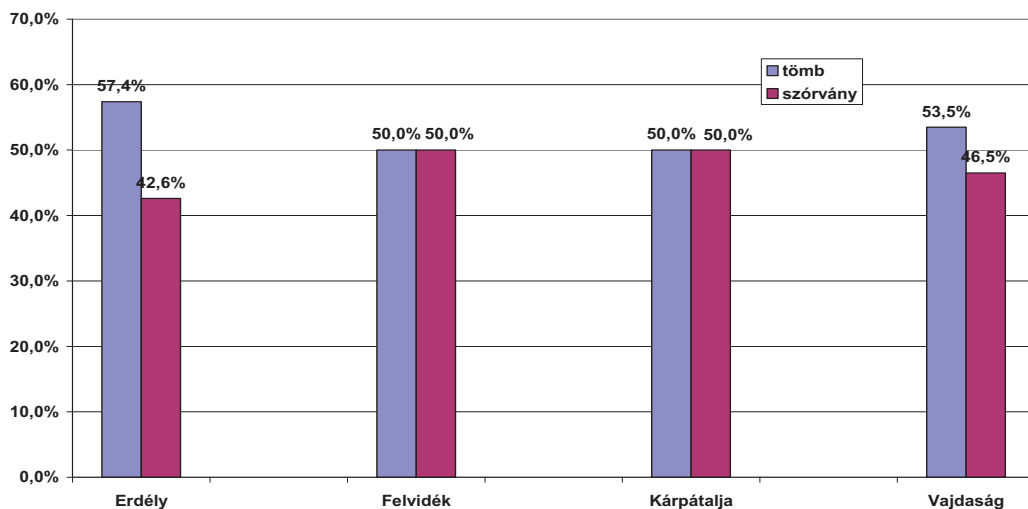
121. ábra

Településnagyság szerinti megoszlás

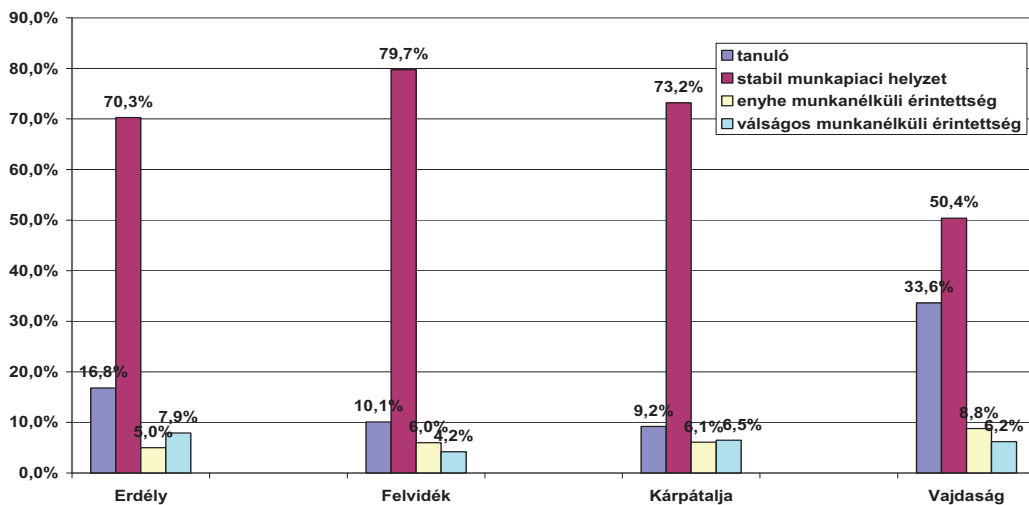
122. ábra

Tömb-szórvány szerinti megoszlás

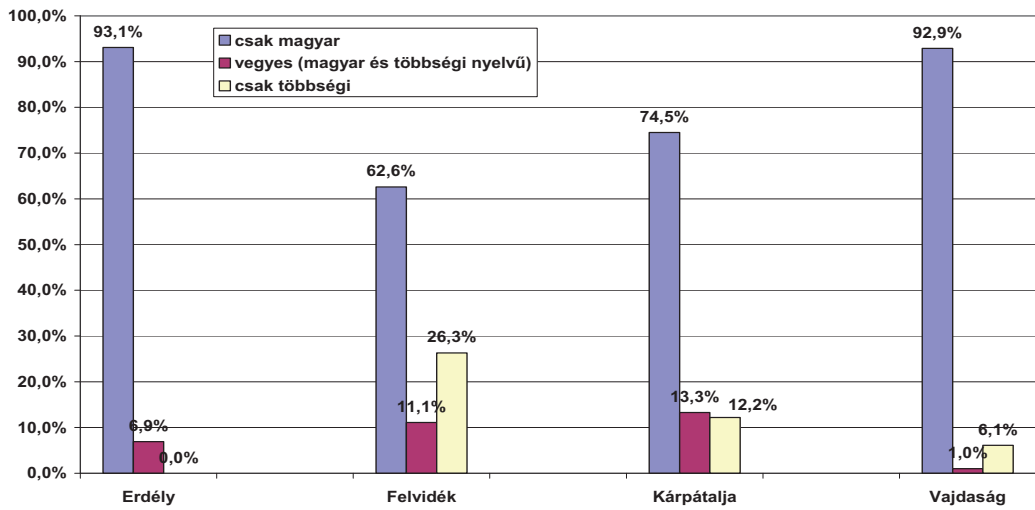
123. ábra

Munkapiaci helyzet szerinti megoszlás

124. ábra

A válaszadók általános iskolai végzettsége a tanítás nyelve szerint

A médiahasználat és identitás kölcsönhatása a határon túli magyar felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében

DOBOS FERENC*

1. A kutatás célja

Az NMHH Médiatudományi Intézet és a B-Fókusz Intézet (BFI) legújabb felmérése – a felsőfokú végzettséggel rendelkezők médiafogyasztásának változását monitorozó közös célkutatása – szervesen kapcsolódik korábbi, 2011 és 2017 között megvalósított kutatásainkhoz, melyek a határon túl élő magyarság médiahasználati szokásait vizsgálták.¹

A 2011-es határon túli médiakutatást elsősorban „befogadó-orientáltak” nevezhetjük, amely a média tudatformáló szerepét/hatását tágabb összefüggésben, elsősorban a társadalmi/közösségi értékrend változása, illetve az asszimilációs, valamint elvándorlási folyamatok szempontjából vizsgálta.

A három évvel későbbi – úgyszintén reprezentatív mintákon megvalósított – 2014-es vizsgálatunk ezzel szemben elsősorban a magyar nyelvű közszolgálati médiafelületek határon túli használatának feltárására irányult, melynek során a kutatás alternatíváit az NMHH által megadott formai és tartalmi keretek figyelembe vételével állítottuk össze.

2017-ben a médiahasználat jövőbeli alakulásának szempontjából kulcsfontosságú rétegnek, a határon túl élő magyar fiataloknak médiafogyasztási szokásait vizsgáltuk. Korábbi kutatásaink egyik legfőbb tapasztalata ugyanis azt igazolta, hogy a 18–35 évesek médiahasználatuk mind formai, mind tartalmi szempontból egyre növekvőbb/tágulóbb mértékben elkülönül az idősebb korosztályok gyakorlatától, ami egyben bepillantást enged a közeljövőben egyre szélesebb körben várható médiafogyasztási szokások változásának várható folyamataiba.

Az NMHH Médiatudományi Intézete által most kezdeményezett kutatás során fő célunk továbbra is arra irányult, hogy ne csupán egy statikus állapotot rögzítsünk, hanem a határon túli magyarság médiafogyasztási gyakorlatát folyamatában vizsgáljuk, bemutatva mind az e téren végbemenő módosulásokat, mind az ezekből következő várható médiahasználati tendenciák irányultságát.

* Szociológus, Budapesti Fókusz Intézet,

1 DOBOS Ferenc: Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében. *Médiatudományi Könyvtár 2*, Budapest, 2012.; DOBOS Ferenc – MEGYERI Klára: Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 2. *Médiatudományi Könyvtár 9*, Budapest, 2014.; DOBOS Ferenc: A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében. *Médiatudományi Könyvtár 16*, Budapest, 2015.; DOBOS Ferenc: A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2. *Médiatudományi Könyvtár 18*, Budapest, 2015.; DOBOS Ferenc: „A médiahasználat változása a határon túli magyar fiatal korosztály körében”. Összehasonlító elemzés, Budapest, 2017.

Ez utóbbi célkitűzés indokolta tehát, hogy ezúttal újra a határon túli magyar közösségekben élők csupán egyetlen rétegének, a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek médiafogyasztási gyakorlatát vizsgáljuk. Választásunk azért esett az említett rétegre, mert relatíve csekély számbeli arányuk ellenére² továbbra is mintaadó társadalmi csoportként tarthatók számon közösségük egyéb alcsoportjaihoz képest. Ilyen értelemben tehát a legképzettebb határon túli magyarok (főiskolai, illetve egyetemi diplomával rendelkezők) közelmúltbeli, illetve jelenlegi médiafogyasztása – hasonlóan a fiatal korosztály esetében korábban tapasztalhoz – bepillantást enged abba a jelenkori információkezelési, illetve információfogyasztási gyakorlatba, amely meghatározó irányt szabhat a vizsgált magyar közösségek jövőbeli médiahasználati magatartásának.

2. Módszertani megfontolások

A mintaválasztást továbbra is főként az határozta meg, hogy a kutatásra fordítható anyagi erőforrások továbbra sem tették lehetővé egy, a felnőtt korú határon túli magyar népességre vonatkozó reprezentatív mintán történő médiakutatás elvégzését. A mintanagyság ezúttal is összesen 400 válaszadóra terjedt ki, régióként (Erdély, Felvidék, Kárpátalja és Vajdaság) 100-100 főt kitevő megoszlásban.³

Választásunk tehát a szomszédos államok említett régióiban élő magyar felsőfokú végzettségűek rétegére esett. Következésképpen a megkérdezettek magukat magyarnak valló főiskolai, illetve egyetemi diplomával rendelkezők közül kerültek ki. Ezen belül arányosan – megközelítően fele-fele arányban – kérdeztünk humán (tanárok, egyéb bölcsészképzésen alapuló foglalkozások stb.), illetve reál irányultságú diplomásokat (mérnökök, orvosok stb.).

Az adatfelvételi (kérdézési) és adatfelviteli fázis 2018. március 10. és április 15. között zajlott mind a négy régióban a B-Fókusz Intézet határon túli társadalomkutató műhelyeinek szervezésében rendelkezésre álló kérdezőbiztosi hálózat segítségével.

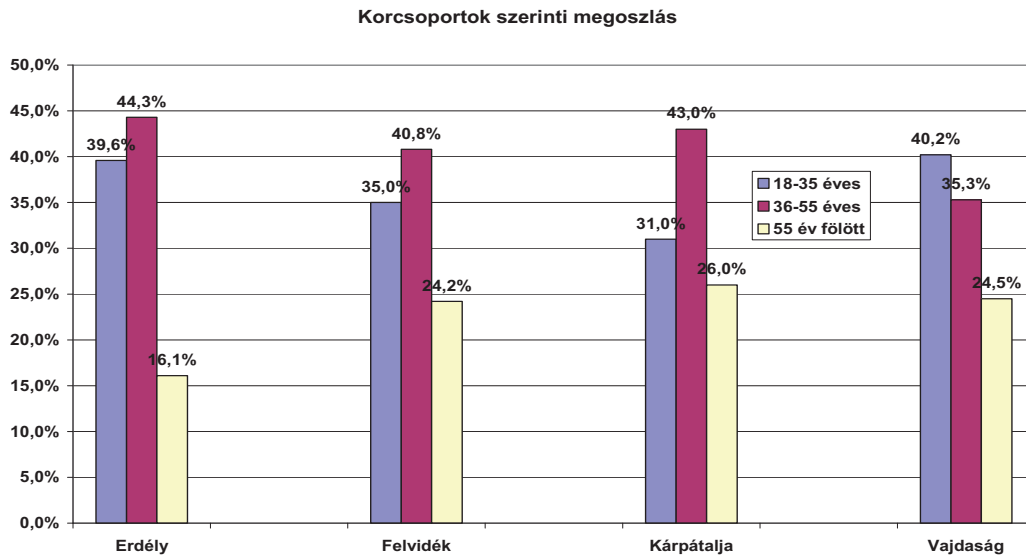
A korlátozott mintanagyság ellenére szociodemográfiai változók szerint mindegyik régióban igyekeztünk követni a legutóbbi népszámlálások adatait, melyeket elemzésünk mellékletében részletezünk. (95–101. oldal)

Mindazonáltal a médiahasználati szokások minél részletesebb megismerése szempontjából módszertanilag szükségesnek ítéltük mindhárom korosztály tagjait beemlíteni a vizsgálatba, hiszen az eddigi reprezentatív mintákon megvalósított médiafogyasztási célkutatásaink során számtalan vonatkozásban bebizonyosodott, hogy az életkorbeli sajátosságok nagyfokú kihatással vannak a médiafogyasztásra. Következésképpen amennyiben a regisztrált adatok ezt indokolják, a továbbiakban külön kezeljük, és összehasonlítjuk a 18–35, 36–55, valamint az 55 éven felüli határon túli magyar diplomások médiához való viszonyával kapcsolatos tendenciákat az alábbi regionális megoszlás szerint.

2 Csupán megközelítő becslések állnak rendelkezésre részarányuk régiók szerinti pontos megoszlásáról, ám mind a többségi nemzetekhez tartozókhöz, mind az anyaországokhoz képest még mindig számottevően kevesebb határon túli magyar rendelkezik diplomával.

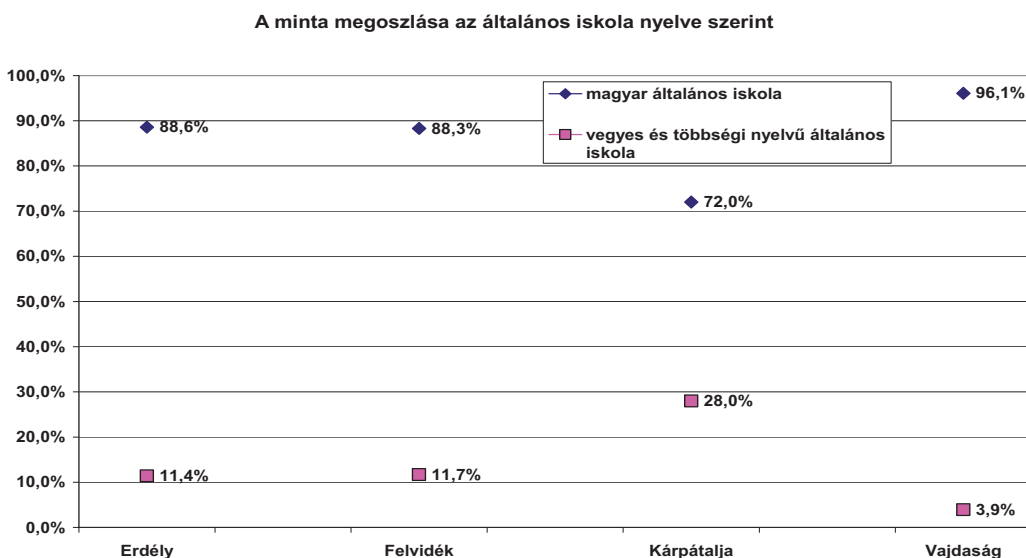
3 Ezek az esetszámok egyébként nagyságrendileg megegyeznek a korábbi reprezentatív mintákba a népszámlálási adatok alapján bekerült diplomások arányával, s némely esetben meg is haladják azt.

1. ábra

A médiahasználat nyelve szerinti gyakorlat minél árnyaltabb megismerése szempontjából fontosnak tartottunk továbbá két, úgynevezett identitásváltozó alkalmazását is. Ezek egyike azt mutatja, hogy a válaszadók milyen tanítási nyelvű általános iskolát végeztek, ami – korábbi kutatásaink eredményei alapján – a nemzeti önzonosság szempontjából igen számottevően rétegeképző tényezőként értékelhető.

2. ábra

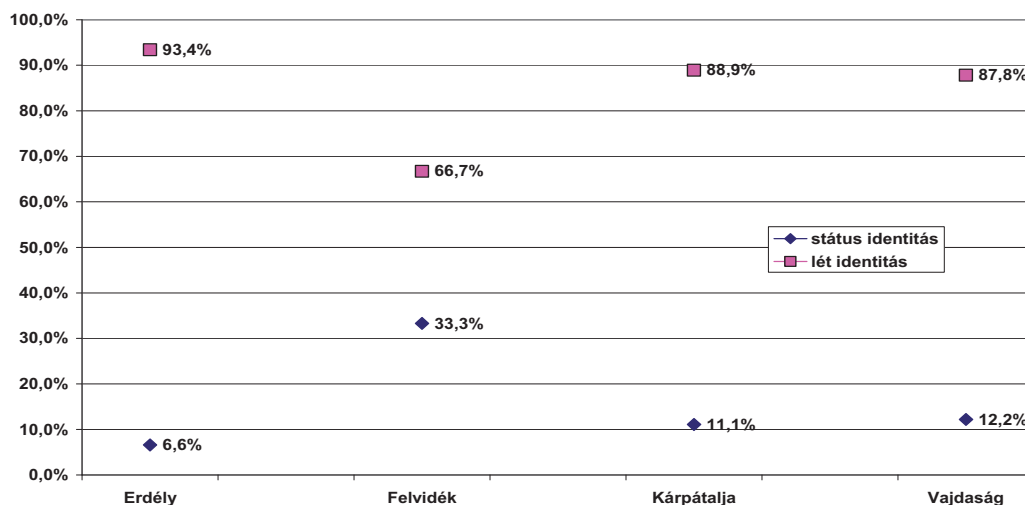

Ugyancsak az előbbihez hasonlóan fontos része a határon túli magyarok identitásának az, hogy hogyan viszonyulnak ahhoz a kényszerű kettősséghez, hogy állampolgárságuk nem

azonos organikus nemzeti önazonosságukkal. Ennek a feloldására a különböző rétegek leginkább kétféle (élet)stratégia mentén reagálnak. Egyfelől az asszimiláció útjára lépve hazájuknak tekintik/vallják azt az államot, amelynek területén élnek (a továbbiakban ezt nevezük státus-identitásnak). Mindez elsősorban a felvidékieket érinti (33,3%), hiszen hozzájuk képest az erdélyi, kárpátaljai, illetve vajdasági diplomások körében Romániát, Ukrajnát és Szerbiát hazájuknak tekintők aránya csupán 6,6–12,2%-ot tesz ki.⁴

3. ábra

A minta megoszlása státus és létidentitás szerint

A lét-identitással rendelkezők közé azokat a válaszadókat soroltuk, akik hazájuknak a nagyobb regionális egységet (Erdélyt, a Felvidéket stb.), illetve a szűkebb szülőföldjüket jelölték meg.

A bemutatott két identitásváltozó szerint – vélhetően nagyrészt eltérő médiahasználati gyakorlatnak – elemzésünk során kiemelt figyelmet szentelünk, főként a különböző médiafelületek használatának nyelvi dimenziói tekintetében. Noha mindaz konkrét empirikus adatok nélkül is méltán feltételezhető, hogy az organikus nemzeti identitásukat különböző fokon megőrzők inkább az anyanyelvükön, mintsem többségi nyelven használják a vizsgált elektronikus médiafelületeket. Ezek valós nagyságrendje azonban csupán a kutatásaink során regisztrált, most bemutatásra kerülő részletes adatsorok alapján tárható fel.

Következésképpen az identitásőrző, illetve asszimiláló határon túli magyar felsőfokú végzettségűek médiahasználatában meglévő szegregációs távolságok megismeréséhez fontos adalékkul szolgálhatnak majd az identitásváltozókkal kapcsolatos adatsoraink.

Összehasonlító elemzésünkben úgyszintén hiánypótló, s eddig nem ismert információkat közlünk arról, hogy a korábbi (főként a 2014-ben regisztrált) állapothoz képest milyen tendenciák érhetők tetten a vizsgált célcsoport médiahasználatának változása terén.

⁴ Ez az oka annak, hogy az erdélyi – mindössze 6,6%-ot kitevő – státus-identitással rendelkezőkkel kapcsolatban, valamint a Kárpátalján, illetve a Vajdaságban ugyanebbe az almintába tartozók (11,1, illetve 12,2%) esetében is csupán hozzávetőleges tendenciák körvonalazhatók elemzésünk regionális összehasonlító grafikonjaiban.

Összességében tehát az alábbi összehasonlító elemzés adatai és az azokból levonható tendenciák az alacsony elemszámok miatt formai szempontból ugyan néhány vonatkozásban nem minősülnek reprezentatívnak, ám tartalmilag mégis megbízható – úgynevezett szonda szintű – áttekintést nyújtanak a határon túli magyar diplomások közelmúltbeli és jelenkori médiafogyasztási szokásainak állapotáról, valamint azoknak várható közeljövőbeli változásáról.

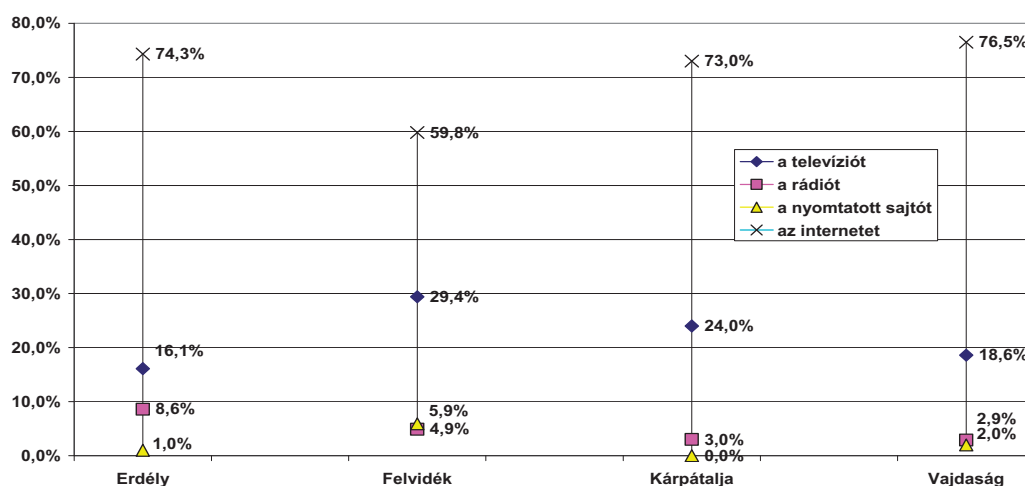
3. Médiahasználat a határon túli magyar felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében

3.1. Fiktív médiafelület hierarchia

Amint az a hivatkozott korábbi kutatási eredményeink alapján elkészült elemzéseinkben (kiadványainkban) több alkalommal is bizonyosságot nyert, a fiktív médiafelület erőssorrend – ami nem a későbbiekben bemutatásra kerülő tényleges médiahasználatot illusztrálja – fontos kiindulási pontként szolgál a határon túli magyar népesség – esetünkben tehát a felsőfokú végzettséggel rendelkezők – médiafogyasztási gyakorlatának vizsgálatához.

4. ábra

Ha két héten keresztül csupán egyetlen hírforrást használhatna, melyiket választaná?

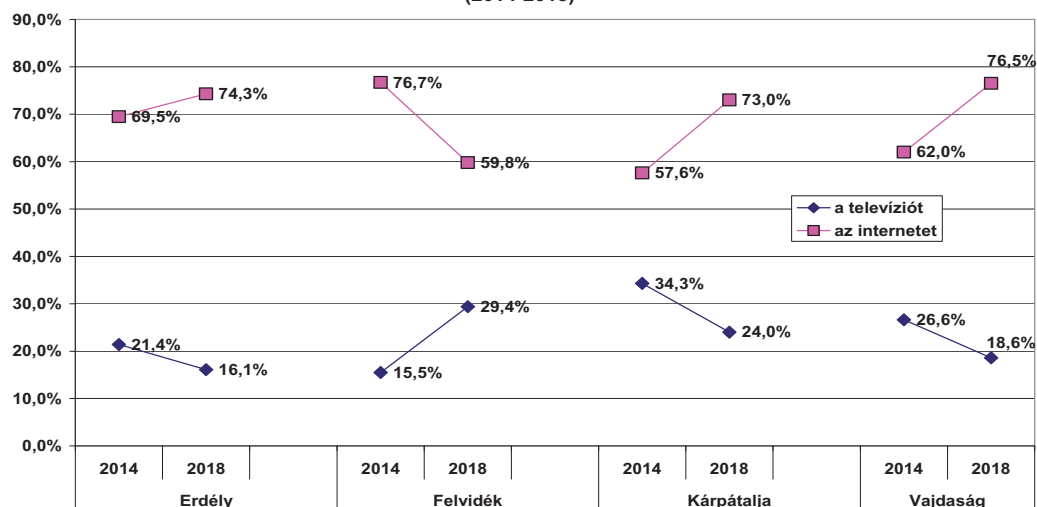
Mindezt elsősorban a megkérdezettek internethasználat iránti kiugróan magas arányú „fiktív” igénye igazolja, hiszen abszolút többségük mindegyik régióban ezt az opciót választotta: Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban 73–76% között, ám a felvidéki diplomások is közel 60%-ban használnák az internetet egyedüli hírforrásként.

A második helyen ugyancsak mindegyik régióban a televízió szerepel (noha immáron számottevően csekélyebb, mindössze 16–29% közötti részaránnyal), míg a rádiót, illetve a nyomtatott sajtót egyedüli hírforrásként a határon túli magyar diplomások csupán elenyésző arányban választanák (utóbbi médiafelületet például Kárpátalján egyetlen válaszadó sem jelölte meg).

Ezek az önmaguk helyett beszélő megoszlások indokolják, hogy az említett tendenciákat idősorosan is megvizsgáljuk.⁵

5. ábra

Ha két héten keresztül csupán egyetlen hírforrást használhatna, melyiket választaná?
(2014–2018)

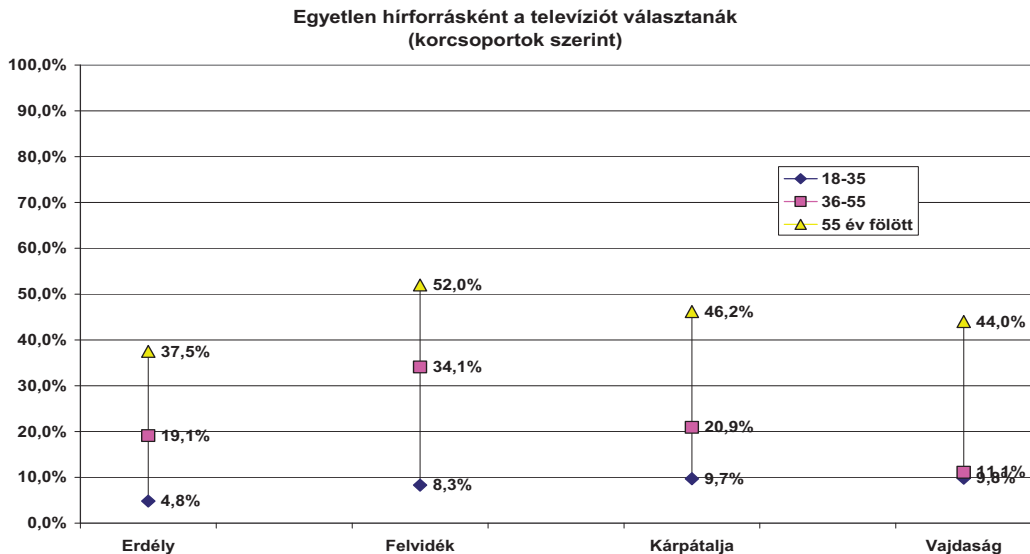

A tendenciák három régióban egyértelműek: mind az internet presztízsének növekedése (73,0–76,5%), mind a televíziót választók csökkenése (16,1–24,0%) markánsan szétnyíló ollót mutat a felsőfokú végzettségűek körében. A Felvidéken ugyan csökkent az internetet preferálók aránya, ám közülük még így is közel kétharmadot tesz ki az egyedüli hírforrásként az internetet, és nem éri el az egyharmadot a televíziót választók részaránya.

⁵ Tekintettel a rádió, illetve nyomtatott sajtó elenyésző arányú fiktív választására, ezúttal csupán az internet, illetve televíziót preferálók arányának módosulását mutatjuk be az utóbbi négy éves időszakban.

Korcsoportok szerint az eddigi kutatási tapasztalataink igazolódtak, melyek említésre érdemes tendenciái a következők.

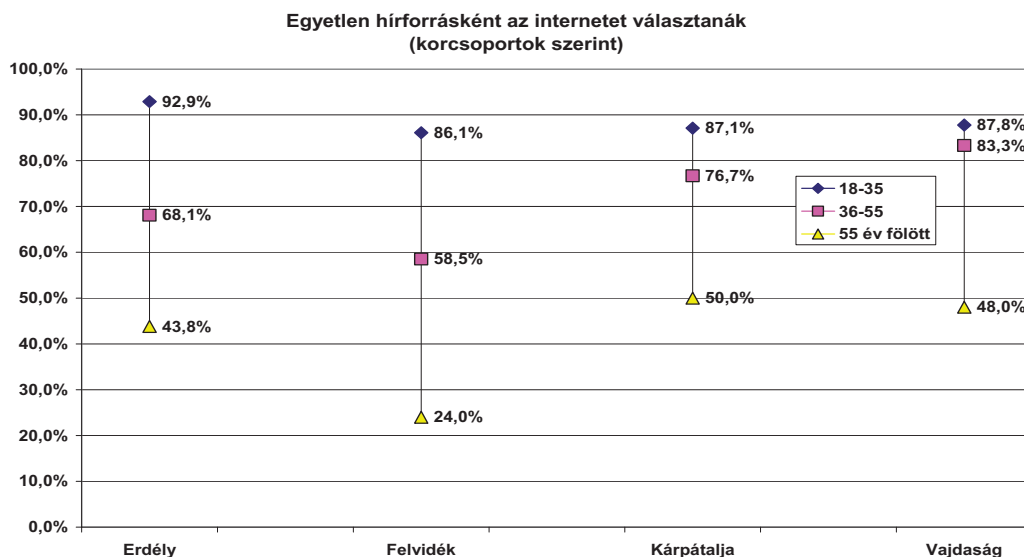
6. ábra

Amíg a fiatal diplomások körében egyik régióban sem haladja meg a 10%-ot a televíziót választók részaránya (legkevésbé Erdélyben – mindössze 4,8%), ez az arány az idős korosztály esetében 37,5–52%-ot tesz ki. A középkorosztály fiktív televízió preferenciája három régióban a fiatalokéhoz áll közelebb (11,1–20,9%), s csupán a Felvidéken éri el az egyharmadot.

A fiktív internethasználat tekintetében (7. ábra) a tendencia fordított: a fiatal diplomások elsöprő többsége választotta ezt az opciót (86,1–92,9%). Hozzájuk képest a középkorosztály tagjai Kárpátalján és a Vajdaságban bizonyultak a leginkább internetpártiaknak (76,7–83,3%), de részarányuk Erdélyben és a Felvidéken is számottevő (68,1–58,5%). Az 55 éven felüliek zárják a sort, akik azonban úgyszintén nem elhanyagolható arányban választanák egyedüli hírforrásként az internetet (csaknem minden második), amihez képest csupán a felvidéki idősök maradnak le, akik között mindössze minden negyedik idős megkérdezett választotta az internetet.

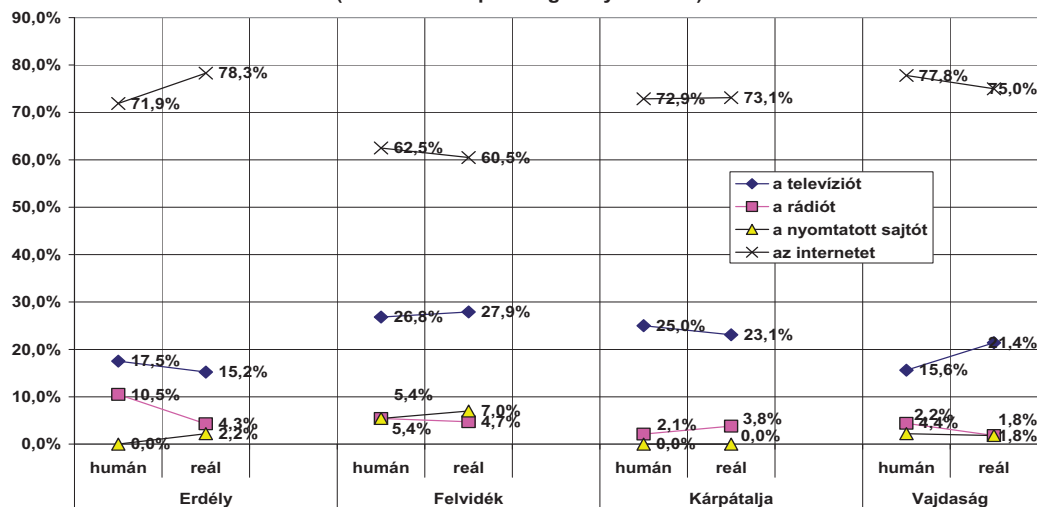
7. ábra

A határon túli diplomások teljes körére, valamint a korcsoportokra vonatkozó iménti adatsorok mellett azt is megvizsgáltuk, hogy a fiktív médiapreferenciák tekintetében tapasztalható-e eltérések a felsőfokú végzettség két különböző iránya szerint.

8. ábra

**Ha két héten keresztül csupán egyetlen hírforrást használhatna, melyiket választaná?
(a felsőfokú képzettség iránya szerint)**

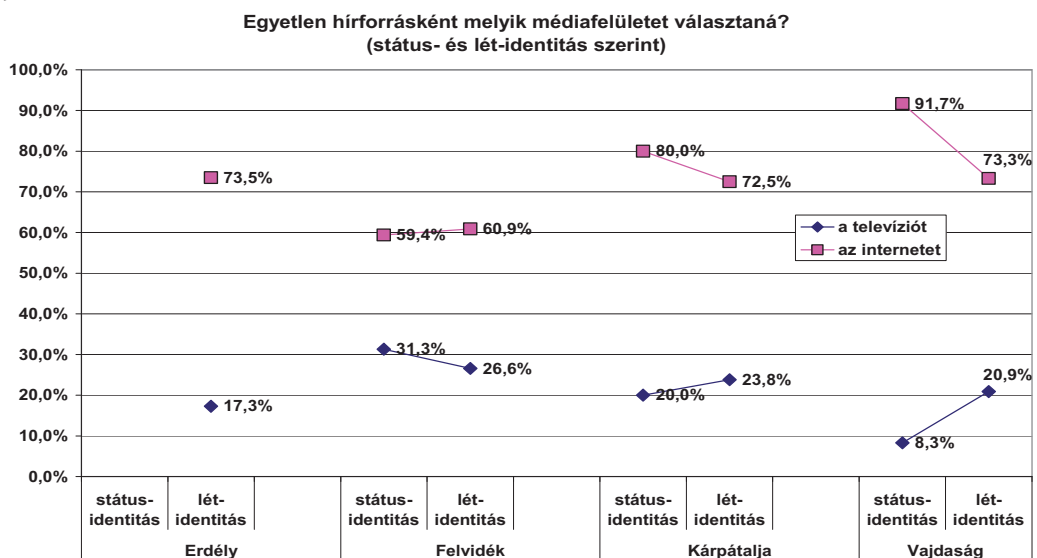
Eszerint a humán, illetve reál diplomával rendelkezők mindenütt a regionális átlagokhoz igen közeli arányban választották a vizsgált médiafelületeket. (8. ábra) Következésképpen közöttük nincs számottevő különbség a tekintetben, hogy döntően az internetet használnák

egyedüli információs forrásként (60,5–78,3%), csupán 15,2 és 27,9% között néznének televíziót, legkevésbé pedig rádiót hallgatnának, illetve nyomtatott sajtóterméket olvasnának. Utóbbi esetben az erdélyi humán végzettségűek közül egyetlen megkérdezett sem választotta az újságokat, Kárpátalján pedig sem a humán, sem a reál diplomával rendelkezők között nem akadt senki, aki ezt az opciót választotta volna.

A két (humán-reál) értelmiségi alcsoportra vonatkozó most bemutatott fiktív médiahasználati tendenciák összességében tehát azt mutatják, hogy a válaszadók számára az internet, mint fiktív egyedüli információforrás a 8. ábrán látható mértékben élvez abszolút prioritást, ami mögött a többi médiafelülethez való ragaszkodás egyre inkább elenyésző mértékűvé zsugorodik (a rádióhallgatás, illetve a nyomtatott sajtó esetében mindenképpen ez a helyzet).

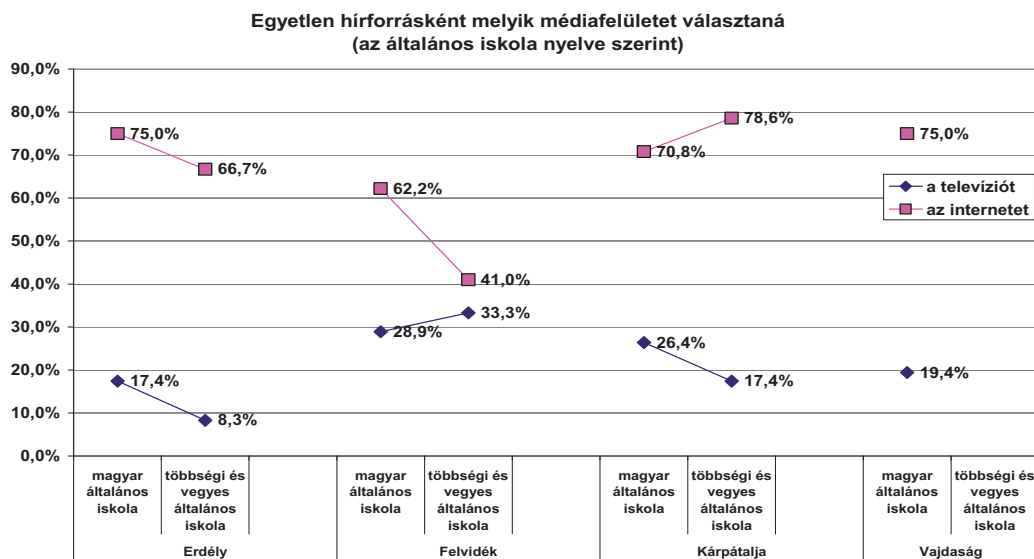
Az elemzésünkben kiemelt fontosságú identitásváltozók szerint régióként az alábbi eltérő tendenciákat regisztráltuk.

9. ábra

Két régióban, Kárpátalján és különösen a Vajdaságban az országukat hazájuknak érzők bizonyultak inkább internet-orientáltak, míg a Felvidéken ugyanolyan arányban választották ezt az opciót. Következésképpen a mindenütt számottevően alacsonyabb arányú televíziópártiaknak a vajdaságiak, illetve kárpátaljaiak mellett a felvidéki lét-identitásúak, valamint leginkább a felvidéki státus-identitású magyar diplomások tekinthetők.

10. ábra

Ugyanezek az arányok az általános iskola nyelve szerint azt mutatják, hogy mind az erdélyi, mind a felvidéki anyanyelvi oktatásban részesültek lényegesen többen választanák az internetet egyedüli hírforrásként, amit csupán a Felvidéken halad meg néhány százalékponttal a szlovák, illetve egyes általános iskolát végzettek fiktív internet választása (78,6%).

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy szociodemográfiai megoszlások szerint milyen eltérések mutathatók ki a fiktív médiahierarchia tekintetében.⁶ (1–2. táblázat)

⁶ A rádiót, illetve nyomtatott sajtót választók minimálisnak mondható regionális részarányai további elemzést nem tesznek lehetővé, ezért a következőkben csupán a televízióval, illetve az internettel, mint fiktív egyedüli hírforrásokkal kapcsolatos megoszlásokat, illetve tendenciákat ismertetjük.

1. táblázat

Egyetlen hírforrásként a televíziót választaná (százalékban)

	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–35	4,8	8,3
36–55	19,1	34,1
55 év fölött	37,5	52,0
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	36,4	32,7
Egyetemi	13,2	25,0
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	17,5	26,8
Reál	15,2	27,9
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	20,7	22,1
Város	2,7	44,1
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	25,0	23,5
Szórvány	8,8	35,3
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–35	9,7	9,8
36–55	20,9	11,1
55 év fölött	46,2	44,0
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	27,8	28,9
Egyetemi	23,5	11,1
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	25,0	15,6
Reál	23,1	21,4
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	29,6	18,8
Város	17,4	18,5
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	30,3	19,2
Szórvány	20,9	18,0

Ezzel kapcsolatban társadalmi rétegenként egymástól számottevően eltérő tendenciákat regisztráltunk. Ezek között az első helyen említhető, hogy a fiatal diplomások a televíziót igen számot-

tevő – négyszer-hétszer – kisebb arányban választották (egyik régióban sem érik el a 10% -ot), mint az idős korosztály tagjai. Az egyetemet végzettek ugyancsak mindenütt sokkal kevésbé (Erdélyben és a Vajdaságban mintegy háromszor kevesebben) tájékozódának egyedüli hírforrásként a televízióból, mint a főiskolai végzettségűek. A Felvidéken kívül úgyszintén mindenütt jellemző, hogy a falun élő diplomások bizonyultak a városlakókhoz képest inkább televízió-pártiaknak, és ez a helyzet tömb–szórvány megoszlás szerint is, ahol a tömbben élők körében a szórványlakosoknál relatíve erőteljesebb a televízió, mint egyedüli hírforrásnak a presztízse.

2. táblázat

Egyetlen hírforrásként az internetet választaná (százalékban)

	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–35	92,9	86,1
36–55	68,1	58,5
55 év fölött	43,8	24,0
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	45,5	53,1
Egyetemi	78,0	66,7
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	71,9	62,5
Reál	78,3	60,5
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	72,4	66,2
Város	90,0	47,1
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	66,7	62,7
Szórvány	80,7	56,9
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–35	87,1	87,8
36–55	76,7	83,3
55 év fölött	50,0	48,0
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	66,7	68,9
Egyetemi	74,1	81,5
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	72,9	77,8
Reál	73,1	75,0
A települések nagyságrendje szerint		

A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Falu	68,5	79,2
Város	78,3	74,1
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	66,7	78,8
Szórvány	76,1	74,0

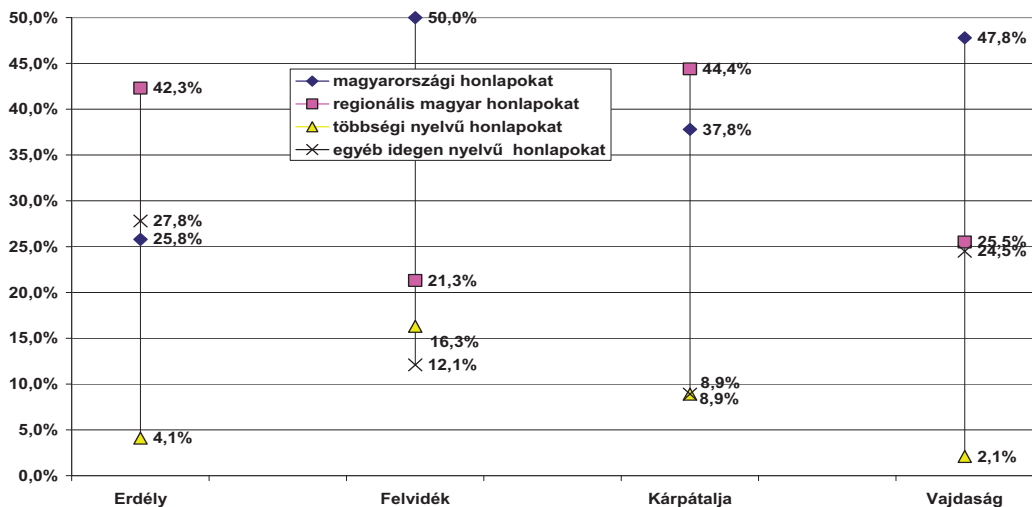
A fiktív internethasználattal kapcsolatban szociodemográfiai változók szerint ismét számottevően és világos tendenciák mentén szóródnak az értékek. (2. táblázat) A fiatal diplomások az idősekhez képest régióként 37–62%-kal nagyobb arányban választották az internetet, melynek mértéke elsősorúként mondható : 87,1–92,9%-ot tesz ki.

A főiskolai, illetve egyetemi végzettségük körében ezúttal markánsan elkülönülő tendenciát regisztráltunk: amíg utóbbiak 66,7–81,5% között választanak az internetet egyedüli hírforrásként, ez az arány a főiskolát végzettek esetében mindössze 45,5–68,9%.

Az internet, mint egyedüli információs forrás használatának nyelvi dimenziói és régiók szerint ugyancsak eltérő tendenciákat regisztráltunk.

11. ábra

Ha két héten át csupán az internetet használhatná, milyen honlapokat választana?

A határon túli magyar diplomával rendelkezők a magyarországi honlapokat a Felvidéken és a Vajdaságban az első, Kárpátalján pedig a második helyen választották, s a vizsgált fiktív opciónak a támogatottsága csupán Erdélyben szorul a harmadik helyre (25,8%).⁷ Ahol az erdélyi regionális magyar honlapok foglalják el az első helyet (ezeket például kétszer többen választották, mint a felvidékiek az ottani regionális magyar honlapokat), ami azt jelzi, hogy ebben a régióban mondható továbbra is a leginkább dominánsnak a magyar nyelvű lokális internetfelületek iránti fiktív érdeklődés (s amint azt hamarosan látni fogjuk, hasonlóan az

7 Ráadásul az egyéb idegen nyelvű honlapok mögé, egyedülként a többi régióval összevetve.

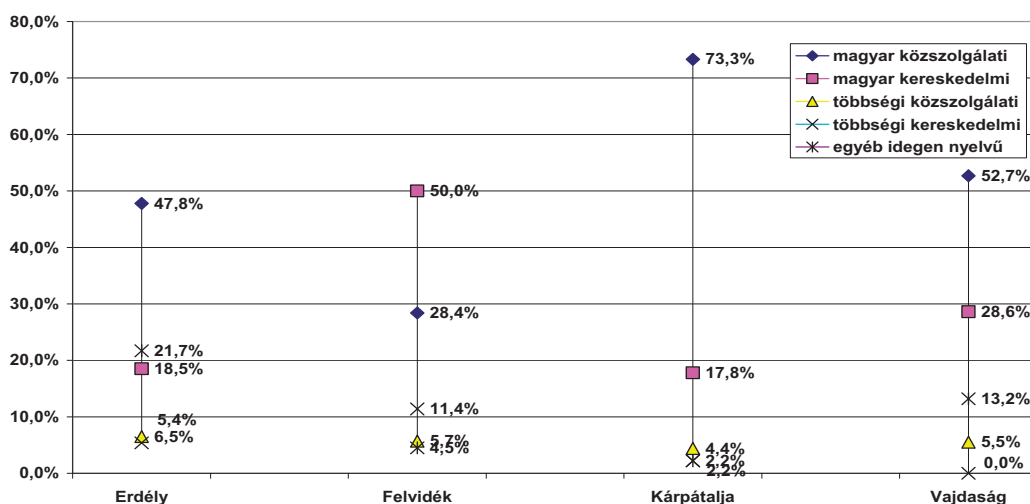
egyéb magyar nyelvű hagyományos elektronikus médiafelületek tényleges használatához).

Végezetül mindenképpen figyelmet érdemel, hogy a többségi nyelvű internetfelületek iránti fiktív érdeklődés három régióban is elenyésző mértékűnek bizonyult, s csupán a felvidéki diplomások körében haladja meg a 10%-ot.

Ami a különböző nyelvű televíziócsatornák fiktív erőssorrendjét illeti, három régióban is a magyarországi közszolgálati televízió áll az első helyen (legkiugróbb arányban Kárpátalján: 73,3%), míg a Magyarországról sugárzott kereskedelmi csatornákat legnagyobb arányban csupán a felvidéki diplomások választották (kerekén 50%).

12. ábra

Ha két héten át csupán televíziót nézhetne, melyiket választaná?

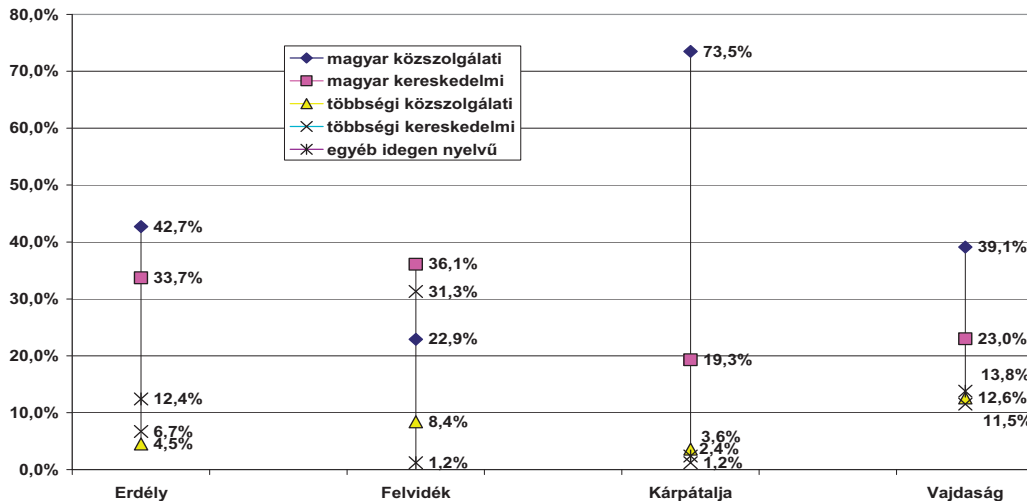

Összességében tehát a vizsgált vonatkozásban az anyanyelven sugárzó televíziók fiktív presztízse továbbra is dominánsnak bizonyult, míg a többségi nyelvű televíziócsatornákat egyedüli hírforrásként a megkérdezett magyar felsőfokú végzettségűeknek csupán a töredéke választaná.

A rádiók esetében ugyancsak a magyarországi adók foglalják el a fiktív erőssorrend vezető helyeit.

13. ábra

Ha két héten át csupán rádiót hallgathatna, melyiket választaná?

Három régióban egyedüli hírforrásként a Magyarországról sugárzó közszolgálati rádióadót választanák (leginkább Kárpátalján kiugró 73,5%-os arányban), s csupán a felvidékiek körében állnak az első helyen – a televízió esetében tapasztalathoz hasonlóan – a magyarországi kereskedelmi rádióadók.

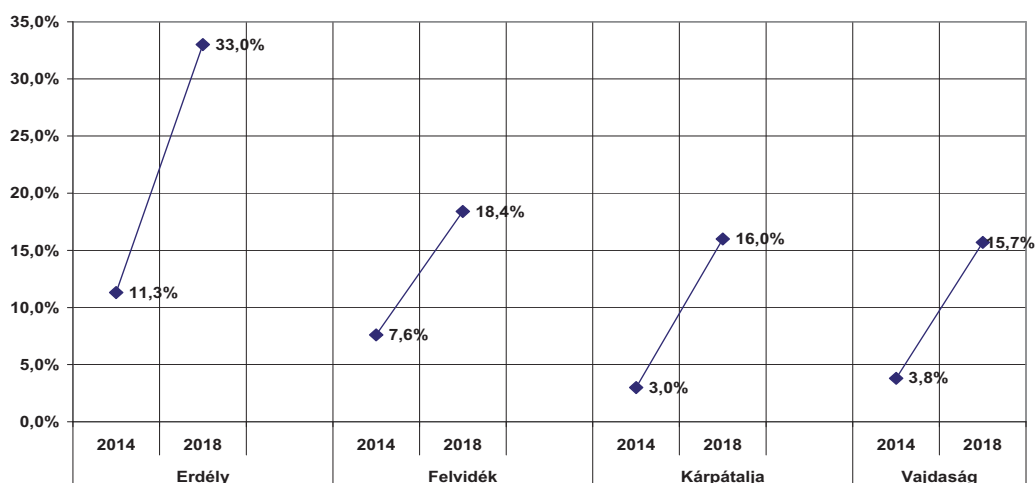
3.2. Televízió nézési szokások

3.2.1. A televíziót nem nézők részarányának változása

Áttérve az immáron nem fiktív, hanem a tényleges médiahasználattal kapcsolatos adatok tárgyalására, elsőként a televíziót soha nem néző határon túli magyar diplomások megoszlásának 2014 és 2018 közötti változását mutatjuk be.

14. ábra

Televíziót sohasem nézők a határon túli magyar felsőfokú végzettségűek körében (2014-2018)

A grafikonon látható megoszlások egyértelmű tendenciát tükröznek. Röpké négy év alatt mindegyik határon túli magyar régióban megsokszorozódott a televíziót nem néző felsőfokú végzettségűek részaránya: Erdélyben a háromszorosára, a Vajdaságban a négyszeresére, Kárpátalján pedig több mint ötszörösére, ám 2014-hez képest jelenleg a Felvidéken is már kétszer többen nem néznek televíziót a felsőfokú végzettséggel rendelkezők.

Ezek az idősoros adatok összességében azt mutatják, hogy a televíziótól, mint a hosszú évtizedekig egyeduralkodó médiafelülettől való bemutatott mértékű elfordulás – amely a legszámottevőbbnek az erdélyi diplomások körében bizonyult (33%) – igen határozott paradigmaváltásról tanúskodik, ami minden bizonnyal meghatározó faktora lehet a közeljövő médiafogyasztása terén várhatóan bekövetkező változásoknak.

A vizsgált vonatkozásban a határon túli magyar értelmiségi rétegek szociodemográfiai megoszlásai az alábbi némileg differenciáltabb összképet mutatják. (3. táblázat)

3. táblázat

Televíziót egyáltalán nem nézők (százalékban)

	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–35	42,9	38,9
36–55	34,0	4,8
55 év fölött	5,9	12,0
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	27,3	14,3
Egyetemi	32,6	24,5
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	38,6	16,1
Reál	27,7	23,3
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	27,6	19,1
Város	31,7	17,1
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	35,4	17,6
Szórvány	31,0	19,2
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–35	29,0	22,0
36–55	14,0	13,9
55 év fölött	3,8	8,0
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	5,6	4,4
Egyetemi	18,5	22,2
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	16,7	22,3
Reál	15,4	8,9
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	13,0	10,4
Város	19,6	20,4
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	9,1	17,3
Szórvány	19,4	14,0

Az említett paradigmaváltás relevanciáját még inkább aláhúzza, hogy a legfiatalabb diplomával rendelkezők (18–35 évesek) körében mindegyik régióban lényegesen többen vannak

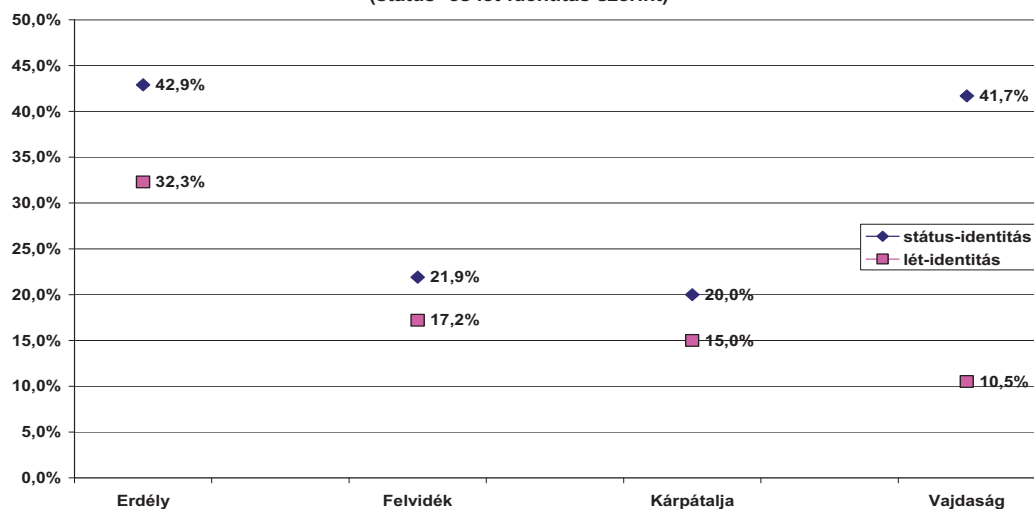
a televíziót egyáltalán nem nézők a közép-, illetve idősebb korosztályhoz képest. Részarányuk Erdélyben hat-, Kárpátalján négy-, a Felvidéken és a Vajdaságban pedig háromszoros az 55 éven felüli felsőfokú végzettségűekhez viszonyítva.

Ugyancsak mindegyik régióra érvényes, hogy az egyetemi diplomával rendelkezők számottevően nagyobb arányban nem néznek egyáltalán televíziót, mint a főiskolát végzettek. A leginkább a Vajdaságban (csaknem 20%-kal többen), a Felvidéken és Kárpátalján pedig a 10%-ot bőven meghaladó mértékben. Erdélyben ugyan csupán mintegy 5%-kal követik kevesebben az egyetemet végzettek a televízió műsorait, mint a főiskolai diplomával rendelkezők, ám számarányuk magasan a legnagyobb a többi régióban regisztráltnál, hiszen jelenleg már gyakorlatilag minden harmadik erdélyi magyar diplomás nem használja tájékozási, szórakozási stb. forrásként a televíziót (32,6%).

A 3. táblázatban bemutatott adatsorok tehát egyértelműen arra utalnak, hogy akár megdöbbentő mértékűnek is nevezhető az az arány, amely azt mutatja, hogy a televíziónézés a közelmúltban (néhány év alatt) mekkora mértékben veszített fontosságából a határon túli magyar diplomás rétegek körében.

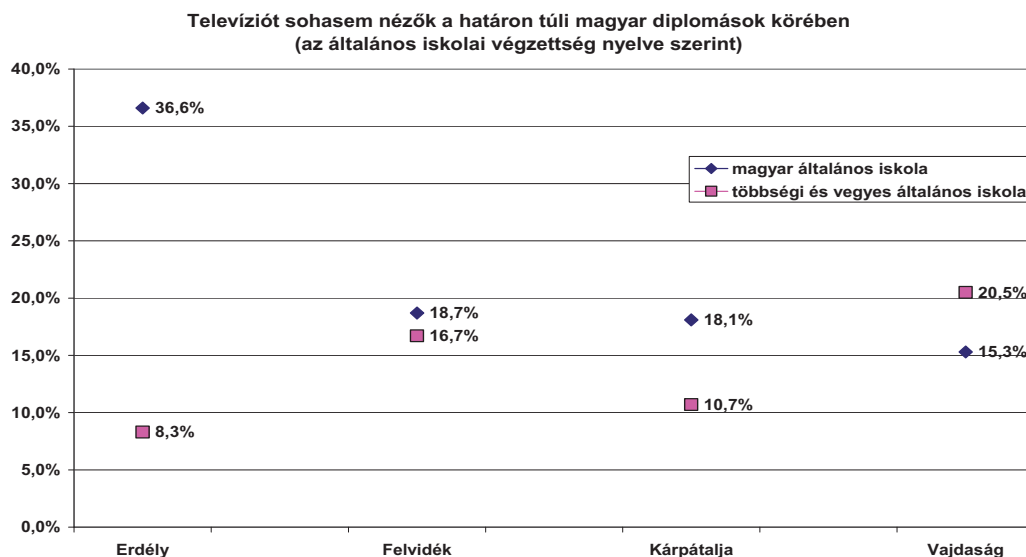
15. ábra

Televíziót sohasem nézők a határon túli magyar diplomások körében
(státus- és lét-identitás szerint)

Identitászváltozók szerint a kevésbé televízió-orientáltaknak a státus-identitásúak bizonyultak. Különösen igaz mindez az erdélyiek, illetve a vajdaságiak esetében, akik között a hazájuknak Romániát, illetve Szerbiát tartók jelenleg már a 40%-ot meghaladó arányban nem néznek televíziót.

16. ábra

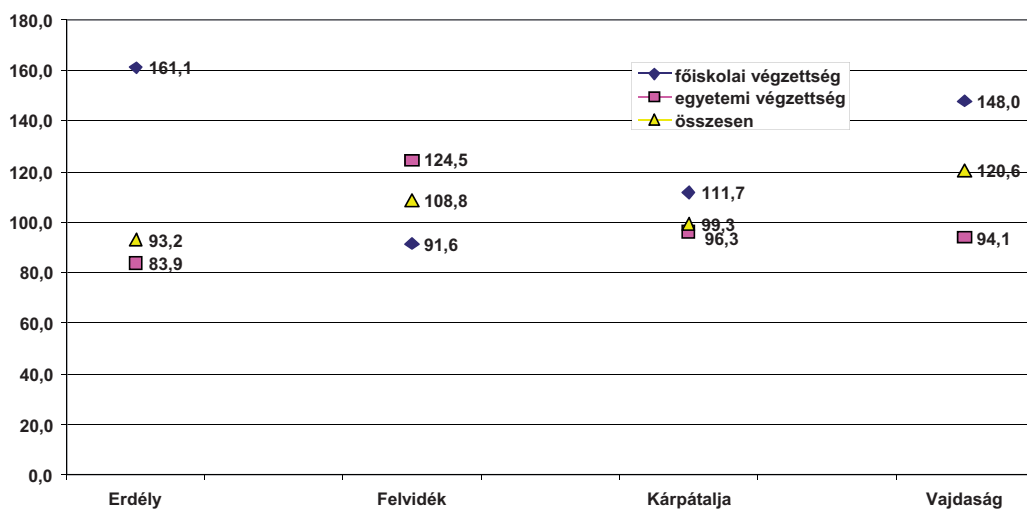
Az eltérő nyelvű általános iskolát végzettek esetében három régióban is a betűvetést magyarul tanult diplomások néznek kevésbé televíziót (legkiugróbb arányban az erdélyiek – 36,6%), s csupán a Vajdaságban mutattak nagyobb fokú érdektelenséget a televíziózás iránt a gyerekkorukban szerb iskolába járók (minden ötödik).

3.2.2. A naponta televíziózásra fordított idő

A továbbiakban a televíziózás intenzitásával kapcsolatban rögzített tendenciákat tekintjük át, mely adatsorok értelemszerűen csupán a televíziót néző határon túli magyar felsőfokú végzettségűekre vonatkoznak. Következésképpen most bemutatásra kerülő adataink nem tartalmazzák a nem televíziózó erdélyi diplomások egyharmadának, illetve az egyéb régiókban élők megközelítőleg egyhatodának médiahasználati gyakorlatát.

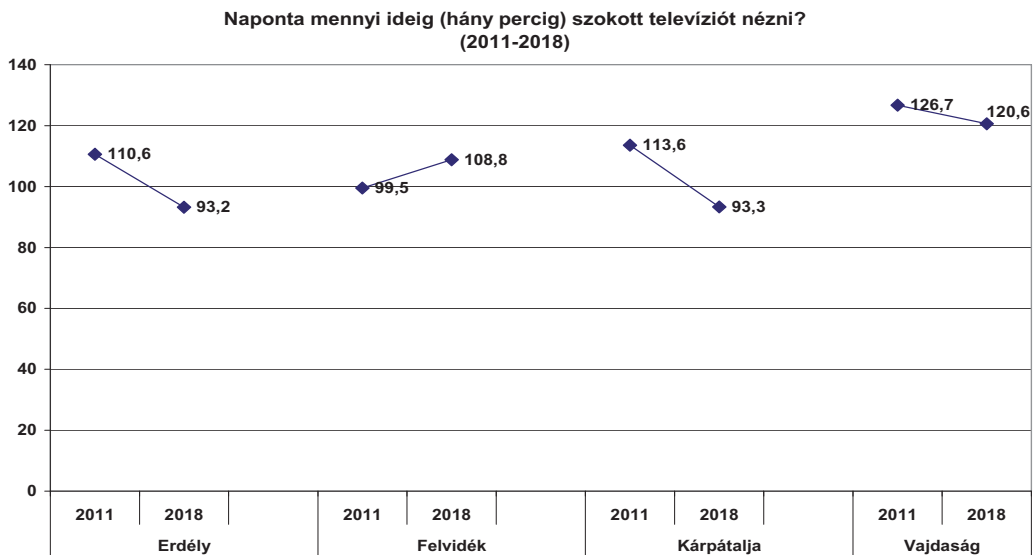
17. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott televíziót nézni?

A regionális átlagok azt mutatják, hogy a tévéműsorokat néző válaszadók mindenütt naponta mindössze mintegy másfél-két órát töltenek a televíziók előtt. Mindez már önmagában is arra enged következtetni, hogy a televíziózás jelenleg közel sem foglal el olyan központi helyet a határon túli magyar diplomások információs bázisában, mint azt egy évtizeddel ezelőtt, vagy akár csupán néhány évvel ezelőtt tapasztaltuk. Különösen, ami az egyetemi végzettségűeket illeti, akik három régióban is számottevően kevesebbet tévéznek, mint a főiskolai diplomával rendelkezők. Erdélyben például mindössze feleannyi időt töltenek televíziónézéssel, de nagyságrendileg a vajdasági egyetemet végzett magyarok is közel hasonló arányban néznek televíziót kevésbé, mint az ott élő főiskolai diplomával rendelkezők.

18. ábra

Az említett tendencia igazolódik vissza a 2011-ben regisztrált tévézésre fordított idővel való összehasonlításban is. Mint látható, Erdélyben és Kárpátalján mintegy húsz perccel csökkent a naponta televíziózásra fordított idő a tévét használó diplomások körében, a Vajdaságban a korábbi szinten maradt, a Felvidéken pedig enyhe emelkedést mutat.

Szociodemográfiai változók szerint (4. táblázat) a legkevésbé váratlan tendencia, hogy az életkor növekedésével egyenes arányban nő a naponta televíziózásra fordított idő: az idős, 55 év fölötti diplomások Erdélyben négyszer, a Felvidéken háromszor, Kárpátalján kétszer, a Vajdaságban pedig másfélszer több ideig követik a televíziók műsorait, mint a fiatalok. A város lakók Erdély kivételével mindegyik régióban lényegesen több időt töltenek a televízió előtt, mint a falun élők. Ugyanez a helyzet tömb–szórvány szerint is, hiszen utóbbiak Kárpátalján kívül mindenütt több időt fordítanak televízió nézésre, mint a tömbben élők.

A televíziózással töltött napi időmennyiség tehát egyfelől összességében relatíve alacsonynak bizonyult, ám ezen belül lényeges szóródást tapasztaltunk a televíziózó diplomával rendelkezők különböző rétegei között.

4. táblázat

Naponta mennyi ideig szokott televíziót nézni? (átlagok, percben)

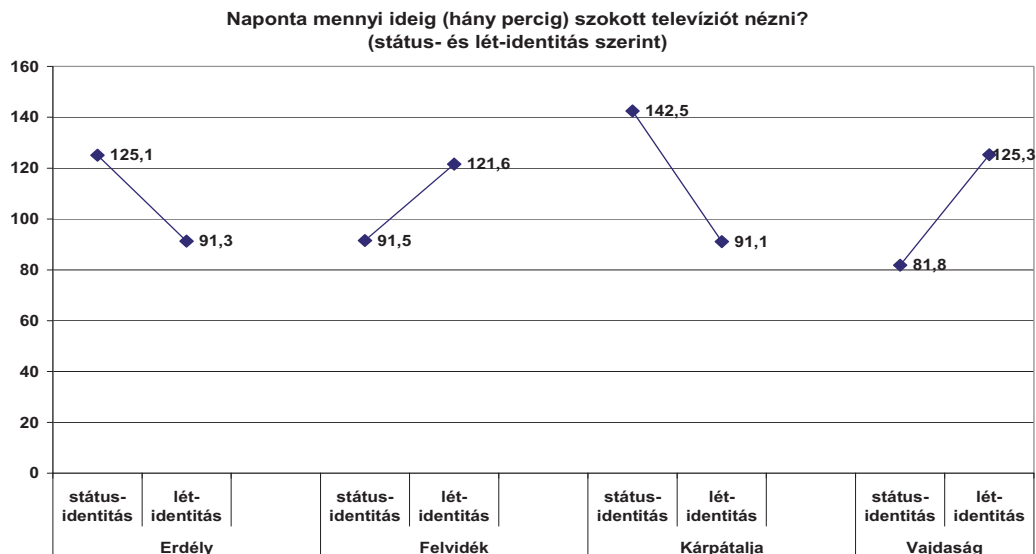
	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–35	29,9	52,3
36–55	66,7	86,9
55 év fölött	127,2	142,0
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	117,1	78,2
Egyetemi	56,2	94,0
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	54,6	98,0
Reál	70,9	74,6
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	65,6	72,6
Város	55,6	119,0
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	56,9	66,3
Szórvány	66,5	109,9
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–35	59,2	79,1
36–55	75,2	110,9
55 év fölött	124,7	125,6
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	105,5	141,4
Egyetemi	78,5	73,2
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	83,6	97,1
Reál	82,8	107,3
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	80,0	98,5
Város	86,9	104,6
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	92,0	91,3
Szórvány	78,8	112,6

A bemutatott adatsorok összességében azt illusztrálják, hogy a televíziónézésre fordított napi időmennyiség leginkább a diplomával rendelkező fiatal korosztály esetében mutat rohamo-

san csökkenő tendenciát, ami azonban több felsőfokú végzettséggel rendelkező egyéb réteg esetében is egyre inkább jellemző.

A vizsgált vonatkozásban régiók szerint meglepően eltérő tendenciákat regisztráltunk a különböző identitástípusú határon túli magyar diplomások körében.

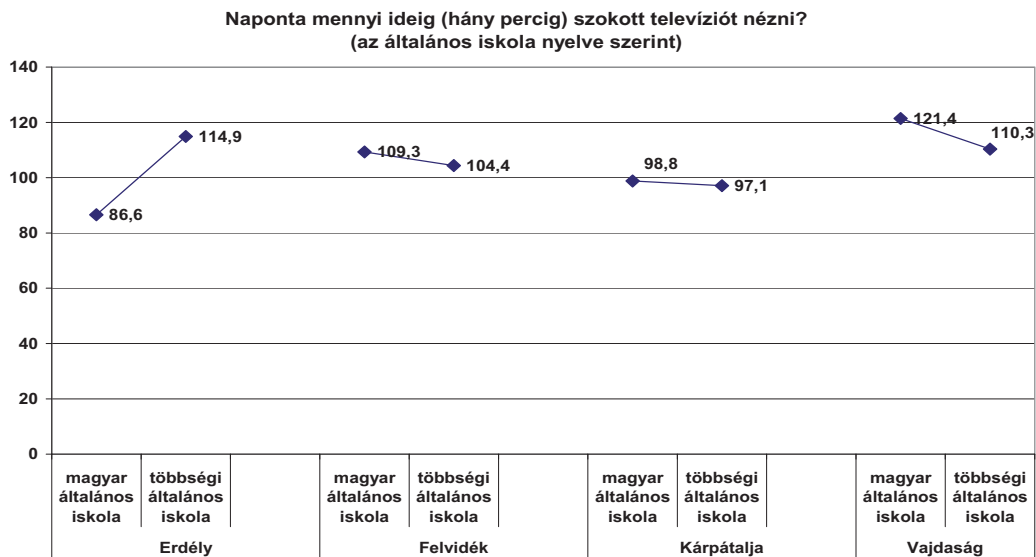
19. ábra

Amíg ugyanis a státus-identitással rendelkezők Erdélyben és Kárpátalján lényegesen több időt töltenek a televízió készülékek előtt (26 és 50 perccel többet), a Felvidéken, illetve a Vajdaságban a helyzet fordított, ahol a tágabb-szűkebb szülőföldjüket hazájuknak tekintő lét-identitásúak tartoznak a naponta 30 és 43 perccel többet tévézők közé.

Az általános iskola nyelve szerint az előbbihez hasonló regionális eltéréseket egyetlen kivételtől eltekintve nem tapasztaltunk.

20. ábra

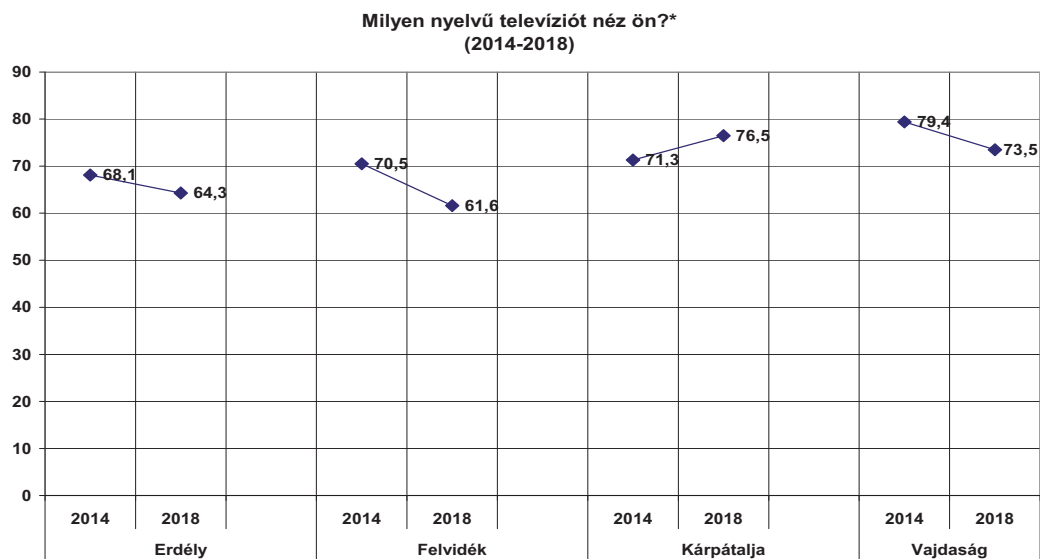

Az említett kivételt az erdélyi román és vegyes nyelvű általános iskolát végzett magyar diplomások jelentik, akik naponta csaknem 30 perccel többet televízióznak, mint akik magyar általános iskolába jártak. A többi régióban gyakorlatilag mindkét almintába tartozók ugyanannyi, a regionális átlagokkal megegyező időt fordítanak televíziózésre naponta.

3.2.3. A televíziózés nyelvi dimenzióinak változása

Ami az anyanyelven való televízió használat idősoros mutatóit illeti, 2014-hez képest számotvető változásokról egyik régió esetében sem beszélhetünk.

21. ábra

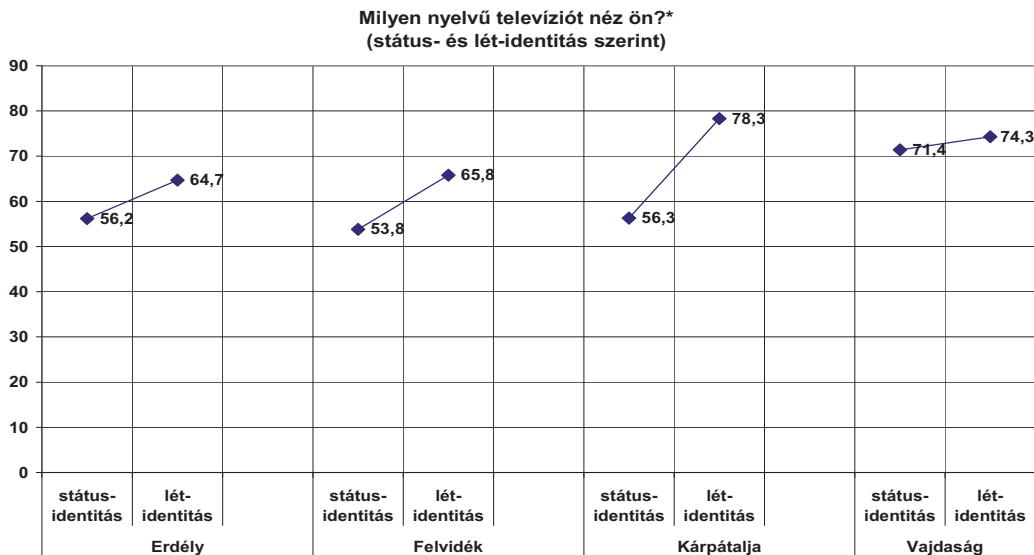

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–csak többségi nyelvűt....100–csak magyart

A magyar nyelven sugárzó tévécsatornák nézettsége Kárpátalján kívül ugyan mindenütt relatíve csökkenő – ám a 10 átlagpontot sehol sem meghaladó – tendenciát mutat. Ennek ellenére elmondható, hogy a magyar nyelven való televíziózás háttérbe szorulása egyelőre egyik régióban sem mutat drasztikus mértékű visszaesést a diplomával rendelkező határon túli magyar népesség körében.

Az előbb említett tendenciát főként az identitásváltozók szerinti megoszlások bizonyítják. Elsősorban az identitásőrző határon túli magyar felsőfokú végzettségűek televízió nézési gyakorlata.

22. ábra

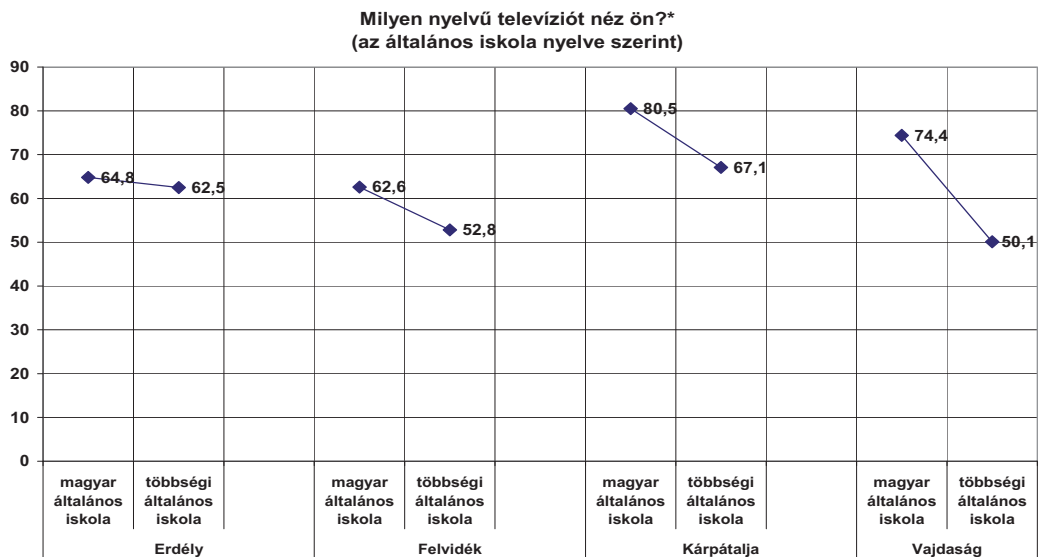

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–csak többségi nyelvűt....100–csak magyart

Amint azt a 22–23. grafikonok adatsorai illusztrálják, mind a lét-identitással rendelkezők, mind az anyanyelvi általános iskolát végzettek mindegyik régióban számottevően nagyobb intenzitással követik a magyar nyelven sugárzó televíziók műsorait, mint az identitásuk szempontjából különböző fokon asszimilánsnak bizonyult rétegek tagjai.

Különösen igaz mindez a kárpátaljaiak esetében – akik egyébként a többi régiókban élők-höz képest sok egyéb vonatkozásban is kevésbé mutatnak hajlandóságot a beolvadásra –, ám mindenütt hasonló tendenciákat regisztráltunk.

23. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–csak többségi nyelvűt...100–csak magyart

A most látott tendenciák tipikus példái annak, hogy ugyan mindez alighanem a hétköznapi tapasztalat szintjén is megjósolható, ám adatsoraink egzakt paraméterek mentén képesek pontosan rögzíteni azt a jelentős szegregációs távolságot, amely a médiahasználat vonatkozásában a különböző identitású határon magyarság – esetünkben a felsőfokú végzettségűek – gyakorlatát jellemzi.

5. táblázat

Milyen nyelvű televíziót néz Ön?*

	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–35	65,6	60,9
36–55	63,7	60,2
55 év fölött	63,3	64,7
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	75,0	85,7
Egyetemi	63,1	64,2
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	65,2	60,1
Reál	63,3	62,8
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	69,0	61,6
Város	63,0	61,6
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	62,0	61,6
Szórvány	66,0	61,6
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–35	85,2	75,0
36–55	75,0	72,5
55 év fölött	71,0	72,6
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	86,7	72,6
Egyetemi	73,9	74,4
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	72,5	75,7
Reál	80,1	71,9
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	77,1	76,1
Város	75,7	70,7
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	82,5	76,7
Szórvány	73,1	70,1

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–csak többségi nyelviút....100–csak magyart

Az eddig elmondottak kiegészíthetők azzal, hogy szociodemográfiai megoszlás szerint (5. táblázat) mindegyik diplomával rendelkező határon túli magyar korcsoport mindegyik régióban közel ugyanakkora intenzitással néz anyanyelvén televíziós adásokat. (Az egyetlen kivétel Kárpátalja, ahol a fiatalok az 55 éven felüliekhez képest több mint 10 átlagponttal intenzívebben néznek magyar televíziócsatornákat.)

Ugyanez mondható el a felsőfokú humán, illetve reál végzettségűek esetében is: utóbbiak csupán Kárpátalján néznek relatíve nagyobb gyakorisággal – mintegy 14 átlagponttal – magyar nyelven sugárzó televíziócsatornákat.

3.2.4. A különböző nyelvű televíziócsatornák nézettségi intenzitása

Tovább szűkítve a kört, az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy a bemutatott arányú napi televíziónézésen belül, a határon túli magyar tévéző felsőfokú végzettségűek mely televíziócsatornák műsorait milyen intenzitással követik figyelemmel.

6. táblázat

Ön melyik televíziócsatorna híreiből tájékozódik (leginkább melyik forrásból szerzi a mindennapi információit)?

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
többségi nyelvű közszolgálati tévé	38,7	45,0	31,5	42,8
többségi nyelvű kereskedelmi tévék	38,1	75,0	29,7	16,4
többségi nyelvű politikai tévé	31,1	41,8	23,8	13,7
a többségi közszolgálati televízió magyar nyelvű műsora	36,9	26,7	20,2	47,4
M1	49,7	62,7	72,7	54,3
M2	33,9	45,3	39,5	27,8
M3	8,7	22,5	19,9	5,0
M5	12,2	17,1	19,9	6,7
DUNA TV	59,7	61,7	63,9	69,3
DUNA World	31,4	49,0	66,0	61,2
magyarországi kereskedelmi tévék (RTL KLUB, TV2)	51,6	83,7	59,8	59,2
HÍR TV	22,0	25,0	25,0	9,2
ATV	16,2	23,7	19,1	7,8
ECHO TV	14,9	9,3	22,1	11,8

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1-soha...100-gyakran

A táblázat adatsorai ezzel kapcsolatban arról tanúskodnak, hogy régiók szerint az eddig látotakhoz képest jelentősebb eltérések is felfedezhetők.

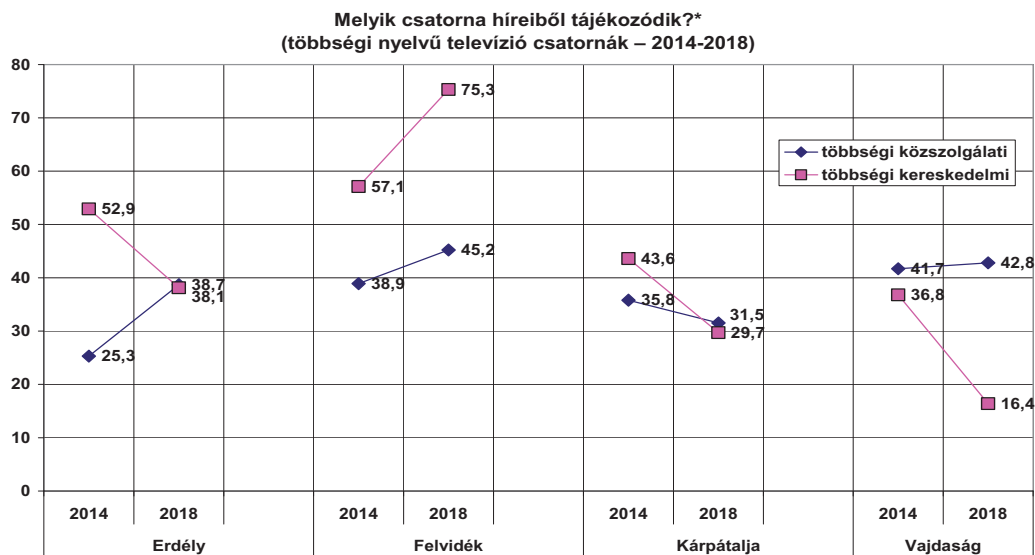
Ezek közül figyelemre méltó, hogy a felvidékiek lényegesen nagyobb intenzitással nézik a többségi nyelven sugárzó televíziók adásait az egyéb régiókban tapasztaltnál, ami érvényes mind a szlovák nyelvű közszolgálati, mind a közéleti/politikai televíziócsatornákkal kapcsolatban. Az asszimilációs folyamatok szempontjából úgyszintén figyelmeztető adat, hogy a felvidéki magyar diplomások toronymagasan in-

tenzivebben követik a többségi kereskedelmi televíziók (elsősorban a Markíza tévé) műsorait (75 átlagpont) a többi régióban mért szintnél (mindössze 16,4–38,1 átlagpont). Amennyiben mindehhez hozzávesszük, hogy körükben a legnépszerűbbek a magyarországi kereskedelmi televíziók is (83,7 átlagpont), elmondhatjuk, hogy a nemzeti érték- és identitásörzés szempontjából a felvidéki diplomások televízió nézési gyakorlata mondható a legkevesbé pozitívnak.

Ami a magyar nyelvű csatornák nézettségét illeti, a közszolgálati állami televíziók magyar adásainak nézettsége a Vajdaságban és Erdélyben a legnagyobb. A magyarországi vezető közszolgálati televíziók (M1 és Duna tévé) műsorainak követése egyre kiegyenlítettebbnek látszik ahhoz képest, hogy a Duna tévé dominanciája hosszú ideig (évtizedekig) megkérdőjelezhetetlen volt a határon túli magyarság körében.

Ami a többségi nyelvű televíziócsatornák nézettségének időbeli változását illeti, elsősorban a felvidéki magyar diplomások körében tapasztalt növekedés érdemel említést. Különösképpen a többségi kereskedelmi televíziók népszerűsége tekintetében (csaknem 20 átlagpontnyi növekedés 2014 óta), hiszen a többségi nyelvű ilyen tévécsatornák nézettségének intenzitása a többi régióban meredeken csökkent (a Vajdaságban például több mint a felére).

24. ábra

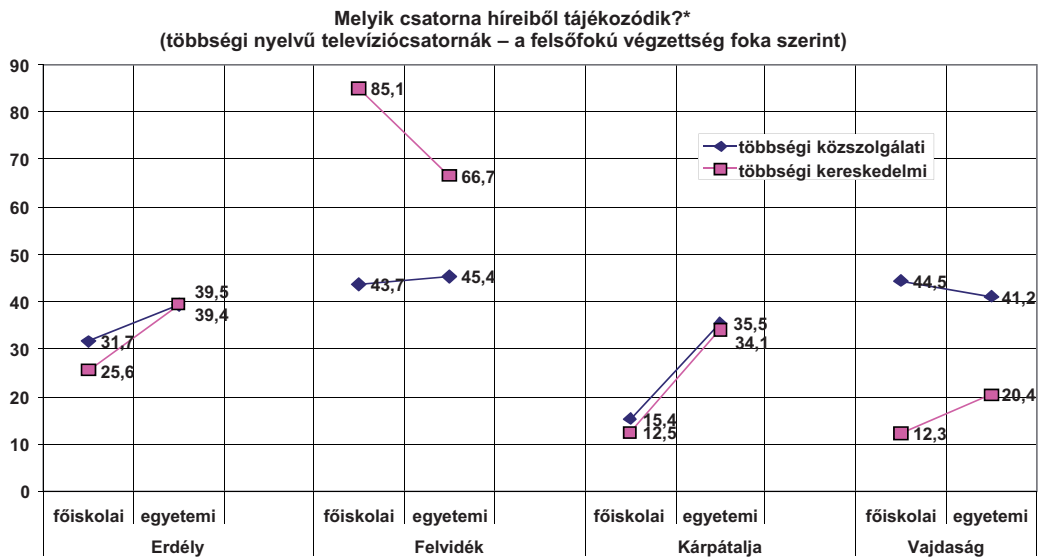
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

A többségi nyelvű közszolgálati televíziók nézettsége négy év alatt csupán Kárpátalján csökkent, a Vajdaságban a korábbi szinten maradt, míg a Felvidéken enyhén, Erdélyben számottevően megnőtt.

A felsőfokú végzettség foka szerint (25. ábra) egyértelmű tendenciaként mutatkozik, hogy Erdélyben és Kárpátalján elsősorban az egyetemi diplomával rendelkezők néznek inkább többségi nyelvű televíziócsatornákat, ami ugyanúgy jellemző a felvidékiekre is.⁸

8 Annak ellenére, hogy utóbbiak körében a főiskolai végzettségük mintegy 20 átlagponttal intenzívebben

25. ábra

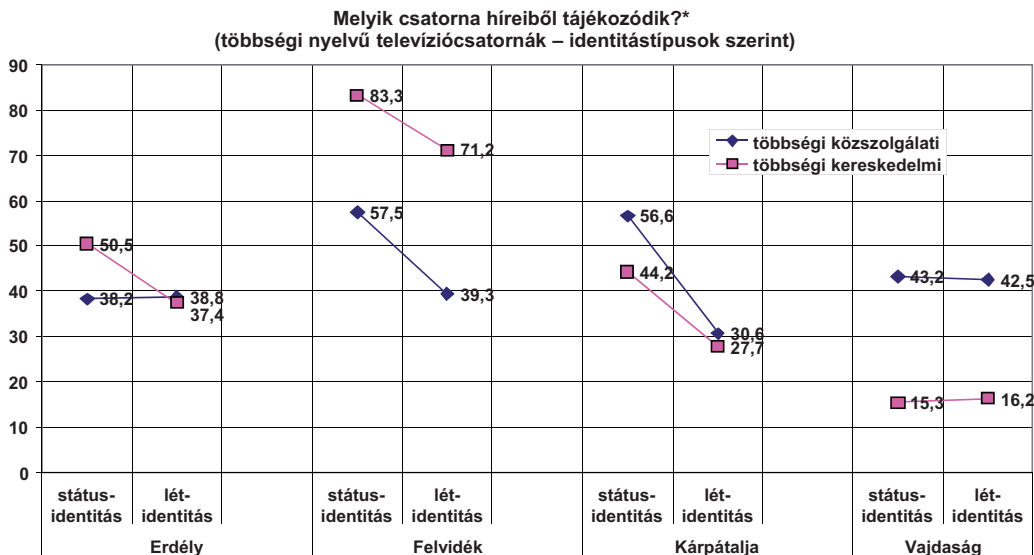

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

Identitástípusok szerint elsősorban a Felvidéken és Kárpátalján mutatkozik különbség tekintetben, hogy a többségi nyelvű televíziókat a státus-identitással rendelkezők nézik lényegesen nagyobb intenzitással, mint a lét-identitású diplomások.

követik a szlovák kereskedelmi televíziók műsorait, hiszen az ott élő egyetemi diplomával rendelkezők esetében így is 66,7 átlagpontot mértünk, ami háromszor több, mint amilyen gyakorisággal például a vajdasági egyetemet végzettek követik a szerb kereskedelmi televíziók műsorait.

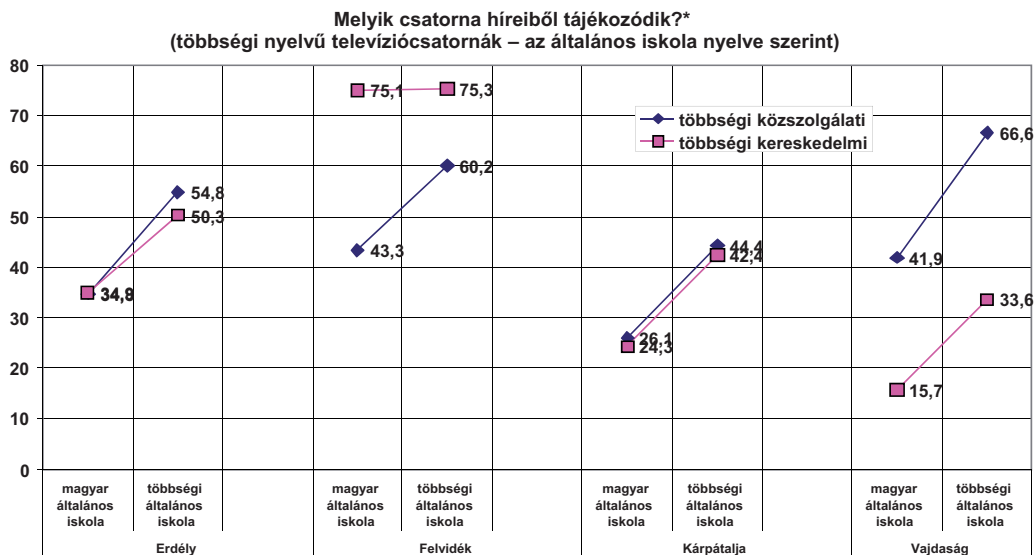
26. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

A válaszadó diplomások többségi nyelvű televízió használatának megoszlásai még az előbbieknél is eltérőbb tendenciát mutatnak aszerint, hogy többségi, vagy magyar nyelvű általános iskolát végeztek.

27. ábra

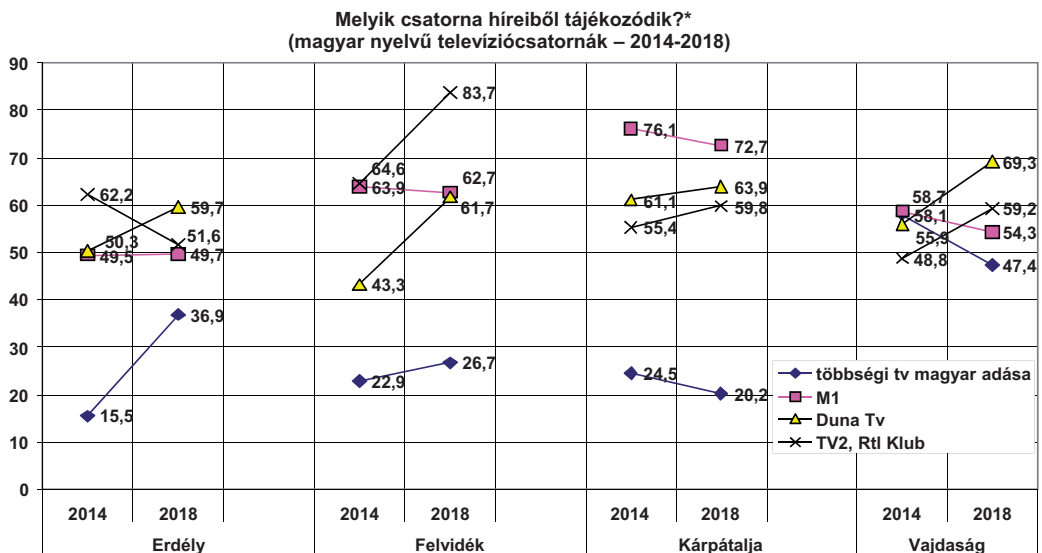
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

Eszerint a magyar általános iskolába jártak – tekintet nélkül arra, hogy közszolgálati, avagy kereskedelmi többségi nyelvű televíziócsatornákról van szó – mindenütt igen jelentős arány-

ban követik kevésbé a tárgyalt televíziók műsorait. Az egyetlen kivétel ez esetben is a felvidékiek jelentik, akik között mind a magyar, mind a szlovák általános iskolát végzettek drasztikusan magasnak mondható arányban néznek szlovák kereskedelmi televízió műsorokat.

Áttérve a magyar nyelvű televíziócsatornák használatára, elsőként a 2014 óta bekövetkezett változásokat mutatjuk be, melyek régióként különbözőek.

28. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

A többségi állami televíziók magyar adásai továbbra is az utolsó helyen állnak, s csupán Erdélyben nőtt számottevően a nézettségük a vizsgált négy év alatt. Emellett igen meglepőnek mondható, hogy a vajdaságiak körében évtizedek óta vezető újvidéki magyar televízió jelentősen veszített a népszerűségéből a diplomások körében.

Ezzel szemben a Duna TV mindegyik régióban növelte népszerűségét, főként a Felvidéken és a Vajdaságban, míg az M1 megtartotta korábbi számottevőnek mondható pozícióit.

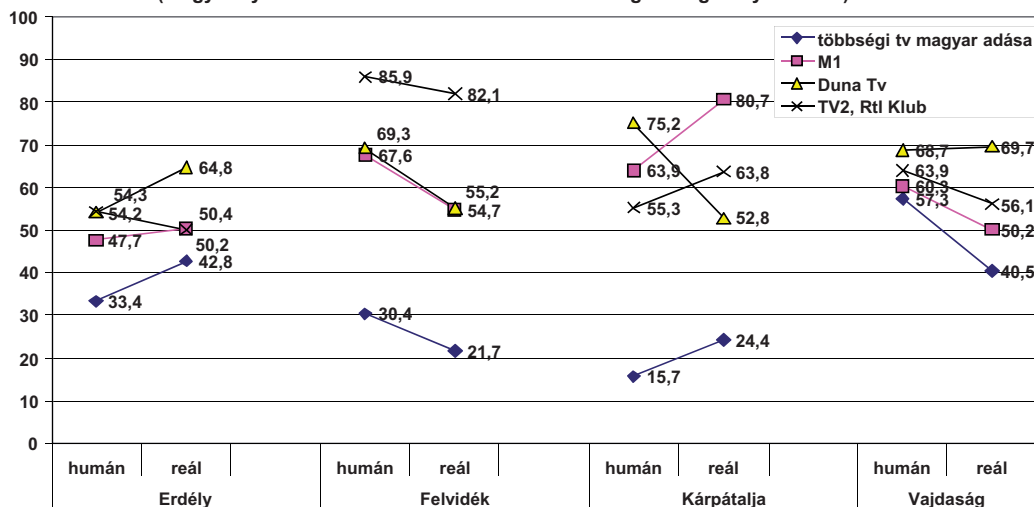
A Magyarországról sugárzott kereskedelmi tévékkel kapcsolatban három régióban is növekedést regisztráltunk (csupán Erdélyben csökkent 10 átlagponttal a nézettségük). Az eddigiek fényében nem meglepő módon leginkább a Felvidéken, ahol a TV2 és az RTL Klub 20 átlagpontnyi növekedést produkálva magasan vezeti a magyar nyelvű televíziócsatornák nézettségét (83,7 átlagpont).

A felsőfokú végzettség iránya szerint regionálisan ugyancsak eltérő tendenciák érvényesülnek a magyar nyelvű televíziócsatornák használata tekintetében, melyek közül az alábbiak érdemelnek említést.

29. ábra

Melyik csatorna híreiből tájékozódik?*

(magyar nyelvű televíziócsatornák – a felsőfokú végzettség iránya szerint)

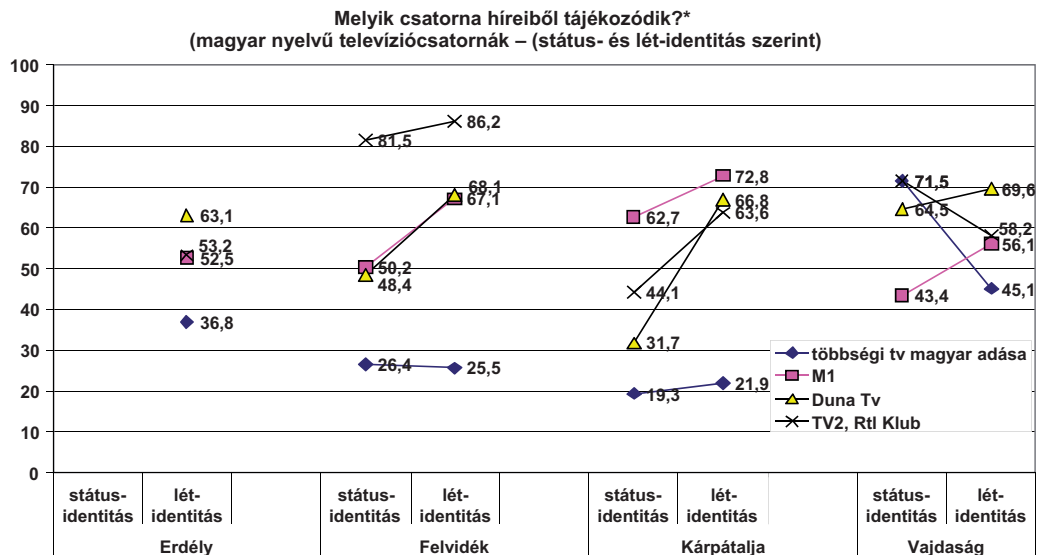
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran)

A felvidéki, illetve vajdasági magyar diplomások körében a reál végzettségűek lényegesen alacsonyabb arányban néznek magyar nyelvű televíziócsatornákat, Erdélyben és Kárpátalján azonban többen.

A Duna TV inkább a humán szakos diplomával rendelkezők körében népszerűbb (Erdélyen kívül), ami részben igaz az M1 csatornával kapcsolatban is, noha Kárpátalján ezt a közszolgálati televíziós felületet a reál végzettségűek jelentősen nagyobb arányban nézik.

A magyar nyelvű televíziócsatornák nézettsége identitásváltozók szerint természetesen azt mutatja, hogy a nemzeti önazonosságukat őrző diplomás rétegekhez tartozók mindenütt intenzívebben követik az anyanyelven sugárzó televíziók műsorait.

30. ábra

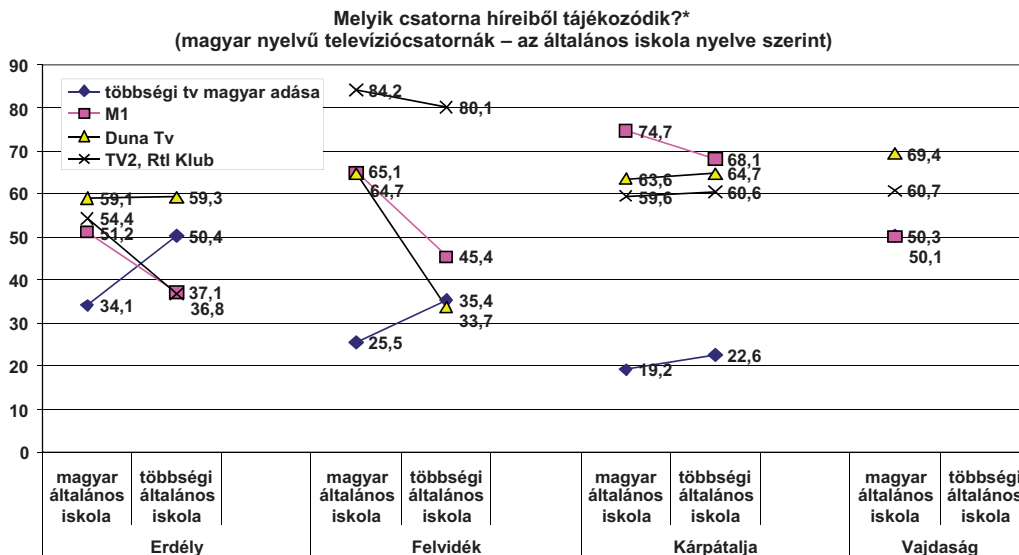

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

Mindez leginkább a kárpátaljai, illetve a felvidéki lét-identitásúakra vonatkozik, ahol a hazájuknak az államukat tartókhöz képest az előbbieket nagyon magas arányban nézik mind a közszolgálati, mind a kereskedelmi Magyarországról sugárzott televíziócsatornákat. Ugyanez a helyzet az erdélyi lét-identitású diplomások esetében is, míg a Vajdaságban elsősorban a regionális magyar televízió, valamint a magyarországi kereskedelmi adók nézettsége esett vissza számottevően a hazájuknak Szerbiát tekintő magyar felsőfokú végzettségűek körében.

Az előzőkhöz képest az általános iskola nyelve szerint – egyetlen régiót kivéve – kevésbé szóródik a magyar nyelvű televíziók nézettségének intenzitása.

31. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

Ezzel kapcsolatban elmondható, hogy Kárpátalján mind a négy vizsgált televíziócsatornatípust közel hasonló arányban nézik a különböző nyelvű általános iskolát végzett diplomások. Erdélyben elsősorban az M1 és a kereskedelmi televíziók nézettsége csekélyebb mértékű a román iskolát végzettek esetében. A szegregációs távolság a felvidékieknél mondható a legjelentősebbnek, hiszen a szlovák általános iskolába járt válaszadóink az M1 televíziót 20 átlagponttal nézik kevesebben, a Duna TV-t pedig már csupán kétszer kevesebben követik (mindössze 33,7 átlagpont), mint az ott élő magyar általános iskolát végzett diplomások.

3.2.5. Televíziós műsortípus preferenciák

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy az egyes magyar nyelvű televíziós műsortípusok nézettségi intenzitása szerint milyen tendenciák figyelhetők meg a határon túli magyar felsőfokú végzettséggel rendelkezők médiahasználatában. Ez esetben adataink nem az egyes televíziócsatornák, hanem az általuk sugárzott műsortípusok nézettségének mértékét szemléltetik. Az alábbiakban tehát azokat a különböző műsortípusok nézettségi intenzitásával kapcsolatos adatsorokat ismertetjük, melyeket – hasonlóan korábbi gyakorlatunkhoz – ezúttal is három kategóriába soroltunk. Ezek: az értékörző-, a tömegkulturális- és a politikai/közéleti műsortípusok.

7. táblázat

Televíziós műsортípus preferenciák – Nézettségi intenzitás*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Értéktörző műsorok				
ismeretterjesztő filmek	59,9	63,5	72,5	72,1
művészfilmek	43,4	39,4	45,3	46,7
hagyományörző műsorok	48,1	51,5	70,2	73,8
komolyzenei műsorok	28,3	27,6	30,1	30,3
irodalmi műsorok	44,1	41,7	52,7	50,8
vallási műsorok	21,5	18,7	45,3	28,2
a határon túl élő magyar közösségekkel foglalkozó műsorok	46,1	41,7	70,8	68,3
Tömegkulturális műsorok				
vetélkedők	55,0	59,6	60,4	65,4
bűnügyi filmek	46,2	62,1	51,4	56,0
könnyűzenei műsorok	32,4	53,2	41,7	42,7
valóságshow-k	10,0	23,1	14,3	4,4
zenei vetélkedők	37,8	44,8	32,6	31,9
kívánságműsorok	14,6	33,2	31,3	25,5
napi magyar sorozatok (Barátok közt, Jóban rosszban)	18,1	41,5	23,2	19,7
külföldi szappanoperák	9,2	22,0	15,4	5,0
régi magyar tévésorozatok	21,5	39,6	48,4	40,3
napi „reality” sorozatok	7,1	32,2	11,9	10,3
régi magyar fekete-fehér filmek	36,5	46,7	52,0	59,6
romantikus sorozatok	16,7	38,4	23,7	23,0
vígjátékok	58,9	76,8	61,7	63,6
mozifilmek	59,9	77,4	60,2	67,3
szórakoztató műsorok	51,0	71,2	58,0	52,0

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha nem nézi...100–gyakran nézi

Ami az értéktörző műsортípusok nézettségi intenzitását illeti (7. táblázat), elmondható, hogy a felvidéki és az erdélyi diplomások mutatkoztak ezek iránt legkevésbé érdeklődőnek. A vajdasági, illetve kárpátaljai válaszadókhoz képest mindenképpen, hiszen amíg az utóbbiak 70 átlagpont körüli, vagy azt meghaladó arányban néznek ismeretterjesztő, hagyományörző, illetve a határon túl élő magyar közösségekkel foglalkozó tévéműsorokat, ezek a mutatók Erdélyben és a Felvidéken számottevően alacsonyabbak.

A tömegkulturális műsorok nézettsége terén egyértelműen visszaigazolódik a felvidéki diplomások kereskedelmi tévék iránti – eddigiekben bemutatott – átlag fölötti érdeklődése. A többi régióban élő felsőfokú végzettségűek televízió nézési gyakorlatával összehasonlítva ugyanis a felvidékiek csaknem az összes vizsgált kategóriában – nem egy esetben kiugróan – intenzívebben nézik a tömegkulturális tartalmakat sugárzó műsортípusokat.

Mindez természetesen nem zárja ki, hogy Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban ne lennének igen népszerűek a televíziók tömegkulturális műsorai is. Ezekkel kapcsolatban el-

mondható, hogy az úgynevezett „gagyi” műsorkínálattal kapcsolatban mindegyik régióban relatíve alacsony nézettségi intenzitást mértünk (napi sorozatok, külföldi szappanoperák, valóságshow-k stb.). A kereskedelmi televíziók „húzó” műsorfolyamait ezzel szemben sokkal számottevőbb arányban nézik a határon túli magyar diplomások. Leginkább a vígjátékokat és vetélkedőket (a zenei vetélkedőket meglepő módon relatíve kevesebben), amiket a mozi-, illetve a bűnügyi filmek, valamint a különböző szórakoztató műsorok követnek.

A magyar nyelvű politikai/közéleti televíziós műsorok tekintetében egyértelműen a hírműsoroké a vezető szerep: nézettségük intenzitása a Felvidéken és Kárpátalján 80 átlagpont körüli, ami azonban Erdélyben és a Vajdaságban is meghaladja a 60 átlagpontot.

8. táblázat

Televíziós műsортípus preferenciák – Nézettségi intenzitás*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Politikai/közéleti műsorok				
hírműsorok	64,9	80,3	79,3	61,2
politikai vitaműsorok (stúdióbeszélgetések)	40,0	29,7	46,1	21,6
politikai (nézői) betelefonálás véleményműsorok	19,2	15,0	17,3	4,4

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha nem nézi...100–gyakran nézi

Mindegyik régióban a politikai vitaműsorok kerültek a második helyre: Erdélyben és Kárpátalján bizonyultak a leginkább népszerűnek (40–46 átlagpont), ami mögött a felvidéki, illetve a vajdasági 21–29 átlagpont közötti értékek számottevően elmaradnak.

A politikai betelefonálás véleményműsorok az előzőeknél mindenütt lényegesen kevésbé népszerűek. Különösképpen a vajdasági diplomások körében, akik az ilyen műsортípusokat gyakorlatilag egyáltalán nem nézik (mindössze 4,4 átlagpont).

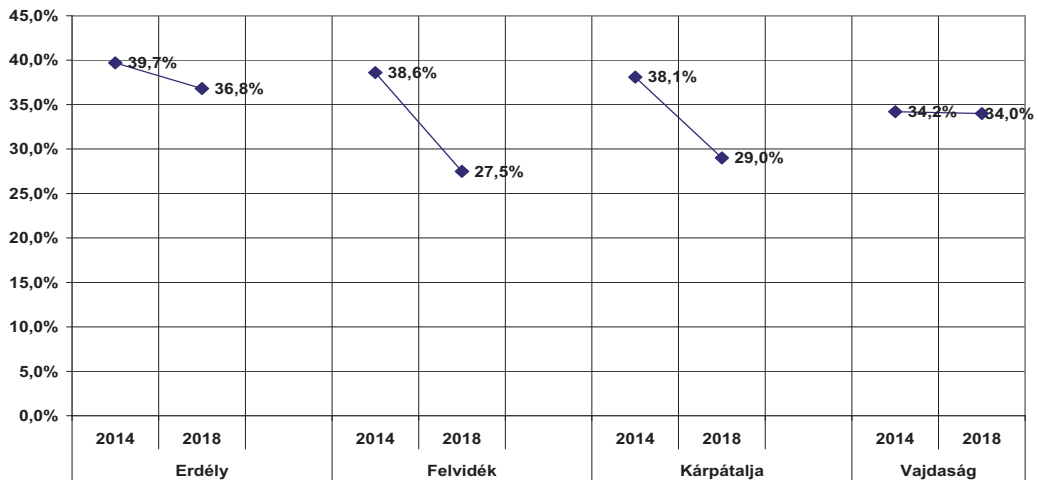
3.3. Rádióhallgatási szokások

3.3.1. A rádiót nem hallgatók részarányának változása

A kutatási eredmények bemutatását a rádióhallgatási szokásokkal kapcsolatban is azzal kezdjük, hogy a határon túli magyar diplomások hány százaléka sorolható a 2014-ben regisztráltakhoz képest a rádiót sohasem hallgatók közé.

32. ábra

Rádiót sohasem hallgatók a határon túli magyar felsőfokú végzettségűek körében (2014-2018)

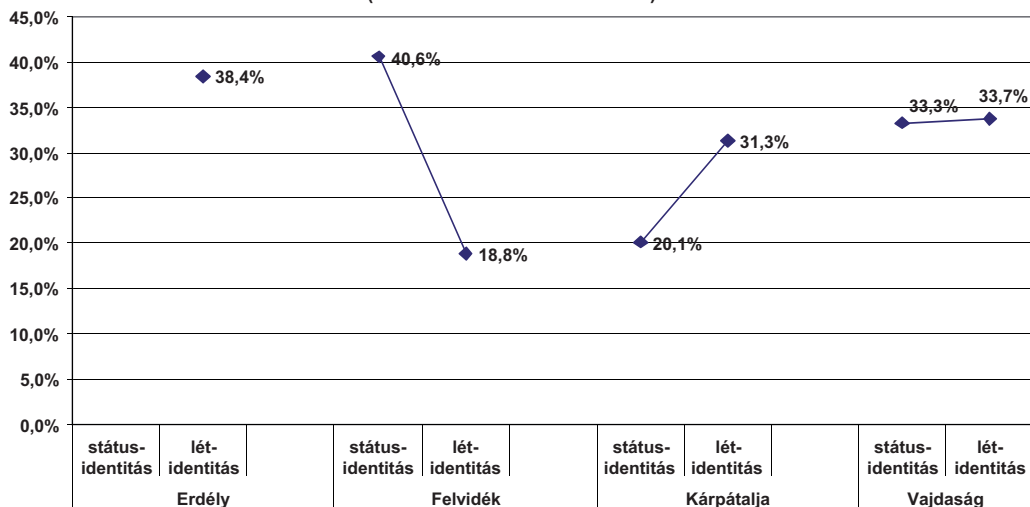

A grafikon adatai ezzel kapcsolatban régiók szerint meglepő eltéréseket mutatnak. Amíg ugyanis Erdélyben és a Vajdaságban a rádiót nem hallgatók részaránya a korábbi szinten maradt, a felvidéki, illetve kárpátaljai diplomások körében azonban jelentősnek mondható arányban csökkent (egyaránt mintegy 10 százalékponttal).

Következésképpen jelenleg az erdélyi és a vajdasági magyar felsőfokú végzettségűek több mint egyharmada, a felvidékieknek és kárpátaljaiaknak pedig több mint egynegyede nem hallgat rádiót. Összességében mindez továbbra is azt jelenti, hogy a vizsgált elektronikus médiafelületek közül (televízió, rádió, internet) a válaszadók továbbra is a rádiót preferálják a legkevésbé. Mindez az identitásváltozók szerint az alábbi megoszlásokat mutatja. A lét-identitással rendelkezők közül három régióban 31,3–38,4% között nem rádióznak, ennél a felvidékiek körében lényegesen csekélyebb (18,8%). A rádióhallgatástól elfordulók leginkább a hazájuknak Szlovákiát tekintő felvidéki magyar diplomások között felülreprezentáltak, akik már a 40%-ot meghaladó mértékben nem hallgatnak rádiót.

33. ábra

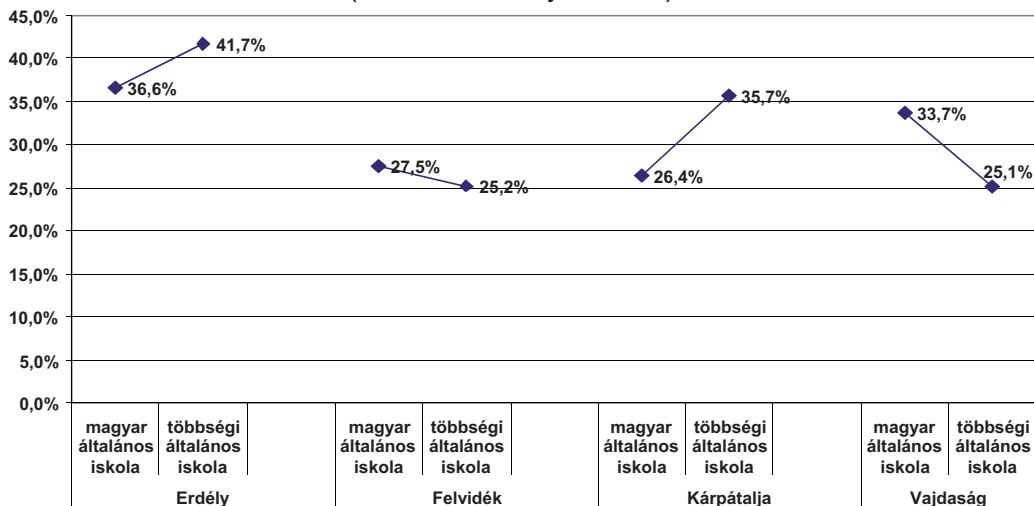
Rádiót sohasem hallgatók a határon túli magyar felsőfokú végzettségűek körében
(státus- és lét-identitás szerint)

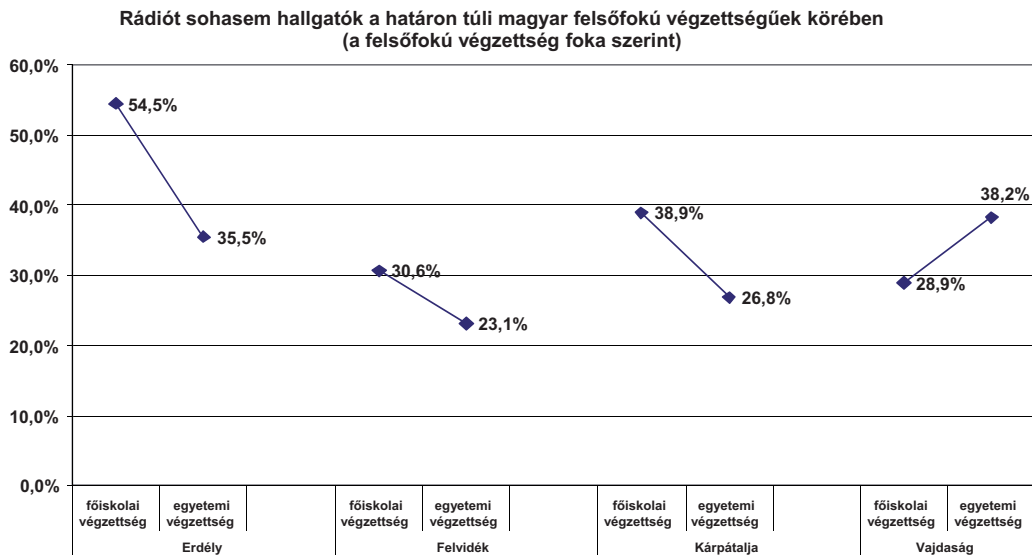
Az általános iskolai végzettség nyelve szerint régióként ugyancsak eltérő tendenciák érvényesülnek. (34. ábra) Amíg az erdélyi és kárpátaljai magyar felsőfokú végzettséggel rendelkezők közül a román, illetve ukrán iskolába jártak lényegesen kevesebbet rádióznak, mint a magyar általánost végeztek (41,7–35,7%), a Vajdaságban a helyzet fordított, a Felvidéken pedig közel azonos arányú a rádiót nem hallgató különböző almintákba tartozók részaránya.

34. ábra

Rádiót sohasem hallgatók a határon túli magyar felsőfokú végzettségűek körében
(az általános iskola nyelve szerint)

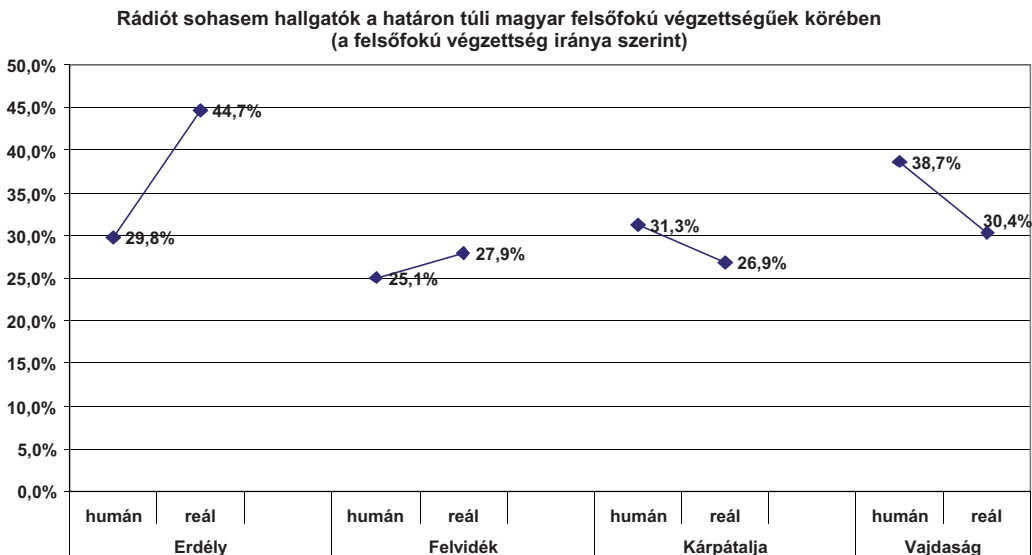

35. ábra

A felsőfokú végzettség foka szerint három régióban is hasonló tendenciákat regisztráltunk: a főiskolai diplomával rendelkezők sokkal kevésbé hallgatnak rádiót az egyetemi végzettségűekhez képest (leginkább Erdélyben, mintegy 20 százalékponttal kevesebben), s ez a helyzet csupán a vajdaságiak körében fordított. (35. ábra)

36. ábra

A felsőfokú végzettség szakiránya tekintetében inkább az jellemző, hogy a humán diplomával rendelkezők hallgatják kevésbé a rádiók műsorait (Kárpátalja és a Vajdaság), míg a felvi-

dékiek esetében nem találtunk említésre érdemes különbséget. Nem így Erdélyben, ahol a reál végzettségűek igen számottevően, 15 százalékponttal kevesebben tartoznak a rádiót nem hallgatók közé (44,7%), mint az ott élő humán diplomások (29,8%).

Szociodemográfiai változók szerint kevés olyan tendenciát tapasztaltunk, amely mind-egyik régió esetében egyaránt érvényes lenne. (9. táblázat)

Ezek közül az egyik, hogy mindenütt a diplomás középkorosztály körében bizonyult a legalacsonyabbnak azok részaránya, akik soha nem hallgatnak rádiót (18–27%), tehát ők számítanak a relatíve leginkább rádiófüggetleneknek. Hozzájuk képest mind a fiatalok, mind az 55 éven felüliek lényegesen nagyobb arányban fordultak el a rádiózástól, amit a legmarkánsabban az erdélyi adatok illusztrálnak, ahol az említett két szélső korosztály tagjai közül már minden második diplomás nem hallgat rádiót.

9. táblázat

Rádiót egyáltalán nem hallgatók (százalékban)

	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–35	47,6	22,2
36–55	21,3	26,2
55 év fölött	52,9	36,0
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	54,5	30,6
Egyetemi	34,8	20,4
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	29,8	25,0
Reál	45,2	27,9
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	34,5	29,4
Város	26,8	22,9
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	43,8	25,5
Szórvány	31,0	28,8
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–35	45,2	36,6
36–55	18,6	27,8
55 év fölött	26,9	36,0
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	38,9	28,9
Egyetemi	27,2	38,9
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	31,3	37,8
Reál	26,9	30,4
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	27,8	43,8
Város	30,4	24,1
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	24,2	46,2
Szórvány	31,3	20,0

Ugyancsak a rádiót kevésbé hallgatók közé tartoznak (a Vajdaság kivételével) a főiskolát végzettek, a humán végzettségűek (ez esetben a kivételt az erdélyiek jelentik), valamint a falvakban élők.

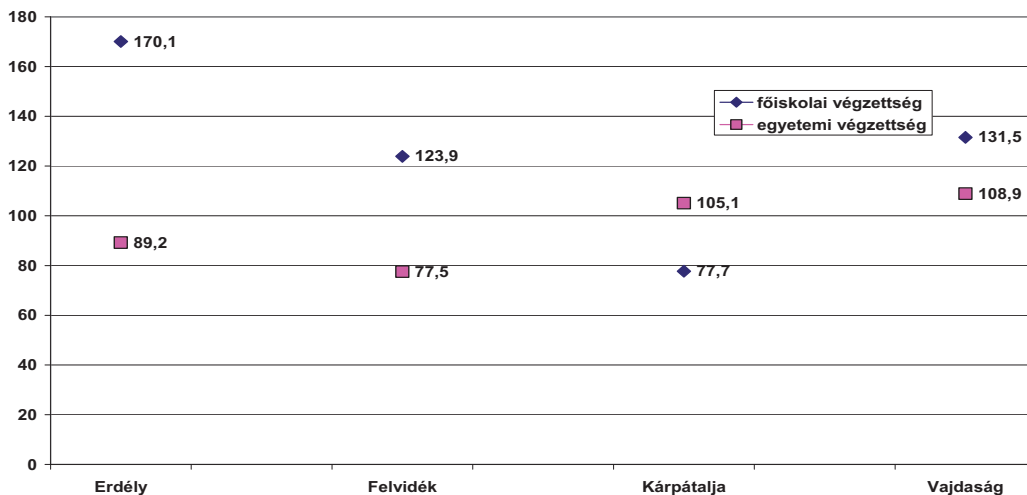
A továbbiakban a rádióhallgatás intenzitásával kapcsolatban rögzített tendenciákat tekintjük át, mely adatsorok értelemszerűen csupán a rádiót nem hallgató határon túli magyar felsőfokú végzettségűekre vonatkoznak. Következésképpen a most bemutatásra kerülő adataink nem tartalmazzák a nem rádiózó erdélyi és vajdasági magyar diplomások több mint egyharmadának, illetve az egyéb régiókban élők megközelítőleg több mint egynegyedének rádiózással kapcsolatos médiahasználati gyakorlatát.

3.3.2. A naponta rádiózásra fordított idő

A határon túli magyar rádiót hallgató diplomás réteg régióként naponta eltérő időmennyiséget fordít rádiózásra. A legkevesebbet a kárpátaljaiak és a felvidékiek (91–100 perc), aminél az erdélyiek és a vajdaságiak ugyan relatíve intenzívebben rádióznak, ám esetükben is mindössze két órát tesz ki naponta a rádióhallgatással eltöltött idő.

37. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott rádiót hallgatni?

A főiskolai és egyetemi végzettségűek körében a naponta rádióhallgatásra fordított idő tekintetében azt találtuk, hogy három régióban a főiskolai diplomával rendelkezők hallgatnak többet rádiót, ami leginkább az erdélyiekre igaz, akik csaknem kétszer annyi ideig rádióznak naponta, mint az egyetemet végzettek (170 perc). A Felvidéken és a Vajdaságban ugyancsak ez a tendencia jellemző, s csupán Kárpátalján hallgatnak naponta relatíve több rádióközvetítést az egyetemi végzettségűek.

Ami a megkérdezettek egyéb rétegeit illeti (10. táblázat), régióként jelentősnek mondható eltéréseket regisztráltunk. Erdélyben átlag fölötti arányban hallgatnak rádiót a reál végzettségűek, a falun és a tömbben élők, s a Felvidéken is közel ugyanez a helyzet (ahol azonban a humán végzettségűek lényegesen több időt töltenek rádiózással). Kárpátalján és a Vajda-

ságban ezzel szemben a városiak, valamint a szórványban élők hallgatnak a regionális átlag fölötti arányban rádiót naponta.

A felsoroltakhoz képest viszont mindegyik régióra érvényes az a tendencia mely szerint a rádiózás mellett kitartók körében az idős korosztály tagjai a leginkább felülreprezentáltak. Ami a felvidékieken kívül igaz a fiatal diplomásokra is.

Mindez azt jelenti, hogy noha – amint azt az imént láttuk – összességében a rádiózás iránt csappant meg leginkább az érdeklődés, a rádiót hallgató most idézett határon túli magyar diplomások rétegeinek körében továbbra is relatíve magasnak mondható a tárgyalt a hagyományos médiafelület napi használata.

10. táblázat

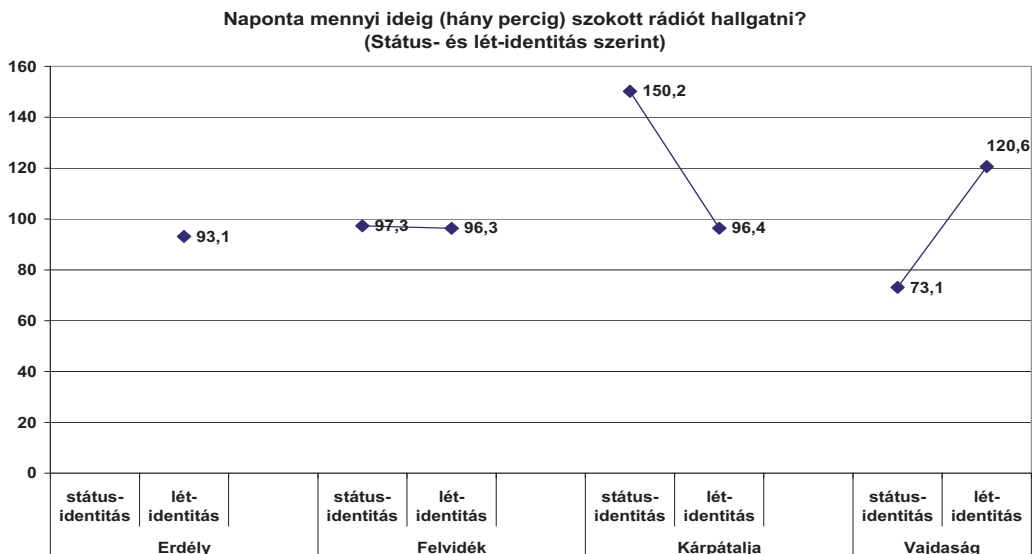
Naponta mennyi ideig szokott rádiót hallgatni? (percben)

	Erdély	Felvidék
Korcsoportok szerint		
18–35	120,2	82,5
36–55	69,7	110,3
55 év fölött	128,7	104,3
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	170,0	123,9
Egyetemi	89,2	77,5
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	77,0	115,8
Reál	118,6	79,5
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	83,6	110,0
Város	85,8	78,7
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	103,7	126,2
Szórvány	86,3	70,9
	Kárpátalja	Vajdaság
Korcsoportok szerint		
18–35	109,4	100,2
36–55	88,8	113,5
55 év fölött	116,5	166,2
A felsőfokú végzettség foka szerint		
Főiskolai	77,7	131,5
Egyetemi	105,2	108,9
A felsőfokú végzettség iránya szerint		
Humán	105,4	108,7
Reál	97,5	123,9
A települések nagyságrendje szerint		
Falu	97,9	114,9
Város	105,1	125,6
Tömb–szórvány szerint		
Tömb	83,2	114,6
Szórvány	110,9	126,1

A rádióhallgatásra fordított napi idő szempontjából az identitásváltozók szerint régióként szerteágazó megoszlásokat regisztráltunk. Amíg a hazájuknak a szűkebb-tágabb értelemben

vett szülőföldjüket tekintő diplomások három régióban naponta közel 100 percet töltenek rádióhallgatással (a legtöbbet a vajdaságiak, 120 perc), a státus-identitásúak Kárpátalján bizonyultak a leginkább rádió-orientáltak, akik a vajdasági hasonló identitáskategóriába tartozóknál például több mint kétszer annyit ideig hallgatnak rádióműsorokat (naponta 150 percig).

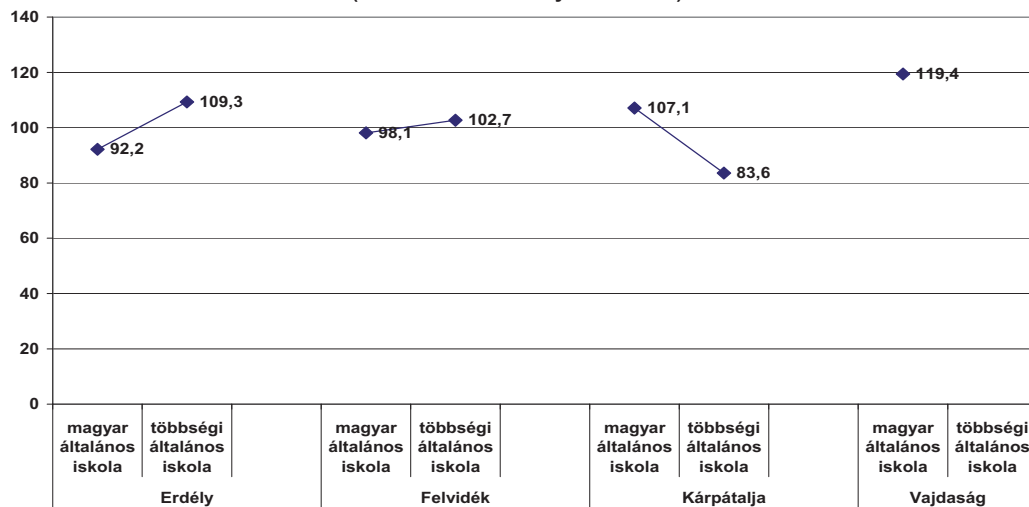
38. ábra

Ugyanez a regionálisan eltérő gyakorlat jellemző az általános iskola nyelve szerinti megoszlásokban is. (39. ábra) Amíg a magyar iskolát végzett magyar diplomások Kárpátalján és a Vajdaságban naponta 100 percnél is több időt töltenek rádióhallgatással, az erdélyiek és felvidékiek körében ez 100 perc alatt marad.

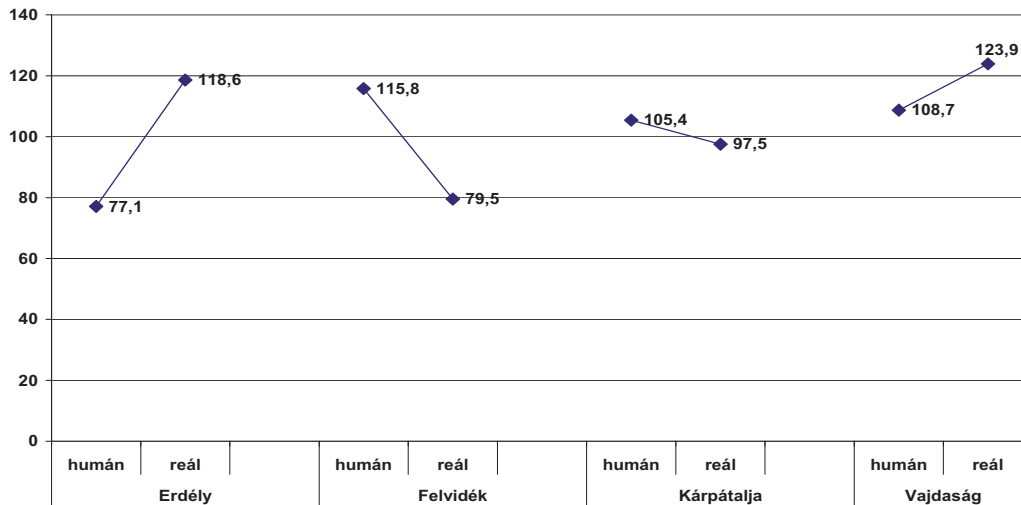
39. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott rádiót hallgatni?
(az általános iskola nyelve szerint)

40. ábra

Naponta mennyi ideig (hány percig) szokott rádiót hallgatni?
(a felsőfokú végzettség iránya szerint)

Az előbbieken tapasztalnál jóval figyelemre méltóbb regionális eltéréseket regisztráltunk a felsőfokú végzettség iránya szerint. (40. ábra) A reál szakirányú válaszadók Erdélyben és a Vajdaságban egyértelműen sokkal jelentősebb mértékben rádióznak naponta (118,6 és 123,9 perc), mint a humán diplomával rendelkezők. Kárpátalján e tekintetben közel ugyanakkora napi hallgatottságot mértünk a két alminta esetében, ám a Felvidéken fordított tendencia érvényesült: a humán végzettségűek jelentősen több időt (35 perccel többet) fordítanak rádióhallgatásra, mint az ott élő reál diplomások.

3.3.3. A rádióhallgatás eszközei és helyszínei

Miután a rádióhallgatás a televízió nézéshez képest kevésbé helyhez kötött, azt is megvizsgáltuk, hogy a rádiózó határon túli magyar diplomás válaszadók milyen eszközökön, és helyileg milyen eltérő környezetben követik a rádióadók műsorait.

11. táblázat

Milyen eszközön szokott rádiózni?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
asztali rádió	32,4	54,3	41,2	53,4
hordozható rádió	13,9	21,5	23,8	14,4
autórádió	61,2	80,4	56,7	50,3
mobil telefonon	17,6	25,6	17,6	18,6
műholdas eléréssel	22,7	26,3	16,2	19,7
kábeles eléréssel (tévén keresztül)	12,3	11,6	8,1	18,2

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

Ami az eszközöket illeti, igen figyelemre méltó, hogy – a Vajdaságon kívül – csaknem mindegyik régiót tekintve az autórádióval való rádióhallgatás bizonyult a legelterjedtebbnek (56–80 átlagpont közötti gyakorisággal), amit csupán jelentősen leszakadva követ az asztali rádiókészüléken való rádiózás (32–53 átlagpont). Amennyiben mindehhez hozzávesszük, hogy a mobiltelefonjukon rádiózik aránya immáron 17–25 átlagpontot tesz ki, elmondható, hogy a határon túli magyar diplomával rendelkezők körében a rádióhallgatás hagyományos (otthoni) formája egyre inkább háttérbe szorulni látszik.

12. táblázat

Ön leginkább hol szokott rádiózni?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
otthon	57,3	60,3	59,0	71,8
utazás (autóvezetés) közben	72,5	83,8	62,3	62,8
a munkahelyén	42,4	53,1	24,9	21,1
egyéb helyen	14,5	29,4	19,4	10,6

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

Az utóbb említett tendencia igazolódik vissza a rádióhallgatás helyszínei tekintetében is: amíg az otthon való rádiózás csupán a Vajdaságban tartja vezető helyét néhány átlagponttal, a többi régióban azonban már egyértelműen a második helyre szorult, a leggyakrabban utazás közben rádiózó határon túli magyar diplomások esetében mért igen magas 62–83 átlagpontnyi gyakoriság mögött.

Ugyancsak nem mondható elhanyagolható mértékűnek a munkahelyen rádiózó határon túli magyar felsőfokú végzettségűek gyakorlata sem, akik Erdélyben és a Felvidéken már 42–53 átlagpontnyi intenzitással hallgatnak rádiót munkavégzés közben.

3.3.4. A különböző nyelvű rádióadók hallgatottsági intenzitása

A különböző rádióadók hallgatottsági intenzitása tekintetében régióként eltérő tendenciákat regisztráltunk. Ezek mindazokat a különbségeket tükrözik, melyek az egyes régiók – elsősorban magyar nyelven sugárzott – médiakínálatára, valamint az ott élő diplomások eltérő identitására-, illetve értékrendjére jellemzőek.

13. táblázat

Milyen gyakran hallgatja az alábbi rádióadókat?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
többségi nyelvű közszolgálati rádió	22,5	43,7	21,1	22,1
többségi nyelvű kereskedelmi rádió	26,0	61,6	27,2	28,2
a többségi közszolgálati rádió magyar adása	34,8	40,5	22,0	57,1
magyar nyelvű kereskedelmi rádió (regionális, vagy helyi adók)	48,0	39,0	58,5	46,5
KOSSUTH Rádió	32,5	24,8	64,6	30,1
PETŐFI Rádió	23,1	44,6	45,8	23,7
BARTÓK Rádió	24,8	6,7	20,2	5,2
DANKÓ Rádió	4,5	5,1	12,9	5,3
magyarországi kereskedelmi rádió	19,7	51,1	34,5	15,0
Duna World Rádió	3,6	8,5	7,3	1,8
Magyarországról sugárzó határmenti, regionális, városi rádiók	8,1	8,8	13,1	11,0

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha nem hallgatja....100–gyakran hallgatja

Az erdélyi adatsorok ezúttal is objektív okokból térnek el igen számottevően a többi régióban mért adatoktól, hiszen a Székelyföldön a földfelszíni sugárzású magyarországi rádióadók műsorai hagyományos rádiókészülékekkel nem foghatók. Ebből következően ebben a régióban a legnépszerűbbnek nem a magyarországi, hanem a helyi magyar nyelvű kereskedelmi rádiók bizonyultak (48 átlagpont).

A többi régióban – ahol a Magyarországról sugárzott rádióadók nagyrészt, vagy teljes mértékben elérhetők – az erdélyinél változatosabb tendenciák érvényesülnek.

Ezzel kapcsolatban elsőként a felvidéki magyar diplomások rádiózási szokásai említhetők, akik az összes régiót tekintve kiugróan magas arányban követik a többségi – esetükben a szlovák – közszolgálati, kiugró arányban pedig a kereskedelmi adók műsorait (43 és 61 átlagpont).

Olyannyira, hogy körükben az anyanyelven sugárzó kereskedelmi rádióadók (például Class FM) hallgatottsága nem éri el a többségi nyelven sugárzó kereskedelmi adókéét, a Kossuth Rádiót pedig csupán csaknem fele akkora intenzitással hallgatják, mint a szlovák közszolgálati rádiókat.

A vajdaságiak esetében továbbra is az újvidéki rádió (57 átlagpont) és a helyi magyar rádiók (46 átlagpont) dominanciája érvényesül, ami mellett a magyarországi, illetve a szerb nyelven sugárzó rádióadók hallgatottsága igen számottevően elmarad.

Szemben a fentiekkel, a kárpátaljai magyar felsőfokú végzettségűek rádiózási szokásait sokkal inkább a magyar nyelv dominanciája jellemzi: körükben mind a Kossuth és Petőfi Rádió (64 és 45 átlagpont), mind a magyarországi kereskedelmi rádiók jelentősen magasabb hallgatottsággal rendelkeznek, mint a hasonló ukrán adók.

3.3.5. Rádiós műsortípus preferenciák

Ami a különböző rádiós műsortípusok hallgatottsági intenzitását illeti, adataink ezzel kapcsolatban is igen változatos – mind régióspecifikus, mind több régióra is jellemző – tendenciákat tükröznek.

14. táblázat

Rádiós műsortípus preferenciák – Hallgatottsági intenzitás*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
Politikai/közéleti műsorok				
hírek, hírműsorok	75,1	69,0	85,8	59,8
közéleti, elemző, és vitaműsorok	47,1	29,6	52,4	34,5
a határon túli magyarság számára szóló műsorok	33,8	36,5	67,7	48,0
Tömegkulturális műsorok				
szórakoztató műsorok, kabaré	43,7	54,3	49,5	42,1
pop /rock, könnyűzenei műsorok	59,1	67,0	49,5	59,3
Értéktörző/ismeretterjesztő műsorok				
kulturális műsorok	57,5	40,8	59,0	50,2
vallási műsorok általában	22,0	19,2	48,1	27,1
mise, istentisztelet közvetítés	17,6	19,8	42,6	21,5
tudományos, történelmi műsorok	42,3	26,6	51,7	43,6
környezetvédelmi műsorok	30,6	20,6	37,8	41,4
hangjáték, rádiójáték	15,5	24,2	37,8	31,8
népzenei műsorok	32,1	33,0	44,3	49,5
nyelvművelő műsorok	20,8	14,6	38,8	29,3
klasszikus zenei műsorok	49,5	28,6	30,9	37,5

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha nem hallgatja...100–gyakran hallgatja

Az utóbbiak szempontjából elsősorban az érdemel figyelmet, hogy az összes régióban a rádiós hírműsorok hallgatottsága bizonyult a legintenzívebbnek (60–85 átlagpont között). Ezen túl azonban már markáns eltérések mutatkoznak a különböző határon túli régiókban élő magyar diplomások rádiózási szokásai terén. Ezt láthatjuk például a határon túli magyarság számára sugárzott műsorokkal kapcsolatban, melyeket az erdélyi és felvidéki válaszadóink már csupán alig több mint 30 átlagpontnyi intenzitással hallgatják, amihez képest ez az arány a Vajdaságban 48, Kárpátalján pedig 67 átlagpontot tesz ki.

Ez, a közösségi értékekkel/érdekekkel kapcsolatban mutatkozó, főként erdélyi, illetve felvidéki nagyfokú érdektelenség a rádióhallgatás egyéb dimenziói szerint is megnyilvánul. Leginkább abban, hogy az értékörző műsортípusok iránt a Felvidéken élő magyar felsőfokú végzettségűek mindegyik vizsgált kategória esetében (kulturális, történelmi, nyelvművelő stb. műsorok) drámai mértékben kevésbé mutatnak érdeklődést, mint a több régióban élők. Emellett azonban – amint azt korábban említettük – a tömegkulturális rádióműsorokat kiugró intenzitással hallgatják. Mindez a médiahasználattal kapcsolatban is bizonyítja azt a kutatásaink során már több évtizede folyamatosan regisztrált folyamatot, mely szerint a felvidéki magyarok döntően „önkéntes” asszimilációja a leginkább előrehaladott a Kárpát-medencében élő többi magyar közösséghez viszonyítva.

A régiókban egyébként úgyszintén aggodalomra okot adó folyamatok tanúi vagyunk. Ezt példázza, hogy az értékörző rádióműsorokkal kapcsolatban elmondottak nagyrészt immáron az erdélyiekre is éppúgy vonatkoznak. Elsősorban a vallási tartalmú műsorok iránti csekély mértékű érdeklődés tekintetében.

A most vizsgált vonatkozásban egyedül a kárpátaljai magyar felsőfokú végzettségűek rádióhallgatási szokásai jelentik a kivételt, akik a hír- és határon túli magyarság számára sugárzott rádióműsorok kiemelkedő gyakoriságú hallgatása mellett az összes értékörző műsört is sokkal intenzívebben követik, mint a többi régióban élő magyar diplomások.

3.4. Nyomtatott sajtótermékek használata

Noha a korábbi évtizedekben sokáig domináns, ám mára fontosságukból rohamosan vesztő és egyre elenyészőbb fontosságú nyomtatott sajtótermékek (napi és hetilapok, folyóiratok stb.) használata csupán érintőlegesen volt tárgya az elsősorban elektronikus médiafelületekre fókuszáló vizsgálatunknak, az alábbiakban egyetlen összefoglaló táblázat segítségével bemutatjuk, hogy ezek olvasása milyen arányban jellemzi a határon túli magyar felsőfokú végzettségűeket.

Mielőtt azonban mindezt vázlatosan áttekintenénk, újra utalnunk kell a vizsgált médiafelületet sohasem használók nagyságrendjére. Eszerint a többségi nyelvű nyomtatott sajtótermékeket – egyetlen régió kivételével – jelenleg már a megkérdezettek több mint kétharmada-háromnegyede nem használja (65–74%). Az említett kivételt a felvidéki diplomások jelentik, akik a szlovák nyelven megjelenő újságokat és egyéb kiadványokat csupán 22–30%-ban nem olvassák. Közel ugyanez a helyzet a magyarországi nyomtatott sajtótermékekkel kapcsolatban is, melyeket a kárpátaljaiak és az erdélyiek 66–68, a vajdaságiak pedig 86%-ban nem használják, s ez az arány csupán a felvidékiek esetében csökken 40%-ra.

A nyomtatott sajtó használatával kapcsolatban relatíve kedvezőbb a helyzet a regionális magyar lapok és folyóiratok tekintetében: ezeket az erdélyi, illetve a vajdasági magyar fel-

sőfokú végzettségűek csupán 38–40%-a nem olvassa, a Felvidéken és Kárpátalján azonban részarányuk mindössze 22%-ot tesz ki.

Az alábbi táblázatban szereplő adatsorok tehát mindegyik kategória esetében csupán a maradék – többnyire a nyomtatott sajtót használó kisebbség – gyakorlatát tükrözik.

15. táblázat

Nyomtatott sajtótermék preferenciák*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
többségi nyelvű országos lapok	24,6	55,5	16,2	25,3
többségi nyelvű helyi lapok	30,0	44,4	27,0	30,3
erdélyi, felvidéki stb. magyar lapok	56,2	66,3	78,0	63,6
egyéb magyar regionális és helyi lapok	51,8	54,1	58,2	37,8
magyarországi napilapok	21,7	38,6	19,1	8,4
magyarországi hetilapok, folyóiratok	39,1	49,2	26,5	18,2

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1=soha nem olvassa....100=gyakran olvassa

Adataink alapján elmondható tehát, hogy az újságokat, folyóiratokat olvasók körében mindegyik régióban elsősorban a helyi, regionális magyar sajtótermékek foglalják el a vezető helyet. Olvasottságuk Erdélyben, a Vajdaságban és a Felvidéken 56–66 átlagpontnyi, Kárpátalján azonban eléri az igen magasnak mondható 78 átlagpontot.

Az Erdélyben regisztrált 56 átlagpont (amely a legalacsonyabb a többi régióhoz képest) némiképpen meglepőnek mondható, hiszen az ottani regionális nyomtatott sajtókínálat összehasonlíthatatlanul széleskörűbb a többi régióban meglévő kínálathoz képest.

A fentiekben túl említést érdemel még a diplomások többségi nyelvű nyomtatott sajtótermékekhez való viszonya. E téren újra az asszimiláció által leginkább érintett felvidékiek jelentik a kivételt, akik a szlovák nyelvű sajtótermékeket kétszer-háromszor nagyobb intenzitással használják, mint a többi régióban élők az ottani többségi nyelvű nyomtatott sajtót.

A nyomtatott sajtótermékek használata terén egyértelműen a magyarországi kiadványok bizonyultak a legkevésbé népszerűnek. Különösen a magyarországi napilapok, melyeket az erdélyiek és a kárpátaljaiak csupán 20 körüli, a vajdaságiak pedig még ennél is elenyészőbb mértékben, mindössze 8,4 átlagpontnyi intenzitással használják.

3.5. Internethasználati szokások

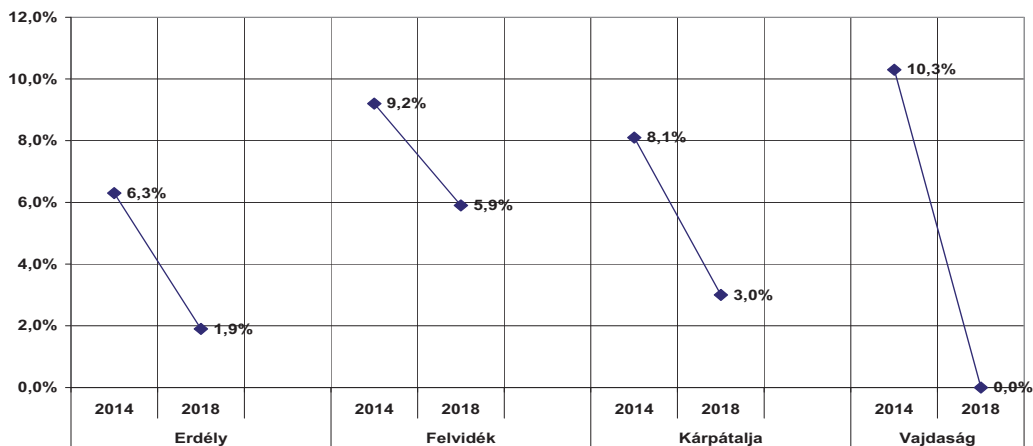
3.5.1. Az internetet nem használók részarányának változása

Az elmúlt években publikált kutatási összehasonlító elemzéseinkben szerteágazó adatsorok segítségével mutattuk be az internet mindent elsöprő dominanciáját a határon túli magyarság információs terében. Az említett elemzésekben bizonyítást nyert, hogy az internethasználat legkülönbözőbb vonatkozásai terén elsősorban a fiatal korosztály a vezető szerep (noha a középkorúak az utóbbi években erőteljesen igyekeznek felzárkózni mögéjük/hozzájuk). Ez indokolta, hogy jelen kutatásunkban újra kiemelt helyen kezeljük az internethasználat terén tapasztalható fejleménye-

ket. Következésképpen ezúttal azt vizsgáljuk, hogy a felsőfokú végzettségű határon túli magyarok mekkora intenzitással és milyen formai-tartalmi paraméterek mentén használják az internetet.

41. ábra

Az internetet sohasem használók változása a határon túli magyar felsőfokú végzettségűek körében

Elsőként az internetet nem használók diplomások arányának 2014 és 2018 közötti változását mutatjuk be, amely egyértelmű tendenciát tükröz. A négy évvel korábbi állapothoz képest, amikor még 6,3 és 10,3%-ot tett ki az internetet nem használó felsőfokú végzettségűek részaránya, jelenleg már elmondható, hogy az érintettek gyakorlatilag mindannyian használják az internetet (a Vajdaságban például egyetlen diplomával rendelkező válaszadót sem találtunk, aki nem internetezik), s csupán a Felvidéken nem használja az internetet a magyar diplomások mintegy 6%-a.

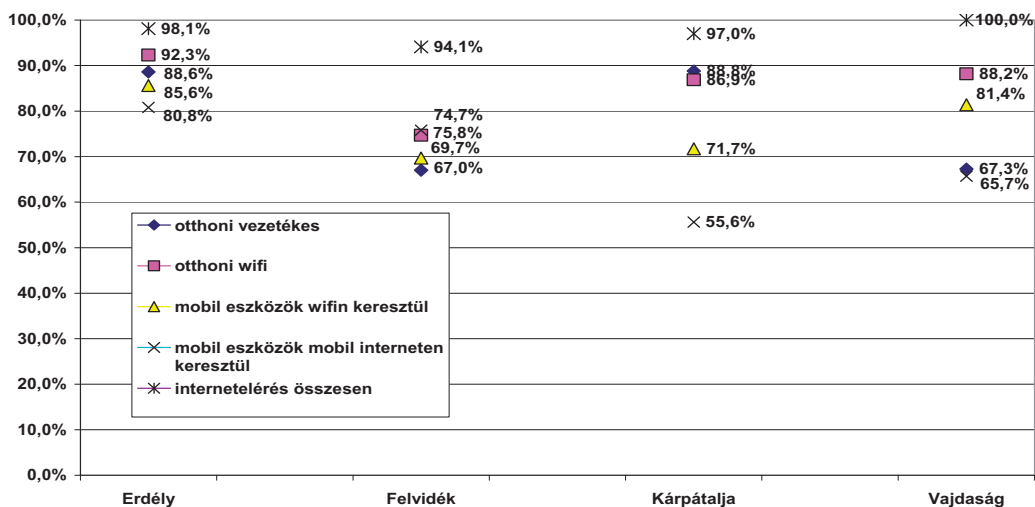
A továbbiakban tehát azt vizsgáljuk, hogy a felsőfokú végzettségűek körében (is) kizárólagos dominanciával bíró internethasználaton belül milyen gyakoriságú mutatók, valamint egyéb formai és tartalmi jegyek különböztethetőek meg. Az internethasználattal kapcsolatban bemutatásra kerülő adatsorok tehát – eltérően a televíziótnézéssel, illetve rádióhallgatással korábban tapasztaltnál – gyakorlatilag a mintába került határon túli magyar diplomával rendelkezők teljes sokaságát lefedik.

3.5.2. Az internetelés formái

Az internetkapcsolathoz való hozzáférés technikai vonatkozásai terén a korábbi kutatásainkhoz képest igen jelentősnek mondható átstrukturálódást tapasztaltunk.

42. ábra

Az internetelérés formái a határon túli magyar felsőfokú végzettségűek körében

Ennek egyik legmarkánsabb jele, hogy mára az otthoni vezetékes internetelérés a Felvidéken és a Vajdaságban már az utolsó helyre szorult, s csupán Kárpátalján tartja vezető helyét (noha már ott is az otthoni wifi-használattal holtversenyben).

Mindez természetesen a mobil eszközök (laptop, tablet, leginkább pedig az okostelefon) elsöprő térnyerésének köszönhető, amit az is bizonyít, hogy az otthoni, illetve egyéb helyen való wifi-használat vált mindegyik régióban a diplomások leginkább alkalmazott internetelési módjává.

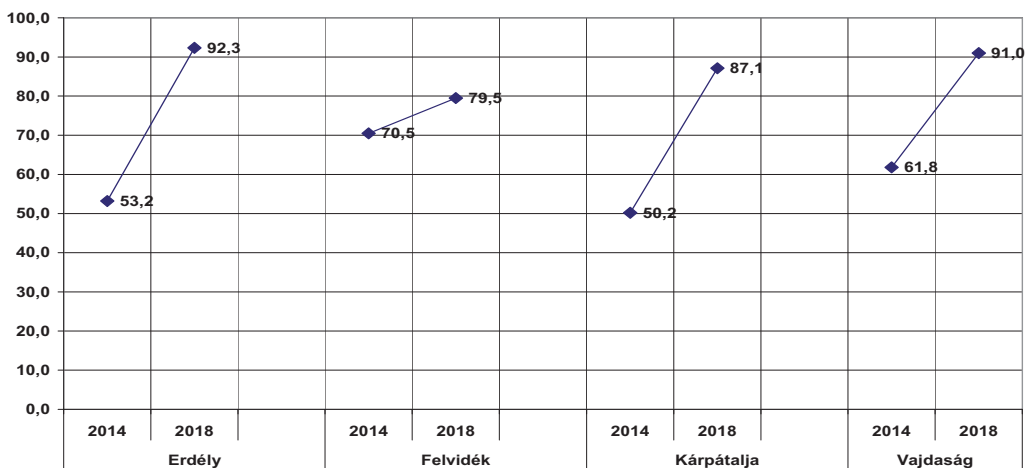
Következésképpen az internetre való feljutás a felsőfokú végzettségűek körében is végképp elszakadni látszik – illetve mondhatni, már el is szakadt – a korábbi évtizedeket jellemző statikus, helyhez (az asztali számítógépekhez) kötött internetezési gyakorlattól. A továbbiakban ennek a technikai szempontból igen rövid időn belül gyökeresen megváltozott internethasználati folyamatnak a tartalmi részleteit elemezzük.

3.5.3. Az internethasználat gyakoriságának változása

Az internethasználat gyakoriságának változásával kapcsolatban regisztrált adataink azt mutatják, hogy négy év alatt a határon túli magyar diplomával rendelkezők körében is mindegyik régióban radikálisan megnőtt.

43. ábra

Milyen gyakran szokott internetezni?*

* 100-s skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–naponta többször

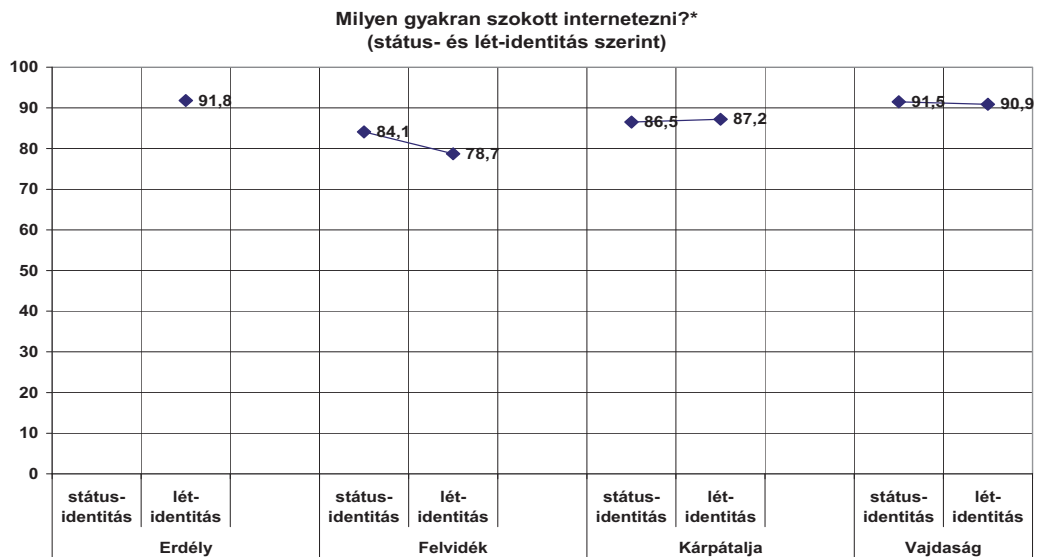
A növekedés mértéke relatíve legkevésbé a felvidékieket jellemzi, ám ennek oka, hogy ők 2014-ben már lényegesen nagyobb mértékben interneteztek, mint a többi régióban élők. Ettől eltekintve a vizsgált időszakban a növekedés aránya Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban bizonyult a legszámottevőbbnek (30–40 átlagpont között), így elmondható, hogy az ezekben a régiókban élők mára kiegyenlítették korábbi jelentős hátrányukat a felvidékiekkel szemben.

Ennek köszönhető, hogy jelenleg a határon túli magyar diplomások mindenütt egyaránt közel azonos, és egyben kiugróan magas, 80 és 92 átlagpont közötti gyakorisággal használják az internetet.

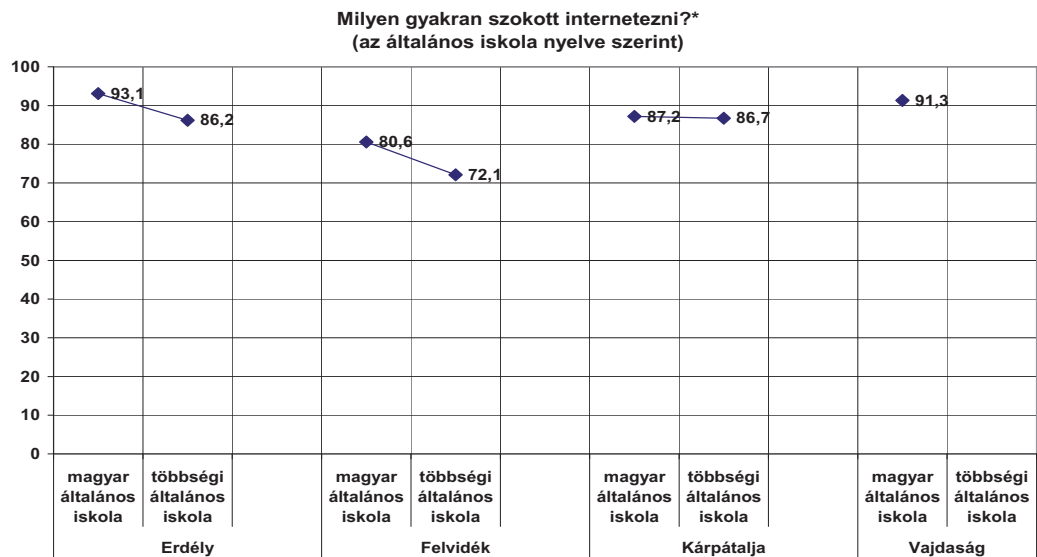
Az internethasználattal kapcsolatban bemutatott elsöprő mértékű növekedés az identitástípusok, valamint az egyéb alminták szerint is megmutatkozik. Magyarán: az egyéb (televízió, rádió stb.) médiahasználatuk tekintetében – amint azt az eddigiekben láttuk – számottevően eltérő gyakorlatot mutató legkülönbözőbb diplomás rétegek esetében az internethasználat gyakorisága terén szignifikáns eltérések nem tapasztalhatók.

Mindezt a 44–47. ábrákon látható megoszlások is egyértelműen bizonyítják. A ritka kivételek között érdemel említést, hogy relatíve kevésbé a többségi általános iskolát végzettek, a kárpátaljai és a felvidéki reál diplomával rendelkezők használják az internetet, emellett pedig az egyetemi végzettségűek mindegyik régióban néhány átlagponttal (egyedül Erdélyben jelentősen) intenzívebben interneteznek a főiskolai diplomával rendelkezőknél.

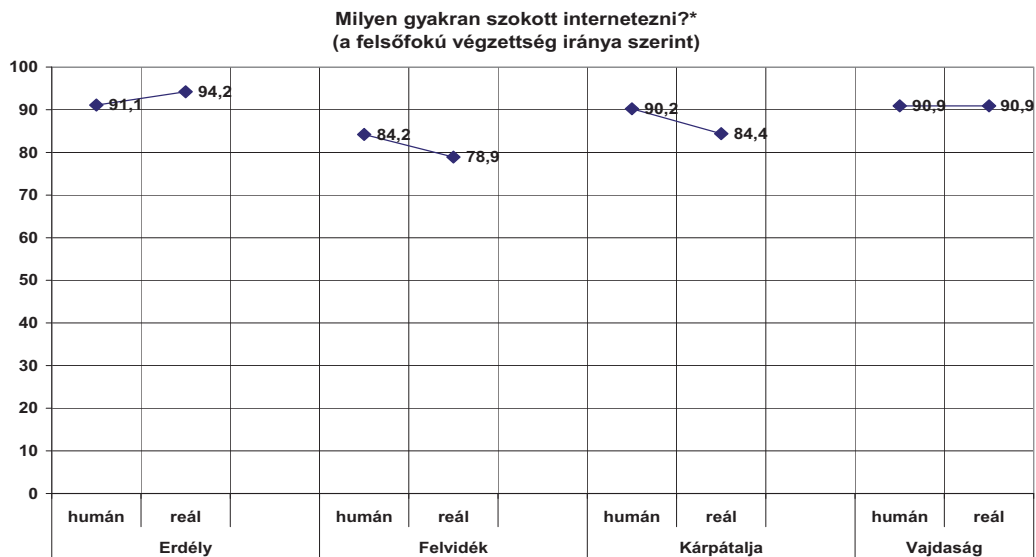
44. ábra

45. ábra

46. ábra

47. ábra

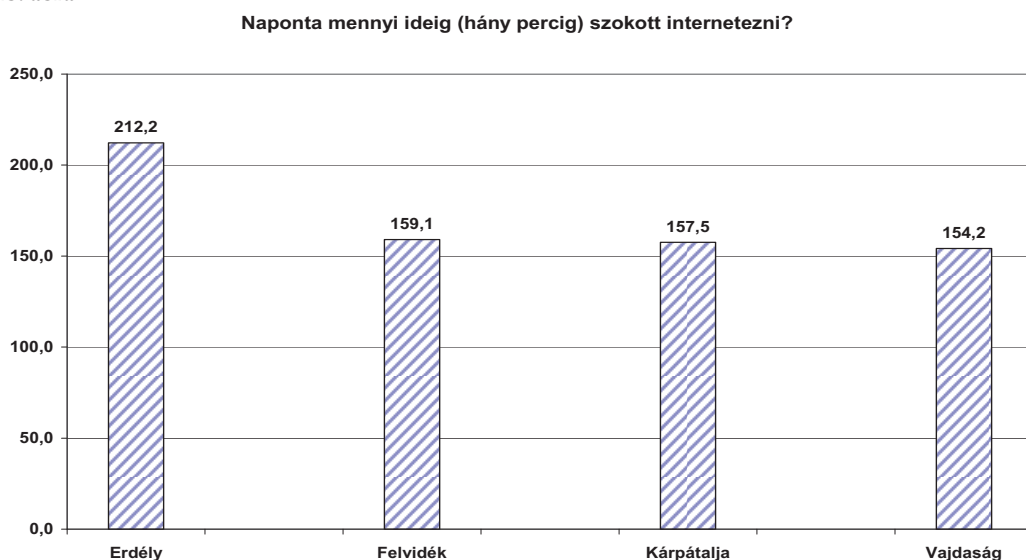

Az utóbbi grafikonok tehát végeredményben annak bizonyítékai, hogy az internethasználat nagyságrendileg ugyanakkora (rendkívül magasfokú) intenzitása szempontjából a határon túli magyar felsőfokú végzettségűek körében sem regionálisan, sem egyéb tekintetben nem mutathatók ki lényeges különbségek.

3.5.4. Az internetezésre fordított napi idő

Az internetezésre fordított napi idő tekintetében az utóbbi években több egyéb vonatkozásban is erőteljesen internetfüggővé vált erdélyi magyar diplomásoké a vezető szerep, akik immáron a kétszáz percet is meghaladó mértékben interneteznek naponta.

48. ábra

Hozzájuk képest ugyan a többi régióban relatíve elmarad az internethasználatra fordított napi idő gyakorisága, ám a megkérdezettek ott is igen tekintélyes időmennyiséget, mintegy két és fél órát töltenek naponta internetezéssel.

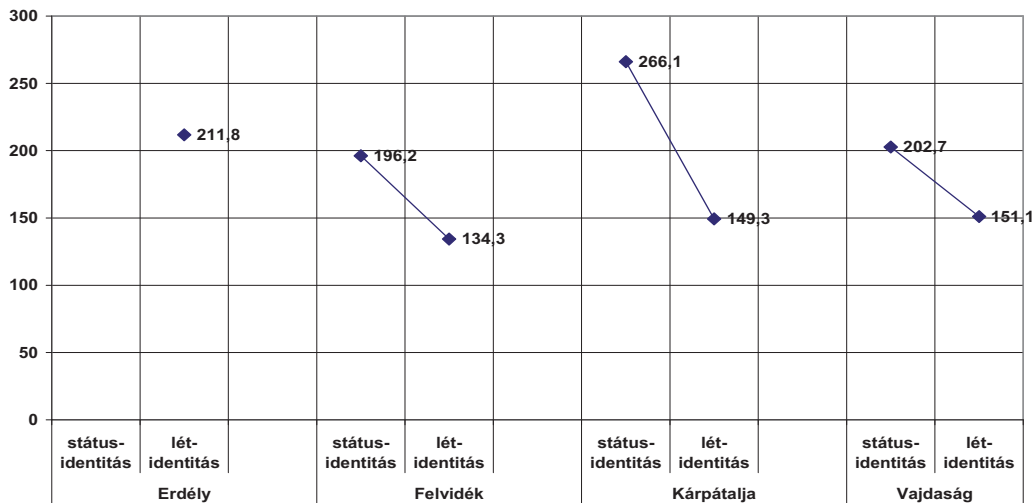
Státus- és lét-identitás szerint (49. ábra) egyértelmű, hogy a szülőföldjüket hazájuknak érző diplomások interneteznek kevesebbet. Az általános iskola nyelve szerint egymáshoz közeli gyakoriságokat mértünk, s csupán a szlovák iskolába jártak bizonyultak jelentősen internetfüggőnek a napi időmennyiség szempontjából. (50. ábra)

A felsőfokú végzettség szakiránya szerint a Felvidéken és Kárpátalján ugyanakkora időmennyiséget fordítanak internethasználatra naponta mind a humán, mind a reál diplomával rendelkezők. Erdélyben viszont az utóbbiak, a Vajdaságban pedig az előbbieket bizonyultak jelentős különbséggel inkább internetfüggőnek. (51. ábra)

A felsőfokú végzettség foka szerint csupán Kárpátalján ugyanolyan mértékű a napi internetezésre fordított idő, míg Erdélyben a főiskolát végzettek, a Felvidéken, illetve Vajdaságban pedig az egyetemi diplomával rendelkezők töltenek el számottevően több időt naponta az internet használatával. (52. ábra)

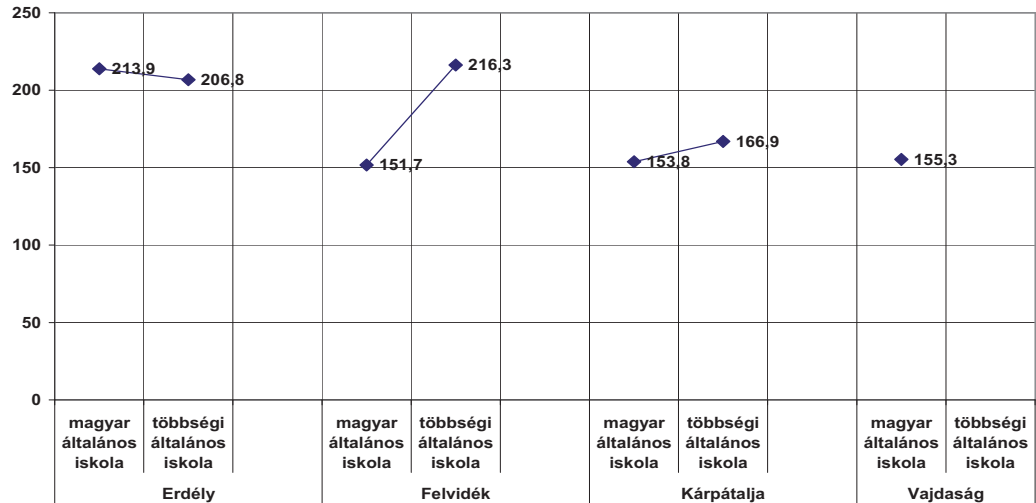
49. ábra

Naponta mennyit (hány percet) internetezik?
(státus- és lét-identitás szerint)

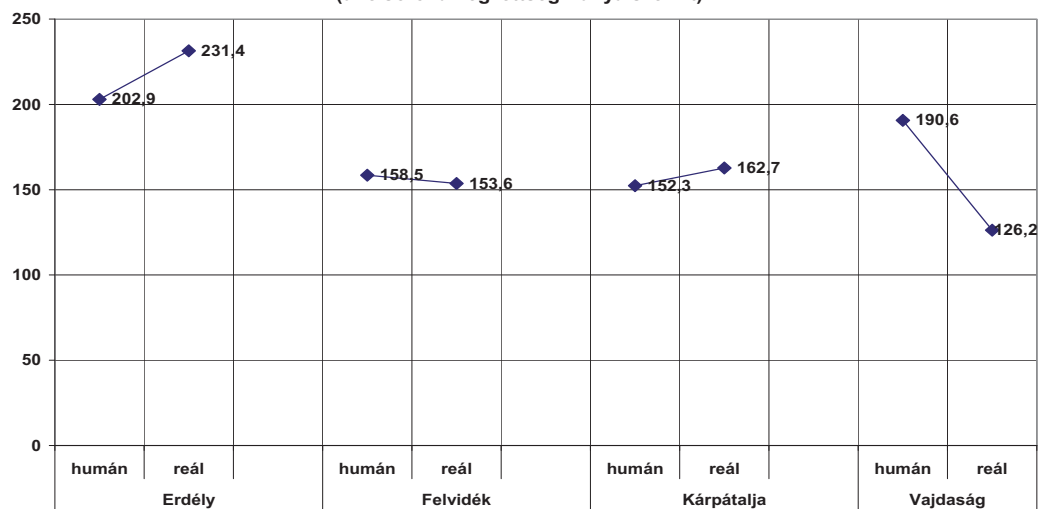
50. ábra

Naponta mennyit (hány percet) internetezik?
(az általános iskola nyelve szerint)

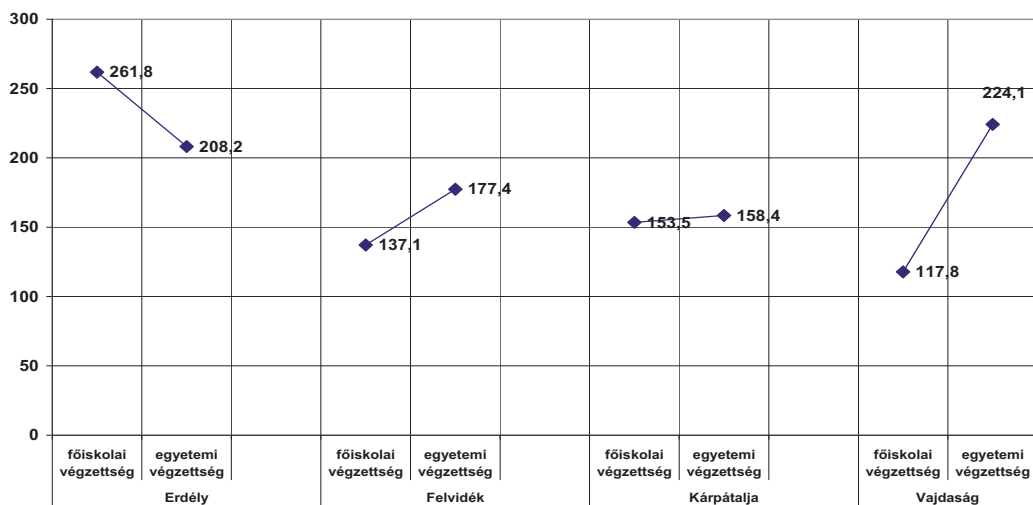
51. ábra

Naponta mennyit (hány percet) internetezik?
(a felsőfokú végzettség iránya szerint)

52. ábra

Naponta mennyit (hány percet) internetezik?
(a felsőfokú végzettség foka szerint)

3.5.5. Az internetezés eszközei és helyszínei

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy a bemutatott mértékű internetezésre fordított időt a válaszadók milyen eszközök felhasználásával, valamint milyen helyszíneken töltik el.

Az internetezést szolgáló különböző eszközök használatának megoszlása a határon túli magyar diplomások körében két alkalmazási forma dominanciáját tükrözi.

16. táblázat

Ön az alábbiak közül milyen gyakran szokott az alábbi módon internetezni?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
otthoni asztali számítógépen/laptopon	88,0	85,4	87,5	85,8
okostévéen keresztül	13,3	25,6	22,0	15,3
tableten	26,5	39,4	24,6	18,5
okostelefonon	79,9	77,7	73,1	72,7
okoseszköz autóhoz	4,8	11,1	4,6	2,4
okosóra	1,9	1,8	2,0	1,4

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha...100–gyakran

A vezető helyet ugyan továbbra is az otthoni számítógépek és a laptopok foglalják el (85–88 átlagpont között), ám az okostelefonon való internethasználat mértéke ettől már alig csekélyebb, s nagyságrendileg csaknem ugyanolyan arányúnak mondható (72–80 átlagpont). Következésképpen adataink azt bizonyítják, hogy az utóbbi eszköz robbanásszerű megjelenése az egyik legújabb fejlemény az internethasználat terén, s alighanem csupán igen rövid idő kérdése, hogy elfoglalja az első helyet.⁹

17. táblázat

Ön az alábbiak közül milyen gyakran szokott internetezni?*

	Erdély	Felvidék	Kárpátalja	Vajdaság
otthon	95,8	93,6	95,8	97,5
más családtagoknál, barátoknál	28,3	35,6	29,6	25,8
munkahelyen	75,1	66,8	56,0	53,3
nyilvános helyen (kávézó stb.)	38,3	40,8	28,4	31,7
utazáskor (közlekedés közben)	47,4	49,2	33,8	33,6

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha...100–gyakran

9 Mindez a határon túli fiatal korosztály körében részben már meg is valósult, hiszen – amint azt 2017-es kutatásunk adatai bizonyítják – internetezésre Kárpátalján és a Vajdaságban a fiatalok már legnagyobb gyakorisággal az okostelefont használják.

Az internetezés különböző helyszínei tekintetében (17. táblázat) egyelőre mindenütt az otthoni használat foglalja el az első helyet (93–97 átlagpont). Mindez azonban nem mond ellent az eddig vázolt tendenciának, hiszen – amint azt épp az imént láthattuk – a felsőfokú végzettségűek internetezésre már otthonukban is nagyrészt a mobil eszközeiket használják.

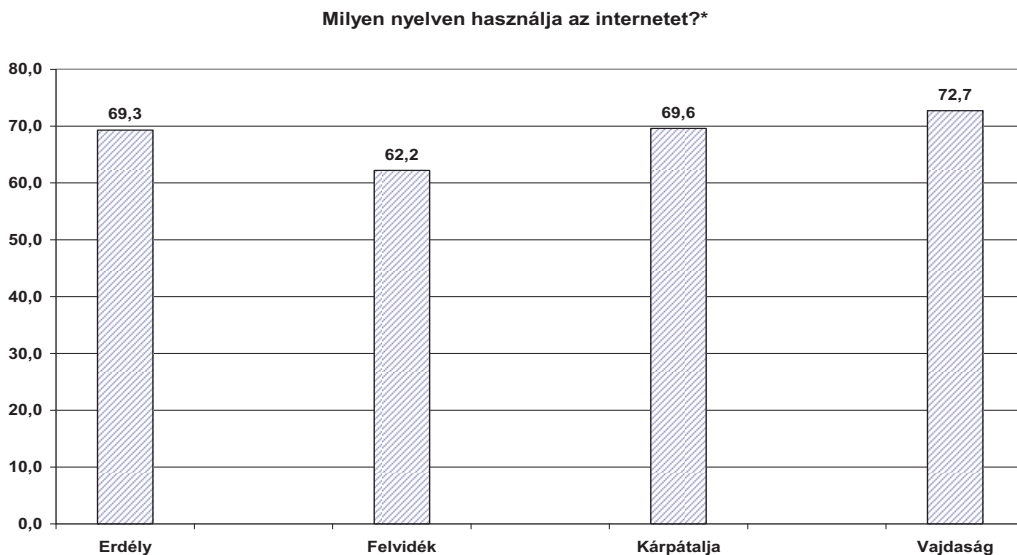
Még inkább megerősíteni látszik az internethasználat egyre kevésbé kizárólagos otthoni (helyhez kötött) gyakorlatát, hogy a határon túli magyar diplomások igen számottevő intenzitással használják az internetet egyéb helyszíneken is.

Elsősorban a munkahelyeken (53–75 átlagpont), egyéb nyilvános helyen (például kávézókban) azonban már kevésbé. Az utazás során való internethasználat gyakorisága úgyszintén nem mondható elhanyagolható arányúnak (33 és 49 átlagpont között), aminek további növekedése várható, hiszen a fiatal korosztály körében ennek az internetezési módnak a gyakorisága már 2017-ben 40–61 átlagpontot tett ki.

3.5.6. Internetezés és nyelvhasználat

Ami az internethasználatnak az identitás megőrzése szempontjából kiemelten fontos nyelvi dimenzióit illeti, elmondható, hogy jelenleg ezt a domináns médiafelületet a válaszadók túlnyomórészt az anyanyelvükön használják.

53. ábra

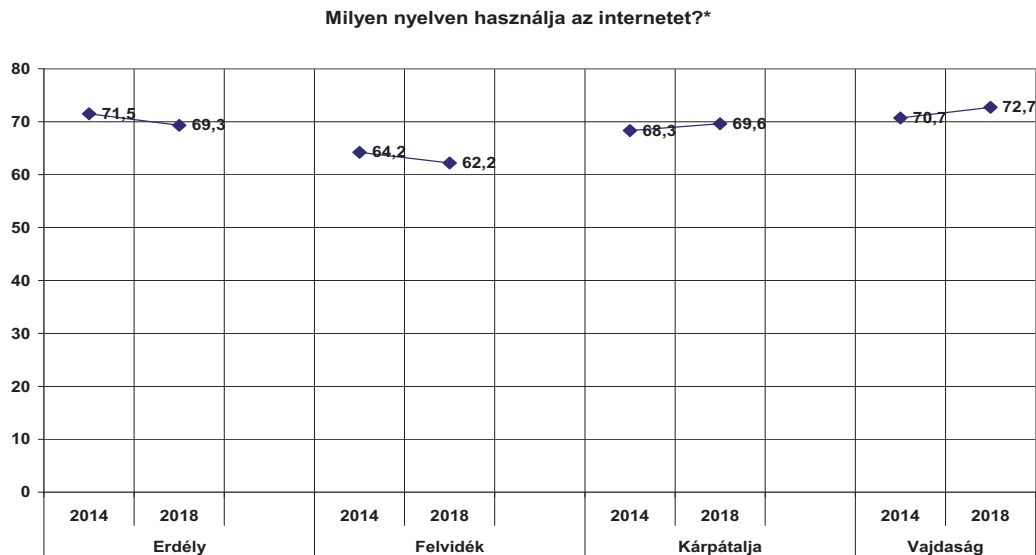

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–csak többségi nyelven....100–csak magyarul

Arányait tekintve a magyar nyelven történő internethasználat intenzitása nagyságrendileg mindegyik régióban közel hasonló: Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban egyaránt 70 átlagpont körüli, amitől csupán a felvidéki magyar diplomások gyakorlata tér el némileg, ahol – újra visszaigazolván a több egyéb vonatkozásban is mért kiugró mértékű asszimilációs hajlandóságukat – ez az arány épphogy meghaladja a 60 átlagpontot.

Mindez a vizsgált időszakban gyakorlatilag nem változott: a határon túli magyar felsőfokú végzettségűek négy évvel ezelőtt is ugyanilyen arányban interneteztek anyanyelvükön, mint jelenleg. (54. ábra)

54. ábra

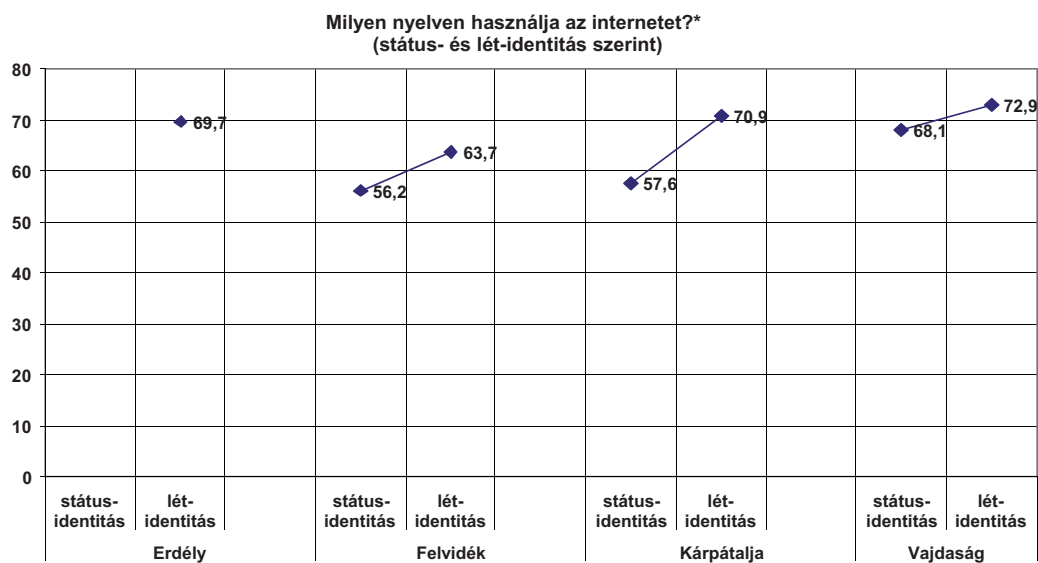
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–csak többségi nyelven...100–csak magyarul

A vizsgált vonatkozásban egyéb szociodemográfiai változók terén sem tapasztaltunk említésre érdemes változást, annál inkább identitásváltozók szerint.

A lét-identitással rendelkező diplomások három régióban is 70 átlagpontnyi, vagy azt meghaladó intenzitással használják az internetet magyarul, s ez csupán a felvidékiek esetében mutat relatíve kisebb értéket (63,7 átlagpont). Ugyanez a mutató a státus-identitásúak körében mindössze 56–68 átlagpontot tesz ki. (55. ábra)

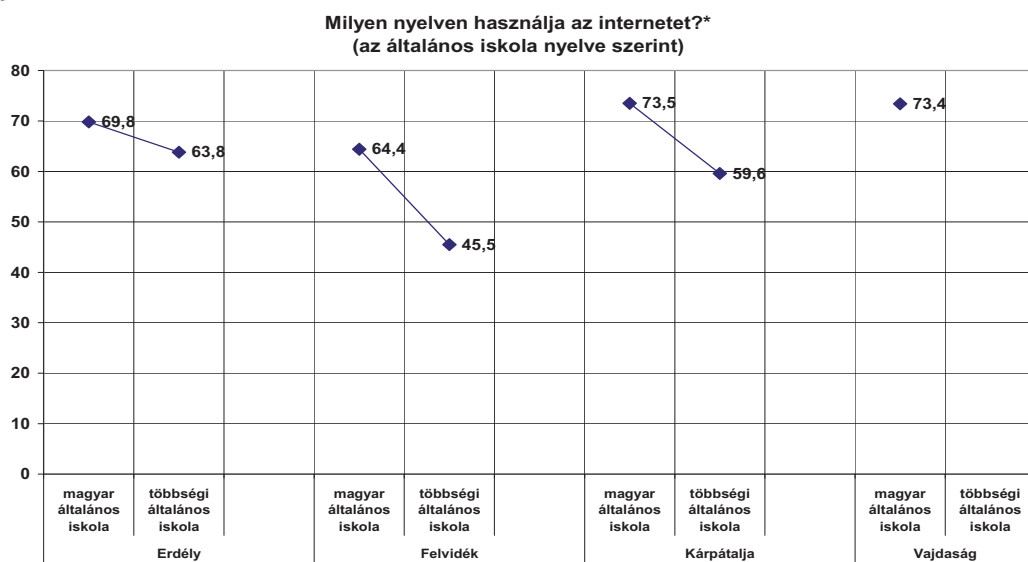
Az általános iskola nyelve szerint még ennél is jelentősebb különbségeket regisztráltunk: a magyar iskolát végzettek 64–73 átlagpontnyi anyanyelven való internethasználatához képest a többségi iskolába jártak ennél számottevően csekélyebb arányban teszik ugyanezt. Legkevésbé természetesen a szlovák általános iskolát végzett felvidéki magyar diplomások, akiknek körében magyarul már mindössze 45 átlagpontnyi intenzitással interneteznek. (56. ábra)

55. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–csak többségi nyelven....100–csak magyarul

56. ábra

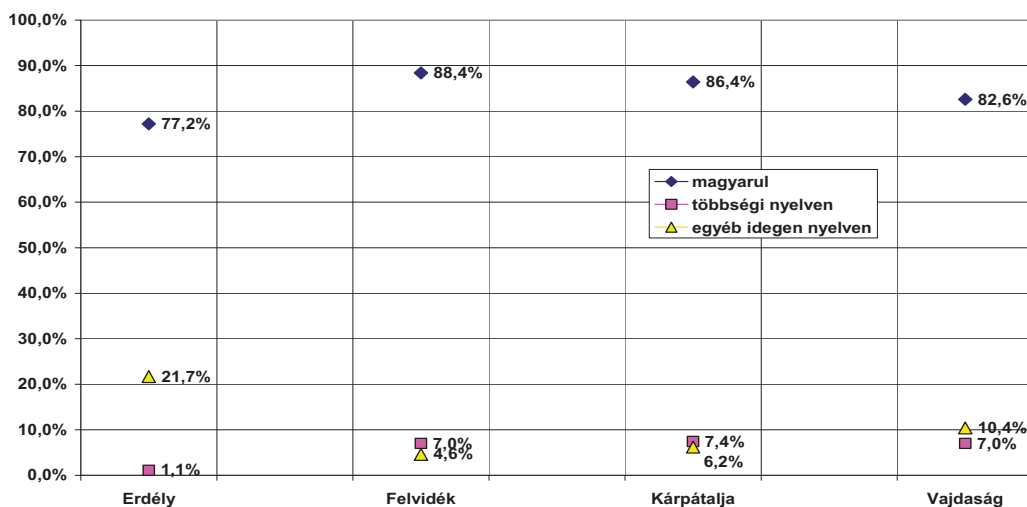
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–csak többségi nyelven....100–csak magyarul

Az előbbieken bemutatott tendenciákkal közel megegyező regionális megoszlásokat tapasztaltunk aszerint is, hogy a megkérdezettek milyen nyelven használják az úgynevezett közösségi oldalakat (facebook, twitter stb.). (57. ábra)

Eszerint a határon túl élő magyar diplomások ezeken az – amint azt a későbbiekben látni fogjuk – egyre népszerűbb internetfelületeken mindegyik régióban döntően az anyanyelvükön kommunikálnak: a Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban 80% fölötti, Erdélyben pedig ennél alig csekélyebb, 77%-os arányban. Úgyszintén figyelemre méltó, hogy a vizsgált vonatkozásban mind a többségi, mind az egyéb idegen nyelvű használat mindenütt csupán töredékmegoszlásokban mérhető (Erdélyt kivéve, ahol az ott élő magyar diplomások már a 20%-ot meghaladó mértékben tartanak kapcsolatot valamely egyéb idegen nyelven részben valóságos, részben virtuális ismeretségi körükkel).

57. ábra

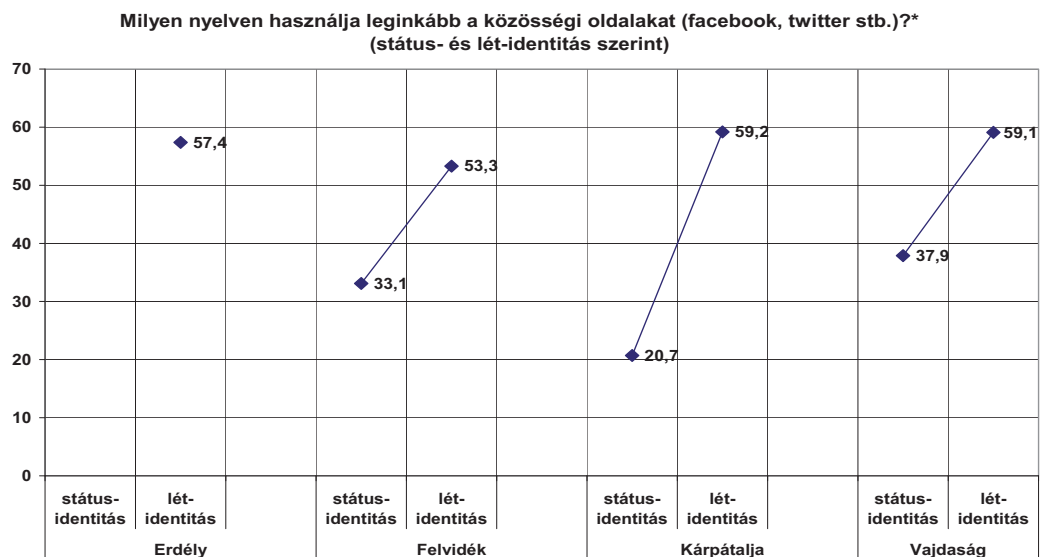
Milyen nyelven használja leginkább a közösségi oldalakat (facebook, twitter stb.)?

Ezek a megkérdezettek teljes körére vonatkozó regionálisan egyező arányok azonban az identitásváltozók szerint már úgyszintén igen jelentős – a legtöbb esetben szakadékszerűen elkülönülő – különbségeket mutatnak.

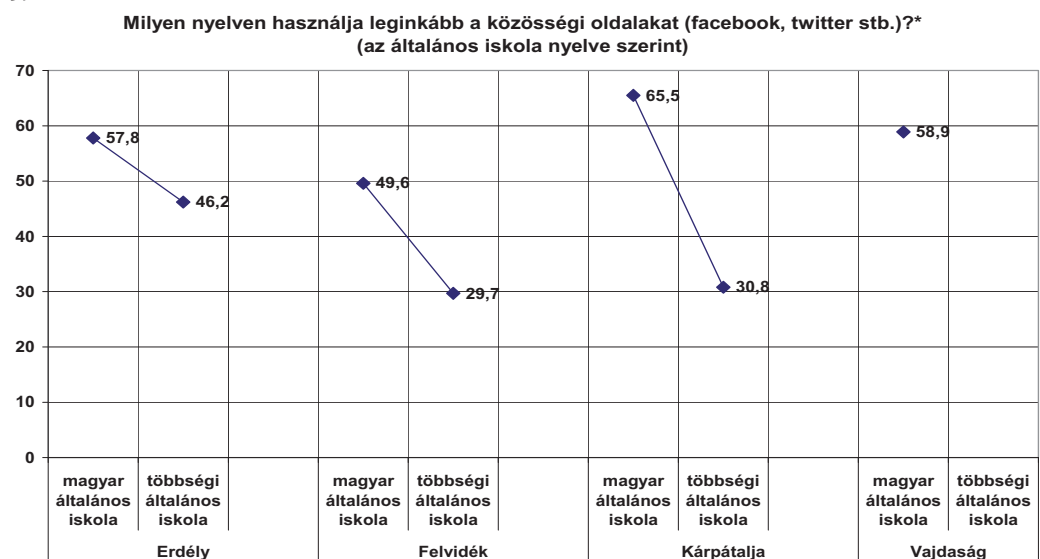
Eszerint a szűkebb-tágabb szülőföldjüket hazájuknak tekintő lét-identitású magyar diplomások a Felvidéken, illetve a Vajdaságban a státus-identitásúakhoz képest a 20 átlagpontot meghaladó mértékben használják inkább az anyanyelvükön az említett internetes szolgáltatásokat. A vizsgált vonatkozásban legjelentősebb szegregációs távolság azonban a kárpátaljai felsőfokú végzettségűeket jellemzi, ahol az Ukrajnát hazájuknak tekintők immáron háromszor kisebb intenzitással használják csupán a magyar nyelvet az internetes közösségi oldalakon. (58. ábra)

58. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–csak többségi és egyéb nyelven....100–csak magyarul

59. ábra

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–csak többségi és egyéb nyelven....100–csak magyarul

Az általános iskola nyelve szerint ugyancsak egyértelmű tendenciaként jelentkezik, hogy az általános iskolai végzettség szempontjából anyanyelvi gyökerekkel rendelkező diplomások sokkalta intenzívebben használják a magyar nyelvet, mint a többségi általános iskolába járt társaik. A pontos arányok e tekintetben: Erdélyben 11, a Felvidéken 20, Kárpátalján azonban a gyermekkorukban magyar iskolát végzett diplomások már több mint 30 átlagponttal

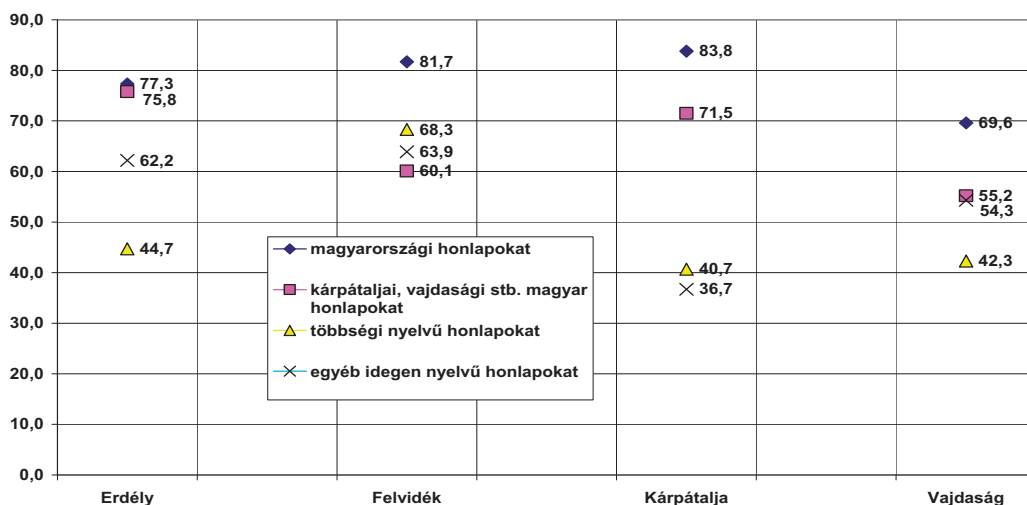
nagyobb intenzitással kommunikálnak az internetes közösségi felületeken anyanyelvükön a többségi nyelven betűvetést tanulókhoz képest. (59. ábra)

3.5.7. A különböző nyelvű honlapok használata

Szorosan az előbbi témához, a nyelvi dimenzióhoz kapcsolódva a következőkben azt vizsgáljuk, hogy a határon túli magyar felsőfokú végzettségűek milyen nyelvű honlapokat mekkora intenzitással kísérik figyelemmel.

60. ábra

Milyen internetes honlapokat szokott nézni/használni?*

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha...100–gyakran

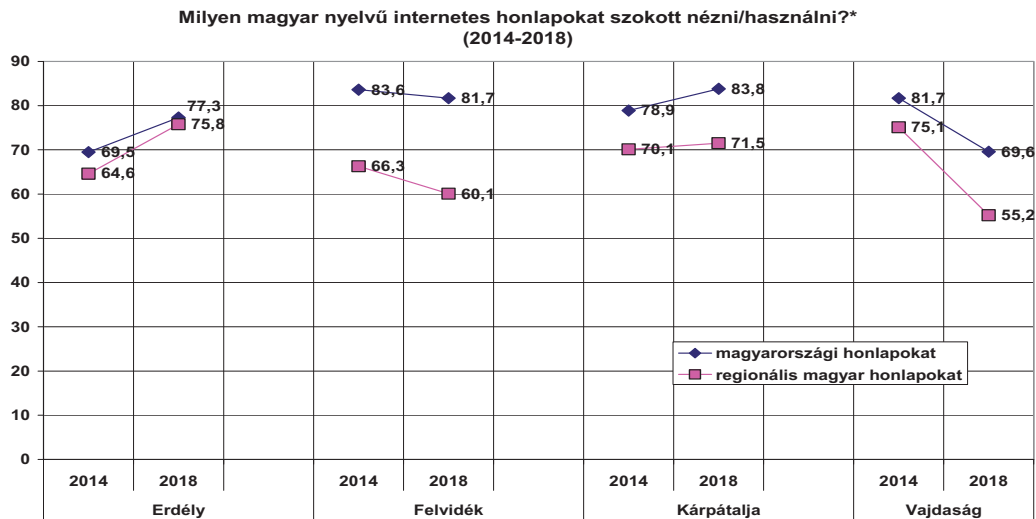
A 60. grafikon adataiból látható, hogy a magyarországi honlapok mindegyik régióban az első helyen állnak, az utánuk következő erősrend azonban régiók szerint már meglehetősen változatos képet mutat. A határon túli magyar közösségek tagjainak identitásőrzése szempontjából alapvetően fontos magyar nyelvű regionális honlapok követése elsősorban az erdélyiekre, illetve a kárpátaljaiakra jellemző (75,8 és 71,5 átlagpont). Hozájuk képest a felvidéki diplomások már csupán 60, a vajdaságiak pedig mindössze 55,2 átlagpontnyi gyakorisággal használják az interneten a helyi/regionális magyar honlapokat.

A felvidékiek esetében mindenképpen figyelmet érdemel, hogy körükben – hasonlóan az ottani fiatalok esetében tapasztaltakhoz – a regionális magyar honlapok követése az utolsó helyre került, hiszen ezek használatát megelőzi a szlovák, illetve az egyéb idegen nyelvű honlapok használatának gyakorisága is.

Az egyéb idegen nyelvű internetfelületek használatának intenzitása Erdélyben és a Vajdaságban is tekintélyesnek mondható (62,2 és 54,3 átlagpont), s csupán a kárpátaljai magyar diplomások körében szorult az utolsó helyre (36,7 átlagpont).

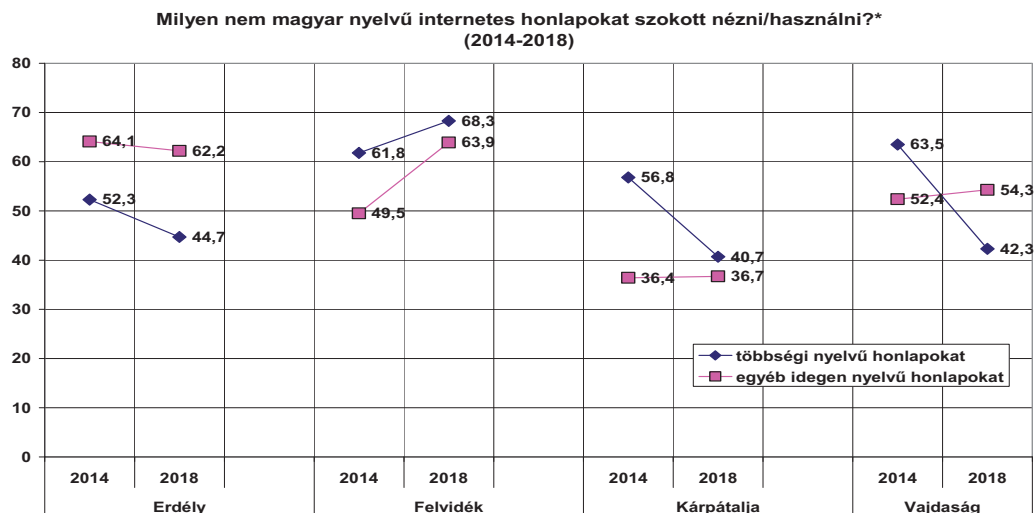
A magyar nyelvű internetes honlapokat 2014-hez képest a felvidéki és kárpátaljai diplomások a korábban mért intenzitással használják, míg nézettségük az erdélyiek körében enyhén megnőtt, a Vajdaságban viszont jelentősen visszaesett. (61. ábra)

61. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha...100–gyakran

62. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha...100–gyakran

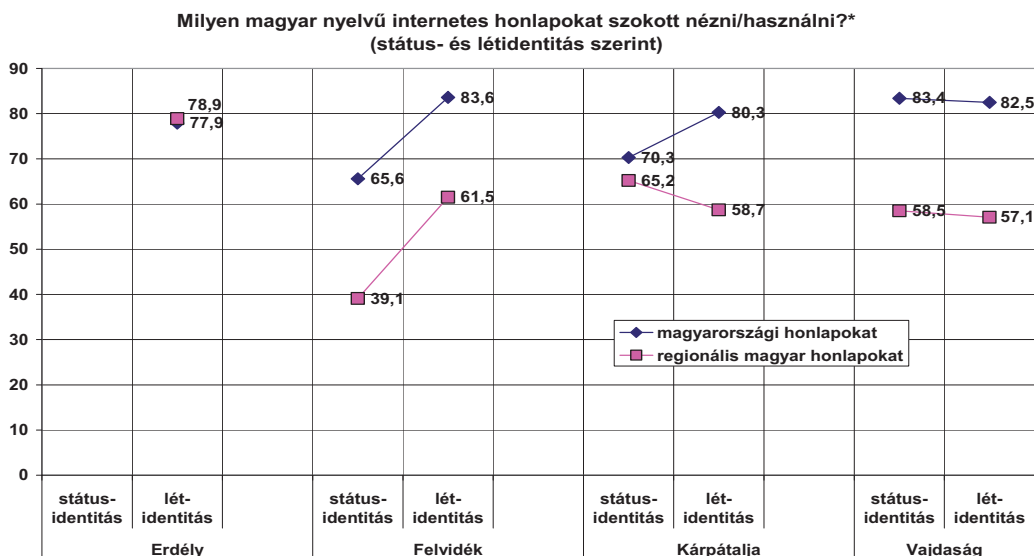
A többségi, illetve egyéb nyelvű honlapok használata az elmúlt négy évben a következőképpen módosult: a többségi nyelvű internetfelületekkel kapcsolatban három régióban is igen jelentős visszaesést regisztráltunk, az egyéb nyelvű honlapok nézettsége pedig a korábbi szín-

ten maradt. E téren az egyetlen kivételt a felvidéki diplomások képviselik, akik a nem magyar nyelvű internetes oldalak használata terén jelenleg számottevően nagyobb érdeklődést mutatnak, mint négy évvel ezelőtt.

A különböző nyelvű internetes honlapok használata identitástípusok szerint ezúttal is változatos képet mutat, amely egyben tükrözi az egymástól eltérő nemzeti önazonosság meghatározó erejét.

Mindez a konkrét adatsorok szerint azt jelenti, hogy a lét-identitású diplomások mindegyik régióban az első helyen használják a magyar honlapokat 10-20 átlagponttal megelőzve a státus-identitással rendelkezőket. (Leginkább a Felvidéken, a Vajdaságban pedig mindkét identitástípusba tartozók ugyanakkora intenzitással nézik a magyar nyelvű internetes felületeket.)

63. ábra

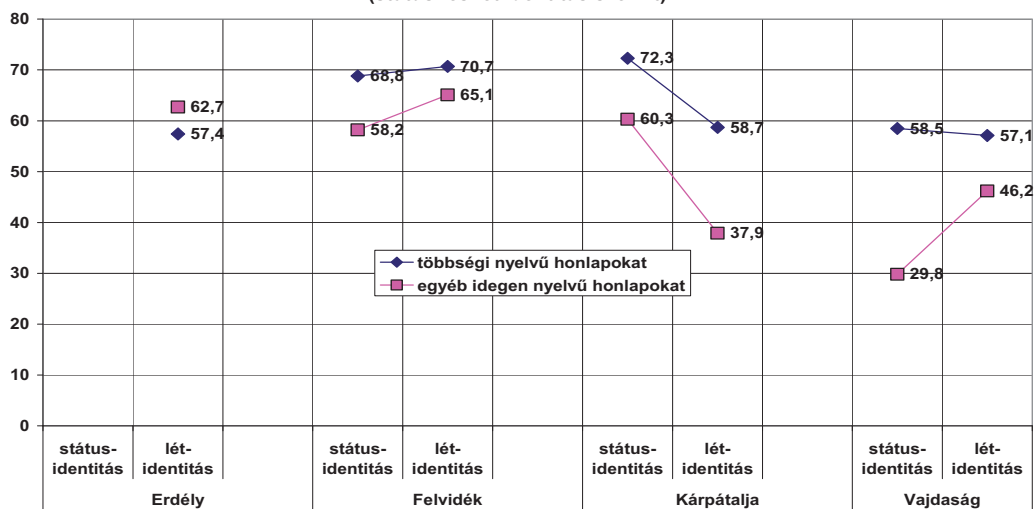
*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

A nem magyar nyelvű honlapok használata terén Kárpátalján a leginkább egyértelmű a helyzet, ahol a szülőföldjüket hazájuknak tekintők 15 átlagponttal követik kevésbé az ukrán, 22-vel pedig az egyéb nyelvű honlapokat a státus-identitásúakhoz képest. (64. ábra) Jelentősen eltér ettől a felvidékiek internetezési gyakorlata, akik mindkét identitástípus esetében közel ugyanakkora intenzitással használják a többségi és egyéb nyelvű honlapokat. Olyannyira, hogy a lét-identitásúak – igazolva a felvidéki magyarok nagyfokú asszimilációra való hajlandóságát – néhány átlagponttal még meg is előzik a Szlovákiát hazájuknak érzőket a szlovák nyelvű honlapok használatában.

64. ábra

Milyen nem magyar nyelvű internetes honlapokat szokott nézni/használni?*

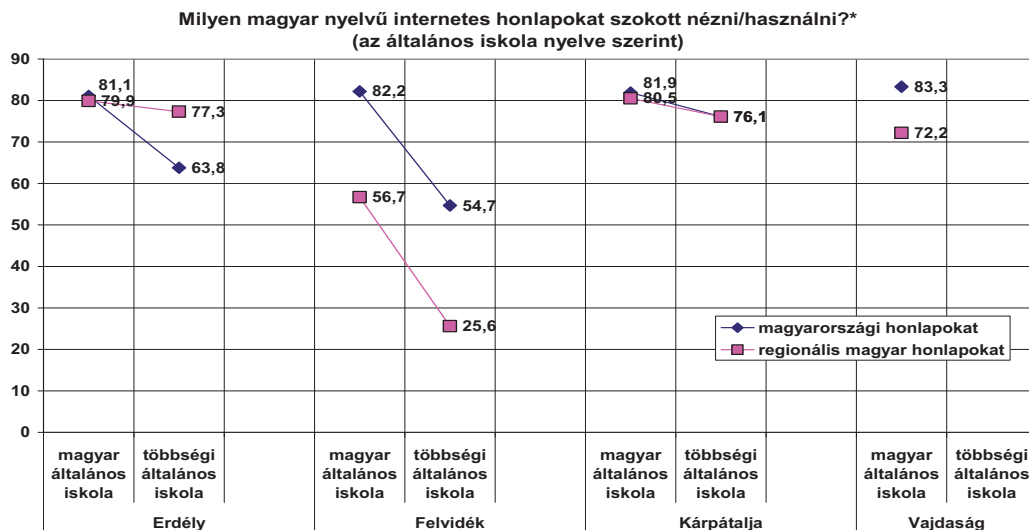
(státus- és lét identitás szerint)

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha...100–gyakran

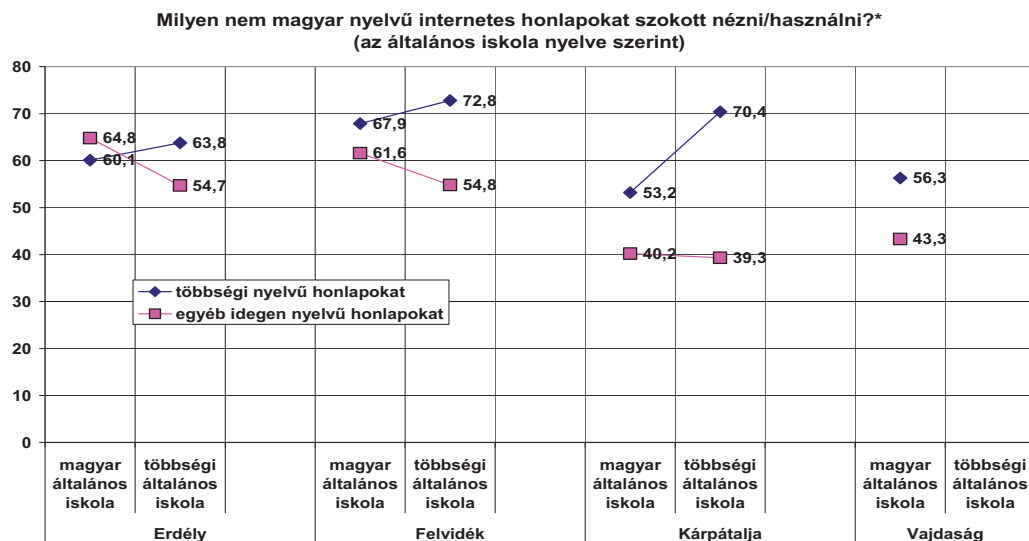
Az általános iskola nyelve szerinti megoszlások három régióban nem mutatnak jelentősebb eltéréseket az interneten való nyelvhasználat tekintetében. (65. ábra) A kivételt ez esetben is a felvidéki diplomások jelentik, akiknek körében erőteljesen megmutatkozik az eltérő identitás hatása. Ezt mutatja a szlovák általános iskolát végzettek radikálisnak mondható elfordulása a magyar nyelven való internetezéstől, akik magyarországi honlapokat már csupán 54, regionális magyar honlapokat pedig mindössze 25 átlagpontnyi intenzitással használnak. Ez utóbbi adat különösen annak a fényében mondható extrémén negatívnak, hogy a többségi iskolát végzett erdélyiek 77, a kárpátaljaiak pedig 76 átlagpont arányban használják az internetet az anyanyelvükön.

65. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha...100–gyakran

66. ábra

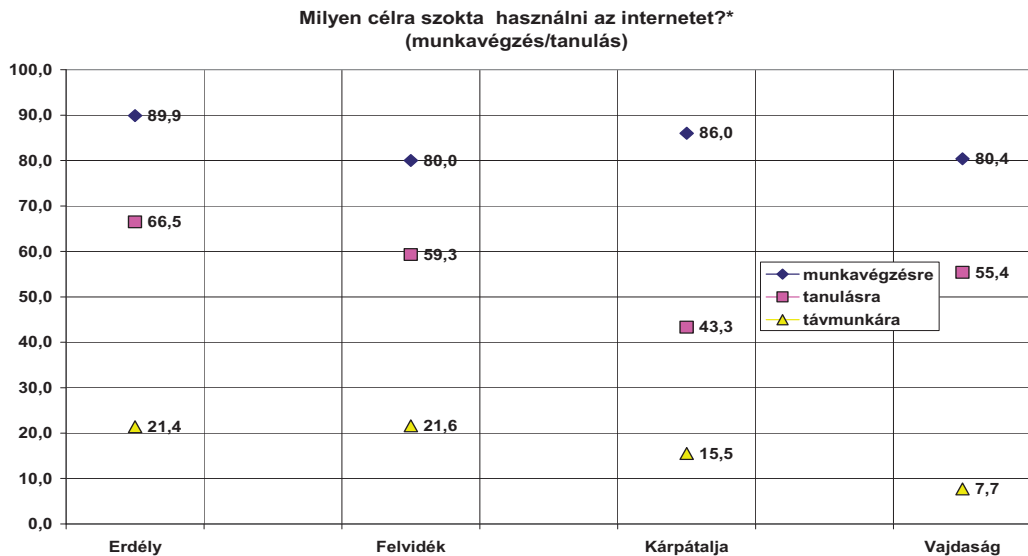
*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha...100–gyakran

A többségi, illetve egyéb idegen nyelvű honlapok esetében iskolai végzettség szerint különböző megkeletetést nem regisztráltunk: a többségi nyelvű iskolát végzettek mindegyik régióban az első helyen használják a román, ukrán stb. internet felületeket, az egyéb idegen nyelvű honlapokat pedig Erdélyben és a Felvidéken a magyar általános iskolába jártak jelentősebb nagyobb gyakorisággal keresik fel.

3.5.8. Az internethasználat tartalmi vonatkozásai

Az internethasználat tartalmi vonatkozásait ezúttal is a médiakutatásaink során korábban alkalmazott összevont kategóriák szerint vizsgáltuk, melyek között az első, hogy a határon túli magyar felsőfokú végzettségűek milyen gyakorisággal használják az internetet munkavégzésre, tanulásra, illetve távmunkára.

67. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha...100–gyakran

Ezzel kapcsolatban elmondható, hogy a határon túli magyar diplomások munkavégzés céljából mindegyik régióban elsöprőnek mondható mértékben használják az internetet (80 és 90 átlagpont között). Leginkább Erdélyben, illetve Kárpátalján (89,9 és 86 átlagpont), ám ettől nem sokkal marad el a felvidékiek és a vajdaságiak körében regisztrált 80 átlagpontot kitevő gyakoriság sem.

A tanulási célú internethasználat ennél már lényegesen kisebb arányúnak bizonyult, ami azonban azért nem mondható meglepőnek, hiszen eleve felsőfokú tanulmányaikat már befejezett válaszadói körrel van szó. Ezzel együtt három régióban így is 55–66 átlagpont közötti értékeket mértünk, amiktől egyedül a kárpátaljai diplomások mutatnak relatív lemaradást (mindössze 43,3 átlagpont).

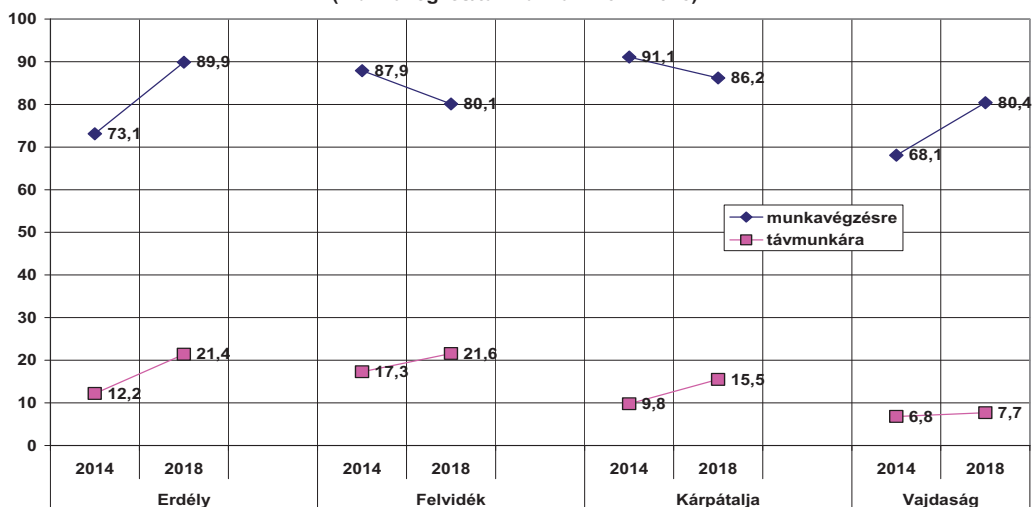
Az internetet távmunkára az előbbiekhöz képest egyelőre számottevően kevesebben használják: az intenzitás mértéke csupán az erdélyiek és a felvidékiek körében haladja meg a 20 átlagpontot, míg a Vajdaságban a legcsekélyebb, alig 7,7 átlagpont.

Miután az internethasználat most tárgyalásra kerülő tartalmi vonatkozásai és a különböző identitástípusok között az eddigiekhez hasonló (például nyelvhasználati) direkt kapcsolódások nem, vagy kevésbé jellemzőek, a továbbiakban időbeli összehasonlításban mutatjuk be a vizsgált téren bekövetkezett változásokat.

68. ábra

Milyen célra szokta használni az internetet?*

(munkavégzés/távmunka – 2014-2018)

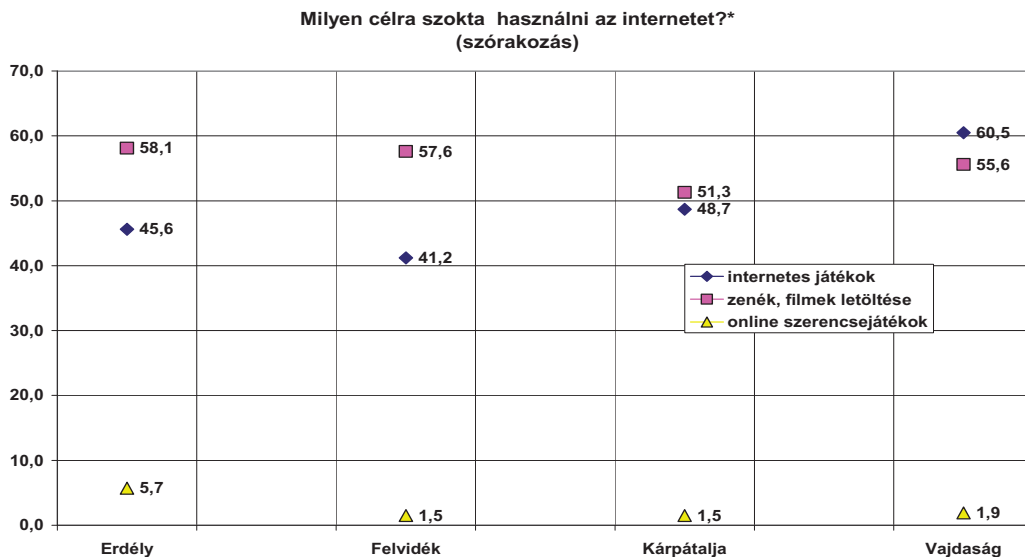
*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

Az internetet munkavállalásra, illetve távmunkára használó határon túli magyar diplomások régiók szerint az elmúlt négy évben az utóbbi esetben mutatnak azonos irányú tendenciát: mindenütt enyhén nőtt az internet segítségével távmunkát végzők részaránya (leginkább Erdélyben, legkevésbé pedig a Vajdaságban). Következésképpen a jelenleg 21,6–7,7 átlagpont között távmunkát végzők aránya nem mondható elhanyagolható mértékűnek.

A munkavégzéssel kapcsolatos egyéb interneten való tevékenységek aránya 2014-hez képest két régióban (Erdélyben és a Vajdaságban) jelentősen emelkedett, míg a Felvidéken és Kárpátalján enyhén csökkent. Az e téren mért 80,4–89,9 átlagpont közötti mértékű aktivitás azonban mindenképpen kiemelkedő, ami azt jelenti, hogy az interneten elérhető különböző (és egyre inkább végtelenné váló) funkciók/lehetőségek közül a határon túli magyar felsőfokú végzettségűek az első helyek egyikén használják munkájukhoz a világhálót (amint az hamarosan látni fogjuk, az interperszonális kapcsolattartással egyenlő arányban).

A szórakozás céljából történő internethasználatban régiók szerint ugyancsak nagyrészt egyező, egymáshoz közeli tendenciákat regisztráltunk.

69. ábra

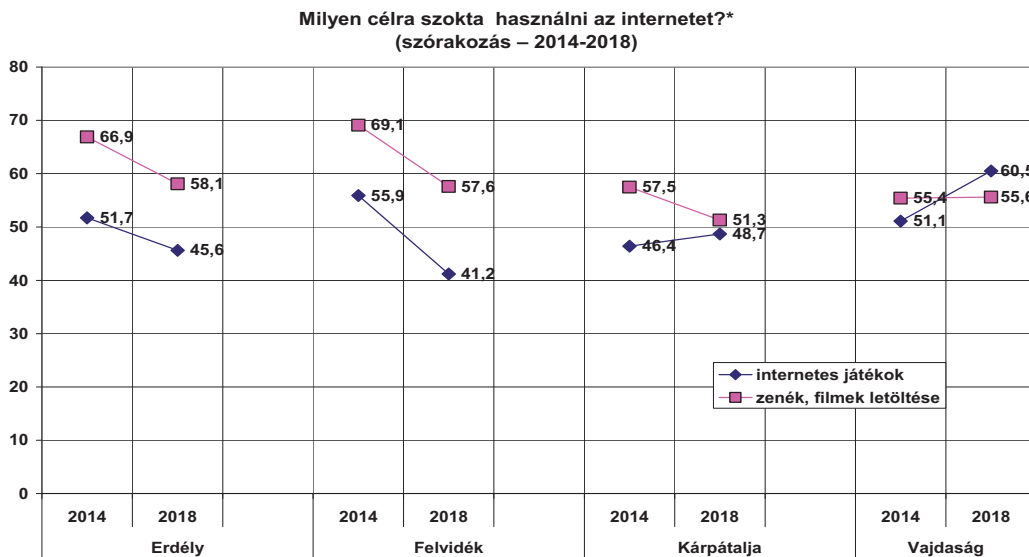

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

Amint látható, a zenei és filmes tartalmak letöltése három régióban is az első helyre került (51 és 58 átlagpont), ám a Vajdaságban is nagyságrendileg ugyanakkora gyakoriságot mutat (55,6 átlagpont), ahol az internetes játékok használata mögött néhány átlagponttal a második helyre szorult. Utóbbiak a többi régióban egyaránt a második helyet foglalják el, azonban a 41 és 60 átlagpontnyi gyakoriság arra utal, hogy az internetes játékok így is meglepően számottevő intenzitással vannak jelen a határon túli magyar diplomások internetezési gyakorlatában.

Az előbbiekhöz képest az online szerencsejátékok használata elenyésző arányúnak mondható (mindössze 1,5–5,7 átlagpont között), noha feltételezhető, hogy az internetes szerencsefogadás a regisztrálnál némiképpen, vagy akár jelentősen gyakoribb, hiszen ezt a tevékenységet a dolog bizalmas természetéből adódóan a megkérdezettek alighanem kevésbé hajlamosak nyíltan elismerni.

70. ábra

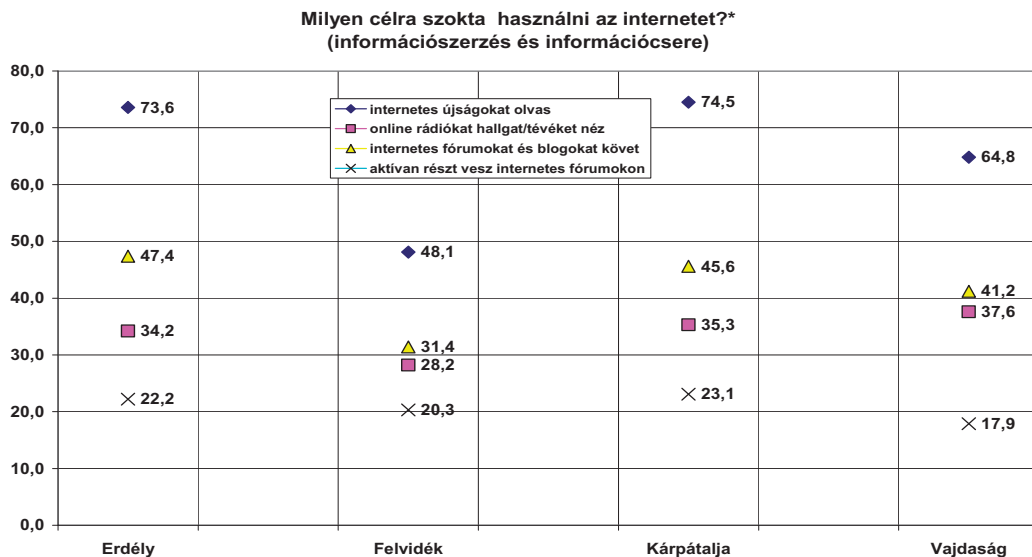
*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha...100–gyakran

A korábbi állapothoz képest a zenék és filmek letöltése csupán a Vajdaságban maradt a 2014-ben mért szinten, a többi régióban jelentősnek mondható arányban csökkent. Leginkább a Felvidéken, ahol az internetes játékok terén is ugyanez a tendencia tapasztalható (Erdéllyel egyetemben), míg ugyanez a mutató Kárpátalján enyhén, a Vajdaságban azonban erőteljesebben emelkedett.

Mindennek ellenére elmondható, hogy az internethasználat most tárgyalt, szórakozással kapcsolatos változásai – az előző időszakhoz képest – határozott visszaesést jeleznek a határon túli magyar diplomások körében.

A szórakozással kapcsolatos imént tárgyalt internetes tartalmaknál alighanem fontosabb dimenziója az internetezésnek, hogy azt az információszerzés és információcsere szempontjából a határon túli magyar felsőfokú végzettségű rétegek tagjai mekkora gyakorisággal használják.

71. ábra

*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha...100–gyakran

Ezzel kapcsolatban ugyan a vizsgált négyféle tevékenység között a sorrend mindegyik régióban ugyanaz ám nagyságrendi eltérések is előfordulnak. Ezek között elsőként az említhető, hogy a felvidéki magyar diplomások a többi régióhoz képest relatíve kevésbé használják információszerzésre az internetet. Körükben például nem éri el az 50 átlagpontot az internetes újságok olvasásának gyakorisága, ami Erdélyben és Kárpátalján meghaladja a 70 átlagpontot, Vajdaságban pedig 65 átlagpontot tesz ki.

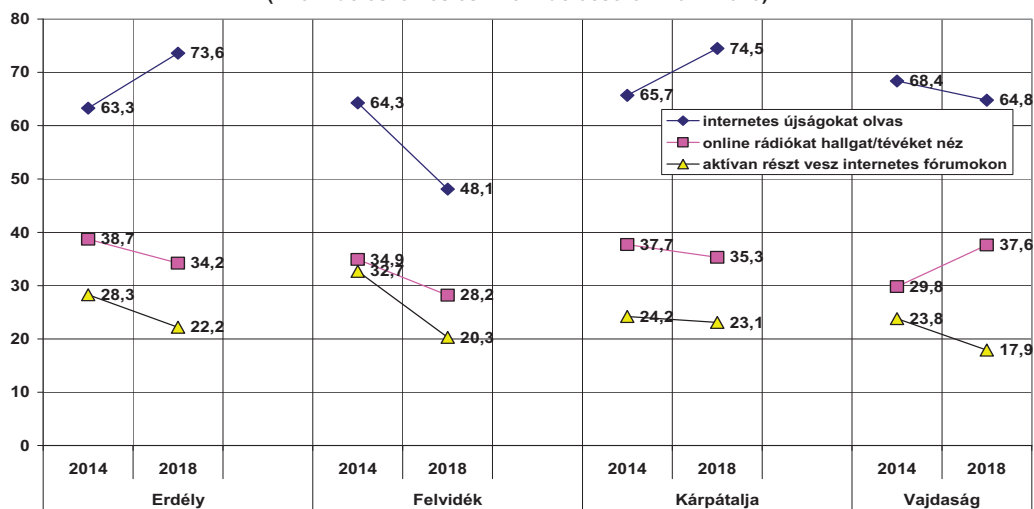
Az internetes fórumok és blogok követése került mindenütt a második helyre, ami ennek a döntően szubjektív internetes műfajnak figyelemre méltó tényezésére utal. Különösképpen Erdélyben, Kárpátalján és a Vajdaságban, ahol ezeket a fórumokat immáron 41–47 átlagpontnyi intenzitással követik a diplomával rendelkező határon túli magyarok.

Az online rádiók/televíziók használata mindegyik régióban a harmadik helyre került (28–37 átlagpont), az internetes fórumokon való aktív részvétel pedig mindenütt az utolsó helyen zárt (mindössze 18–22 átlagpont között) Következésképpen az információszerzés és információcsere tekintetében ez utóbbi jellemzi a legkevésbé a határon túli magyar diplomások internethasználatát.

72. ábra

Milyen célra szokta használni az internetet?*

(információszerzés és információcsere – 2014-2018)

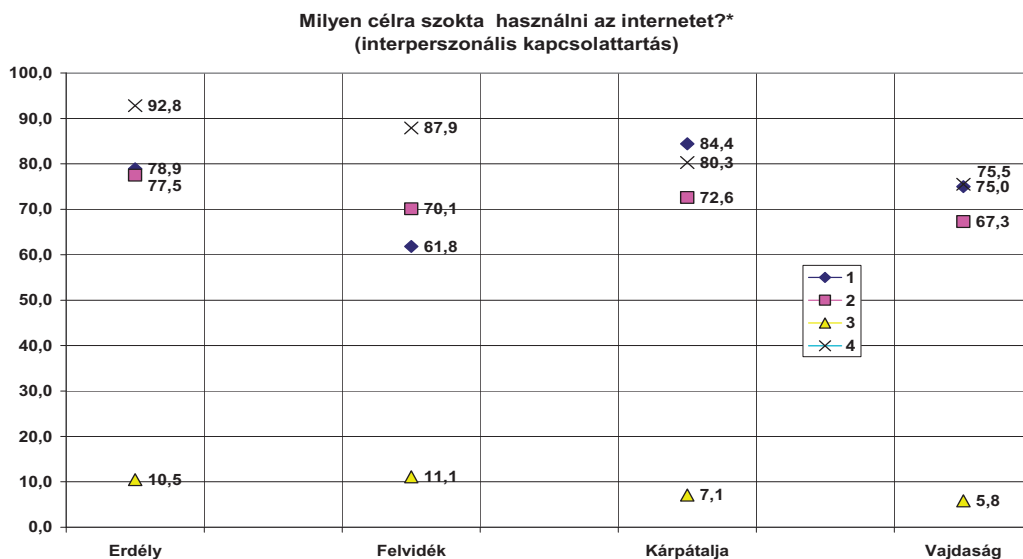
*100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha...100–gyakran

Időbeli megoszlás szerint a felvidékiek példázják legszemléletesebben, hogy az információkhoz való hozzájutás szempontjából most vizsgált különböző internetes felületek népszerűsége csökkenő tendenciát mutat. Ez látható az erdélyi, illetve kárpátaljai adatsorokban is, noha kevésbé markáns módon, mint a Felvidéken.

Az internetes újságok olvasása terén mindez kevésbé mondható el, hiszen Erdélyben és Kárpátalján ezek használata mintegy 10 átlagponttal megnőtt, és a Vajdaságban is közel a korábbi szinten maradt.

Több évtizedes kutatási tapasztalataink azt igazolják, hogy az internethasználat fontossága tekintetében kétséget kizáróan az interperszonális kapcsolattartás a vezető szerep. Mindez alighanem főként a közelmúltban immáron veszjóslónak mondható folyamatos és tömeges arányú elvándorlásnak, illetve külföldön való munkavállalásnak, következésképpen a határon túli magyar családok, rokonsági és baráti körök földrajzi értelemben bekövetkezett időszakos, vagy végleges szétszóródásának köszönhető.

73. ábra

Jelmagyarázat:

1–rokonokkal, ismerősökkel való kapcsolattartás (Skype stb.)

2–közösségi hálózatokban való részvétel (Facebook, Twitter stb.)

3–ismerkedés, társkeresés

4–e-mailek küldése

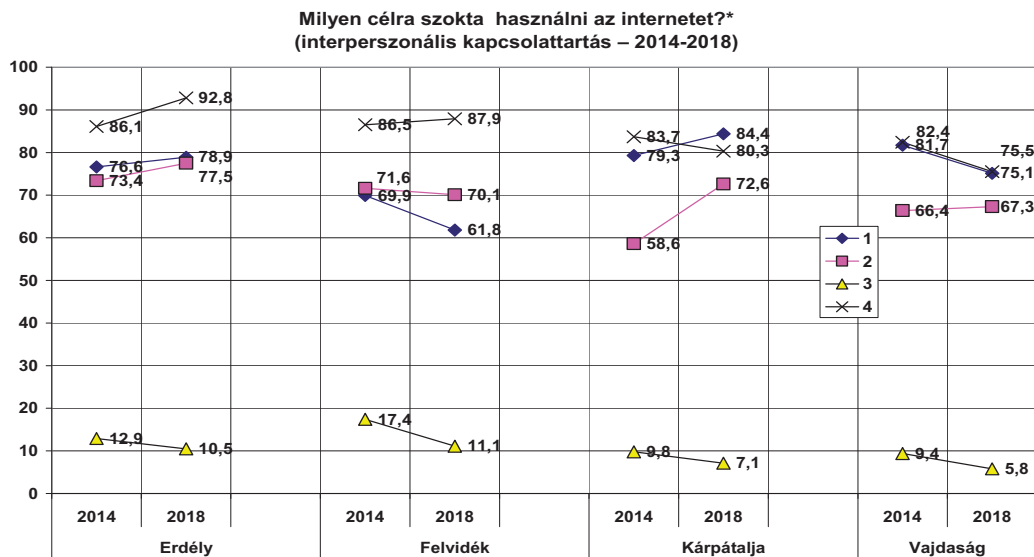
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

Az e tekintetben hagyományos internet segítségével való kapcsolattartási forma, az e-mail használata a diplomások körében ugyan – Kárpátalját kivéve – jelenleg is a leggyakoribbnak bizonyult (75–92 átlagpont között), ám emellett adataink az újabb alternatív internetes szolgáltatások erőteljes előretörését is igazolják.

Nem mondható tehát meglepőnek, hogy az interperszonális kapcsolattartás céljából létrehozott skype és egyéb hasonló alkalmazások, valamint a facebook stb. felületek használata jelenleg már kiemelkedő gyakorisággal (67–84 átlagpont között) jellemzi a határon túli magyar diplomások internetezési szokásait.

Mindez az úgynevezett közösségi oldalak használata esetében még inkább megmutatkozik: válaszadóink ugyanis mindegyik régióban nagyságrendileg ugyanakkora kiemelkedő arányban (67 és 77 átlagpont között) használják kapcsolattartásra az említett felületeket.

74. ábra

Jelmagyarázat:

- 1–rokonokkal, ismerősökkel való kapcsolattartás (Skype stb.)
- 2–közösségi hálózatokban való részvétel (Facebook, Twitter stb.)
- 3–ismerkedés, társkeresés
- 4–e-mailek küldése

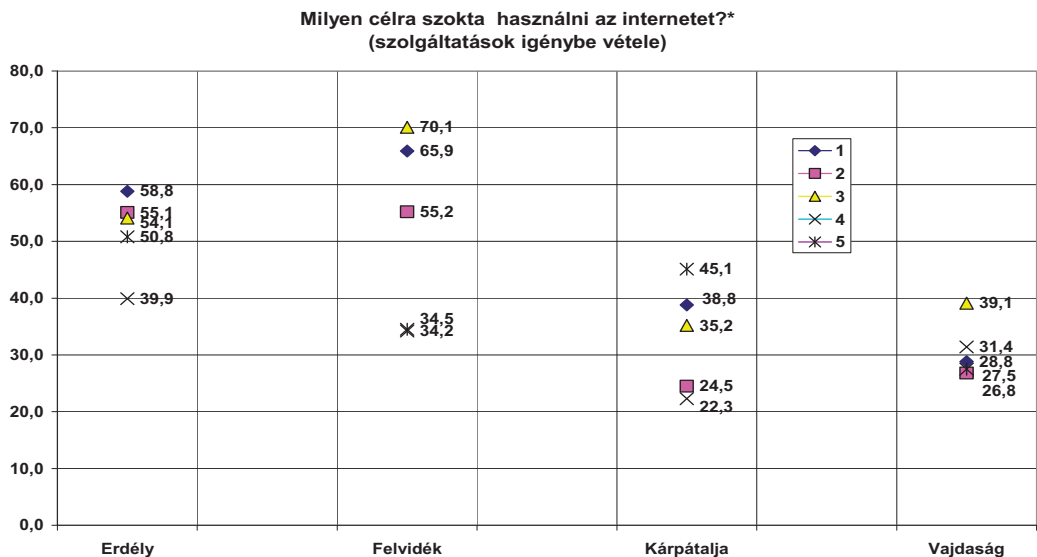
* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha....100–gyakran

Az imént bemutatott jelenleg jellemző gyakorlat a négy évvel ezelőtti állapothoz képest nagyrészt/lényegében nem változott. Az e-mail üzenetek használata Kárpátalján kívül a többi régióban őrzi vezető szerepét, a skype, illetve a különböző közösségi oldalak segítségével is nagyjából ugyanakkora intenzitással tartják a kapcsolatot családtagjaikkal, illetve szűkebb-tágabb baráti körükkel a diplomával rendelkezők, mint azt 2014-ben tapasztaltuk.

A ritka kivételek között említhetjük, hogy a skype-típusú interakciókat a felvidékiek majdcsak 10 átlagponttal kevésbé használják a korábbi időszakhoz képest. Velük ellentétben, a legnagyobb arányban a kárpátaljai magyar felsőfokú végzettségek körében nőtt a tárgyalt internetes kapcsolattartó formák használata (leginkább a Facebook és egyéb hasonló alkalmazásoké, mintegy 15 átlagponttal).

Az interneten keresztül/segítségével hozzáférhető szolgáltatások használata terén – régiók szerint – az eddig látottakhoz képest igen figyelemre méltó eltérések mutatkoznak.

75. ábra

Jelmagyarázat:

1–online vásárlásokra

2–szolgáltatások megrendelésére (koncertjegy, szállodafoglalás stb.)

3–internetbankos szolgáltatásokra (átutalások, parkolási-, autópályadíj befizetése stb.)

4–hirdetések feladására, vagy keresésére (ingatlan, albérlet, használt autó stb.)

5–hivatali ügyintézésre

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha.....100–gyakran

Elsősorban amiatt, mert a diplomások a felvidékiekhez képest a többi régióban számottevően alacsonyabb intenzitással használják az internetet különböző szolgáltatások igénybe vételére. Előbbiek például az internetbankos tranzakciókat kétszer nagyobb gyakorisággal használják (70 átlagpont) mint a kárpátaljaiak, az online vásárlások esetében pedig ugyancsak ekkora jelentős az előnyük (66 átlagpont) a vajdaságiak esetében regisztrálnál.

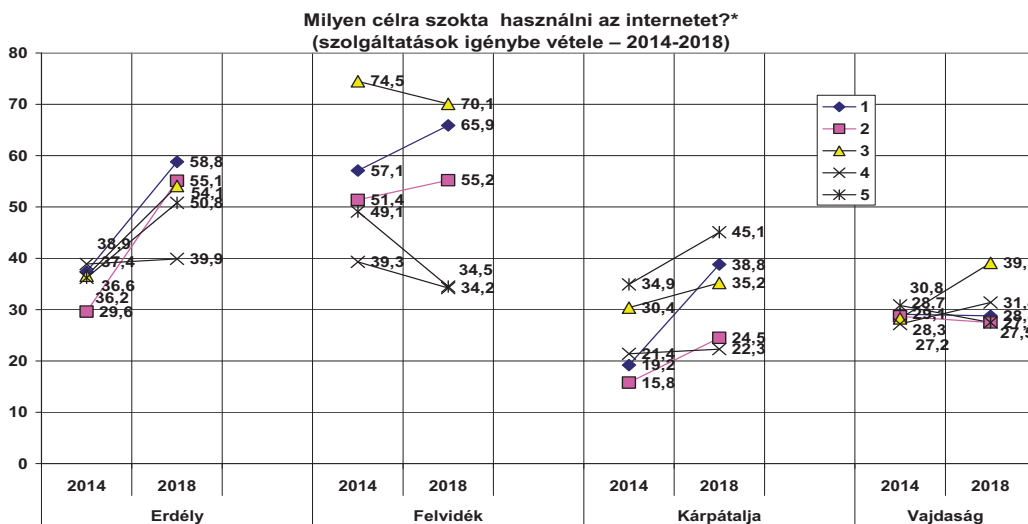
Az internetes szolgáltatások igénybe vétele szempontjából az erdélyi diplomások gyakorlata jelenti a középutat, akik 50 és 59 közötti átlagpont közötti intenzitással használják az internetet a most vizsgált szolgáltatói célokra.

A fentiekben túl említést érdemel továbbá, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező határon túli magyarok legkevésbé a hivatali ügyintézés céljából élnek az internet által kínált lehetőségekkel. Különösen a Vajdaságban és a Felvidéken (mindössze 27 és 34 átlagpont), míg a kárpátaljaiak és az erdélyiek esetében ez az arány már lényegesen magasabb, 45–51 átlagpontot tesz ki.

A vizsgált négy éves időszak alatt az interneten elérhető különböző szolgáltatások használata szempontjából egyértelmű növekedést az erdélyi, illetve a kárpátaljai magyar diplomások esetében regisztráltunk, míg a Vajdaságban az internetbankos szolgáltatások igénybe vételének növekedésén kívül egyik esetben sem tapasztaltunk változást a korábbi alacsony szintekhez képest.

Az online vásárlások részaránya három régióban is jelentős mértékben megnőtt (38,8–65,9 átlagpont), ám csupán Erdélyben foglalja el az első helyet. A Felvidéken és a Vajdaságban az internetbankos szolgáltatások használata bizonyult a legnépszerűbbnek, Kárpátalján viszont a hivatali ügyintézésrel kapcsolatos internetezés került az első helyre. Regionálisan ez utóbbi kategória esetében tapasztaltuk a legnagyobb különbségeket, hiszen mind Erdélyben, mind a Felvidéken az interneten keresztül való hivatalos ügyintézés az utolsó helyre került.

76. ábra

Jelmagyarázat:

1–online vásárlásokra

2–szolgáltatások megrendelésére (koncertjegy, szállodafoglalás stb.)

3–internetbankos szolgáltatásokra (átutalások, parkolási-, autópályadíj befizetés stb.)

4–hirdetések feladására, vagy keresésére (ingatlan, albérlet, használt autó stb.)

5–hivatali ügyintézésre

* 100-as skálára transzponált átlagok: 1–soha.....100–gyakran

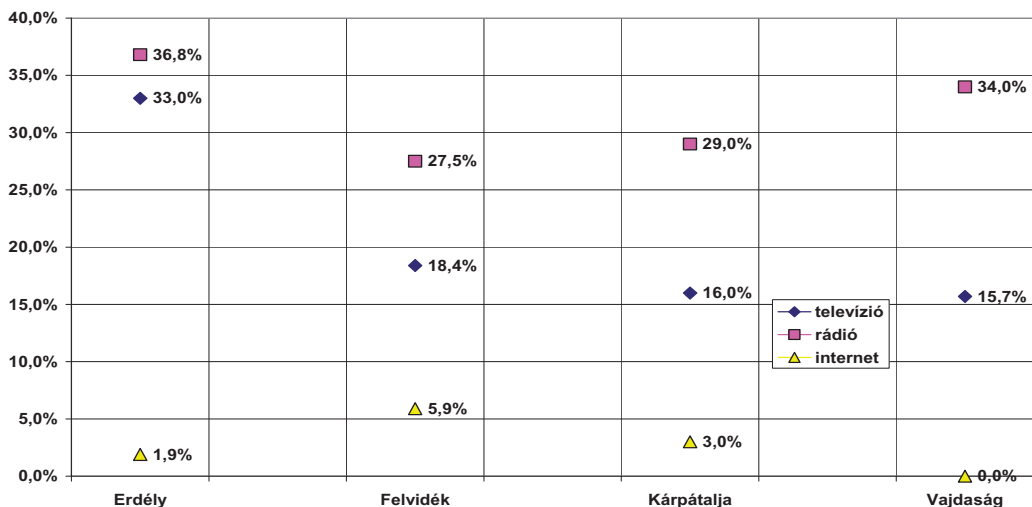
Az interneten elérhető különböző szolgáltatások használatával kapcsolatban összességében elmondható, hogy azokat a határon túli magyar diplomások – a felvidékieken kívül – egyelőre relatíve alacsony intenzitással használják, azonban nagy a valószínűsége annak, hogy az e téren mindenütt egyre növekvő és szerteágazó kínálatnak köszönhetően a most bemutatott tendenciák már a közeljövőben pozitív, azaz az intenzívebb használat irányába fognak elmozdulni, hasonlóan ahhoz, amit az utóbbi négy évben az erdélyiek, illetve a kárpátaljaiak esetében tapasztaltuk.

3.6. Az elektronikus médiafelületek használati gyakoriságának regionális összehasonlítása

A határon túli magyar felsőfokú végzettségűek médiahasználatát jellemző részletek bemutatását követően, annak lezárásaként, két grafikonban hasonlítjuk össze az elektronikus médiafelületekhez való alapviszonyulásukat.

77. ábra

Az alábbi médiafelületeket soha nem használók

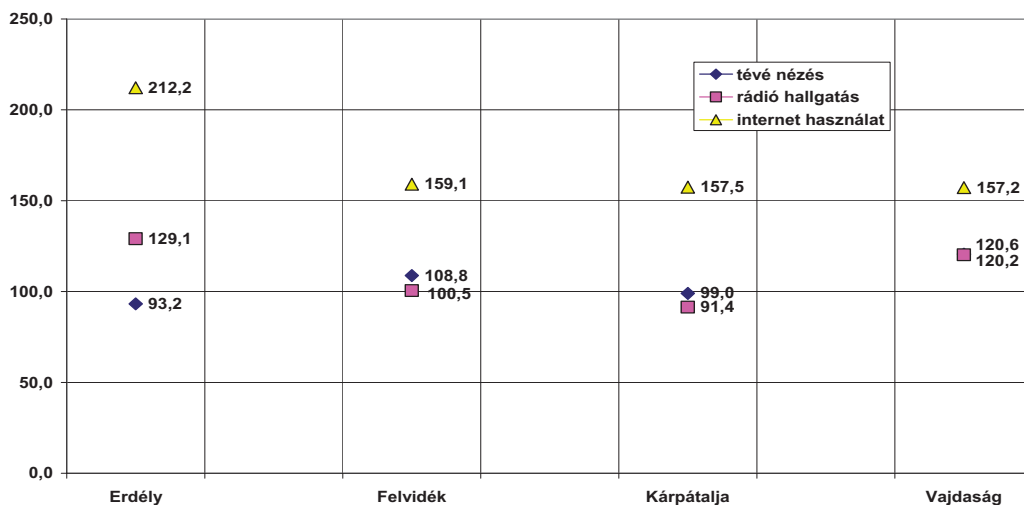
Elsőként a vizsgált médiafelületeket soha nem használók összehasonlító regionális megoszlása érdemel figyelmet, mely szerint mindenütt szakadékszerű távolság mutatkozik a rádiót, illetve televíziót nem nézők igen számottevő, immáron 15,7 és 36,8%-ot kitevő részaránya és aközött, hogy a határon túli magyar diplomások körében gyakorlatilag alig vannak, illetve egyáltalán nincsenek internetet nem használók (lásd: Vajdaság ahol egyetlen internetet nem használó válaszadót sem találtunk).

Ezek az adatsorok kétséget kizáróan azt illusztrálják, hogy a hosszú évtizedekig domináns hagyományos elektronikus hírközlőeszközök használata terén a közelmúltban már végbe is ment, és egyben végérvényesnek mondható egy olyan paradigmaváltás, amely a rádió és a televízió igen erőteljes háttérbe szorulását vonja maga után az internethasználat elsöprő mértékű elterjedésének következtében. Ezt bizonyítja, hogy rádiót már az erdélyi és vajdasági diplomával rendelkezők több mint egyharmada, a kárpátaljaiaknak és felvidékieknek pedig egynegyede nem hallgat.

A televíziónézéstől való elfordulás tekintetében ilyen mértékű visszaesést ugyan nem regisztráltunk (a Felvidéken, Kárpátalján és a Vajdaságban, a megkérdezetteknek így is több mint egyhatoda nem néz televíziót), ám az erdélyi magyar diplomások már ennél kétszer többen (33%) nem tartoznak a televíziót használók közé.

78. ábra

Naponta mennyi ideig használja az alábbi elektronikus médafelületeket?
(percben)

Az előbb elmondottakat a határon túli felsőfokú végzettségűek körében hiánytalanul igazolja a tárgyalt médiafelületeket különböző intenzitással használók gyakorlata is.

A napi tévénézésre, illetve rádióhallgatásra fordított idő az internetezéssel töltött időhöz képest (napi 212 perc) Erdélyben a legcsekélyebb, ám miután válaszadóink a többi régióban is több mint két és fél órát interneteznek naponta, ez is számottevően meghaladja a hagyományos elektronikus médiafelületek nézésére és hallgatására fordított időt (91–120 perc között).

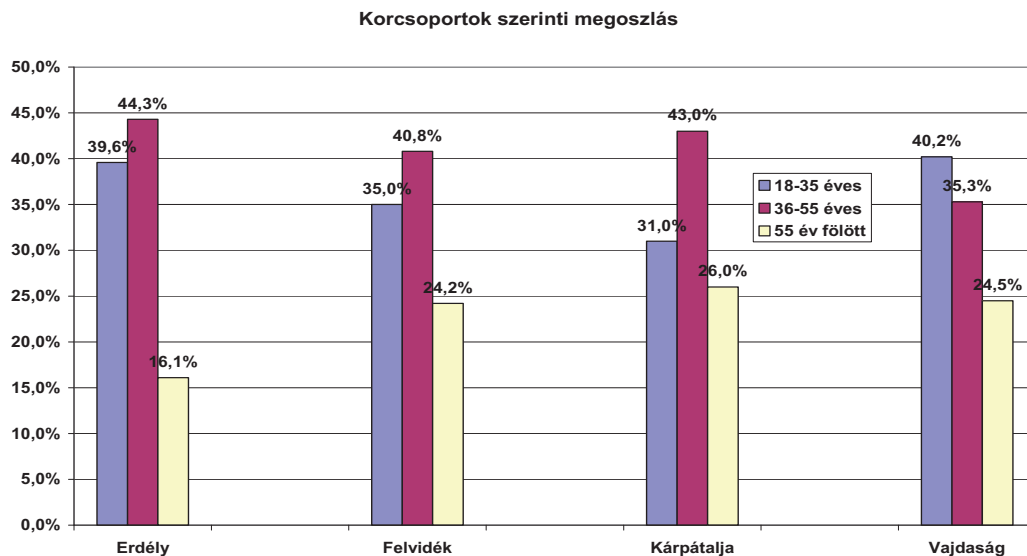
Jelen és korábbi kutatásaink adatai ugyan azt mutatják, hogy a határon túli magyarság egyéb rétegei (idősek, kevésbé képzettek stb.) esetében az említett paradigmaváltás egyelőre relatíve lassúbb ütemű (a fiatal korosztály, illetve a most elemzett diplomások médiafogyasztási gyakorlatához képest mindenképpen), ám nem kétséges: a közeljövő fejleményeit az internet további elsöprő térnyerése fogja egyre inkább meghatározni.

Ennek a folyamatnak a pontos részleteit csupán az egzakt és időben összehasonlítható paraméterek mentén realizált további rendszeres médiakutatások révén ismerhetjük meg. Különösen fontos mindez a határon túli magyarság médiahasználatának jövőbeli alakulása szempontjából, hiszen eddigi vizsgálataink – számos esetben negatív tendenciákat mutató – eredményei igen erőteljesen arra utalnak, hogy az elektronikus médiafelületek használata döntő mértékű befolyással van az érintettek értékrendjének és nemzeti identitásának meggyengülésére, illetve megőrzésére.

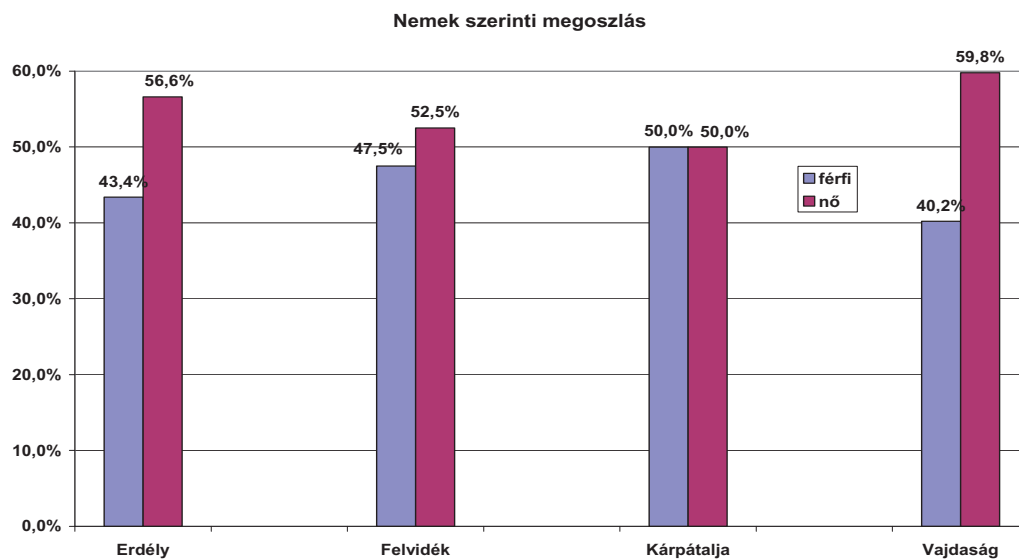
4. Melléklet

A minta megoszlása szociodemográfiai változók szerint

79. ábra

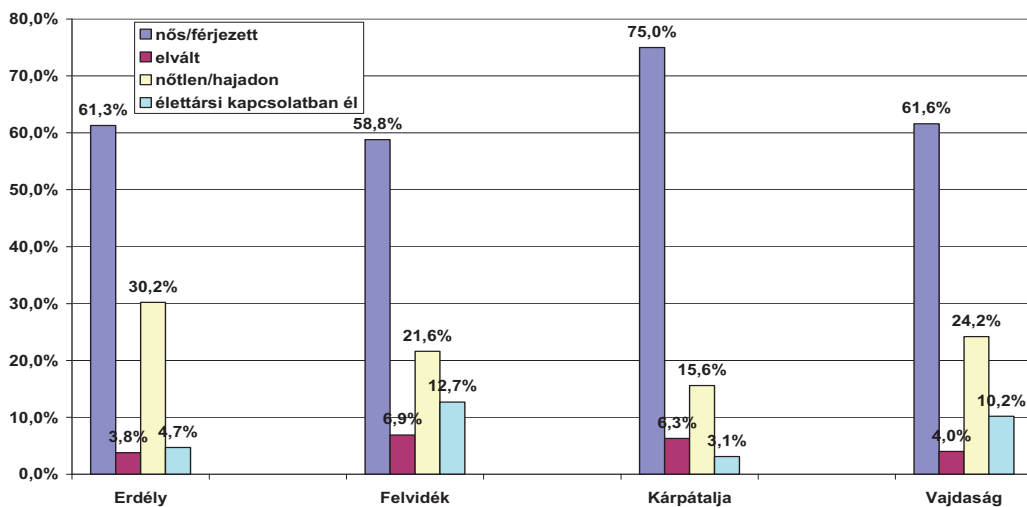

80. ábra

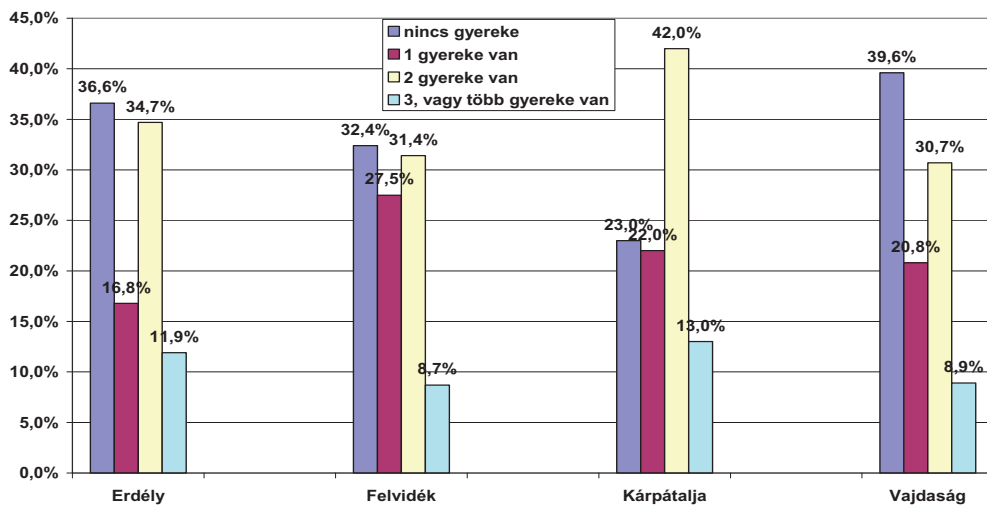
81. ábra

Családi állapot szerinti megoszlás

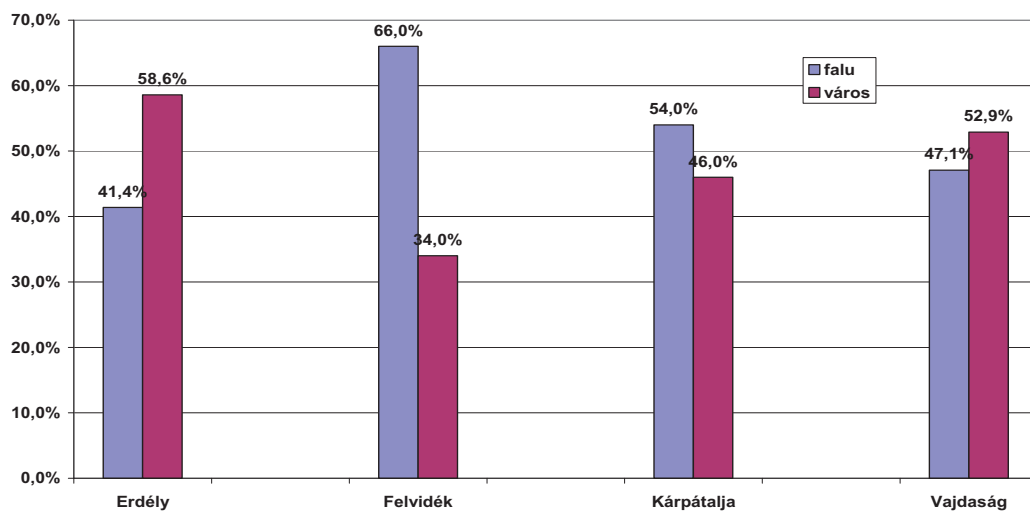
82. ábra

A gyerekeinek száma szerinti megoszlás

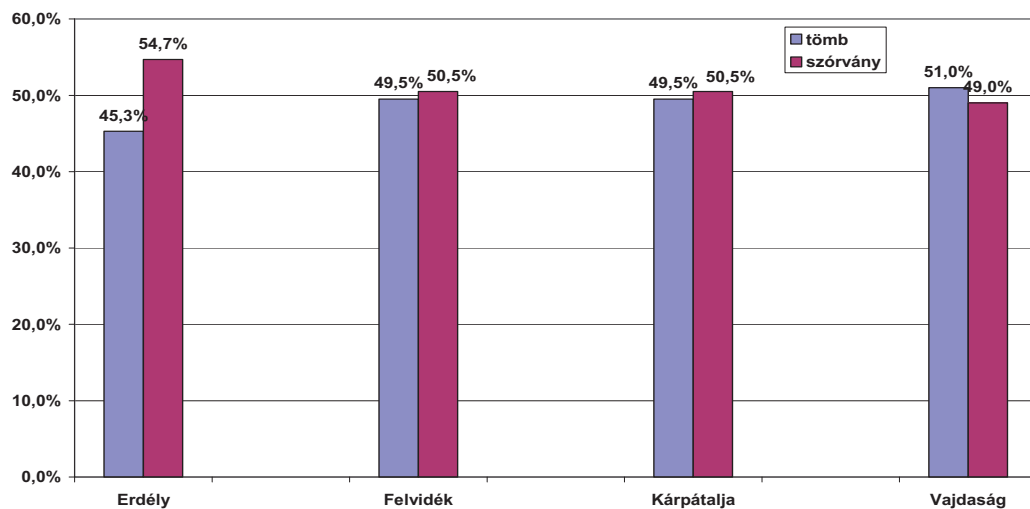
83. ábra

Településnagyság szerinti megoszlás

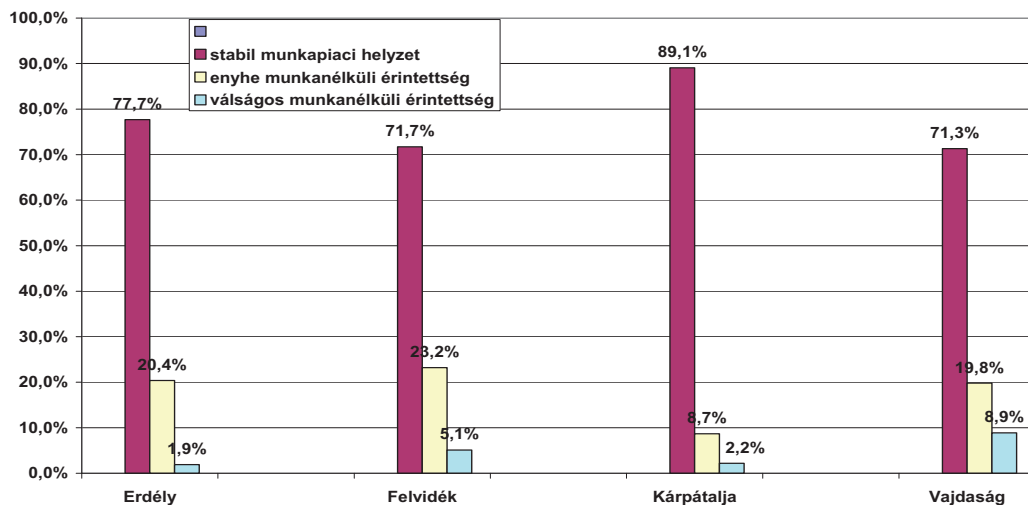
84. ábra

Tömb-szórvány szerinti megoszlás

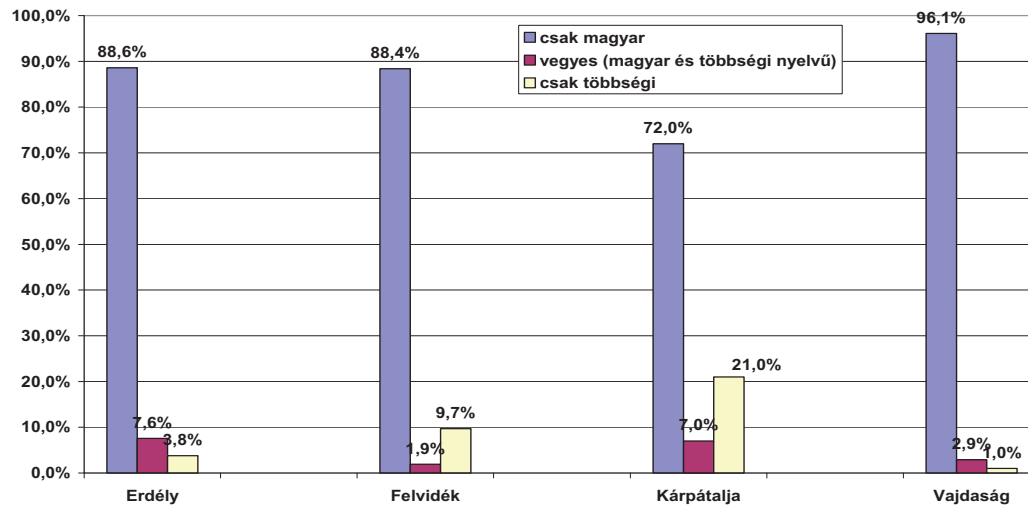
85. ábra

Munkapiaci helyzet szerinti megoszlás

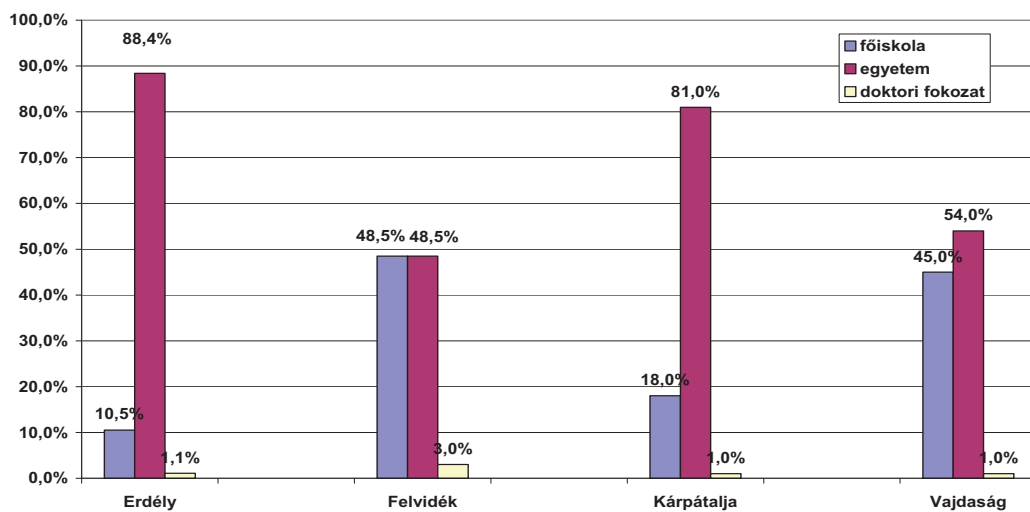
86. ábra

A válaszadók általános iskolai végzettsége a tanítás nyelve szerint

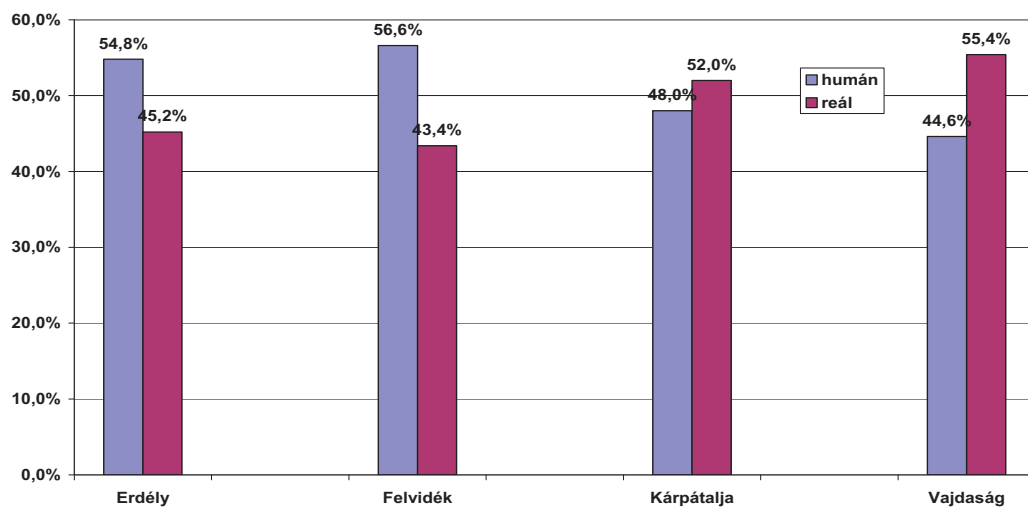
87. ábra

Felsőfokú iskolai végzettség szerinti megoszlás

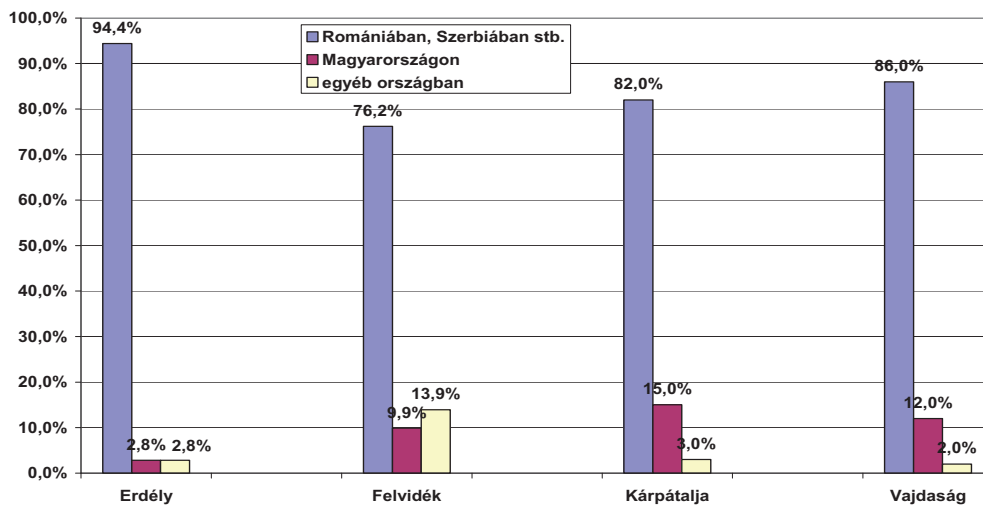
88. ábra

Milyen irányú a felsőfokú szakképzése?

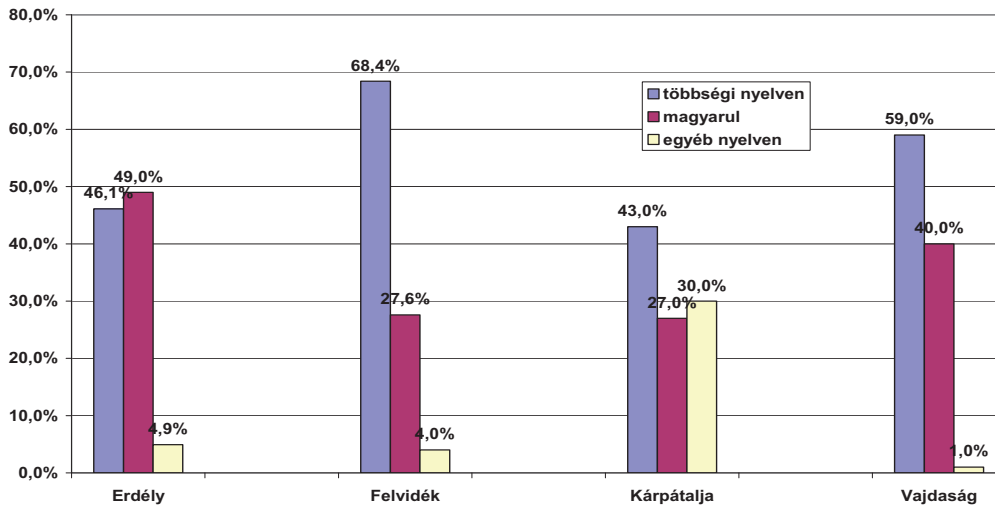
89. ábra

Hol szerezte a diplomáját?

90. ábra

Milyen nyelven végezte felsőfokú tanulmányait?

Zárványban

Az új világ és a régi identitások

APRÓ ISTVÁN*

Mitől új? A „szép új világ” kifejezés Aldous Huxley azonos című korszakos műve által híresült el és él velünk azóta is, számtalan parafrázisban, formában és jelentéssel. Üzenete komplex: használatos mind negatív, mind felmagasztaló attitűddel, alkalmazták ironikus célzattal és végletesen pesszimista víziók közvetítésére. Leginkább az utóbbira, hiszen az eredeti, a „komolyan” optimista jelentés legfeljebb még a 19. század álmaiban élt, a 20. század gyorsan gondoskodott a markáns jelentés-módosulásról. Amikor maga az eszmény megszületett, a „régiből” még szilárdan állt a maga normáival és identitásaival egyetemben. A harc évtizedeiben aztán mindkettő megkopott, sebeket kapott és mára leginkább fegyvereiket szorongatva, levegő után kapkodva, kimerülten acsarkodnak egymásra. Talán jól jönne egy „még újabb világ”, amely egyszerűen átlépne ezeken, hátrahagyva a romokat, ténylegesen más alapokon indulhatna az építkezés. Vagy talán éppen fordítva: vissza kellene nyúlni addig a pontig, ahol a rombolás elkezdődött és megtartani mindent, ami értékes volt és a harc folyamán sérült vagy megsemmisült, ugyanakkor teret engedni a jobbító változásoknak. Azaz új utópia kellene a világnak, mert a forgalomban lévők már megsemmisültek vagy használhatatlanná degradálódtak.

1. Manuel Castells víziói

Manuel Castells, *Az identitás hatalma* című könyvében megdöbbentő következetességgel leplezi le és ennél is meglepőbb könnyedséggel ábrázolja a hagyományos nyugati világ, a jóléti kapitalizmus, a liberális demokrácia, a nemzetállamok és a hagyományos identitások válságjelenségeit. Okok, okozatok, történeti áttekintés, összegzés és várható kilátások mind ott sorakoznak közérthető és logikus okfejtéseiben, miközben állításait nem felejt el gazdagon és megbízhatóan dokumentálni. Munkája már csak ezért is megkerülhetetlen és különösen figyelemre méltó, hogy bár a leírt jelenségek megítélésében korántsem semleges, ábrázolásukban maximálisan korrekt. Nem rejti véka alá, hogy a nemzetállamok idült válságát a globális hálózatok korában személy szerint pozitívumként értékeli, ennek értelmében pedig rokonszenvez az azok pilléreit jelentő hagyományos identitások, a család, a nemzeti és vallási közösségek lebontását célul kitűző mozgalmakkal. Ugyanakkor megérti, és korrekt módon feltárja azoknak a tömegeknek a motivációját is, akik a globalizációban világuk összeomlását, értékmentő identitásukban pedig végső menedéket látnak. Ezt a tárgyyszerű szemléletmódot fenntartja a szélsőséges jelenségek és mozgalmak esetében is. Márpedig egy ilyen módon összeállított elemzés nem kevesebbet, mint az olvasó/felhasználó saját értékítéletét teszi lehetővé. Ritka nagylelkűség ebben a tárgykörben! És persze nem lenne illendő visszaélni vele... Meggyőződésünk szerint nem visszaélés, hanem éppen a szerző által felkínált lehetőség, hogy ki-kinek saját értékrendje szerint értelmezze a kapott információkat, azaz ugyanazon gondolatmenetet akár egy másik szálon gondoljon tovább.

* NMHH MT Médiatudományi Intézet

(Hiszen a szerző is számos helyen leszögezi, hogy a történelem egyáltalán nem lezárt entitás, a személyes meggyőződése szerint kívánatos végkifejlet egyáltalán nem az egyetlen és szükség-szerű út.) Amit viszont feltétlenül el kell tanulnunk tőle, az a tények és vélemények tisztelete, a korrektség, akár súlyos véleménykülönbségek esetén is. Castells ebben kétségkívül járható utat mutat: az általa összegyűjtött nagyszerű tényanyagból egy más eszmei alapokon álló olvasó talán merőben más következtetéseket von le. Megteheti, mert magukkal a tényekkel nem kell vitatkoznia, azok hitelességét nem szükséges kétségbe vonnia, éppen a szerző korrektségének köszönhetően. A világ azonban összetett és sokszínű (éppen Castells tárja fel bravúrosan), mindenképpen legitim tehát az ugyanarról a jelenségről alkotott különböző vélemény. Vagyis ki-ki eldöntheti, hogy a globalizáció kíméletlen tarolásától, vagy a haladó nemzetállamok újraeledés-től fél-e inkább. Nem vagyunk egyformák, félelmeink sem azok.

Manuel Castells premisszája az új világrendről, a *hálózati állam*. Cél, következmény, lehet-séges végkifejlet? Erre a kérdésre ő maga sem kíván egyértelmű választ adni, mert túlságosan tiszteli a tényeket ahhoz, hogy jóslatokba bocsátkozzon. Az információs technológia forradalma és a kapitalizmus átstrukturálódása hozza létre ezt az új társadalmat, amelyet a stratégiai gazda-sági tevékenységek globalizálódása és a szerveződés hálózati formája jellemez. „Akár szép, akár nem – új világ született” – állítja. Azt azonban nem rejt véka alá, hogy személy szerint a régi rend lebontásával járó, új koncepciónak szurkol. Éppen ez a nézőpont teszi különösen értékessé elfogulatlan elemzéseit az ezredforduló társadalmi mozgalmairól. Az ismert világ (újfent) eresztékeiben recseg-ropog, valamennyi szilárdnak hitt érték és norma megkérdőjeleződik, rémület-tel töltve el az emberek egyik felét, csodálkozással vagy éppen ujjongással másokat.

Ugyanakkor élnünk kell a gyanúperrel, hogy a társadalmi diskurzus és a magasra csapó indulatok valójában nem is a tényleges dilemmákról szólnak. A tömegek, amelyek tüntetnek, felvonulnak, tiltakoznak és felháborodnak, talán nincsenek is tisztában még a kérdésekkel sem, nemhogy a válaszok ügyében kompetensek lennének. A tömegeket használják, az őket alkotó individuumok pedig elhiszik, hogy saját véleményük, meggyőződésük van. A manipuláció eszköze természetesen (a jól bevált) média, amelynek eszköztára azonban jelentősen bővült és egyre bővül. A tömegmédia után a közösséginek nevezett médiafelületek sokszoro-san ütőképesebbek, mint elődeik, ráadásul tovább fokozzák az illúziót, hogy az egyén ténylegesen beleszólhat a világ dolgainak alakításába. A színpompás díszlet ehhez nagyon is adott, az újfajta manipulációk pedig minden korábbinál kifinomultabbak.

Castells hisz a hálózati média pozitív erejében és hosszan sorolja a példákat, amikor a korábbi típusú tömegmédia manipulációit sikeresen megghiúsították a hálózatot újszerűen használó spontán mozgalmak. Azt azonban ő is sejti, hogy ehhez tényleg HIT kell, mert egyrészt sokasodnak a jelek, hogy ezt az új eszközt is lehet éppen úgy rosszra is használni, mint bármi mást. Erősen leegyszerűsítve, nagyon valószínű, hogy a régi bölcselkedéshez jutunk: ahogyan a kés a sebész kezében életmentő műszer, a martalóc kezében gyilkos fegyver. Netán – hogy közelebb oldalazzunk az egyik legfőbb vitatott problematikához – a nemzet és a nemzetállam nem is olyan rég még a legkorszerűbb liberális haladó eszme volt, amelynek segítségével maradéktalanul sikerült lerombolni a feudális társadalom évezredes rendszerét. Aligha lehet tehát a hálózati társadalom afféle önmagában ható csodaszer, ésszerűbb azt fel-tételezni, hogy kétségkívül új és számtalan lehetőséget hordozó, minden bizonnyal minden korábbinál globálisabb jelenség. Előjelet hozzárendelni nehéz, mert természetéből adódóan irányítani is igen nehéz. Ez alaptulajdonságának tűnik, ha optimisták vagyunk, legfőbb ére-nyének is beállíthatjuk, ugyanakkor ugyanezért akár félelmetesnek is láthatjuk. (A jövő társa-

dalmi modellje egy irányíthatatlan szisztémán alapszik?!) Azok, akik dühödtek vehemenciával a „régirend” feltétel nélküli lerombolásán dolgoznak, nyilván fel sem teszik ezt a kérdést. A régi, lerombolásra ítélt világ értékrendje tűzzel-vassal kiirtandó, még akkor is, ha a történelmi pillanat éppenséggel nem kedvez az efféle kísérleteknek. (Ha egy társadalom, amely önvédelmi képességeit leépíti, miközben az egyre nyomasztóbb számbeli fölényre szert tevő, az ő megsemmisítését egyik fő célkitűzésként megjelölő ellenség döngeti a kapukat, minden megfontolás szerint pusztulásra van ítéelve.)

A nemzetállam és a hagyományos nyugati társadalmi rend felszámolására több, eleinte marginálisnak hitt mozgalom és társadalmi csoport esküdött föl. Ma már jól látható, hogy ezek a mozgalmak igenis képesek alapjaiban megingatni a hagyományos társadalom legfőbb pilléreit. Az is nyilvánvaló azonban, hogy csakis a média révén és annak hathatós támogatásával rendelkeznek ezzel az elsöprő erővel. Okkal merül fel tehát a gyanú, hogy mégiscsak irányított folyamatokról van szó, vagyis manipulációról. A hatalmi góccok, a gazdasági erővonalak metszéspontjaiban alakulnak ki, ott kell tehát keresnünk a nagy globális manipuláció mozgatóit is. Lehet ezt összeesküvés-elméletnek nevezni, de egy röpké pillantás a világra akár arról is meggyőzhet bárkit, aki némi józan belátással rendelkezik, hogy az összeesküvés-elméletek vak visszautasítása és tagadása maga is összeesküvés-elmélet. (Egyébiránt a globális gazdasági világrend aktorai és szószólói nem is tagadják, hogy céljuk saját értékrendjük és érdekhálózatuk totális érvényesítése a világban.)

Ami viszont már tényleg nyílt manipuláció és az információs hatalommal való arcátlan visszaélés, hogy megpróbálják elrejtetni a tényeket, hogy a felkínált/fenyegető változások ellenében szintén tömegek sorakoznak fel. Velük szemben megszűnne látszanak a demokrácia és más fennhangoztatott elvek szabályai. A címkézés gyorsan megy, a demokrácia eszméje alapjaiban sérül, ha az érintettek jelentős része (netán többsége) nem kívánja a „haladást” és bizonyos értékek védelmében lép fel s e közben retrográdnak, populistának, nacionalistának, stb. nyilvánítja és egyszerűen diszkvalifikálja a porondról. Vagyis megszületett a semmilyen eltévelyedést nem toleráló „demokrácia”, a véleménykülönbségre lángszórával ugró „PC liberalizmus”. (Végül is láttunk már ilyet, a „népi demokrácia” és „szocialista konstruktív vélemény szabadság” valami hasonlóan fura madár volt..)

Az egyenlőség azok közé az eszmények (szólamok) közé tartozik, amelyekkel a legtöbb visszaélést követték és követik el. Miközben senki sem kérdőjelezheti meg alapvető jogosságát, mikro és makroszinten egyaránt számtalan (legális) mechanizmus biztosítja, hogy számos területen ne valósulhasson meg. Ha mégis előtérbe, politikai palettára vagy zászlóra kerül, akkor annak rendszerint oka van, mégpedig önmagán túlmutató oka: nem érte folyik a küzdelem, hanem valami ellen.

A *keynesi modellnek* nevezett kapitalista doktrína a második világháború után olyan sikertörténet, amit jórészt a töretlen növekedés, a fejlett piacgazdaságok aranykora jellemzett. Ez volt az a Nyugat, amit a harmadik világból és a szocialista táborból oly nagy csodálattal lehetett szemlélni, és ami egyben a 90-es évek rendszerváltásaiban is a vágyott jövőt jelentette. A sors különös fintora, hogy mire ezek a rendszerváltások lezajlottak, a jóléti kapitalizmus csillaga éppen leáldozott, a modell „kifűjt”. A rendszerváltó államok és népek az álmodott jólét helyett megélhették, ahogyan a szabályozás béklyóiból kiszabaduló tőke minden skrupulus nélkül kiforgatja őket még a maradék vagyonkájukból is, gyáraikat, mezőgazdaságukat (bagóért) jórészt csak azért vásárolja meg, hogy leépítse, piacukat megszerezze és a kiszolgáltatott olcsó munkaerőt rabszolga módra használhassa (már ha egyáltalán). Tény, hogy a kapitalizmus átalakítása

természetesen nem ezt a célt szolgálta és megváltozott a világ „otthon” is. A tőke, az időközben kiépült globális hatalmat képviselő aktorok segítségével hatályon kívül helyezte azt a társadalmi szerződést, ami a tőke és munka között évtizedek óta fennállt, és ami a már említett növekedési modell stabilitását biztosította. A 19. és 20. század nagy társadalmi mozgalmai végül valamilyen módon győzedelmeskedtek, az egyik, a szocialista-etatista vonal pyrruszi győzelemnek bizonyult és elbukott, a másik, a jóléti kapitalizmus egyedül maradt a porondon, de alig élte túl vetélytársát. Az előző bukás nagyon látványos volt, a másodikat azonban a tömegek alig tudatosították, pedig igazán a bőrükre ment a játék. Megszaporodtak ugyan a hírekben a *globális* kezdetű szóösszetételek, de az átlagos médiafogyasztó aligha gondolta végig, hogy ez milyen következményekkel jár majd mind a világ egészére, mind pedig közvetlen környezetére és saját életére. Ki figyelt vajon arra, amikor a Nemzetközi Valutaalap (IMF) az 1980-as években új pénzügyi doktrínát kezdett követni és a pénzbeáramlás mesterséges korlátozásával az általa renitensnek ítélt afrikai és Latin-amerikai országokban csökkentette a béreket és az importot (mély válságba sodorva őket), annak érdekében, hogy a globális tőkefelhalmozás feltételei homogenizálódjanak az egész világon?¹ Az olyan, másképpen renitens országok, mint például Japán, sokáig a technológiai fejlődés és a kooperáció útján próbálta megőrizni versenyképességét, nem volt hajlandó a kizsákmányoló doktrína átvételére, de a nemzetközi nyomás végül ott is kikényszerítette a termelő beruházások külföldre telepítését és a védelem nélküli másodlagos munkaerőpiac kiszélesítését. A legfejlettebb kapitalista országokban tehát végleges politikai vereséget szenvedett a szervezett munkaerő, az OECD országok diktálta gazdasági fegyelem pedig kötelezővé vált. A globális pénzpiacok kialakulásával a független nemzeti pénzügyi politika ellehetetlenült, így a kulturális, történelmi és egyéb különbségek ellenére az egyes országok kénytelenek az új játékszabályokhoz igazodni. Ezek a diktált szabályok tehát mindenkire kötelezőek és megkerülhetetlenek, azonban ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy mindenki számára kedvezőek. A tőke végre megszabadult a szabályozás láncaitól és egyetlen, természetéből adódó céljára összpontosíthat: ahol lehet keresni egy centet, azt meg is teszi, függetlenül attól, hogy milyen társadalmi, ökológiai, humanitárius, stb. árat kell fizetni érte. (Ulrich Beck már a nyolcvanas években *kockázat-társadalomnak* nevezi az új modernitás társadalmát, amelyben a javak egyenlőtlen elosztása mellett a rejtett és akár halálos veszélyek globális fenyegetésére figyelmeztet. A termelés és termelékenység mindenek fölé helyezése magától értetődően ignorálja a kedvezőtlen hatásokat, az emberek megbetegítését és az ökológiai összeomlás rémét.²) Az új kapitalizmus valódi arca egyáltalán nem barátságos, éppen ezért bújjik a média vigyorgó, figyelmelterelő maszkja mögé.

Az új világ kapcsolata a médiával és az információs technológiával azonban korántsem korlátozódik erre a számára nélkülözhetetlen tömegmanipulációs szerepre. Az újfajta kapitalizmus genezisében közvetlenül meghatározó szerepe van a hálózatosodást lehetővé tevő információs technológiának. Az informacionalizmus³ összekapcsolódik a kapitalizmus kiterjesztésével és megújításával, mint ahogyan az iparosítás is magával vonta az ipari termelési mód kialakulását.

1 Manuel CASTELLS: *A hálózati társadalom kialakulása*. Budapest, Gondolat-Infonia, 2005. 55.

2 Ulrich BECK: *A kockázat társadalom*. Budapest, Századvég, 2003.

3 Castells kifejezése az indusztrializmus analógiájára, amely a növekedésre, az output maximalizálására összpontosít, miközben az informacionalizmus a technológiai fejlesztésre, a tudás felhalmozására és az információfeldolgozás terén a komplexitás egyre magasabb szintjének elérésére irányul.

2. Az individualizmus tündöklése (És bukása?)

Kezdjük a végén: a fogyasztói társadalomnak részben célja, részben pedig járulékos következménye volt az atomjaira hullott, elidegenedett egyénekből álló közösség, napjainkban azonban úgy tűnik, hogy éppen a leginkább közösségek tekintett információs hálózatok veszélyeztetik az évezredek alatt kiépített egyéni identitást. A globalizáció és az identitáskeresés között fokozódik a feszültség. Raymond Barglow paradoxona szerint miközben a hálózatosodás és az információs rendszerek gyarapítják a szerveződés és az integráció lehetőségét, ugyanakkor felbomlasztják az önálló, független személyiség hagyományos nyugati eszméjét. Ilyenformán a technológia éppen azt a világszemléletet rombolja le, amelynek kialakulását korábban nagyban segítette, és aminek nevében a technológiát használók ma is agilisen fellépnek. Vagyis ez az eszköz azokat is átveri, akik látszólag tudatosan használják, mégpedig fegyverként, éppen a túlzottan individualista, elidegenedett világot elutasítók ellenében. Ebben a tekintetben úgy tűnik hasonlatos az atombombához, ami a legyőzöttet és a győztest egyaránt elpusztítja. Az én válsága egyrészt az elszigeteltség reménytelenségében gyökerezik és a hálózatok nyújtotta új, kollektív identitások vonzereje óriási, a lehetséges kapcsolatok szinte korlátlan száma pedig növeli az illúziót. Másrészt, a lerombolt hagyományos identitások helyén keletkező új egymagában is előidézheti az újak felé fordulást, akár kritikátlan vagy fanatizált formában is, ami megmagyarázza a radikális vagy fundamentalista ideológiák drasztikus mértékű sikerét. Az, hogy a hálózati identitások valójában csalódást okoznak, és nem pótolják a valós kapcsolatokon alapuló „elavult” társaikat, ma még nem igazolható tény, de számos jel erre utal.

Az egyéni identitás, görög filozófusok által kidolgozott eszméje hosszú fejlődésen ment keresztül az elmúlt kétezer évben. Meg kellett küzdenie a kereszténység kollektivizáló világgépével, amit Szent Ágoston vésett kőbe, évszázadokig ható erővel.⁴ Az egyén háttérbe szorul, s bár birtokában van a szabad akaratnak, nem ismerheti a kozmikus magányt, hiszen Isten mindenütt és mindenkor vele van. Ez jótékony hatással lehet az elveszett középkori emberre, olyan menedék, amire nagy szüksége van a káoszban. Magány és szorongás nélkül viszont nincs alkotó kétely és nyugtalanság, az ember tehát másodszor is kitör a neki szánt paradicsomból és kalandra indul. A nyugtalan lelkek számára feloldhatatlan dilemma feszül a lelkükben érzett melankólia és az annak még csak lehetőségét is tagadó üdvtan között. Majd csak Aquinói Szent Tamás hoz némi könnyítést, aki a lélek egyediségét kiegészíti a test egyediségével. Mivel a lélek természeténél fogva, egyedisége ellenére végtelenné tud válni, az igazi (ámde egyben korlátolt) egyediség az anyagi testhez kötődik. Ezzel némileg sikerül horgonyt vetni az anyagi világban és a lélek egyedisége is fenntartható, hiszen „*A test nem tartozik a lélek lényegéhez, a lélek legbensőbb lényege szerint egybekapcsolódik a testtel*”. (Summa theologica I. q 75. a. 7.) A teremtmények, a Teremtőtől való függésük mellett teljes autonómiával is rendelkeznek, ugyanis Isten tiszteletben tartja minden teremtmény sajátos létmódját, és ebből a sajátos létmódból eredeztethető törvényszerűségek szerinti cselekedeteit.

Az alapvető dilemma azonban még nem oldódott fel, a test egyedisége a lélek által felmagasztosul, a vágyott magány mélységeibe tekintve azonban a teremtett ember beleszédül. Odáig merészkedik, hogy önmagát emeli abszolútummá, ekkor azonban Isten magányával

⁴ A kereszténység ismeri és elismeri az individualitást: az ember egyed, szellemisége révén azonban az általános része is. Szent Ágoston óta az önmagába tudatosan zárkózó én a bűn fő forrása.

szembesül, ami feloldhatatlanul nyomasztó. Újra és újra kénytelen belátni, hogy a metafizikai magány ebben a zárt világban csupán megfoghatatlan vágy maradhat, de nem tud lemondani erről a vágyakozásról. Tagadna mindent, de nem létezik végső, mindenre kiterjedő tagadás, ezért itt is kénytelen beérni a tagadás vágyával. A középkori melankolikus lázadó számára nem akadt kiút ebből a körből, legfeljebb a végső önmagába fordulás vagy az örület. Ezen már csak a reneszánsz ember, *a maga sorsáért felelős* ember tud túllépni, de az ő osztályrésze is fájdalmas magány, talán minden eddiginél félelmetesebb magány. A világot ő maga teremti, de tudja, hogy bukásra van ítélve, hiszen a magányosan teremtett saját világ kizárólag az ő világa, más világokkal nem érintkezik és roppant kísérletét sem a menny sem a föld nem méltányolja. Aztán Petrarca „feltalálja” a világfájdalmat. Innen pedig már egyenes, bár – mondanunk sem kell – továbbra is gyötrelmes út vezet Nietzschéig.

Az újkori individuum magánya mélyen benne gyökerezik a középkor és a reneszánsz autonóm emberének dilemmáiban. „Aki abszolút autonóm létezésre törekszik, azt (nem maga választotta) magány és csend veszi körül, és alkotásának az az ára, hogy semmi egyéből nem vehet tudomást.”⁵ Közvetlenül szembe kell néznie a kérlelhetetlen halállal és nap, mint nap megtapasztalnia, hogy a tudás végtelen, soha nem csituló szomorúság: a tudatlanság tudata.

Ebből a rendkívül szomorú és kilátástalan szellemi alaphelyzetből kreálta azután a modern, ipusztériális kor a maga felszines, öntelt és harsány individuum modelljét, amit járványszerűen elterjesztett a javak és élvezetek szüntelen és mértéktelen fogyasztására kondicionált embertömegek között. A gyanakvás és a csömör, bizonyos számú egyed, a rendszer működőképességét messze nem veszélyeztető mértékben megjósolható volt és ezeket a jelenségeket detektálták is az arra hivatott figyelő szervek. Az azonban alighanem mindenki számára meglepő, hogy éppen amikor a régi hagyományos rend alapjai látszanak megrendülni, a mindent elsöpítő új fegyver, a média hatásfokát meghatározó digitális hálózatok fogják kikezdeni az újfajta individualizmus alapjait.

3. Mi a valódi cél?

Amikor feminizmusról, leszbikus- vagy melegmozgalomokról, még inkább, ha a környezetvédelemre szakosodott civil szervezetekről esik szó, a haladás jegyében pozitív attitűdökkel fordulunk feléjük. A sokszor ugyanezeket a mozgalmakat többé-kevésbé gyűjtőhalmazként magába foglaló antiglobalizációs megmozdulásokat viszont már több ambivalenciával kezeljük – pontosan úgy, ahogyan azt a mainstream média sugallja. Mindezen társadalmi mozgalmak alapüzenete ugyanis a legtöbb ember számára elfogadható, olyasvalami, ami mellett (legalábbis elvi szinten) maga is kiállna. Azonban nagy kérdés, hogy az alapüzenet mennyiben felel meg a tényleges célkitűzésnek és ezzel a céllal vajon a társadalomalkotó egyének hány százaléka ért egyet ténylegesen. További kérdések sora vetődik fel, ha nem csupán egyéni szinten, hanem a társadalom bizonyos szegmenseinek és csoportjainak szemszögéből vizsgáljuk ugyanezt, abból kiindulva, hogy amennyiben ezek a mozgalmak olyan célokat tűztek ki, amelyek direkt vagy indirekt módon éppen bizonyos önazonosság-tudattal és érdekvédelmi reflexszel rendelkező csoportok normái ellen irányulnak, akkor az ütközés és konfliktus elkerülhetetlen. A régi rend elemeit vagy egészét lerombolni kívánó mozgalmak persze

5 FÖLDÉNYI F. László: *Melankólia*. Pozsony, Kalligram, 2003. 152.

nem is rejtik véka alá, hogy a társadalom egészének megváltoztatását tartják kívánatosnak. Miközben gyakran éppen a demokrácia és a szabadság nevében lépnek fel, furcsamód ezzel igazolják erőszakosságukat is, megvonják a jogot az általuk retrográdnak ítélt csoportoktól a védekezésre és végső soron a pusztá fennmaradásra is. (Ezeket a mozgalmakat immár nem érdekli az Egyesült Államok jogi gyakorlatában oly gyakori egyenlőség kontra szabadság vita. A szólásszabadság védelme fel sem merül, ha az övékkel ellentétes véleménnyel találkoznak. Éppenséggel nagyon is jogosnak, sőt magától értetődőnek találják, hogy „az egyik résztvevő számára engedélyezettek a ketrecharc módszerei, miközben a másik köteles betartani a sportszerű ökölvívás szabályait”⁶ Vagyis, a harcoss liberális csoportok bármilyen eszközt, így a legszélsőségesebb verbális támadásokat – pl. az ellenvéleményen levő „lenácizását” is megengedhetik maguknak, míg az általuk elvárt, polkorrekt beszédetől való legkisebb eltérésre is heves hisztériával reagálnak.) Ez a nyílt, kérlelhetetlen erőszakosság azonban mégsem nyilvánvaló mindenki számára, ahogyan a végső célok (és következmények) sem azok. Az azonos érdekeltiségű globális rend és annak hű rohamosztagosai, a tömegmédiá meghatározó aktorai ugyanis jól kidolgozott módszerekkel hitetik el a manipulált tömegekkel, hogy min illik és min nem illik felháborodni, függetlenül akár a legnyilvánvalóbb saját érdekeiktől is. Eközben valószínűsíthető, maguk a szóban forgó mozgalmak tagjai és támogatói sincsenek tisztában a célokkal, következményekkel. A jól kitalált lózungok és részcélok számukra éppen úgy megtévesztőek lehetnek, mint a szélesebb közönség számára. Az, hogy hosszú távon akár saját maguknak, vagy utódaiknak is kárt okozhatnak, már szintén divatjamúlt gondolkodási sémának számít, és nem is érdemel egyebet a legyintésnél. (Amikor egy olajipari nagyvállalat pénzel jó nevű kutatókat, hogy dolgozzanak ki környezetvédelmi programot a trópusi őserdő egy-egy kicsiny szegletének védelmére, aztán ezt a környezetvédelmi Patyomkin-falut mutogatva tarolnak le néhány száz kilométerrel odébb fekvő, országnyi méretű esőerdőt, már nem is számít különösebben nagy manipulációnak és átverésnek. Jól megfizetett sajtómunkatársak hadai fognak hosszasan lelkendezni a példamutató kezdeményezésről, jól megfizetett tudósok adataira hivatkozva és a környezetvédők és ünnepelni fogják győzelmüket. A letarolt erdőkről és nyersolajjal elárasztott halott vizekről nem készülnek felvételek, mert egyrészt ott lőnek a kíváncsiskodókra, másrészt pedig a riporterek és környezetvédők autóit és repülőit is az az olaj hajtja, amit ott kitermelnek. Ez is egy globális színjáték.⁷)

4. Reakciók a globalizációra

A globalizáció a gazdaság, a technológia és a hatalom hálózatai révén válik mindenhatóvá, így valósítja meg céljait, amelyek között legfőbb pozitívumként a termelési kapacitás, a kulturális kreativitás és a kommunikációs képességek megnövekedését szokás leginkább

6 1992-ben az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága alkotmányellenesnek ítélte és megsemmisítette St. Paul városának rendeletét, amelyben különbséget tesz a rasszista indítékból származó „támadó szavak” és az antirasszisták „támadó szavai” között. Ebben az esetben Scalia bíró az Első Alkotmánymódosításra hivatkozva a szólásszabadságot részesítette előnyben a szintén alapvető egyenlőség elvével szemben. A szabadság és egyenlőség viszonylatában, a példaként felhozott, kiélezett helyzetben számos vitatott ítélet született már az Államok történetében. Lásd bővebben: Owen M. Fiss: *Megosztott liberalizmus*. Budapest, Complex, 2013. 162.

7 A témát számos dokumentált példával alátámasztva részletesen tárgyalja Jared Diamond: *Összeomlás*. Budapest, Typotex, 2009.

kiemelni. Ezek az előnyök azonban önmagukban is hordoznak ellentmondást (különösen az első, a termelési kapacitások növekedése ad okot sok vitára), járulékos következményeik pedig még súlyosabbak. A társadalmak elveszítik a választás és az irányítás lehetőségét, az egyén mind térben, mind időben kiszolgáltatottá válik, többé szinte már semmiben sem dönthet. A társadalmi ellenőrzés és politikai képviselet hagyományos mechanizmusai többé már nem működnek a kisszámú, „globopolitáknak” is nevezett eliten kívül az emberek ennek nem örülnek. A legszorosabban vett hétköznapi élet, közvetlen életkörnyezet a munka, a kultúra, a gazdaság, az ország és végső soron a bolygó feletti ellenőrzés elvesztése enyhén szólva is ijesztő fejlemény. Egy ilyen hatalommal szemben a társadalmi fejlődés régi törvénye szerint alakul ki az ellenállás, amely megkérdőjelezi a globalizáció logikáját. Azt a logikát, amit egyre többen érzékelnek a világban eluralkodó káoszként, vagy éppen a káosz okozójaként.

A reakciók sokfélék és az új, valamint régi eszközök változatos használata jellemzi őket. Csoportok, mozgalmak, kezdeményezések sorolhatók ide, de bizonyos megnyilvánulásaikban nem csupán civilek, hanem nagyobb politikai egységek, kormányok és nemzetállamok is szembehelyezkedhetnek a globalizáció sodrával.

5. Miért nincs vége a történelemnek? A globális kapitalizmus arcai

Ezek az arcok próbálnak mosolygósnak mutatkozni, de nem nagyon megy nekik. A globális kapitalizmus ebben is (mint mindenben) rendkívül erőszakos: tessék elhinni, hogy ő jóságos, hogy a haladás és az emberi boldogság elkötelezett híve, testvér doktrínájával, a nyugati típusú liberális demokráciával együtt, minden gondra az egyetlen megoldás, az egyetlen adható értelmes válasz. Aki ebben kételkedik, netán ezt ki is meri mondani, az populistá, nacionalistá, fasiszta, stb. stb. – az ismerős verkli szerint.

A hétköznapi kisember persze alapból, helyzetéből adódóan „populista”. Fejcsóválva hallgatja a kinyilatkoztatásokat, miszerint a szabad piac, a tőke és munkaerő szabad áramlása magától elhozza majd a Kánaánt, hiszen ez a kapitalizmus szent Grálja. A kisemberben ott motoszkál a kisördög, aki azt duruzsolja a fülébe, hogy egy nagy frászt, a szabadjára engedett tőke és az „egészséges önzés” doktrínája egy valamit old meg, de azt minden eszközzel és bármilyen áron: minél rövidebb idő alatt minél nagyobb profitot megvalósítani a tőke tulajdonosainak. Ezt látja, ha kinyitja az újságot vagy bekapcsolja a tévét, ez ömlik rá, bárhová lép. Látja, hogy a gazdagok rohamtempóban még gazdagabbak lesznek – akár a világválságok ellenére vagy éppen azoknak köszönhetően – neki, és a hozzá hasonló ember milliárdoknak pedig esélye sincs a felemelkedésre. Még a kiváltságos kevesek, a fejlett országok középosztályai is azzal szembesülnek, hogy a jóléti kapitalizmus halott, és ami a helyébe lép, attól mindenkinek összeszorul a gyomra. Választhat, hogy „populista” lesz vagy irigykedő, megkérdőjelezi a megkérdőjelezhetetlen rendszert vagy beáll a vágyakozók sorába és abban reménykedik, hogy valamilyen csoda folytán felemelkedhet a kiváltságosok sorába. (A legtöbben nem is választanak, vegyítik a kettőt – eredményesség szempontjából egyre megy.)

Egy amerikai tanulmány új, máris tömegesnek mondható pszichológiai jelenségre hívja fel a figyelmet, a nyugati társadalmakban egyre több a beteges álmodozó. *„Ábrándozás az élet megrontója, Mely, kancsalul, festett egekbe néz”* – írta valamikor Vörösmarty, egy olyan világban, amely számos tekintetben, így pl. tempójában, alig hasonlított a miénkhez. (Számos vonatkozásban pedig nyilván igen, de ennek taglalása messzire vezetne.) A megoldatlan és

megoldhatatlan élethelyzetek és a „kancsalúl festett eget” minden mennyiségben az emberekre zúdító média együttes hatása, közös kreatúrája ez a szimptóma. Nyilván az emberek természetükből adódóan mindig is hajlamosak voltak az álmodozásra, de a mostani kutatások alanyai közül, több mint 50 százalékban akadtak olyanok, akik beismerték, hogy naponta sok-sok órát töltenek képzelt világukban, ahol sikeresek, ismert emberek a barátaik és persze mindezzel elkápráztatják mostani, valós környezetüket. Értelemszerűen az ezzel töltött idő a munka, a pihenés, a valódi élet rovására megy, amivel egyre távolabb kerülnek a jó vagy jobb élettől. A kulcs itt is, mint annyi más esetben, a mérték: a kutatók szerint egyre több ember esetében beszélhetünk kóros személyiségzavarról, ami boldogtalanná teszi a benne szenvedőket. Nyilván ez ugyanaz az örvény, ami a virtuális világba szippantja be a fiatalok tömegeit. Az alapvető ok az élhető világ elérhetetlensége, a felkorbácsolt, fogyasztásközpontú, individuális vágyak és igények szakadatlan áradata, ami meghatározza életünket.

A bírálhatatlan globális kapitalizmust és az őt kiszolgáló tömegmédiát valójában sokan kritizálják. Hangjuk azonban ritkán éri el azt az ingerküszöböt, amitől a globális rend urai tartának. Ha mégis túl hangos lenne valaki, beindul az ellengépezet, a lojális véleményformálók hada, és minden szinten ízekre szedik a renitens műveket, állításokat. Ez azonban valójában csak marginális csatározás, a tömegek eközben is zavartalanul tömik magukba a reklámozott szemét élelmiszereket, amiktől persze elhízottak, betegek lesznek és ettől mérhetetlen pénzet költenek a gyógyszergyárak reklámozott favorit termékeire, közben pedig rendületlenül fogyasztják a médiamonopóliumok által eléjük tálalt tartalmakat. A rendszer működik.

Ha mégis érdekel valakit a kritika, amivel a „rendszert” egyes renitensek illetik, akkor azért sok érdekes, amúgy egyáltalán nem elzárt vagy különösebben titkolt tényre lelhetünk. (Ennek oka a fentiekén kívül vélhetően az, hogy ezeket a tényeket valójában lehetetlen eltitkolni vagy megmászítani.) Bármilyen jól is hangzik, azért ma már kevesen mernék egy az egyben vállalni Fukuyama⁸ bombasztikus állítását, miszerint a piacgazdaság és a liberális demokrácia az emberi társadalom fejlődésének csúcsa, „a történelem vége”.

6. Média és kapitalizmus

A szabad világ, ahogyan a Nyugat önmagát a világháborúk után (nem minden erkölcsi alap nélkül) nevezni szerette, mindig is büszke volt a médiájára, azaz a szólás és sajtószabadságra, ami azt állítólag jellemezte. A büszkeség megelőzte a tényleges történelmi valóságot, ugyanis jórészt legfeljebb csak a legelvetemültebb diktatúrák gyakorlatával szemben volt igaz. A „legszabadabb világ”, azaz az Egyesült Államok esetében pedig valószínűleg soha nem volt igaz, soha nem vált valósággá a ténylegesen szabad, független média. Cserébe viszont ez volt a legharsányabb, a legerősebb, igazi nagyhatalmi fegyver, mindent elsöprő dominanciával, ezéért hatással volt a világ médiarendszereire. Nem azért mert a legjobb, a legdemokratikusabb vagy legfüggetlenebb lenne, hanem tőkeerejének, méretének és arroganciájának köszönhetően. Az a doktrína, amit a nagyhatalmi politikájában az USA a 20. század közepétől képvisel, tudniillik, hogy gazdasági és biztonságpolitikai érdeke azt diktálja, hogy az egész világra megpróbálja saját normáit ráerőltetni, a „demokráciaexport” és az „amerikai életmód” minden esz-közzel való terjesztése, elképzelhetetlen lett volna a média nélkül. A legerősebb hadsereg után

8 Francis FUKUYAMA: *A történelem vége és az utolsó ember*. Budapest, Európa, 2014.

ez a világerős médiamonstrum is kulcsszerepet játszott. Ennek a folyamatnak számos pozitív hozadéka volt, a világ szerette az amerikai filmeket, még ha olykor fintorgott is a nyilvánvaló propaganda és öntömjénezés ellen. (Persze nem minden rezsim szerette, ezért megpróbálta alattvalóitól megvonni a káros mákonyt vagy legalább korlátozni a hozzáférést – kevés sikerrel. Talán az egyetlen hatékony ellenszer született eddig Hollywood ellen és ez Bollywood, amely ténylegesen embermilliárdokat vont ki az amerikai film- és ízlésmonopólium hatása alól.) Európa némileg más utat választott, a szabad sajtó évszázados vágya másfajta jogi normák formájában öltött testet. Az európai demokráciák soha nem mondtak le a média közjót szolgáló szerepéről, nem engedték át a terepet teljes egészében a profitszerzésnek, a magántulajdon, a tőke szinte mindenkinek felett álló hatalma nem kerekedhetett a köz szolgálatának parancsa fölé, amint az történt az Egyesült Államokban. A közszolgálati média koncepciója és különösen gyakorlata szintén nem volt problémamentes, az igazi gondok mégis akkor kezdődtek, amikor az amerikai kereskedelmi média megvetette a lábát az öreg kontinensen. A pénzcsinálás itt is alapvető cél, az eszközök szinte mellékesek, de a tőkével együtt az amerikai médiavállalatok exportálták jól bevált ideológiai konstrukcióikat is, amelyekkel otthon már évtizedek óta sikerrel manipulálták nem csupán a közvéleményt, de a törvényhozást, sőt bizonyos értelemben még az Amerikai Alkotmányt is. Ezeket az ideológiai fragmentumokat és eszközöket a rendszer kritikussai részleteikben feltárták, így Ben H. Bagdikian, aki a médiamonopóliumokról írt könyvével⁹ rántotta le a leplet a rendszer-szintű visszaállásokról vagy Robert W. McChesney, aki az amerikai média alapvető, nagy mítoszainak nevezi azokat¹⁰.

A mítoszok némelyike pedig olyan erőteljes, hogy az európai médiarendszerek is inkább kevesebb, mint több sikerrel tudják ellenük felvenni a harcot. Egy viccesnek szánt kijelentés mindennél jobban rámutat, mit is jelent valójában az amerikai kereskedelmi televíziózás betörése Európába. Jay Leno amerikai humorista az alábbi kijelentést tette az NBC Super Channel londoni avatásán 1987-ben: „Most az önök kultúráját fogjuk tönkre tenni, éppen úgy, ahogy tönkretettük a magunkét.”¹¹ Kérdés azonban, hogy „csak” a kultúrát veszélyezteti egy elszabadult, profitorientált médiarendszer vagy a társadalom legalapvetőbb dimenzióit, például magát a demokráciát is kikezdeheti? Bagdikian ezzel kapcsolatos sommás kijelentései megrengették a tudományos és a szélesebb közvéleményt:

„Az, hogy a nyilvános információkat egy maroknyi nagyhatalmú globális cég ellenőrzi, gyengíti a demokráciát, azáltal, hogy a hírekben nem jelenik meg az, ami akadályozhatná a médiát abban, hogy maximalizálja a nyereségét. Ugyanez a tendencia teszi megértővé a médiát az általában vett vállalatok bármilyen eszközzel történő profitmaximalizálása iránt.”¹²

Bagdikian száraz történeti tények és konkrét esetek segítségével mutatja be, hogyan játszották ki az amerikai médiapiacot uraló nagyvállalatok az őket kedvezőtlenül érintő törvényeket, beleértve akár alkotmányos alapelveket és kikezdehetetlennek hitt demokratikus jogokat. Rámutat, hogy hatalmuk és erejük forrása kettős: bírnak a nagyvállalatok önmagában is lehengető gazdasági erejével, amihez hozzáadódik „speciális termékük”, az amerikai választók

9 Ben H. BAGDIKIAN: *Az új médiamonopólium*. Budapest, Komplex, 2012.

10 Robert W. MCCHESENEY: *Mi a baj a médiával?* Budapest, Komplex, 2012.

11 Jean LEDUC: *A történések és az idő*. Pozsony, Kalligram, 2006. 257.

12 BAGDIKIAN i. m. (9. lj.) 99.

véleményének aktív alakítása, amitől végképp megkerülhetetlenekké válnak a mindenkori politikai szereplők számára.

„A médiakonglomerátumok nem az egyetlen iparág, amelynek tulajdonosai monopolistákká váltak az amerikai gazdaságban. A médiatermékek azonban egyedülállóak egy létfontosságú tekintetben. Nem csavarokat és anyákat gyártanak, hanem egy társadalmi és politikai világot állítanak elő.”¹³

Bagdikian szerint ennek az öt vállalatnak¹⁴ és vezetőiknek nagyobb kommunikációs hatalma van, mint amekkorát bármilyen zsarnok vagy diktátor gyakorolt a történelem folyamán. A hatalommal pedig gátlástalanul élnek is, az egyik következmény a már említett törvénytelen privilégiumok kiharcolása, de ennél is súlyosabbak a véleménymonopóliumok okozta károk. A szerző azt állítja, az Egyesült Államok szavazói választhatnak a legszűkebb politikai és ideológiai palettáról a világ összes ipari demokráciája közül. Példaként részletesen bemutatja az öbölháború, hamis, manipulált információk alapján történt kirobbantását és a média kulcsszerepét ennek elfogadtatásában. Ez a véleménymonopólium a felelős azért a téves önképért, amivel az amerikai közvélemény csak szeptember 11. után szembesült, t. i., hogy a világ jó részén egyáltalán nem a Jótékony Segítőként tekintenek az Egyesült Államokra – sőt. Az amerikaiakat sokkolta a gyűlölet, ami hirtelen átsugárzott a rózsaszín ködön, amit médiájuk lebegtetett előttük évtizedeken át. A külpolitikai alultájékozottság azonban még nem minden. A hatalommal összefonódott média készségesen hallgat (akár évtizedeken át) olyan belső társadalmi problémákról, amelyek megoldása elsődleges lenne a polgárok számára. Ezzel összefüggő törekvés volt a műsorszolgáltatók részéről az ún. méltányossági doktrína eltörlése, ami megkövetelte az adóktól, hogy ésszerű időt fordítsanak komoly, közéleti témák megvitatására és egyenlő időt biztosított az ellentétes nézetek ismertetésére. A műsorszolgáltatók azzal érveltek, hogy a megkötés éppen hogy akadályozza a vitaműsorok lefolytatását, és ha a doktrína kikerül a jogszabályokból, akkor több ilyen témájú műsort fognak gyártani. A kampány sikerrel járt, a méltányossági doktrínát törölték – a következő fél évben a polgárokat érintő viták adásideje 31%-al csökkent, majd az ilyen jellegű műsorok szinte teljesen eltűntek a meghatározó adók kínálatából.

Volt azonban egy tényező, amiről néhány adott pillanatban hihetőnek tűnt, hogy változathat a kialakult helyzeten, ez pedig a felgyorsult technológiai fejlődés. Az új technológiák addig elképzelhetetlen lehetőségekkel kecsegtettek és tudósok, civilek együtt ábrándoztak, hogy ezek valóban a társadalom szolgálatába állíthatók lesznek és nem szipkázza be őket a pénzcsináló gépezet. Persze tévedtek.

„A nagy médiakonglomerátumok nem akarnak nagyobb politikai és társadalmi változatosságot, mert az felhíváná a közönségüket, és ezzel csökkentené azokat a díjakat, amelyeket a reklámokért kérhetnek, és amelyekből összeáll a soha nem látott szintű nyereségük. Megakadályozták a kongresszus és a szövetségi ügynökségek kísérleteit arra, hogy megváltoztassák korlátozó politikájukat. Emellett hatalmukat arra használták, hogy olyan új törvényeket alkossanak, amelyek még jobban korlátozzák az új médiumok belépését az országos szintre.”¹⁵

13 BAGDIKIAN i. m. (9. lj.) 24.

14 1983-ban még 50 meghatározó médiavállalkozás osztotta fel maga között az USA piacát, 2003-ra mindössze 5 maradt. Ezek: Time Warner, Walt Disney Company, News Corporation, Viacom, Bertelsman.

15 BAGDIKIAN i. m. (9. lj.) 233.

Joggal merülhet fel az olvasóban, miért foglalkozunk ennyire részletesen egy másik ország (sőt, másik kontinens) médiarendszerével ahelyett, hogy a sajátunkat elemeznénk, hiszen nyilvánvalóan van azzal is épp elég baj. Ráadásul – amint már említettük – az európai és a hazai médiaszabályozásban létezik az a rendkívül fontos elem, amiről a tengerentúli médiakritikusok csak ábrándoznak: a védett közszolgálati média¹⁶. A választ részben fentebb már megadtuk, amikor az amerikai kereskedelmi televíziózás sikeres európai exportját említettük. Ez a fajta média itt van közöttünk és nagyon is hasonló módon viselkedik, mint szülőhazájában. Az öreg kontinens öreg médiája némiképp olyan helyzetbe került, mint az őshonos, védett növények és halak a betelepített, invazív fajokkal szemben. (Rendkívüli erőfeszítéseket kell tennünk, hogy megvédjük a kipusztulástól a széles kárászt a törpeharcosokkal és az ezüstkárászokkal, a fajgazdag gyöngyvirágos tölgyest a sívár aljzatú akácokkal szemben.) Persze erről vita van. Hangos és türelmetlen szócsata, hogy „hat vagy nem hat”, káros vagy nem káros. Itt és most nem kívánjuk eldönteni a kérdést, idézzük azonban még egyszer Bagdikiant, mint a hozzánk „behurcolt agresszív faj” nagy otthoni ismerőjét:

„A médiaóriások, amelyek nagyrészt azt tesznek, amit akarnak, megtalálták az eldurvult kultúra és modellek még alacsonyabb szintjét. A televíziókban a főműsoridős „reality” programok az emberi psziché legvisszatasztítozóbb összetevőit dicsőítik – a csalást, a cinikus szexualitást, a kapzsiságot, a másik kihasználására és megalázására irányuló vágyat, illetve azt a törekvést, hogy a kamera előtt váltsanak ki megrázó érzelmi összeomlásokat. Az a feletti ellenőrzés, amit az amerikai közönség legnagyobb része olvas, lát és hall, nem pusztán technikai jelenség, és nem is csak a nemzetgazdaság egyik eleme. Olyan jelenségről van szó, amely az amerikai demokrácia szívébe és a nemzet lelkébe hatol.”¹⁷

Emlékezzünk csak Jay Leno viccére: „Most az önök kultúráját fogjuk tönkretenni ...”

Ha viszont idáig eljutottunk, egy lendülettel vizsgáljuk meg ezt a mintaadó tengerentúli modellt más aspektusokból is, térjünk vissza pár mondat erejéig Robert W. McChesney mítoszaihoz! A szerző, *Mi a Baj a médiával?* című könyvét igen erős mondatokkal indítja: „*Demokráciánk siralmas állapota több tényezőre vezethető vissza, ezek közül azonban a média mindenképpen kulcsfontosságú.*” Illetve:

„A probléma demokratikus megoldásának növelnie kell a nyilvánosság tájékozottságon alapuló részvételét a médiapolitika alakításában. A nagyvállalati médiahatalmasságok és politikai bábjaik ellenzik ezt a lehetőséget, mert tudják, ha az emberek megértik, hogy a médiarendszer nem egy természeti törvény eredője, hanem kifejezett közpolitikák eredménye, akkor valószínűleg reformokat fognak követelni.”¹⁸

16 Közszolgálati média elvileg ugyan az Egyesült Államokban is van, de annak gazdasági ereje és társadalmi szerepe elenyésző a nagy kereskedelmi médiarendszerénél. Ráadásul a szűkös állami támogatásban is csak úgy részesülhetnek, ha szolgai módon betagozódnak a profitgyártás gépezetébe, megmaradnak a nagy médiavállalatok érdeklődésén kívül eső szegényebb rétegeknél, nem próbálnak bármiféle konkurenciát jelenteni a nagyok számára és maguk is bulvárosodnak. Ha másként (tényleges funkciójuk szerint) viselkednének, mihamar beindulna ellenük a kíméletlen lobbizás és szerény pozíciójuk is veszélybe kerülne.

17 BAGDIKIAN i. m. (9. l.).

18 MCCHESENEY i. m. (10. l.) 7.

McChesney nyolc alapvető mítoszt azonosít, amelyek szerinte ideológiailag támogatják és fenntartják a nagyvállalatok bennfentes hegemoniáját a médiapolitikai vitákban, valamint a nyilvánosság ezekből történő kizárását. Ezek közül néhány erősen relevánsnak tűnik az „exportált” kereskedelmi média vonatkozásában is, azaz számunkra itt Európában szintén fontosak lehetnek. Ilyen az elsőként megjelölt, gyakran hangoztatott vélemény, hogy a média valójában nincs is hatással a fogyasztóira, illetve a társadalomra. Ez a hírhedt „hat vagy nem hat” vita, amire már utaltunk, és amiről pro- és kontra számos értekezés, könyv és kutatás szól hazai berkekben is.¹⁹ A szerző elő is hozakodik a „józan paraszti” ész diktálta, nyilvánvaló, ám mégis valahogy agyonhallgatott érveléssel, hogy ti. van némi ellentmondás azon állításban, hogy a média csekély vagy semmi hatással nincs fogyasztóira, a társadalomra és azon tény között, hogy a média sok milliárd dollár értékben ad el hirdetéseket (és valósít meg hihetetlen extraprofitot) arra a szilárd hitre alapozva, hogy valójában óriási befolyással bír. Ahogyan azt emlegetni szokták, ezzel feltételezzük, hogy a kapitalista társadalom legszámítóbbról alkotói, összes közgazdászokkal és kereskedelmi szakemberekkel együtt komplett idióták, hiszen olyasvalamire szórják a pénzüket, ami soha nem térülhet meg!

Azt, hogy hogyan jöhetett létre az a monstrum, ami nem csupán az Egyesült Államok, de a világ történelmét is nagyban befolyásolni tudta és tudja, csak akkor érthetjük meg, ha követjük Bagdikian és McChesney elemzéseit, egészen az Alapító Atyák hősi idejétől napjainkig. Az utóbbi szerző az amerikai médiarendszer második, talán legjelentősebb mítoszának tartja azt az érintettek részéről általánosan sugallt és hangoztatott hiedelmet, hogy ez a konstrukció természetes úton jött létre és szükségszerűen alakult úgy, ahogy.

A fentiek jobb megvilágítása jegyében talán érdemes vetnünk egy pillantást arra a médiatörténeti momentumra, amikor a két nagy doktrína meghatározó módon elvált egymástól és egyértelműen külön utakon indult fejlődésnek.

Az Egyesült Királyságban, a huszadik század első felében szorosan összekapcsolódott egy ember, John Reith, és egy intézmény, a BBC neve. Mindkettő a rádiózás hőskorához köthető, azokhoz az eseményekhez, amelyek ezt az új, minden eddiginél hatásosabb médiumot hosszú időre elhelyezte, szerepét meghatározta a társadalmi folyamatokban. Reithnek erős küldetéstudata volt, hitt abban, hogy a rádiónak nem csupán szórakoztatnia kell, nem csupán azt kell adnia az embereknek „amire vágnak”, hanem magasabb erkölcsi szempontok alapján nevelnie, tanítania kell, ily módon rendületlenül szolgálva a köz javát. Számára szitokszónak számított volna a „tömegmédia” a „tömegkommunikáció” emlegetése, az volt az elve, hogy a lehető legtöbb otthonba el kell juttatni az emberi tudás és igyekezet legjavát. Ennek érdekében nem ódzkodott a BBC által megtestesített monopóliumtól és az irányban se nagyon voltak aggályai, hogy egy ilyen rendszerben szükségképpen valakinek meg kell mondania, hogy mi is valójában a „köz java”. Ebben partnere volt a korabeli brit frekvenciabizottság, amikor is 1926-ban, a szűkös frekvenciavágyon vizsgálata közben arra a megállapításra jut, hogy a monopólium megőrzését nem a frekvenciák szűkösösége, hanem a rádió küldetése indokolja. Elismeri ugyan bizonyos alternatív műsorszolgáltatók létjogosultságát, de leszögezi, hogy ezek „soha nem szolgálhatják azoknak a bármily hallgatói csoportoknak a szórakoztatását,

19 A hazai mastrime szakirodalomban olyannyira „nem illik” a kereskedelmi médiával kapcsolatban holmi „hatásról” beszélni, hogy korábbi általam szerkesztett, empirikus kutatásokon alapuló, a médiafogyasztási szokásokat elemző kötetekben nyomatékos szaklektori ajánlásokra inkább körülírtuk a jelenséget, elkerülendő, hogy „komolytalannak látszódjék” az egész munka.

akik banális és közhelyes műsorokra vágynak”.²⁰ Ez a gondolat valamilyen formában sokáig megmaradt a BBC és az azt mintának tekintő európai médiarendszerek szellemiségében.

Ezzel szemben, ugyanebben az időben a tengeren túl merőben más irányt vett a rádiózás fejlődése. Bár a Szövetségi Rádióbizottság (FRC) ott is sűrűn emlegette a közszolgálat fontosságát, maguk a rádiók döntően (már akkor is) szórakoztató tartalmakat sugároztak. A nagy rádióadók hamar felismerték, hogy a hirdetések útján nagyobb bevételre tehetnek szert, mint bármiféle előfizetéses rendszerben, ezért az FRC-től is azt várták, hogy ilyen alapállást képviseljen. Ilyenformán hamar eldőlt, hogy a műsorszolgáltatás finanszírozását teljes mértékben a hirdetésekre bízzák, aminek egyenes következménye volt, hogy a kevesebb érdeklődést kiváltó műsorokat a szolgáltatók mihamar levették a műsorról. Megszületett tehát az amerikai modell, ahol a rádiózás hangvételét és tartalmát kizárólag a hirdetések határozzák meg (szó sincs semmiféle „küldetésről”!) és az egész iparág szorosan beágyazódott az amerikai üzleti életbe.²¹ Ez a modell és rendszer azután különösebb zökkenők nélkül kebelezte be a később felbukkanó újabb médiumokat, a televíziózást, az internetet, stb.

A két modell máig ható következményekkel járt az őket alkalmazó társadalmakra, mindkettő kitermelte a maga vadhajtasait, belső ellentmondásait és véget nem érő parázs vitáit. Eljött az az idő is, amikor az amerikai modell átkelt az óceánon és elhozta „áldásait” az öreg kontinensre. (Lásd fentebb, Jay Leno és az NBC „betörését” az Egyesült Királyságba.) Mára elmondhatjuk, hogy „világuralomra tör” – bár valójában egyre inkább kétséges, hogy a globalizmus, a nyugati világ és demokrácia tényleges elterjedését eredményezi-e vagy pedig éppen ellenkezőleg: ez lesz az utolsó csepp a pohárban, amikor is a „megtérítendő” nagyobbik hányadnak elege lesz az expanzióból és lerázza magáról ezeket a törekvéseket, mint kutya a vizet.

7. Nincs ellene fegyver: a hiperkommercializmus

Miközben még fel-fellángol a vita a hír, az információ, a szórakoztató tartalom specifikumáról, azaz, hogy egyszerű áruként kell rá tekinteni vagy mégiscsak több annál, a *médiapiac*, mint szó, fogalom és valós gazdasági szintér közkeletű, nagyon is létezik és prosperál. A valóság tehát igazából eldöntötte a kérdést, azaz a tőke, nem válogatva az eszközökben, kikényszerített egy olyan megoldást, ami neki megfelel és immár a várfalakon belülről könnyedén veri vissza a jellemzően amúgy is erőtlen támadásokat.

Nem okoz álmatlan éjszakákat a nagy médiatrösztök vezetőinek és tulajdonosainak, hogy néha még megjelenik egy-egy teoretikus vélemény, egy-egy könyv, amely lerántja a leplet a hiperkommercializmus visszasságairól és a társadalmi kontroll nélkül maradt médiamonstrumok romboló ámokfutásáról. Ez a szörnyeteg a valódi nyolcadik utas: minden erőforrást felemészt és a maga növekedésére fordít, szájából mindent szétmaró sav csorog és jelen ismereteink szerint sebezhetetlen. Ezért különösebben nem zavarja őket, ha néha valaki felteszi a kérdést, vajon tényleg alkalmas-e a piac a média szabályozására? Hiszen elég, ha maga a média egyszerűen nem ad teret ennek a kérdésnek, nem kezeli hírként és nem juttatja el fogyasztóihoz. Ez a módszer nagyon jól bevált évtizedek óta, semmi ok feltételezni, hogy ne működne ma is. Márpedig a kérdés nagyon is releváns – mindig is az volt, de a piac feltétlen hívei olyan

20 Asa BRIGGS – Peter BURKE: *A média társadalomtörténete*. Budapest, Napvilág, 2012. 243.

21 U.o., 244.

mértékű győzelmet arattak, hogy a fennálló rendet vagy annak kár egyes elemeit kritizálni immár súlyos bűnnek számít. Például a reklámok esetében: „A hirdetések bírálata átfordul a »fogyasztói társadalom« bírálataiba” – írja McChesney.²² Ami abból a szempontból nem meglepő, hogy immár az átlagos médiafogyasztó is sejti, hogy a kedvenc műsorait az elviselhetőség határáig elárasztó reklámblokkok valójában nem a médiagyárak afféle kellemetlen melléktermékei, hanem éppen fordítva: valójában ezek a fő termékek és csak kényszerűségből, kerül a reklámok közé némi „egyéb tartalom”. (Az már csak hab a tortán, hogy a fogyasztó akkor is szépen konzumálja a reklámot, amikor azt hiszi, végre a valós tartalmat nézi. A filmek, vetélkedők és sorozatok ugyanis ma már nem úgy lesznek reklámhordozók, hogy a megírt tartalomba beszuszakolnak némi burkolt reklámot, hanem adva van a szponzor és annak termékei, amelyek köré a Helyszínélők vagy Sex és New York éppen aktuális epizódja épül. A *márkázott tartalom* olyan szakkifejezés, ami a műsorok készítésének egyre korábbi szakaszában hangzik el.)²³

Első hallásra talán furcsának tűnhet, de a reklám valójában nem a piac „természetes” eszköze, ahogyan aposztrofálni szokták. Még kevésbé a termékek áráiról és tulajdonságairól szóló „jó szándékú” információ. A klasszikus kapitalista versenyhelyzetben ugyanis az árakat a piac valóban beszabályozza, a túlárazott termék nem kel el a versenytársak kínálata miatt, ezért aztán az árak lefelé nivellálódnak, ami jó a fogyasztónak, ugyanakkor nem teszi lehetővé a tisztességtelen nyerészkedést. Ebben a helyzetben a hirdetésnek csak korlátozott szerepe lehet, ténylegesen csak az információs tartalma az, ami hasznot hajthat. Az óriás cégek viszont olyan viszonyokat igyekeznek teremteni, ahol klasszikus értelemben vett verseny már nincs, ugyanis a piacra lépés kezdeti költségei olyan magasak, hogy azt csak kevesen tudják teljesíteni. Az ilyen piac eleve oligopolisztikus, a magas belépési költségeket megugró termelők már nem elfogadják, hanem meghatározzák az árakat. Mivel jóval többet termelnek, mint amennyit el tudnak adni és árcsökkenésre semmiképpen sem hajlandóak, a médiához, a tömegeket manipuláló reklámhoz fordulnak, valóságos szőnyegbombázásnak kitéve a fogyasztókat. A tudományos eszközökkel tökélyre fejlesztett manipuláció²⁴ minden elképzelést felülmúló üzletággá terebélyesedett, amely számára semmi sem szent: sem a fogyasztók tényleges érdekei, sem a gyermekek jogai, sem a társadalom mentális egészsége, sem a kultúra, nem beszélve olyan elvont fogalmakról, mint az igazság vagy a méltányosság. Az már csak szükségszerű következmény, hogy a hatékony hiperkommercializmus fő eszköze, a média, szintén ehhez a célrendszerhez idomul és olyan mechanizmussá torzul, ami már régen képtelen ellátni eredeti társadalmi funkcióit. (Továbbá, talán nem túlzás azt állítani, hogy a nyilvánvalóan hazug kereskedelmi reklám kritikátlan elfogadása a liberális társadalom egyik

22 McCHESNEY i. m. (10. lj.) 121.

23 „Az 1960-as években az első pár James Bond film rendezői megtagadták a termékelhelyezést, mivel azt »ízléstelennek« tartották. »A mostani rendkívül versengő filmes környezetben« – ismerte el a 2002-es *Halj meg máskor* című James Bond filmen dolgozó egyik vezető – »szükségessé váltak ezek az extra marketingbevételek. « A *James Bond: Halj meg máskor*-t annyira telezsúfolták termékekkel, hogy a *Variety* »reklám kalandnak« nevezte el, a *Financial Times* pedig megjegyezte, hogy James Bond lett »A magányos házaló ügynök«. A filmben huszonnégy főbb promóciós partner szerepelt, akik 120 millió dollár értékű promóciót és hirdetést dobtak össze, hogy támogassák a filmet. James Bond egy »két lábon járó, beszélni tudó, élő és gyilkos hirdetőtáblává vált.«” McCHESNEY i. m. (10. lj.) 128.

24 „A piaci szereplők és a reklámügynökségek elképesztő mennyiségű kutatást vesznek igénybe, hogy márkajelzéseiket beleégessék a fogyasztók agyába. A fókuszcsoportok, pszichológusok és kuturantropológusok alkalmazása már *alapvető követelmény* a piackutatásoknál. A modern marketing az emberiség egész történetének kétségtelenül legnagyobb szabású, összehangolt kísérlete a pszichológiai manipulációra.” McCHESNEY i. m. (10. lj.) 136.

legnagyobb baklövése. Akkor baklövés, ami egyszer még alapjaiban rengetheti meg az egész konstrukciót. Ha a kapitalizmus egyik működési alapelvéként elfogadjuk a hazugságot a reklámokban és a promóciókban, akkor milyen alapon várjuk el az igazság tisztelétet bármilyen más téren? Miért legyen tisztességesebb a politika, mint a gazdaság? A választ már régen megadta a való élet: ma már nem az igazsággal, hanem jó kampánnyal és jól megkonstruált médiatermékekkel lehet választásokat nyerni. Az igazság, a valóság már senkit nem érdekel. Lehet siránkozni azon, hogy a tömegek manipulálhatók, hogy a nyilvánvalóan hamis, ámde hangzatos lözungoknak hisznek, hogy hitelt adnak az álhíreknek és választóként is azokat a jelölteket követik, akik ilyenekkel operálnak. Pedig sok évtizednyi, kitaró „munka” van abban, hogy a fogyasztói társadalmak tömegei, a hamburger–chips–Coca Cola és szappan–opera függő milliók erre a szintre süllyedjenek. Azokra pedig, akik például annak idején megpróbálták felhívni a figyelmet a kereskedelmi média, illetve a hiperkommercializmus romboló hatására, ösztűz zúdult. Most aztán döbbenet tapasztalják, hogy az értékrendjéről megfosztott, szétzilált, végletesen individualista társadalom, amőba- öntudatú tömegei nem hallják meg kétségbeesett figyelmeztetéseiket. Nem hallják, sőt rosszabb: nem csupán azokra a hülyeségekre vevők, ami miatt elhülyítették őket, hanem egészen másfajta hülyeségekre is!)

A kereskedelmi média legnagyobb lözungja, bárhol a világon, ahol létezik ilyen iparág, hogy az emberek valójában azt kapják a tartalomszolgáltatóktól, amit szeretnének. Ilyenformán a média semmiképpen sem lehet felelős a szembetűnő színvonalasért és kulturális rombolásért, ami viszont letagadhatatlanul uralja az elmúlt évtizedeket. A közízlés, a közbeszéd, a sekélyes és erőszakos tartalmak mindent letaroló áradatát nehéz lenne egyszerűen letagadni, hiszen mindennemű felmérés és elemzés nélkül elegendő egyetlen kereskedelmi csatorna napi műsorába véletlenszerűen bepillantani és példák végtelen sorát találjuk. A felelősség viszont semmiképpen nem a pénzgyártással elfoglalt médiavállalatoké, hiszen ők csupán kiszolgálják a fogyasztói igényt, a valódi működtető és irányító maga a felmagasztosult Piac. Az, hogy esetleg éppen fordítva van, hogy adott esetben éppen a kínálat teremti meg a keresletet, igencsak szentségtörő gondolat, pedig egyre több elemző és kutató jut erre az eredményre.

„Az »azt adjuk az embereknek, amit akarnak« érvelés bizonyos értelemben körben forog. Az emberek olyan médiaalkotásoknak vannak kitéve, amik profitot termelnek a médiaóriásoknak, ezeket megkedvelik, fogyasztják őket, és ezután a médiaóriások kijelentik, hogy még többet kell belőlük előállítaniuk, hogy kielégíthessék a keresletet. Az, hogy mire van kereslet, nagyon nagy mértékben függ attól, hogy mit gyártanak, és nem pedig fordítva.”²⁵

A téma kutatói ezt *függőségi hatásnak* nevezik és egyértelműen kimutatták, hogy a kitétség hiánya, az alacsony kínálat megszünteti a kereslet alapját a kereskedelmi média által nem preferált tartalmak esetében. Vagyis nem lehet igazi szabad (piaci) döntésről beszélni olyankor, amikor szinte kizárólag a preferált termékek szerepelnek a kínálatban, az alternatíva melletti igényüket az emberek nem tudják kifejezni legalább két okból: egyrészt nincs előttük alternatíva, ami mellett kiállhatnának, másrészt nincs olyan felület, fórum, lehetőség, ahol kifejezhetnék eltérő igényeiket. Ez utóbbi tényező újfent két ágra bomlik: a lehetséges felület, ahol a fogyasztók fellázadhatnak, értelemszerűen maga a média lehetne, de az természetesen nem hajlandó teret adni az érdekeivel ellentétben álló megnyilvánulásoknak, továbbá a piac mint

olyan, maga sem alkalmas arra, hogy nempiaci értékeket fejezzen ki. A kör bezárulni látszik, marad némi „intellektuális nyavalygás”, vagy ahogyan Robert Murdoch, nagyhatalmú médiamogul mondja, azok, akik a kereskedelmi médiát holmi kulturális, erkölcsi vagy bármi más alapon bírálják, „sznobok, akik mindenki másra rá akarják kényszeríteni az ízlésüket.”

Az eredmény persze nem lehet kérdéses, egy alapvető liberális szabadságjoggal visszaélve a pénzcsináló gépezetek zavartalanul folytathatják tevékenységüket. Ezen jottányit sem változtat, ha néha egy-egy kritikus szellemesen fején találja a szöveget: „A Fox tv újabb módját fedezte fel, hogyan sülyedhet a nézettségi listák élére” – írta a New York Times 2002-ben szalagcímében. A műsorszolgáltatók továbbra is lankadatlanul kutatják a további sülyedés rafinált módozatait, amit persze a fogyasztói „igény” kellő hálával és hűséggel követ, további dollár milliárdokkal hizlalva a médiamonstrumok bankszámláit.

8. Az internet

Az új technológiák rövid idő alatt mindenestől felforgatták a médiavilágot és a folyamat változatlan intenzitással zajlik tovább. A gazdag országokban néhány évtized kellett ahhoz, hogy a már korábban jelen lévő médiumok (sajtó, rádió, televízió) olyan mértékben kommercializálódjon, hogy az állam, a kormányok elveszítsék minden szabályozó hatalmukat felettük. A huszadik század elején és közepén a nyomtatott sajtó burjánzása, a rádióadók elszaporodása, majd a végére a televízió-dömping, olyan médiarendszer kialakulását eredményezte, ami nemhogy ellenállt minden korlátozó törekvésnek, hovatovább egyre inkább nyilvánvalóvá vált a „farok csóválja a kutyát” szituáció megszilárdulása. Az új technológiák megjelenése bizonyos értelemben veszélyeztette ezt a dominanciát, egyes, a demokráciáért aggódó mediakutatók és kritikusok ki is fejezték abbéli reményüket, hogy végre valami olyasmi jelent meg a színen, ami által visszakaphatnak valamit a fogyasztókká degradált és végsőkéig manipulált közösségek. Valamit, ami lehetővé tenné számukra a közösségi, emberi kommunikációt és létezését.

A gigászivá duzzadt médiamonstrumok azonban épp csak megborzongtak ettől a gyenge fuvallattól és hamar kitalálták, hogyan gyűrjék maguk alá az újmédiát és használóit. Tőkeerejük, dominanciájuk akkora, hogy minden bizonnyal ezt a jövőben is el tudják majd érni, bármilyen technológiai innováció esetében.

A legígéretesebb alternatív kommunikációs közegnek az internet mutatkozott, úgy tűnt, ezt az új, szabad univerzumot már igazán nem tudja leigázni senki és semmi. Sokan azt vizionálták, hogy ujjáéled az igazi társadalom, a hálózatosodás gyógyír a modern demokráciák minden rákfenéjére. Az internet harcra szóló ki is átkozták gyorsan az államot, mindent és mindenkit, aki egyáltalán fel merte vetni bármilyen szabályozás lehetőségét. John Perry, kibertér-aktivista 1996-ban tette közzé Kibertér Függetlenségi Nyilatkozatát, amelyben felszólítja az Iparosodott Világ Kormányait:

„Arra kérem Önöket, akik már a múlt emlékei, hogy hagyjanak bennünket békén. Önöket nem látjuk szívesen köreinkben. Önök nem rendelkeznek szuverenitással ott, ahol mi összegyűlünk (...) Önöknek nincs erkölcsi joga szabályozni bennünket és semmilyen kényszerítő eszközük nincs, amittől valóban tartanunk kellene.”²⁶

Persze ez az álláspont több szempontból elfogadhatatlan. Még a negatív előjellel hivatkozott erkölcsi alappal is gond van, hiszen az „abszolút szabad” terület, maga az internet is állami produktum – azok is kettős beszéddel élnek, akik az üzleti magánszektor számára igyekeznek kisajátítani. [A számítógépes hálózatot az 1960-as években az USA kormánya kezdte fejleszteni, védelmi célokra, ARPANET néven. Amikor már számos egyetem több ezer felhasználója használta e-mailek továbbítására, a kormány, az 1970-es évek elején megpróbálta eladni a magánszektornak, de a befektetők elutasították az ajánlatot. 1980-ra egyre fejlettebb hálózatok csatlakoztak és kezdett elterjedni az Internet elnevezés. Még mindig a kormány finanszírozta, azonban 1989-ben az USA-ban a rendszert átadták a regionális hálózatoknak. Közben a CERN kutatói Genfben létrehozták a világháló, a World Wide Web (WWW) multimédia változatát. A CERN szintén igyekezett bevonni a magánszférát, de „túl bonyolult” indoklással elutasították, így a végső kifejlesztés szintén állami pénzből történt. Az USA-ban csak 1992-ben lett, törvényi szabályozással kereskedelmi az internet – ekkortól a közvetlen állami finanszírozás lecsökkent, de közvetetten továbbra is jelentős támogatás áramlik a rendszerbe.²⁷] A szabályozás ellen berzenkedő piaci szereplők valójában nem a szabályozás ellen ágálnak (meglehetősen drámai hangon), hiszen abból valójában hasznot húznak, hanem az olyan törvényi változásokat próbálják minden eszközzel kivédeni, amiből kevesebb hasznot húzhatnának, mint jelenleg.

Ez utóbbi attitűd nyilvánvalóan nem jellemző a John Perry-féle „szabadságharcosokra”, de a kormányzatok erkölcsi alapon való kitessékelése részükről sem korrekt. A szabályozás teljes elutasítása pedig nyilvánvalóan nem tartható fenn számos egyéb okból: gyermekpornográfia, összeesküvés, számítógépes vírusok terjesztése, hekkertámadások, és így tovább. (Valójában az állam megint csak óriási összegeket költ, amikor a kibertérben is vállalja a tulajdonjog védelmét, ugyanakkor ez a felhasználónak nem kerül semmibe.)

Több mint két évtizedes, megállíthatatlannak tűnő expanziója után azonban megjelentek az internetről az első kétségek és kritikus hangok is – éppen a remélt pozitívumok kapcsán.

Az internet első pillantásra a legtökéletesebb demokratikus intézménynek tűnik, hiszen ott a „nép” bármikor és bármiről megmondhatja a véleményét, szóval megvalósulhat a közvetlen demokrácia még a modern, sokmillió államokban is. Annak a kormánynak, amely komolyan veszi ezt a lehetőséget, nincs más dolga, mint megteremteni a megfelelő fórumokat, azaz weboldalakat, ahol a vélemények összegyűlnek és kidolgozni a hatékony feldolgozási módszereket azok összesítésére, kiértékelésére. Maradva az amerikai példánál, ott történtek és történnek ilyesféle kísérletek, de akadnak, akik egyáltalán nem üdvözlik ezt a lehetőséget. Sunstein kifejezetten az Alapítók törekvésének groteszk eltorzításának tekinti a közvetlen demokrácia erőltetését, hiszen az amerikai Alkotmány a tanácskozásra (deliberation) helyezi a hangsúlyt, amikor is a társadalmilag fontos döntéseket nem a többségi vélemények egyszerű összeadásával, hanem azok minden szempontra kiterjedő megvitatásával hozzák meg.²⁸ Véleménye szerint tehát az alapító atyák nem azért döntöttek a deliberatív demokrácia mellett, mert az akkori fejletlen tömegkommunikációs eszközök nem tették lehetővé a közvetlen demokráciát, hanem abbéli meggyőződésük okán, hogy a többségi véleményt meg kell szűrni, megfelelő intézmények és fórumok segítségével („az alapítók nagyon tartottak a nép haragjától és előíté-

27 Ua., 146.

28 Ua., 42.

leteitől”) következképpen, ha a mai újmédia lehetővé is tenné ezt a fajta irányítási módot, az cseppet sem kívánatos és üdvös a demokrácia szempontjából. (Amint már utaltunk is rá, nem ez az egyetlen eset az USA médiarendszerével kapcsolatos vitákban, amikor az alkotmány szellemét ellentétesen értelmezik az ellenérdekeltek. Különösen kirívóak és lényegesek az első és második alkotmány kiegészítés értelmezése körüli adáz csaták, amelyek lényegében sorsdöntőnek bizonyultak az amerikai gazdaság és demokrácia szempontjából, de jelentős hatással bírtak és bírnak a nyugati világ egészére is. Ezekre még visszatérünk.)

Tovább fűzve az alapítók deliberatív demokrácia iránti elkötelezettségéről szóló gondolatot, az amerikai társadalomban éppen ebből a célból őrizték az elmúlt századokban a köztérek nyilvános fórum funkcióját, azaz hogy ott bármely állampolgárnak joga van kifejteni a véleményét, a többi polgárnak pedig joga van (de nem kötelessége) azt meghallgatni, esetleg megvitatni a felszólalóval, vagy bárkivel, aki véletlenül vagy szándékosan arra jár. Azt hihetnénk, hogy miután a felgyorsult életmód és hajsza nyilván jócskán megtépázta ezt a kommunikációs módot, az internet ebből a szempontból is maga a megváltás. A világháló „utcáit” és „parkjait” sokan járják, a találkozási lehetőség újra adott, új lehetőségek tömege jelenik meg egy olyan világban, ahol az emberek egyedül ücsörögnek órákon át az autókban, rendelnek, és nem járnak bevásárolni, nem beszélve a társas szórakozásról, amit már végképp kiszorított az otthoni tévzés. Az interneten tehát újra lehetséges az idegenek „összefutása”, beszélgetése és vitája – mi kellhet még? Sunstein szerint azonban van egy bökkenő: az emberek a neten jórészt nem „nyilvános parkokba” járnak, ahol véletlenül, akarva, nem akarva meghallgatják a hordószónokokat, még akár az övékkel ellentétes meggyőződésűeket is, hanem eleve szűrnek – tartalmat, helyet, társaságot, véleményt. Ennek pedig van néhány súlyosnak tűnő következménye.

„Az új technológiák – köztük határozottan az internet is – drasztikusan megnövelik az emberek képességét arra, hogy csak a saját véleményük visszhangját hallják és elszigeteljék magukat másoktól. Ennek egyik fontos eredménye a kiberkaszkádok létrejötte – ezek információcsere-folyamatok, ahol egy bizonyos tény vagy vélemény egyszerűen azért terjed el, mert látszólag oly sok ember elhiszi.”²⁹

És ez még nem minden. A belterjes gondolatok a pszichológia által jól ismert csoportpolarizáció szabályai szerint még drasztikusan fel is erősödhetnek az ilyen visszhangkamrákban és kiberkaszkádokban. Vagyis politikai és ideológiai orientációtól függetlenül az egyes csoportokon belül a vélemények egyre inkább a szélsőséges nézetek felé mozdulnak el, amire már számos példát láthatunk az utóbbi évek történeleiben és trendjeiben. Az önmagukat fanatizáló csoportok között nincs átjárás, egymás véleményére nem kíváncsiak, kizárólag olyan linkeket osztanak meg maguk között, amelyeken szintén saját véleményükkel találkozhatnak. Egyedül akkor tesznek kivételt, ha azért hivatkoznak valamely ellentétes nézeteket valló weboldalra, hogy az elrettentő példaként szolgáljon a saját nézet megerősítése, alátámasztása érdekében. Ez tehát azt jelenti, hogy hiába szabad, végtelen tér a világháló, ahol mindenféle nézet és információ megtalálható, a felhasználók többsége mindebből csupán azt választja ki, ami ízlésének, meggyőződésének megfelel és alig hajlandó kimozdulni ebből a zónából. Vagyis azoknak, akik abban reménykedtek, hogy az internet majd valamiféle új Hyde park lesz, ahol a járőrök belebotlanak az aktuális szónokokba és akarva-akaratlanul meghallgatják a másféle véleményeket is, csalódnuk kell. Az internet kiválóan alkalmas arra, hogy különféle szűrők

alkalmazásával személyre szabjuk a világunkat és csak azokkal a tartalmakkal és személyekkel találkozunk, amelyekkel akarunk, amelyek például nem zavarják a komfortzónánkat. Bár ebben a képességben óriási lehetőség van és ez a céltudatos szelekció rendkívül hasznos az információáradatban, ami eláraszt minket, de az emberi kapcsolatok és a demokrácia szempontjából aggasztó is lehet. A személyre szabott világ elzár a többiektől, véletlen találkozások eleve nem jöhetnek létre, a visszhangkamrák, amelyekben mindenkitől csak a saját véleményemet hallom, megerősít a meggyőződésem igazát illetően és egyre kevésbé leszek fogékony más szempontok, más vélemények megfontolására. Ez éppen ellentétes azokkal a várakozásokkal, amelyek az internettől a közösségi lét új, virágzó dimenzióit várták.

Persze mégis léteznek olyan helyek, ahová vitatkozni „járnak” az emberek. Az újságcikkek nyomán kialakuló végtelen komment-folyamok azt mutatják, hogy adott esetben nagyon is aktívak a felhasználók és nem restek a vélemények ütköztetésében. Azonban itt is elég nehéz egyértelműen pozitívan értékelni a mindennapi gyakorlatot, hiszen azt látjuk, hogy a legtöbb ilyen vita nagyon rövid időn belül eldurvul, a türelmetlen beszélőkre gyűlölködő komment a válasz és gyakran a legalpáríbb vulgaritásba, szitkozódásba fullad a kommunikáció. Az ellentétes véleményt képviselő és hangoztató kommentelők kölcsönösen trolloknak nevezik, igen gyakran már a nick-név alapján beazonosítják egymást és akár az adott cikktől és tárgytól függetlenül ott folytatják az ádáz vitát, ahol legutóbb, más témában vagy akár más weboldalon abbahagyták. Nincs mit szépíteni: a névtelen (vagy álneven folytatott) kommentelés sokakból a legrosszabbat hozza ki és a „szép új világ” a hozzá nem értés, a gyűlölködés, a céltalan gyalázkodás lehangoló színterévé válik. Nyilvánvalóan ez sem használ a közösségi létnek és a demokráciának.

Az internet azonban, bármennyire is független dimenzióknak tűnik, nem tudta megőrizni függetlenségét az üzleti szféra erőteljes támadásaival szemben. Az a doktrína, ami az információt ugyanolyan árucikknek tartja, mint a hamburgert és a mobiltelefont, a legalapvetőbb szabadságjogként próbálja eladni ennek az új világnak a kíméletlen bedarálását saját profittermelő mechanizmusába. A szabadpiac felkent papjai váltig állítják, hogy a fogyasztói vágyak korlátlan kielégítése egyenlő a szabadsággal, a piac gondoskodik arról, hogy a fogyasztó „azt kapja, amit szeretne” és semmi szükség bármilyen egyéb szempont figyelembe vételére. Ezen az ideológiai és morális alapon aztán az internet is szabad prédája lett a profittermelő hiénáknak, újabb, rafinált eszköze a fogyasztók manipulálásának, amivel a felhasználók mind nagyobb hányada szédül bele a megállíthatatlan fogyasztói mókuserékbe. (Külön figyelmet érdemel, hogy a tőkeerős nagyvállalatok beszállásával az internetbe, valójában a felmagasztalt szabad piac sem működik, a torzulások villámgyorsan kialakítják itt is a médiarendszer egyéb sektoraiban uralkodó oligopóliumot.)

9. A média hatása az amerikai nemzeti identitásra

Az amerikai nemzeti identitás összetett konstrukció és azt hihetnénk, mivel eleve több nemzet és kultúra együttélésén alapszik, nem lehet rá negatív hatással a multikulturalizmus, ami egyébként a történelmileg homogénebb európai országokban a legfinomabban szólva sem tűnik problémamentesnek. Az Amerikai Egyesült Államok amúgy az újabb kori gender mozgalmak szülőhazája is, amelyek a tradicionális társadalom teljes lebontásán fáradoznak, valamiféle hiperérzékeny, minden „másságot” toleráló (sőt pozitív értelemben diszkrimináló), új, liberális társadalmi konstrukció megvalósítása érdekében. Hogy pontosan milyen is lenne ez a társada-

lom, senki sem tudja, hogy élhető, elviselhető lenne/lesz-e a valóságban, szintén nehezen megjósolható, de vannak rossz sejtéseink. Abból, ami eddig megvalósult belőle, annyi már látszik, hogy egy humor nélküli és az őszinte, konkrét beszédet és problémafelvetést szigorúan tiltó és szankcionáló, idegbajos légkör uralja. Szőke nők viccek nélkül talán még megleszünk (bár a többi vicctípus is veszélyben van, hiszen bárminek vagy bárkinek a kifigurázása megengedhetetlen és alig képzelhető el olyan élcelődés, ami ne sértené valakinek az érzékenységét, amikor minden erre van kihegyezve), de a polkorrekt (PC) beszédmód alkalmatlan a valós problémák megfogalmazására és ez egyben a fejlődés ellehetetlenülését is jelenti. Az olyan problémát, amit néven sem szabad nevezni, nyilván nem lehet hatékonyan megoldani, csak elkenni, szétmaszatolni.

Az amerikai nemzeti identitás pontosan azon szálak mentén kezd bomlani, amelyekből az alapító atyák összefonták, a fenti társadalmi törekvések és folyamatok pedig katalizálják ezt a bomlást. Mindebben igen nagy szerepet játszik a média: egykoron nemzetet csak a hatékony, klasszikus média segítségével lehetett összekovácsolni, most szétrombolása is ezen (bár erősen megváltozott eszközök) révén történik. Az írott sajtó meghatározó hatása az egységes nemzeti nyelv megteremtésében és a közös tapasztalatok, mítoszok elterjesztésében közismert; ezt a funkciót még évtizedekig a rádió és a televízió is meg tudta őrizni – legtovább ott, ahol a kereskedelmi média gőzhengere mellett sikerült megtartani a közszolgálati médiumokat is.

Az első csoportba tartozó, a hagyományos értékrendet mindenestől kiirtandó csökevénynek tekintő társadalmi mozgalmakról sokat írtak pro és kontra – a vitára a legteljesebb intolerancia és türelmetlenség a jellemző, a lövészárkok a lehető legmélyebbek és átjárhatatlanok. Sokan a nyugati civilizáció öngyilkos hisztériájának tartják ezeket a törekvéseket, mások a szép új világ eljövételét várják tőle. Samuel P. Huntington az előbbi csoporthoz tartozik, vitatott szerző, akinek minden eddigi sorát tételelesen és „tudományosan” cáfolták már több könyvtárat is megtöltő ellenirodalomban. A cáfolatokkal nehéz vitába szállni, egy valamit nem tudnak megváltoztatni az ellenoldalon állók: a valóságot. A világ ugyanis (sajnos) egyre inkább hasonlít arra a vízióra, amit Huntington vázolt fel ezelőtt jó másfél évtizeddel. A megcáfolt „téves” teóriából eredő következtetések sorra, kínos módon igaznak bizonyulnak. Huntington röviden listázza a hibákat, amelyeket a nyugati civilizáció, – elsősorban önmaga ellen – elkövet: elharapózódó antiszociális viselkedés, a család, mint modell elveszíti jelentőségét, szaporodnak a válások, a gyermeküket egyedül nevelő szülők aránya, demográfiai hanyatlás, csökken az önkéntes szervezetekben való tagság és munka, romlik a munkamorál és a tanulási hajlandóság, és így tovább. Európát szintén megrendítheti, ha központi összetartó eleme, a kereszténység meggyengül – míg például ebben az egyben az Egyesült Államok erősen tartja magát: inkább a vallás megújulásáról beszélhetünk.

„Az Egyesült Államokban sokkal közvetlenebb veszély fenyeget. Történelmileg Amerika nemzeti öntudatát a nyugati civilizáció történelmi öröksége és politikai hitvallása határozta meg, amivel az amerikaiak mindig is mélyen egyetértettek: a szabadság, a demokrácia, az individualizmus, a törvény előtti egyenlőség, az alkotmányosság és a magántulajdon tisztelete. A 20. század végén azonban a nemzeti öntudat kulturális öröksége és politikai alapköveit értelmiségiek és újságírók kicsiny, ám annál befolyásosabb csoportja vette koncentrált támadás alá. A multikulturalizmus nevében megkérdőjelezték a nyugati civilizáció örökségének létjogosultságát, kétségbe vonták az egységes amerikai kultúra létezését és faji, etnikai vagy más szubnacionális kulturális egységek, csoportok legitimitását hirdették.”³⁰

Ezek a szerzők kétségbeejtőnek nevezték az európai–amerikai monokultúra dominanciáját, mindenben csak annak bűneit látták és szerintük a kiút, a megváltás csak a nem európai kultúrától remélhető. Ennek jegyében az ezredfordulóra immár a kormányzatok politikai programjaiban is megjelenik a sokszínűség favorizálása az egységgel szemben.

A fentieket akár a konzervatívok szokásos mantrájának is tekinthetjük, és mint ilyet, a szembenálló liberális nézőpontból nyugodtan zárójelbe is tehetnénk, hiszen ez utóbbiak törekvése nyilvánvalóan homlokegyenest ellentétes és ami az előbbieik számára az élhető és elképzelhető világ végét jelenti, az emezeknek a kívánatos kezdet. Mégis, az amerikai demokrácia iránt érzett aggodalom egyes liberális kutatókat is hasonló vészjelzések kibocsátására készteti. A fentebb már többször hivatkozott Cass R. Sunstein semmiképpen sem sorolható a konzervatív gondolkodók táborába, sőt a haladás és demokrácia elkötelezett híve, aki hisz az újmédia pozitív hatásaiban, a hálózati társadalomban és erősen balról bírálja a hiperkommercializáció hálójában vergődő amerikai médiarendszert.

Sunstein amiatt aggódik, hogy az áttekinthetlenné vált információdömping elleni védekezés miatt, vagy éppen csak a nagyobb hatékonyság céljából mind többen élnek a szűrés lehetőségével és az ún. *közérdekű közvetítők* nem tudják ellátni feladatukat. Mindenki csak saját érdeklődése köre szerinti információkra kíváncsi és ha úgy tetszik, teljesen elzárhatja magát a közérdekű információktól. Ez egyrészt előidézheti a korábban már említett csoportpolarizáció és a kiberkaszádok negatív hatásait, másrészt közvetlenül árt a demokráciának, mert az atomizálódott társadalomban nem lesznek közös tapasztalatok, közös élmények.

„Például nemzeti ünnepeink a nemzetalkotást segítik azáltal, hogy az összes állampolgárt egy időben gondolkodásra ösztönzik a mindenki számára fontos eseményekről. És ennél sokkal többet is lehetővé tesznek az emberek számára: azt, hogy sokféleségük mellett közös emlékeik és gondjaik legyenek.”³¹

Igen ám, de az amerikaiak számára a nemzeti ünnepek már jó ideje nem jelentenek mást, csak munkaszüneti napot – panasolja Sunstein, és a közös élmény nem jön létre, az egységes nemzet eszménye egyre erodálódik és nincsenek már közös élmények, tapasztalatok, amelyek a sokféle embert egy közös kultúrához kötnék, amelyek miatt honfitársaknak tekinthetnék egymást. (Vajon miféle kultúrához, tehetnénk fel cinikusan a kérdést, amikor a hirdetések vezérelte média csak „azt adja az embereknek, amit szeretnének” és az emberek többnyire csak szórakozni szeretnének, mégpedig azt is a legkönnyedebb, legkisebb szellemi erőfeszítést igénylő módon, vagyis fogyasztóként – a befektetők legnagyobb meglegedettségére – nem éppen a kultúrának nevezhető tartalmakat preferálják.)

A szabadság eszménye olykor furcsa ellentmondásokat produkál, ha a „Szép új világ” víziójáról van szó. Amennyiben a teoretikusok meggyőző érveire hallgatunk, valójában el kellene hinnünk, hogy a nacionalizmus kora lejárt, a nemzetállamok hamarosan el fognak tűnni a történelem süllyesztőjében. A gond azonban ezúttal is a valósággal van: akármerre nézünk a világban, éppen ennek az ellenkezőjét látjuk. Olyan nagy országok és nemzetek, amelyekről azt hittük, hogy régen egységbe forrasztotta őket a kohézió, széthullottak vagy éppen széthullóban vannak. A nagy közös identitás helyett azt tapasztaljuk, hogy éppenséggel a legkisebb etnikai csoportok is felfedezték maguknak saját, akár már elfeledett (esetleg nem

31 SUNSTEIN i. m. (26. lj.) 98.

is volt?) identitásukat és helyet keresnek maguknak a nap alatt – akár elmenve a szeparatista törekvésekig. A Szovjetunió széthullása ugyan ilyen szempontból nem volt meglepő, hiszen soha nem volt egységes nemzetállam, mégis számos olyan tanulsággal szolgál, amire érdemes lenne odafigyelnie a többi nagy államnak is. Ernest Gellner például határozottan felrója a szovjet vezetésnek, hogy nagy hibát követett el, amikor az egyes tagköztársaságoknak túl nagy önállóságot adott, többek között saját regionális képvisellel és anyanyelvű intézményrendszerrel. Hiányolja tehát a megfelelő szintű etnikai elnyomást (!), ami az ország hetven éves fennállása alatt minden bizonnyal „megoldotta volna a kisebbségek kérdését” és a kommunizmus bukása után a birodalom nem hullott volna szét, tucatnyi vérmes nacionalista államra.³² Meglehetősen furcsa álláspont egy liberális demokratától és még furcsábbá válik, ha az Egyesült Államokra is megpróbáljuk kiterjeszteni. Ott ugyanis lényegében valami hasonló zajlik: a keresztény–fehér–európai–amerikai dominancia és az angol nyelv használata 300 éven át sikeresnek bizonyult ahhoz, hogy Amerikát a népek olvasztótégelyének tekintsük és belső problémái ellenére létezőnek fogadjuk el az amerikai nemzetet. (Erről valójában számos alkalommal tanúbizonyságot is tett, ha máskor nem, a háborúkban, ahol az ellenkező álláspont nyilván nem is védhető.) Most azonban mintha repedések keletkeznének ezen a 300 éves építményen, a beépített kövek és téglák egyre inkább láthatóvá válnak, ahogyan a habarcs és vakolat mállani kezd. Miért? Az atomizált társadalomról és annak belülről bomlasztó szószólóiról már szóltunk. Talán nem tudják, valójában mit is csinálnak. A rétegérdekek túlhangsúlyozásával a hagyományos értékek teljes lerombolásával valójában nem a szabadság és a demokrácia kiteljesedését szolgálják. Amikor a habarcs szétporlad és kihullik a téglák közül, a folyamat már megállíthatatlan. Az alapító atyák egy sokszínű, sokféle elemből álló, de egységes nemzetről álmodtak és egy ilyen társadalom alapjait vetették meg. A multikulturalizmus lehet csábító eszmény, de még az Egyesült Államok számára is halálos megosztottsággal fenyeget – figyelmeztet Huntington és még sokan mások. A demográfiai térképre vetítve, ezek az USA széthullását előrevetítő víziók egyáltalán nem tűnnek elrugaszkodott fantazmagóriáknak. Az angolul nem is beszélő, egyre számosabb hispán népesség jórészt olyan déli államokban él, amelyeket történelmi viszonylatban nem is olyan régen hódítottak el Mexikótól a „kék katonák”. (Éppen a 2016-os elnökválasztási kampány lózungjaira reagálva a mexikói elnök fel is vetette, hogy bizonyos körülmények között, akár a visszacsatolás kérdése is felmerülhet.) Szintén a 2016-os év fejleménye, hogy felmerült egy önálló afroamerikai államszövetség létrehozása a feketék lakta államokból. Nyilván, ha ilyesmi tényleg megtörténne, jogos a feltevés, hogy bizonyos északi államokban, ahol hagyományosan máris erősek a keresztény–fehér többségű és a Washingtonnal éppen multikulturalizmust támogató álláspontja miatt kritikus szerveződések, szintén megjelenhet egy szeparatista válaszreakció. Meglehet, ezek a feltevések sokakat csak mosolygásra készítenek, a világ legerősebb hadseregével, titkosszolgálatával, stb. rendelkező államáról elképzelhetetlennek tartják, hogy területeket veszítsen vagy szétessen. Ami persze számos szempontból jogos, hiszen valóban elképzelhetetlen, hogy például Mexikó fegyveres konfliktusban visszavegye elhódított államait. Olyan forgatókönyv viszont elképzelhető, hogy bizonyos helyzetben akár maga az Egyesült Államok kormánya döntsön úgy, hogy pár száz kilométerrel „beljebb helyezze” a műszaki határzárát, ami a Mexikóból beözönlő illegális bevándorlók tömegeit próbálja feltartóztatni. Amint említettük, a Szovjetunió példája nagyon tanulságos lehet, hiszen annak spontán és

32 Ernest GELLNER: *A szabadság feltételei*. Budapest, Typotex, 2004.

ilyen gyors ütemű széthullását legtöbben még közvetlenül az események előtt is a tündérmesék világába utaltuk volna.

A tanulmány fentebb olvasható része még Donald Trump elnökké választása előtt készült. Önmagában ez, a sokak számára meglepő fejlemény, máris hihetőbbé teszi az éppen kifejtett álláspontot. Hirtelenjében nem csupán az említett etnikai közösségek, hanem más társadalmi csoportok képviselői is megtagadták az amerikai identitással való azonosulást. Persze tekinthetjük ezeket a sokszor teátrális megnyilvánulásokat figyelemfelkeltő, túljátszott véleménynyilvánításnak is, de valószínűleg, a meglévő repedéseket az amerikai identitás falában tovább tágítják és az sem kizárt, hogy újabbak hasadnak majd.

10. A populizmus

Érintettük már, mint az egyedül üdvözítő doktrína és társadalmi rend, a *haladás, a demokrácia, a piac*³³ bírálóinak habozás nélkül kijáró negatív bélyeget. Donald Trump győzelme az USA-ban és az Európában kibontakozó politikai és társadalmi történés azonban hirtelen reflektorfényt vetettek azokra a folyamatokra, amelyekről eddig jórészt csak kevés, marginalizált vagy éppen stigmatizált kritikus írt vagy beszélt. Egyszerre kiderült, a „történelem végét” a jelenleg felkínált formában nem csupán a morgolódo értelmiségiek kis csoportja, hanem a tömegek sem fogadják el maradéktalanul. Siessünk leszögezni: nem a morgolódo, a közösségük, a kultúrájuk és az emberiség jövőjéért aggódó konzervatív értelmiség figyelmeztetése talált egyszerre meghallgatásra a tömegekben. Nem történt csoda, a végletesen elitellenes, morális és elemi közösségi kötődéseitől megfosztott, fogyasztóvá degradált, agyzsibbasztó médián nevelt tömegek nem lettek egyszeriben öntudatos, tájékozott és elkötelezett polgárok. A jelenségben jócskán benne van mindaz, amit a populizmustól rettegők eddig is hangoztattak róla. A félelmek nem alaptalanok, ilyen értelemben legrosszabb álmuk vált valóra. Most már csak az a kérdés, képesek-e szembenézni az igazsággal: ők maguk idézték elő a földcsuszamlást. A konzervatív értelmiség vagy az ultraliberális doktrína bármely ellenzői és bírálói nem voltak képesek egy ilyen markáns társadalmi földindulást előidézni – még ha hallani is ilyen hangokat az ellenfél részéről. Azok jobbra maguk is csak pislognak, legfeljebb felsóhajtanak és megállapítják, hogy „már ideje volt”. Az igazi előidézők azok, akik „túltolták a biciklit”, azaz akik nagyon hosszú ideje véleményterrorral nyomják el, nem csupán a kritikusok, de a kisemberek minden megnyilvánulását, akik reklámmal, amorális médiahatalommal, szemét élelmiszerekkel és polkorrekt demagógiával etetik őket. Nem lesz könnyű belátni.

33 Ebben az értelemben itt ezeket a szavakat valójában idézőjelek közé kellett volna tenni, azonban e szavak olyan fontos eszményeket képviselnek valódi, romlatlan jelentésükben, hogy nem kockáztathattuk az esetleges félreérthetőséget.

Zárványban

TARI ISTVÁN*

(Az alábbi – mint már említettük, több szempontból is rendhagyó – anyagban, a szerző, költő, író, publicista saját rendezésű dokumentumfilmjeit prezentálja kötetben is megjelentethető formában. Tari István az 1970-es évek óta járja az Al-dunai székelyek falvait és dokumentálja különös, sziget-életüket. Újságíróként nem csupán hírt vitt róluk a délvidéki magyarság nyilvánossága számára, hanem sajátos módon hozzájárult a riportalanyok és az egész közösség identitásához, mondhatni megmaradásához. Azon a tájon mindig „ritka madár” volt az újságíró és valódi eseményszámbe ment, ha falujukról, az ottani emberekről bármi is megjelent az újvidéki Képes Ifjúságban, vagy a Magyar Szóban. A tömbben, vagy legalábbis a magyar határhoz vagy kulturális központokhoz közelebb élő nemzetársak számára többé-kevésbé magától értetődő nyelvi otthonosság ismeretlen volt ezen a tájon. Nyelvük erős ostrom alatt állt, mégis megőrizték, hosszú évtizedeken át. Az anyanyelvű média ritka megnyilvánulásai, esetükben identitás-teremtő és megőrző funkcióval bírtak. Mindez jól érezhető a dokumentumfilmekben és azok írásos lenyomatában egyaránt. A kamera előtt megszólaló emberek nem csupán a nagyvilágnak, hanem saját maguk számára is fogalmaznak, amikor sorsukról, történetükről beszélnek. Összefoglalják zárvány-létüket – és megerősödnek benne.

A szerk.)

1. Bevezető

1.1. Történeti momentumok

Az első világháború után újra kisebbségi sorsba kényszerült, al-dunai magyar nyelvszigeten élő, székelyekről először, a múlt század harmincas éveinek végén, Thomka Viktor szociográfiája alkotott átfogó képet, mely az Újvidéken megjelenő Testvériség¹ elnevezésű lap 1939. évi II. évfolyama 7., 8., 9., 10., 11., 12–13. számaiban került olvasói elé, melyet – 62 évvel későbbi újraközlésével, a főszerkesztő jegyzetével kiegészítve – a Híd² olvasói is megismerhettek.

„Elénk felfogású, éles elméjű, értelmes őstehetségek. Majdnem művészelek” – írja Thomka Viktor a Bukovinából Dél-Bánságba költözött székelyekről, szóban forgó szociográfiája utószavában és így folytatja: „*Folytonos küzdelem, kisebbségi sors volt életük, innen van rendkívüli kitartásuk, önbizalmuk. Hány van köztük, aki megeszik reggel egy darab kenyeret szárazon, délben semmit, este valamilyen sürtített levest, és így majdnem egy életen keresztül. De*

* Író, publicista, Óbecse

1 SZOCIOGRÁFIAI IRODALMUNK TÖRTÉNETÉBŐL, Thomka Viktor: Egy al-dunai székely község szociográfiája, HÍD, 2001/11-12. szám

2 THOMKA Viktor: Im.

nyugodtabb, dolgában biztosabb embert nem találni nála. Érdekének ő maga a gondozója, jogainak ő maga a védelmezője.

Becsületességre, büszkeségre ők voltak a falu, sőt a vidék arisztokratái. Ma már véralkatuk megváltozott. Az apák még vérmes, lobbanó, fél világgal szembekészülő legények voltak, a mai legények húszéveségükben gyengén fejlett legénykéek, úgy testileg, mint lelkileg. A verekedés ma már többé nem »erény« köztük. Csak az a kár, hogy ezzel mintha életrevalóságuk is gyöngült volna.»

Székelykevének, harminc évvel a letelepedést követően, és huszonöt évvel a helységalapítás után, 1913-ban 4600 lakosa volt, s lélekszáma évente 230-240-el növekedett –eleveníti fel Németh Ferenc³ az 1912-ben alapított, Kevevára elnevezésű, hetilapban közölt adatokat, majd továbbra is a lap 1913. augusztus 10-én megjelent számára hivatkozva megállapítja: „A rossz-májú kívülállók, akkortájt, három dolgot tudtak csak a falu szemére vetni: az ifjúság gyakori verekedéseit, a sok törvénytelen gyereket és a káromkodást. Egy dolgot azonban mindenképpen elismertek neki, nevezetesen, hogy az al-dunai székelyek letelepedésével a közeli Kevevára is magyárosodásnak indult, mert a termények adásvétele révén »reá kényszerítettek mindenkit, akivel érintkezésbe lépnek, hogy megtanulja (...) az édes magyar nyelvet.«

A székelykevei lakosság teljes összeírásából, Galambos Tibor⁴ könyvéből merítve az adatokat, az derül ki, hogy az első világháború után, az új délszláv birodalom megalakulásának idején, 1921-ben, a falunak 3433 magyar, 431 bolgár, 308 német és 15 szerb lakosa van, 8-an nem nyilatkoznak nemzeti hovatartozásukról az összesen 4195 lakos közül. A második világháború után, 1948-ban: 3771 magyar, 501 bolgár, 142 szerb, 32 német, 6 horvát, 5 montenegrói, 3 cseh, 2 szlovén, 1 macedón, 1 szlovák és 1 orosz lakosa van Székelykevének. A legújabb balkáni háborúk kitörésének évében, 1991-ben: a 2582 magyar, 302 szerb, 90 bolgár, 11 montenegrói, 7 albán, 6 macedón, 5 román lakos mellett már 108-an jugoszlávnak vallják magukat a hovatartozásáról nem nyilatkozó 79 lakossal együtt.

„Hány jugoszláviai magyar község tud ilyen szegénységben ennyi jellegzetes sajátosságot, ennyi művészi értéket ilyen gyatraságban, ennyi kitartást felmutatni?» – teszi fel kérdését 1939-ben Thomka Viktor.⁵

Nem véletlenül vált az al-dunai székelyek megmaradt nyelvi sajátosságainak, művészi és néprajzi értékeinek valamint kitartásának dokumentálása – az ezredvég fokozódó, háborús, balkáni zűrzavarában – egyre sürgetőbb feladattá! Ezt a feladatot vállalva készülhetett el 1995 és 2003 között az a 89,5 órás mozgókép-nyersanyag, mely 38 darab S-VHS videókazettán majd később digitális változatban is, 66 darab DVD-lemezre másolva, rögzült. Ebből a nyersanyagból válogatva állt össze, 2002/2003-ban, a kaposvári KAPOV TV ÉS RÁDIÓ KHT stúdiójában, AZ EZERÉVES HATÁRNÁL címmel, az a négy, egymáshoz szorosan kapcsolódó, egyenként 27 perces vetítési idejű film⁶, mely az Al-Duna öblözeteibe telepített Bukovinai székelyekről szól.

3 NÉMETH Ferenc: Székelykeve az első világháború előtti években, BÁCSORSZÁG, Vajdasági Honismereti Szemle, 2015/1. (72. szám)

4 Galambos Tibor: Székelykeve (Skorenovac), A falu története, LO Press, 2001.

5 THOMKA Viktor: Im.

6 AZ EZERÉVES HATÁRNÁL (Kánaánt ígértek nekik, Csendesen, de énekelünk!, Tűzben voltunk, Magunkat foltozva. Zenéjét szerzte: Szerda László. Zenei közreműködők: Csonka Ferenc, Szerda András, Szerda Árpád. Narrátor: Horváth Péter. Operatőrök: ifj. Csóti Imre, Kočić Saša. Vágó: Tanács Zsófia. Szerkesztő-rendező: Tari István)

Igen, égető szükség mutatkozik arra, hogy tollal, kamerával, személyes hangú megnyilatkozásokkal rögzítsük, tanulmányozzuk mindazt, aminek léte egyre inkább veszélybe kerül, aminek létezését a zárvány eddig megvédte.

1.2. Tollal, kamerával

– Ezek az örültek tényleg lebombáztatják magukat? – kérdezi dörmögő hangján Lajos⁷, aki Lendváról hív föl 98 őszén.

– Le – vágom rá, mondom a telefonba magabiztosan, életünkre, szüleink életére, arra az utóbbi nyolcvan évre gondolva, amikor is felénk egyesek egészen jól megélhettek a szabad rablásból, annak helyi színekkel gazdagodó, túlsorduló változataiból. – Amit könnyen szereztél, arról elég könnyedén le is tudsz mondani – fontoskodom krákogva, szememmel az ökörnyál hosszan elnyúló, fényes szálába kapaszkodva. Akkoriban hagyom el hosszabb időre a cigarettát, melyért nem akarok sorba állni a háborús zűrzavar egyre feketébbé váló piacán. Akkor érzem először, és nagyon határozottan azt, hogy a filmet, mely egyre inkább foglalkoztat, meg kell csinálnom. Róluk, akik a legveszélyeztetettebb helyzetben élnek, róluk, akik nem biztos, hogy szülőföldjükön maradhatnak ebben a fölfokozott, menekülteket nagyüzemileg létrehozó tébolyban. Már az is a világ csodája, hogy idáig megőrizték nyelvüket, szokásaikat, ott lenn, délen, a Kárpát-medence legdélebbre eső magyar szigetén. Zárványban élve, saját világukba zártan létezve.

zárvány főnév -t, -ok, -a

- 1) *(ásványtan) Vmely ásványban körülzárt idegen anyag (gáz, folyadék, kristályos szemcse, állati és növényi maradványok).*
 - 2) *(növénytan) A sejtplazmájában jól megkülönböztethető, különálló élettelen részecske (keményítőszem, olajcsepp, kristály, gyanta, balzsam)*
 - 3) *(kohászat) Öntési hibából az öntecsben bezártan visszamaradó apró gázbuborék v. egyéb idegen (nem fémes) anyag. A zárvány rideggé teszi a nyersvasat.*
- (A Magyar Nyelv Értelmező Szótára)

1.3. Az ezeréves határnál

Már 1975-től, amikor csak tehetem, meglátogatom őket.

A Zárványban.

Ott mondja nekem egy nyolcadikos lány, miután a Kevapallósról Székelykevére átruccanó legényekről, kakaskodásokról, verekedésekről, no meg az évszázad legnagyobb tartott bokszeccséről beszélgetünk: kiszámítottuk, hogy *édesapámnak négy és fél millió évig kellene dolgoznia azért a pénzért, amit Ali kapott.*

Erre a négy és fél millió évre⁸ még ma is emlékszem.

Jól belém akadt...

7 BENCE Lajos (Göntérháza, 1956. július 1. –) muravidéki magyar költő, tanulmányíró, publicista, pedagógus, szerkesztő

8 TARI István: Négy és fél millió év, (Székelykevé, 75. 10. 8-án), Képes Ifjúság, 1975. október 15.

Ami lenyűgöz: kicsiben, egy picit másként, ám minden együtt van. Minden megvan ott.
És működik!

A Zárványban.

Csak az a bennszülött fülleltség, az a mindenki-mindenkinek-a-rokonából adódó bennfentesség szokatlan, kezdetben elég szokatlan. Számomra, a kívülálló számára.

Jól érzem magam közöttük.

Furcsa nyelvükben, gyönyörű tájnyelvükben – mely a 18. század közepének Csíkban beszélt nyelvi állapotát őrzi, menti át – örömmel mártózom meg.

És a műkedvelő színjátszáshoz való lelkes ragaszkodásukon, megmutatkozásuk közösségteremtő erején is csak ámulni tudok. Székelykevéen nem haldoklik a színház – jegyzem le 1980-ban⁹ Tamási Áron színpadi művének, székely népi játékaának, az Énekes madárnak a bemutatóján. Az énekszámokkal, vidám jelenetekkel tarkított műsoros estek zúgó tapsviharában, ütemesen dörgő vastapsában később is megtapasztalhatom a műkedvelő színjátszás nyelvmegtartó, nemzeterősítő erejét.¹⁰

Csináljunk egy filmet a falunkról! – nyaggatnak ketten később. Kamerásoknak nevezik magukat, a többiek is így nevezik őket. Keresztelők, első áldozások, lakodalmak, emberi sorsfordulók egyre fontosabbá váló külsőségeinek megörökítőiként sejthetik azt, hogy a saját közösségükről szóló – és jó! – filmben mennyi lehetőség szunnyad. – Filmezzétek minél többet saját szokásaitokat – biztatom őket –, melyek megkülönböztetnek titeket a

9 TARI István: VAJDASÁG VAKBELÉBEN, Képes Ifjúság, 1980. november 19.

10 TARI István: HÉTVÉGE DÉL-BÁNÁTBAN, Képes Ifjúság, 1984. április 11.

többiektől. – Mindent lekameráztam már – mondja fiatal korára elhízott főnökük fellengzősen –, gyere, nézd át az anyagomat, mert arról a vágyamról, hogy egy igazi filmet csináljak, nem mondok le. Tetszik az eltökéltsége ennek az anyai ágon bolgár, apai ágon magyar származású kamerásnak, aki gyerekkorát a Kárpát-medence legdélebbre fekvő részén, a Duna-töltés közelében kialakult tanyacsoport egyik tanyáján – ahogyan ők nevezik a: Székeli Réten – töltötte, aki épp a film készítésének idején, saját kisiskolás fiától tanul magyarul írni. Egy ideig húzom-halogatom a dolgot, ám a Balkáni Hentes örültsége bármikor ellenük, ellenünk fordulhat ott délen, Belgrád közelében, Szendrőnél, ahol a Rigómezőn fölszított szerb sovinizmus, háborús uszítás már átkelt Ó-Szerbiából a Duna új hídján.

Igen, talán a film őrizheti meg a legjobban annak az emlékét, amit a Zárvány eddig megőrzött.

Nyilván a drágakövek szakértőinek van a legtöbb közülük a zárványhoz.

– Hát nagyon nehéz két egyforma követ találni – mondja egyikük. – Általában a szín az, ami megragadja az embert, és az egy lelőhelyről származó kövek általában egyforma színűek, de különböző minőségűek. Viszont a zárványok alapján mintha minden könek személyazonossága lenne. Mindent, ami a kövön belül van, összefoglalóan zárványnak hívunk. Ez lehet benne egy kis repedés, levegő, buborék, egy másik drágakőnek a kristálya vagy más idegen anyag. A zárvány bármi lehet, így tényleg nincs két egyforma kő.

Nagyon tiszta kövek sincsenek.

Például a gyémántnál akkor hívunk teljesen tisztának egy követ, ha a tizes nagyítóval semmilyen zárvány nem látszik benne. Ha húszas nagyítóval lehet benne látni, az már a tisztaság szempontjából nem számít. A színes köveknél pedig ha az ember szabad szemmel nem lát benne zárványt, akkor azt tisztának ítéljük, bár valójában nem az, mert van benne zárvány. Baj is lenne, hogyha nem volna benne, mert rendszerint a zárványok alapján lehet megkülönböztetni őket a szintetikus kövektől.

Egy ködös novembervégi napon indulok meg feléjük. A film felé.

A Zárványba.

Koszos autóbuszok savanyú, szúrós lábszagában, izzadságszagában zötykölődve, föltűnés nélkül, a háborús uszítástól eltetvesedő, lepusztuló fővároson keresztül érkezem meg a helyszínre. Föltűnés nélkül kell munkához látni ott, ahol nem kívánatosak a dokumentumfilmek készítői. A legnagyobb televíziós társaságok kameráit is gátlástalanul lefoglalják, elrabolják azokban az időkben a Balkáni Hentes pribékjei. A két SVHS kamerát, munkatársaim fölszerelését is ez a veszély fenyegeti.

Ők, népi kamerásaim – így nevezem munkatársaimat – bíznak szülőfalujukban, abban, hogy megússzuk árulók, besúgók nélkül. Mert az árulók, a besúgók is időnként fölvételeket készíttetnek magukról, családtagjaikról az én népi kamerásaimmal. Megbeszelem velük a forgatás helyszíneit, azt is, hogy együtt nem mutatkozunk a faluban.

A filmet négy részesre tervezem, a négy évszak órájához igazodva, ahogyan azt elődeink tették. Az első részben, a rövid történelmi áttekintés mellett, azoknak az emberi erőfeszítéseknek a nyomait szeretném megmutatni, melyek a bukovinai székelyek idetelepítése után az Al-Duna mente jelenlegi képét kialakítják. A második rész az impériumváltásra, megkapaszkodásukra, fölemelkedésükre, az egypártrendszer idejének érzékletes ábrázolására összpontosítana. A harmadik rész a kilencvenes évek háborús iszonyatáról szólna, míg a negyedik rész a legdélebbi területen élő egyik magyar ember portréjának alaposabb megrajzolására vállalkozna.

Az döbönt meg a leginkább, hogy népi kamerásaim nem tudnak állványról filmezni, eddigi munkájuk során nem volt szükségük állványra, eddig mindent vállról fölvételeztek.

Egyetlen kapaszkodóm van csak: így nem lehet, így nem szoktak filmet csinálni.

Ezért vágok bele.

2. Arcokba írt történelem

2.1. Ezer esztendeje annak...

*Ezer esztendeje annak,
Hogy a magyarok itt laknak
Most akarják, most akarják kiirtani
De az Isten, a jó Isten nem engedi*

– énekeli szabadságharcunk népi emlékezetben megőrzött régi dalát¹¹ legidősebb beszélgetőtársam, Szócs Boldizsár, aki gyerekként közelről láthatja, megtapasztalhatja azt, hogyan is ködösül el, válik emlékké az ezeréves határ. Ennek a határnak a közelébe telepítették a Bukovinában élő székelyeket, Szócs Boldizsár őseit is az 1880-as években. Szócs Boldizsár édesapja még kint született Bukovinában, Andrásfalván. *Akkoriban* – meséli Bódi bátyám – *ahogy az faluhelyen lenni szokott, Bukovinában is két partiban vótak a legények.*

Elég nagy vót ott a szegénység...

Ha mind szegény vót is, de csak vótak közöttük egy kicsit jobb módúak. Azok, akik pénzesebbek vótak, elmentek a kocsmába, ittak bort. Ezeknek a szegényeknek meg nem vót rávalójuk. Azt mondta erre az egyikük: gyerünk az erdőbe, igyunk viricsét! Ott az erdőben beleütötték a fába a baltájukat vagy az erősebb késüket, melyeknek nyomán édesebb víz, valamilyen lé folyt ki, azt

11 TARI Lujza: Magyarország nagy vitézség. A szabadságharc emlékezete a nép dalaiban. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság, 1998.

megszopták, beleengedték valamibe és aztán: no, ha ittunk, akkor már énekeljünk! Csúfolták is őket: oda vannak a cibinyiek (Tibeni=Istensegíts) viricset inni, de jó kedvük van!

Máma nincsenek szívre ható énekek, mesék, csak lökdösöcskék vannak.

Amikor én gyermek voltam – kezd bele legismertebb, a későbbiek során könyvben is megjelentetett, történetébe¹² – elszöktem otthonról, elmentem az erdőbe madarászni. Mikor bértem az erdőbe megláttam egy nagy tölgyfát. Hát felnézek, látok ott egy likat. Felmásztam én a tölgyfára, megpróbáltam bédugni a kujakomat s nem fért bé a kujakom. Megfordultam s bédugtam a fejemet. Akkor meghallgattam, hogy csicseregnek a seregék. Kihúztam a fejemet, bédugtam a kujakomat, kiszedtem a seregéket, jól megszorítottam az ingemet, belégýúrtam a kendergatyámba, kendermadzagval jól megszorítottam és a kebelembe raktam a seregéket. Le akartam én szökni a fáról, ha tudtam volna. Ahogy akartam leszökni, a seregék elkezdtek repülni a kebelembe, felkaptak. Vittek, repültek. S éppen a Szucsáva vize ott folyt el a falunknál, s anyámék a Szucsávába mosták a kendervásznat. Sulykolták. S én repülök ott keresztül. Anyám kiabál:

– Hova repülsz fiam?

– Nem tudom, anyám, visznek a seregék.

– Húzd ki az ingedet!

Kihúztam az ingemet, a seregék elrepültek s én beléleccsentem a Szucsáva vizibe.

Ha ki nem húzom az ingemet, még most es repülnék.

12 BESZÉDES Valéria: Seregék szárnyán, Szócs Boldizsár meséi, Életjel, Szabadka, 2005.

Nézem a repülőből készített felvételeket, al-dunai képsorokat. Imi, a népi kamerások főnöke, jóban van a mezőgazdasági birtok repülőgépének pilótájával, ennek köszönhetően érdekes légi felvételeket készíthet Székelykevérről, az al-dunai székelyek életteréről. Madártávlatból látszik csak igazán jól a Duna kiszögellése: a Szakadó. Az a hely, ahol valamikor a Duna, átszakítva a töltést, egy könnyecsepp alakú, majd ötven méter mély tavat vájt a tájba. És az is főntről vehető ki, hogy itt egy tájegység véget ér.

S az a magányos, sárga katonai őrház a Duna partján, a töltés tövében?

Talán már lakói sem tudják: az ezeréves határ emlékét őrzi...

2.2. Kánaánt ígértek nekik

Szabad a madárnak ágról ágra szállni

Csak nekem nem szabad a hazámba' élni – hallgatom azt az eredeti, fonográffal készített hangfelvételt, melyen egy bukovinai asszony énekel. És a Kárpát-medence térképének ráncait, fönt, észak-keleten, Bukovina gyűrődéseit nézegetem. Radóc környékét fürkészem. Innen közúton 260-270 kilométerrel délebbre, Csíkszereda közelében van Madéfalva: minden ott kezdődött.

Madéfalván, a székely vértanúk emlékműve előtt Ferenczes István¹³, kiváló erdélyi, csíki költőtárs, a Székelyföld folyóirat alapító főszerkesztője, fehér ingben, fekete pulóverben, szürke zakóban, frissen borotváltan.

13 FERENCZES István (Csíkpálfalva, 1945. január 1. –) erdélyi magyar költő, író, újságíró

Ferenczes István: *Ez az emlékmű az 1764-es vérfürdő emlékére épült, Köllő Miklós gyergyócsomafalvi szobrász tervei alapján. Az történt, hogy a Rákóczi-szabadságharc után az addigi székely katonáskodást a birodalom felszámolta, azért mert megbízhatatlannak minősítette az addig katonáskodó székelyeket. Viszont a birodalmi érdek később nagyon megkívánta a határok védelmét, ezért próbálta létrehozni a Kárpátok-mentén a különböző határőr ezredeket. – És ezt erőszakosan szervezték meg: reguláris katonaságra kényszerítették volna a székelységet, német vezényszó alatt, ami ellen nagyon tiltakoztak. Már az 1760-as évek eleitől tiltakoztak ellene. Mozgolódtak. Főleg papok voltak a szellemi vezetőik. Végül is Bukow generális irányításával nagyon keményen letörték ezt az ellenállást. A háromszéki és csiki székelyek itt a csiki havasokba, szépvízi Szalonkapatakába gyűltek össze, hogy kollektíve megtagadják a fegyverfelvételt. Jöttek a téli ünnepek, onnan – az élelem is fogytán volt – onnan jöttek le vízkereszt ünnepén ide Madéfalvára, itt éjszakázni és pihenni...*

És akkor a császári hadsereg Carato ezredes vezényletével körbevette a falut, hetedikén, január hetedikén hajnalban és rájuk lövettet s lemészárolt itt, a táblán lévő szöveg szerint: kétszázat, az a kétszáz ember ide van eltemetve; más források szerint háromszáz, harmadik forrás szerint négyszáz embert, négyszáz halálos áldozata volt a madéfalvi vérfürdőnek. És rengetegen menekültek el családotól be Moldvába. Később Hadik András császári generális, miután Bukovina kormányzója lett, ő gyűjtötte össze a Moldvába szanaszét szóródott, kimenekült csiki és háromszéki székelyeket, zömmel ők voltak. Így alapították ott meg Bukovinában: Fogadjisten, Istensegítség, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva nevű helységeket. Többszöri áttelepítési hullámban hozták ezekről a településekről a székelyeket Magyarországra. Ez a csoport székely ember megjárta az utóbbi kétszáz év minden Kálváriáját.

*Szomorú az idő
El akar változni
Szomorú én szívem
Meg akar hasadni.*

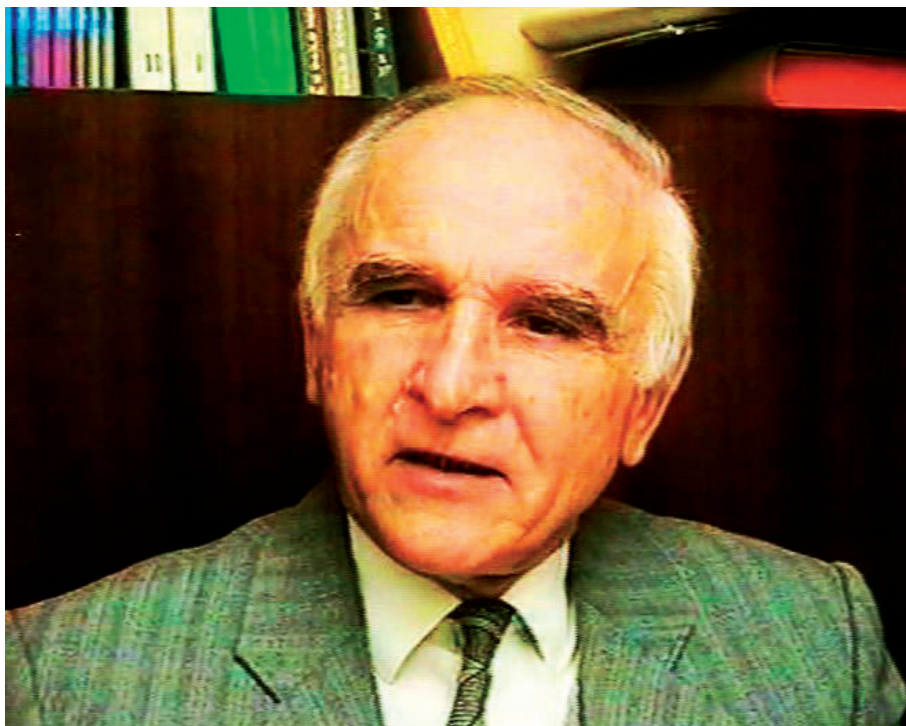
*Fúdd el jó szél, fúdd el
Hosszú jutnak porát
Fúdd el jó szél, fúdd el
Az én szívem baját*

– éneklí a régi hangfelvételtől az a karcos férfihang¹⁴, mely a hosszú utat hosszú jutnak ejti. Borzong a víz, lúdbőrzik az Al-Dunán, a Szakadó borulásában, szemerkélő esőjében, a korhadt fűzfák törzsénél úszkáló vízi madarak kutakodó, éhségében. Ez a borzongó víz tükrözi vissza az egyik félig elsüllyedt ladik belsejéből a koratavas zöldjével lobogó fák képét.

14 Sebestyén László énekét Andrásfalván, 1914. áprilisában Kodály Zoltán jegyezte le.

Gyönyörű régi térképeket mutat nekem Erdei Ernő erdészmérnök, aki 30 éven át a pancsovai vízgazdaságnál dolgozott. Szerencséjére, a legtöbb régi dokumentum jobbra magyar, illetve német nyelven íródott, így Erdei Ernő nyugodtan belemerülhetett azok tanulmányozásába, aminek egy, helytörténeti szempontból is fontos, monográfia lett az eredménye.

Erdei Ernő: Ahogy gyarapodott a lakosság száma a törökök kiűzése után, a föld után szaladtak az emberek, mert az nyújtotta a megélhetési lehetőségeket itt ezen a tájon is. A Dunától, itt ezen a mi tájunkon, el kellett szakítani az árterületeket. 1867. május 5-én, császári rendelettel, át lettek engedve az öblözetek, tehát a dunai ártér, az örvidék községeknek, azzal a feltétellel, hogy saját erejükből kiépítik a töltéseket, és tíz év leforgása alatt kifizetik a kincstárnak a nekik juttatott földek árát, húsz forint holdanként. Ha ezt nem teszik meg, ez is benne volt a császári rendeletbe, akkor telepésekkel intézik az öblözetek hasznosítását. A határörvidék falvai, vagyis községek akkor – ugye, a katonák sose szerettek dolgozni – nemet mondtak ennek a császári rendeletnek és ebből kifolyólag a következő évben, tehát 1868-ban, megkezdődtek a telepítések. Akkor alakult a hatodik öblözetben Máriaföld, a későbbi Hertelendyfalva, Ivanovo vagyis akkor Sándoregyháza, és Gyurgyevó, a későbbi Székelykeve. Gyurgyevóra bolgárok és németek kerültek, Máriaföldre szlovákok és németek, Sándoregyházára ugyancsak bolgárok.

Németh Ferenc művelődéstörténész cikksorozatát írt a bukovinai székelyek áttelepítéséről.

Németh Ferenc: A Vajdaság közismerten a múltban népek országútja volt, egyeseknek ez tágas átjáróház volt, másoknak otthon, haza. Így volt ez az al-dunai székely telepítés esetében is.

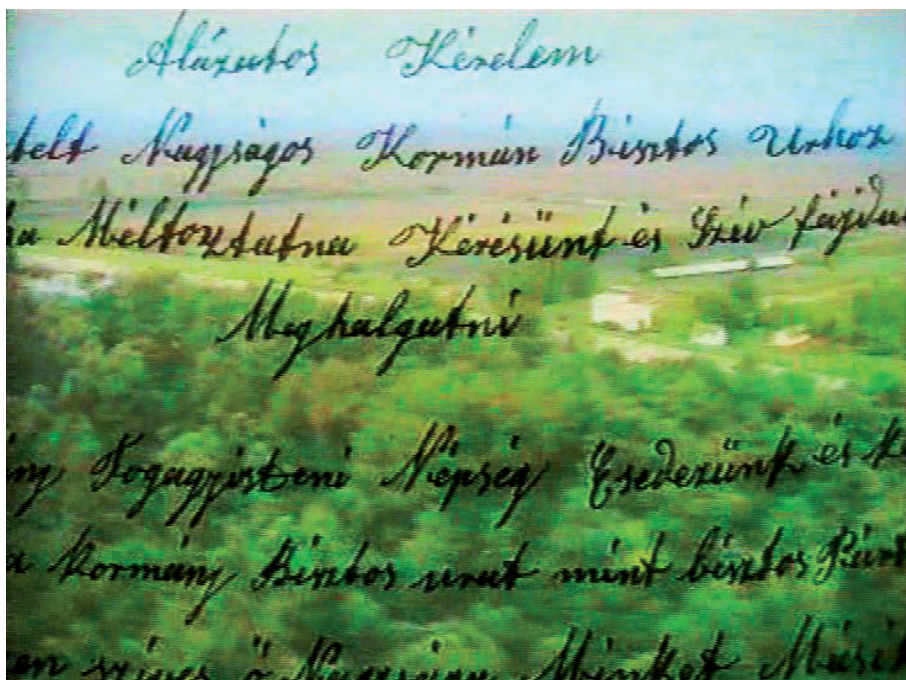
Erdei Ernő: Az első kezdetleges töltések nem bírták ki azt a nagy árvizet, amely 1876-ban elmosta őket. Azután, hogy az emberek mégis megélhessenek, megmaradhassanak ezen a tájon: Sándoregyházát körgáttal vették körül, Máriaföld új helyre költözött, a mai Hertelendyfalva helyére, Gyurgyevót pedig, a lakosság többségét, széttelepítették, de maradtak ott azért még lakosok... És, ami a legfontosabb: 1882. február 4-én megalakult a PANCSOVA–KUBINI ÁRMENTESÍTŐ ÉS BELVÍZSZABÁLYOZÓ TÁRSULAT, azzal a feladattal, hogy kiépíti a kellő méretű gátakat, és az így védett területen, tehát a hatodik és a hetedik öblözetben a 22 000 hektáron kiássa a csatornákat.

Németh Ferenc: Hiányzott tulajdonképpen a megfelelő munkaerő. Erre alkalmasnak bizonyultak a székelyek, akik már úgymond alig várták a mostoha életkörülmények miatt, hogy visszatelepüljenek az országba. Ez egy székely láz volt tulajdonképpen, amely 1882-ben, 83-ban, ugye, a tetőpontjára hágott, és ezt a korabeli lapokból nagyon szépen láthatjuk, hogy ez hogy történt. Nagy sajtóvisszhangja a betelepítésnek tulajdonképpen előkészítette a közvéleményt is a székelyek fogadására és utána ez be is bizonyosodott, hogy miközben ők vonaton, szekereken és egyéb módon megindultak Dél-Bánát felé, mindenhol nagyon szép fogadtatásban részesültek. Az első csoport indulására 1883 március 30-án került sor. Hatszáz ember indult Andrásfalváról. A székelykeveiek elődei egy külön vonattal indultak 1883 május 11-én, Szucsávából, 900 emberrel. Ezer személy érkezésére számítottak és végül is három-, sőt, egyes adatok szerint, négyezren is érkeztek, több hullámban.

Egy betűvetéshez nem szokott kéz által írt levél fölött merengek. 1883. július 3-án írta ezt a levelet a Bukovinából ide, Dél-Bánságba, Gyurgyevóra telepített székelyek nevében Barabás Márk. Tudom, hogy az íráshoz nem szokott, a pontot a vesszőtől megkülönböztetni alig tudó emberek mennyire nehezen ülnek le a fehér papír fénye elé, mekkora kínokkal küszködve fogalmazzák meg mondanivalójukat, mely csak a legfontosabb, legéletbevágóbb kérdéseikről, gondjaikról szólhat. Budapesten, az Országos Levéltárban bukkant erre a levélre Galambos Tibor¹⁵, pancsovai levéltáros.

15 GALAMBOS Tibor: Székelykeve (Skorenovac), A falu története, LO Press, 2001.

Alázatos Kérelem

*A tisztelt Nagyságos Kormán Biztos Urhoz
Hogyha Méltóztatna Kérésünk és Szív fájdalmunkat
Meghalgatni*

*Mí szegény Fogagyisteni Népség Esedezünk és kérjük Igen
Szépen a kormány Biztos urat mint biztos Pártfogonkat
hogy legyen szíves ő Nagysága Minket Másik hejre
telepíteni inen eről a hejről*

– kezdi keserű levelét Barabás Márk.

Erdei Ernő: A gátak már 1883 novemberében készen álltak, 1887-ig ki lettek ásva az öblözetek fűcsatornáit, és 1897-ben át lett adva rendeltetésének a kubini szivattyútelep, amely akkor négy köbméter vizet tudott áttemelni másodpercenként az öblözetből, a hetedik öblözetből a Dunába. Két és fél millió köbméter föld mozgatásával épültek ki a töltések, és ezt emberi erővel, talicskával, dragacsokkal, kordékkal fölépíteni, hát ez tényleg komoly, nagy teljesítmény volt. Az építkezés 1882-ben kezdődött, de teljes lendülettel csak a következő évben épültek. Akkor már a mi széke-lyeink itt voltak, és hát részük volt ebben a munkában...

Németh Ferenc: A székelyek életvitel, szokásai merőben különböztek az itteni, környező nép szokásaitól. Téves volt az a feltevés, hogy a székelyeket nehéz földmunkák végzésére akarták fölhasználni, de ők nem tudták ezeket a földmunkákat úgy végezni. Ez egy nagy melléfogás volt. Tulajdonképpen nem tudtak velük mit kezdeni, ugyanakkor a székelyek nem értettek annyira a földműveléshez se, tehát jó napszámosok se lehettek, mert nem ilyen volt az életvitelük ott, ahonnan ide települtek.

Erdei Ernő: Kánaánt ígérték nekik, és ide értek a mocsarak közé.

Németh Ferenc: A szegedi kikötőben 300 taligakerék nagyságú kenyeret ajándékoztak a telepeseknek, tíz tábla szalonnát, dohányt, élelmiszert és minden egyebet. A becskerekeli Torontál korabeli tudósítása szerint eltűnt egy székely gyerek, és egy húsz perc után megjelent teljesen új ruhában, tehát valamelyik tehetősebb szegedi polgár felöltöztette.

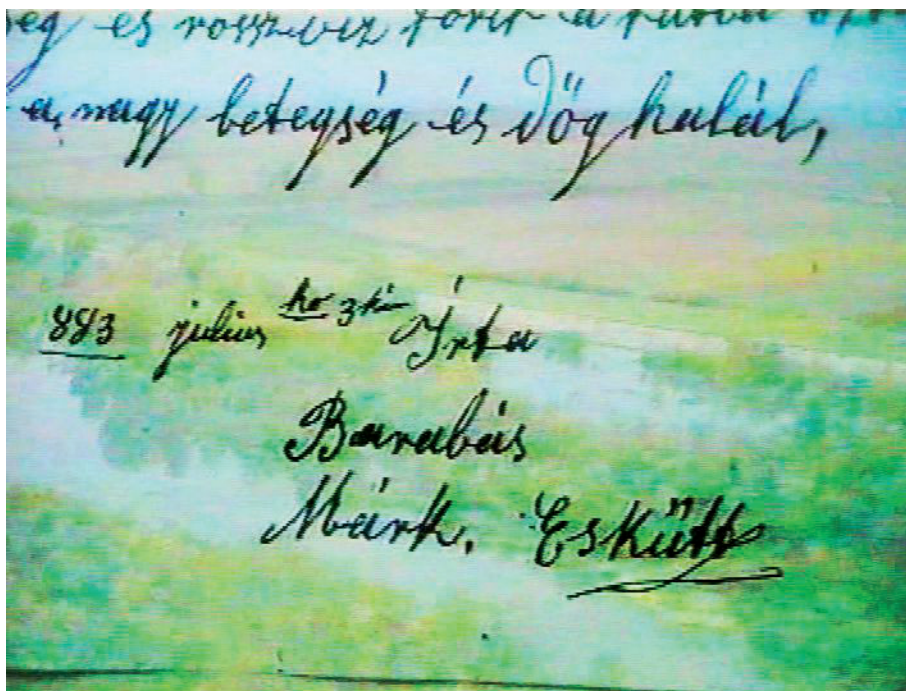
Erdei Ernő: Mikor idekerültek töltésépítés volt a fő foglalkozásuk, azután a csatornaásás, a sás, a nád irtása, a meghódított földek föltörése, földművelés... Nagyon sokszor úgy emlegették őket, hogy a hon dél-bátyjai – így becézgették őket, de önekik más gondjuk, meg más dolguk volt.

Döbbszenten betűzöm, silabizálom Barabás Márk levelét, mely vidékünk egyik legmegrendítőbb kordokumentuma a 19. század végéről. Betűhű átírásával is közelebb kerülhet az ember mindahhoz, ami felénk meghatározta a létezését.

„...mert ez nagyonn laposs hej,
 Mihelyt egy keveset esik azonal tele van a kunyhonkis
 vízzel elrohadt mondaní mindenünk, kiveszett a vete
 ményünk a víz mójatt, aztmondhassuk hogyha a kormán
 Bízatos Ur ő nagysága nemkönyörül mirajtunk akor
 Még a Szívünkis el hervad mi bennünk mielőtt itt meg
 Megörökösödnénk ezenn a helyenn a hol most vagyunk
 Megtelepedve, Még azis hogy nagyonn kised a házhelyünk
 mert odahaza úgy ígérték a Tisztelt jó urak =
 hogy a legszegényebb emberis kap, 1 hold házhelyet és 10 holdat
 a mezőnn és .2. hold legelőt és akinek még valami bizo
 dalma van többetis vehetel mezejí földet,
 Kérjük Ígen Szépenn a Nagyságos Kormán Bízatos Urat
 légyen nekünk ezel kegyelmes Pártfogonk hogy adassék nekünk
 Nagyobb házhelyünk valahol más helyenn hogy
 vígasztalodna meg a mi bánatos Szívünk, Mert oda
 haza Bukovinábanis a mi falunkbann voltunk a
 Leg elesettebb Szerentsétlen Szegények, de Bár=
 Most Engedné ugy a jó Ísten hogy a fő Kormány Bízatosság által
 Itt a zanya honbann lennénk vígasztalva és josságal
 és boldogok ha odahaza Bukovinában Szegények és
 Boldogtalanok voltunk bár itt ne lennénk azok mind ot,
 És amínt a főntebb Említett kís házhéjéről mondjuk
 Panaszunkot, Csak Gondolják el a kegyelmes Urak
 hogy aza 200 kvádrát öl házhéjéről ha ugy a házat
 Földből verjük s még valami más épületetis akkor
 ha megnézzük hát a házhelyünknek mondani fele
 gödör lesz még a háza hova letegyük azis hejetveszel
 Még egy kutat kell ássunk, Kérem alázatosann
 a tekintetes urakot aztis számítsukel hogy egygy
 árnyék Székreis mindennek Szükségevan. hát a
 Mikor eszket mínd össze számítjuk ezenn a
 Szoross helen levő lukakat hogy abbol egyikből
 a másba forrik aza bűdössvíz hát aztán még

*a marhák is ganyélnak aztis oda tegyük valahova
A lukak közé,
És Csak elgondolni összeszámítva eből a lukakból
Milyen bűdösség és rosszvíz forik a kutba aztán abol
következik a nagy betegség és döghalál,*

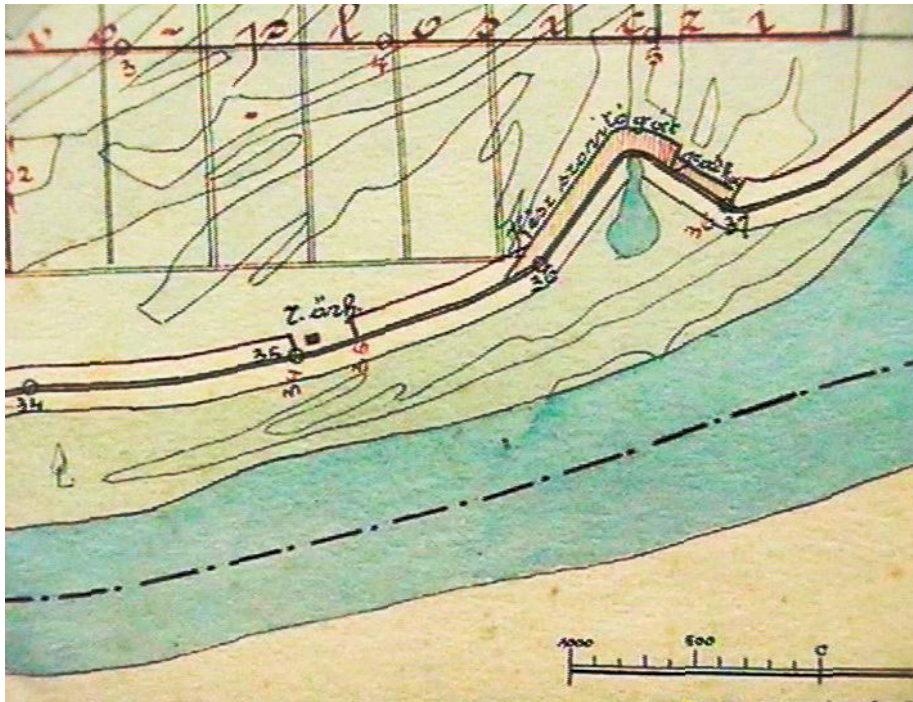
883 július ho 3kán Írta
Barabás
Márk. Eskütt

– A kubikosnak annak idején mennyi volt a napi teljesítménye? – kértem Erdei Ernőtől.

– Tíz köbméter földet kellett beépíteni a töltésbe. S a mi székelyeink, hát persze, nem szoktak az ilyen munkához, és hát ezt nem is tudták teljesíteni. A hon azzal segített rajtuk, hogy köbméterenként két krajcárral többet kaptak, de így sem tudták utolérni a jó bácskai kubikosokat. Nem éppen szép szemmel néztek rájuk épp ez miatt.

Németh Ferenc: Ez egy egészségtelen vidék volt, ez a hatodik és a hetedik öblözet, és nagyon hamar megjelent a vízvérűség, a vízkór...

Erdei Ernő: 1888-as március, április már dunai árvizeket hozott magával, az árvíz szintje négy méterrel volt magasabb, mint a védett terület. Hullámverés is habzsolta már a töltéseket, és sok buzgár jelentkezett a mentett oldalon. Sok helyen a fél töltést mosta ki az árvíz, vagyis jobban mondva a hullámok, amelyek a Dunán hát majdnem egy és fél méter magasak is lehetnek. A védők, hát persze, igyekeztek ezt semlegesíteni, a hullámverést is és a buzgárok káros hatását, de a dunai töltés harminchatodik kilométerénél nem tudták kivédeni a zavaros buzgárok gyors fejlődését. Az ilyen buzgárok kimosták az altalaj szemcséit, és az így kimosott altalajba egyszerűen beleroskadt a töltés. És az így leroskadt töltés fölött hatalmas víztömegek törtek be a hetedik öblözetbe. Az árvíz kétszáz méter széles és húsz méter mély utat vájt magának, elöntve az egész öblözetet, 13 638 hektár termőföld került akkor víz alá, és persze maga Gyurgyevó is. A székeleység rétje akkor tengerré vált.

Ez a szorgos nép, mert tényleg szorgos, dolgos nép ez a mi népünk, ez ki tudja magának harcolni a fönnmaradást. Minden, ami a vízgazdaságban történt, a mai helyzet, hát ennek a legnagyobb és a legszebb értéke az emberek fönnmaradása, a szellemi és a gazdasági föllendülése: ez a legnagyobb értéke ennek a tájnak. S ezt vétek volna elhanyagolni és tovább nem hasznosítani. A réteket, a felső földeket, a parti földeket vízgazdaságilag így megvédeni, ahogy ezt csinálták abban az időben, mondjuk így a MAGYAR IDŐBEN, ugye, ezt máshol nem,... Szerbiában nem voltak ilyen munkálatok, ugye. Meghódítani mondjuk Pancsovától Dunadombóig 30 000 hektár földet gátépítéssel és csatornaépítéssel, hát ez ugye nagy dolog. A legnagyobb kincs, mondjuk, amit a magyar állam átadott a Szerb Királyságnak, akkori hatalomnak, hát ez valóságos gazdagság volt...

Szőcs Boldizsár: *Én ministráns vótam, és amikor, mert minden iskolás gyerek kellett menjen, hét óraker sorakozás, mind a templomba, fél óra mise, és vissza, és akkor már kezdődött a tanyítás. De én ministrás vótam és sokszor visszamaradtam: vagy mentünk gyóntatni, akkor a pap vitte a szentséget. És egy ministrás ment elől csengővel. És akkor, ha jött valaki szembe, akkor csengettünk és az letégyepült – és ez áll. Aki nem akart leté... , az elkerülte. Láta, hogy jön a pap s a ministrás, az elkerülte, elment. És aki nem térgyepült le, még egyszer csergettem, s akkor szégyenletiben is, ugye, le, letégyepült.*

No, azért én ott történtem a mise után, nem mentem a sorba', hanem azt mondta a plébános: te és Ambrus Gáspár, süket, megsüketüt, aztán bognár lett, az, az is ott vót, azt mondja: te is Gazsikám itt maradsz. Más gyerek nem vót a ministrásokból. Azt mondja: menjünk, jönnek be a szerbek és menjünk eleikbe, hogy békességes úton történjen meg a dolog. Vót kiválasztva négy ember, aki az égboltot vitte, és akkor vitték, és a plébános vitte a szentséget és mink előtte, és nálam a hármas csengettyű és annál az egyes. S akkor csiling-csiling, felváltva, állandóan csergettünk. De mi nem látunk senkit. Már elértünk Székelytől arra a nagy laposra, Kovin felé, ami van. Hát akkor látunk: jön három lovas. Azt mondja a plébános: no, ezek szerb katonák, Kovin felől jöttek, beveszik Székelykevét, három katona, három, két – azután megtanultam én a rangokat –, két törzsőrmester volt, és egy káplár, egy tizedes. No akkor, amikor meglátták, hogy fogják a szentséget és úgy megyünk, akkor lenyergeltek, és levették, úgy hívták opaszács, ugye, levették, és akkor levették a sapkát. Mikor nincsen derékszíj, akkor le lehet venni a sapkát és tisztelni. Meghajoltak szépen, mind a hárman, mind a ketten, a harmadik, az fogta a lovakat, a káplár, a tizedes fogta a lovakat. Magamba' akkor elgondoltam, gyerek, elég világos gyerek voltam: hát ezek nem gyilkolnak meg senkit se! Otthon sírtak, dugtak el mindent, hogy mindent elrabolnak a szerbek. Mindent. Senkit nem bántottak. No, egy bolgár se volt velünk! Csak mink, akik a templomba' voltunk.

A bolgárok akkor nem jöttek be a templomba, akkor ők össze voltak gyűlve a községháza előtt. És akkor ők csokrot, virágcsokrot csináltak, mindent, nem is tudtak szerbül, meg bolgáru is rosszul beszéltek, nemhogy szerbül, de, de, de – picsku mater!⁶ –, megjöttek oda.

Mink odáig mentünk a szentséggel, akkor megfordultak, meghajoltak, s akkor mink visszamentünk.

Bolgárok tartottak beszédet, aztán ők lettek az atyaistenek a faluba'. Sose felejttem el, őszintén, nem vagyok nemzetgyűlölő, és bolgár barátjaim es voltak, minden, de visszatetszett nekem, hogy együtt nőttünk fel, együtt gyerekeskedtünk, minden, és úgy visszaéltek velünk szemben. Mink kisebbség, ők is kisebbségbe' vótak. Há... A legnagyobb ellenségek voltak a bolgárok a szerbekvel, világ, amióta én ismerem a világot. Mert tizenháromba' megint, akkor is a Balkán háb'... , tizenkettőbe' kitört, ugye, a bolgárok és a szerbekvel lett volna a baj, az albánokval... Akkor, attól a perctől a bolgárok azon törekedtek, hogy nagymisé't bolgáru csinálja a pap. Hát alig voltak a templomba', mink tele voltunk, hát hol van, hetven százalék, több mint hetven százaléka, nyolcvan százaléka színmagyar volt, és ők követelték. A németek nem követelték. Azután, amikor ők is bejöttek, nem, nem. Csak annyit követeltek a németek, hogy a magyar Szűz Máriát, aki elől volt, az oltárhoz közel, azt hátra tették és ők vettek, a Rózsafüzér Társulat vett egy német Szűz Máriát, német mintával, azt tették előre.

„Füdd el jó szél, füdd el, az én szívem búját...”

Gáspár Rózsa: Ott születtem Bukovinába', Andrásfalván.

– Ott is élt, Bukovinában?

– Igen, tizenegy éves koromig.

– Iskolába is ott járt?

– Ott jártam, én nagyon jól visszaemlékszek mindenre, ami ott volt, nagyon. Még tán a falut most is látom magam előtt.

– Ott volt első áldozó?

– Ott voltam első áldozó, igen, és akkor azután való évben jöttünk ide, harminchétfé'. Az én apám tizen-nyolcra' volt itten mind leginember, és akkor ő rájött arra, hogy ő még egyszer elmegy Bukovinába, körülnéz, és aztán nősül meg. S közbe' ott ráakadt az én anyámra s ott ragadt ő is megint csak. És itt volt nekik egy kis házuk a faluba, mert tizennyolcra', ahogy kijöttek akkor itt vettek az apjával meg testvérijével. És akkor ott megösmerekedett az én anyámmal s úgy került vissza oda. És tizennyolctól, tizenkilenctől így harminchétig ott volt. Akkor ott megnősült, és akkor családot alapított, s nagyon rájött az, hogy ide vissza, itten jobb, itten jobb és jöjjünk vissza, mert ottan, az igazat megvallva, nagyon sokat kellett menjenek a, ott úgy mondták, bojérok, a bojérokhoz dolgozni. S akkor eldöntötte, hogy ide jöjjünk, itt volt neki testvérije és jöjjünk vissza ide.

Nagyon nehezen vette rá magát az én anyám, hogy ide jöjjön, mert hát ő itten nem ismert senkit. Ugye?. Rokonjai voltak, mert voltak mán, ide kijöve, de ő itten nem ismert senkit. És nem nagyon akart, De hát a végén csak rávette magát, hogy eljöjünk. Hadikfalváról jöttünk vonatval, jöttünk Bukarestig, s akkor Bukarestbe' ki kellett szálljunk a vonatból, és akkor hajnalba' kaptunk másik vonatot, át Jugoszláviába, s akkor jöttünk Bavanistáig. Sose felejttem el. Itt jöttünk a kert végén, és itt olyan nádfödeles házak volt ez a sor. És az én anyám akkor ám elkezdett sírni, hogy azt hitte valaki: halottat hoznak, hogy ilyen helyre hoztál, aszongya, a szép házból kihoztál ide, a nádfödeles házakba. – Nem ez a mienk! Mintha ma vóna, hát erre mind,

no hál' Istenek még az emlékezőtehetségem megvan. Jól. És úgy aztán csak, itt se volt könnyű, mert akkor az lett a problémánk, hogy nem volt honpolgárság itten. Akkor meg menni köllött, jelentkezni a rendőrségen. Elejibe csak a szülők, aztán én is hogy felcseperedtem, nekem is egész sokáig, sok évig nem volt honpolgárságom. De szép volt nekem ottan. Nagyon sok karácsonfa meg bükkfa, meg ilyen erdők voltak.

– És a gyerekkori játszótársai?

– *Kovács Rózsika, akkor Almási, akkor volt Radóc Anna... Voltam Magyarországon náluk. – Igen? – Mindegyiket én meglátogattam. Mind ott vannak. Bonyhád környékén, van Bonyhádon is, Aparhanton is, van Kakasdon is rokonyom. Igen ők úgy lettek kitelepítve. A második világháború idején, akkor lettek ők idetelepítve Bácskába, és akkor mikor kiütt itt a háború egészen, akkor a partizánok, ahogy jöttek, akkor ők el kellett menekülnenek. Akkor átmentek Magyarba.*

– Szívesen visszamenne oda? (Bukovinába?) Megnézni, szétnézni...

– *Volt, aki elment, Magyarországról, Aparhantról volt egy sógorom, ő elment, a kíváncsiság elvitte. De aszongya: végimentem a falun és sírt a lelkem, mert csak más népek, nem azok, akik... Hát. Azt mondta nekem: Rózsikám, nincs mit keress ott.*

*Bukovina édes hazám
Bárcsak határod láthatnám
Látom füstjít, de csak alig,
Hogy az égen feketedik*

– énekeli Gáspár Rózsa azt a dalt, mely közösségének igen fontos kapaszkodót jelentett.

Öreganyám, Isten nyugosztalja, – meséli Szöcs Boldizsár – , öt öregasszony volt az utcánkba', és esszegyültek, eperpálinkát ittak, ha elfogyott az eperpálinka, elküldtek, elmentem Wintergerschez, úgy hitták a kocsmárost, vettem ispiertet. – Eredj fiam vegyél ispiertet, így hívták az alkoholt. Elmentem vettem ispiertet, eldugtam egy krajcárt és, mondtam: – megdrágult az ispiert! – Nem baj, fiam, nem baj – mondták és ittak, ittak. Úgy bérúgtak az öregasszonyok, összeborultak, sírtak és énekeltek a Bukovina édes hazámat.

*Bukovina édes hazám
Ott teremnek nagy pityókák
Nagy pityókák szapuly hagymák
Hosszú hüvelyű faszulykák.*

Nagy szegénységben éltek az őseink, nagy telek voltak ott, borzasztó telek. A pityóka, az volt, a krumpli, a fő eledelük, télen, nagy telek voltak, csak pityóka és pityóka. Kék pityóka volt ott, azt ismerem, mert hoztak magot annak idején és mi is sokáig azt termeltük, ettük itt a bukovinai kék pityókát. Nem nő akkorára, mint az itteni, a legnagyobb akkorára nő, mint egy kácsatojás, és jobb ízű...

Sokáig úgy éltünk, Isten őrizzen, mint Bukovinában.

*Szabad a madárnak ágról ágra szállni,
Csak nekem nem szabad a hazámba' élni
De szeretnék rózsám pedig veled élni
Ezt a világot veled eltőteni*

(Énekelte László Györgyné, Bukovina)

2.3. Csendesen, de énekeltünk!

Két kicsi leány, bukovinai székely népviseletbe öltöztetve, vastagon kirúszoszott szájjal, csengő hangon népdalt énekel. A vendégmunkás-lét nyugati csipkefüggönye előtt, a gazdáját visszaváró túlszűfolt és időnként étellel megtelő házban oly természetesen szárnyal a tájnyelvet lebegtető énekszó, mintha más már nem tudná földézni a megtalált és kiürülő házak, hazák emlékét...

*Dombon van a mü házunk
Ne járjon kend münálunk,
Mert grádicson kell járni-
S le talál onnan esni*

*Virágos ki kertembe
Likat ásott az ürge
Megállj ürge megleslek
S kendermadzaghoz kötlek*

Szofrán Tamás, Székelykeve „tanár néptársa”, művelődési életének szervezője, helytörténész, mindenese, a Temes torkolatánál eleveníti föl a bukovinai székelyek dél-bánsági telepítéstörténetének részleteit. Míg emelkedett hangon, száját a mikrofonnal takarva szól, mögöttesen, fehér vízmadár ereszkedik le a folyó zöld tükrére.

Szofrán Tamás: Az új hazát keresőkben egyre magasabbra hágott a kíváncsiság-érzet, egyre inkább elfogta őket az az eufória, hogy végre biztonságba, békességes vidékre érkeznek, ahol maguk és családjuk is megtalálják boldogulásukat. A Tiszát elhagyva hajójuk a Temes torkolatánál, Pancsova alatt állt meg. Itt szálltak ki és miután kihordták felszerelésüket, itt tették le azonnal a magyar államra a honpolgári esküt. Ezt követően spontánul leborultak a földre és megcsókolták, ahogy ők mondták: az áldott magyar földet. Ekkor még nem tudták, hogy ez a magyar föld, mi-csoda iszonyatos megpróbáltatásokat tartogat számukra az elkövetkezőkben.

Homokbálványos, az akkori Kevepallós, és Kubin hármashatárán kicövekeltek az új falu határait, az utcákat, és kezdetét vette a telkek kiosztása. A telkek egyformán ötvenszer húsz méteresek voltak, tehát 1000 négyzetméternyi volt egy telek, minden telektulajdonos, későbbi lefizetésre, tíz gerendát kapott, tíz pár horogfát, megfelelő mennyiségű lécet, két ajtót két ablakot. Lassan felépültek a vert falú házak, szimpla ablakokkal, egy sor cserepes szimpla tetővel, gerendás, szimpla fedésű mennyezettel. Járda még nem volt sehol, a gyerekek gólyalábakon közlekedtek, nehezen tudták elérni az iskolát, amely akkor még a falu legvégén volt. A mai nagyút, akkor még csak egy közönséges dűlőút, télen kátyús-sáros, nyáron poros. De már vannak utcanévek, ilyenek: Bonanz utca Bonanz Sándor püspökről, aki a templomot felépítette, azután: Liliom utca, Tükör utca, Nagy utca Nagy út és így tovább...

Fiser Jánosnál, Székelykeve papjánál lapozgatjuk a templommal szembeni plébániaépület irodájában a gyönyörű kézirással vezetett régi anyakönyvet, szemem megakad a templom 75 éves fennállásának jubilálásakor készített, kifüggesztett jegyzéken, mely az 1892-től 1967-ig szolgált lelkipásztorok névsorát tartalmazza, szolgálati idejüket is föltüntetve.

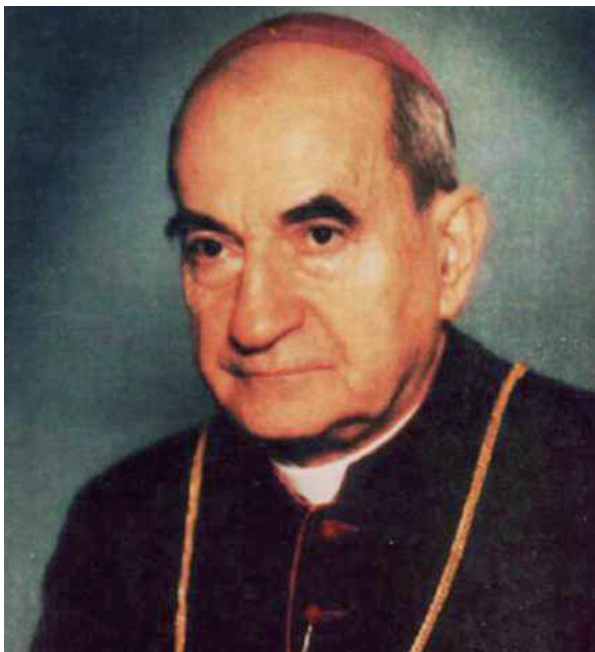
Fiser János: Azt mondanám, amit a püspök úr egy alkalommal mondott: hogy Székelykevét és ezt az itteni három faluban élő bukovinai székely magyar katolikusokat az egyházmegye legjobb híveinek tartja. Ezek az emberek megérették a történelmi hányavetés folyamán, hogy az egyház

mindig velük volt, vagyis, hogy ők maguk képezik az egyházat, tehát az egyháznem az a plébános vagy az a püspök, hanem az egyházat mindannyian képezzük. Nincs a hierarchia nélkül sem egyház, de hívek nélkül sincs egyház. És ez együttélés, ez az egyházon belüli élés meg is mutatja a dolgok menetében a pozitív pillanatokat, momentumokat, amit a múltban talán jobban lehetett érezni, amíg többen voltak, itt akkor is a gyermekeknek a túlnyomó többsége, kilencven-, majdnem száz százalékban, akkor is jártak hittanra, elsőáldoztak, bér mátkozók voltak. Akkor is a házasságok legnagyobb része egyházilag is rendezett volt, úgyhogy nagyon kevés rendeznivaló akadt a rendszerváltás után, a másik plébániákhoz viszonyítva jóval, jóval kevesebb. Tehát ez a nép mindig kiállt az egyház mellett, ebből a közösségből több pap származik, egy szerzetes, ma is a falunak van négy élő papja, a falu püspököt is adott az egyházmegyének, úgyhogy itt mindig egy nagyon komoly vallásos élet folyt.

Minden elmúlás félelmet kelt. És amikor tudatában van mindenki annak, hogy a falu, nemcsak Székelykeve, a bánáti faluk javarésze előregedő félben van, kihaló félben, amikor kétszer, egyes helyeken három-négyyszer annyi a temetés, mint a keresztesítés, akkor az emberek egy kis bizonytalanságot éreznek magukban, és mindig azt próbálom magyarázni, bármennyire is fájók ezek a tények: mi, ha élni akarunk, akkor meg kell ragadjuk azt, ami nekünk egy motivációt, egy elánt, egy lendületet ad: az a hitünk. Nagyon sok fiatal házaspár, épp ebből kifolyólag, vállalja azt az áldozatot, hogy harmadik gyerek is legyen, egyesek vállalják a negyediket is, ami már emberileg szólva sikeresnek kell számítani. Mert én nem vagyok épp annyira pesszimista. Ismerve, mondjuk, a Montenegróban élő katolikusokat, akik száz évvel ezelőtt voltak huszonötezeren, most is vannak tízezeren, és, még több, mint tízezeren, tehát száz év bírt egy olyan kis közösséget ötven százalékára csökkenteni. Mert addig, amíg van születés, addig van jövőnk! Mert amíg egy ember is megszületik, és itt marad, addig itt leszünk! Köll építeni a jövőt, társadalmi téren is, egyházi téren is, annak a nemzedéknek, aki jön. Ha kevesebb számban, legyen jobb minőségben!

Az első világháború után megalakult, a helyi magyarok által Délszlávországnak nevezett, államalakulathozhoz csatolt Délvidék első magyar apostoli kormányzója a székelykevei származású, 1911-ben született Jung Tamás, akit 1936-ban szenteltek pappá, majd 1972. február 14-én püspökké¹⁷, a Bánsági apostoli kormányzóság első főpapjává, aki 37 éves koráig verseket is írt. Versei csak halála után jelentek meg, paptársa, a szintén székelykevei születésű, Erős Lajos jóvoltából.

A bombázás idején olvasom Jung Tamás verseit. Földije és paptársa, az Ürményházán élő Erős Lajos kért meg arra, hogy írjak fülszöveget Jung Tamás újabb kiadású verseskötetéhez¹⁸. A kötet versei 1937 és 1947 között születtek. Abban a korban, mely a reménység, az ellentétek, a világegés, az etnikai tisztogatás kora volt. Vidékünk német és magyar ajkú lakosságát tervszerűen irtották és telepítették ki akkoriban a szülőföldjéről. A templomrombolások, papjaink megkínzásának, megbecstelenítésének, vértanúhalálának, a biblia, a templomi kegytárgyak látványos kicsúfolásának, eltemetésének korában.

1999 nagycsütörtökén véglegesítem a második kiadásban, Ürményházán megjelenő verseskönyv fülszövegét: *„Huszonhat évesen kezd el verset írni ez a székelykevei születésű pap, aki fiatalos energiákkal tanítani akar, hiszen közössége javára tanult. Mint a régiek. Akik hivatástudattal, küldetésstudattal tértek vissza szülőföldjük apró falvaiba a nagyvilág híres egyetemeiről, akik emelkedetten akartak szólni. És nagyon is tisztában volt azzal, hogy a vers lüktetése, muzsikája fölérősítheti, emlékeztetése teheti a fontos üzeneteket.*

17 Erős Lajos: Adalékok a Zrenjanini–Nagybecskerekai Egyházmegye történetéhez, Logos, Tóthfalu, 1993.

18 JUNG Tamás: BÍBORLÓ VERSEK, Ürményháza, 1999.

»A szeretet nem tétlenség,
Nem sóhajok galuskája«

– írja Jung Tamás. Abban a korban, melyben világok esnek szét és állnak össze, amikor a népiertés nagyüzemivé, a Föld ember általi megsemmisítése, a globális öngyilkosság pedig, az atomfegyver feltalálásával, lehetővé válik.

Harminchét évesen hagyja abba versei lejegyzését. Megjelentetésükre nem is gondolhat azokban a cinikus megaláztatást zuhogtató években, amikor az értelmiségiek, az írók, a költők jelentős többségét a napi politika jól megfizetett propagandistáivá zülleszteti le a bűn összetartó ereje.

Nem volt formaművész, ám kiemelkedő költői érzékkel rendelkezett a barbárság győzelmén kesergő Jung Tamás. Közösségünk sérelmeit fölpanaszoló versei nemcsak a vérbosszút, a szabad rablást és a vallásüldözést államilag támogató kor dokumentumai, nem csupán egyházi líránk, hanem egész irodalmunk figyelmet érdemlő, időszerűsükből semmit sem veszítő alkotásai.”

A második világháború utáni költészetünk megrázóan őszinte verse a DE PROFUNDIS I.

DE PROFUNDISI.

A mélységből kiáltunk hozzád, Uram.
Uram, hallod-e zokogásunkat?
Vérrel sírunk, mert kiapadt szemünk.
Ó, látod-e Uram, szörnyű sorsunkat?
Véresre vertek, s házunkból kiűztek..
Sokat közöttünk élve temettek..
Meggyalázták szép, tiszta lányainkat,
Szemünk láttára, ó, Jaj, anyánkat.
Állatként helységről helysére terelnek,
Naponta soraink fogynak-gyérülnek.
Étlen-szomjan kell vinnünk az igát,
Templomainkat velünk bontatják.
Szép reményünket sárba tiporják,
Gyermekeinket bűnre tanítják.
Csak a fejük nő bambán - nagyra,
A bűn szívüket korán tönkre marja.
A mélységből kiáltunk Hozzád, Uram;
Uram, figyelmezz gyenge szavunkra

1947

3. Az anyanyelvről

Kevevárán beszélgetek magyarul a német nemzetiségű Gunzy Annával, közben többször eszembe jut az a közkedvelt Kosztolányi-idézet, mely az anyanyelvről szól: „A természet csak egyetlen édesanyát adott nekünk, csak egyetlen édes anyanyelvet.” Gunzy Annának két fiúgyermeket adott a természet, az idősebb fiával gyakran magyarul, a fiatalabbikkal németül beszél. A magyar és a német nemzetkisebbség egymásrautaltságának különösen érdekes és megható bánási történetét hallgatom:

Gunzy Anna: Hány évet éltem Székelykevéen? Harminc évet. Áldott népek voltak. Áldott népek. A csángó magyarok még jobbak voltak, mit a izék, azok a palócok, ahogy mondjám. Sokkal kedvesebbek, sokkal... Tudomisen. Nem tudom, hát ott éltem köztük. Ugye.

(Meglép, hogy csángó magyaroknak nevezi a székelyeket! A bukovinai székelyek már idejövételük alkalmával is felháborodtak azon, ha valakik lecsángózták őket. Egyikük. Erős Teréz¹⁹ néném mesélte azt az öregapjától hallott történetet, mely Bukovinából való ideköltözésük alkalmával esett meg velük 1893-ban, amikor Felső-Magyarországra értek. „Volt ott az állomásnál, ahol őket levették és meleg ételt adtak nekik, egy diadalkapu, amin azt írta: ISTEN HOZTA A CSÁNGÓKAT! S akkor nézik, mi van oda írva, mert volt köztük olyan, aki tudott írni s olvasni, s elmondta a többieknek, mit ír ott, amin nagyon fölháborodtak. S az urak kérdezték tőlük: miért vannak annyira fölgerjedve a népek? Erre azt mondták: nem vagyunk mi csángók! Mi székelyek vagyunk és megyünk vissza Bukovinába, oda, ahol minket megbecsülnek annak, amik vagyunk! Később már, amikor megálltak, úgy üdvözölték őket, hogy ISTEN HOZTA A SZÉKELY MAGYAROKAT! A németek meg a tótok csángózták le őket, mert gyorsan és úgy terjedt el köztük a hír, hogy hozták a csángókat.”

A magyarokkal és németekkel együtt élő, katolikus bolgárok, a paltyánok felől érdeklődöm, akik a bolgár nyelv régebbi változatát beszélik. Ahogyan a székelyek is: anyanyelvük régi, arhaikus változatába kapaszkodnak. Mindig töprengésre késztetett az, amikor a legöntudatosabbnak érzett székelykevei magyarokról kiderítettem, hogy bolgár gyökereik vannak...

19 TARI István: El voltunk csapva, Új Symposion, 1987/9–10; Akarsz egy Jugoszláviát?, Forum, 2002;

Gunzy Anna: Bolgárok? Nem voltak rosszak, ugye, csak az édesapám mindig azt mondta: minden nemzetnek van cigánya, csak a bolgároknak nincs.

Hahahaha!...

Rég találkoztam ennyire fölszabadult kacagással, mely föltört a kérdésemre adott válasz végén. Ez a másik nemzethez, társnemzethez való egészséges viszonyulás szakadt meg az egypartí diktatúra idején, amikor a lappangó délszláv sovinizmus legfelsőbb szintről ösztönzött kizárólagossága, fontos nemzeti ügyekről hallgató, beolvadást serkentő kíméletlensége, betapasztotta a szájakat.

– És a németekről mi tudható?

– *Németek? Hát nem volt sok család, egy harminc-negyven család, ha volt. A németek csak összetartottak, ugye. Így, ha mulatság volt, az külön volt a németeknek: első táncos voltam. Senki, egy család sincs német Székelen. Mind elmentek, ugye, sokat agyonlőttek, s aki elmenekült, elmenekült, mit lehet itt mondani. Itt fekszenek mind, itt lötték őket le, behozták őket, itt lelőtték. Kovinban, a dögtemetőben temették el őket. Kiástak nagy árkokat, és oda befektették őket, leöntötték mésszel...*

Itt kapcsolódik beszélgetésünkbe Gunzy Anna fia, aki már a szerb helyesírással, kiejtés szerint írja nevét.

Gunci Josif: Harminchébbe' születtem, az még jó idő volt. Apám nem vót a németekkel, nem vettek be a német iskolába.

Gunzy Anna: A magyar tanítónő jött velem szemben, az a szomszéd nő volt, épp átellenben velünk. Azt mondja nekem: – Mért sír Gunzyné? – Mondom: hát a gyerek hét éves múlt júniusban, be akartam íratni az iskolába, első osztályba, s nem veszik be, mert nem vagyunk a Kulturbundba'. – Azt mondja: Tud a gyerek magyarul? – Mondom: ért, mert magyar cselédem volt, ugye. Mondom: ért magyarul. – Küldje hozzám!

Gunci Josif: Úgyhogy, akkor én mentem a magyar iskolába.

Gunzy Anna: Ő négy évig magyar iskolát végzett. A négy elemi magyarul végezte. Utoljára, mikor én már a lágerből kikerültem, Székelen járt iskolába. Két évig itt Kovinba, akkor volt a változás, ugye, akkor kikerült, hogy én a lágerbe voltam, ő nem volt egy percig se. Se a férjem. Mert a férjem nélkülözhetetlen volt. Én meg, mikor engem bedobtak, én kidobtam őt az utcára. Hogy ne kerüljön ő is a lágerbe. Ott volt Székelen a szomszédoknál, míg én a lágerből ki nem jöttem.

A háború végén, amikor a németeket gyűjtőtáborokba, megsemmisítő táborokba terelték, ennek az asszonynak volt annyi ereje, lélekjelenléte, hogy elsőszülött fiát, mint egy idegen gyermeket, kilökje az utcára. Nyilván bízott Székelykevének, ennek a kicsiny faluközösségnek együttérzésében, védelmező erejében.

Gunci Josif: Há' a falutól nem kaptam én sokat, hogy is mondjam, csak aztat, hogy nem árultak el. Mert másképp akkor megfogtak volna s bedobtak volna a lágerbe, elvittek volna, úgy mint a többi.

Később, egy ideig Székelykeve orvosaként, gyógyította falujának lakóit, akik nem árulták el.

Gunzy Anna: Mikor én kijöttem, akkor én, hazajött hozzám Kovinba. De gyalog ment minden nap Székelyre az iskolába.

Gunci Josif: Vótunk valami négy-ötten, vagy heten. Nem németek, magyarok is, én egyedül vótam német, de azok mind magyarok és mentünk gyalog Székelen és vissza.

Gunzy Anna: Még elvégezte a negyedik elemi. Sok minden volt. Elmúlt. Ő magyarul tanult, a kisebbik... A kisebbik meg két évig németül, s akkor szerbül.

Gunci Josif: Akkor mindenütt mint magyar vótam. Mer német akkor nem mehetett iskolába. Úgy hogy én mindenütt magyar vótam. Mikor aztán elmentem Szmedrován a gimnáziumba, ott is mint magyar mentem. S mikor az öcsém ment megint Szmedrovára, ő meg német. Há kérdezték: hát mán édestestvérek? – Édes. -Apátok egy? – Egy. – Anyátok egy, hát hogy, te német vagy? Amaz meg magyar vót? Olyanok vótak a, hogy is mondjam, az idők, a körülmények olyanok vótak és muszáj vót.

Gunzy Anna: A kisebbik szerb iskolába járt, az szerbül tanult, csak két évig németül, s hogy én a lágerba voltam, úgy hogy németül beszélünk. Így a kisebbikkel még máma is németül beszélek, vele meg magyarul.

Gunci Josif: A székeliiek, azok a németek vagy fél-németek, mondhatom is, ott vannak Singenbe', ahol az öregapám élt. S ők ottan minden évbe megvan nekik a gyülekezet. Akik Székelykevéről jöttek. De van is, akik a bánátiak, azoknak is megvan minden évbe a gyülekezet. Akkó mind összejönnek, mind, mind, ahányan kint vannak, majdnem mind ott vannak, vagy valamelyik a családbul ott van.

- Sokaknak hiányzik a szülőföld?

- Hát mindegyiknek. Mindegyiknek. Én nem tudom, én nem tudom, hogy birnék-e kint élni? Énnekem a Duna hiányzik. Hát, szeretem a Dunát. Van csónak is, meg van izé is, megyek csónakázni, többször jártam pécézni a Szakadónál. Meg a, pláne, amikó vótak Székelen a, hogy is mondjam, a búcsú, Szent István másnapja. Akkor, a Szakadónál...

Részlet Matuska Márton HIÁNYZUNK EGYMÁSNAK²⁰ című könyvéből:

Barduc Vilmos az alábbiakat közli az augusztus 21-éhez kötődő Szent István-ünnepség kialakulásáról.

A falu búcsúját tisztességesen megtartották ők korábban Szent István napján, hanem a kommunizmus kezdetén a hatóság mindenképpen meg akarta ezt akadályozni. Három súlyos kifogásuk volt ellene. Az első az, hogy egy szent, a második az, hogy egy király, a harmadik pedig, hogy egy magyar király névnapján nem lehet falunapot tartani. Azt találta hát ki a rezsim néhány nagyeszűje, hogy el kell a faluból arra a napra vinni a zenészeket, nem lesz majd, aki megadja az ünnepléshez a zenei hangulatot, s lassan majd elszoknak az emberek a szép vallási és nemzeti hagyománytól. Így adódott, hogy azokban a napokban a zenészeket beidéztek katonának.

Két-három napig tartott csupán a beidézettek katonai szolgálata, Szent István napjának késő estéjére már haza is engedték őket. Aznap már nem lehetett mulatságot rendezni. Nem lennének azonban csavaros eszű székelyek a székelykeveiek, ha a gondos akadályoztatás ellenére is nem találták volna meg a módját az ünneplésnek.

– Gyerünk ki a Szakadóra – adta valaki az ötletet még aznap este. A Szakadó a falutól vagy tíz kilométerre eső határrész a Duna töltésénél. A múlt század végén, egy nagy árvíz során, nem sokkal a falu telepítése után, a Duna itt átszakította a védőgátat, innen a név. Ma is mutogatják azt a helyet, ahol az örvény feneketlen kutat ásott.

Élelmet, italt raktak szekerekre, fölültették az öregeket, fiatalokat, meg persze a zenészeket, és még aznap este az egész falu kivonult a Szakadóra ünnepelni. Ott maradtak másnap is. A következő évben a zenészeket ismét beidéztek katonának, és a szakadói kirándulás is megismétlődött. A végén már a zenészeknek békét hagytak, de a falu lakói megszokták, hogy a búcsúnapra menni kell, mentek tehát. S azóta mindig. Erős várunk nekik a magyar hitük.

20 MATUSKA Márton: Hiányzunk egymásnak, Újvidéken, a szerző kiadásában, 1997.

E hit erősítéséért kellett létrehozniuk Melbourne-ben is a Kék Dunának nevezett labdarúgó-egyesületet, mert odahaza, Székelykevéen is Kék Duna volt az egyesületük neve. Erre éppen úgy emlékeznek a kanadai Kelowna városba került székelykeveiek, mint azok, akik történetesen Melbourne-be jutottak. Ugyan hányan lehettek, akik ilyen messze vetődtek?

Székelykeve összlakossága 1910-ben 4542 lélek volt, közülük 3869 magyar, 399 bolgár, 224 német. A szerbek száma akkor 25 volt. Az 1991-es népszámláláskor az összlakosság száma 3731, a magyaroké 2563. Német nincsen, a bolgárokat már besorolják az egyéb nemzetiségűek közé, a szerbek száma pedig 307.

Soha, az éppen uralkodó rezsim sohasem vallotta be, hogy ezen a tájon elnemzetietlenítő politikát folytat, de mi mindig éreztük az ilyen politikának a következményeit. Ki is mutatjuk szám-szerű adatokkal. Amikor éppen szabad.

4. Útravaló

Székelykevei gyökerekkel rendelkező értelmiségiekkel beszélgetek. Érdekel, mit kaptak ők falujuktól, a Kárpát-medence legdélibb, magyar szigetének közösségétől.

Zolnai Albert Szabadkára költözött, ahol megtapasztalhatta a kisebbségi sorsban élő lakosság elűzésének – már Dél-Bánságból jól ismert – rafináltabb, vegyiparral kombinált módszereit is. „*A világon sok szomorú tapasztalat van már, sőt hazánk is bővelkedik keserű tapasztalatokban, pl. a pancsovai nitrogéngyár is sok fejtörést okoz. Nem volna rossz, ha a nép megtudhatná, hogy a vegyiparban nincs tiszta technológia!*” – írja egyik dolgozatában²¹.

Zolnai Albertet szabadkai otthonában keresem fel.

Zolnai Albert: A tudományok doktora vagyok és egyetemi tanár. Belgrádban diplomáltam hatvanhétbe'. Úgy gondolom, az első ugrás mindig egy családi rendszerből való kiugrás, az a legnehezebb. Utána már az, hogy a fiam tölem ismertebb fiatal tudós, kutató, alap kutatásokkal, világszintű alap kutatásokkal foglalkozik, az már a részére könnyebb volt, mint az enyém. Nekem bakancsom volt, foltos bakancsom, de aki tudta még ma is a kasza nyelét úgy fogni, hogy elszégyelné sok földműves mellettem, vagy olyan jobbkez-balkéz kapálási rendszerrel és olyan energiával, amit ők nem tudnak és nem is ismernek. Vagy mondjam azt, hogy a kasza kiverésétől kezdve, úgy, hogy az ne legyen hullámos meg minden, úgyhogy, tudja sok mindent az otthon megtanított.

Kegyetlen háború utáni helyzetből kijönni, eljutni a nemzetközi konferenciákra, nem mint szemlélő, mint előadó. A tudományban, tudja, az torpan meg, akinek nincs neve, aki nem mer. Mondjuk, érdekesség az egészben: dolgozom, megkapom a meghívót, és a telefon szól a munkahelyemen, hogy a fiam: - Apu kaptál egy olyan meghívót, mondd ki protezsált téged oda? – Mondom, nem tudom, miről van szó. – Kérlek szépen, két órával fogsz majd a konferencián, világkonferencián szerepelni, és ezzel és ezzel a témáddal biztosítják, hogy meghívott vagy. Hát akkor kezdett dühöngni a háború, akkor volt az, amikor az egész repülőteret blokád alá vitték. És azt mondja: de én el foglak vinni Franciaországba, ahonnan átmehetsz erre a konferenciára. Mondom, nem megyek fiam, hát ilyen zűrös helyzetben. – Más ember a világon eladná a vagyonát csak egyszer is ott evidentalják a nevét, te meg önkéntesen el akarod dobni? Hát ez volt a családom nagy segítsége.

21 ZOLNAI Albert: A KÖRNYEZETVÉDELME EREDMÉNYEI ÉS PROBLÉMÁI SZABADKA TERÜLETÉN, Létünk, XV. évf., Évkönyv Szabadkáról, 1985.

Székelykevétől az életem legérdekesebb részét kaptam: a gyermekkort, amelyik felhőtlen színte, annak ellenére, hogy a háború is, mondjuk sok nyomot hagy másokon, én abból is merítettem, mondhatom azt, hogy edzetté váltam, s megtanultam dolgozni, megtanultam az otthon szeretni, megtanultam az embereknek segíteni, éreztem az otthon környékében a szeretetet. Tudom azoknak a névsorát, akik itt vannak, de ugyanakkor sajnálom, hogy egy csomó volt diákom Ausztráliában él, ahol szintén Székelykevének a képét, mását megformálják és úgy élnek. Hazamegyek azok közé az emberek közé, akik sohasé élhettek jól, akik mindig körül voltak, mint egy szigeten, és úgy figyelték őket, akikben nem bíztak a környező emberek. Volt nekik egy Szent Istvánjuk, volt egy búcsúnapjuk, ahol, amikor megtiltották a búcsúnak a megszervezését, akkor is megtartották a búcsút. Megtartották a maguk otthonában. Elénekeltek a Székely himnuszt, Messze a Hargitára, meg ilyesmit énekeltek egy-egy névnapon. Mondjuk, Szent István után van Lajos-nap, a sógoroméknál csendesesen, de énekelünk! Finom bor mellett. A ragancsos, fekete föld, szurkos, réti föld, az, amikor sáros volt, akkor, emlékszem szakadtak meg a lovak, azért mert a kerékre azfolyton újabb és újabb sárrengeteget tapasztott, és akkor esztekével, nem tudom, hogy tudja-e, hogy miaz eszteke, amelyikkela szántáskor is levittük, leszedtük azt a szurkos földet, leszedtük és azzal pucoltuk le a kereket. A szerencsétlenül járt családoknál, ha tűz ütött ki, ami minden rakoncátlan gyerek normális jelensége az, ugye, vagy terméke, hogy a széna- vagy a szár- vagy a kocvány-csomót meggyújtotta, csak azért, hogy meglássa, hogy mi történik és felgyújtotta a szomszéd-ságot is ezen keresztül, akkor egységesen mentünk tüzet oltani. Nem csak a tűzoltók, hanem vödörrel mindenki, mindenki, mindenki mentette azt a kis vagyónát, amit lehetett. És a szerencsétlenül járt családoknak azután gyűjtöttünk. Nem a tűzoltóság, hanem a polgárok vitték. Kenyeret is, amit, ki mit birt, nagy munkával segítettünk a ház felépítését. Na, ez jelen van ma is.

Mezei Erzsébet képzőművészt, régi ismerősöm, zentai otthonában keresem fel.

Hagyományaink iránti legendás vonzódásáról, kötődéséről árulkodó írásából²² idézek: „1994 karácsonya előtt - részben igazodva a Zentai Városi Múzeum tervbe vett játékkiallításához - gyűjtést szerveztem a felsőhegyi és a zentai gyerekek bevonásával, nagyszüleik gyermekkori emlékezéseire alapozva a munkát. A gyerekeket tanácsokkal láttam el, és bátorítottam őket: tudatosítottam bennük, hogy az idős emberek szívesen emlékeznek vissza gyermekkorukra, és örömmel mesélnek róla, főleg gyerekeknek. A karácsony ünnepéhez az ajándékozás öröme társul, amelynek tárgya gyerekeink esetében leginkább a játék, amely pedig akkor a legkedvesebb, ha személyhez szólóan a legközelebbi családtagok készítik el.

A gyerekeknek az elbeszélések lejegyzésén kívül azt is feladatul tűztem ki, hogy az adatközlővel közösen készítsenek – legtöbbször már csak az emlékezetben létező – játékokat. A gyűjtés sikerét nem lehetett előre látni, de az aránylag rövid két hét után beérkező írások és az összegyűjtött játékok bizonyították, hogy nem veszett kárba a ráfordított idő és figyelem.”

Mezei Erzsébet: *Édesapám Istensegíts, édesanyám Hadikfalva leszármazottja, hogy így mondjam.*

– A nagyszüleidet ismerted?

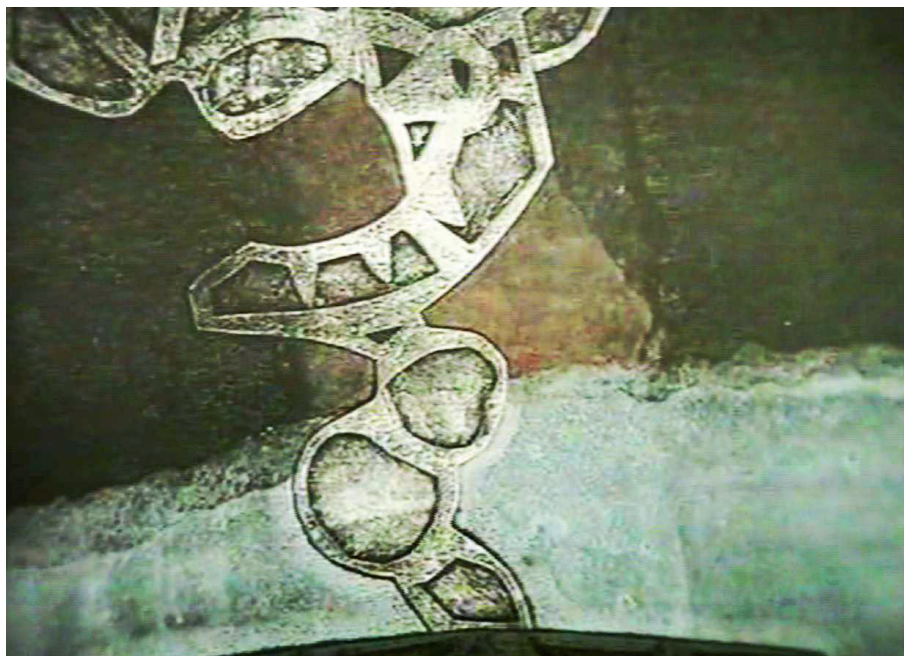
– Igen, de az én nagyanyám, az 1883-ban, szürbe csomagolva, koraszülöttként jött, hozták Bukovinából az Al-Dunához. Talán még olyan bölcsesség van ezekben az emberekben, amit, amit azt hiszem csak a székelykeveiekben, legalábbis én eddig azt a fajta bölcsességet, azt csak a székelykeveiekben találtam meg. Hazamegyek és, és bemegyünk a faluba, ott már az első keresztnél, ott már az emberre telepszik rá az a nyugalom, amit az otthon nyújt, amikor hazamész. Más a légkör, másak az emberek. Tudod, hogy kitől, mit várhatsz, tudod előre. Nekem a kerítések azok, amik megmaradtak, mert, pont a Burkátoknál meg a Fertályokba', rengeteg kerítés, sőt ólak készültek úgy, hogy vesszőből megfonták és betapasztották polyvás sárral, nagyon, sőt, nyári konyha készült úgy.

22 MEZEI ERZSÉBET: NÉPI KULTÚRÁNK A ZENTAI KERÁMIATÁBOR MUNKÁJÁBAN, Létünk, XXVI. évf. 1996. 3–4. sz.

Hozzá tartozott a mindennapokhoz, hogy látástól vakulásig dolgozni kell. No, most hát, biztos, hogy azért megtalálta az ember a módját is, hogy hogyan kell ezt úgy csinálni, hogy azé' ne haljon bele. És érdekes, hogy mennyire hat a dicséret. Az én édesapám, annak idején, amikor még kisfiú volt, kivitték szárat vágni, és, mikor hazajöttek, nagyon megdicsérték, de maradt még ott vágatlan szár. És mikor vacsoráztak, ahelyett, hogy lefeküdt volna, kiment és levágta a maradék szárat.

A gyerekkorba' azok a dolgok, amik, amik rád rakódnak, azokat cipeled magad örök életedben. És én azt hiszem, hogy ezek voltak azok a helyszínek, történetek, és ezek a történetek nem is csak úgy múltak el, hogy most történt valami és akkor az ember meghalt, hanem ezt mesélték. Ezt esténként mesélték ezeket a történeteket. Beszélgetőbe jártak, akkor még viharlámpával és ott mesélték el ezeket a történeteket. És ezek a gyerekeknek a, nekem is, ezek, ezek megmaradtak és ezekből továbbra is lehet táplálkozni. És akkor van egy ilyen szita rosta, amin, amin azokból a mozaikkövekből, ami ott összegyűlt, abból valami fönnmarad, valami kihullik, de ami ott marad az, abból lehet építkezni.

*Dombon van a mű házunk
Ne járjon kend műnálunk,
Mert grádicson kell járni-
S le talál onnan esni*

*Virágos ki kertembe
Likat ásott az ürge
Megállj ürge megleslek
S kendermadzaghoz kötlek*

*Vékony cérna keménymag,
Jaj de kevély legény vagy
Nem hejába kevély vagy
Mert te bizony szép es vagy
Ha te elmész, én es el
Tőled nem maradok el
Ha te elmész, én es el
Tőled nem maradok el.*

5. Tűzben voltunk

A kovácsműhely tűzfészkében izzó patkót nézem, melyet hamarosan majd egy ló patájára illesztnek. Már húsz évvel ezelőtt is megállított itt, Székelykevény, a patkolás látványa: „*a levegő/ átforrósodott s zengett/ mint a kovácsműhely közelében/ hol a füstre vártunk/ a patákból feltörő sűrűl füstrel/ nehéz szaga felfogatnál/ a rég leereszt tájakat// hol halványzöld esővízbel mártottuk volt/ arcunkat*” – jegyeztem le alkalmi költeményemben²³. Most, a 78 napon át tartó bombázás után, ez a székeli kovácsműhely még biztosabbnak tűnő, felizzó pont itt, az Aljba vezető út mellett, ahonnan látni a Dunát jelző ártéri erdő távoli kékeszöld sávjának derengését. Először oda telepedtek le a székelykeveiek ősei, azt a Duna melletti kis, Gyurgyovának nevezett települést akarták belakni, ahonnan hamarosan menekülniük kellett, ide föl a partra, hisz a Duna, átszakítva gátját, elárasztotta lakóhelyüket.

23 TARI István: Székelykeve (vers), Képes Ifjúság, 1980-11-19; ELLENFÉNYBEN, Forum, 1982;

A kovácsműhely nyugállományba vonult mesterét és feleségét hallgatom.

Kiss Lajos: Az én öregapámnak az apja Túrkevén kovács vót. Kovácsmester. Élt 105 évig. Ő úgy nősült meg Gyurgyovára. A királynak járt át Szmedrovára, a Đorđenak... A szerb király megkérte a magyar katonáizét, ...tiszte, megkérte, hogy adjon egy jó, speciál kovács-patkoló-mestert. Öregapám, ő élt 84-et. Aszongya, hogy mindég lejjebb fogunk menni, 39-be' halt meg az én öregapám: Kiss Imre.

Édesapja szintén kovács volt?

Szintén.

Kiss Erzsébet: Öreganyám énekelt lehet bánatába' is, keservibe' is, meg, hogy mondjam, mikor egy húszéves lánya meghalt, a zura meghalt, unokája meghalt, akkor... Mindig Erzsit siratta: Jaj, Erzszi, hol vagy Erzszi?

A virágmintásra kipingált fal előtt meséli Bogos Tivadar háborús élményeit.

Bogos Tivadar: Én mindig biztos voltam abba', hogy a háború ide nem fog elérni és engemet valahogy, személyesen az nem fog érinteni. Nem idegeskedtem. Hanem mikor kezdődött: augusztus 2-án indult el Vajdaságból a hadsereg által ott, Erdődnél, és akkor kezdtek mozgósítani komolyabban itt a faluba', utána egyszer csak jöttek, a másik emberek, a tankisták, és azok, amikor visszajöttek olyan 30-40 napra, akkor mondja, hogy: emberek, itt lönek! Kezdt fogni, az ijedtség elfogott, hát az igazság az, hogy az első gondolat, mivel munkanélküli voltam akkoriba', hogy én elmegyek ebből az országból, nem akarok itt lenni és úgy is történt, hogy megvettem a vonatjegyet, gyorsan csináltunk az akkoriba kettő vagy három hónapos kifizetésnek keresztelest, és úgy volt, hogy megyünk. És mindent az előzte meg, hogy a sógorkámat is elvitték. És akkor én nagyon megijedtem, hazajöttem és mondtam a feleségemnek: nézd, munka nélkül vagyok, ezt a budágot, az ásót, meg a lapátot, és a kubikolást, ezt a szakmát megkapom. Ha, mint mezőgazdasági mérnök

nem kellek senkinek, most már idestova három éve munkanélküli vagyok, ha mint építészmérnök nem kellek senkinek, akkor tudod mit, elmegyünk, majd talán valakinek kellünk, de ezért ebbe' az országba nem halunk meg ezért.

Igen ám, de az történt, hogy a feleségemnek az édesapja nagyon beteg vót, és amikor elmentünk elbúcsúzni tőle, akkor nem szólt ő semmit, csak úgy elkezdett sírni. Amikor hazamentem, akkor mondtam a feleségemnek: itt van ez a két-három koffer és táska, és ennyit birunk vinni és megyünk! Bejelentkeztem Németországba a nagynénémnél, hogy megyünk és várjanak. Éés egyszerre csak a feleségem elkezdett sírni, és akkor azt mondta, hogy tudod mit? Én megyek utánad, azért mert a férjem vagy én miattad elmegyek, de hogy mi történik akkor, hogyha véletlenül az öcsém elesik, és nem tudok hazajönni a temetésére, vagyaz édesapám meghal, mert nagyon nagybeteg és hogyha kapok egy sürgönyt, nem birok hazajönni, nem tudom, nem garantálok magamért. És akkor én azt mondtam, hogy nem megyünk sehova. És attól a naptól én, olyan petőfisándorosan: hogyha férfi vagy, légy férfi, én megálltam a helyemet.

Istenem, nehéz helyzetekben mennyire fontossá válhat, mekkora kapaszkodóvá nőhet egy-egy verssor!

És nem féltem a behívótól, és vártam, úgyis tudtam, hogy sorra jövök. És úgy is történt. Nekem olyan szerencsém volt, hogy a, az úgynevezett szakmámba' dolgoztam, katonai szakmámba', szakács vótam, én háttérbe vótam, de láttam aztat, akik vótak elől. Hogy hogy néznek ki. Egy nap vótam csak az első vonalon, mikor szét kellett osszuk az ételt az ott lévő tartalékosainknak, Antunovacon, Osijektől öt kilométerre, akkor láttam, hogy mit jelent a háború borzalmái. Ott láttam először tehenet, bikákat, ott az istállóba', dögölve, elpusztulva, lelőve, az állatok, a disznókat, sétál, az egyik disznó eszi a másikat, a tyúkok hogy a csőrikkel, hogy húzzák a másik tyúknak vagy a disznónak a belit. Egyszerűen az a cirkusz vót. Én még mindig nem tudok arra feleletet

adni, hogy, hogy meddig kell vinni aztat büszkén, hogy végváriak vagyunk, Székelykeve tiszta magyar falu, hogy védjük meg, mert itt kell maradni, itt vagyunk, itt kell... Hát nem tudom, hogy igazam van-e? Van-e jogom aztat megállítani, hogy valakinek azt mondjam, hogy ne próbáld meg máshol.

A szülőföld kérdéseit, a ravasz etnikai tisztogatás következményeit, a kis közösségek megtartó erejének fontosságát, az újrakezdés nehézségeit részletezzük Péter Lászlóék új otthonában, a Budapesthez közeli Herceghalmon.

Péter László: Az volt a legnehezebb, mikor, mikor el kellett dönteni, hogy át kell jönni vagy maradni kell, mindennek ellenére. Akkor még nem tudtuk, hogy meddig fajulaz egész. Az utolsó éjszakán jöttem át, mielőtt lezárták volna a szerbek a határt. A kiváltó okot, azt mindenki tudja. Az volt a megdöbbenő, hogy Szegeden, az ifjúsági otthonban spontán gyülekeztek azok az emberek, akiket én nagyon jól ismertem és a fél Vajdaság huszon- és harmincéves, ismerős fiatalja ott volt. Köztük elég sok irodalmár, képzőművész, olyan emberek, akiket ismertem nagyon jól és akikkel évekig kapcsolatban voltam. Szerettem Székelen tanítani, ez volt a, nem a leghőbb vágyam, de végül is úgy éreztem, hogy a kis közösségnek a megtartó erejibe' részt tudok venni. Fiatal tanári gárda alakult, és úgy nézett ki, hogy minden lehetőségünk megteremtődik arra, hogy valahogy a falu hosszú távon terebélyesedjen, szaporodjon, gazdagodjon. Nekem ott nagyon jó volt. Feleségem akkor azt mondta, hogy aki elhagyja a hazáját, az kétszer hal meg. Hát akkor haltam meg először, vagy: haltunk meg először, és úgy érzem, hogy... hát könnyebb lesz a másodszori meghalás, mint az először.

Dr. Fehér Ilona: Hát én orvosként ismertem meg őket, mert én nem a falu szülöttje vagyok. Amikor viszont én először a faluba mentem, még korábban, ami megkapott, az az volt, hogy ilyen érdekes, ilyen jóleső lazaság volt a hangulatban.

„Szeretem azokat a képzőművészeket, akik rengeteget dolgoznak. Mert a sok munka előbb-utóbb elvezeti az embert a lényegig

Igen a lényegig, vagy ahogyan azt Hokusai mester mondaná: a dolgok misztériumáig.

Péter László is azok közé a fiatal képzőművészek közé tartozik, akik rengeteget dolgoznak. Engem lenyűgöz rajzainak, monotípiáinak, grafikáinak a száma, szóval: a teherbírása és szemmel látható fejlődése” – írtam Péter Lászlóról a nyolcvanas évek végén.

„Péter László 1958-ban született Székelykevéen. A pancsovai gimnázium elvégzése után a Belgrádi Iparművészeti Egyetemen szerzett oklevelet 1983-ban. Székelykevéen, Moravicán, Újvidéken, Temerinben, Belgrádban, Topolyán, Zentán, Szabadkán és Budapesten mutatkozott be önálló tárlattal. 1975 óta a TAKT állandó részvevője. Több Forum-könyv illusztrátora.

Jelenleg a székelykevei általános iskola képzőművészet-szakos tanára.” – ezzel a rövid szöveggel mutattam be három grafikáját és arcképét a fiatalok délvidéki magyar lapjában²⁴. Fontosnak éreztem, hogy meglátogassam, felkeressem székelykevei otthonában. Tetszett benne az, hogy tudatosan tért vissza falujába, arra a szigetre, melynek magyarságától igazi útravalót kapott. Közössége szellemi gazdagodásán munkálkodott. Bebarangoltuk akkor a Szakadó környékét is. Fotóztam arcát, a tájat, az Al-Duna hatalmas, kiáradó életerejét, Kárpát-medencét délről lezáró, határoló látványát. Közben ő átölelte a legvastagabb törzsű fák egyikét. ELMULATOTT JÖVŐ²⁵ című, 1990-ben megjelent verseskötetem fedőlapján is az ott és akkor készült fotók egyike látható.

24 TARI István: BEMUTATJUK PÉTER LÁSZLÓ ALKOTÁSAIT, Képes Ifjúság, 1989-09-20

25 TARI István: ELMULATOTT JÖVŐ, Forum, 1990.

Nagy méretű ceruzát, otthonában található, adtam a kezébe, azzal fotóztam. Emlékezetes színes fényképeket készítettem arról a félig mumifikálódott kisegérről is, melyet óvatosan a tenyerébe vett, melyről éreztem, hogy jelképpé fog nőni. Tíz évvel később erről meg is bizonyosodtam.

– Több oldalról lefényképeztem azt a kisegér-csontvázat a kezében. Székelykevéről elhoztadannak a kisegérnek a csontvázat...

Az is egy örökség. Sok kis kacatot összegyűjtöttem az elmúlt évek folyamán és mindegyik valahol egy-egy töredék az életből. Az elmúlt évekből. És valójában emlék-képek felmelegítésére ugyanúgy alkalmas. Az egér, mikor veszélyben érzi magát, hogy ennél a kisegérnél maradjunk, esze-vissza szaladgál és keresi a kiutat. No most, az emberek ugyanígy viszonyultak ehhez az egész konfliktushelyzethez, hogy próbáltak valamiféle kiutat találni. Kilencvenegy novemberében átjöttünk, és körülbelül három-négy helyt laktunk három hónap leforgása alatt. Mindenféle munkát kipróbáltam, hogy pénzhez jussak, tehát hogy keresni tudjak, kereső ember legyek itt Magyarországon, nem azért jöttünk át, hogy eltartsanak, hanem azért, hogy ugyanúgy folytassuk az életünket, ahogy otthon abbahagytuk. Most ez nehezen vált valóra. Ebből kifolyólag, ugye, voltak alkalmi munkák, értsd úgy, hogy, hogy köművesmunkák, takarítások különféle lakásfelújítások után, akkor egy évig voltam asztalos egy asztalosműhelyben... Egy régi budakeszi parasztházban laktunk, ahol volt a szobában egy tönkrement, fekete zongora. És Ady óta a fekete zongora az egy különleges relikvia. No, most ennek a tetején, a lapján kezdtem gumihenger segítségével és rajztudásom segítségével, ami megvolt, Baranya-ciklust készíteni. Akkor volt Baranyában kibontakozóban, de már zajlott nagyjából, szerintem, a háború. Csináltam egy hatvan grafikává terebélyesedő ciklust. Ezt úgy értsd, hogy '92 január 11-étől '94 nem tudom, valamelyik hónapjáig, tehát több mint két évig csináltam ezt a hatvan grafikát. Ennek aztán valamennyire sikere lett, mert mondjuk a drávaszögekkel felvettem a kapcsolatot, és jóba lettünk: én, mint háborút megtagadó, ők, mint menekültek. És aztán hezszásegítettek ahhoz, hogy ezt a mappát 24 grafikával kiadjuk.

Akkor, amikor átjöttünk, három hónapra azt álmodtam, hogy a székeli iskola elé érünk, mink hárman, tehát a család és a komámék szaladnak ki az iskolából, hogy: Jaj, de jó hogy hazajöttetek, mekkora veszélyben voltatok! Ugyanakkor felébredtem és azt éltem át, hogy hát tulajdonképpen az otthoniak vannak veszélybe', mink pedig itt biztonságba' ugyan, de teljes anyagi bizonytalanságba'.

Dr. Fehér Ilona: Két nagy dolog történt egyszerre: az egyik az, hogy csomagoltunk és készültünk eljönni egészen otthonról, a másik meg az, hogy a lányom először mondott három vagy négy szót összefüggően és mondatba szerkesztve. Ő másfél éves sem volt, amikor eljöttünk, és körülbelül olyan három évig tartott, három éven keresztül, annyira egyértelmű volt, látványosan otthon, tehát otthon érezte otthon magát, nem itt. Amikor ide jöttünk, '93-ba' jöttünk ide, Herceghalomba lakni, és akkor felköltöztünk a lakásba, itt albérletbe' laktunk előbb, és addig a bútoraink nélkül voltunk itt. No most, eltelt két év, és akkor áthoztuk a bútorainkat, beköltöztünk a lakásba és elrendeztük. És Lea egyszer kiment az utcára és azt mondta, hogy akkor menjünk Jóska sógorhoz a Nagyutcába.

Mi itthonról hazamegyünk s otthonról hazajövünk.

Géber László: Ahogy egyre idősebb vagyok, annál, annál többet jelent Székelykeve. Ez a hosszú versem, A jó szöveg szalonna, ez valójába', mint hogyha egy levél lenne, úgy is kezdem, és hát, itt ez, mindig van egy kapcsolata a gyerekekkel és a Székelykevével. Én amikor kicsi voltam, elég sokat ministráltam, az szintén meghatározta egyféléképpen az életfelfogásomat. És az emlékek. Hát most ezt, a Jó szöveg szalonnából²⁶ a második részt, felolvasom:

26 GÉBER László: Szöveg szalonna, Gemma Könyvek 31., Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994.

Közel a teremtéshez nem voltam, a halált se ismerem. Egyre barnább lesz az őszi táj, ezt elmondhatom. Másfelől ne is nagyon érdeklődjeteK. Nem akarok én itten igazságot tenni. Legföljebb magammal viszek parazsat és tömjént, és füstöt csinállok, ha kell. (Akkorát, hogy Isten is megért belőle mindent.) Nevetni fogok, mint másfél éves kislány a halálfej láttán. A transzformátorra rajzolt halálfejre. Sétálás közben már előre örül az ismert arcnak. Nevetni fogok, mint a cowboyfilmekben a bandita a halála láttán. - Kinek a jövője, kinek a múltja. - Közel a teremtéshez nem voltam, a halált se ismerem. Közelít (itt) a tél, ezt megismételhetem. Mennyi parázs kell és mennyi tömjén, mekkora harangozás és mekkora út, amíg a halottas menet a célba ér? Nem tudom. Én szabad időmben nem szoktam verset írni. Ez itten olyan, mint egy levél. - Hosszú szünet után messzi országból küldött (írt) levél, haza. Jól jönne egy-két oldal (jó szöveg) szalonna. Meleg kemence, kuckó, közel a teremtéshez, ahol „az egyetemes tér- és időmozgás központi szerve... ahol minden titok kulcsa rejlik”. Jól jönne egy nagy zuhatag, dörgve a magasból.

Dél-Bánság sziget-magyarságának lakodalmas zenekarát, a DUNAI KAVICSOK elnevezésű együtttest hallgatom a székyekezvei kocsmában. A zenészek fehér ingben, elegáns fekete, bordó gallérú mellényben muzsikálnak: hegedű, szaxofon, szinti, dob... Fölkapom fejem erre a rég hallott katonanótára, jó hangú énekes – mondják róla, hogy szerb – éneklí kifogástalan magyar kiejtéssel:

*Nem látlak én téged többé, többé sohasem,
Te sem látod, hogy érted könnyes a szemem.
Nevemet hiába mondog, könnyedet hiába ontod,
Harcok mezején, valahol tetőled távol,
Ott ahol senki sem gyászol, ott halok meg én.*

*Nem lesz egy tenyérnyi föld sem, puszta síromon,
Elesett katonák teste lesz a vánkosom.
Ahová le fognak tenni, síromra nem borul senki,
Senki aki él, tavasz sem fakaszt rám zöldet,
Elhordja rólam a földet, majd az őszi szél.*

– A zenekar mindegyik tagja, ugye, dél-bánáti származású? – kértem tőlük.

Nagy Károly: Igen. Hertelendfalviak, székyekezveiek.

Erős Béla: Ahová való a zenész a zenekarból, vagy a zenekar ahová való, többnyire abban a falvakban is játszunk.

– A Zorán, az félig szerb, ugye?

Zoran Mihajlović: Nem. Tiszta szerb.

– Tiszta szerb? Tiszta szerb létére magyar dalokat énekel. Hol tanulta meg ezeket a magyar dalokat?

Zoran Mihajlovic: Hát Karcsi édesapja mellett.

– Azért, mert ugye, székelykevei születésű.

Zoran Mihajlovic: Igen, iskolát fejeztembe magyarul, Székelykevé.

Erős Béla: Én ott éltem a háború alatt Hertelendyfalván, és közbe' mindennap utaztam Beográdba, a munkahelyre és dolgoztam. Egy nap kétszer is átmentem a hídon a riadó alatt. Mikor mentem dolgozni, is úgy sikerült, hogy a riadó alatt kellett menjek és mikor jöttem haza, akkor is riadó volt. Úgyhogy nagyon kellemes helyzetbe' voltam.

– És muzsikálni is kellett?

Erős Béla: És kellett muzsikálni is. Mindent. Mondhatom, hogy volt olyan hét, hogy két hangverseny is volt, nem csak egy. De hetente biztos volt egy, minden héten.

A bombázások idején egyik napról a másikra, szemünk láttára, óriásit nőtt a művészetek szerepe. 1999. március 30-án jegyeztem le naplómba²⁷:

Éjfél után az emberek sétálnak az utcán, és semmitől sem félnek – sulykolja a rádió, a televízió. Közben fölvonítanak a szirénák.

A dal éltet minket – ezzel a címmel rendeznek hangversenyt naponta. Az énekesnők Clinton férfiaságát becsmérlik, Kofi Annanról elnevezett kávé mérnek a szabadtéri rockkoncert közönségének. A Jugoszláv Egyesült Baloldal tegnap már arra szólította fel az embereket, az itt élő nemzetiségieket, hogy dallal, tánccal fejezzék ki büszkeségüket, hazaszeretetüket. Írók, rendezők, színészek, énekesek szónokolnak föllépésük, a tévé nyilvánossága előtt. Ellenzékiek

27 TARI István: SZÉP VAGY (Börtönnapló), Híd, LXVI. évf. 2002. 2. sz.

és kormánypártiak egymásba kapaszkodva „védik most a hazát”. A bombázások a szerb ellenzékiet hallgattatták el.

Nézem a helyszíni közvetítéseket. Lécekből, papundepliből összeeszkábált transzparensék erdeje. Feliratok: Európa, megöled a gyerekeinket!, Szeretjük katonáinkat!, Albright vén kurva..., Clinton, csukd be a slicced, virít a lokátorod.

Zsongéliát osztanak a közönségnek. Fölnagyított célpontokat lengetnek, tűznek magukra az emberek.

Orosz testvérek, rátok várunk!, Nem adjuk Kosovót!, A NATO megöli Európát-felirat vonalkóddal, dátummal: 24 03 1999.

Szónoklat: – Hol van Budanovci? – Rumánál. – Hol van Ruma? – A Vajdaságban. – Hol van a Vajdaság? – Szerémségben. – Hol van Szerémség? – Szerbiában. – Hol van Szerbia? – Kosovóban.

Budanovci közelében lőtték le a Lopakodót, erről szól az egyik táblára írt apróhirdetés: F-117-es roncs eladó! – Szerémség fölött néha baleset történik – szellemeskedik az egyik énekes. Kopasz fiatalember táncol, fején a célpont. Fölolvassák egy tizenegy éves kislány óvóhelyen írt versét. – Clinton nem tudja, hogy ötmillió katonánk van! – A négy C (cirill SZ betű), mely a szerb címert ékesíti, új jelentése: *Samo Srbin Skida Sokola* – csak a szerb szedi le a Sólymot – igen, a lelőtt Lopakodóból még egy ideig erő meríthető: *Bocs’! Nem tudtuk, hogy láthatatlan!*

És az is csak később derül ki, hogy aki lelőtte az amerikai gyártmányú F-117-es vadászgépet, a Jugoszláv Néphadsereg tisztjeként szolgáló, székeleykevei származású magyar ember, Dani Zoltán volt.

Zoran Mihajlovic: Az előbb, ahogy beszélgettünk erről a háborúról, visszaemlékezek egy pillanatra, amikor Béla kollégánk lejött Pancsevórról ide, én meg itt tartózkodtam Székeleykén, s akkor egyszer beszélünk hárman, én meg a Karcsi, meg a Béla, hogy vajon még muzsikálunk-e együtt? Vagy vajon muzsikálunk-e még valamikor? Mer’ felettünk voltak a repülők, éppen bombázták Beogradot, kinn vótunk a falu végén, néztük, hogy mi történik Beograd felett,

Erős Béla: Körbe vagyok ezekkel a gyárakkal egészen fogva. Úgyhogy nagyon, nagyon veszélyes helyzetben voltunk, amikor azokat kezdték bombázni. A kert felé, amikor nézek, nagy világosságot láttam, és nagy robbanást, detonációt. Beszaladtam az előszobába, akkor még egyet és akkor eszeszedtem a családost, kimentünk a falu szélire és ott közelbe’ lakik a nővérem, náluk voltunk az éjjel. És akkor utána a rafineriját, a kőolajfinomítót, két óra után, azt is bombázták. Az meg hozzájuk van közelebb. Úgyhogy egyikből elmenekültem, de mindenesetre az a kőolajfinomító az

nem olyan veszélyes, mit ez a másik kettő, mert nagyon, nagyon veszélyes gázok szabadulnak fel az ilyen robbanásakor vagy mikor valami elromlik. De... Itt most más rontotta el.

Zoran Mihajlovic: A gyerekkoromban az embernek itt külön erőt adott, akkor amikor ez történt. De az volt a legborzasztóbb, hogy: „Tata, megint bombáznak.” A gyerekek, ugye, beszélünk is róla azelőtt, tudták, hogy miről van szó.

Nézem a Pancsovai Televízió háborús felvételeit. Kevesen tudják, hogy a 78 napos bombázás idején a Dél-Bánságban élő sziget-magyarság kapta a nyakába a legtöbb tüzet az égből. A tűzfészek nyugalmazott földi helytartójával, a székelykeveiek egykori kovácmesterével és feleségével rakosgatjuk a bombázás emlékképeit.

Kiss Lajos: Úgy ráfizettünk, te jó isten...

Kiss Erzsébet: Szerencse, nálunk egy ablak se tört be.

Kiss Lajos: Juj, ide dobták le a bombát, itt ne, szembe, ne, éppen ott a kukorica sarka felé...

Kiss Erzsébet: A szomszédba' betört ablakok, a Füttyü Janinál.

– Itt robbant föl a bomba?

Kis Lajos: Itt.

Kiss Erzsébet: A kanális ódalába így esett, erre felém.

Kiss Lajos: Hozd csak be, itt van, ne, egy darab.

Kis Erzsébet: Hol?

Kis Lajos: Itt ne, mindjárt a csatornánál.

– Ez a darabja?

Kis Lajos: Hetvenöt deka, megmértem.

– Milyen anyagból van? Mit szól? Mint kovács.

Kis Lajos: Hát, hallja. Nem, szóval, nem, köröm nem mén bele. Éppen nézem, mondom, ez jó proteza lenne. Fog. Kemíny.

– Kemíny anyag?

Kis Lajos: Ez, hogyne. Nézzen oda, hogy bir elszakadni. Mer ez ez lássa a tetejin, ez menet, körül menet, ez, ez volt a végén, a... Ott találtuk meg lent ahogy kaszáltuk a herét. Ja, még reggel a fiam, az unokám, a Tibi, a nagyobbik, lement, kijött és kérdezi, hogy hol? Mondom, na ottan. Én le se mentem, mer' láttam. Itt álltam, ne. Tiszta tűzben vótunk. Innen löttek, Kubin, Szmedrováról, Plocsic, s a falu végiről. Tiszta tűz vót itt. Úgy löttek. Rakéta... Na majd, mikor ez lezuhant, azt hittem, hogy a repülő esett le. Itt találtuk, ahogy kaszáltuk a herét, a herébe'.

Kiss Erzsébet: Meg tanát Imre egy ekkora sült halat.

Kis Lajos: Sült. Meg vót... Olyan... Annál nem létezik asszony, aki olyan szépen kisüsse...

– Megsült a hal a robbanásban.

Kis Erzsébet: Meg. Tibi fölhozta...

Kis Lajos: Tudja, milyen lángot vetett előbb, olyan láng, füst... De arra ment...

– Megsütötte a halat a kanálisban.

Kis Lajos: Meg. Vízben megsüljön! A nagy erő. Meleg, hőség lehetett.

Kis Erzsébet: Tibi fölhozta. S aszongya, hova?, tedd itt a virágho', ott nem tanáli meg a macska. S nem megtanáta! Ekkora hal, a macska megette.

– Megette a macska a NATO által megsütött halat.

– Itt a Duna. Ugye száz, kétszáz méterre van a Duna? – kérdem Uzonéktól.

Uzon János: Nincsen, nincsen egy száz méterre, a tötést átmenni és van ez az erdőseg, lehet egy harminc méter és a Dunának egy ágazatja. Mer' itt laktak a szüleim is.

– Ezen a részen akkor még magyarok éltek?

Uzon János: Há', java része. Java része.

Uzon Erzsébet: A magyarság, itten nem is volt más: magyarok és bolgárok, ugye.

– A felesége is magyar, Igaz?

Uzon János: Magyar.

Uzon Erzsébet: Tudja, hogy én nem is tudtam, hogy bolgár. Nem. Nem tudtam, hogy bolgár. Azután..., mielőtt megesküdtünk, akkor mondta, hogy aszongya: bolgárok...

Uzon János: Még a szülei aszondták, hogy jobban tudok én magyarul, mint ők. Tisztábban beszélek.

Uzon Erzsébet: Há' igen, mert Székelen, mégis, hogy ottan a magyarság tisztábban beszélt, mint Vojlovicán. Mert mi ott nagyon össze vagyunk keverve Vojlovicán.

Uzon János: Hazajöttem és mondom a lányomnak, Lídiának: készítsd az ágyamat, lefekszek, úgy tíz óra felé. Egyszer csak: buuuúúú!, a repülőtér, de nem tudtuk, hogy mi. Akkorát zuhant. Akkor még, egy két három robbanás vót egymás után és kiszaladok az utcára. Velünk átellenben meg lakik egy Sanyi nevezetű, ő tehológ, ő a Rafinerijába' dógozik. Mondom: Sanyi, mi van? Bombáznak? – Igen, Jani bácsi, aszongya, most mutatta be a pancsovai tévé, hogy az Utvának, az új repülőgyár, ahol ezt a kisebb repülők...,aszongya: az van, ég az egész környék ottan.

Uzon Erzsébet: A lányom, az utolsó robbanást mielőtt megkötötték a békét, akkor vót, azt mondja, mama, lehet az egyike a legborzasztóbb vót, amikó a Rafineriját utoljára bombázták. Azt mondja, olyan lángba' volt, hogy azt gondolta, hogy az e-gész Vojlovica ég. Egyedül vót odahaza. Aszongya: olyan riadtan szaladtam a nagybácsiho', az én testéremhöz, éjjel, kerestem a menhelyet, akik meg ott maradtak, azok ki-, kimentek az utcára. De égett, azt mondja, az olyan, olyan világos vót...

Uzon János: Ott egy pár nap égett, innen néztem én állandójan...

Uzon Erzsébet: Akkor az a nagy füst, ami elborította. Azt mondja, egymást alig láttuk a füst-től. Szmedrován bombáztak több helyen, úgyhogy, s az olyan közel van itt, hogyha a Dunán át, én nem tudom, mennyi van?

Uzon János:Hát, egy jó kilométer a Jugopetrol...

Uzon Erzsébet: Ez biztos, hogy nagy nyugtalanságon mentünk keresztül. Elsők a gyerekek, odahaza vótak, mi meg itt vótunk. Napközbe', tudja, nem lehetett ott észrevenni aztat, hogy a ...

Uzon János:Há' normális élet volt..., úgyhogy..., semmilyen...

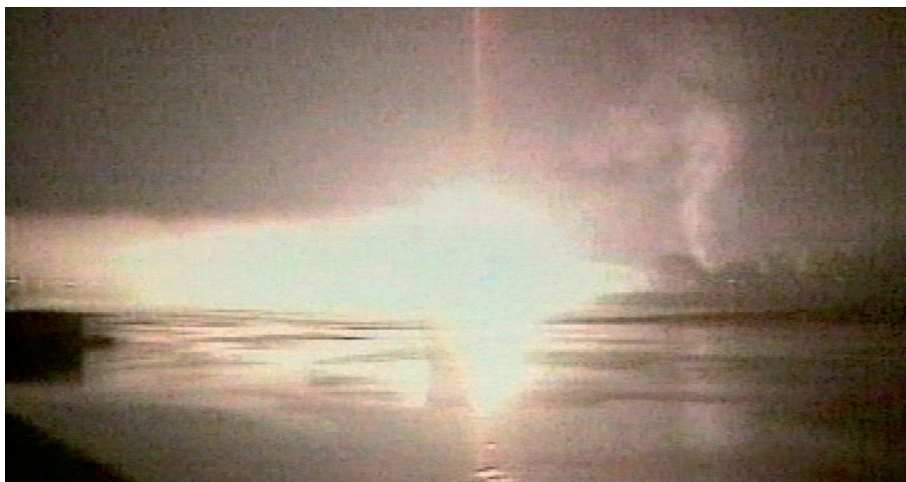
Uzon Erzsébet: Aki munkaviszonyba' volt, az dolgozott...

Uzon János: Dolgozott egyik-másik, úgyhogy...

Uzon Erzsébet: Aztán, már tudja, annyira rászoktunk, hogy nem reagáltunk. Nagyon hosszas ideig, minden este járt az autóbusz, szedte eszse a népeket és vitte a sporthálába, ott éjjelezték.

Balassa Julianna: Itt, Pancsován, talán arról tudtam legjobban, hogy bombáznak, amikor megszö-laltak a szirénák, és akkor kinézek az ablakon, és futni látom az embereket. Érdekes, futni egyáltalán eszünkbe sem jutott. Itt éltük át az egész bombázást. Az élet ment tovább. Az emberek vásárolták a ke-nyeret, tejet, persze, az iskolás gyerekeket mentették, az iskolák, hát, bezártak. A legmegrázóbb az, hogy nem rázott meg. Valahogy az első perctől olyan tárgyilagosan fogtam fel, csak terepszemlét tartottam, hogy esetleg kinek, hol miben tudnék segíteni? Lestük a híreket, lestük az eredményeket. Persze, fejjel a falnak nem rohantunk volna. Ha jött volna egy olyan utasítás, hogy, hogy el innen, mert esetleg a város veszélyben, persze, hogy megindulunk mi is. Ez nem történt meg. Egyszer történt meg, hogy elmentünk. Kovinig, Székelykevéig, amikor a, a, az olajtartályok égtek. Megszámoltuk, azt hiszem, hét tartály égett egyszerre, úgyhogy egy füstgomolyban a város. A városból pedig, csak május elsején mozdultunk ki. Amikor jöttünk haza, arra emlékszem, ha nem is rázott át, de valahogy úgy éreztem, hogy Pancsova akármennyit kapott, de itt éreztem magam biztonságban. Talán azért, mert ez a saját terepünk, és ami ér, itt érjen bennünket. És akkor, amikor jöttünk haza Csantavérről, párhuzamosan a Tisza-Duna vo-nallal, már itt, Becskerektől délre, úgy körülbelül Antalfálva, Debeljacsca, Torontálvásárhely irányában jöttünk a kocsival, és akkor, hát a hirosimai gomba jelent meg előttem: tudtuk, hogy nem Hiroshima és nem atombomba, de valahogy a formája kísértetiesen hasonlított arra. Egy benzinkutat fölyűjtottak a belgrád–becskereki úton, és akkor az a hatalmas robbanás még a kocsiban is hallatszott. Különben jó, hallottuk a repülőket, az a robbanás az úton, akkor, akkor az valahogy úgy tényleg átrázott. És amikor számláltuk, hogy: hány híd van még hazáig? Mert akkor már ugye a hidak is repültek egymás után. És amikor már azt mondtuk, hogy minden hídon átjöttünk, tehát ép bőrrel hazaérünk, no, akkor volt még ez a kis Náder-híd, hát azt már tréfának szántuk, hogy azt akár átugortuk volna. Két családi temetésünk is volt abban az időben. Hogy mennyire hatottak ki arra a háborús körülmények, nem valószínű, a betegség viszi az embereket. De éppen egy székelykevei temetésen, a temetés kellős közepében, akkor valahol Szendrő alatt durrogtak az ágyúk, és no, még abban a siralmas környezetben is, az emberen az az akasztófahumor átvág, hogy: lám, még díszlövéseket is megkapja a távozó halott...

6. Magunkat foltozva

*S napom, napom, fényes napom
Homályba borult csillagom
Süss még egyszer világosan
Ne csak mindég homályosan*

– hallom messziről a székelykevei asszonyok kórusának énekét. Varga András a Kárpát-medence legdélibb pontján élő ember. Vele beszélgetek a Szakadónál, a Duna bőrdőző, helyenként befagyott tükrénél, a monarchia sárgáját viselő volt határőrház közelében.

Varga András: Háá'... S akkor mit csináljunk. Itt vagyunk, itt a Dunamentin, az embereknek a fa kell, ja? S akkor vaj' egy méterkét elad, s így, fűtozzuk magunkot. Há' szép táj, itt nyáron nagyon szép.

– Most is.

Varga András: Hát jól van most is, de le vagyunk evvel az úttal, itt kellett volna ezt az utat megcsinálják, nem csináltak, sotert tegyenek, nem csinálták...

– A töltésen?

Varga András: A tötésen es, és Plocsicnak is. Azelőtt nagyon szép vót, ugye az a soter, az, az, az olyan vót, mint az aszfalt. Ugye. Hát jó, nem aszfalt, de olyan szép sima vót, ugye. Há'. Megajánlták, hogy ki fogják ezeket a lukakat tőteni, minden féle, de még nincs semmi belőle. Mán két éve ajánlik. Há'... S akkor, rossz az idejövés, történik egy, megáll, a villanval örökké valami baj van, míg jönnek onnat, meg ide-oda, van negyvennyolc óra hosszáig is nincs villanyunk, húsz óráig, tizenkét óra hosszáig, ugye ... Most kéne a telefont bevezetni. Mán oda es az emberek,... Van egy húsz, húsz ház, aki, befizették az emberek, ugye, de tán megajánlták, hogy most egy két három hétre, ha megszépül az idő, micsoda, megindulnak Plocsicról lehúzni a, a, a liniját, hogy mondjam, a...

– vonalat.

Varga András: a vonalat, ja. Harminckilenctől itt vagyok.

– Harminckilenctől. S előtte?

Varga Sándor: Azelőtt vótam egy olyan két hónapos. Albániába' születtem, onnat hazahoztak.

– És hol született Albániában?

Varga András: *Tiranóba.*

– Tirana.

Varga András: *Igen. A szüleim ott dógoztak. Anyám egy tüdővész-orvosnál szakácsnő vót, apám meg szobalegín. Az orvos zsidó orvos vót, kiment Albániába és a szüleim vele mentek... Aztán 39-ben jöttek vissza. És akkor itt vagyok, azóta örökké itt vagyok a tanyán. Na az, amit félreértettem dógozni, ugye, ez-az, az más ugye, de itt vót az állandós lakásom. A talijányok 39-ben megtámadták Albániát s akkor a szüleim haza kellett jöjjönek. Ja. Vót egy kis pénzik, itt vettek egy kis tanyát, ugye, három lánc födecskét, s azóta itt élünk, dógozunk, kínlódunk, jót es, rosszat es, mindenfélét viselünk. Mer' itt a levegő nagyon tiszta, ugye, és minden. És azelőtt, még nem vót a Gyerdáp, itt nagyon szép vót a Dunán, és tiszta vót ez a Szakadó szép fürdőhely. Hát a Gyerdáp mege..., állandójan kint van a tötés lábába' a víz, ugye. Vagy kicsit lejjebb, kicsit feljebb, de ez mind most már egy mocsár helység lett, ugye. Azelőtt olyan szép tiszta vót, hogy borzasztó.*

Békázunk tavasszal, adjuk el a békát, fogjuk a békát.

– Veszik? Az olaszok vették.

Varga András: *Hát most megkezdték, egy kétévig nem vették. A nejlonzsákot megkötöd, felakasztod a válladra, az egyik kezveddel viszed a karbidlámpát, a másikkal fogod a békát, csak hajítod bele a zsákba.*

Gombásztunk. Ja?

– Milyen gomba van erre?

Varga András: *Fajtájára nem tudom, vannak azok a felül szép fehér, kicsit lehajlott, arról olyan, arról szép rózsaszín. Ugye. Aztat szedjük, tudjuk, hogy nem mérges gomba.*

Itt mikor jég van, akkor is halásznak. Kifúrik a jeget és akkor olyan hosszú botval előre nyomik a zsinórt. S akkor, amilyen hosszú az a bot, akkormegint kifúrik a jeget, és úgy elmennek egy száz métert, s akkor arra, ottahol az utolsó lik van, ott kijött a zsinór, és itt a zsinórt megkötik a háló végéhez, s akkor behúzik a hálót a jég alá, érti?

– Igen. Igen.

Varga András: Na, és akkor az marad egy-két nap, s akkor jönnek megint, ha egy kicsit megfagy az a luk, kiverik s kihúzik a hálót, a zsinór ott marad, ugye, jön, és kihúzik a hálót, kiszedik a halat s megint húzik vissza. Úgyhogy télen-nyáron halászat van. Leeresztik a hálót, s a hal mégés mozog lent, ugye?

– Persze, hát ő ott él a vízben.

Varga András: Ja, és még talán jobb fogás van, mint mikor nincs jég. Mer a jég mégés sötétséget csinál, s nem lát úgy a hal es és jobban megy a hálóba.

– Meg jönnek a levegőre.

Varga András: És jönnek a levegőre és akkor úgy megfogódnak. No, de nem vóna szabad halászni se. De a szegénység az embert rehájtja, a kényszerűség. Valamikor odaadtam ötszáz kila kukoricát és egész évre vettem halat a halásztól. Arra se gondoltam, hogy én itt pocskoljak, ázzak, fázzak vagy ehhez hasonló. Vót halam, amikó kellett.

Most őszintén elmesélni, hogy hogy nézett itt ki mindenféle, és hogy van most? Én megmondom. De vannak emberek, akik eztet nagyon rosszul es értik. Azt gondolják, hogy én magyar vagyok, és itt szerb lakossággal teli van, hogy én valami ellen beszélek, vagy talán ezt a nemzetet én lenézem, vagy nem szeretem, vagy ehhez hasonló. Ebbül nincs semmi. Mer' az én asszonyom szintén pravoszláv, crnagórka. Ezek a buták meg azt mondják, hogy: ti mrzis Srbe. Érted? Mikor megmondja az ember az őszintét. –Persze. -Na de én akkor, ha mrzim Srbe, ha haragszok vagy utálok a szerbeket, akkor én utálok a saját családomat, a saját feleségemet. Nem? –Igen. – Ha valaki megért. – Persze. – Na most arra felelek, ezt azért mondtam, nehogy valaki rosszul értsen engemet. Azelőtt, még vót a magyarság, szegín emberek vótunk, ugye, még ma es, nem vagyunk gazdagok, na de, itt nem vótak valami téglakertek vagy talán valami épületek vagy ehhez hasonló. Házak, ákácgerendából, befonva, sárval betapasztva, de az szépen meg volt csinálva. Azok a kemencék, földsporhetok, nem vót mindenütt, de vót akinek vót aza földsporhetja, ésnem vót pénze vassporhetot venni, mert drága vót, ugye. Az szépen meg vót tapasztva, megmeszelve, rendbe téve, kerítések fonva, az udvar bekerítve. Vadákából lett fonva az a nagykapu, kiskapu, de az meg lett szépen... Az a fa ki lett faragva. Az olyan vót, hogy egy, egy természeti kép, érted?

– Igen.

*Varga András: De máma vannak szép új házak, vannak, magyarul hirtelen kimondjam, potkrovlje, padláslakásos házakot építnek blokkból, betonval, minden, de hejába, az udvarába bémész, azt se tudod, hol állj meg. Csizmával kell bémenj, ember, érted. Ez nincs... Kerítések rendbe téve. Nincs pedánság, nincs az a, valahogy nem az a **mentalitét** nép, hogy mondjam, nem az a viselkedésű nép, ez egész másfajta nép, meg mindenféle.*

– Kicserélődött a Fertályokban a lakosság?

Varga András: Hát persze. A magyarok mind elmentek...

– És itt valamikor ez, ez színmagyar volt?

Varga András: Ez színmagyar vót valamikor, ez színmagyar vót, úgy, hogy meg ne tévedjek, egy olyan ötvenötig, úgy valahogy... Na akkor kezdődtek jönni a szerbség, innet, először Szerbia környé...mán Szmederevó környékéről, saztán Koszovóból, Leszkovácról...A szegín embernek jobb vót idejönni, mint elmenni, nem tudom, Székelyre, vagyfához könnyebben hozzájött, ugye, legelő, ez egy, jószágot tartott, ez egy szegín embernek nagy valami, ugye...

Kereskedtünk a tojással, a jégen keresztül hordtuk. Székelen, volt a kicsi hajó, a Kovin-Smederevo, befagyott a Duna, az nem ment. Székelen meg a kofaasszonyok szedték a tojást. De nem birtak a jégen menni. Akkor megboldogult apám elment Székelyre, két nagy kosár tojást megvett, de ócsó áron, ugye, alig várták, csak adják el a népek. És a jégen vittük át. Na, amikor jött a vizáradás, akkor veszélyes volt, mert emelte fel és pattogott, akkor már nem, de amikor normálisan vót, akkor rendbe' vót minden.

Na, ez egy olyan kicsi vicc is. Itt a prevoznál átmentünk, s bementünk Szmedrovára, ahol van a pince. De magyarországi, valami hajósok, ki vótak kötve. Elfogta a jég őket, s leálltak. S kijön két fiatalabb ember, s nem tudtak jól szerbül, mert magyarok vótak, magyarországiak, s mondják apámnak: „Imaš jaja, jaja”. De mán apám megértette, hogy ők más valami nemzet, ugye. Apám beszélt kicsit németül, siptáru^l⁸, ugye, magyarul. Aszongya:

– Maguk magyarok.

– Igen, hoó öregapám, hát hogy van, mint van, hát, hoój, egy magyar embörrel tanálkozunk.

Van tojása?

– Van fiaim.

– Mennyi?

– Ennyi.

– Jól van.

De valami vicces fiatalemberek vótak, s megvették a tojást, kifizették, mi mentünk tovább s ők átmentek az úton.

– Hát öregapám! – aszongya –, maga tizenkét tojást adott.

– Hogy adtam vóna fiam, há’ tízet adtam.

– Igen, de kettő a gatyámba’ van – aszongya.

– A nyavalya törjön ki! – aszongya. Háá...

– Megpattan a jég...

Varga András: Az nagyon veszélyes dolog, nagyon veszélyes. Én nem vótam, de apám mondja: átment este, átkísért egy Szmedro..., mán ide, udovicai barátját. És hát, aszongya: ha mán átjöttél, gyere és igyunk egy kis bort, aszongya. Hát apám, de szép hódvilág, hideg, ugye, és, de nem vót, semmit nem vettek észre, mikor mentek olyan estefelé, naplementkor. Apám egy olyan

tizenegy órakor, éjjel jött vissza. A jégen. Azt mondja: Akkorát pattant, hogy azt gondolta, hogy a szüve megszakad. Akkorát durrant, mer' a víz emelkedett, és a jég elhasadt. S ment akkó, mikor ez elpattant, ő ment előre egy öt-hat lépést még, és a jég tökéletesen el vót pattanva. Ő azt se tudta, hogy mi pattant, ugye. Hanem, majd mikor oda..., hoppá, de szép hódvilág, olyan, mint nappal, ugye. Aszongya, ilyen jó, fél métert, de azt keresztülugrotta, de akkor gyerünk, de gyerünk, mer', de gyerünk, ahogy csak birt, mikó mán kiért a partra három-négy lépést vízbe' kellett menjen, akkor még nem vót csizma, bocskorokba mentek, jégbe hogy csak, a jégen víz vót, vízbe kellett menjen, hogy kiérjen a partra. Ha talán egy óra hosszát késett vóna, még elvitte vóna a jég. Reggel korán felkelt és lement a Dunára. Egy jég se vót sehol. Az mind elment. A nagy áradás, ugye, ahogy jött, az fölemelte és elvitte. Há... Az nagyon veszélyes dolog, a jégen járni. Van itt, a Duna van itt két kilométer is, kettő félig is, van, van, biztosan, még kettő félig is kell legyen.

– Ez az ezeréves határ.

Varga András: Eee, valamikor igen. Igen, és még máma es megvan, itt a hetes örházson, én nem láttam, de így halottam az embereknek, akik vótak határőrök, katonák, hogy belé van írva a szarufákba, hogy, római számokkal, hogy még med..., mikor jött ide s mikor ment el, ugye.

– Kosarat, azt tud fogni?

Varga Sándor: Nem, én nem tudok. Hogy, hogy történt a kosárfonyásom. Én mentem egy bácsihoz, egy kolegával, komával, ami most es komám, még fiatalok vótunk, olyan tizennyócc-kilenc évesek, ne, akkor nem vót televízió, rádió, micsoda, mi esőben foglalkoztunk kosárfonyás, morzsolás, valamit köttünk, meg ehhez hasonló, hámokot fődóztunk, meg ide-oda, na majd én elmegyek kosárt, megtanulni, hogy kell a kosárt kötni, fogni, ugye. Hát a bácsi tanított, először a feneket kell megcsinálni. Vesszöt keresztbetenni, s akkor szépen esszeköttni, s akkor sorba' fogni, s onnat jönnek ki a vesszők, amivel mész majd körül, ugye. No, de vót egy kékszemű kislánya.

S én valahogy jobban néztem azt a kékszemű kislányt, mint a kosárfonyást, így meg se tanultam, és így történt az én kosárfonyásom.

– És később pedig az a kék szem eltűnt a ...

Varga Sándor: A kosárt se tanultam meg, s a kék szem is eltűnt, csak én maradtam meg. Nemtudással. Én lusta vótam tanulni. Nagyon. Ja? De amit elmesélt nekem a tanítóbácsi vagy tanító néni, aztat még most is a fejemben van.

– És hogy hívták a tanítóbácsit?

Varga Sándor: Hát vótak itt többen, vótunk Uri Ferenc, vótak itt, sokan vótak, ugye, mert itt nem vót se lakás, ahogy kell a tanyitóknak, minden, csak aki nagyon muszáj vót, hogy idejöjjön, az... – Nem itt lakott a tanító, hanem Székelyről járt... – Nem, itt lakott, de itt rossz lakás, minden, és akkor, ha kihúzott egy évet vagy kettőt, legtöbbet, háromat, egyedül leghosszabb talán, ha jól tudom ez a, ez a Stevo tanító bácsi, aki Székelen is tanyító, most nem tudom, tanyit-e még, vagy penzióba' van, ő vót talán a leg, leghosszabb ideig itt tanyító. Há'. Mer' ő Székelyről nősült avval a Péter Teri leánval, ugye, há'... – Tehát akkor itt állandóan cserélődtek... – Cserélődtek, egy osztályba jártunk, s akkor, tudd, itt nem vót az a tanulás, mint ahogy a normális osztályokba'. Most magyarázott az első osztálynak, az a negyedik osztályos tátotta oda a száját, akkor ez a harmadiknak magyaráztak, akkor az első figyelt oda, úgyhogy az olyan tanulás volt éppen, hogy tudjuk a nevünket leírni, s kicsit olvasni, ne maradjunk éppen analfabétáknak, há.. No akkor, magánkínlódtam az ötödik osztályt, mint magántanuló, akkor megbuktam, a második évben, akkor levizsgáztam az ötödiket, akkor a hatodikot, no a hatodikot levizsgáztam, akkor talán mintha jobban kinyílt volna mán az agyam is ugye, meg ehhez hasonló. – Székelykevé? – Nem, itt, Székelykevé vizsgáztam, de itt tanútam magam. ja? És... – Otthon, ugye? – Otthon, a háznál. Itthon, ugye... Há... Akkor a hat osztály úgy vót, mint most a nyóc osztály. Akkor mehetett mesterségre, ugye, micsoda... Na. El akartam menni valami mesterkének. Há', szüleim, szegín sorsújak vótak, nem birtak, mer' oda is kellett vóna jobbacská ruha s egy kicsi pénzt es, micsoda, s akkor: maradj itthon fiam, ahogy én megéltam, te es megélsz, s lesz egy darab kenyér, s jó lesz. Jól van, legyen úgy, s így parasztnak, előbb kubikosnak, most paraszt vagyok, s így...

– Kubikolt is?

Varga András: Hát kubikótam tizenhat éves koromtól negyven éves koromig, állandóan. Abbul vettük ezt a kicsi több födecskét, lovat, s aztán traktor jött, s prikolica, s vetőgép, s borona.

– Hol kellett kubikolni?

Varga András: Ahol munkánk vót? Pancsova, Beograd, Pozsarevac, há. A rafnerijába, fele fundamentját a rafnerijának s az azotarának a mi bandánk kubikoltuk ki. – Igen? – Há'. – Megfizették jól akkoriban? – Egy ízben az ötven, mán ott a hatvanas évekbe', ott egy darabon nem vót épp, ami kellett vóna. No, akkor vót egy tizenöt esztendő, ahol valóban szépen lehetett keresni, ugye. Mer' mi a legjobban megalkudtuk a munkát. Szocijál nélkül, minden nélkül, úgy hogy: mennyibe kerül ez a kiásás? – Ennyibe. – No, akkó mi nekifogtunk, csináltunk, úgyhogy voltak szép jövedelmeink, nem panaszkodhatok. – És az egészségük? – Hát az elment. – Kubikba' mi megy el? – Minden a világon. Minden. Kezek, lábak, tüdő, vesék... Minden. Hát az egy nagyon nehéz dolog, ugye aztat, naponta tíz-tizenkét kubikot hányod ki, hányod ki, dobod, örökké dobod. Akkor voltak sprájszolások, tíz kilás kalapácsval egész nap vered azokat a fosztnikat, azokat a prigliket, minden féle... Térgyemtől, térgyemtől le a bokáig, ezek a csontok itt, ezek a sípcsontok, és a vállak, s a kezek...

– És a gerinc?

Varga András: Gerinc még tart valahogy. Az még tart. De ez a... Na vannak, a gerinc se ahogy kell, de még az tart. Most már zsibbadnak nagyon a kezeim, a lábaim, érzéktelen vagyok, és figyelmetlen is, hallásval is, mindennel, és nem dógoznak a klikkerek se ahogy kell. Valamikor dógóztak jól, de most már az is meg van állva. Most jött az öregség és ez a nehéz munkák, minden féle, közbe vót egy nehéz operálásom: gilvákru. Vérem elment, s akkor operáltak, s akkor úgy, valahogy megint visszajöttem egy kicsit: visszatébolyodtam az élethez.

– Hány gyereke van?

Varga András: Van kettő: egy kislányom, s itt a fiam. A kislányom, sikerült magyarul szépen megtanuljon, mert még apám élt, s akkor apám megtanította, de még vótak magyarok is akkor többen, ugye, és úgyhogy magyarhoz is ment a lányom férjhez Székelyre. A fiam meg, itt már a magyarok elmentek, az asszonyom szerbiül beszél, én is szerbiül beszélgetek az asszonyval és a gyerekek is, mind szerbek, s akkor így szerbiül tanult meg. Magyarul nagyon keveset. No most, ahogy katonaság előtt egy két-három évvel kezdett bójárni Székelyre, oda a fiatalság közé, no itt most már sokat ért, és vaj' egy szót felel, es micsoda, úgyhogy már nem lehetne eladni, ugye. S valami székeli kislánval ott csörézik, micsoda, s akkor ott is kell valamit biztos magyarulmondjon neki.

– És unokája van-e már?

Varga András: Van, egy kiske. – Naa! – Egy betyárka. Bójön, a kocsiból kiszáll, olyan három és fél éveske. Kiszáll a kocsiból, és rögtön a traktorhoz: traktor, traktor, traktor. Még nem is tudott beszélni: traktor. Há... Az vót neki a mindene. Se apó, se anyó, traktor. – A nagymamával tud már beszélni? – Há... Egy keveset most már beszélnek, beszélnek. Fogynak lassan ki a népek. Az öregek mennek el, a fiatalok húzódnak el innen.

– A házak dőlnek össze...

– A házak dőlnek esze, rombolik el őket, meg ehhez hasonló.

–Hogy hívják hivatalosan ezt a részt? Amikor levelet kell, levelet kell, mondjuk a postai címet. Magának mi a postacíme?

– *Most Plocsica, Plocsica.*

– Ez most Plocsica.

– *Igen, de valamikor Székeli rét vót, ugye... De most itt több a szerb lakosság, és nem tudom mi okból, vagy mire fel, ez a szerb lakosság kérte, hogy Plocsic legyen a, az iroda..., irodabeli helységük vagy...*

– Igen.

– *Ja? Úgyhogy Székelytől elválltak²⁹.*

– Most mondja el a címét! Ha én levelet akarnék írni?

– *Varga András, Plocsica, postaszám, Kovin. És készen van.*

– És kész? Jó, hát itt azért kapná meg, mert ismerik.

– *Ja.*

– De, mondjuk, hogyha...

– *Legjobban még mindenki: Skorenovacki rét, azt tri mégiscsak... Ja?*

– Székelykevei rét.

– *Igen, igen, igen. Odatrik Plocsici rét, mán Székeli rét, de a postán a plocsici faktúrát teszik oda, a számot.*

– Értem, értem, és utcanév van? – *Nincsen itt semmi.*

– Házszám?

– *Házszám van, igen. Házszámok vannak, igen, igen.*

– Értem.

29 A Kevevári (Kovini) Képviselő-testület 1993. április 28-ai határozatával Székelykevei Rétert –a Fertályok és Burkátok elnevezésű tanyacsoportokkal – Plosic (Kevepallós) Helyi Közösségéhez csatolta (Galambos Tibor: Székelykeve, LO Press, 2001., 209. old.)

Varga András: *Na így es tiszta a levegő itt, minden jól van, csak ez a népség egy kicsit nem az a, nem az a karakter nép, ami a magyar nép, vagy, vagy talán ezek a szerbek, a plocsici öreg, hogy mondjam: stari sedeoci, öreg települt... – Óslakosok. – Óslakosok, ugye. Azok más karakterrel vannak, más szóbeszédvel, más viselkedéssel. Más minden. Ezek jöttek Kosmetből... Most nézz oda, ember, értsünk meg valamit. Kereszteli, kereszteli a fiát. Értem? De ő sincs megkeresztelve, de az apja se! Most először meg kellett keresztelkedjen az apa, s akkor birta megkeresztelni a családját. De az öregapja sincs megkeresztelve. Ezek keresztetletlen emberek. Most nem tartanak semmi, semmi, hogy mondjam, hiszeműséget, semmit. Most ezek milyen emberek?*

– Nem hisznek semmiben...

Varga András: *Hát ugye, és akkor egy ilyenvel kontaktírozni, élni, viselkedni. Nincs egy... Nem bírsz beszélgetni se mint emberrel. No, én nem akarom azt kifejezni, hogy én most valami okos ember vagyok vagy valami. De, de az én szakmámat értem, beszélni arról a jószágról, meg arról dologról, meg amivel dolgozol, foglalkozol. Ugye. Vagy avval a növényvel vagy ehhez hasonló. Ezekkel nem lehet ilyesmit beszélni. Ez csak: da gu jebem, da gu tepam, meg ehhez hasonló. Érted? – Igen. Igen. – Mán, he-he-he, s ez egy kicsit, mán úgy az embernek, tudod... Mikor fiatal az ember és erősek az idegjei, meg ehhez hasonló, úgy észre se vesz ilyesmit, ugye. Hát megyek s végzem a dógomot, de most mán így meg vagy idősödve és így az idegjeid is megeresztenek minden, s akkor egy kicsit az embert úgy sértegeti is valahogy, tudod, mán nem úgy esik, mind...Hogy mondjam, hogy fejezzem ki magamot?*

– Igen. Igen.

– *Nem akarnák semmit se mondani, nehogy rosszul értsen valaki, mert ez es szintén olyan nép... Akkor tisztel, amikor kell valami. Ha ú fél, akkor édesapám, jaj képes letérgyepölni, megcsókolni a bocskorodot. Hát, ha félek, félek, testvér, de nem, nem csókolom a bocskorodot. Nem vagyok hibás, nem vagyok, nem bántlak, meg ehhez hasonló, ugye. De az ilyen, ilyen szellemű emberek, ilyen...*

– Hányan maradtak itt a régi lakosok közül?

Varga András: *Hanem ezek es akik maradtak, ezek es mind olyan ótott magyarok. Az én asszonyom crnagorka, a Zsáki Pista magyar, annak pirocanka, Korodai, annak leskováci az asszonya, Váradinak lent, annak es szerb az asszonya, úgyhogy mind ótott magyarok, itt tiszta magyar nincsen.*

– Lesz jövője ennek a, ennek a kis tanyacsoportnak?

Varga András: *Nem, ahogy mutatkozik jelenleg. Most, hogy ez a szűk világ bejött így, ugye, meg ez a háborús helyzet, minden féle, most a dologbul vagy abszolút az emberek már el is távoznak innét, de nagyon sokan elmennek innét. Nagyon sokan. Talán hogy lehetne valami, gondolatom szerint, megjavulna ez az ország helyzet, micsoda, és akkor az emberek nagyobb jószágtenyésztést, meg ehhez hasonló. Kreditek, ha vónának, akkor az emberek kijönnének, mert ez egy olyan hely, hogy jószágtenyésztésnek itt ugye, ez szép hely itt. A disznóknak van hely, nagy zadruga-fődek vannak, amikő learassák őket, kihajthatod a kocákat, malacokat. Megsétáltatni, szednek magiknak zódet, vitamint, ugye.*

Ez a kiskutyá, ez, ez nem hagy el engemet soha.

– Nem?

– *Ez mindenhol velem megy. Megyek a fődre, megyek a Dunára... No, de mi az érdekes ebbe a kiskutyába? Amikor ebbe a munkásruhába vagyok, így, akkor jön mindenhova, de ha felötözök, ha megyek Székelyre vagy Szmedrovára vagy Plocsicra, akkor nem, ő tudja, hogy én messze megyek, és akkor ő marad otthon. De amúgy, mindenhova jön velem. Há’.*

– Értem. És hogy hívják?

– *Zsilét. Zsilét.*

– Zsilet?

– *Igen: zsilét. Zsilét, há’...*

– És miért?

– *Mert olyan ügyes, mint a zsilét, vág mindent. Há’... Pockos kéne legyen, de jobban puli faj... , puli viselkedése van, mint pockos. Minden jószágot hajt, megkerít, disznóyt, tyúkot, szót fogad, úgyhogy nincs probléma vele, és nagy segítségem, mert én nem bírok futni... S akkor ő kísérik.*

Elmúltak a napok, az évek, lassacskán mi es elmúlunk. Ja? Hehehehehe. Elment az erő. Elment a rendes gondolkodás, a gyorsaság, minden, még egy kicsi hangom maradott meg, annyi az egész, de még az se amilyen kell, hogy legyen, ugye...

– És amikor rikkant, az messze hallatszik még?

– *Elhallatszik egész messze. Most mellékes, milyen tiszta a levegő, ugye? Há’... Így, amikor kell a fiamnak kiáltás, a ladival, hogy jöjjön át, vagy valami, örökké meghall, akárhol van. S így szoktam kiáltani, hogy: he-heeeeeeej! S akkor ő tudja, hogy én vagyok.*

He-heeeeeeeeeeej! – kiált egy óriásit. Kiáltása betölti a Székeli Rétet, a Duna árterületét. És a csónak is megérkezik érte, hogy elvigye fát vágni a közeli szigetre.

Isten áldja meg! – köszön el, a csónakmotor felberregő zajában.

– Minden jót! – kiáltom, és hosszan bámulok utána, míg integető alakját el nem takarják a Szakadó vízben álló fái.

És a székelykevei asszonykórus elhaló énekét is hallom.

*Úgy elmenyek, meglássátok,
Soha hírem se haljátok
Se hiremet, se nevemöt,
Felejtsetek el engemöt³⁰*

7. Messze vagyunk

2003. május 11-én Székelykevéen, a helyi közösség nagytermében gyűlünk össze AZ EZERÉVES HATÁRNÁL című filmem ősbemutatójára. Székelykeve, a Dél-Bánságban élő magyarság jeles képviselőit hívtam meg erre a vetítésre. Nem mindenki jött el a meghívottak közül.

Színesbe' nézzük vagy fekete-fehérbe'? – szellemeskedik egyikük.

Aztán indul a vetítés. Az első sorban ülők elismerő bólogatását érzékelem. Mögöttük ülök.

Hosszas tünődés után választottam ki négyrészes filmem címét. Talán egyik székelyföldi kirándulásom is segítségemre sietett a címadásban. Székelyföldi vendéglátóink elvezettek bennünket az ezeréves határhoz. Büszkén mutogatva, emlegetve az elmúlt ezer évet. S akkor előttem is felvillant az ezer év: nekünk is van ezeréves határunk, még akkor is, ha időnként az elmozdult a helyéről. Ezer éven át a mi vidékünkön is igazi határfolyó volt az Al-Duna. Tulajdonképpen még ma is az, a Balkáni-félsziget északi határát képezve. Persze, azzal is tisztában vagyok, hogy vidékünkön mennyire félnek az emberek már a határok emlegetésétől is. Nem véletlenül! Egyik becskerekai ismerősömet, egymás között Térképésznek neveztük, csak azért börtönözték be több évre, mert a módosultországhatárokat rajzolgatta az emberarcú szocializmusban. Szóval, teljesen tisztában voltam azzal, hogy filmem címe kezdetben mekkora félelmet gerjeszt, ám ugyanakkor a kimondott, a leírt szó erejében is nagyon bíztam, az emberek szemének felnyitása könnyebben beépíti, kivilágítja, nagyobbra növeszti tudatukban mindazt, amiről hosszabb időn át hallgatniuk, tartaniuk kellett.

Székelykeve hatalmon lévő polgármestere, akiről azt gondolom, hogy a mi emberünk, hogy a mi kutyánk kölke, nem mer megjelenni a falujáról, a róluk szóló film bemutatóján. Maga helyett a feleségét küldi el. A volt polgármester a feleségével együtt nézi végig filmemet.

Tízen kezdjük el a filmet nézni, kezdetben tízfőnyi e furcsa ősbemutató közönsége. Aztán az ajtón egy férfi és egy nő nyit be. Helyet foglalnak a hátsó szék sorban. Kicsit később, újból nyílik az ajtó, a helyi iroda dolgozója, a film egyik szereplőjének felesége érkezik. Mögöttünk, fiatalabbik kamerásom felesége mögé ül le. Ő a tizenkettedik néző.

Az első két ablak elfüggönyözve. A televízió fölött a szerb címer berámázott képe. A nézőkben Gunzyné bolgárokról mondott szövege kelt nagyobb derűtséget. Aztán még ketten érkeznek, mintha a falu jelenlegi polgármesterének a felesége is fölbukkanna a nézők között.

A vetítés végén jól sült el Varga András hatalmasra nőtt kiáltása, mely betölti az Al-Duna mentét. – Ez jó! – hallom az első sorból Szofrán Tamás elismerő hangját.

Filmvetítés után átmegyünk, ahogy ők mondják, a tanácssterembe, a terem hosszú asztalához ülünk. Az asztalon nagy mintás, narancssárga köröket, nyolcasokat ábrázoló terítő.

Velem szemben, a falu papja mellett, az anyakönyvvezető férje ül, cigarettát vesz a szájába, átnyúl az asztalon, gratulál. Mellettem Szofrán Tamás ül, Szofrán mellett Balassa Júlia, a férjével. A falu volt polgármesterén és feleségén, valamint a jelenlegi polgármester feleségén kívül, valamennyien a film szereplői, készítői vagyunk, akik körülüljük az asztalt. Látom, rám várnak, meg kellene szólalnom.

– Én magam sem hittem azt, hogy ebből egyszer film lesz. A balkáni hentes tombolása idején kezdtük el ezt a filmet csinálni, kilencvennyolc végén – kezdek mondókámba. –És úgy nem szoktak filmet csinálni, hogy annak a filmnek nincs megrendelője. Ez olyan, mint ha mennyasszonyi ruhát készítettünk volna a távoli jövőben egyszer biztosan megszülető mennyasszony számára.

Kólát hoznak be, meg sört, a helyi közösség vendégei vagyunk.

– A világ csodája, hogy összejött ez a film. Ha például légi felvételt szeretne valaki készíteni, helikoptert bérelve, repülési engedélyt beszerezve... Mondjuk: a repülési tilalom idején... – gondolkodom hangosan. – Itt pedig, kamerásom összeköttetésének köszönhetően, a helyi szövetkezet mezőgazdasági repülőgépről felvételek készülhettek.

Azokban az években elvették az újságíróktól, a legismertebb televíziós társaságok munkatársaitól a kameráikat. Amikor ezek a társaságok kérték vissza a felszereléseiket, az illetékesektől azt a választ kapták, hogy a szóban forgó kamerákat éppen azokban a televíziós épületekben őrizték, melyeket szét tetszett bombázni a NATO légi ereje.

Abban bízunk valamennyien, hogy Székelykeve egy olyan sziget, ahol megvédik egymást az emberek. Aztán, többszöri próbálkozás után, végül is Magyarországon találtam egy rendes vidéki TV-stúdiót, ahol felvállalták a négyrészes film összevágását. Azért vágtuk nagyjából félórásra, nem egész harminc percesre a filmeket, hogy esetleges közvetítésük alkalmával, ne szakítsák meg őket reklámokkal. Most képzeljék el azt – magyarázom nekik –, hogy a bombázásról szóló részt megszakítják, mondjuk, egy lakodalmas képsort bemutató reklámmal. – Vagy egy pelenka reklámával – egészíti ki valamelyikük, a derűtséget fokozva. – Szóval: huszonhét percekben kellett gondolkodnom, szerettem volna, ha a részek önállóan is, és egymáshoz kapcsolódva is, megállják a helyüket. Egy kicsit többet foglalkoztam a múlttal, ám mindegyik nemzedék szenvedéstörténetét be szerettem volna mutatni, jócskán föl vállalva a népművelői szerepet is. A sors kegye, hogy egy kiváló zeneszerzővel dolgozhattam együtt: önálló zenéje van a filmnek. Sokat köszönhetek itt élő kamerásaimnak, akiket népi kamerásoknak neveznék, mondanék, akik mikor elkezdték ezt a filmet felvételezni, állványról alig tudtak dolgozni. Egy filmben, ugyebár, csak azt szokták vállról felvételezni, amit nem lehet állványról felvenni. Örülök annak, hogy ezt az évfordulót ezzel a filmmel sikerült megünnepelnünk. És annak is örülök, hogy azok az emberek, akikkel elbeszélgettem, szabadon szóltak mindarról, ami tabu volt. Itt évtizedeken át csak isteníteni lehetett bizonyos dolgokat, hogy ne mondjam, pl. a szomszédjaink érzékenységét, stb. A film készítése során, felvételezéseink

alkalmával, az emberek kötetlenül elmondták magukról is, szomszédjaikról is a véleményüket. Talán megindult annak a lassú oldódásnak a folyamata, melyben az emberek egyszer majd félelem nélkül is meg tudják beszélni közös ügyeiket. Sok anyag maradt még tarsolyunkban. Örülök, hogy a vágást sikerült összehoznom, ami egy nagyon fontos folyamat a film készítésénél. Ugye, az embernek ki kell válogatnia azokat a képsorokat, képeket, melyeket a közönsége elé tesz, ahogyan egy szakácsnő is kiválogatja mindazt, ami egy ünnepi ebédhez kell. Nem egy ünnepi ebédet akartam készíteni, ha e körül a film körül valami mégis ünnepélyesebbre sikeredett, annak csak örülni tudok. A Kárpát-medence legdélibb részén élőknek is joguk van a saját szenvedéstörténetük dokumentálásához – eresztem le a hangom, sörömbbe kortyolva.

– *Bennünket soha senki sem kényeztetett el, bennünket nem tartottak sokra, és nálunk mindig nagy esemény volt, ha valaki azért jött közénk, hogy velünk együtt legyen, és velünk csináljon valamit, amit lehet* – töri meg az ünnepélyes hallgatást Szofrán Tamás, a falu mindenese, nagy tekintélyű tanár „néptársa”. – *Ezt tartom én nagy dolognak így és a magam részéről megköszönöm, hogy eljöttél ide. Mert messze vagyunk.*

– Egy szűk körben szerettem volna megtartani ennek a filmnek az ősbemutatóját. Azoknak az embereknek a körében, akik a falu életében, az itt élő dél-bánsági magyarok életében meghatározó szerepet játszanak. A hiteles emberek szűk körében... Szó van arról is, hogy néhány hónappal később, augusztus 20-a táján, a falu népének is bemutatjuk ezt a filmet. Augusztus 20-a is egy szép ünnep, nem véletlenül szántam rá annyi időt ebben a filmben, hiszen ez a közösség, a Szakadóhoz való, Szent István-napi kivonulásában megtalálta a saját jelképeit.

Nem véletlenül tartottam ezt a napot, ezt a mai napot, ezt a május 11-ét is oly fontosnak. Százhusz évvel ezelőtt, éppen május 11-én³¹ indult el Szucsáváról az a vonat, mely a bukovinai székelyeket, Székelykeve leendő lakosait, idehozta.

Ez a film a kilencvenes évek végén és akkor készült, amikor itt nem készíthettek valóságfeltáró filmet. A világ csodája, hogy ez a film elkészült. Megrendelő nélkül nem szoktak filmet készíteni. Az is igaz, hogy helyi munkatársaim, a fiúk nagyon odaadóan végezték munkájukat, nagyon akarták ennek a filmnek elkészítését. E filmünk úgy indult, mintha azzal a biciklivel szeretnénk volna megkerülni a Földet, melyet a Szakadó töltésén láttunk, gumik nélküli szűz kerekekkel. Nos, azzal a biciklivel indultunk el és valahogy mégis sikerült vele célba érniük – fürkészem tekintetüket, ám nem sikerül szóra bírnom őket.

8. A történeteinkben élünk

2003. augusztus 18.

Pokoli a forráság. Tombol a nyárvégi kánikula.

A székelykevei általános iskola sportcsarnokában tűzoltók, egyenruhában. Ők állnak őrt az ajtónál. Lassan megtelik a felső szint lelátója.

31 „Május elején Odeschalchi és Szádeczky Erdélyen át újból Bukovinába jött és május 11-én különvonatot indítottak el mintegy 900 emberrel. Ez a vonat Szucsáváról indult el a józseffalviakkal. Milischeutzon felszedte a fogadjistenieket és istenségsieket. Hadikfalván a hadikfalviakat és andrásfalviakat.” (Sebestyén Ádám: A bukovinai székelység tegnap és ma, Ad Librum Könyvkiadó, Szekszárd, 2008.)

Lenn ülünk, ott is legyezik magukat az asszonyok. A falu vezetőse, meghívott vendégeivel, ott van körülöttünk. A székelykevei kórus fősorakozik a bordásfal előtt. Az asszonyok többsége fehér ingben, sötétkék sállal a nyakában hangol. –Ki tudja merre, merre visz a végzet – kezd bele a kórus. Lassan, méltóságteljesen éneklük a székelyek új, 1920-as évek elején, Szegeden született, egyre divatosabbá váló himnuszát³².

Az iskola magyartanárnöje vezeti a műsort, köszönti a közönséget. Mákszem Ferenc, a falu új polgármestere mondja bevezető beszédében: – *Mi is úgy vagyunk, mint a gyerek, aki tudja, hogy kap valamilyen ajándékot, csak még azt nem tudja, hogy mit? De bízunk benne, hogy mindannyian meg leszünk vele elégedve* – szól mosolyogva, és hiába igazgatják orra alatt a mikrofont, a hangosítás csapnivaló: ebben a visszhangos csarnokban, minden igyekezet ellenére, érthetlenné válik a szó. Aztán a bemondó a belgrádi magyar nagykövetség munkatársait üdvözli, majd Varga Pistát, a Kapos Tv szerkesztőjét, és engem meg Szerda Lacit. – Erdélyországban van az én hazám – éneklük a kórus, majd a polgármester ajándék-csomagokat és emlék-lapokat ad át. Varga István, Tari István, Szerda László, Varga András, az iskolaigazgató, a plébános, a plébánia kultúr-csoportja, a Petőfi művelődési egyesület, a székelykevei Igaz Szó szerkesztősége kapja a szervezők ajándékát. A falu plébánosa köszönetet mond a megajándékozottak nevében a rendezőnek, a kamerásoknak, akik már tíz filmre való anyagot készítettek el. Reméli, hogy folytatódni fog az al-dunai székelyekről szóló filmek készítése.

Kraszna Horka büszke vára következik, azt éneklük a kórus, hátul a harmonikás segítségével.

32 Szövegét Csanády György (1895–1952), zenéjét Mihalik Kálmán (1896–1922) szerezte.

Aztán a műsor vezetője arról a kislányról mesél, aki megszerette a fényképezést, majd később a férfikor kezdetén egy minőségesebb kamerát vásárolva, egyik társával közös vállalkozásba kezdett. A falu életének, lakosainak sorsfordulóit, fontosnak vélt eseményeit felvételezték ők ketten, megrendelőik meglegedésére; eddig legalább háromszáz eseményt örökítettek meg, közös vállalkozásukat *Gusztávról*, a magyar rajzfilmhősről elnevezve. 1998. november 28-án látogattam meg először Csótiékat, a filmen legtöbbet munkálkodó operatőrt – erről is a műsorvezető szövegéből értesülök, aki hosszan köszönetet mond azoknak, akik segítették a film elkészítését, akik nyilatkoztak a filmben, és azoknak is, akiknek nyilatkozata kimaradt a filmből.

Ó, én édes jó Istenem, oltalmazóm segedelmem – énekli a kórus. – Végre! – gondolom magamban...

Külön erre az alkalomra készült, kör alakú kitűzőnk van.

Mivel engem is színpadra szólítottak, magam mellé szólítom azokat, akik nélkül nem készülhetett volna el filmem: Varga Istvánt, Szerda Lászlót, Csóti Imrét és Kocić Sašát.

– Legutóbb, amikor itt voltam – kezdem alkalmi beszédem – elment az áram. Könnyű dolog volt akkor, mert mögöttem a zenekar énekelt és sötétben is tudtunk énekelni. Ha most is elmegy az áram, akkor el fogom mesélni önöknek a filmet. De ezt csak viccnek szántam – magyarázkodom szellemeskedve, izzadságomban úszva. El tudom képzelni, milyen forróság lehet ott fenn, a tető alatt. – Szóval, jómagam is azért nyúltam a filmhez, mert úgy éreztem, hogy az a világ, ami itt van – a film segítségével ábrázolható a legjobban, a legszebben, és ha az embernek van hozzá tehetsége, talán a legigazabban. Akkor jöttem ide 98-ban, amikor itt igazán nehéz volt. Mint íróember a hétköznapokban tudom megtalálni azt, ami igazán foglalkoztat, és akkor úgy éreztem itt, kilencvennyolcban, amikor a Balkáni Hentes nagyban működött, hogy ezt a világot, mindazt, amit önök tudnak, meg kellene valahogyan menteni. Akkor még nem tudtuk, hogyan is fog alakulni az életünk.

Azt gondolom, hogy tanulni jártam ide. Rengeteg fontos dolgot tanultam meg önöktől és nemcsak a kilencvenes évek végén, hanem már a hetvenes években is. A nyolcvanas évek elején Apró Zoltánnal egy filmet készítettünk itt a Deliblati homokpusztáról – és annyi az érdekessége ennek a filmnek, hogy valószínűleg az Újvidéki Televízió épületének (melyben tárolták) lebombázása alkalmával megsemmisült. Tehát a film sem őrizhet meg mindent és én csak kísérletet tettem arra, hogy valamit megőrizzünk mindabból, amit önök tudnak. Nagyon fontosnak tartom újból elmondani, hogy önök rengeteg dolgot tudnak! Én is rengeteg dolgot tanultam meg önöktől itt, Székelykeven. Hiszen önök még tudnak egymással beszélgetni, önöknek még vannak történeteik. És én azt nagyon fontosnak tartom, hogy legyenek történeteink, mert a történeteinkben élünk. És akiknek nincsenek történeteik, azok nem is élnek igazán. Csak ezt szerettem volna röviden elmondani, amikor azokra gondolok, akiknek már megköszönték előttem a közreműködést, akiktől rengeteget tanultam; Varga András bátyámtól őszinteséget, szókimondást, itt ül közöttünk Mezei Erzsike is, aki nagyon fontos dolgokat mondott. Egy olyan sűrűtményt szerettem volna elkészíteni, mely ha kicsi is, de éreztetnie kell azt, hogy nagy tömegből készült.

Aztán arra kérnek, hogy egytől 313-ig mondjak egy számot, sorsolást szeretnének végezni a közönség körében, valószínűsítem, hogy 313 számozott belépőjegyet adtak el.

A feleségem 24-én született, az kétszáznegyven..., Szerda Lacira nézek, aki háromat mond. 243 bököm ki. Aztán Varga Istvánt kérik meg, mondjon egy számot. – 56 – mondja –, *nem politikai okokból, hanem azért, mert 56-ban született*. Szerda Laci a 111-es számot mondja.

Egy videokazettát adok át a nyertes fiatalasszonynak, Varga Pista egy berámázott, Szakadóról készített színes fényképet nyújt át egy kerek képű, kamaszodó leánynak. Laci újabb számot mond, némi derűtség kíséretében: 112, ennek a nyertese már jelentkezik, át is veheti a szervezők ajándékát.

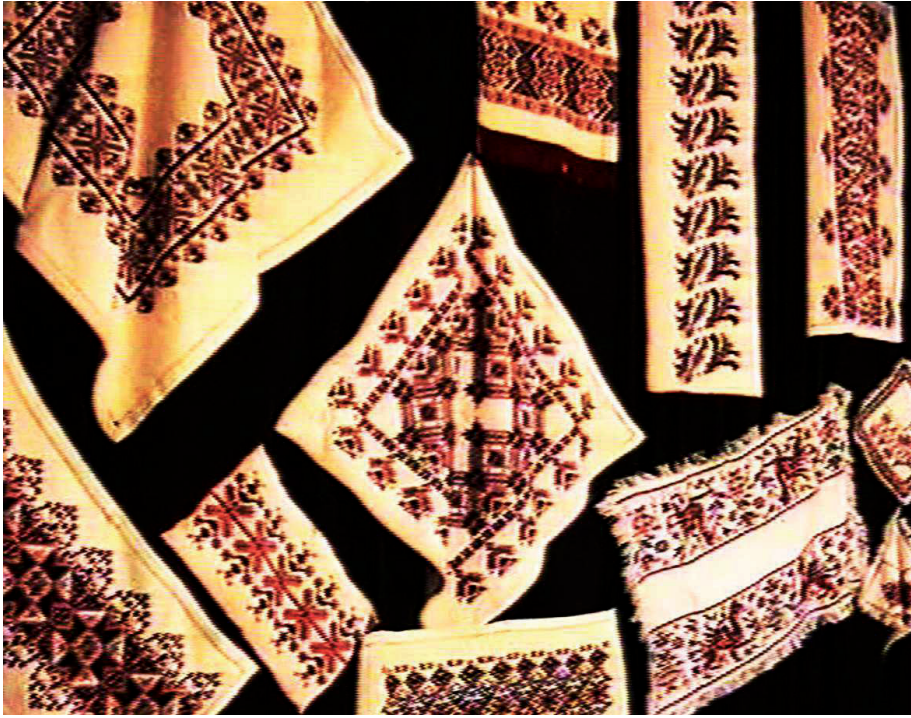
A film vetítése alatt folyamatosan dühöngök magamban a kép és a hang rossz minősége miatt, tudom, hogy a szervezők igen szép összeget fizettek a közelben élő, szláv ajkú vállalkozónak a vetítésért.

A filmvetítés után megnyílik egy kiállítás, melyen a bemutatott film forgatásáról, az előzetes filmbemutatóról készített fotók, Székelykeve múltját megörökítő fényképek, ügyes, helyi asszonykezek munkáját dicsérő hímzések láthatók. Péter László, a falu egykori tanára, grafikus, az al-dunai székelység népeletének kiváló ismerője, megörökítője³³, a film egyik szereplője mond alkalmi beszédet.

33 PÉTER László: Keresztapám nadrágja, Al-dunai székely felemás és apró történetek, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2011.

Hazajöve az ünnepségre, meglepődve tapasztalom, mennyire színes a program – szól megilletődve. – Örömmel látom azt, hogy a székelykevei kollégák, akik évtizedek óta sokat tesznek a faluért, kitétek magukért, és meg tudják lepni a közönséget. Mindaz, amit az elmúlt 120 év kisodort abból az árból, abból a forгатagból, amit a történelem ezzel a néppel megtett, annak csak egy kis része látható itt, töredéke, ám ez a töredék ékesen mutatja azt, itt, hogy mi nem veszünk el, Bukovinával nem fejeződött be a székelység sorsa. Igaz, hogy a történelem véres forгатagai át- és átnyomták ezen a népen azokat a kínokat, melyek minden évszázadban előfordulnak, ám örömmel látom, hogy az elmúlt tizenhárom év óta nem sok minden változott, azzal, hogy a székelyek kevesebben maradtak itthon még nem szűnt meg a székelység. És ugyanez elmondható Sándoregyházáról, Hertelendyfalváról, hogy még él, hogy még van, hogy még létezik és életkedve is van ennek a népnek. Mérhetetlenül nagy örömmel tölt el az, hogy végre itt lehetek, és végre megszólalhatok itt tizenhárom év után és megnyithatom a székelykeveiek kiállítását.

A kiállítás megnyitóját követő alkalmi fogadáson hosszan nézegetem a piros és kék színű szalvétákat, melyekre dőlt arany nagybetűkkel, középre zárva, a következőket nyomtatták:

*TARI ISTVÁN
AZ
EZERÉVES HATÁRNÁL
2003.05.11.*

*FOTÓ VIDEÓ GUSZTÁV
SZÉKELYKEVE
2003.08.18.*

Csótiéknál a filmet tartalmazó és eladásra szánt videokazetták színes belső borítóját dedikálva, kellemes derűvel, meglegedettséggel nyugtázom magamban azt, hogy a határhelyzet emlegetése már itt is kezd egészen megszokottá, természetessé válni.

Mennyire nem volt itt sem természetes mindaz, aminek oly természetesnek kellett volna lennie!

Irodalom

ALBERT Gábor: Emelt fővel, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

BESZÉDES Valéria: Seregék szárnyán, Szócs Boldizsár meséi, Életjel, Szabadka, 2005.

BOTKA József: Karácsony, (ünnepi kalendárium, vallási hagyományok, székelykevei népelet), Kikinda, 1983.

CSUPOR Tibor: Mikor Csíkból elindultam, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987.

ERŐS ISTVÁNNÉ KOVÁCS Teréz: „Mint vadmadár a vadonban...” Életem történetei, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2013.

ERŐS Lajos: Adalékok a Zrenjanini–Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez, Logos, Tóthfalu, 1993.

GALAMBOS Tibor: Székelykeve (Skorenovac), A falu története, LO Press, 2001.

JUNG Tamás: Bíborló versek, Ürményháza, 1999.

LÁSZLÓ János: A bukovinában élő (élt) magyarság és kirajzásának története az első világháború kitöréséig, Székelyföld, 2001. Február

MATUSKA Márton: Hiányzunk egymásnak, Újvidéken, a szerző kiadásában, 1997.

NAGY SÍVÓ Zoltán: Bukovina, mit vétettem?, Forum, Újvidék, 1999.

PÉTER László: Kérésztapám nadrágja, Al-dunai székely felemás és apró történetek, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2011.

SEBESTYÉN Ádám: A bukovinai székelység tegnap és ma, Ad Librum Könyvkiadó, Szekszárd, 2008.

SZABADKA Gyula (szerk.): Skorenovac története, , R. Oberläuter, Kovin, 1936.

TARI István: El voltunk csapva, Új Symposion, 1987/9–10;

TARI István: Akarsz egy Jugoszláviát?, Forum, Újvidék. 2002;

TARI Lujza: Magyarország nagy vitézség, A szabadságharc emlékezete a nép dalaiban, Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1998.

THOMKA Viktor: Egy al-dunai székely község szociográfiája, HÍD, 2001/11-12. szám

A sorozatban eddig megjelent kötetek

1. Apró István (szerk.): *Határon túli magyar nyelvű médiumok 2010/2011* (2012)
2. Dobos Ferenc: *Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 1999–2011* (2012)
3. Csink Lóránt – Mayer Annamária: *Variációk a szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóság a médiajogban* (2012)
4. Sarkady Ildikó – Grad-Gyenge Anikó: *A média-értéklánc szerzői jogi vonatkozásai* (2012)
 5. Koltay András (szerk.): *A médiaszabályozás két éve (2011–2012)* (2013)
 6. Paál Vince (szerk.): *Magyar sajtószabadság és -szabályozás 1914–1989* (2013)
 7. Horváth Artilla: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején* (2013)
 8. Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): *Összehasonlító médiajogi tanulmányok. A „közös európai minimum” azonosítása felé* (2014)
 9. Dobos Ferenc – Megyeri Klára: *Nemzeti identitás, asszimiláció és médiahasználat a határon túli magyarság körében 2.* (2014)
10. Grad-Gyenge Anikó – Sarkady Ildikó: *Közös jogkezelés az audiovizuális médiában* (2014)
 11. Apró István (szerk.): *Média és identitás* (2014)
 12. Pruzsinszky Sándor: *Halhatatlan cenzúra* (2014)
 13. Kóczyán Sándor: *Gyermekvédelem a médiajogban* (2014)
14. Apró István – Paál Vince (szerk.): *A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig* (2014)
15. Kiss Zoltán – Szivi Gabriella: *A közszolgálati médiaszolgáltatás és a szellemi tulajdonjogok kapcsolódási pontjai és szabályozási környezete* (2015)
 16. Dobos Ferenc: *A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2001–2014* (2015)
17. Grad-Gyenge Anikó: *Az audiovizuális archívumok szabályozási kerete – különös tekintettel a médiajogi és szerzői jogi rendelkezésekre* (2015)
 18. Dobos Ferenc: *A médiahasználat változása az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 2001–2014/2* (2015)
 19. Apró István (szerk.): *Média és identitás 2.* (2016)
 20. Mezei Péter : *Jogkimerülés a szerzői jogban* (2016)
 21. Koltay András, Andrej Školkay (szerk.): *Comparative Research on the Approaches of Administrative Judiciaries to Sanctions Issued by Media Regulators in V–4 I.* (2016)
 22. Koltay András, Andrej Školkay (szerk.): *Comparative Research on the Approaches of Administrative Judiciaries to Sanctions Issued by Media Regulators in V–4 II.* (2016)
 23. Makkai Béla: *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt* (2016)
 24. Grad-Gyenge Anikó: *Film és szerzői jog – A megfilmesítési szerződés* (2016)
 25. Kőhidi Ákos: *Fájlcseré és felelősség* (2016)
 26. Hajdú Dóra: *A törvény által előírt közös jogkezelés a magyar és a francia szerzői jogban* (2016)
 27. Tóth J. Zoltán: *A büntetőjogi rágalalmazás és becsületsértés* (2017)
 28. Kelemen Roland: *Az első világháború sajtójogi forrásai – Sajtójog a kivételes hatalom árnyékában* (2017)
 29. Apró István (szerk.): *Határon túli magyar médiumok 2016* (2017)
 30. Klein Tamás (szerk.): *Tanulmányok a technológia- és cyberjog néhány aktuális kérdéséről* (2018)

31. Kiss Zoltán Károly: *A kulturális tevékenységekre, valamint a médiaszolgáltatásra vonatkozó közteherviselési és jogdíjfizetési szabályok* (2018)
32. Merkovity Norbert: *A figyelemalapú politika a közösségi média korában* (2018)
33. Csapody Miklós: *Az „irányított nyilvánosság” és a „szerkezet megváltoztatása” Magyarországon* (2018)

Médiatudományi Intézet, Budapest
A kiadásért felel Nyakas Levente
Tördelő: Varga Ákos
Megjelent 23,75 (B/5) ív terjedelemben, 300 példányban
Médiatudományi Könyvtár: ISSN 2063-5222
Médiatudományi Könyvtár 34.: ISBN 978-615-5302-30-5